WCZESNOŚREDNIOWIECZNE GRODZISKA W POLSCE

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 1 05.03.2020 10:24:16

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 2 05.03.2020 10:24:16

Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk
Instytut Archeologii Uniwersyteu Jagiellońskiego w Krakowie

WCZESNOŚREDNIOWIECZNE GRODZISKA W POLSCE

Tom 3

POWIAT NOWOSĄDECKI

WOJEWÓDZTWO MAŁOPOLSKIE

Jacek Poleski

Wrocław 2019

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 3 05.03.2020 10:24:16

Wydawnictwo Instytutu Archeologii i Etnologii
Polskiej Akademii Nauk
Ośrodek Badań nad Kulturą Późnego Antyku i Wczesnego Średniowiecza,
ul. Więzienna 6, 50-118 Wrocław

Wczesnośredniowieczne grodziska w Polsce

Redakcja serii
Wojciech Chudziak, Sławomir Moździoch, Jacek Poleski

Recenzenci
Marcin Wołoszyn, Jacek Woźny

Redakcja techniczna
Paulina Poleska

Projekt okładki i opracowanie graficzne
Krystian Chrzan

Na okładce: powiat nowosądecki:
Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko).
Numeryczny model terenu
(na podstawie materiałów Centralnego Ośrodka Danych Geodezyjnych i Kartograficznych przygotował D. Stefański).

Praca finansowana ze środków Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego
w ramach projektu „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki”
– nr umowy 11H 13 0213 82

NARODOWY PROGRAM
ROZWOJU HUMANISTYKI

ISBN 978-83-66463-12-7

© Copyright by Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk 2019

Przygotowanie do druku
Studio KROPKA dtp – *Piotr Kabaciński*

Druk i oprawa
Oficyna Wydawnicza Zimowit
35-105 Rzeszów, ul. Boya Żeleńskiego 273

Nakład: 50 egz.

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 4 05.03.2020 10:24:16

Spis treści

Wstęp 7

1. Chełmiec, „Chełmowa Góra” gm. Chełmiec 19
2. Marcinkowice, „Grodzisko” gm. Chełmiec 33
3. Naszacowice, „Zamczysko”, gm. Podegrodzie 49
4. Podegrodzie, „Grobla”, gm. Podegrodzie 183
5. Podegrodzie, „Zamczysko”, gm. Podegrodzie 203

Bibliografia 225

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 5 05.03.2020 10:24:16

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 6 05.03.2020 10:24:16

Wstęp

W latach 2014–2019 archeolodzy z Instytutu Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk (Oddział we Wrocławiu) we współpracy z zespołami badaczy z Instytutu Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie i Instytutu Archeologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu zrealizowali projekt badawczy „Atlas grodzisk wczesnośredniowiecznych z obszaru Polski" (projekt realizowano w ramach Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki, Moduł 1.1, nr 11H 13 0213 82). Jego głównym celem było zebrania wszystkich dostępnych informacji o grodziskach z terenu Polski, rozproszonych w bardzo obszernej literaturze, archiwach instytucji naukowych, muzealnych, konserwatorskich, a także prywatnych, najczęściej pozostałych po nieżyjących już archeologach. Informacje te były weryfikowane i syntetyzowane w formie wieloaspektowych baz danych o poszczególnych obiektach. W odniesieniu do wczesnośredniowiecznych grodzisk z terenu województwa małopolskiego w pojedynczych, koniecznych przypadkach wybrane stanowiska były poddawane badaniom nieinwazyjnym (pomiary anomalii magnetycznych, badania powierzchniowe, fotografie i filmy wykonywane kamerą przymocowaną do drona, wiercenia w celu rozpoznania stratygrafii, datowanie pozyskanych próbek drewna metodą C14 i dendrochronologiczną, opracowanie modelu 3D powierzchni grodziska z wykorzystaniem danych ze skanu LIDAR, pozyskanych z Centralnego Ośrodka Danych Geodezyjnych i Kartograficznych w Warszawie). Zebrane o grodziskach informacje, usystematyzowane w katalogowe, obszerne hasła zostały zapisane w elektronicznych bazach danych, w przyszłości umieszczone zostaną także na powiązanym z nimi portalu internetowym W długofalowej perspektywie jednym z efektów projektu badawczego „Atlas grodzisk wczesnośredniowiecznych z obszaru Polski", realizowanym już po jego zakończeniu (oczywiście w miarę pozyskiwania odpowiednich środków finansowych na ten cel) ma być publikacja pełnego katalogu grodzisk wczesnośredniowiecznych z terenu Polski (z wyłączeniem obszaru Polski północno-wschodniej, zamieszkanej wówczas przez ludność bałtyjską)[1]. W związku z tym, jeszcze w ramach realizacji wspomnianego projektu, prezentujemy kilka pierwszych zeszytów zamierzonej, mamy nadzieję wielotomowej serii publikacji. Zeszyty te różnią się od siebie w pewnych kwestiach szczegółowych, wynikających ze specyfiki wczesnośredniowiecznego budownictwa grodowego w poszczególnych regionach Polski. W każdym z tomów znajdują się jednak wszystkie dane, pozyskane w ramach poszukiwań w literaturze i archiwach, a także w wyniku nieinwazyjnych prospekcji poszczególnych grodzisk, pozwalające na możliwie pełną prezentację wiedzy o poszczególnych założeniach obronnych.

Konstruując schemat przedstawionego poniżej katalogu grodzisk należało znaleźć rozwiązanie pośrednie pomiędzy skróconą formą odpowiedzi na zestaw pytań „zadawanych" przez archeologa badanemu przez siebie stanowisku, a pełną monografią grodziska. Pierwsza z możliwości wymagałaby moim zdaniem zbyt daleko idącego zaufania do autora ze strony Czytelnika, bowiem w skróconej wersji katalogu nie sposób byłoby zawrzeć niezbędnego zestawu informacji źródłowych o stratygrafii stanowiska i odkrytych w trakcie badań zabytkach, pozwalających Czytelnikowi na weryfikację hipotez autora. Dotyczy to zarówno własnych badań autora, jak i interpretacji wyników prac wykopaliskowych innych badaczy. Druga z możliwości wiązałaby się z kolei z nadmiernym rozrostem objętości prezentowanego opracowania, zmieniającego się właściwie w zbiór monograficznych opracowań poszczególnych grodzisk.

Przy opracowaniu kwestionariusza katalogu wykorzystano doświadczenia autorów kilku opublikowanych monografii wczesnośredniowiecznych grodzisk (głównie spoza terenu województwa małopoloskiego), badanych systematycznie przez kilka lub kilkanaście sezonów. Wymienić tu należy monograficzne opracowania wyników badań w Sandomierzu (Tabaczyński [red.], 1993; 1996A), Bruszczewie (Brzostowicz 2002), Bytomiu Odrzańskim (Moździoch 2002), Ostrowie Lednickim (Górecki 2002A), jak i własne opracowanie monograficzne autora, dotyczące grodziska w Naszacowicach nad Dunajcem (Poleski 2004A; tegoż 2011). Niezmiernie ważne okazały się doświadczenia autora, które zyskał podejmując się zaszczytnej roli recenzenta kolejnych tomów monografii czołowych, państwowych grodzisk wczesnośre-

[1] Obecnie dysponujemy już bardzo obszerną, dwutomową publikacją grodzisk z obszaru Polski północno-wschodniej (Kobyliński 2017A; tegoż 2017B).

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 7 05.03.2020 10:24:16

dniowiecznych, wydawanych w ramach serii „Origines Polonorum" (dotychczas ukazało się 12 tomów)[2]. Autor korzystał także z własnych doświadczeń, związanych z opracowywaniem wyników badań kilku grodzisk wczesnośredniowiecznych znad Dunajca i Raby, jak i z terenu całej Małopolski (Poleski 2004B; tegoż 2011; tegoż 2013)[3]. Inspirujące były także dyskusje na temat zasad konstruowania katalogu grodzisk trzech archeologów prowadzących projekt badawczy „Atlas grodzisk wczesnośredniowiecznych z obszaru Polski", w ramach realizacji którego powstał prezentowany tom – Prof. dr hab. Sławomira Moździocha, Prof. dr. hab. Wojciecha Chudziaka oraz piszącego te słowa.

Schemat zastosowanego w tym tomie katalogu został zasadniczo opracowany przez autora już kilkanaście lat temu (Poleski 2004B, 195–372). Obecnie wprowadzono do niego niewielkie modyfikacje. W „nagłówku" kwestionariusza podano nazwę miejscowości, na gruntach której znajduje się stanowisko, nazwę miejscową grodziska, numer stanowiska w miejscowości (w obrębie konkretnego obszaru AZP), gminę, powiat i województwo. W tym punkcie podano również koordynaty geograficzne centralnego punktu każdego stanowiska, przydatne przy jego lokalizacji z zastosowaniem systemu GPS. W punkcie 1. omówiono położenie fizjograficzne stanowiska, jego stosunek do sieci hydrograficznej i informacje o glebach. W punkcie 2. zawarty został opis stanowiska, oparty zarówno na analizie widocznych obecnie elementów fortyfikacji grodziska, jak i, w odniesieniu do obwałowań niewidocznych na powierzchni gruntu, wynikach badań wykopaliskowych i analizie zdjęć lotniczych grodziska. W punkcie 3. opisana została stratygrafia stanowiska. Przyjęto zasadę oddzielnego opisywania stratygrafii wykopów nie połączonych ze sobą, w których natrafiono na wielowarstwowe, wielofazowe układy nawarstwień. W miarę możliwości szczegółowo zaprezentowano relacje stratygraficzne, nie zagłębiając się jednak bez koniecznej potrzeby w detale dotyczące zawartości geologicznej i kulturowej poszczególnych jednostek stratygraficznych (informacje na ten temat zawarte są w skondensowanej formie w opisach sygnatur do poszczególnych rycin, obrazujących rzuty i przekroje nawarstwień). W przypadku powtarzania się w poszczególnych wykopach na stanowisku podobnych lub prawie identycznych układów nawarstwień zrezygnowano ze szczegółowego opisywania relacji stratygraficznych wszystkich wykopów, uwypuklając jedynie ewentualne różnice między nimi. W punkcie 4. przedstawiono rekonstruowaną na podstawie wyników badań (o ile istniały ku temu dostateczne przesłanki) technikę budowy wałów, informacje o fosach, jak i opisy konstrukcji uznanych za przejścia bramne. Poszczególne konstrukcje wałów zostały oznaczone według własnej klasyfikacji typologicznej autora wałów wczesnośredniowiecznych grodów z terenu Małopolski Poleski 2004B, 120–140, tabl. 31–48), o ile istniały dostateczne przesłanki pozwalające podjąć próbę rekonstrukcji techniki budowy wału. W punkcie 5. podano informacje o zabudowie wnętrza grodu, informując o typach i liczbie odkrytych obiektów, jak i, w miarę posiadanych przesłanek, prezentując ich rekonstruowaną technikę budowy i pierwotną funkcję. W przypadku powtarzania się tego samego typu obiektów przedstawiono opis ogólny typu (wraz z zaznaczeniem brzegowych granic wymiarów serii obiektów jednego typu), oraz informacje o ich liczbie i rozmieszczeniu na stanowisku. W punkcie 6. zaprezentowano informacje o odkrytych w trakcie badań zabytkach ruchomych, w tym o kategoriach i liczbie odkrytych okazów (o ile w opublikowanych informacjach o stanowisku i dostępnych bazach archiwalnych znajdują się informacje na ten temat). W przypadku zabytków będących niezależnymi wyznacznikami chronologii, jak i zabytków wskazujących na funkcję poszczególnych obiektów lub całego założenia oraz zajęcia mieszkańców grodu (np. narzędzia, broń, ozdoby) informacje dotyczące zarówno zabytków, jak też ich kontekstu stratygraficznego, zostały przedstawione w szerszym zakresie. W odniesieniu do ceramiki naczyniowej wykorzystano w analizie porównawczej dwie typologie. Pierwszą z nich jest typologia brzegów ze znanego opracowania ceramiki z przedlokacyjnego Krakowa autorstwa K. Radwańskiego (1968), drugą typologię brzegów i wątków ornamentacyjnych z opracowania ceramiki z grodziska w Naszacowicach (Poleski 2004B, 16–90; z nieznacznymi modyfikacjami: Poleski 2011, 8–62)[4]. W punkcie 7. omówione zostały podstawy datowania grodziska i ewentualnych faz jego użytkowania, jak i propozycje dotyczące ich chronologii względnej i bezwzględnej. W punkcie 8. przedstawiona została historia badań na stanowisku, w punkcie 9. informacja o miejscach przechowywania dokumentacji badań i wydobytych w ich trakcie zabytków, w punkcie 10. odsyłacze do literatury. Punkt 11. zawiera uwagi do zagad-

[2] Redaktorem prowadzącym serii „Origines Polonorum" jest Prof. dr hab. Przemysław Urbańczyk

[3] Prezentowany poniżej katalog grodzisk jest nieznacznie zmodyfikowaną wersją katalogu z pracy o wczesnośredniowiecznych grodach w dorzeczu Dunajca (Poleski 2004B, 195–372).

[4] Niedawno została opracowana szczegółowa typologia wczesnośredniowiecznej ceramiki naczyniowej, pozyskanej w trakcie badań zachodniego odcinka wczesnośredniowiecznych wałów Wawelu – głównego członu krakowskiego grodu (Kukliński 2017, 22–135). Jej autor podchodzi do kwestii precyzyjnego datowania poszczególnych zespołów fragmentów naczyń z chwalebną ostrożnością, wskazując słusznie, iż pomimo pozyskania kilku dat bezwzględnych poszczególnych elementów wału skrzyniowego metodą dendrochronologiczną oraz palisady metodą radiowęglową, istnieją pewne wątpliwości, dotyczące możliwości wtórnego przemieszczania zabytków ruchomych w skomplikowanym procesie podepozycyjnym, charakterystycznym dla wielokrotnie naprawianych i przebudowywanych drewniano-ziemnych umocnień grodu.

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 8 05.03.2020 10:24:16

nień poruszonych w poprzednich punktach lub krótkie informacje np. o prehistorycznych stadiach zasiedlenia stanowiska, a także informacje o najstarszej wzmiance w źródłach pisanych o miejscowości, na gruntach której położone jest grodzisko. Materiał ilustracyjny ograniczono do niezbędnego minimum, co nie oznacza, że jest on skąpy. Każde stanowisko zostało naniesione na mapę w skali 1 : 25 000. Zaprezentowano plan stanowiska z naniesionymi wykopami archeologicznymi (o ile istnieją opublikowane w sprawozdaniach lub dostępne w archiwach dane na ten temat), w miarę potrzeby również szczegółowe plany wybranych sektorów grodziska), jego fotografię lotniczą, rzuty i przekroje przez wały (wybór), rzuty i przekroje obiektów mieszkalnych i gospodarczych (wybór), ryciny wybranych zabytków ruchomych. W ramach realizacji projektu badawczego „Wczesnośredniowieczne grodziska z obszaru ziem Polski" do prezentowanego katalogu dołączono również numeryczne modele terenu stanowisk, wykonane przez Mgr. D. Stefańskiego Muzeum Archeologicznego w Krakowie, z wykorzystaniem danych pozyskanych z Centralnego Ośrodka Danych Geodezyjnych i Kartograficznych w Warszawie. Na niektórych stanowiskach wykonano również rozpoznanie ich stratygrafii z zastosowaniem świdra geologicznego, zadanie to wykonała ekipa pracowników Instytutu Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego w składzie: Dr M. Wojenka, Dr M. Wasilewski i Mgr A. Sztyber. Wybrane stanowiska zostały również sfotografowane i sfilmowane z zastosowaniem kamery umieszczonej na dronie, które to zadanie wykonał Mgr I. Pieńkoś.

Dotychczasowe rezultaty badań nad budownictwem grodów przez wczesnośredniowiecznych Słowian, zamieszkujących do 1. połowy X w. tereny określane jako Słowiańszczyzna zachodnia (obszar obecnej Polski, Czech, Słowacji i wschodniej partii Niemiec), wskazują, iż w południowej i wschodniej części tego obszaru, obejmującej także historyczną Małopolskę, wznoszono od dwóch do trzech razy mniej założeń obronnych, niż w części zachodniej i północnej (Poleski 2004B, 162–165, tabl. 50; tegoż 2013, 200–201, ryc. 44; zob. także: Dąbrowska 1978). Równocześnie podkreślić należy, iż na tym terenie w fazie przedpaństwowej wczesnego średniowiecza (a w przypadku państwa morawskiego w IX w. także i państwowej), poza grodami o powierzchni nie przekraczającej 5 ha, wznoszono również założenia duże, o powierzchni ponad 5 ha (niektóre z nich liczyły ponad 10, 20, a w pojedynczych przypadkach nawet ponad 30 ha powierzchni). Nieco mniej „gęste" było także budownictwo grodowe w dorzeczu górnej Wisły w okresie państwowym, w porównaniu do innych części władztwa Piastów w XI–1. połowie XIII w. (Poleski 2004B, tabl. 51; zob. też w odniesieniu do Wielkopolski i Śląska: Brzostowicz 2014; tegoż 2015; Moździoch 2015). Zaobserwowana prawidłowość skutkuje także i tym, że na obszarze Polski wschodniej, południowo-wschodniej i częściowo centralnej wczesnośredniowiecznych grodów jest proporcjonalnie dwa-trzy razy mniej, niż na porównywalnym co do powierzchni pozostałym terytorium kraju. Z tego też powodu pojęto decyzję, iż w przypadku drukowanych zeszytów katalogu wczesnośredniowiecznych grodzisk w odniesieniu do województwa małopolskiego zasada „jeden powiat – jeden zeszyt katalogu" nie zostanie bezwzględnie zastosowana. Weryfikacja grodzisk z województwa małopolskiego, dotychczas uznawanych za wczesnośredniowieczne oraz poszukiwania dotychczas nieznanych obiektów obronnych o takiej chronologii doprowadziła w efekcie do wykreślenia dwóch obiektów z listy tego typu stanowisk (zob. niżej). W efekcie, na obszarze województwa małopolskiego, liczącym 15 182 km² powierzchni, zewidencjonowano 19 pewnych i domniemanych grodzisk, które zostały wzniesione i były użytkowane pomiędzy VIII a połową XIII w. (ryc. 1). Jeśli chodzi o frekwencję tych obiektów w odniesieniu do powiatów w województwie małopolskim, to na dziewiętnaście powiatów (pomijam tu trzy wydzielone miasta na prawie powiatów) wczesnośredniowieczne grodziska zidentyfikowane zostały w obrębie granic dziewięciu z nich. Najwięcej tak datowanych grodzisk (pięć) znajduje się w granicach powiatu nowosądeckiego, cztery w obrębie powiatu tarnowskiego, trzy na terenie powiatu krakowskiego i dwa w bocheńskim. Pozostałe pięć powiatów (brzeski, gorlicki, myślenicki, olkuski i oświęcimski) posiadają na swych terytoriach po jednym grodzisku wczesnośredniowiecznym. Na obszarze pozostałych dziesięciu powiatów nie zarejestrowano pozostałości wczesnośredniowiecznych grodzisk. Z tego też powodu, w odniesieniu do województwa małopolskiego publikowane będą jako zeszyty poświęcone wczesnośredniowiecznym grodziskom z terenu pojedynczych powiatów tylko: obecnie prezentowany powiat nowosądecki i przygotowywany do druku powiat krakowski. Pozostałe grodziska opublikowane zostaną w również przygotowywanych do druku zeszytach „zbiorczych", zawierających po kilka powiatów.

W katalogu wczesnośredniowiecznych grodzisk z terenu województwa małopolskiego nie uwzględniono kilku obiektów uznawanych zarówno dawniej, jak i obecnie za domniemane relikty założeń obronnych z interesującego nas okresu. Powodem jest niemożność udowodnienia na obecnym etapie ich archeologicznego rozpoznania, iż w istocie są, a przynajmniej mogą być pozostałościami grodów wczesnośredniowiecznych. I tak, jako tylko jedną z kilku możliwych hipotez należy potraktować sugestie co do wczesnośredniowiecznej metryki grodziska w Grodzisku nad Skawą (Tyniec 1994). Z rejestru domniemanych grodzisk wczesnośredniowiecznych wykreślono obiekt na krakowskim Kazimierzu, położony w pobliżu dawnego kościoła Św. Wawrzyńca (Radwański 1975, 242–243), bowiem widoczny w tym

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 9 05.03.2020 10:24:17

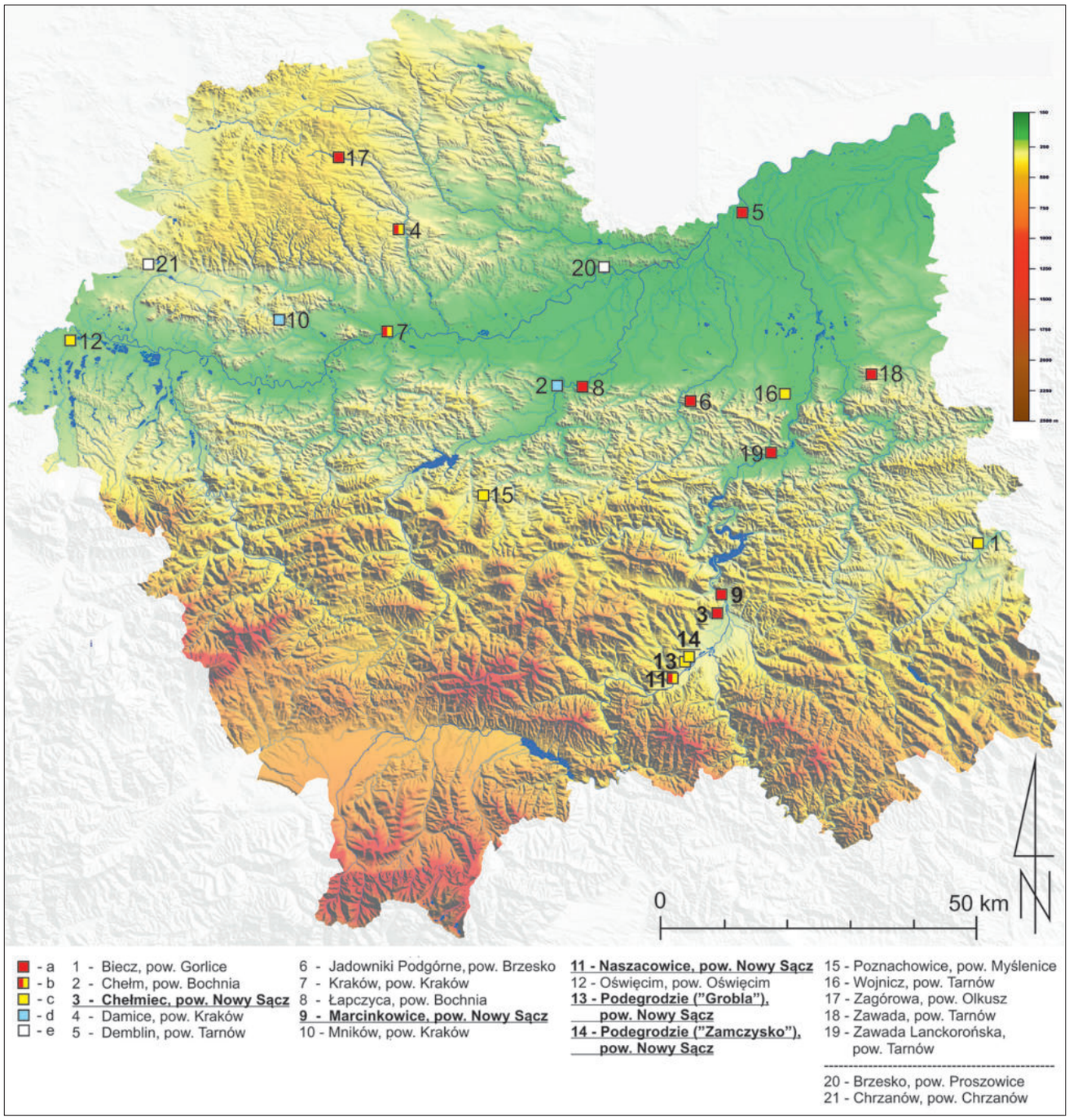

Ryc. 1. Grodziska wczesnośredniowieczne na terenie województwa małopolskiego.
a – pozostałości grodów przedpaństwowych (jedno- i wielofazowych, datowanych na okres przed X/XI w.), b – pozostałości grodów przedpaństwowych i państwowych (wielofazowych, datowanych na okres zarówno przed X/XI w., jak i po X/XI w.), c – pozostałości grodów państwowych (datowanych na okres po X/XI w.), d – domniemane grodziska wczesnośredniowieczne, e – grody państwowe, wymienione przed połową XIII w., których pozostałości nie odkryto. Nazwy i oznaczenia cyfrowe podkreślone – grodziska przedstawione w tym tomie „Atlasu" (rys. J. Poleski na podkładzie mapy 3D województwa małopolskiego, pozyskanej z WZGiK Urzędu Marszałkowskiego).

rejonie na starych planach Krakowa owalny bastion powstał po 1704 r. (Świszczowski 1980, 47). W katalogu nie umieszczono również domniemanego przez niektórych historyków gródka plemiennego na Wzgórzu Klasztornym w Tyńcu pod Krakowem[5]. W zestawieniu nie zamieszczono informacji odnośnie do grodów, które

[5] Informacje o związkach rodu Toporczyków z Tyńcem i ich krytyczna interpretacja zob. J. Kurtyka (1997, 34, 44). Nie ulega wątpliwości, iż Tyniec należał pierwotnie do rodu Toporów, którym owe dobra skonfiskował Kaziemierz Odnowiciel, dawniej uważany za fundatora klasztoru benedyktynów w Tyńcu w 1044 r. (Labuda 1986; 1994; o obronnej roli klasztoru tynieckiego w średniowieczu zob.: Rokosz 1995). W tym miejscu należy wspomnieć, iż przeprowadzone ostatnio badania ratownicze na Wzgórzu Klasztornym w Tyńcu pod Krakowem wykazały, iż domniemany rów z palisadą, łączony przez G. Leńczyka z okresem istnienia w tym miejscu obronnej osady kultury łużyckiej, powstał po połowie XI w., już w okresie funkcjonowania na wzgórzu

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 10 05.03.2020 10:24:17

w świetle źródeł pisanych zostały wzniesiono dopiero w ciągu 1. połowy XIII w., przede wszystkim w trakcie walk prowadzonych przez Piastów o Kraków. Przykładem może być „zamek" Henryka Brodatego w Skale nad Prądnikiem (Jura Ojcowska), co do identyfikacji którego istnieją do dziś poważne kontrowersje[6], „zamek Wyszogród" nad Prądnikiem[7], czy też grodzisko w Piekarach[8]. W ramach projektu badawczego „Atlas grodzisk wczesnośredniowiecznych z obszaru Polski" wykonano terenową weryfikację m.in. dwóch stanowisk, które zostały wprowadzone do literatury jako pozostałości wczesnośredniowiecznych grodów. Oba zostały poddane dokładnej prospekcji powierzchniowej. W obu przypadkach wykonano także wiercenia, których celem było rozpoznanie układu stratygraficznego w rejonie domniemanych wałów. W obu przypadkach badania te dały rezultat negatywny, w związku z czym stanowiska te wykreślono z rejestru grodzisk wczesnośredniowiecznych. Pierwsze ze zweryfikowanych negatywnie stanowisk to domniemane grodziska w Siedliskach (wzgórze „Kościelec"), pow. miechowski (Leńczyk 1983, 29, Dąbrowska 1973A, 250––251), drugie zaś to Trawniki, pow. bocheński, uznane za ewentualne pozostałości kasztelańskiego grodu w Brzesku (Poleski 2004B, 432–433).

Na terenie powiatu nowosądeckiego zidentyfikowano dotychczas pięć wczesnośredniowiecznych grodzisk. Wszystkie położone są w obrębie Kotliny Sądeckiej (ryc. 2). Kotlina Sądecka stanowi część Beskidów Zachodnich, położona jest u zbiegu Dunajca i wpadających do niego Popradu i Kamienicy. Jej powierzchnia wynosi około 225 km^2, w tym powierzchnia jej dna około 80 km^2. Otoczona jest od północy Pogórzem Rożnowskim, od wschodu Beskidem Niskim, od południa pasmem gór Beskidu Sądeckiego, zaś od zachodu i północnego zachodu wzgórzami Beskidu Wyspowego. Kotlina położona jest na wysokości 280–300 m n.p.m., jej dno pokrywają żyzne mady, wzgórza zaś pokryte są mniej urodzajnymi glebami typu górskiego, wytworzonymi na fliszu karpackim. Klimat kotliny charakteryzuje się zimową inwersją temperatury oraz wiatrami typu halnego (Kondracki 1978, 412).

Wszystkie wczesnośredniowieczne grodziska w Kotlinie Sądeckiej zlokalizowane są na lewym brzegu Dunajca, na linii wzgórz zamykających dolinę od północnego zachodu. Należy podkreślić, iż wczesnośredniowieczne osady otwarte nie przekraczały tej linii, a więc brak dotychczas dowodów, by osadnictwo w tym okresie wkraczało na teren wąskich dolinek niewielkich, górskich dopływów Dunajca[9]. Ponieważ osady otwarte (odkryto ich dotychczas blisko czterdzieści) rozlokowane były w Kotlinie Sądeckiej na obu brzegach Dunajca, umiejscowienie grodów tylko na jego lewym brzegu stanowi pewną zagadkę. Nie odgrywały tu z pewnością roli różnice w fizjografii południowego i północnego brzegu Dunajca, gdyż również na prawej, południowej krawędzi doliny znajdowały się liczne wzgórza, które nadawały się na lokalizację grodów w co najmniej równym stopniu, jak te, na których wzniesiono założenia w Naszacowicach, Podegrodziu, Chełmcu i Marcinkowicach[10]. Znamienna

klasztoru benedyktynów (Zaitz 2000, 311–315). E. Zaitz uważa, iż brak przesłanek do wiązania tego rowu z jakąś linią obronną wokół klasztoru, której jego zdaniem najprawdopodobniej w ogóle nie było. Równocześnie E. Zaitz zaproponował nową interpretację warstw pod fundamentami prezbiterium kościoła klasztornego. O ile autorzy badań, Z. Woźniak i H. Zoll-Adamikowa (1971), uznali kompleks wspomnianych nawarstwień za domniemaną pozostałość wału grodziska kultury łużyckiej, to E. Zaitz uznał te jednostki stratygraficzne za warstwy wyrównawcze, nasypane celowo w to miejsce tuż przed budową kościoła romańskiego (przy okazji wspomniany autor z niezrozumiałych zupełnie powodów zmienił oznaczenia nawarstwień w stosunku do pierwotnych z publikacji źródłowej Z. Woźniaka i H. Zoll-Adamikowej). Zaproponowana przez E. Zaitza reinterpretacja wspomnianych nawarstwień została najprawdopodobniej dokonana bez koniecznej w takim przypadku weryfikacji kontekstu stratygraficznego odkrytych w nich zabytków ruchomych. Powstała ostatnio w Instytucie Archeologii UJ pod kierunkiem Prof. dr. hab. R. Madydy-Legutko praca magisterska (Madej 2003) zawiera pełny opis zawartości poszczególnych warstw w interesującym nas rejonie Wzgórza Klasztornego. Wnioski płynące z interpretacji kontekstu stratygraficznego odkrytej tu ceramiki są jednoznaczne: w najstarszej stratygraficznie warstwie wspomnianego nasypu pod prezbiterium kościoła romańskiego występują wyłącznie fragmenty naczyń kultury łużyckiej, w warstwach położonych powyżej materiały grupy tynieckiej kultury lateńskiej, zaś w warstwach stropowych skorupy wczesnośredniowieczne. W tej sytuacji trudno byłoby uznać, iż warstwy te powstały w wyniku jednorazowej niwelacji terenu, przeprowadzonej w XI w. Interesującym problemem jest w tym kontekście odtworzenie przyczyn stałej akumulacji materiałów na lekko nachylonym w tym miejscu stoku wzgórza już od okresu funkcjonowania tu osady kultury łużyckiej.

[6] Gród w Skale założył Henryk Brodaty w 1228 r., w związku z konfliktem z Konradem Mazowieckim o Kraków (Roczniki Długosza 1973, 312–313; Zientara 1975, 242–243, 262–263, 268). W 1237 r. Henryk pozwolił schronić się w grodzie w Skale Bolesławowi Wstydliwemu wraz z matką Grzymisławą, obawiającym się represji ze strony Konrada Mazowieckiego (Roczniki Długosza 1973, 350). Gród w Skale, broniony przez wojewodę Klemensa z Ruszczy, zdobył i zniszczył w 1242 r. Konrad Mazowiecki (Roczniki Długosza 1974, 37–38). Historycy i archeolodzy identyfikowali gród Skała Henryka Brodatego z zamkiem w Pieskowej Skale, otoczonym wałami klasztorem klarysek w Skale (Pustelnia bł. Salomei na wzgórzu „Grodzisko" nad Prądnikiem), ostatnio zaś z grodziskiem w Sułoszowej na północ od Pieskowej Skały (Kołodziejski 1995, 152; 1999).

[7] „Zamek Wyszogród" został zbudowany przez Konrada Mazowieckiego w 1231 r. jako przeciwwaga dla położonego również nad Prądnikiem „zamku" w Skale, wzniesionego z rozkazu Henryka Brodatego w 1228 r. (Żaki, Szuwarowski 1971; Kołodziejski 1995, 153)

[8] W 1247 r. Konrad Mazowiecki, zamierzając zdobyć Kraków, „edificat castrum prope Tinciam super ripam". Chodzi tu najprawdopodobniej o grodzisko w Piekarach pod Krakowem, badane wykopaliskowo w okresie przedwojennym (Leńczyk 1939; Kołodziejski 1995, 153; Rokosz 1995, 68).

[9] Wniosek ten nie dotyczy wspomnianych wcześniej dolin Łososiny i Smolnika, lewobrzeżnych dopływów Dunajca, które dotychczas nie zostały rozpoznane drogą badań powierzchniowych.

[10] Być może w doborze miejsca pod budowę grodu kierowano się przesłankami innymi niż te, które my dzisiaj uważamy za racjonalne (obronność miejsca, dostępność surowców, obecność strumienia lub źródła wody). Te aspekty kultury duchowej wczesnośredniowiecznych

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 11 05.03.2020 10:24:18

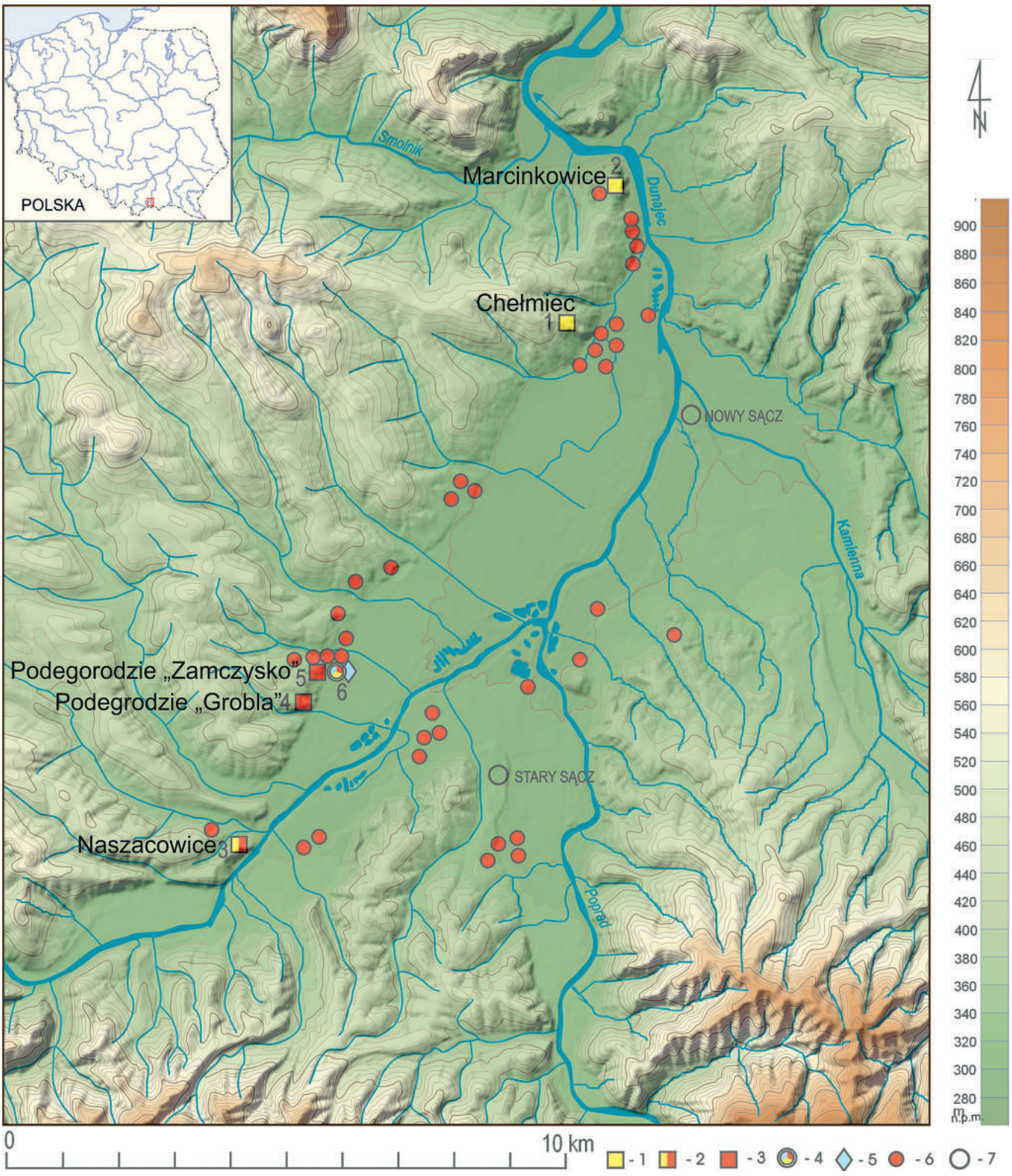

Ryc. 2. Wczesnośredniowieczne stanowiska archeologiczne w Kotlinie Sądeckiej. 1 – grodziska z fazy plemiennej (przed X/XI w.), 2 – grodziska z fazy plemiennej, funkcjonujące w XI w. jako założenia obronne, 3 – grodziska z XI – połowy XIII w., 4 – osada badana wykopaliskowo (Podegrodzie, stanowisko 9, datowane na VI–XI w.), 5 – wczesnosłowiański grób ciałopalny z (odkryty na stanowisku 9 w Podegrodziu), 6 – osady rozpoznane drogą badań powierzchniowych, 7 – współczesne miasta (według: Poleski 2004A).

w tym kontekście jest lokalizacja na lewym brzegu Dunajca w Kotlinie Sądeckiej zarówno grodów plemiennych, jak i państwowych. Takie usytuowanie grodów mogło wynikać z chęci ich dodatkowego zabezpieczenia od strony południowej, poprzez nurt Dunajca. Może to pośrednio wskazywać na kierunek, z którego budowniczowie wspomnianych grodów mogli spodziewać się

Słowian jednak najczęściej nie znajdują odzwierciedlenia w źródłach archeologicznych.

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 12 05.03.2020 10:24:18

największego niebezpieczeństwa najazdu. W tym kontekście warto podkreślić wybitnie acentryczne położenie największego grodu plemiennego (Naszacowice), jak i dwóch grodów państwowych („Zamczysko" i „Grobla" w Podegrodziu) w zachodniej partii Kotliny Sądeckiej. Jeśli rzeczywiście celem budowniczych tych grodów było zapewnienie ich mieszkańcom (załogom?) możliwości przygotowania obrony przed nadciągającymi od południa, najpewniej doliną Popradu, wrogimi oddziałami, to ulokowanie tych założeń na przeciwległym, północnym brzegu Dunajca, w odległości kilku kilometrów od wylotu doliny Popradu do Kotliny Sądeckiej, dawało im na to niezbędny margines czasu. Zapewne podobnie można tłumaczyć usytuowanie plemiennego grodu w Chełmcu, położonego na lewym, zachodnim brzegu Dunajca, poniżej ujścia do niego Kamienicy. Z kolei gród plemienny w Marcinkowicach usytuowany był na lewobrzeżnym wzniesieniu tworzącym wraz ze wzgórzem w Kurowie na drugim brzegu Dunajca zamknięcie północnego wylotu Kotliny Sądeckiej. W pobliżu plemiennych grodów w Chełmcu i Marcinkowicach, podobnie jak dwóch grodów państwowych w Podegrodziu, znajdowały się ślady osad otwartych. W przypadku grodu w Naszacowicach w jego sąsiedztwie odkryto dotychczas tylko jedną osadę wczesnośredniowieczną[11]. Bardzo interesującą hipotezę, moim zdaniem najpełniej objaśniającą opisaną powyżej tendencję do lokalizowania grodów plemiennych na granicach ekumeny, przedstawił M. Parczewski (Parczewski 2005; Parczewski, Pelisiak, Szczepanek 2012, 28–30). Zdaniem cytowanego badacza, datowane na VIII–1. połowę X w. grody w południowej części Małopolski, jak i w na obszarze północnego przedgórza Sudetów oraz w niektórych rejonach Moraw i Słowacji, lokalizowane były na obrzeżach skupisk osadniczych celowo. Chodziło przede wszystkim o zbudowanie grodów w najbliższym sąsiedztwie lasów i puszcz. W razie zapowiadającego się załamania obrony grodu załoga miała szansę na jego opuszczenie i schronienie się w leśnej głuszy. M. Parczewski trafnie podkreśla wyraźną przewagę nad Słowianami sił zbrojnych kaganatu awarskiego i państwa karolińskiego. Równie wielkim zagrożeniem dla Wiślan i Lędzian były najpewniej także wojska państwa morawskiego. W tym kontekście cytowany badacz przytacza znaną powszechnie informację Pseudo-Maurycego o Słowianach znad dolnego Dunaju, którzy w razie niebezpieczeństwa chętnie chronili się w lasach, w których potrafili z niezwykłą zręcznością prowadzić walkę (Labuda 1999, 77–78).

Analiza form krajobrazu preferowanych przez ludność zamieszkującą we wczesnym średniowieczu południowo-wschodnią część Małopolski, pozwoliła na sformułowanie przez M. Parczewskiego tezy o niezwykle jednorodnym sposobie wykorzystywania terenów zajmowanych przez Słowian w tym okresie (Parczewski 1991, 21, ryc. 2). Podkreśla on, iż na prawie całym obszarze ówczesnej ekumeny dominowała tendencja do okupowania przede wszystkim teras nadzalewowych wzdłuż cieków wodnych, jak i nieobecność w tym czasie osad słowiańskich na terenach wyniesionych ponad 300–350 m n.p.m. Wyjątkiem są niektóre grody zlokalizowane na wzgórzach o wysokości ponad 400 m n.p.m. W odniesieniu do terenów górskich można zaryzykować stwierdzenie, że ludność zamieszkująca je we wczesnym średniowieczu nie znała najpewniej zjawiska charakterystycznego dla tych obszarów (i nie wykorzystywała go praktycznie w działalności rolniczej), określanego przez klimatologów jako inwersja klimatyczna. Zjawisko to powoduje, iż wegetacja roślin na wierzchowinach wzgórz otaczających doliny śródgórskie rozpoczyna się 2–3 tygodnie wcześniej niż w partiach dennych dolin. Populacje zamieszkujące obszary Beskidów w niektórych okresach poprzedzających wczesne średniowiecze (w tym w okresie rzymskim i początkowej fazie okresu wędrówek ludów), zasiedlając tereny do wysokości 600 m n.p.m., wykorzystywały w praktyce zjawisko inwersji klimatycznej (Kostrakiewicz 1967). Pierwsze próby zasiedlania w średniowieczu przez osadników terenów położonych powyżej 350 m n.p.m. rozpoczęły się dopiero od przełomu XII i XIII w. W praktyce oznacza to, iż we wczesnym średniowieczu osadnicy słowiańscy w polskiej części Karpat Zachodnich eksploatowali rolniczo jedynie dna dolin, pokryte w dużej części żyznymi madami, oraz dolne partie stoków wzgórz otaczających doliny.

W okresie przed XI w. centralnym ośrodkiem w Kotlinie Sądeckiej był niewątpliwie gród w Naszacowicach, położony 3,5 km na południowy zachód od Podegrodzia. Było to wieloczłonowe założenie obronne o powierzchni około 15 ha, funkcjonujące od schyłku VIII do początków XI w. Podkreślić należy, iż spośród rozpoznanych w trakcie wykopalisk dziesięciu faz osadnictwa wczesnośredniowiecznego aż cztery były związane z kolejno budowanymi lub przebudowywanymi liniami umocnień. Najstarszy gród funkcjonował w tym miejscu już w końcu VIII w., kolejne w IX, X i początkach (lub 1. połowie XI w.). Ostatnia faza grodu powstała po 989 r., a więc już po zdobyciu ziem nad górną Wisłą przez Mieszka I. Odkryte na terenie grodziska zabytki poświadczają istnienie silnych kontaktów jego mieszkańców z obszarami położonymi na południe od linii Karpat Zachodnich, a więc z Kaganatem awarskim w VIII w., państwem morawskim w IX w., w końcu z Węgrami w końcu IX–1. połowie X w. W kotlinie Sądeckiej w IX i X w. funkcjonowały również dwa mniejsze grody – w Chełmcu i Marcinkowicach. Niewielka liczba odkrytych na ich terenie zabytków oraz brak większej liczby obiektów mieszkalnych

[11] Opisany obraz osadnictwa wczesnośredniowiecznego w Kotlinie Sądeckiej zapewne ulegnie wzbogaceniu i uściśleniu w wyniku prowadzonych na tym terenie badań powierzchniowych w systemie Archeologicznego Zdjęcia Polski.

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 13 05.03.2020 10:24:18

zdaje się potwierdzać, iż założenia te pełniły najpewniej funkcje grodów schronieniowych, nie zamieszkanych stale przez większą liczbę ludności. Nie wyklucza się także ewentualności wypełniania przez wspomniane grody jakichś funkcji symbolicznych. Z kolei dwa niewielkie grodziska w Podegrodziu („Grobla" i „Zamczysko") zbudowane zostały już po przełomie X i XI w. Gród „Zamczysko" w Podegrodziu jest krótkotrwałą inwestycją, zapewne z 2. połowy XI w., której funkcjonowanie kończy pożar. Obiektu tego już nie odbudowano, natomiast bardzo podobny wzniesiono na sąsiadującym z nim od południa (w odległości około 700 m), nieco tylko większym wzniesieniu „Grobla". Budowę tego obiektu można zapewne wiązać już z XII w. Gród trzykrotnie odbudowywany po kolejnych pożarach, funkcjonował w tym miejscu najpewniej do 2. połowy XIII w. Dotychczasowe wyniki badań wskazują bardzo wyraźnie, że trafna była hipoteza A. Żakiego (1974B), według której siedzibę sądeckiej kasztelanii, znanej ze źródeł pisanych, można identyfikować z grodziskiem na wzgórzu „Grobla" w Podegrodziu. Niezależnie od A. Żakiego w zasadzie identyczną hipotezę o lokalizacji kasztelańskiego grodu Sącz w Podegrodziu zgłosiła w tym samym czasie A. Rutkowska-Płachcińska (1961, 94–109), analizująca dzieje przemian społeczno-gospodarczych Sądecczyzny w XIII–XIV wieku, głównie na podstawie źródeł pisanych. Przed nim funkcję państwowych grodów pełniły przez krótki czas kolejno: gród w Naszacowicach (ostatnia faza obwałowań, datowanych metodą dendrochronologiczną na okres po 989 r.), a po jego spaleniu (zapewne w 1. połowie XI w.) gród „Zamczysko" w Podegrodziu. Można przypuszczać, że już ten obiekt nosił nazwę „Sącz", chociaż oczywiście źródła pisane tego nie potwierdzają. Po raz pierwszy kasztelan sądecki został wymieniony w źródłach pisanych w 1224 r. W latach 1272–1315 kasztelanowie sądeccy „znikają" ze źródeł pisanych, podobnie jak kasztelanowie bieccy (w latach 1278–1317). K. Buczek (1970, 17, przypis 67) przypuszczał, że wiązało się to ze zmianą podległości tych ziem na rzecz dominium sądeckiego, pozostającego od 1257 r. jako darowizna księcia Bolesława Wstydliwego pod władaniem jego żony, księżnej Kingi, pierwszej przeoryszy klasztoru starosądeckiego klarysek.

Brak na razie jednoznacznego wyjaśnienia dwóch swoistych „koncentracji" grodów plemiennych na terenie Małopolski. Myślę tu o dwóch mikroregionach, w których rozpoznano pozostałości po kilku grodach z tej fazy. W Kotlinie Sądeckiej, jak już wyżej wspomniano, obok wielkiego, wieloczłonowego grodu w Naszacowicach, funkcjonował mniejszy wieloczłonowy obiekt w Chełmcu oraz niewielki jednoczłonowy obiekt w Marcinkowicach, przy czym dwa ostatnie obiekty nie były najprawdopodobniej zamieszkiwane na stałe. Podobnie w dolnym biegu Chodelki odkryto duży gród w Chodliku (stan. 1), a w niewielkiej odległości od niego dwa małe, jednoczłonowe założenia w Chodliku-Żmijowskiach (stan. 4) i Kłodnicy. Sięgając do analogii spoza terenu Małopolski można zauważyć, iż z podobnymi zgrupowaniami grodów sprzed X w. mieliśmy do czynienia w kilku miejscach na terenie Moraw i zachodniej Słowacji (Poleski 2004B, 165–166). Wyjaśnienie przyczyn powstania opisanych koncentracji grodów, tak na terenie Małopolski, jak i na obszarze państwa morawskiego, nie jest łatwe wobec trudności z dokładnym datowaniem większości tych obiektów, jak i precyzyjnym określeniem ich funkcji. Rozważyć należy kilka hipotez. Pierwsza z nich to założenie, że wszystkie grody w obrębie poszczególnych skupień osadniczych były sobie współczesne, lecz każdy z nich wypełniał inną funkcję. Druga wiąże się ze wspomnianym powyżej niedostatecznie precyzyjnym datowaniem części z wymienionych grodów, co może oznaczać, że w rzeczywistości nie były one sobie współczesne. W takiej sytuacji grody te albo pełniły kolejno podobne lub identyczne funkcje, lub też każdy z grodów pełnił w okresie swego funkcjonowania inną rolę. W końcu możliwe jest też, że w obrębie poszczególnych skupień grody funkcjonowały równocześnie, wypełniając podobne lub identyczne funkcje dla kilku mniejszych społeczności (np. związków sąsiedzkich), zamieszkujących dany mikroregion. Na obecnym etapie badań wskazanie najbardziej prawdopodobnego rozwiązania tego problemu jest w większości przypadków niestety niemożliwe. Wiele grodów usytuowanych było acentrycznie, na skraju mikroregionów osadniczych (np. założenia w Zawadzie, Zawadzie Lanckorońskiej, Trepczy, stan. „Horodna", Naszacowicach). Dotyczyło to przede wszystkim południowej, podkarpackiej części Małopolski (Parczewski 1991, 32, mapa 2; tegoż 1996, 76, ryc. 1), chociaż takie ulokowanie grodów zdarzało się też w innych częściach dorzecza górnej Wisły (np. gród w Krakowie, położony w zachodniej partii mikroregionu osadniczego; zob.: Poleski 1999B).

W katalogu nie uwzględniono domniemanego grodziska, którego związek z wczesnym średniowieczem lub pierwotny, obronny charakter nie jest pewien. Chodzi tu o znane i cytowane w literaturze od wielu dziesięcioleci grodzisko w Biegonicach. Obiekt ten odkrył A. Żaki wraz z współpracownikami (Żaki 1974B, 60–75; zob. też: AAC, 1, 129). Badania sondażowe na jego terenie w latach 1958–1959 przeprowadziła M. Cabalska (1959; 1969–1970, 134–135; 1979C, 29–31). Wspomniana autorka przebadała dwa ziemne szańce, znajdujące się w rejonie podstawy północnego stoku wzgórza, położonego przy ujściu Popradu do Dunajca (na jego prawym brzegu). Według M. Cabalskiej, w wałach odkryto pozostałości konstrukcji rusztowej (chociaż nie odkryto wyraźnych pozostałości belek) oraz niewielką liczbę fragmentów naczyń w korpusie wałów i obok nich, które autorka datowała na XI–XII w. (lub XI–XIII w.). Należy podkreślić, iż dotychczas nie opublikowano planu te-

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 14 05.03.2020 10:24:18

go stanowiska i rycin dokumentujących badania wałów. Zdaniem M. Cabalskiej, brak warstwy kulturowej na terenie domniemanego grodziska, minimalna liczba zabytków odkrytych w trakcie jego badań, jak i absencja śladów wałów poza wspomnianymi odcinkami ziemnych nasypów, to efekt całkowitego rozorania i rozmycia stanowiska. M. Cabalska uiznała domniemane grodzisko na „Winnej Górze" w Biegonicach za pozostałość kasztelańskiego Sącza i datowała na XI–XIII w. Odmienne zdanie wyraził A. Żaki, który stwierdził, że obiekt ten należy datować na okres przed XI w. (Żaki 1974B, 60–75). Badania powierzchniowe, przeprowadzone przez K. Tunię[12], wykazały, iż na terenie domniemanego grodziska na „Winnej Górze" brak jest zabytków wczesnośredniowiecznych, zaś odcinki wałów u podstawy północnego stoku wzgórza, zinterpretowane przez M. Cabalską jako wczesnośredniowieczne wały, zostały według niego usypane w XIX w. (stąd obecność w domniemanych wałach skorup wczesnośredniowiecznych, w tej sytuacji zalegających na wtórnym złożu). Powtórne, dokładne badania powierzchniowe na stanowisku, przeprowadzone w 1997 r. przez autora, potwierdziły do pewnego stopnia zasadność wniosków K. Tuni. Wykonane przez autora fotografie lotnicze domniemanego grodziska (w świetle widzialnym i w podczerwieni) nie doprowadziły do ujawnienia pozostałości wałów lub fos (poza wspomnianymi wcześniej, domniemanymi nowożytnymi nasypami). W tej sytuacji obiekt na „Winnej Górze" należy wykreślić z rejestru wczesnośredniowiecznych grodzisk państwowych w dorzeczu Dunajca. Nie można jednak wykluczyć, iż na tym miejscu istniał wcześniej, w przedpaństwowej fazie wczesnego średniowiecza, jakiś obiekt otoczony umocnieniami, obecnie w zasadzie niewidocznymi na powierzchni (nie można także eliminować wcześniejszej, prahistorycznej metryki tego domniemanego założenia obronnego). W tej sytuacji, przed podjęciem weryfikacyjnych badań wykopaliskowych, zdecydowałem się nie uwzględniać stanowiska w Biegonicach w prezentowanym katalogu wczesnośredniowiecznych grodzisk.

Prezentowany katalog grodzisk wczesnośredniowiecznych z Kotliny Sądeckiej bazuje głównie na danych, publikowanych już w kilku moich wcześniejszych pracach (Poleski 2004B; tegoż 2013). Wynika to przede wszystkim z faktu, że ostatnie regularne badania wykopaliskowe na grodziskach z tego okresu w interesującym nas powiecie nowosądeckim przeprowadzono w 2001 r. (Naszacowice). Znane już informacje zostały jednak w wielu miejscach uzupełnione o nowszą literaturę przedmiotu, pozwalającą na weryfikację niektórych wcześniej zgłaszanych propozycji datowania poszczególnych obiektów, jak i interpretacji interregionalnych powiązań wczesnośredniowiecznych mieszkańców Kotliny Sądeckiej. Należy na koniec wspomnieć, iż w odniesieniu do wszystkich znanych powszechnie (a więc nie tylko archeologom) stanowisk archeologicznych, w tym szczególnie grodzisk, istnieje stałe zagrożenie ze strony nielegalnych poszukiwaczy „skarbów", posługujących się wykrywaczami metali. Nie mniej groźne jest stałe rozorywanie niektórych grodzisk (Naszacowice) w trakcie regularnie prowadzonych prac rolnych. Oba te rodzaje zagrożeń odpowiednie służby konserwatorskie winny mieć stale na uwadze.

[12] Dziękuję serdecznie Dr. K. Tuni za udostępnienie niepublikowanych wyników badań powierzchniowych.

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 16 05.03.2020 10:24:19

Grodziska wczesnośredniowieczne z powiatu nowosądeckiego. Katalog źródeł

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 18 05.03.2020 10:24:20

1 CHEŁMIEC, „Chełmowa Góra” gm. Chełmiec

Numer stanowiska w miejscowości:	1 (nr 3 na ryc. 1)
Numer obszaru AZP:	111-63
Numer stanowiska w obrębie arkusza AZP:	33
Położenie:	49°38’59”N / 20°39’59”E

1. Położenie

Grodzisko położone jest na wyodrębnionym, cyplowatym wzniesieniu (379 m n.p.m.) i wąskim siodle (ryc. 3, 5, 6), łączącym go od zachodu z głównym grzbietem wzgórza (392 m n.p.m.). Wzgórze to stanowi NW krawędź Kotliny Sądeckiej. Wypłaszczenie szczytowe cypla jest niewielkie (40×15–20 m.), zbocza wzgórza są stosunkowo strome, od północy i wschodu około 30–40°, od południa 20–30°. Wzgórze pokrywają słabe gleby pyłowe, wytworzone na fliszu karpackim (piaskowiec). Całe stanowisko pokryte jest lasem. W jarze od strony N grodziska płynie niewielki strumyk, w jego pobliżu znajduje się odc. N wału otaczającego od zewnątrz główny człon grodziska.

2. Opis stanowiska

Grodzisko w Chełmcu to obiekt wielodziałowy (ryc. 4, 7–9). Powierzchnia stanowiska wynosi około 2 ha. Wzdłuż linii E–W grodzisko ma 283 m długości, wzdłuż osi N–S około 140 m. Grodzisko składa się z głównego członu, zajmującego wyodrębniony cypel wzgórza i dwóch podgrodzi, przylegających do niego od zachodu. Główny człon grodziska otoczony jest trzema liniami wałów (według nomenklatury M. Cabalskiej były to wały I [zewnętrzny], II [środkowy] i III [wewnętrzny]), od strony zachodniej dodatkowo czwartą (według M. Cabalskiej wał I zaporowy). Wały tej części grodziska zachowane są w różnym stopniu, ich wysokość obecnie wynosi od 0,2 do 2,7 m., szerokość zaś do 4–4,5 m. Najlepiej widoczny był wał zewnętrzny (I), widoczny na powierzchni gruntu od strony zachodniej, północnej i częściowo wschodniej. Wał środkowy zachowany był znacznie gorzej, na powierzchni gruntu rysował się jedynie jego niewielki odcinek od strony zachodniej. Relikty wału wewnętrznego (III) odsłonięto dopiero w trakcie wykopalisk. Powierzchnia majdanu głównego członu grodziska w obrębie rekonstruowanego przebiegu wału wewnętrznego (III) wynosiła 0,25 ha, zaś całości założenia około 3,5–4 ha (obliczenie dokładnej powierzchni grodu nie jest możliwe ze względu na brak dokładnego rozpoznania biegu wałów „zaporowych” na N i S stoku wzgórza). Przebieg wałów głównego członu grodziska, jak i jego podgrodzi, różni się w szczegółach od przedstawionego w publikacjach M. Cabalskiej. Pewne korekty w przebiegu wałów I (na północno-zachodnim odcinku) i II (na zachodnim odcinku), jak i wału zaporowego II (na północnym odcinku) zostały naniesione przez autora w wyniku weryfikacji dokumentacji polowej badań M. Cabalskiej, jak i dokładnego rozpoznania powierzchniowego stanowiska (1994 r.). Wał wewnętrzny (III) głównego członu grodziska otaczał wypłaszczenie szczytowe cypla, którego oś przebiegała po linii E–W. Wymiary plateau w obrębie wewnętrznej linii umocnień wynosiły około 70–80×40 m. (w istocie wypłaszczenie szczytowe wzgórza było nieco mniejsze, w obrębie obwodu wału III znalazły się również górne partie stoków wzgórza). Wał środkowy (II) od strony zachodniej i południowo-zachodniej przebiegał w odległości około 8–10 m od wału wewnętrznego (III), na stoku południowym i północnym wzgórza jego przebieg jest trudny do precyzyjnego zrekonstruowania. Wał zewnętrzny (I) głównego członu grodziska tworzył czworokąt o zaokrąglonych narożnikach, zorientowanych według stron świata (przekątna N–S wynosiła około 130 m, przekątna E–W około 140 m). Od strony zachodniej na grzbiecie wzgórza widoczny był jeszcze jeden odcinek wału (według M. Cabalskiej I wał zaporowy), chroniący głów-

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 19 05.03.2020 10:24:20

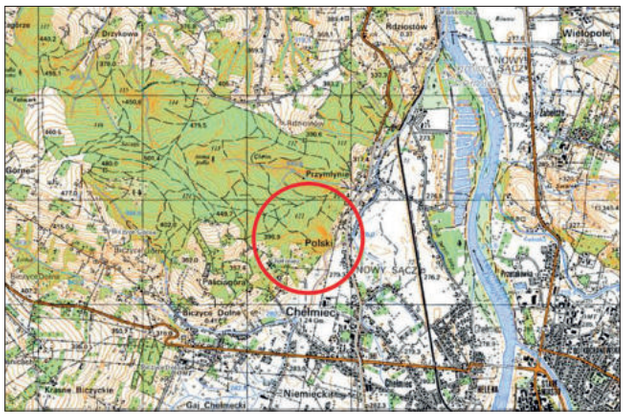

Ryc. 3. Chełmiec, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Położenie stanowiska (fragment mapy 1:25 000, według danych Głównego Ośrodka Danych Geodezyjnych i Kartograficznych).

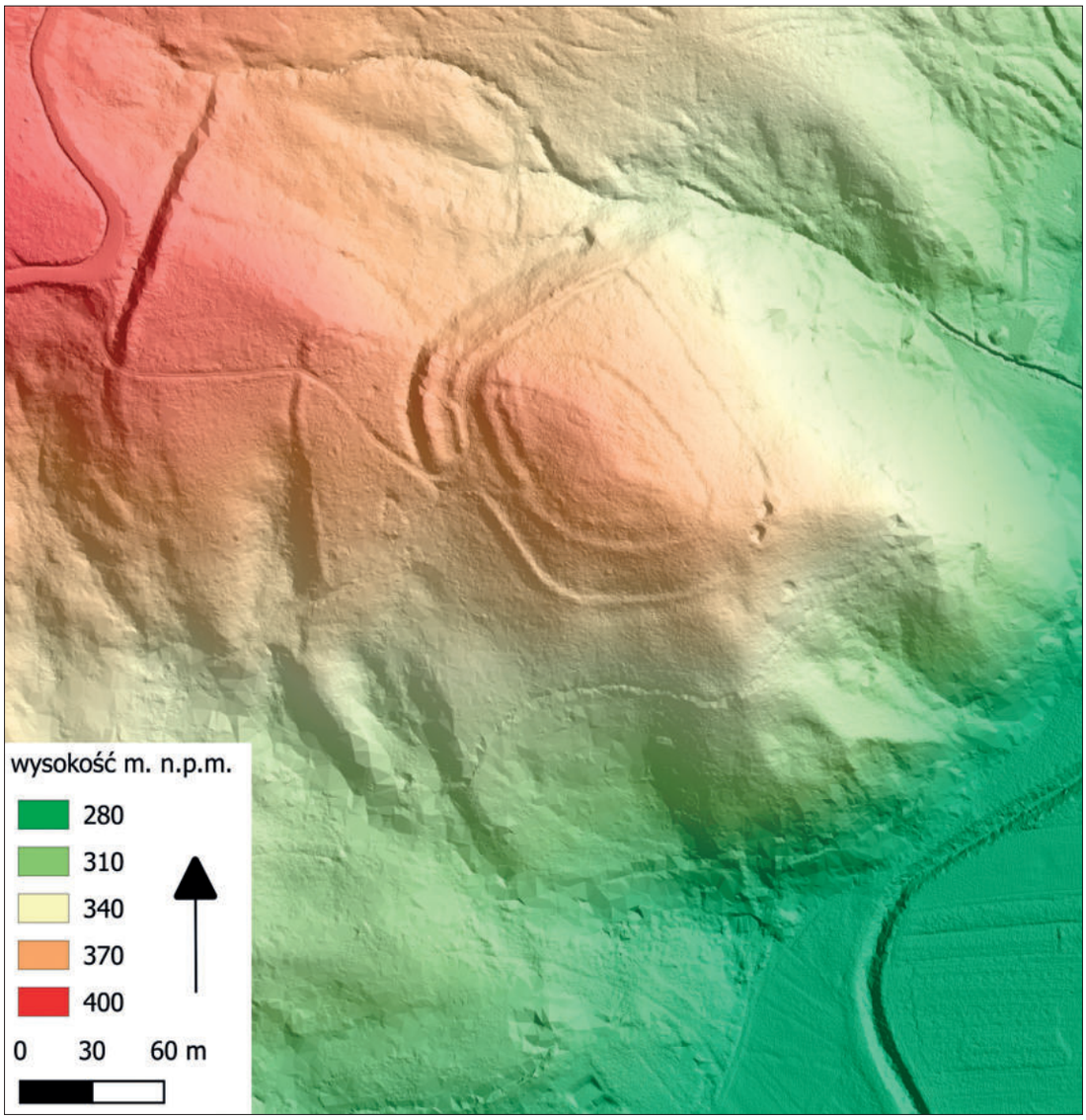

Ryc. 4. Chełmiec, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Numeryczny model terenu (na podstawie materiałów Centralnego Ośrodka Danych Geodezyjnych i Kartograficznych przygotował D. Stefański).

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 20 05.03.2020 10:24:21

Ryc. 5. Chełmiec, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Grodzisko na józefińskiej mapie Galicji z lat 1779–1783 (według: „Galicja…” 2013, t. 2, cz. B, sekcja 50).

Ryc. 6. Chełmiec, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Grodzisko na wojskowej mapie z 1900–1901 r. (sekcja Neu Sandez).

ną część grodu. Wysokość wału wynosi obecnie około 2,7 m, szerokość około 10 m. Przed opisanym wałem widoczna jest jeszcze dzisiaj fosa szerokości 5–6 m, głębokości obecnie około 0,5–1 m. W odległości 55 m na zachód od opisanego wału (I zaporowego), w poprzek południowego zbocza wzniesienia, biegnie kolejna linia umocnień (II wał zaporowy). Zachowany odcinek wału mierzy obecnie około 60 m długości (jego wysokość dochodzi do 2 m, szerokość wynosi około 5 m). Obecnie nie można odtworzyć jego dalszego przebiegu na stoku południowym wzgórza, a więc nie wiadomo, czy zakręcał w kierunku wschodnim, łącząc się z wałami głównego członu grodu, czy też biegł dalej w kierunku na południe, do dna doliny. Od strony północnej wał II zaporowy zakręcał pod kątem prostym w kierunku wschodnim, biegnąc wzdłuż górnej krawędzi północnego stoku wzgórza. W odległości około 65 m na zachód od wału II zaporowego znajduje się wał III zaporowy, biegnący po linii N–S, wygięty lekko łukowato w kierunku zachodnim. Jego wysokość wynosi 5–7 m, szerokość 12–15 m. Północny koniec wału dochodzi do dna dolinki małego strumienia, płynącego na północ od wzgórza, przeciwległy koniec zanika na południowym stoku wzniesienia. Przed wałem widoczna jest fosa szerokości 7–8 m, głębokości do 1,5 m. Między wałami zaporowymi II i III znajduje się stosunkowo płaskie wypłaszczenie szczytowe siodła, łączącego cypel grodziska ze wschodnim stokiem wzgórza. Jego powierzchnia wynosi około 12 a.

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 21 05.03.2020 10:24:22

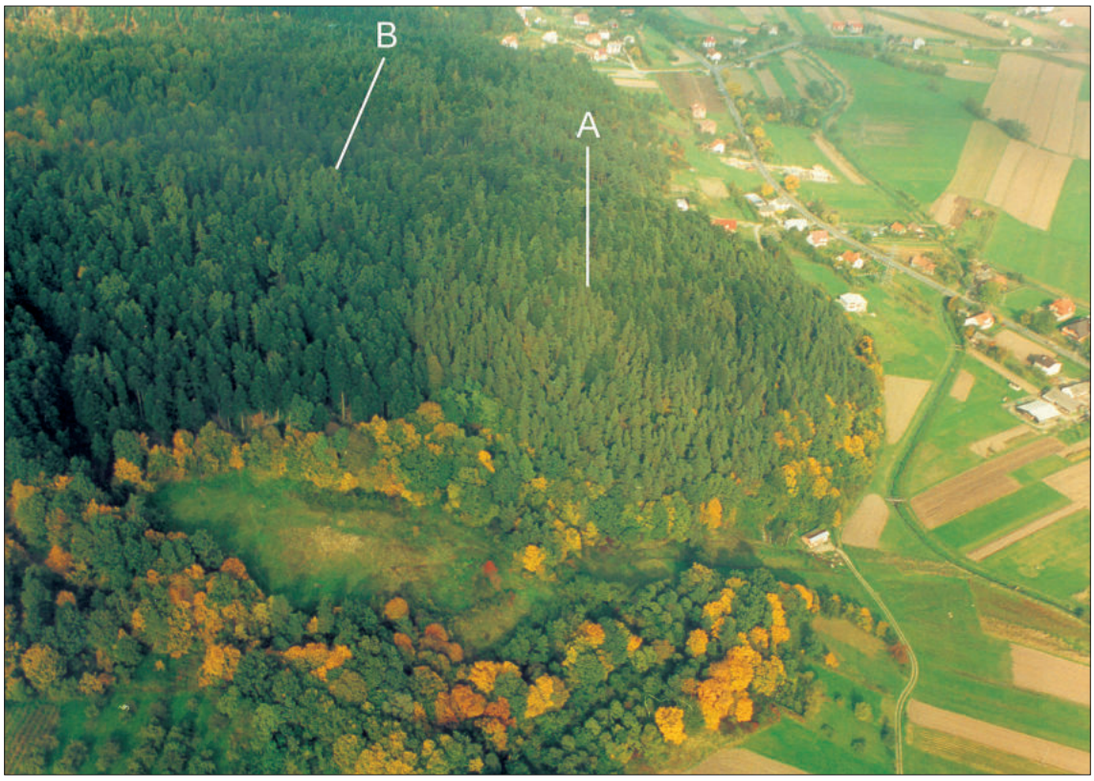

Ryc. 7. Chełmiec, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Zdjęcie lotnicze grodziska od strony SE (według: Poleski 2004B).

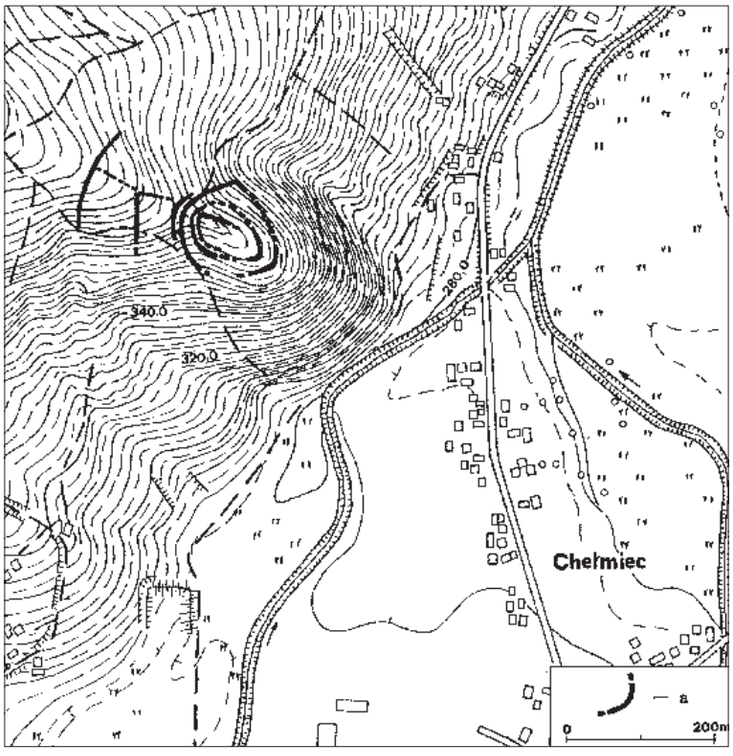

Ryc. 8. Chełmiec, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Położenie grodziska: a – wały (według: Poleski 2004B).

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 22 05.03.2020 10:24:23

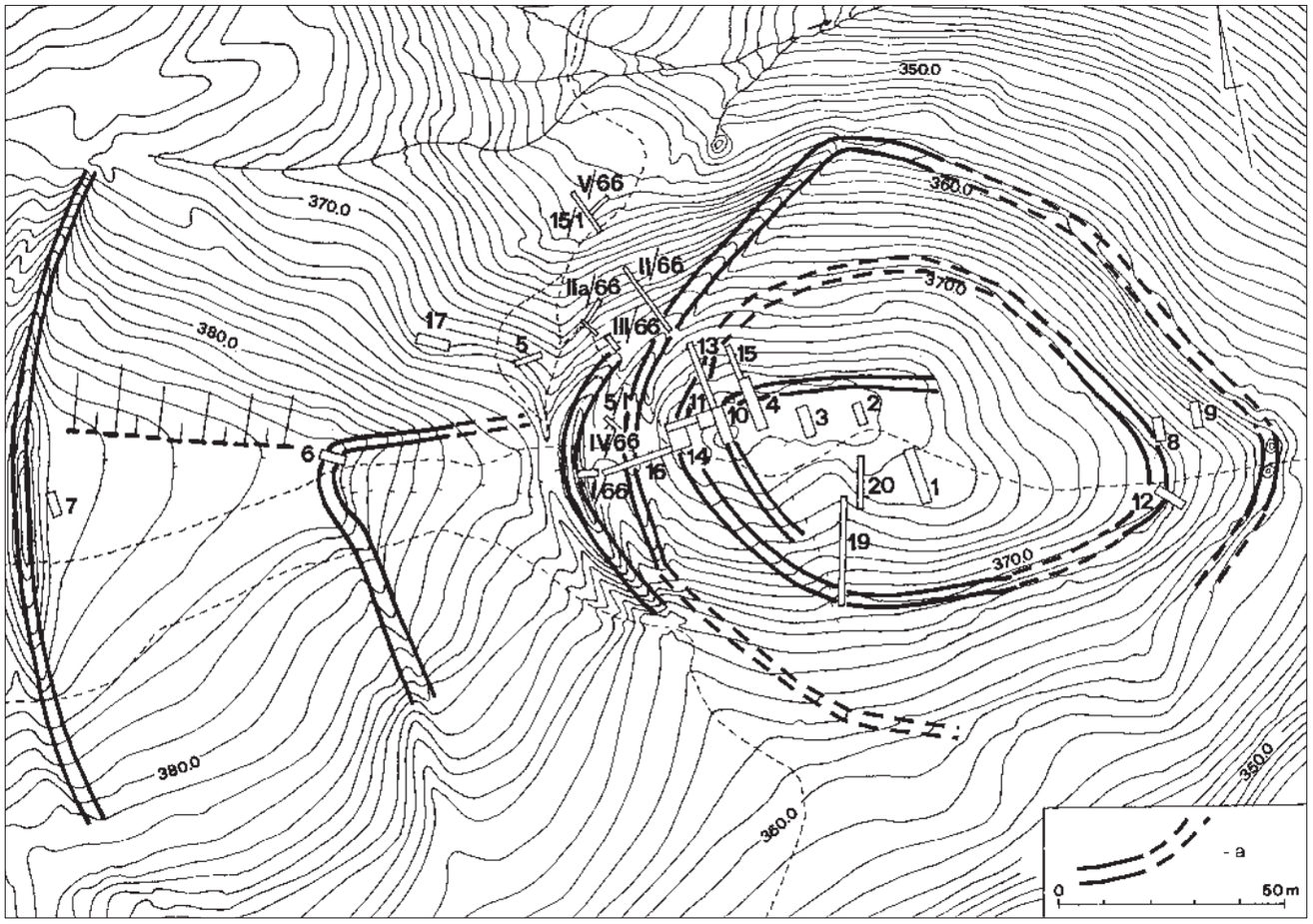

Ryc. 9. Chełmiec, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko) Plan grodziska z zaznaczeniem wałów i wykopów archeologicznych: a – wały widoczne w terenie i ich rekonstruowany przebieg (według: Poleski 2004B).

3. Stratygrafia stanowiska

W trakcie badań prowadzonych przez M. Cabalską w żadnym z badanych punktów, poza rejonem wałów, nie odkryto wczesnośredniowiecznych warstw kulturowych. Pod warstwą darni zalegał strop calca. Pokrycie wykopami sondażowymi majdanu głównego członu grodziska, przestrzeni między wałami i podgrodzia pozwala stwierdzić, że osadnictwo na terenie grodu wczesnośredniowiecznego było bardzo mało intensywne. Wskazuje na to również niewielka liczba odkrytych w trakcie badań zabytków, jak i prawie całkowity brak śladów zabudowy wnętrza grodu. M. Cabalska zinterpretowała odsłonięty w wykopie I/66 na wale zaporowym I układ nawarstwień jako pozostałości dwóch faz budowy wału. Bardziej prawdopodobna jest jednak jego odmienna interpretacja, z której wynika jednorazowość akcji budowlanej tej linii umocnień (zob. niżej). Pozostałe rozpoznane wykopaliskowo wały były z pewnością konstrukcjami jednofazowymi co oczywiście nie oznacza, że zostały one zbudowane w tym samym czasie.

4. Konstrukcja wałów

Wał wewnętrzny (III) głównego członu grodziska został rozpoznany na W odcinku i w NW narożniku, łączącym W i N odcinki tej linii umocnień pod kątem prostym. Pozostałości tego wału ujawniono po raz pierwszy w wykopie 4 (ryc. 10). Rekonstrukcja linii przebiegu ściany zewnętrznej wału była możliwa dzięki obecności na stoku wzgórza warstwy podestrukcyjnej wału (między metrem 7 a 11), zawierającej węgle drzewne i liczne kamienie. Miąższość tej warstwy wynosiła do 1 m. Na warstwie tej zalegały jeszcze kolejne dwie warstwy gliny o różnym zabarwieniu, powstałe na skutek rozmywania na zewnątrz rozwalisk wału (w sumie miąższość warstw podestrukcyjnych wału wynosiła po jego zewnętrznej stronie, już na stoku wzgórza, do 1,3 m). W profilu W wykopu 4, między 7. a 8. metrem, uchwycono płaskodenny dół posłupowy o średnicy 35 cm, wkopany w calec do głębokości 40 cm. Dokładnie na linii tego słupa rozpoczynała się opadająca w dół po stoku wzgórza warstwa podestrukcyjna wału.

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 23 05.03.2020 10:24:23

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 24

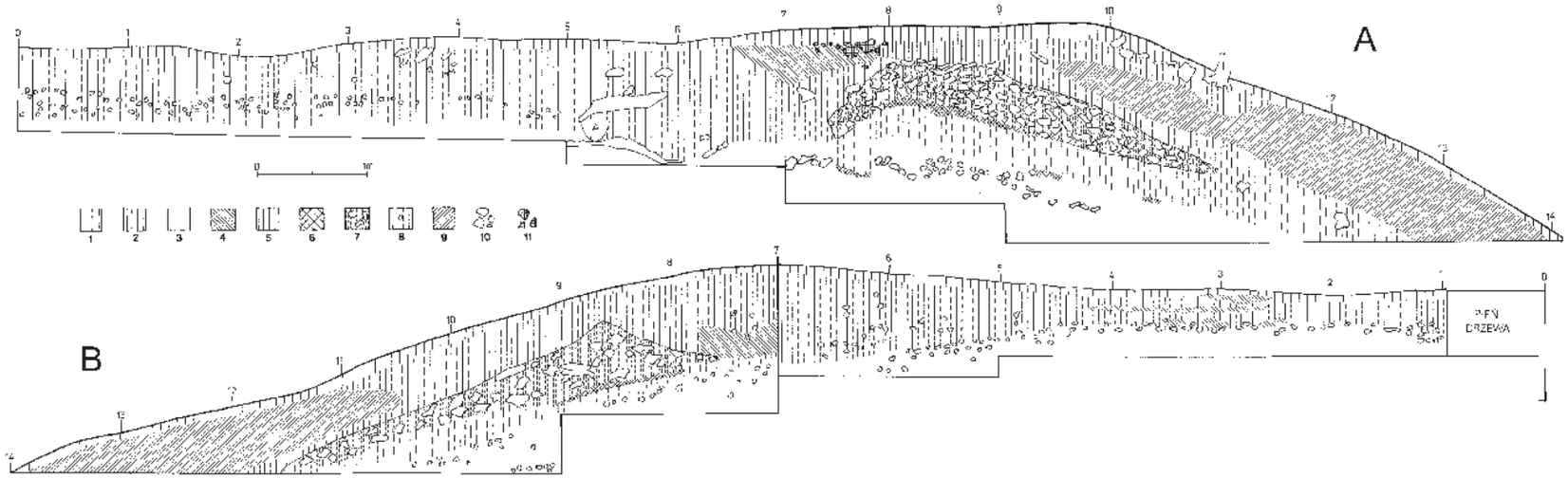

Ryc. 10. Chełmiec, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). A – zachodni profil wykopu 4, B – wschodni profil wykopu 4. 1 – humus, 2 – ceglasta ziemia sypka i przepuszczalna z przepalonymi kamieniami, 3 – żółtosiwa glina ilasta, bardzo zbita, wymieszana z łupkiem, 4 – przepalona ziemia ceglasta z grudkami polepy, 5 – sypka ciemna ziemia, 6 – bardzo ciemna sypka ziemia, 7 – warstwa kamieni, 8 – silnie przepalona ziemia bez kamieni, 9 – żółtopomarańczowa sypka ziemia, 10 – kamienie, 11 – polepa, A – dołek posłupowy (według: Poleski 2004B).

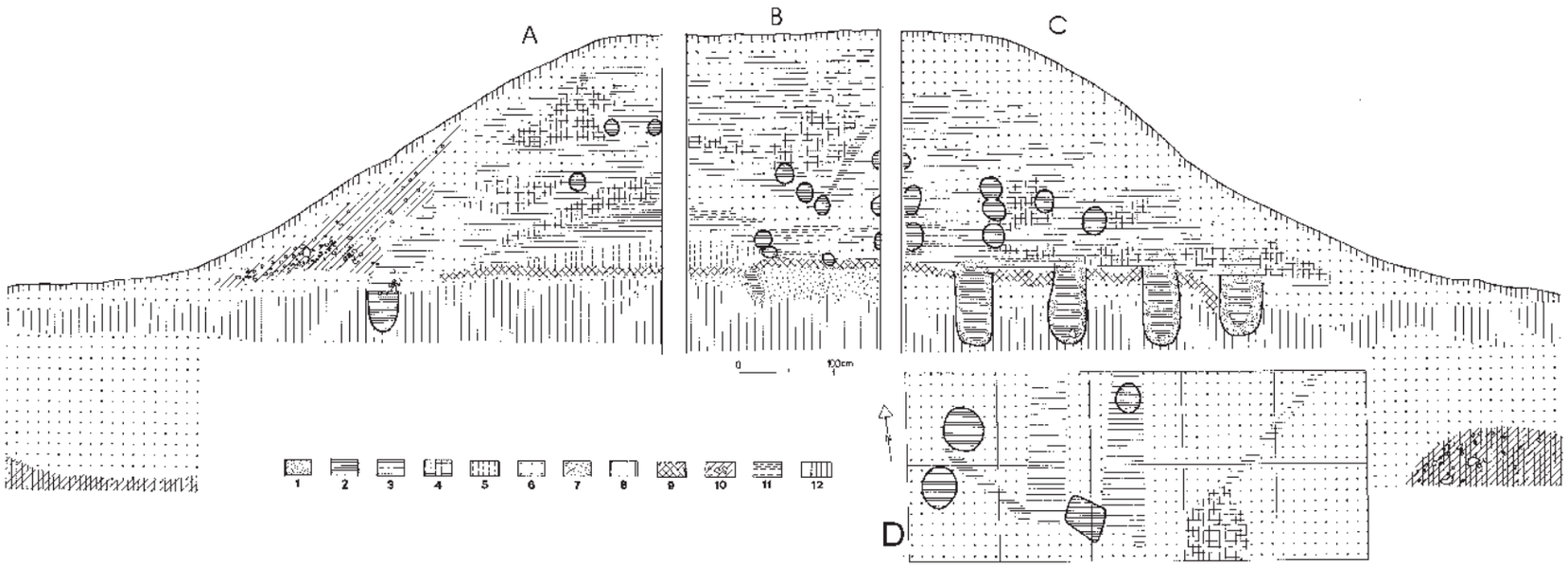

Ryc. 11. Chełmiec, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). A – profil S wału zaporowego I, B – profil W wału zaporowego I, C – profil N wału zaporowego I, D – rzut poziomy reliktów belek i słupów pod wałem zaporowym I. 1 – żółta glina, 2 – dobrze zachowane ślady drewna, 3 – słabo zachowane ślady drewna 4 – przemieszana glina wypełniająca konstrukcję drewnianą, 5 – ciemna glina przemieszana z węglami drzewnymi (stary wał), 6 – jasnopomarańczowa glina, 7 – sypka glina wypełniająca dołki posłupowe, 8 – wytrącenia żelaziste (warstwa wmywania gleby), 9 – humus pierwotny, 10 – glina fliszowa, 11 – czerwonoszara glina z węgielkami drzewnymi, 12 – siwe iły (według: Poleski 2004B).

05.03.2020 10:24:23

W odległości blisko 2,5 m od owego słupa w kierunku S (do wnętrza grodu), natrafiono na kolejny, nieco mniejszy dół po słupie wkopanym w calec na głębokość 30 cm (A). Na podstawie wyników badań wykopu 4 można było stwierdzić, że najprawdopodobniej wał w tym miejscu miał szerokość około 2,5 m, a linię jego pierwotnie pionowej ściany zewnętrznej i wewnętrznej wyznaczały dwa uchwycone w W profilu doły posłupowe. Miąższość warstwy gliniastego wypełniska wału między wspomnianymi słupami wynosiła do 1,2 m. Biorąc pod uwagę grubość warstw podestrukcyjnych wału po jego wewnętrznej stronie, jak i miąższość warstw podestrucyjnych od wewnątrz wału, możemy przyjąć, iż wysokość korpusu wału (bez przedpiersia) mogła wynosić co najmniej 3 m. Dalsze informacje o technice budowy wału wewnętrznego III głównego członu grodu przyniosła eksploracja wykopu 10 (ryc. 12:A). Wykop ten był usytuowany wzdłuż biegu zewnętrznej ściany wspomnianego wału, co pozwoliło uchwycić istotne szczegóły konstrukcyjne zewnętrznej ściany tej linii umocnień. Na granicy między wypełniskiem wału a ówczesną powierzchnią gruntu, po stronie zewnętrznej wału natrafiono na pozostałości pięciu zwęglonych słupów, wkopanych pionowo jeden obok drugiego wzdłuż biegu wału. M. Cabalska nie potrafiła wyjaśnić dokładnie funkcji owych słupów. Mając na uwadze wyniki badań wałów grodzisk m.in. w Krakowie na Wawelu, w Zawadzie Lanckorońskiej, czy Naszacowicach (wał fazy II), możemy bez obawy popełnienia większej omyłki przyjąć, że wspomniane resztki słupów były pozostałością palisady, tworzącej zewnętrzną ścianę wału. Mniej pewne jest odtworzenie techniki budowy ściany wewnętrznej tej linii umocnień. Wydaje się, że pierwotnie pionowa ściana wewnętrzna wału (szalunek z poziomo ułożonych jedna nad drugą belek lub ściana skrzyni w konstrukcji zrębowej) podtrzymywana była przez pionowo wkopane w podłoże słupy, rozstawione co kilka metrów (takim słupem był obiekt A, uchwycony w profilu W wykopu 4). Poprawność tej rekonstrukcji wzmacnia odkrycie znakomicie zachowanych pozostałości wału fazy II w Naszacowicach, w przypadku którego ściana zewnętrzna miała również formę palisady, zaś wewnętrzna wspierana była przez rozstawione co kilka metrów pionowe słupy (konstrukcja wnętrza wału w Naszacowicach była jednak daleko bardziej skomplikowana od opisanego wału w Chełmcu). Biorąc pod uwagę, że odstępy pomiędzy słupami palisady, które tworzyły zewnętrzną ścianę opisanego wału, wynosiły kilka do kilkunastu cm, musimy przyjąć, że od strony wewnętrznej pierwotnie znajdował się pierwotnie za nią rodzaj szalunku lub pionowa ściana skrzyni w konstrukcji zrębowej. Obecność tej „wewnętrznej” ścianki przy palisadzie była konieczna ze względu na niebezpieczeństwo wymywania gliniastego wypełniska wału przez wody deszczowe i roztopowe. Opisany wał zaliczyć należy do typu WIVD2 (ryc. 15). Zewnętrzną partię opisanego wału wewnętrznego (III) głównego członu grodziska odkryto w trakcie eksploracji wykopu 13 (ryc. 12:B). Pozostałością ściany zewnętrznej był najprawdopodobniej widoczny w górnej części E profilu wykopu płaskodenny dół posłupowy, wkopany w calec na głębokość około 1 m (na jego dnie leżał duży, płaski kamień). Od strony S uchwycono niewielki fragment gliniastego wypełniska tego wału. Nad stropem wspomnianego dołu posłupowego tkwiły fragmenty dużych węgli drzewnych, być może będących resztkami jednego ze słupów palisady. Według M. Cabalskiej opisany wał został uchwycony również w wykopach 14 i 19, jednakże na profilach tych wykopów relikty tego wału rysują się bardzo niewyraźnie lub w ogóle nie są widoczne (ryc. 12:C, D). Należy podkreślić, iż M. Cabalskiej nie udało się zlokalizować pozostałości wału wewnętrznego (III) od strony S głównego członu grodziska. Zarówno we wspomnianym powyżej wykopie 19, jak i w wykopach 1 i 20 (Cabalska 1966–1967, ryc. 3), w miejscu domniemanego przebiegu wspomnianej linii umocnień, nie natrafiono na jej wyraźne relikty.

Wał środkowy (II) głównego członu grodziska uchwycono w wykopach 19 (ryc. 12:C), 11 (ryc. 12:D, E) i 14 (ryc. 12:F). W wykopie 19 wał środkowy (II) zachował się szczątkowo, na S stoku wzgórza widoczne było jedynie niewielkie wypłaszczenie, pod powierzchnią którego zalegała gliniasta warstwa o miąższości do 50 cm. Znacznie więcej informacji o opisywanej linii umocnień przyniosła eksploracja wykopu 11. W warstwie gliny o miąższości do 50 cm, tworzącej korpus wału, uchwycono trzy poziomo ułożone jedna nad drugą warstwy belek. Ich słabo zachowane resztki pozwalały jednak stwierdzić, iż były one ułożone poprzecznie do biegu wału. M. Cabalska trafnie zrekonstruowała technikę budowy wału jako przekładkową. Na podstawie zachowanych reliktów można przypuszczać, że była to tzw. przekładka jednostronna, składająca się z jednego stosu (wał typu WIIIA1; ryc. 16). Szerokość wału u podstawy wynosiła między 3 a 4 m. Na podstawie słabo zachowanych pozostałości tej linii umocnień trudno rekonstruować jej pierwotną wysokość. Również w trakcie eksploracji wykopu 14 na trafiono na resztki opisanego wału, w postaci gliniastej warstwy o miąższości do 50 cm, uchwyconej na szerokości 2 m. W warstwie tej tkwiły lekko ukośnie, poprzecznie do biegu wału ułożone zwęglone pozostałości belek. Szczątkowo zachowane resztki wału środkowego (II), w postaci płata wypalonej *in situ* na pomarańczowo powierzchniowej warstwy gliny na stoku wzgórza, odkryła także M. Cabalska od strony E głównego członu grodziska, w wykopie 12 (Cabalska 1966–1967, ryc. 7)[13]. W tym miejscu (stok wzgórza) wał został

[13] M. Cabalska (1966–1967, 460) informuje, że wykop 12 założono na E odcinku wału zewnętrznego (I), lecz na planie stanowiska (Cabalska 1966–1967, ryc. 1) wykop ten umieszczony został na linii wału środkowego (II). Na podstawie obserwacji w terenie tej partii grodziska

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 25 05.03.2020 10:24:23

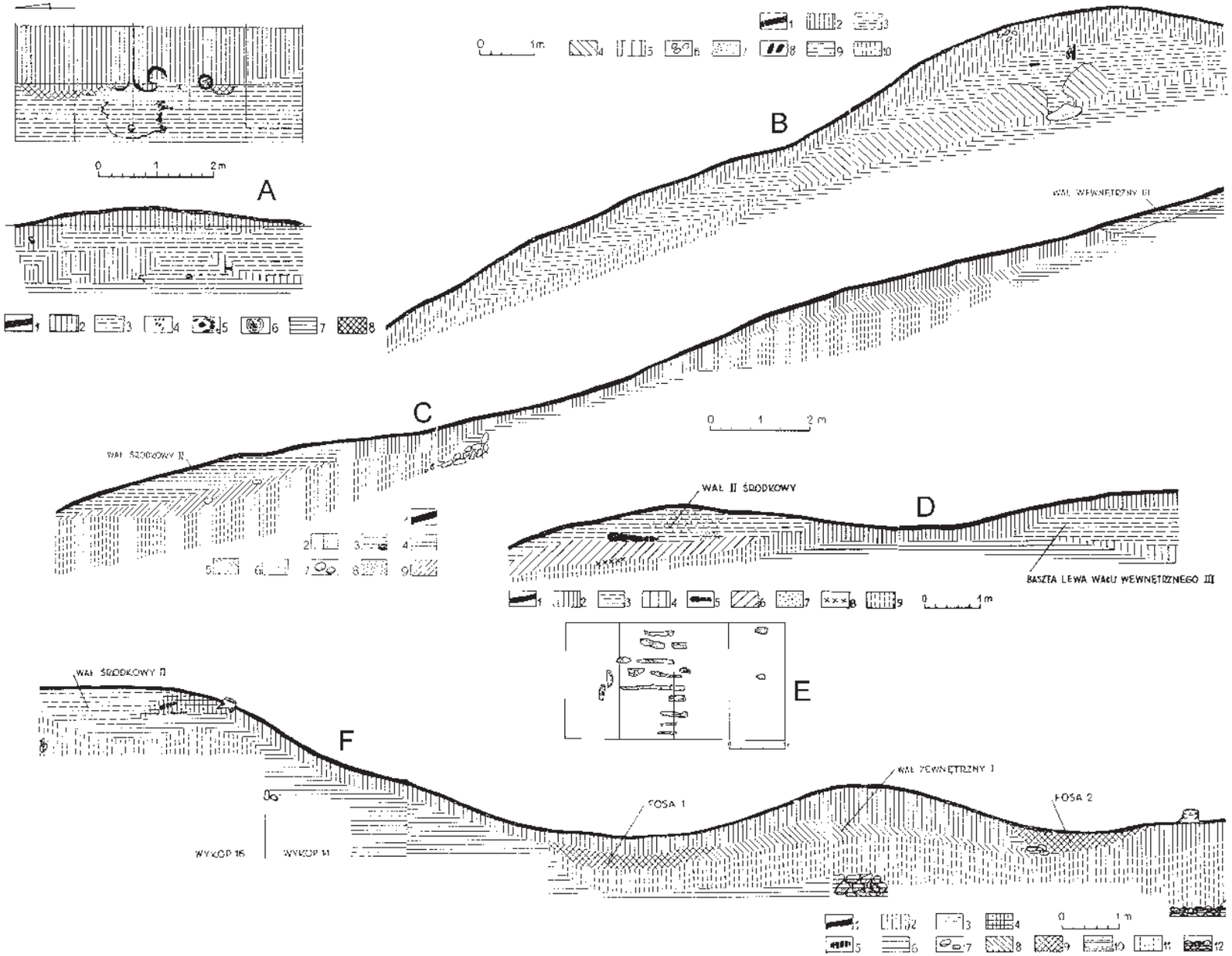

Ryc. 12. Chełmiec, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Plan (głęb. 90 cm) i profil W wykopu 10: 1 – humus, 2 – żółta glina, 3 – przepalona ziemia z grudami polepy, 4 – węgle drzewne, 5 – większe fragmenty przepalonego drewna, 6 – dołki posłupowe, 7 – rumosz skalny z gliną, 8 – większe skupiska węgli drzewnych i popiołu, B – profil E wykopu 13 : 1 humus, 2 – żółta glina, 3 – przepalona ziemia z grudami polepy, 4 – luźna warstwa przepalonej ziemi i kamieni, 5 – przepalony na kolor czerwony rumosz skalny, 6 – kamienie, 7 – drobne węgle drzewne, 8 – większe fragmenty drewnianej konstrukcji wału, 9 – rumosz skalny z gliną, 10 żółta glina – calec, C – profil W wykopu 19: 1 – humus, 2 – żółta glina, 3 – przepalona glina i kamienie z grudami polepy, 4 – warstwa rumoszu skalnego z gliną (calec), 5 – glina z pojedynczymi kamieniami, 6 – glina (calec), 7 – kamienie, 8 – drobne węgle drzewne, 9 – jasnoszary ił, D – profil N wykopów 11 i 14: 1 – humus, 2 – żółta glina, 3 – przepalona ziemia i kamienie z grudami polepy, 4 – przepalony na czerwono rumosz skalny, 5 – większe fragmenty drewnianej konstrukcji wału, 6 – glina z pojedynczymi kamieniami, 7 – drobne węgle drzewne, 8 – warstewka popiołu, 9 – glina (calec), E – plan wykopu 14 na głęb. 45 cm, F – profil S wykopów 14 i 16 z wałem środkowym II i zewnętrznym I oraz fosą 1 i 2: 1 – humus, 2 – żółta glina, 3 – przepalona ziemia i kamienie z grudami polepy, 4 – czarnoszara ziemia z dużą ilością węgli drzewnych, 5 – większe fragmenty drewnianej konstrukcji wału, 6 – rumosz skalny z gliną (calec), 7 – kamienie, 8 – glina z pojedynczymi kamieniami, 9 – ciemnopopielaty ił, 10 – szarozielona glina z fragmentami ceramiki, 11 – glina (calec), 12 – skała (calec). Według: Poleski 2004B.

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 26 05.03.2020 10:24:23

posadowiony na celowo uformowanym w podłożu, prawie poziomym tarasie o szerokości 2,5 m. W wykopach 14 i 16 (ryc. 64:F) pomiędzy wałem środkowym (II) i zewnętrznym (I), a także między wałem zewnętrznym (I) a zaporowym I, M. Cabalska natrafiła na nieckowate rowy (szerokości 2–3 m, głębokości do 80 cm poniżej obecnej powierzchni gruntu), które zinterpretowała jako pozostałości „suchych” fos. Wypełnisko tych rowów tworzy obecnie ciemniejsza od calca warstwa gliny, na ich dnie odkryto pojedyncze fragmenty naczyń wczesnośredniowiecznych.

Pozostałości wału zewnętrznego (I) głównego członu grodziska rozpoznano w trakcie eksploracji wykopu 16 (ryc. 12:F). Wał ten miał postać ziemnego nasypu o szerokości u podstawy około 4,5 m i zachowanej wysokości 1,2 m. W obrębie nasypu nie natrafiono na jakiekolwiek pozostałości drewnianych konstrukcji, co skłoniło M. Cabalską do przyjęcia, że wał ten w pierwotnej postaci miał także postać ziemnego szańca (typ wału WIIA). Ponieważ wał ten został przecięty tylko jednym przekopem, nie ma pewności, czy na innych jego odcinkach nie ma pozostałości jakichś drewnianych konstrukcji. Należy również wziąć pod uwagę, że drewniane elementy wału, które nie uległy spaleniu i nie pozostawiły po sobie śladów w postaci wypalonej gliny lub węgli drzewnych, mogły ulec całkowitemu rozłożeniu. W tej sytuacji sprawę rozpoznania techniki budowy wału zewnętrznego (I) należy uznać za otwartą.

Technikę budowy wału zaporowego I (czwarta od strony W linia umocnień przed głównym członem grodziska) rozpoznała M. Cabalska tylko częściowo, zakładając wykop I/66 po jego wewnętrznej stronie (ryc. 11:A–D). Autorka badań stwierdziła, że w spągowej partii nawarstwień, widocznych w S profilu wykopu, tkwiły resztki starszej linii umocnień, zachowane w postaci niewielkiego gliniastego nasypu (warstwa 5; ryc. 11:A), o uchwyconej szerokości blisko 4 m i wysokości do 50 cm. W rzeczywistości interpretacja tej warstwy może być inna. Po pierwsze w kontekście z nią nie odkryto elementów konstrukcyjnych (belek, słupów), po drugie zaś w jej sąsiedztwie brak ewentualnych warstw podestrukcyjnych domniemanego starszego wału. Należy podkreślić, że przeciwległe profile poprzeczne wału (S i N; ryc. 11:A, C) wyraźnie się od siebie różnią. O ile w profilu S widoczny jest zachowany *in situ* jeden dół posłupowy, wkopany w calec w odległości 3 m od linii środkowej wału (profil W wykopu), to w profilu N widocznych jest kilka pozostałości różnych elementów konstrukcyjnych. W profilu tym uchwycono cztery doły posłupowe (o średnicy 40–50 cm), wkopane pionowo w calec do głębokości blisko 1 m. Słupy te ułożone były poprzecznie do biegu wału, w odległości 50–70 cm jeden od drugiego. W uwarstwionym w układzie poziomym gliniastym korpusie wału powyżej trzech wewnętrznych słupów widoczne były ślady po zbutwiałych belkach (o średnicy 15–20 cm), według. M. Cabalskiej stanowiących pierwotnie pionowe ściany kilku rzędów skrzyń, tworzących wał. W opisanej sytuacji skrzynie te miałyby szerokość od 70 cm do blisko 1 m, a na całej, rekonstruowanej szerokości wału (około 8 m) tych rzędów mogłoby być co najmniej osiem. W krótkim (2 m) profilu wzdłużnym wału (ryc. 11:B) widocznych jest kilka belek ułożonych zapewne poprzecznie do biegu wału, tkwiących pionowo jedna nad drugą, dokładnie na linii wcześniej opisanych czterech słupów, wkopanych w grunt poprzecznie do biegu wału. Ślady opisanych belek to zapewne pozostałość pionowej ścianki, ułożonej poprzecznie do biegu wału. Analiza opisywanego profilu wskazuje, że od strony S do ścianki tej wcale nie musiały pierwotnie przylegać gliniaste warstwy wypełniska skrzyń wału. Wskazuje na to układ pozostałych resztek belek, tkwiących w profilu W wykopu w układzie poprzecznym do biegu wału. Trzy belki zalegały na ówczesnym poziomie gruntu, następne trzy zaś zalegały obok siebie, tworząc rodzaj „ścianki” ułożonej pod kątem około 45° do pionu. Pokrywa się to z układem lamin w górnej partii opisywanego W profilu wykopu. Całość sprawia wrażenie warstw i części drewnianej ściany, osuniętych w pierwotnie niezabudowaną przestrzeń w obrębie wału. Ta pusta przestrzeń w obrębie wału mogła być po prostu przejściem bramnym, wtórnie, już po zaprzestaniu użytkowania grodu, zamytym materiałem osuwającym się z wyższych partii rozwalisk wału. Przy takiej interpretacji sytuacji stratygraficznej należałoby przyjąć, że wspomniane wcześniej cztery pionowe słupy, ułożone poprzecznie do biegu wału, tworzyły jedną ze ścian bramy. Takiej interpretacji mogą pozornie przeczyć tkwiące na linii przejścia bramnego rozmaite elementy konstrukcyjne w postaci czterech nieregularnie rozmieszczonych dołów posłupowych, tudzież ślady po belkach ułożonych wzdłuż biegu wału, jak i ukośnie do niego (ryc. 11:D). Weryfikacja dokumentacji polowej badań wskazuje jednak, że na wspomnianym rzucie wykopu I/66 autorka badań przedstawiła elementy tkwiące pierwotnie na różnych głębokościach wewnątrz korpusu wału, z których co najmniej część zalegała na wtórnym złożu, jako destrukty. Jedynym istotnym szczegółem technicznym, którego interpretacja nastręcza pewne trudności, jest opisany wcześniej dół posłupowy, tkwiący na linii domniemanej ściany wewnętrznej wału, w profilu S (ryc. 11:A). Jeśli tkwiący przy N profilu wykopu układ słupów i belek tworzył w rzeczywistości jedną ze ścian przejścia bramnego, to interpretacja wspomnianego słupa może być dwojaka. Pierwsza z możliwości to uznanie, że jest to jeden ze słupów tworzących przeciwległą ścianę bramy, lecz wówczas szerokość przejścia w opisywanym wale nie przekra-

wydaje się bardziej prawdopodobne, iż prawidłowa lokalizację wykopu zawiera raczej wspomniany plan stanowiska, a więc można przyjąć, że M. Cabalska zbadała w tym miejscu pozostałości wału środkowego (II).

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 27 05.03.2020 10:24:23

czałaby 2 m. Drugą z możliwości jest odtwarzanie funkcji tego słupa jako elementu dodatkowo wspierającego konstrukcję umieszczoną nad bramą. Wówczas słup ten tkwiłby na osi bramy, w połowie jej szerokości. W tej sytuacji rekonstruowana szerokość bramy wynosiłaby około 4 m. Należy w tym miejscu podkreślić, że prawie dokładnie te same wymiary i typ konstrukcji ścian (oraz kilka słupów tkwiących na osi przejścia bramnego, w jego wnętrzu) posiadała brama w wale zewnętrznym (od strony W) głównego członu grodziska w Zawadzie Lanckorońskiej (Leńczyk 1950, tabl. XX; Poleski 2004B, 365, ryc. 180). Interpretację opisanej powyżej konstrukcji jako pozostałości przejścia bramnego wspiera dodatkowo jej lokalizacja. Znajdowało się ono bowiem dokładnie na osi wypłaszczenia szczytowego grzbietu wzgórza, którego płaszczyzna w tym miejscu była najbardziej zbliżona do poziomu. Przedstawiona reinterpretacja sytuacji stratygraficznej wału zaporowego I wymaga jednak weryfikacji drogą badań wykopaliskowych. Odtwarzanie przez M. Cabalską konstrukcji tego wału jako zbudowanego z kilku rzędów skrzyń, o szerokości do 1 m każda, wydaje się nie do końca przekonywujące. Wątpliwości wiążą się z zaskakująco małą szerokością skrzyń, właściwie nie spotykaną w wałach wczesnośredniowiecznych grodów słowiańskich. To swoiste „zagęszczenie" skrzyń w opisywanym wale grodziska w Chełmcu mogło wynikać z chęci zapewnienia lepszej stabilności konstrukcji domniemanego przejścia bramnego, co oznaczałoby, że na pozostałych odcinkach tej linii umocnień szerokość rzędów (lub jednego rzędu) skrzyń była większa od jednego metra. W tej sytuacji można przyjąć za M. Cabalską rekonstruowaną technikę budowy wału jako skrzyniową, lecz na obecnym etapie badań w najprostszej wersji – z jednym rzędem skrzyń (typ wału WIVB1). Podkreślić w tym miejscu należy, że rekonstruowana pierwotna szerokość tej linii umocnień (8 m) pozwala także rozważać możliwość istnienia dwóch rzędów skrzyń. Wątpliwość tę winny jednak wyjaśnić przyszłe badania wykopaliskowe. Wały zaporowe II i III, jak i domniemane, łączące je odcinki wałów na linii górnej krawędzi N zbocza wzgórza, nie zostały rozpoznane wykopaliskowo.

5. Zabudowa

W trakcie badań M. Cabalska nie natrafiła na terenie głównego członu grodziska, jak i na podgrodziach na ślady wczesnośredniowiecznych obiektów. W sondażach III/66 (po zewnętrznej stronie N odcinka wału zaporowego I, na N stoku wzgórza) i IV/66 („sucha" fosa pomiędzy wałem zewnętrznym I a wałem zaporowym I) wspomniana badaczka odsłoniła niewielkie płaty warstwy kulturowej w zagłębieniach terenu (powierzchnia około 1 m^2, szaroczarna i brunatna glina przemieszana z węglami drzewnymi), które określiła jako ślady rozmytych ognisk na wtórnym złożu. W rzeczywistości były to niewielkie, być może naturalne zagłębienia w calcu, w których zgromadził się materiał zmywany z wyżej położonych partii grodu. W tej sytuacji, biorąc również pod uwagę położenie tych domniemanych obiektów, trudno je uznać za pozostałości palenisk, a tym bardziej jakichś budynków mieszkalnych. Brak pozostałości jakichkolwiek obiektów mieszkalnych, jak i odkrycie w ciągu kilku sezonów badań zaledwie kilkudziesięciu fragmentów wczesnośredniowiecznych naczyń podbudowuje tezę, wedle której gród w Chełmcu nie był zamieszkały na stałe.

6. Inwentarz

Kilkadziesiąt fragmentów naczyń glinianych (ryc. 13:3–7, 14:1–5), wędzidło żelazne (ryc. 13:1), fragment silnie skorodowanego żelaznego grotu strzały lub włóczni (ryc. 13:2), żelazna, kolista sprzączka ? (ryc. 13:8)[14].

7. Chronologia

IX–X w. Datowanie grodziska oparte zostało na analizie porównawczej odkrytych w trakcie badań fragmentów naczyń. Kontekst stratygraficzny niektórych z nich, jak i żelaznego wędzidła (odkryty przy konstrukcji drewnianej wału II środkowego), potwierdza jednoznacznie wczesnośredniowieczną metrykę wałów grodziska. Wśród naczyń występują formy garnkowate, obtaczane w górnych partiach, przede wszystkim słabo formująco. Sposób ukształtowania wylewów naczyń pozwala je odnieść do podobnych okazów z grodziska w Naszacowicach z faz I(A)–II (brzegi typu zbliżonego do A4 i C3), podobnie jak stosowane na naczyniach wątki ornamentacyjne (c2, d6, d8, f12). Pozwala to datować ceramikę z Chełmca na okres nie późniejszy niż X w., przy czym brak wyraźnych przesłanek, pozwalających dolną granicę chronologiczną przesuwać na 2. połowę VIII w. Potwierdza to absencja wśród odkrytych fragmentów naczyń form brzegów charakterystycznych dla XI w, zidentyfikowanych w zbiorze ceramiki wczesnośredniowiecznej z Krakowa przez K. Radwańskiego. Odkrycie żelaznego wędzidła, zbliżonego do typu I według Kirpičnikova (1973, ryc. 4), nie pozwala wbrew pozorom na uściślenie datowania grodziska. Zdobienie jednego z wąsów okazu z Chełmca charakterystycznym „segmentowaniem" pręta (ryc. 13:1) znajduje analogie w szerokim spektrum wczesnośredniowiecznych kultur Europy środkowej i wschodniej. Analogiczny sposób ornamentowania wąsów wędzideł stwierdzono na egzemplarzach ze stanowisk kultury wielkomorawskiej, staromadziarskiej, sałtowo-majackiej, jak litewskich, co pozwala datować

[14] Funkcja domniemanej sprzączki, jak i jej chronologia nie zostały dotychczas rozpoznane. Wbrew sugestiom M. Cabalskiej na temat awarskiej proweniencji tego przedmiotu, brak dokładnych analogii w milieau kaganatu, zarówno co do formy, jak i zastosowanego surowca.

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 28 05.03.2020 10:24:23

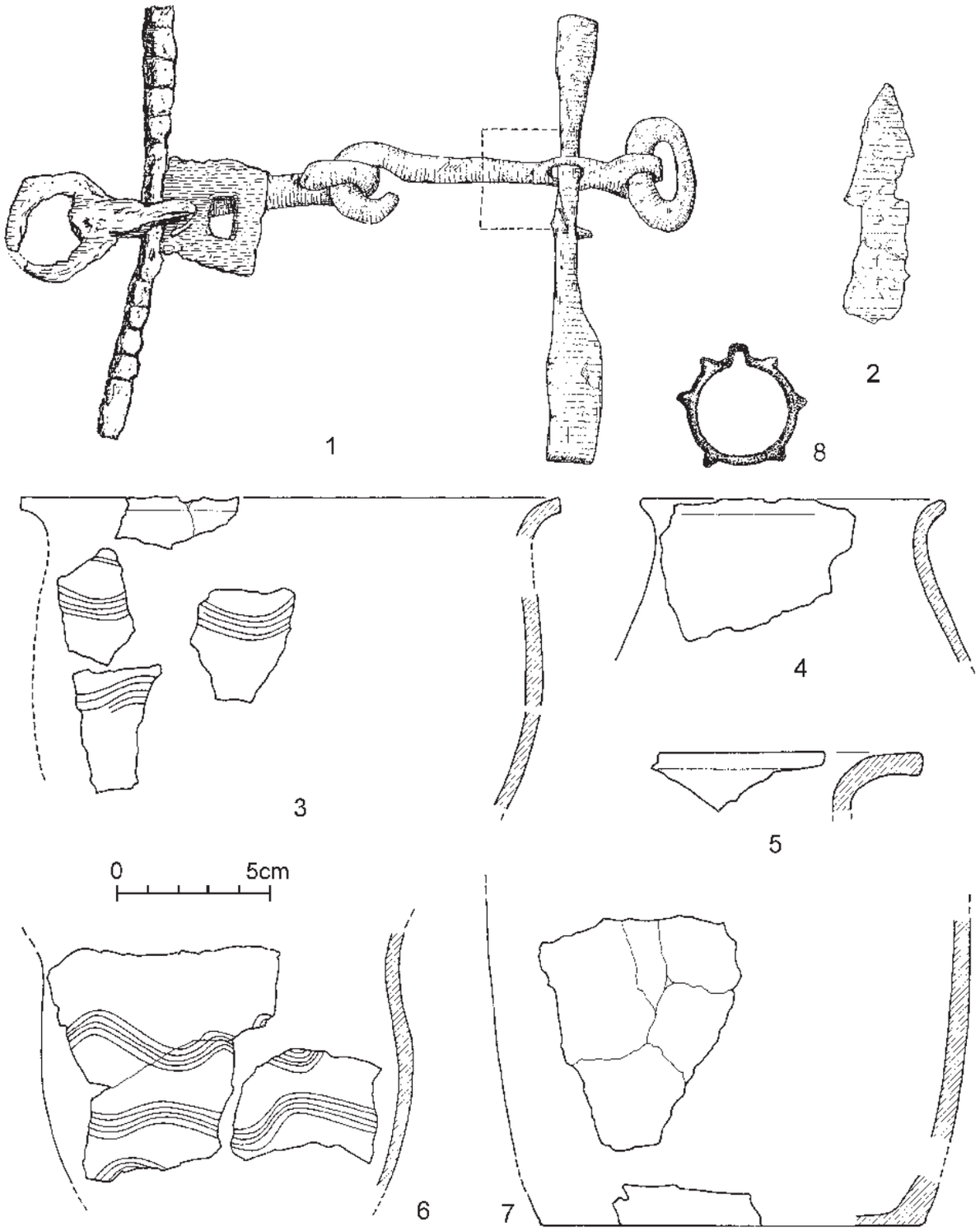

Ryc. 13. Chełmiec, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Wybór zabytków. 1 – wykop 14 (przy drewnianej konstrukcji wału), 2 – wykop 5, 3 – wykop 3, 4, 7 – wykop 4, 5, 6, 8 – wykop 1 (1, 2, 8 – żelazo, 3–7, glina). Według: Poleski 2004B.

okaz z Chełmca w szerokich ramach chronologicznych IX–XI w. (Szymański, Moszczyński 1998, 103; tam starsza literatura)[15]. Należy podkreślić, iż jedynym wałem, w którego reliktach M. Cabalska dopatrzyła się dwóch

[15] Ustalenia W. Szymańskiego odnośnie do chronologii wędzideł z wąsami zdobionymi „segmentowaniem” nakazują odrzucić sugestię E. Dąbrowskiej (1973B, 365) co do związku tego zabytku ze środowiskiem „staromadziarskim” z końca IX–1. połowy X w. (tezę tę za E. Dąbrowską powtórzyła ostatnio M. Schulze-Dörrlamm: 2002, 121). Nie wykluczając ewentualnego związku okazu z Chełmca ze wspomnianym kręgiem kulturowym, należy jednak mocno podkreślić, że jest to tylko jedna z kilku możliwych interpretacji proweniencji tego przedmiotu.

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 29 05.03.2020 10:24:24

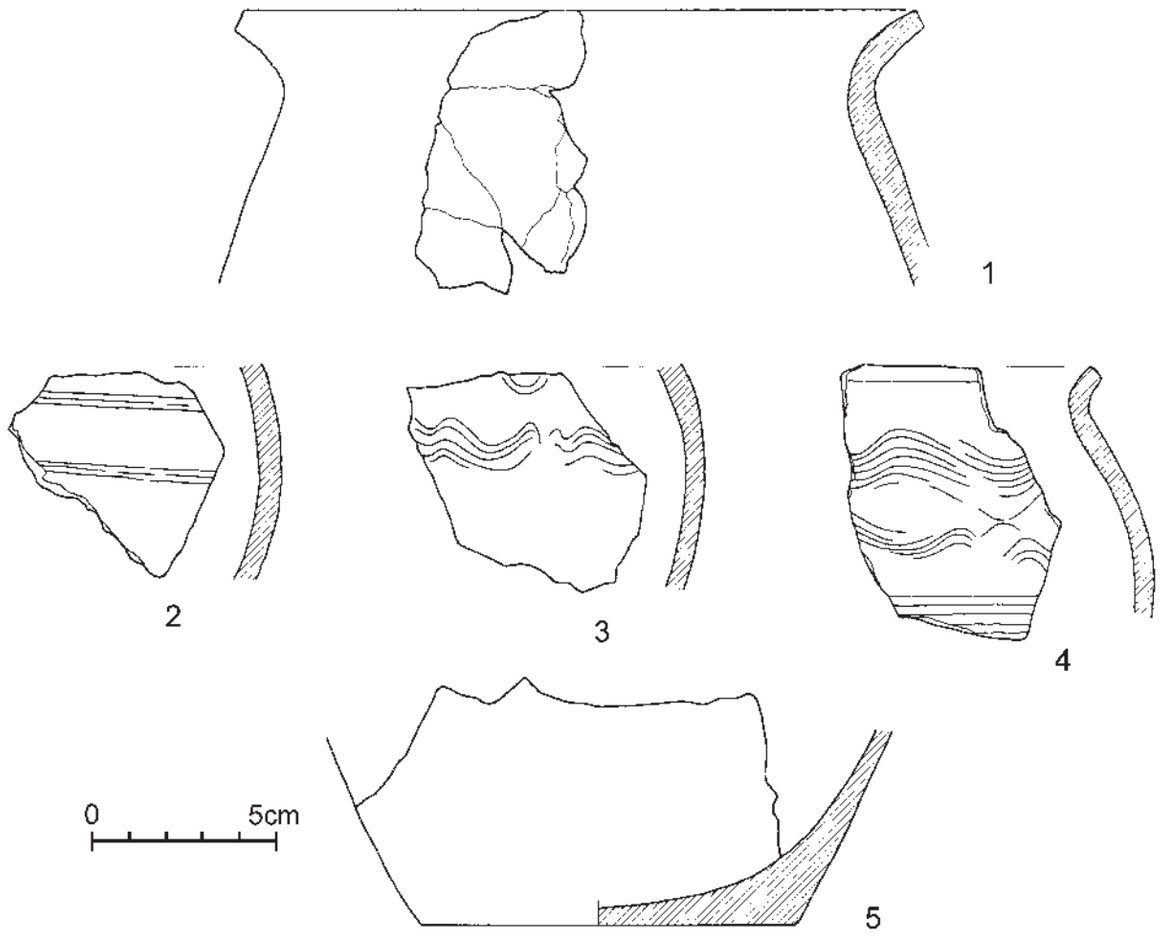

Ryc. 14. Chełmiec, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Wybór zabytków. 1–5 – wykop 16, fosa 2 (1–5 – glina). Według: Poleski 2004B.

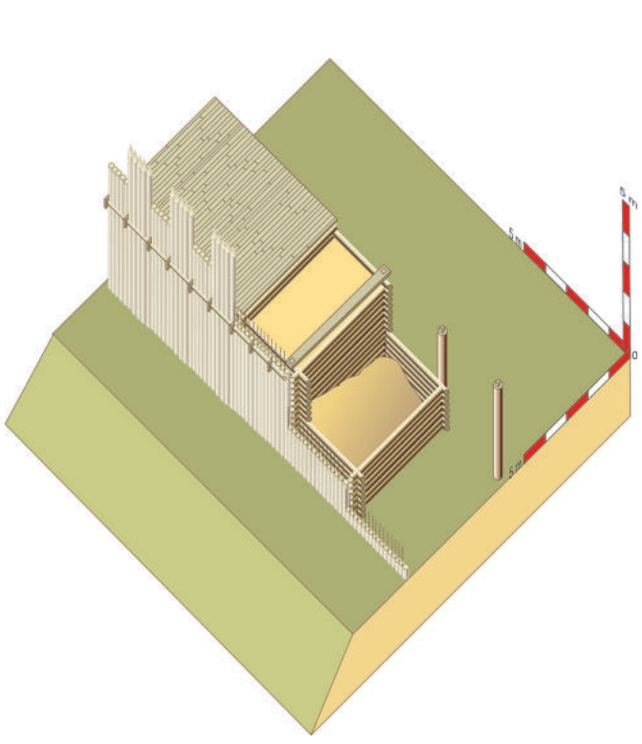

Ryc. 15. Chełmiec, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Rekonstrukcja techniki budowy wału wewnętrznego (III, typ WIVD2). Według: Poleski 2004B.

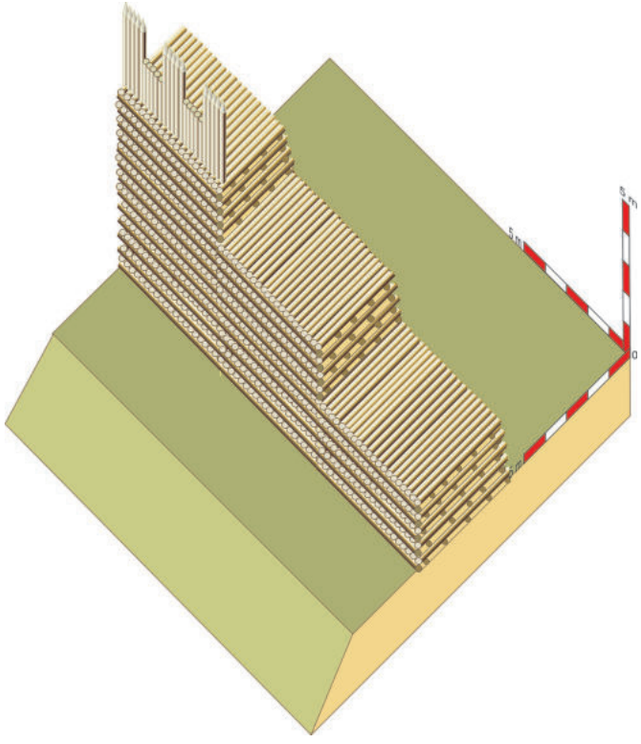

Ryc. 16. Chełmiec, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Rekonstrukcja techniki budowy wału środkowego (II, typ WIIIA1). Według: Poleski 2004B.

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 30 05.03.2020 10:24:24

faz budowy, był tzw. wał zaporowy I. Jak już wcześniej wspomniano, możliwa jest inna interpretacja osłoniętego układu warstw i obiektów, z której wynika jednofazowość budowy tej konstrukcji. Brak jakichkolwiek przesłanek, które pozwoliłyby określić relacje czasowe pomiędzy poszczególnymi liniami umocnień. W tym kontekście warto przypomnieć, iż w zasadzie każdy z badanych wałów zbudowany był w innej technice. Mogło to wiązać się z jakimiś, nieznanymi nam przyczynami natury technicznej lub funkcjonalnej, z drugiej jednak strony owo zróżnicowanie mogłoby wskazywać na wznoszenie wałów w kilku fazach. Tę kontrowersję mogłyby wyjaśnić właściwie tylko precyzyjne datowania poszczególnych wałów metodą dendrochronologiczną.

8. Badania

Grodzisko odkrył w 1923 r. J. Żurowski, niewielkie prace sondażowe prowadził tam w 1953 r. A. Żaki i w 1955 r. G. Leńczyk. Większe prace wykopaliskowe przeprowadziła na stanowisku w latach 1963–1966 M. Cabalska. Eksplorację stanowiska prowadzono metodą warstw mechanicznych. Badaniami objęto zarówno obszar wewnątrz wałów głównego członu grodziska, jak i jego podgrodzie zachodnie i przestrzeń między wałami. Wykonano też kilka przekopów przez wały głównego członu grodziska. Wykopy miały przeważnie niewielką powierzchnię, były to najczęściej rowy sondażowe o szerokości 2 m. Stratygrafia stanowiska została rozpoznana w wielu punktach, chociaż zastosowana metoda eksploracji warstwami mechanicznymi, a nie kulturowymi, może budzić pewne zastrzeżenia. Nie został przebadany wał od strony zachodniej podgrodzia, jak i rejon na południe od wałów głównego członu grodziska.

9. Zbiory

Nieznane jest miejsce przechowywania zabytków i dokumentacji z badań A. Żakiego, dokumentacja i zabytki z badań G. Leńczyka są zgromadzone w zbiorach krakowskiego Muzeum Archeologicznego. Zabytki z badań M. Cabalskiej znajdują się w zbiorach Instytutu Archeologii UJ, natomiast dokumentacja z tych badań przechowywana jest w archiwum Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Delegatura w Nowym Sączu.

10. Literatura

Żurowski J. 1927, 91–2, 95; Żaki 1958, 159; 1959, 204; Leńczyk 1956, 122; Cabalska 1963; 1964; 1965A; 1965B; 1966A; 1966B; 1966–1967; 1970.

11. Uwagi

Miejscowość wymieniona w źródłach pisanych po raz pierwszy w 1280 r. jako „Chelmecz”, własność książęca, po tej dacie własność klasztoru Klarysek w Starym Sączu SHGWKS, cz. 1, z. 2, 1985, 339.

Na stanowisku poza zabytkami wczesnośredniowiecznymi odkryto także pojedyncze fragmenty naczyń prehistorycznych (zapewne z epoki brązu lub wczesnej epoki żelaza). Należy podkreślić, iż nie wiązały się one z żadną z przebadanych linii umocnień, które jednoznacznie należy wiązać z wczesnym średniowieczem.

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 32 05.03.2020 10:24:24

2 MARCINKOWICE, „Grodzisko” gm. Chełmiec

Numer stanowiska w miejscowości:	1 (nr 9 na ryc. 1)
Numer obszaru AZP:	111-63
Numer stanowiska w obrębie arkusza AZP:	1
Położenie:	49°39’57”N / 20°39’57”E

1. Położenie

Grodzisko położone jest na lewym brzegu Dunajca, w przewężeniu doliny zamykającym Kotlinę Sądecką (ryc. 17, 19, 20), na prawym brzegu Dunajca naprzeciw grodziska w Marcinkowicach znajduje się wyższe od niego wzgórze w Kurowie. Stanowisko leży na izolowanym, wydłużonym wzniesieniu, znajdującym się w kolanie Dunajca, otaczającego go od E i N. Szczyt wzgórza (343 m n.p.m.) wznosi się około 70 m ponad poziom terasy dennej doliny. Wydłużone wypłaszczenie szczytowe zorientowane jest po linii SE–NW, zbocza wzgórza od strony południowo-zachodniej posiadają nachylenie do 20°, pozostałe są bardziej strome (nachylenie dochodzi do 35–40°). W trakcie badań wykopaliskowych stwierdzono, że w miejscach, gdzie nie ma warstw kulturowych pod warstwą gleby ornej zalega miejscami cienka (do 40 cm) warstwa spiaszczonej gliny, przemieszana z rumoszem skalnym, poniżej zaś zalegają warstwy zwartego piaskowca. Badania dowiodły, iż teren grodziska był wielokrotnie, celowo niwelowany (odnosi się to zarówno do prehistorycznych, jak i do wczesnośredniowiecznych faz zasiedlenia), było to związane z pobieraniem ziemi na budowę kolejnych faz umocnień. Na stanowisku występują gleby pyłowe, wytworzone na podłożu fliszu karpackiego.

2. Opis stanowiska

Obecnie wały grodziska są całkowicie niewidoczne, gdyż zostały one całkowicie zniwelowane poprzez długotrwałe rozorywanie. Teren grodziska został dodatkowo zniszczony w czasie I i II wojny światowej systemem okopów i stanowisk moździerzy. Przebieg linii umocnień grodu można odtworzyć na podstawie wyników badań przeprowadzonych w latach 1941 i 1984–1988, jak i po części na podstawie analizy zdjęć lotniczych, wykonanych w 1987 i 1997 r. Pozyskane do tej pory informacje pozwalają jedynie na rekonstrukcję przebiegu wału wczesnośredniowiecznego (ryc. 18, 21–23). Stan zachowania reliktów umocnień prehistorycznych uniemożliwia podjęcie próby odtworzenia ich przebiegu. Rezultaty wspomnianych prac wykopaliskowych pozwalają stwierdzić, iż gród wczesnośredniowieczny otoczony był pojedynczym wałem, tworzącym założenie na planie wydłużonego owalu o wymiarach 200×70 m. Powierzchnia grodu wynosiła około 1 ha. Dotychczas pozyskane dane nie pozwalają na wysunięcie hipotezy o istnieniu wewnętrznego podziału powierzchni grodu, chociaż wyraźny podział wypłaszczenia szczytowego wzgórza na część wyższą (S) i niższą (N) nie wyklucza całkowicie takiej możliwości.

3. Stratygrafia stanowiska

Przystępując do opisu reliktów wczesnośredniowiecznego grodu w Marcinkowicach należy podkreślić, iż dotkliwym utrudnieniem w procesie analizy chronologii nawarstwień i obiektów była niewielka liczba zabytków wczesnośredniowiecznych odkryta na stanowisku. Dopiero w końcowym etapie wykopalisk prowadzonych przez A. i B. Szybowiczów pojawiły się przesłanki, które pozwoliły pozytywnie zweryfikować hipotezę R. Jamki o wczesnośredniowiecznej metryce najmłodszych faz grodu w Marcinkowicach. Na odcinkach XI i XII (ryc. 26) relikty wału zostały prawie całkowicie zniwelowane, zachowały się natomiast dużej miąższości warstwy popożarowe. W tym punkcie stanowiska nie natrafiono na zachowany *in situ* humus pierwotny. Ukształtowanie spągu najniżej zalegających warstw wskazuje wyraźnie, że teren w tym miejscu został celowo zniwelowany przed budową wału. Jedyną pozostałością nawarstwień starszych od momentu budowy opisywanej linii umocnień były

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 33 05.03.2020 10:24:24

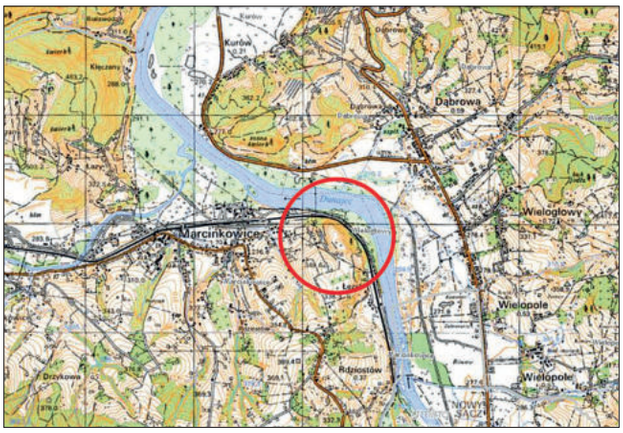

Ryc. 17. Marcinkowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Położenie stanowiska (fragment mapy 1:25 000; według danych Głównego Ośrodka Danych Geodezyjnych i Kartograficznych).

uchwycone na odcinku XII, prawie poziomo zalegające warstwy VIIIa i Xa. Ich miąższość dochodziła w sumie do 40 cm, zawierały one pojedyncze węgielki drzewne. Od strony południowej warstwy te zostały przecięte przez rów IX, zaś na południe od niego nie uchwycono pozostałości warstwy Xa, gdyż teren od tej strony został celowo zniwelowany. Warstwa VIII, zalegająca na odcinku XI na stropie calca (na południe od rowu IX) wydaje się być kontynuacją warstwy VIIIa z odcinka XII. Ponieważ strop calca pod warstwą VIII został celowo zniwelowany (brak humusu pierwotnego !), można sądzić, iż mogło się to wiązać z jakąś większą akcją budowlaną przed wzniesieniem wału, którego pozostałością był rów IX. Brak niestety danych, które pozwoliłyby odpowiedzieć na pytanie, czy wspomniana niwelacja terenu wiązała się z budową umocnień związanych z prehistorycznym etapem zasiedlenia stanowiska. Wspomniany rów IX został wkopany do głębokości 130 cm poniżej ówczesnego poziomu gruntu. Jego szerokość wynosiła 70–80 cm, poniżej jego płaskiego dna natrafiono na ślady po czterech pionowo wkopanych słupach o średnicy około 20 cm. Tworzyły one rodzaj dość luźnej palisady (odstępy między słupami wynosiły 30–60 cm), jeśli przyjmiemy założenie, że liczba odkrytych w trakcie badań śladów po słupach odpowiadała pierwotnej liczbie słupów palisady w okresie jej funkcjonowania. Palisada ta była zewnętrzną ścianą wału. Jedyną pozostałością wypełniska owego wału była szczątkowo zachowana warstwa żółtawej gliny (VIg) o miąższości do 30–40 cm, zalegająca od strony południowo-zachodniej na stropie warstwy Xa. Pozostała część wału została całkowicie zniwelowana, na jej miejscu zalega obecnie warstwa brunatnej gliny (X) o miąższości dochodzącej do 50 cm. W warstwie tej znaleziono obok fragmentów naczyń prehistorycznych również skorupy nowożytne, a więc powstała ona najpewniej na skutek zorywania w to miejsce materiału z wyżej położonych partii stanowiska.

Od strony południowej, a więc na zewnątrz opisanej palisady, zalegała na warstwie VIII cienka warstewka żółtawej gliny (VIIa), a na niej warstwa VII, o miąższości dochodzącej do 30 cm. Warstwę tę tworzyła czarno-szarawa glina, przesycona węgielkami drzewnymi i grudkami polepy. Warstwa VII powstała bezpośrednio po spaleniu opisywanego wału (a konkretnie jego ściany zewnętrznej, którą stanowiła palisada wkopana w rów IX). Na niej zalegał pakiet warstw VI, dzielący się na mniejsze jednostki stratygraficzne – warstwy VIa do VIf). Pakiet ten składał się głównie z warstw żółtej gliny, rozwarstwionej przez warstewki i laminy szarej, szaro-brunatnej, brunatnej i czarnej gliny. Ich wspólną cechą był charakterystyczny układ, mianowicie opadały one pod kątem 30–40° w kierunku S, a więc na zewnątrz wału. Powstały one już po spaleniu zewnętrznej ściany wału (opisanej powyżej palisady), na skutek wymywania przez wody deszczowe i roztopowe materiału z rozwalisk wału. Należy podkreślić, iż w jednym z profili odcinka XI natrafiono na warstewkę grudek polepy (VIc) o miąższości do 8 cm. Warstewka ta rozdzielała pakiet warstw VI na dwie części. Nie można całkowicie wykluczyć, iż jej obecność w tym miejscu może być śladem kolejnego pożaru wału, a więc i pośrednim dowodem na odbudowanie wału, którego ścianę tworzyła palisada w rowie IX. Silne zniszczenie tego rejonu stanowiska spowodowało jednak, iż nie zachowały się żadne pozostałości owej domniemanej, najmłodszej w tym miejscu fazy umocnień. Na zewnętrznym stoku (stropie) warstwy VI zalegały warstwy II i III, o miąższości dochodzącej do 40–50 cm. Powstały one zapewne już w okresie nowożytnym, na skutek rozorywania rozwalisk wału. W warstwy te, jak i w warstwy VI i VIg wkopane były niewielkie jamy (w większości zapewne posłupowe) o średnicy 30–40 cm (obiekty V, XI, XII i XIII, a także nieco większa jama IV (szerokości 80 cm, głębokości 90 cm). Mimo obecności w wypełniskach tych obiektów pojedynczych skorup pre-

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 34 05.03.2020 10:24:25

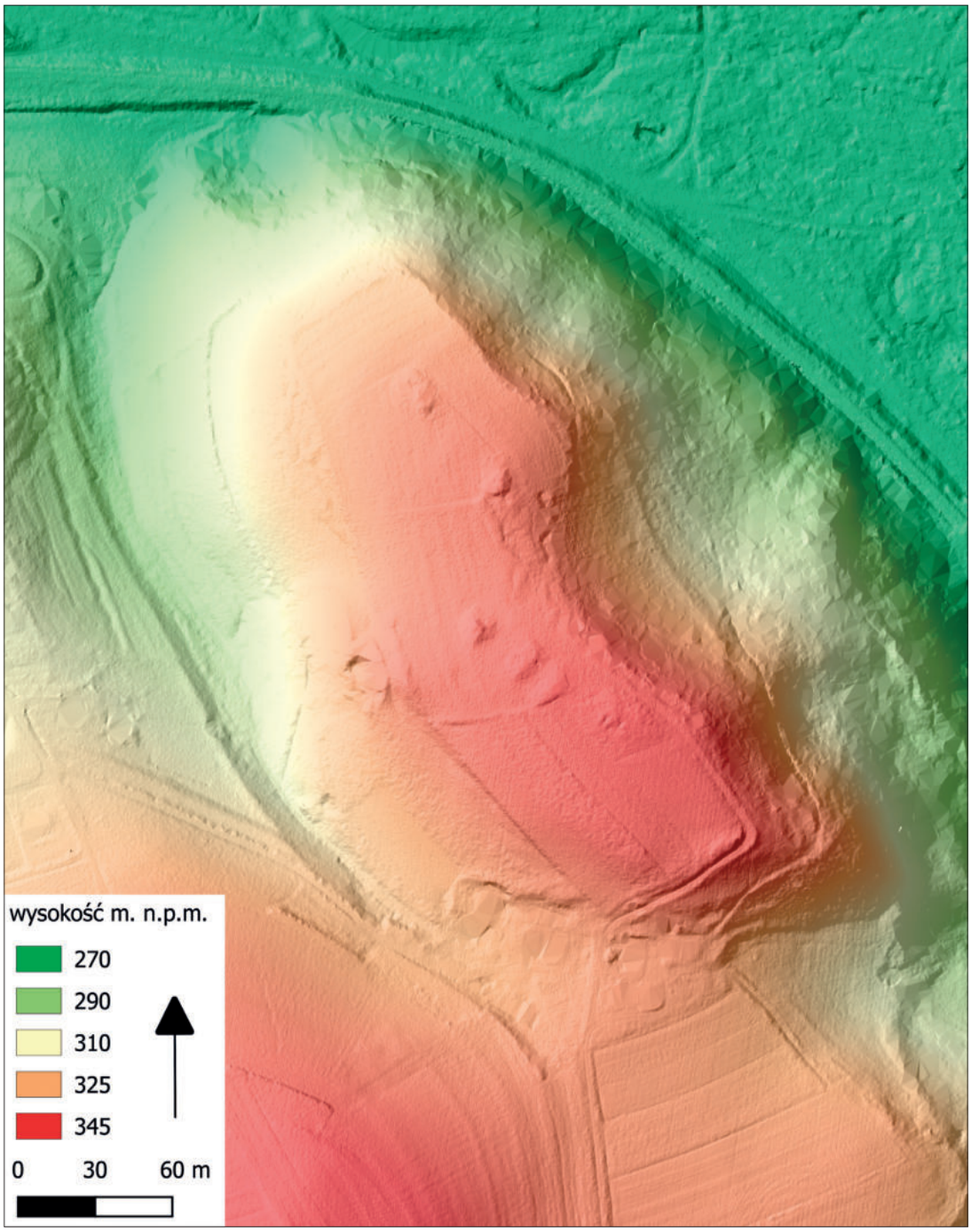

Ryc.18. Marcinkowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Numeryczny model terenu (na podstawie materiałów Centralnego Ośrodka Danych Geodezyjnych i Kartograficznych przygotował D. Stefański).

historycznych okres powstania tych obiektów należy odnieść już do czasów nowożytnych.

W trakcie badań odcinków XI i XII nie natrafiono w warstwach VI, X i starszych na zabytki wczesnośredniowieczne. W warstwach tych znaleziono natomiast fragmenty naczyń prehistorycznych. Należy podkreślić, iż poza warstwami VIIIa i Xa nie zalegały one w wyraźnym układzie stratygraficznym, czyli w warstwach najniżej położonych nie zalegały zabytki najstarsze. Wydaje się raczej, że fragmenty naczyń prehistorycznych znalazły się we wspomnianych warstwach VI, VIa do VIg i IX w trakcie budowy opisanego wału (związanego z obiektem IX), a więc na wtórnym złożu. Należy jednak podkreślić, iż badania opisanego rejonu grodziska nie dostarczyły też jednoznacznych przesłanek, pozwalających wiązać budowę tej linii umocnień z wczesnym średniowieczem.

Kolejny przekop przez wał wykonano w odległości 12 m na południowy zachód od opisanych powyżej odcinków (ryc. 27). Na odcinkach XIXa i XIX sytuacja

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 35 05.03.2020 10:24:34

Ryc. 19. Marcinkowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Grodzisko na józefińskiej mapie Galicji z lat 1779–1783 (według: „Galicja…" 2013, t. 2, cz. B, sekcja 49).

Ryc. 20. Marcinkowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Grodzisko na wojskowej mapie z 1900–1901 r. (sekcja Neu Sandez).

Ryc. 21. Marcinkowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Zdjęcie lotnicze grodziska od strony W (według: Poleski 2004B).

stratygraficzna przedstawiała się podobnie do opisanej powyżej, chociaż oczywiście zaobserwowano też pewne różnice. Należy podkreślić, że jedynie w tym punkcie grodziska natrafiono na zachowaną *in situ* warstwę humusu pierwotnego, miąższości do 40 cm (VIII). Na jego stropie zalegał pakiet warstw VII, VIIa, VIIb i VI, o miąższości 30–40 cm. Trzy pierwsze warstwy tworzyła czarna glina przesycona węgielkami drzewnymi i grudkami polepy. Powstały one na skutek zmywania przez wody deszczowe i roztopowe materiału z pogorzeliska jakiejś większej konstrukcji drewniano-ziemnej, zalegającego pierwotnie na północny wschód od opisywanych odcinków. Być może były to rozwaliska wału związanego z prehistorycznym etapem zasiedlenia stanowiska. Silne zniszczenie wypłaszczenia szczytowego wzgórza spowodowało, iż w opisywanym rejonie stanowiska nie zachowały się jakiekolwiek ślady tej linii umocnień. Przed budową wału, którego ścianę zewnętrzną stanowiła palisada wkopana w rów V (zob. niżej) w warstwy VI, VIIa, VIIb, VII i VIII wkopany został niewielki obiekt (jama IX) o średnicy 70 cm i głębokości 70 cm. W jego wypełnisku zalegały duże fragmenty łamanego piaskowca. Brak przesłanek pozwalających odtworzyć funkcję opisanego obiektu. Opisane warstwy zostały także przecięte przez

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 36 05.03.2020 10:24:35

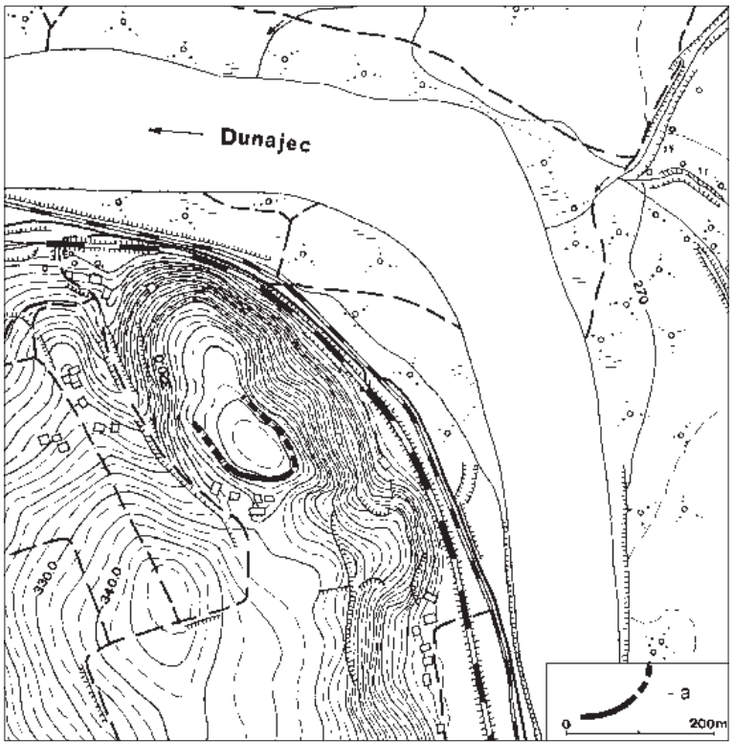

Ryc. 22. Marcinkowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Położenie grodziska: a – wały widoczne w terenie i ich rekonstruowany przebieg (według: Poleski 2004B).

rów V. Był to obiekt o szerokości 70–95 cm, jego płaskie dno zalegało 140 cm poniżej ówczesnego poziomu gruntu. Rów ten był przedłużeniem identycznego rowu, odkrytego na odc. XI i XII (obiekt IX). Jego funkcję należy w związku z tym odtwarzać w identyczny sposób – w obiekcie tym umieszczone były słupy palisady, tworzącej zewnętrzną ścianę wału. Wypełnisko wału stanowiła żółta glina. Jego pozostałością jest warstwa III, zalegająca na odcinku XIXa na stropie warstwy VI. Miąższość tej warstwy dochodziła do 60 cm. Od strony północno-wschodniej warstwę tę zniszczył okop z II wojny światowej. Uchwycony fragment warstwy III pozwala na wysunięcie tezy, iż szerokość opisywanej warstwy umocnień wynosiła co najmniej 4 m. Śladem pożaru zewnętrznej ściany tego wału jest warstwa IV, zalegająca od strony południowo-zachodniej rowu V, na stropie warstwy VIII (ówczesna powierzchnia gruntu przed wałem). Warstwę miąższości do 30 cm tworzyła czarna glina, przesycona węgielkami drzewnymi i grudkami polepy. Na jej stropie zalegał na odcinku XIX pakiet warstw II utworzonych głównie przez żółtawą glinę. W warstwie tej natrafiono na laminy brunatnej gliny, opadające łagodnie w kierunku południowo-zachodnim, zgodnie z nachyleniem w tym miejscu stoku wzgórza. Opisywana warstwa powstała na skutek wymywania materiału przez wody deszczowe i roztopowe z rozwalisk opisanej linii umocnień.

Jeśli chodzi o zabytki odkryte w warstwach na opisanych powyżej odcinkach, to sytuacja przedstawiała się identycznie jak na odcinkach XI i XII. Również tutaj nie odkryto zabytków wczesnośredniowiecznych, a zabytki prehistoryczne (poza warstwą VIII, VII, VIIa, VIIb i VI) zalegały bez wyraźnego układu stratygraficznego. W tej sytuacji badania tego odcinka umocnień nie dostarczyły nowych danych, pozwalających na ich datowanie. Rozwiązanie problemu przyniosły dopiero badania odcinków XXIX–XXXVIII.

Odcinki XXIX–XXXVIII utworzyły przekop długości 50 m, przecinający południowo-zachodnie zbocze wzgórza (ryc. 28). Właśnie na tych odcinkach natrafiono na nie zniszczony układ nawarstwień prehistorycznych, a także na pozostałości wału prehistorycznego i najprawdopodobniej dwóch faz wału wczesnośredniowiecznego. W tym miejscu należy uwypuklić brak w omawianym przekopie śladów humusu pierwotnego. Układ spągu warstw kulturowych wskazuje wyraźnie, że w trakcie budowy pierwszego, prehistorycznego wału badany rejon wzgórza został celowo zniwelowany. Wybraną ziemię najpewniej wykorzystano w trakcie budowy owej linii umocnień. Pozostałością wału prehistorycznego jest jasnoszaro-żółtawa warstwa gliny o miąższości do 100 cm (XI), uchwycona na odcinku XXXVI. Bardzo możliwe, że pozostałością tej samej linii umocnień była też warstwa XIV, zalegająca na stropie calca na odcinku XXXVII, podobnie jak warstwa X, zalegająca również na stropie calca na odcinku XXXVI. Wał ten został naruszony przez kilka wkopów powstałych z pewnością jeszcze przed wzniesieniem kolejnej (wczesnośredniowiecznej) linii

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 37 05.03.2020 10:24:35

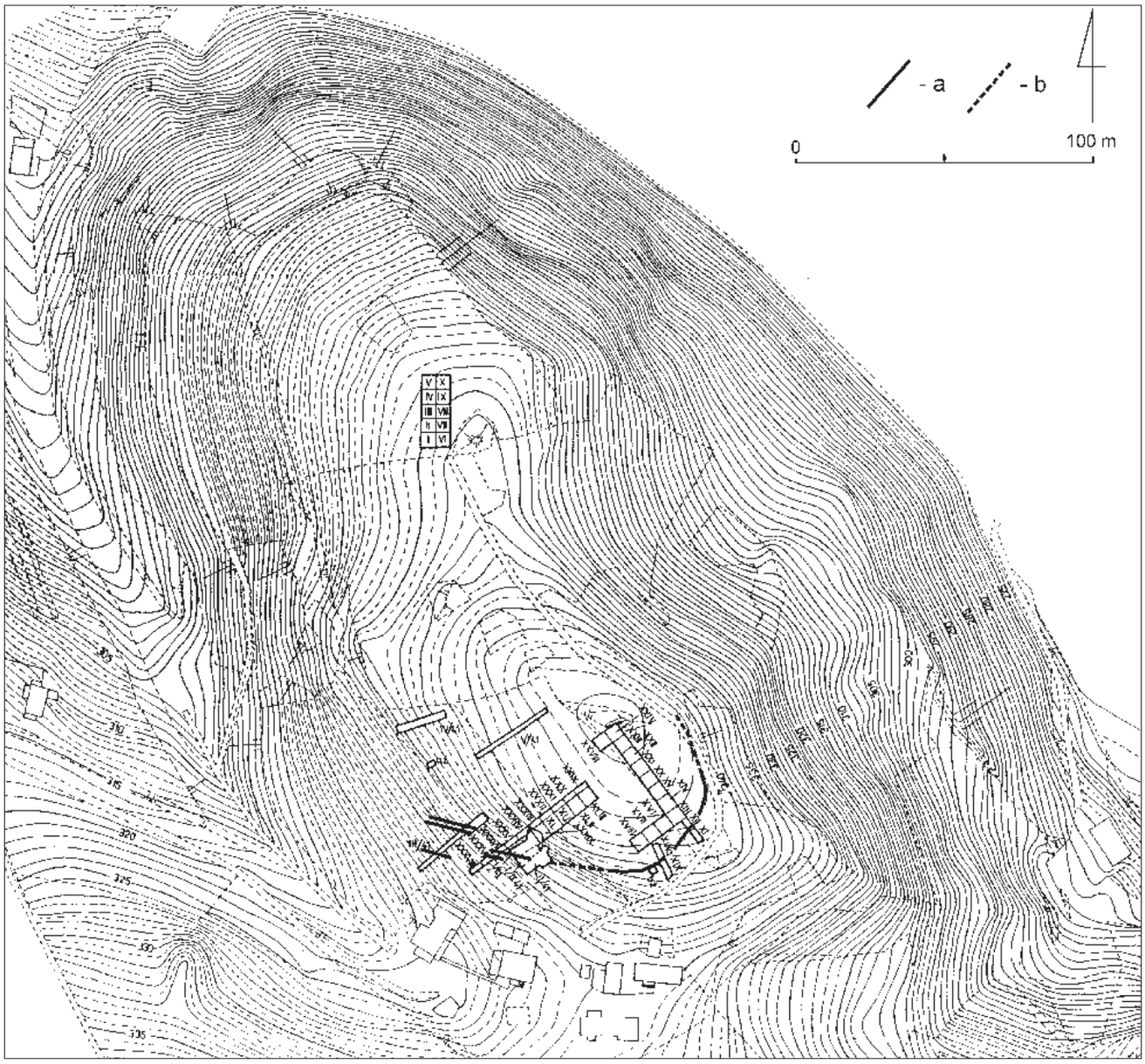

Ryc. 23. Marcinkowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Plan stanowiska. 1 – przebieg rowów palisad (zewnętrznych i wewnętrznych ścian wałów wczesnośredniowiecznych), 2 – rekonstruowany przebieg wczesnośredniowiecznego wału palisadowego, 3 – wykopy archeologiczne (aŻ, bŻ – badania J. Żurowskiego, I/41 – V/41 – wykopy R. Jamki z 1941 r., pozostałe – wykopy A. i B. Szybowiczów z lat 1984––1988). Według: Poleski 2004B.

umocnień. Istnienie opisanego powyżej wału tłumaczy przyczynę akumulacji po jego wewnętrznej stronie (na odcinkach XXXIII–XXXVI) znacznej miąższości warstw kulturowych, powstałych po części w okresie funkcjonowania opisywanego wału. Warstwy te (pakiet warstw i obiektów II, IIa–IIe) osiągał miąższość do 150 cm. W trakcie eksploracji tych nawarstwień zaobserwowano wyraźny układ stratygraficzny materiałów (zabytki najstarsze zalegały w warstwach stratygraficznie najstarszych, młodsze w wyżej zalegających). Pozwoli to zapewne w toku dalszych analiz podjąć próbę określenia momentu wzniesienia opisanego powyżej wału. Na obecnym etapie badań można jedynie stwierdzić, że wał ów powstał zapewne przed okresem halsztackim C. Odkryte w stropowej partii warstwy II, niezbyt liczne zabytki kultury puchowskiej, zdają się wykluczać istnienie w okresie funkcjonowania niewielkiej osady tej kultury jakiejś linii umocnień (brak związku stratygraficznego tych zabytków z dwoma kolejnymi fazami wału – zob. niżej).

Na pozostałości kolejnych faz wałów natrafiono na odcinku XXXVI. Reliktem pierwszej z nich był rów palisady, złożonej ze słupów o średnicy 15–20 cm, wkopanych pionowo w ziemię poniżej płaskiego dna owego rowu (VIII). Słupy palisady rozmieszczone były co 30–40 cm. Szerokość tego obiektu wynosiła około 60–70 cm, dno zalegało około 50–60 cm poniżej ówczesnego poziomu gruntu. Pozostałościami wypełniska tego wału były warstwy IXa i IX, zalegające na stropie warstwy X. Ich miąż-

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 38 05.03.2020 10:24:36

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 39

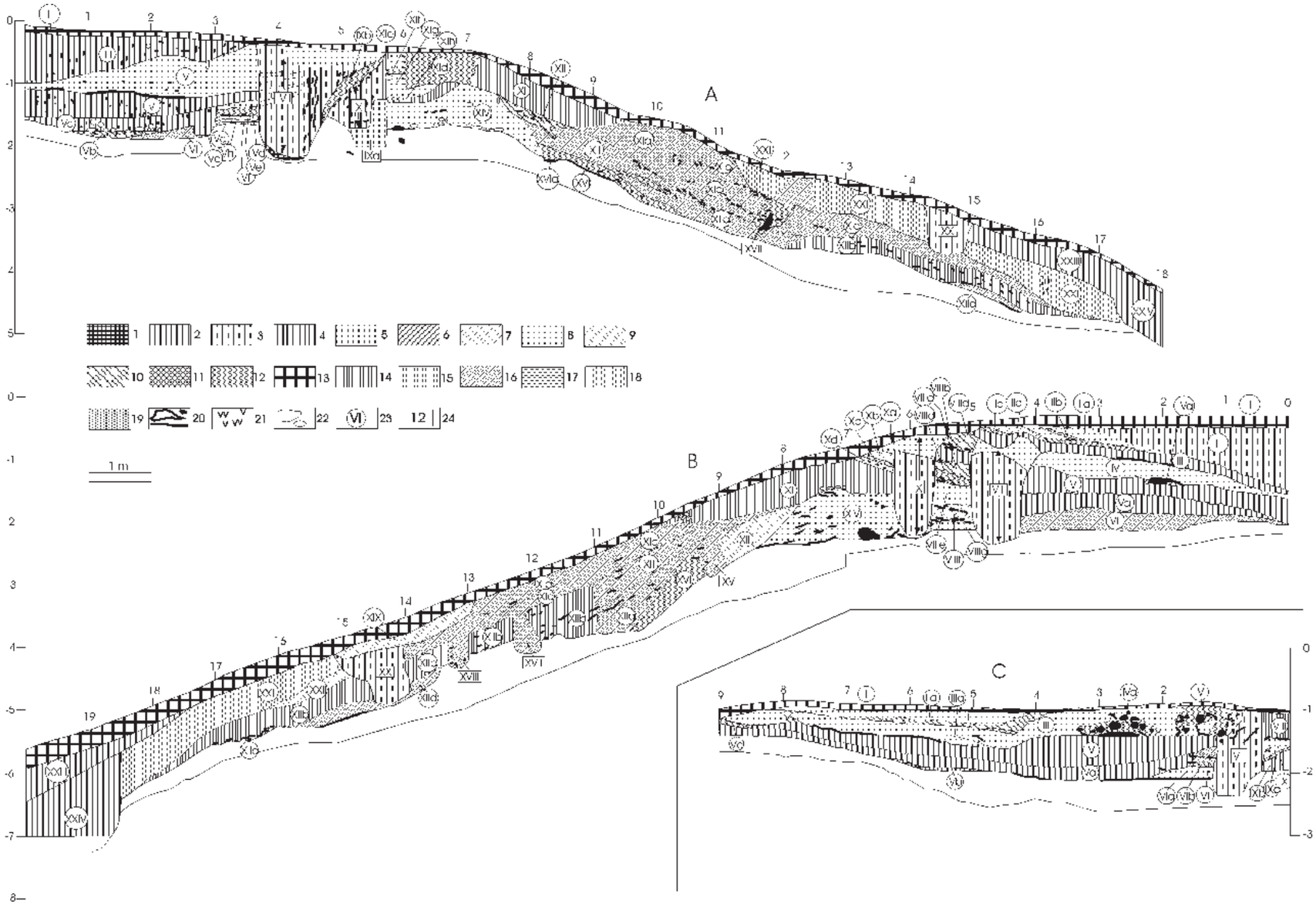

Ryc. 24. Marcinkowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). A – profil SE wykopu III z 1941 r., B – profil NW wykopu III z 1941 r., C – profil SE wykopu I z 1941 r. ((sygnatury jak na ryc. 75)). Według: Poleski 2004B.

05.03.2020 10:24:36

szość dochodziła do 50 cm, dolna z nich (grubości do 6 cm) przesycona była drobnymi węgielkami drzewnymi, być może resztkami konstrukcji wewnętrznej wału. Jego funkcjonowanie zakończył pożar. Materialnym śladem tego wydarzenia były warstwy grudek polepy i węgielków drzewnych, zalegające na zewnątrz ściany zewnętrznej wału (warstwy VII, VIIa i VIIb). Miąższość warstw popożarowych dochodziła do 60 cm. Warstwę popożarową odkryto także po wewnętrznej stronie wału, na odcinku XXXV (warstwa IV). Tworzyła ją czerwono-brunatna glina, przesycona węgielkami drzewnymi. W warstwie tej, jak i w zalegającej na niej warstwie brunatnej gliny (III), odkryto kilka skorup wczesnośredniowiecznych (ryc. 29:5, 7, 9). Jest to dotychczas jedyny, bezpośredni dowód na wczesnośredniowieczną metrykę tej linii umocnień. Nie powinno to nas jednak dziwić, wszakże na kilku stanowiskach o podobnym charakterze, a więc grodach schronieniowych (np. położonym kilka km na południe od Marcinkowic Chełmcu, czy grodziskach w Zawadzie Lanckorońskiej i Jadownikach Podgórnych), odkryto w kontekście stratygraficznym z reliktami wałów również po kilka fragmentów naczyń wczesnośredniowiecznych. W tej sytuacji za wczesnośredniowieczny należy uznać też kolejny wał, którego pozostałością był rów palisady (XIII) odkryty 2 m na zachód od opisanego powyżej rowu VIII. Jego kształt i wymiary były identyczne jak wspomnianego obiektu VIII, a więc i jego funkcja musiała być podobna. Należy sądzić, iż obiekt ten był pozostałością po budowie (a raczej odbudowie) kolejnej, ostatniej już linii umocnień, wzniesionych w identycznej technice, co opisany powyżej wał z palisadą w rowie VIII. Również ten wał powstał we wczesnym średniowieczu. Podobieństwo opisanych rowów palisady, odkrytych na odcinkach XII (obiekt IX), XIXa (obiekt V) i XXXVI (obiekt VIII) pozwala uznać je za powstałe w tym samym czasie i tworzące jedną linię umocnień. Wał związany z rowem XIII na odcinku XXXVI powstał zapewne jako faza naprawcza południowo-zachodniego odcinka opisanego wału.

W tym miejscu należy odnieść się do wyników badań, przeprowadzonych na terenie grodziska w Marcinkowicach w 1941 r. przez R. Jamkę[16]. W ich trakcie, poza znacznej miąższości nawarstwieniami związanymi z prehistorycznymi fazami zasiedlenia stanowiska, odkryto pozostałości dwóch faz wału wczesnośredniowiecznego. Przeprowadzone w latach 80-tych XX w. przez A. i B. Szybowiczów badania w tym samym rejonie grodziska (jego SW część) pozwoliły na dokonanie interpretacji odsłoniętych w 1941 r. układów nawarstwień. Należy podkreślić, iż w dzienniku polowym badań R. Jamka notował spostrzeżenia na bieżąco w trakcie eksploracji warstw i obiektów, m.in. również w odniesieniu do ich chronologii. Opisane poniżej rowy pod palisady uznał on za pozostałości wczesnośredniowiecznych wałów. Do postawienia takiej hipotezy skłoniło go odkrycie w warstwach popożarowych wewnętrznych, palisadowych ścian wałów niezbyt licznej serii wczesnośredniowiecznych fragmentów naczyń. Na odcinku I/41 (ryc. 24:C), odsłonięto rów (obiekt VII), podobny do opisanych powyżej, a odkrytych w trakcie badań A. i B. Szybowiczów. Został on wkopany w nawarstwienia prehistoryczne, związane z funkcjonującymi w tym miejscu obwałowaniami z epoki brązu. Rów ten miał szerokość około 70 cm, wkopany był do głębokości 130 cm. W jego wypełnisku widoczne były fragmenty zwęglonych słupów. Po wewnętrznej stronie rowu, na poziomie ówczesnej powierzchni gruntu (strop warstwy V) R. Jamka odkrył fragmenty kilkunastu zwęglonych belek, otoczonych wypaloną mocno polepą (warstwy IV i IVa). Belki te ułożone były poziomo, wzdłuż linii rowu palisady (ryc. 25). Wspomniany badacz uznał te belki za spągową część wypełniska wału zbudowanego w konstrukcji przekładkowej, zaś palisada miała stanowić ścianę zewnętrzną tego wału. W świetle wyników badań A. i B. Szybowiczów, jak i analizy stratygrafii w wykopie III/41 (zob. niżej), wydaje się, że bardziej prawdopodobna jest inna interpretacja opisanych warstw ze zwęglonymi belkami. Są to zapewne pozostałości poziomych belek szalunku, ułożonego przy palisadzie od strony gliniastego wypełniska wału, czyli od strony S. Po spaleniu się wewnętrznej ściany wału, którą stanowiła palisada tkwiąca w rowie VII, do wnętrza grodu zsunęły się zwęglone belki poziomego szalunku, tworząc warstwy IV i IVa. Szalunek w tego typu konstrukcji palisadowej był nieodzowny, ponieważ pomiędzy słupami palisady istniały zawsze pionowe szczeliny, przez które wody deszczowe i roztopowe wymywałyby gliniaste wypełnisko wału. W tej sytuacji warstwy stratygraficznie „młodsze" od warstw IV i IVa, czyli warstwy IIIa, III, IIa i II, można interpretować jako warstwy podestrukcyjne wczesnośredniowiecznego wału, powstałe na skutek stałego rozmywania jego rozwalisk. W przylegających

[16] W trakcie badań R. Jamka nie zastosował oznaczeń cyfrowych i literowych dla odkrywanych warstw i obiektów. Ze względu na konieczność możliwie precyzyjnego opisania rozpoznanej wówczas sytuacji stratygraficznej zdecydowałem się nadać warstwom i obiektom odpowiednie oznaczenia cyfrowe i literowe. Należy podkreślić, że w większości przypadków (dotyczy to zwłaszcza warstw prehistorycznych, zalegających na stoku wzgórza) brak możliwości precyzyjnego przyporządkowania odkrytych zabytków ruchomych do konkretnych, wyróżnionych jednostek stratygraficznych (nie dotyczy to materiałów wczesnośredniowiecznych, których pozycję stratygraficzną R. Jamka odnotował stosunkowo dokładnie, co pozwala je umieścić w konkretnym miejscu schematu statygrafii poszczególnych wykopów). Wynika to także z przyjętej wówczas metody eksploracji nawarstwień warstwami mechanicznymi o grubości 20 cm. Dla uczytelnienia opisu sytuacji stratygraficznej zrezygnowano z opisu relacji nawarstwień i obiektów prehistorycznych. Zaznaczono jedynie w opisie „najmłodsze" stratygraficznie warstwy prehistoryczne, w które wkopane były obiekty wczesnośredniowieczne, lub na których zalegały nawarstwienia z tego okresu.

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 40 05.03.2020 10:24:36

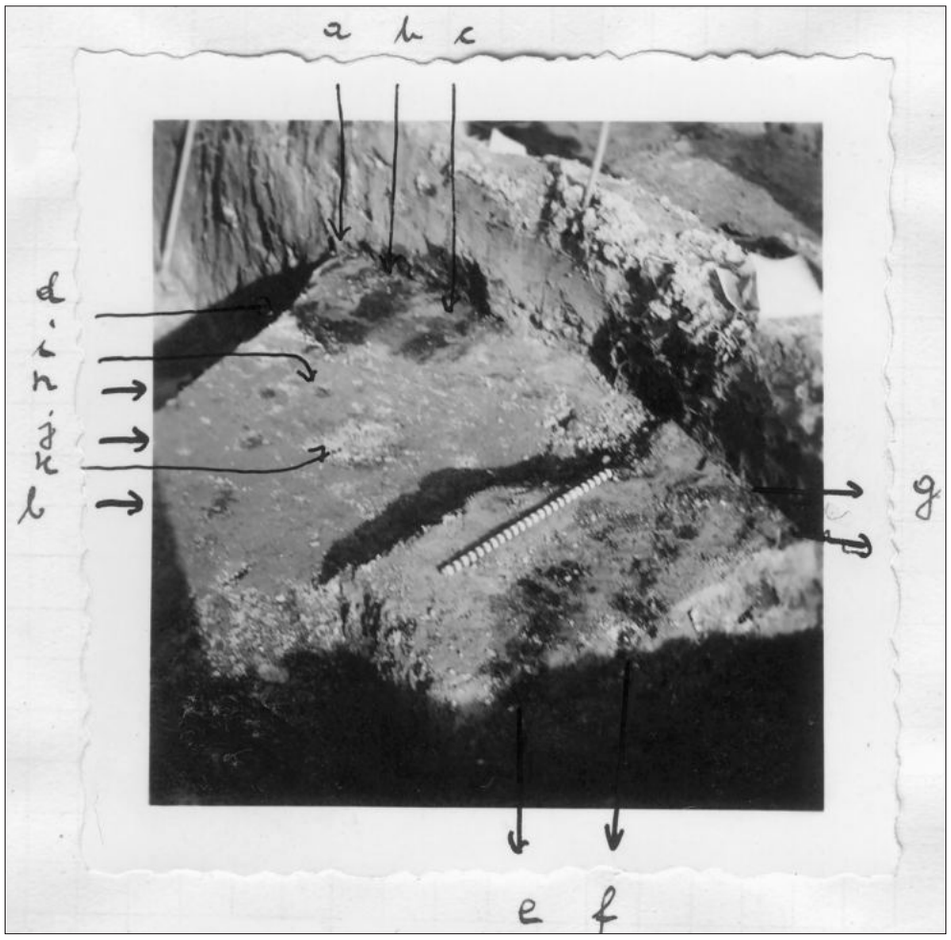

Ryc. 25. Marcinkowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Zdjęcie warstw popożarowych wewnętrznej ściany wczesnośredniowiecznego wału (warstwy IV i IVa) na wykopie I z 1941 r. (oryginalna dokumentacja fotograficzna badań). Według: Poleski 2004B.

do wykopu I/41 od strony SE wykopach I/II/41 i II/41 odsłonięto w profilach poprzecznych słabo czytelne zarysy rowu VII i wyraźne pozostałości kolejnych, pionowo umieszczonych w tym rowie słupów palisady.

Wyjątkowo bogaty układ nawarstwień odkryto w trakcie eksploracji wykopu III/41, w którym odsłonięto pełny przekrój przez relikty wałów prehistorycznych i wczesnośredniowiecznych. Na wykopie tym odkryto aż trzy takie rowy jak opisany powyżej obiekt VII (ryc. 24:A, B), z których dwa można traktować jako relikty kolejno wznoszonych ścian wewnętrznych wału. Chodzi tu o biegnące wzdłuż linii górnej krawędzi stromego stoku wzgórza (i wzdłuż linii wału) rowy VII i IX. Były to obiekty zbliżone wymiarami i charakterem wypełnisk do opisanego powyżej rowu VII z wykopu I/41. Najprawdopodobniej któryś z nich (zapewne obiekt VII – zbieżność numeracji jest przypadkowa) był kontynuacją opisanego rowu palisady z wykopu I/41. Analiza relacji stratygraficznych wskazuje, iż na wykopie III/41 rów IX był obiektem starszym od rowu VII, co oznacza, że mamy do czynienia z dwiema fazami budowy (i destrukcji przez pożar) wczesnośredniowiecznych linii umocnień. Oba rowy wkopane były w sekwencję prehistorycznych nawarstwień, z których strop najmłodszej warstwy (IV) może być identyfikowany z powierzchnią gruntu w okresie funkcjonowania obu faz wału wczesnośredniowiecznego. W tej sytuacji leżące na stropie warstwy IV od strony majdanu grodziska warstwy III i II–IId należy uznać za warstwy podestrukcyjne wczesnośredniowiecznych wałów. Porównanie rekonstrukcyjnego planu grodziska, autorstwa R. Jamki (zachowanego w dokumentacji polowej badań), z profilami przekopu III/41, pozwala stwierdzić, że za pozostałość zewnętrznej ściany wału uznał on rów XVII. Obiekt ten został wkopany w warstwę XIIb i XIc[17]. W profilu SE rowu XVII tkwił wychylony lekko na zewnątrz, zwęglony słup palisady. Rów XVII położony był w odległości nieco ponad 6 m na zewnątrz od wspomnianego rowu IX (najprawdopodobniej starsza faza palisady – ściany wewnętrznej wczesnośredniowiecznego wału). Należy podkreślić, iż 2,5 m dalej na

[17] Na rycinach barwnych dwóch profili przekopu III/41 są w tym miejscu wyraźne sprzeczności. W profilu SE rów XVII przecina warstwę XIc, w profilu NW warstwa ta zdaje się zalegać na stropie rowu. Wobec braku bliższych informacji na ten temat w dokumentacji opisowej badań, rozstrzygnięcie tej sprzeczności jest niemożliwe.

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 41 05.03.2020 10:24:37

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 42

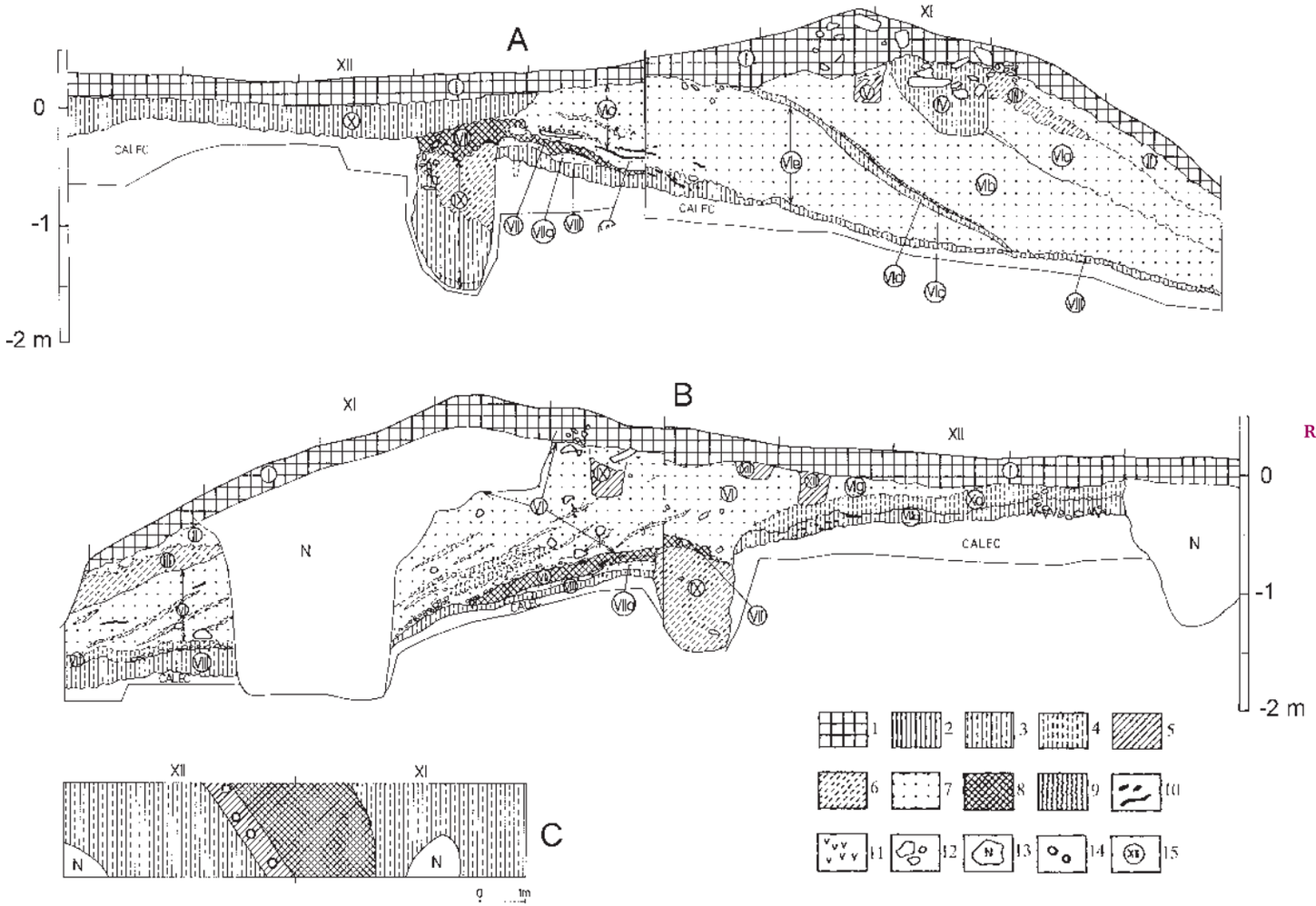

Ryc. 26. Marcinkowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Przekop przez wał na odc. XI i XII. A – profil północno-wschodni odcinków, B – profil południowo-zachodni odcinków, C – rzut odcinków XI i XII na poziomie stropów warstw VIII, VIIa i spągu obiektu IX. 1 – humus nowożytny, 2 – czarna glina, przesycona węgielkami drzewnymi, 3 – ciemnobrunatno-szarawa glina, 4 – jasno-brunatna glina, 5 – szaro-czarna glina, 6 – szarawa glina, 7 – żółto-brunatna glina, 8 – warstwa grudek polepy i węgielków drzewnych, 9 – polepa wypalona in situ, 10 – warstwy węgielków drzewnych i zwęglone belki, 11 – grudy polepy, 12 – kamienie, 13 – wkopy nowożytne, 14 – ślady po słupach, 15 – oznaczenia warstw i obiektów (według: Poleski 2004B).

05.03.2020 10:24:37

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 43

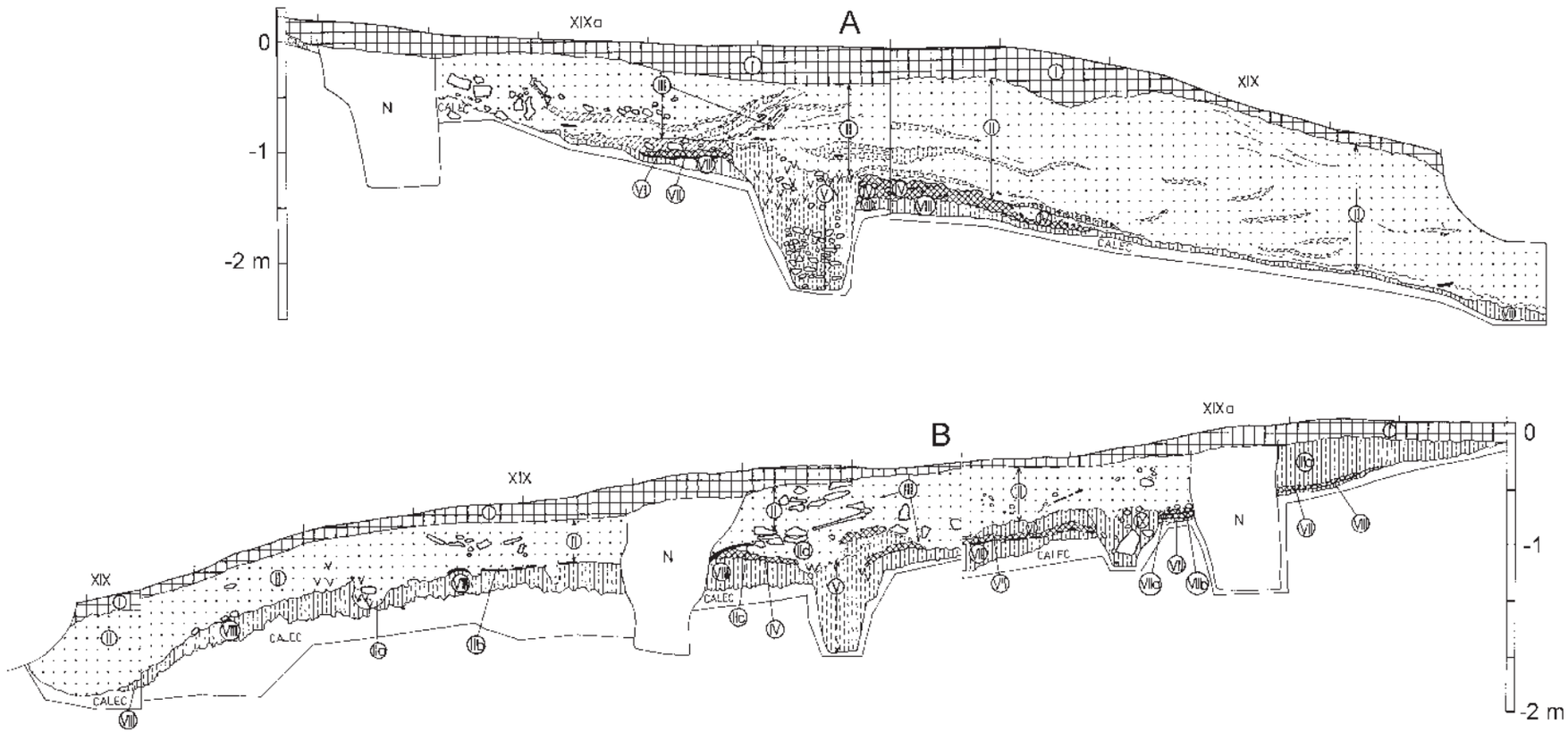

Ryc. 27. Marcinkowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Przekop przez wał na odc. XIX i XIXa. A – profil północno-wschodni odcinków, B – profil południowo-zachodni odcinków (sygnatury jak na ryc. 26). Według: Poleski 2004B.

05.03.2020 10:24:37

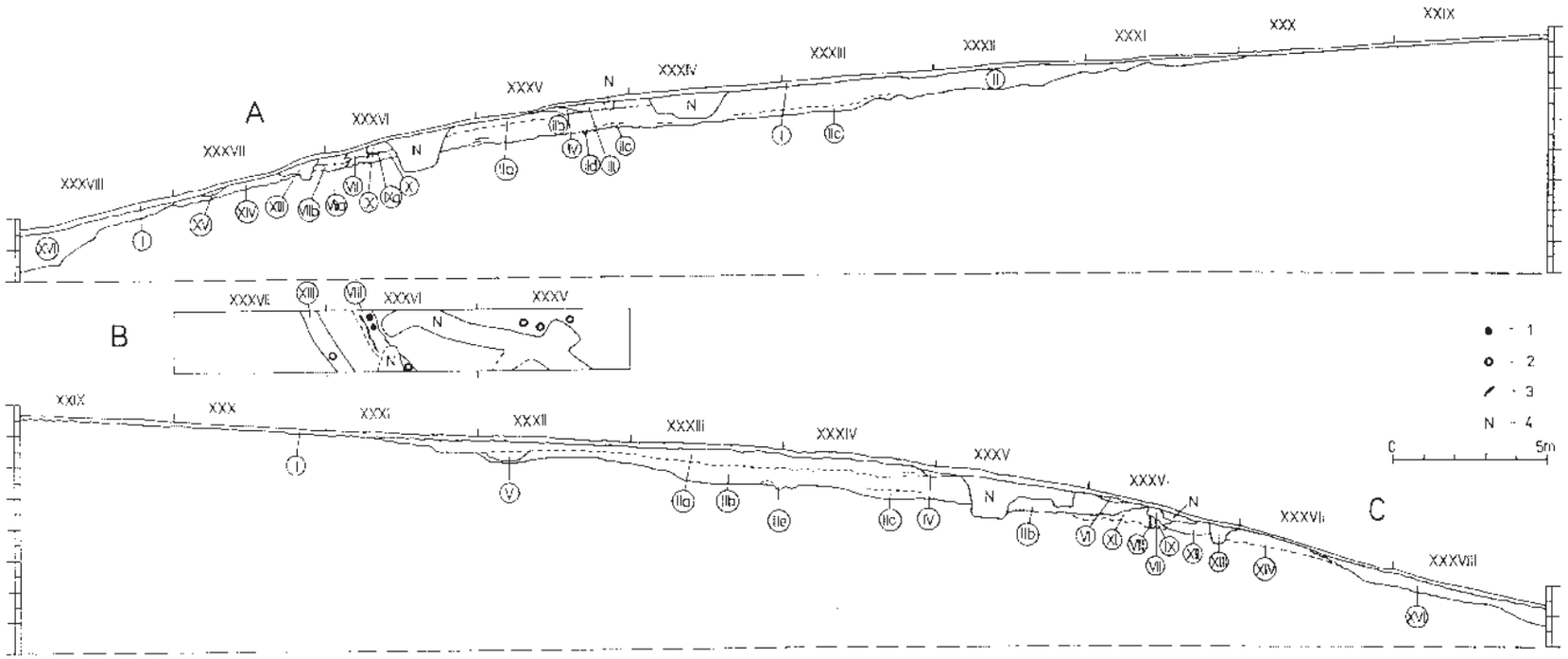

Ryc. 28. Marcinkowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Odcinki XXIX–XXXVIII. A – Profil północny odcinków, B – rzut odcinków XXXV – XXXVII na poziomie stropu calca, C – profil południowy odcinków (według: Poleski 2004B).

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 44
05.03.2020 10:24:38

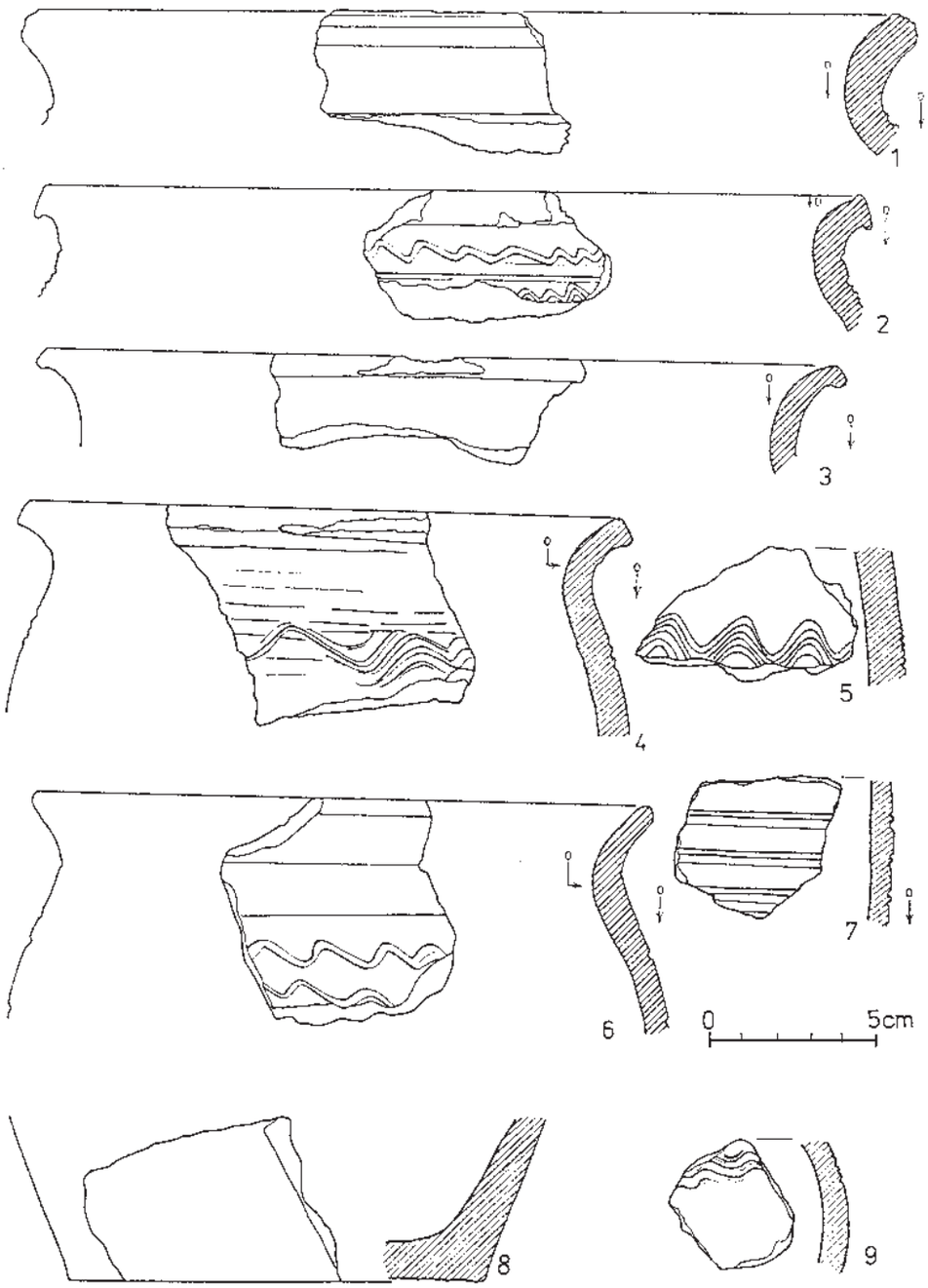

Ryc. 29. Marcinkowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Fragmenty naczyń glinianych: 5, 7, 9 – z warstw II i IV na odcinku XXXV, pozostałe – odkryte w warstwach do głębokości 40 cm na odcinkach I – IV z 1941 r. (z badań R. Jamki). Według: Poleski 2004.

zewnątrz rowu XVII, znajdował się następny, równoległy do niego rów XX. Był to obiekt o szerokości w partii stropowej ponad 80 cm, przy płaskim dnie około 60 cm. Wkopany był do głębokości 1,3 m, przy czym najmłodszą przeciętą przez rów XX jednostką stratygraficzną była warstwa XXI. Wobec braku możliwości powiązania odkrytych w tym miejscu przekopu zabytków ruchomych z konkretnymi warstwami i obiektami (na skutek zastosowania eksploracji warstwami mechanicznymi), nie można odpowiedzieć na pytanie o chronologię rowu XX. Równie prawdopodobne (ze względu na podobieństwo wypełniska do rowów VII i IX) będzie przypuszczenie, że jest to pozostałość współczesnego wspomnianym obiektom kolejnego rowu palisady, jak i hipoteza, że jest to zasypany okop z czasów I wojny światowej. Należy także zaznaczyć, iż brak bezpośrednich dowodów wprost na poparcie tezy R. Jamki co do związku chronologicznego i funkcjonalnego rowu palisady XVII z rowami palisad VII i IX, chociaż wydaje się to bardzo prawdopodobne. Mogą to potwierdzać wyniki badań A. i B. Szybowiczów

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 45 05.03.2020 10:24:38

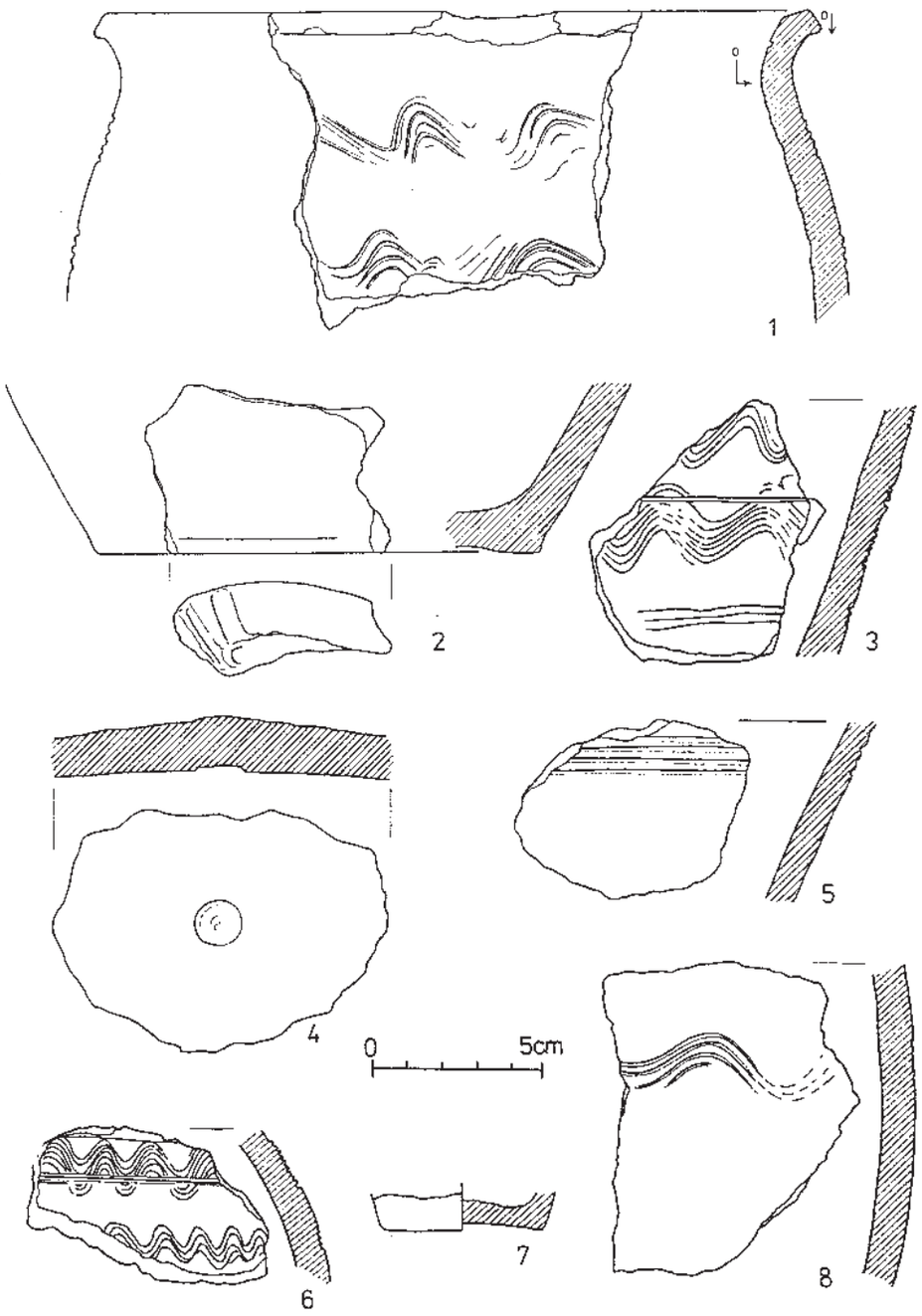

Ryc. 30. Marcinkowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Fragmenty naczyń glinianych, odkryte w warstwach do głębokości 40 cm na odcinkach I – IV z 1941 r. (z badań R. Jamki). Według: Poleski 2004.

na odc. XXXVII i XXXVIII, gdzie odkryto rowy dwóch równoległych do siebie palisad, przecinające prehistoryczne układy nawarstwień. Kontrowersje co do pozycji stratygraficznej rowu XVII z wykopu III/41 nakazują jednak wziąć pod uwagę ewentualność, iż powstał on jeszcze w prehistorycznej fazie zasiedlenia stanowiska. W dokumentacji opisowej badań z 1941 r. znajduje się wyraźna sugestia R. Jamki, że wczesnośredniowieczny wał tworzyły dwie palisady, między które włożono belki drewniane i wsypano glinę. Mocno podbudowują tę propozycję wyniki badań w wykopie I/41, w którym natrafiono na zwalone do wnętrza belki poziomego szalunku, umieszczonego pierwotnie po wewnętrznej stronie palisady. Ten fakt, jak i obecność w warstwach IV i IVa na wspomnianym odcinku dużej ilości mocno wypalonej polepy, wskazują wyraźnie, że wczesnośredniowieczne wały (dwie fazy) grodu w Marcinkowicach zbudowane były nie tylko z drewnianych elementów, ale też z ziemnego korpusu umieszczonego między drewnianymi ścianami w formie palisad. Hipoteza ta znalazła potwierdzenie w wynikach badań przeprowadzonych na grodzisku w latach 80-tych XX w.

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 46 05.03.2020 10:24:38

4. Konstrukcja wałów

Obie fazy wczesnośredniowiecznej linii umocnień zbudowane były w tej samej technice, posiadały również identyczne wymiary. Próbując odtworzyć konstrukcję wałów w Marcinkowicach należy zacząć od konstatacji, iż palisada ze słupami rozmieszczonymi co kilkadziesiąt centymetrów nie mogłaby utrzymać masy gliny wypełniska wału. W tej sytuacji wydaje się pewne zastosowanie jednego z dwóch rozwiązań: albo za palisadą umieszczono szalunek z poziomo ułożonych jedna nad drugą belek lub dranic, albo też zastosowano ściankę plecionkową. Szerokość wału wynosiła co najmniej 4 m (zapewne między 6 a 8 m), jego wysokość jest trudna do odtworzenia, chociaż od strony ściany wewnętrznej nie była chyba większa niż 2 m (wskazuje na to niezbyt wielka miąższość odkrytych warstw podestrukcyjnych wałów wczesnośredniowiecznych na majdanie grodziska). Obie wczesnośredniowieczne fazy wału można zaklasyfikować do typu WIVD1 (ryc. 31). Wyraźne, celowo wykonane zagłębienie przed wałem, odkryte na odcinku XXXVIII, może wskazywać, iż gród mógł być pierwotnie otoczony „suchą” fosą.

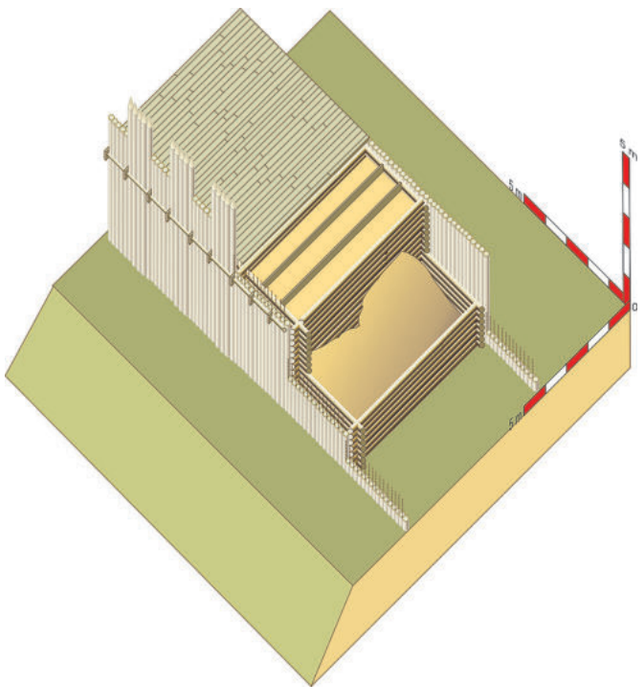

Ryc. 31. Marcinkowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Rekonstrukcja techniki budowy wału (typ WIVD1). Według: Poleski 2004B).

5. Zabudowa

Dotychczas nie odkryto pewnych śladów wczesnośredniowiecznej zabudowy wnętrza grodu w Marcinkowicach. Odkrycie na stanowisku w warstwach związanych z dwiema fazami wałów wczesnośredniowiecznych zaledwie kilkudziesięciu fragmentów naczyń z tego okresu pozwala na postawienie hipotezy, wedle której obiekt ten nie był zamieszkiwany na stałe przez większą grupę ludności.

6. Inwentarz

W trakcie badań odkryto zaledwie kilkadziesiąt fragmentów wczesnośredniowiecznych naczyń glinianych, zalegających w kontekście stratygraficznym warstw podestrukcyjnych dwóch najmłodszych faz umocnień na stanowisku.

7. Chronologia

IX–X w. Czas funkcjonowania wczesnośredniowiecznego grodu w Marcinkowicach można określić jedynie ramowo, na podstawie analizy odkrytej na jego terenie ceramiki. Wśród brzegów naczyń nie ma form silnie profilowanych (występują formy zbliżone do typów B3, C4, C15, D14, D16)[18], zaś obtaczanie, głównie słabo formujące, obejmuje tylko górne partie garnków. Na dnach naczyń występują niekiedy odciski osi koła garncarskiego. W zdobieniu dominują motywy wielokrotnych linii prostych i falistych, wykonanych w układach poziomych przy użyciu narzędzia jednozębnego i grzebienia garncarskiego. Niezbyt liczne fragmenty naczyń, znalezione tu w trakcie badań prowadzonych przez R. Jamkę i A. i B. Szybowiczów (ryc. 29, 30), znajdują najbliższe analogie wśród materiałów z pierwszych faz zasiedlenia grodziska w Naszacowicach. Fazy te (I(A)–II) datowane są od połowy VIII do X w. Ponieważ brak wyraźnych przesłanek (w postaci niezależnych, precyzyjnych wyznaczników chronologii) wskazujących jednoznacznie na 2. połowę VIII w., najwłaściwszym będzie na obecnym etapie badań przyjęcie, iż gród w Marcinkowicach istniał w IX–X w. (raczej jednak przed połową X w.). Podkreślić jednak należy, iż wspomniane powyżej typy brzegów, jak i wątki ornamentacyjne występują w warstwach grodziska w Naszacowicach już od fazy I(A), czyli od 2. połowy VIII w. Bliższe określenie momentu wzniesienia obu faz wałów wczesnośredniowiecznych nie jest możliwe, bowiem w trakcie badań nie udało się pozyskać próbek drewna nadających się do analiz dendrochronologicznych. Szczególnie ważne byłoby pozyskanie w czasie ewentualnych, przyszłych badań wykopaliskowych, próbek drewna do datowania metodą dendrochronologiczną z opisanych powyżej linii palisady po zewnętrznej stronie wału. Pozwoliłoby to rozstrzygnąć wątpliwości co do ich wczesnośredniowiecznej metryki.

[18] Typologia brzegów naczyń według opracowania ceramiki wczesnośredniowiecznej z grodziska w Naszacowicach, pow. Nowy Sącz (zob. niżej)

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 47 05.03.2020 10:24:38

8. Badania

Grodzisko zostało odkryte na początku lat 20-tych XX w., potem było wielokrotnie wizytowane przez archeologów (niewielkie sondaże na stanowisku wykonał w latach 20-tych J. Żurowski). Pierwsze prace wykopaliskowe przeprowadził w 1941 r. R. Jamka przy udziale M. Cabalskiej (ich wyniki nie zostały opublikowane), następnie niewielkie prace sondażowe przeprowadziła w 1968 r. M. Cabalska. W latach 1984–1988 na terenie grodziska prace ratownicze przeprowadzili A. i B. Szybowiczowie. Prace wykopaliskowe R. Jamki i A. i B. Szybowiczów doprowadziły do rozpoznania stratygrafii majdanu grodziska, a także do uchwycenia przebiegu wałów w południowej części stanowiska. Eksplorację prowadzono metodą warstw mechanicznych.

9. Zbiory

Zabytki z badań przeprowadzonych w 1941 r. znajdują się w krakowskim Muzeum Archeologicznym, natomiast dokumentacja tych badań w Instytucie Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego. Zabytki i dokumentacja z badań prowadzonych przez A. i B. Szybowiczów znajdują się w depozycie w Instytucie Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego.

10. Literatura

Żurowski J. 1924–1925, 333; Cabalska 1969A, 1969––1970, 130–131; Szybowicz 1987; Szybowicz, Szybowicz, Poleski 1997–1998.

11. Uwagi

Miejscowość wymieniona w źródłach pisanych po raz pierwszy w 1390 r. jako „de Marczincouicz", własność szlachecka, SHGWKS, cz. IV, z. 1, 2006, 101–103.

Na ogólnym planie grodziska (ryc. 23) linie, które wyznaczają rekonstruowany układ palisad wczesnośredniowiecznych wałów, nie pokrywają się ze sobą dokładnie. Wynika to z faktu, że R. Jamka w trakcie badań nie dysponował dokładnym planem hipsometrycznym stanowiska, lecz sporządził jedynie odręczny szkic, oparty na pomiarach taśmą mierniczą. Wydaje się najbardziej prawdopodobne, że w trakcie sporządzania tego szkicu nastąpiły pewne przesunięcia w stosunku do rzeczywistej lokalizacji wykopów w terenie. W rezultacie przeniesienie tych wykopów ze szkicu R. Jamki na plan hipsometryczny grodziska, sporządzony w ponad 40 lat później, spowodowało „rozjechanie się" linii palisad na S odcinku wału. Próby usunięcia tego błędu mogłyby okazać się jeszcze bardziej szkodliwe, bowiem oznaczałyby dopasowywanie lokalizacji wykopów z 1941 r. wedle rekonstruowanych wówczas, niezbyt przecież precyzyjnie wyznaczonych linii przebiegu rowów pod palisady. W tej sytuacji właściwszym jednak było pozostawienie planu w zaprezentowanej postaci, z pełną świadomością, iż w którymś miejscu przy lokalizacji wykopów popełniono kiedyś omyłkę. Wśród zabytków ruchomych, wydobytych w trakcie prowadzonych dotychczas badań wykopaliskowych na opisywanym stanowisku blisko 98% materiałów pochodzi sprzed wczesnego średniowiecza. Dominują wśród nich zabytki, które można datować od I okresu EB aż do schyłku okresu halsztackiego (tych najmłodszych jest wyraźniej mniej). Jeśli chodzi o jednostki kulturowe, z którymi należy wiązać wydobyte materiały, to należy wymienić kulturę mierzanowicką, Otomani, pilińską, Gava, kyjatycką i zapewne łużycką. W trakcie badań prowadzonych w 1941 r. odkryto również toczony dzbanek kultury Vekerzug (zabytek zidentyfikował Prof. dr hab. J. Chochorowski). Należy podkreślić, iż wśród tej grupy zabytków przeważają materiały, które można wiązać z cyklem kultur rozwijających się w epoce brązu i w okresie halsztackim na południe od linii Karpat, na terenie wschodniej i południowej części Słowacji. Ten fakt oraz odsłonięcie w trakcie badań prowadzonych w 1941 i 1984–1988 r. reliktów wielofazowego wału wiążącego się z opisanymi fazami zasiedlenia stanowiska pozwalają przypuszczać, iż obiekt ten znajduje analogie wśród kilku rozpoznanych już w tej części polskich Karpat grodzisk, wiążących się również ze wspomnianym kręgiem kultur zza linii Karpat. Wymienić tu należy obiekty w Maszkowicach i Zawadzie Lanckorońskiej nad Dunajcem oraz w Trzcinicy (Bąk 1996, tam starsza literatura). Należy zaznaczyć, iż na obecnym etapie badań nie jest możliwe dokładne określenie momentu wzniesienia wspomnianego wyżej prehistorycznego wału grodu w Marcinkowicach, wydaje się jednak pewne, iż nastąpiło to w między II okresem EB a schyłkiem okresu halsztackiego[19]. Odkryto tu także niezbyt liczną serię zabytków kultury puchowskiej. Na odcinkach położonych na południowo-zachodnim zboczu wzgórza zalegały one w warstwie do 50 cm głębokości. Rekonstrukcja następstwa czasowego nawarstwień w tym rejonie stanowiska (głównie na odcinkach XXXIII–XXXVI) dowiodła, iż niewielka grupa przedstawicieli tej kultury osiedliła się tutaj już w momencie, w którym uformowały się ostatecznie warstwy z pakietu II (związane z osadnictwem z epoki brązu i okresu halsztackiego, a więc i z wiążącym się z tą fazą zasiedlenia stanowiska wałem). Nie ma jakichkolwiek przesłanek, które mogłyby wskazywać na istnienie „puchowskiej" fazy umocnień na stanowisku. Warstwę, z którą należy wiązać funkcjonowanie niewielkiej osady kultury puchowskiej (strop warstwy II na wspomnianych odcinkach) przykrywała warstwa popożarowa wału, zawierająca nieliczne materiały wczesnośredniowieczne.

[19] Według uprzejmej informacji Mgr. A. Szybowicza jedna z faz budowy badanego przez niego wału grodu prehistorycznego w Marcinkowicach została wydatowana metodą radiowęglową na około 950 BC (data niekalibrowana, pochodząca z laboratorium w Kijowie?).

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 48 05.03.2020 10:24:38

3 NASZACOWICE, „Zamczysko”, gm. Podegrodzie

Numer stanowiska w miejscowości:	1 (nr 11 na ryc. 1)
Numer obszaru AZP:	111-62
Numer stanowiska w obrębie arkusza AZP:	38
Położenie:	49°32’59”N / 20°33’57”E

1. Położenie

Grodzisko położone jest na wydłużonym grzbiecie (398 m n.p.m.) leżącym w widłach Dunajca i jego lewobrzeżnego dopływu – Olszanki (ryc. 32, 34, 35). Wypłaszczenie szczytowe wzgórza wznosi się około 80 m nad poziomem Dunajca, zbocza wzgórza od strony północnej i południowej są stosunkowo strome (ich nachylenie w niektórych miejscach wynosi 35–40°). Wykonane w trakcie badań w 1986 r. szurfy geologiczne ujawniły następującą sekwencję warstw na terenie głównego członu grodziska: pod warstwą ziemi ornej (grubości 20 cm) zalega warstwa gliny o miąższości w różnych punktach majdanu od 0,10 do 1,50 m (brak warstwy wymywania i wmywania z wyjątkiem miejsc pod najstarszą fazą wału), poniżej zaś zalega zbita warstwa tzw. gruzu obtoczonego (piaskowce, granity, wapienie, radiolaryty pienińskie) – polodowcowa pozostałość tzw. wysokich teras pra-Dunajca. Warstwę tę rozpoznano do głębokości 4,5 m poniżej obecnej powierzchni gruntu. Pod nią występują już skały fliszu karpackiego, których odkrywka widoczna jest przy południowo-wschodniej podstawie wzgórza. W obrębie wałów północnego podgrodzia, blisko podstawy stoku wzgórza, znajduje się czynne do dziś źródełko wody pitnej. Obecnie wypłaszczenie szczytowe wzgórza znajduje się pod uprawą, natomiast zbocza w większości porośnięte są lasem (świerk, sosna).

2. Opis stanowiska

Kształt grodziska w Naszacowicach można odtworzyć zarówno na podstawie obserwacji widocznych dziś w terenie wałów, jak i wykorzystując starsze plany wykonane przez Sz. Morawskiego i G. Leńczyka, wyniki badań wykopaliskowych, a także wyniki analizy zdjęć lotniczych stanowiska (ryc. 33, 36–41). Wały grodziska zachowane są przeważnie w formie uskoków terenu (skarp) o nachyleniu do 40°. Rezultaty badań wałów dowiodły, iż pierwotnie rozwaliska wałów miały formę ziemnych szańców o trójkątnym lub trapezowatym przekroju. W wyniku procesu stokowego i rozorywania części wałów ich wewnętrzne skarpy zostały zamyte aż po koronę materiałem transportowanym z wyżej położonych partii stanowiska. Jedynie na kilku odcinkach wały zachowały się w formie nasypów. Wysokość zachowanych odcinków umocnień wynosi od 1 do prawie 7 m, szerokość w niektórych miejscach przekracza 15 m. Należy podkreślić, iż widoczne dzisiaj w terenie wały są najprawdopodobniej pozostałościami różnych faz budowy umocnień. Dopiero przebadanie wałów wszystkich podgrodzi pozwoli odpowiedzieć na pytanie o pierwotne rozplanowanie kolejnych faz grodu w Naszacowicach. Na razie w wyniku przeprowadzonych prac wykopaliskowych w stopniu dostatecznym rozpoznano w tym aspekcie główny człon grodziska (i częściowo podgrodzie południowe). Opisywany obiekt to wieloczłonowe grodzisko z wyróżniającą się, położoną w najwyższym punkcie wzgórza, partią centralną i kilkoma otaczającymi ją podgrodziami. Główny człon grodziska (ryc. 42) posiada wydłużony, owalny kształt o wymiarach 130×100 m. Od strony wschodniej, północnej i zachodniej otacza go dodatkowy, zewnętrzny wał oddzielony od właściwego, wewnętrznego wału suchą fosą szerokości obecnie od 5 do 8 m. Do północnej części wschodniego odcinka wału głównego członu grodziska przylega w przybliżeniu trójkątny aneks oddzielony od podgrodzia dodatkową skarpą (jego wymiary wynoszą 60×50×20 m). Od strony północnej i wschodniej do głównego członu grodziska przylega podgrodzie o szerokości 40–60 m (od zewnątrz otoczone jest ono wałem). Z kolei od strony południowo-zachodniej do głównego członu grodziska przylega wydłużone podgro-

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 49 05.03.2020 10:24:38

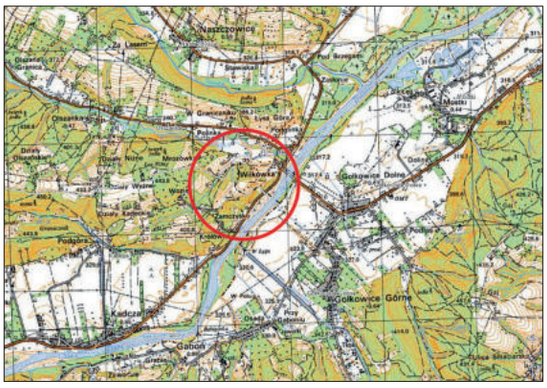

Ryc. 32. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Położenie stanowiska (fragment mapy 1 : 25 000; według danych Głównego Ośrodka Danych Geodezyjnych i Kartograficznych).

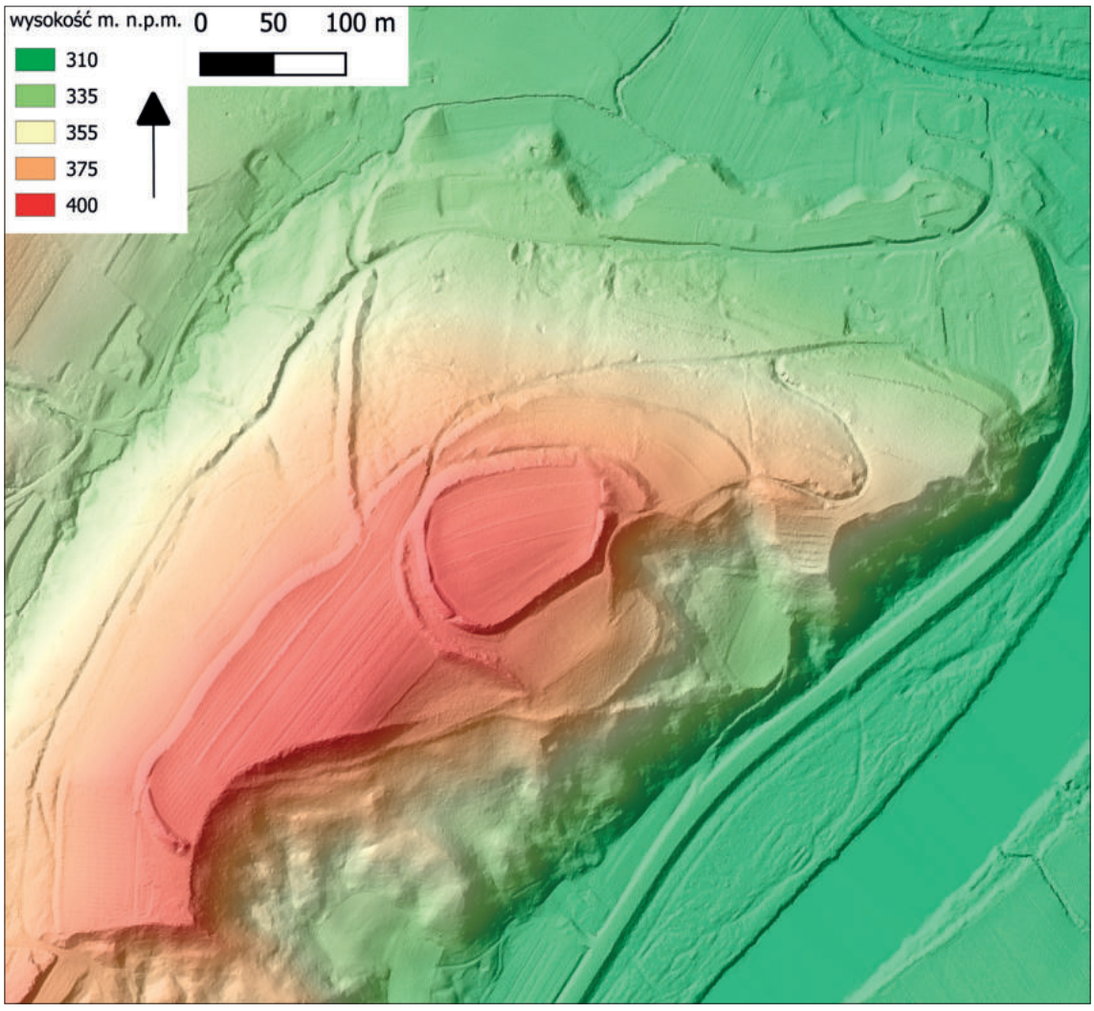

Ryc.33. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Numeryczny model terenu (na podstawie materiałów Centralnego Ośrodka Danych Geodezyjnych i Kartograficznych przygotował D. Stefański).

dzie o długości 250 i szerokości 70–120 m. Od strony północno-zachodniej i zachodniej otacza go widoczny w terenie wał, od strony południowej ogranicza go górna krawędź skarpy południowego zbocza wzgórza. Najprawdopodobniej na tej właśnie linii znajdował się pierwotnie wał od strony Dunajca. Powierzchnia głównego członu grodziska i opisanego powyżej podgrodzia południowo-zachodniego była prawie płaska, pozostałe podgrodzia

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 50 05.03.2020 10:24:41

Ryc. 34. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Grodzisko na józefińskiej mapie Galicji z lat 1779–1783 (według: „Galicja…” 2013, t. 2, cz. B, sekcja 43).

Ryc.35. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Grodzisko na wojskowej mapie z 1900–1901 r. (sekcja Neu Sandez).

Ryc. 36. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Zdjęcie lotnicze grodziska od strony SE (według: Poleski 2004A).

znajdowały się już na stokach wzgórza, a więc nachylenie ich powierzchni wynosiło od 10° do 35°. Podgrodzie przylegające od strony południowej do głównego członu grodziska ma wymiary 100×80 m. Największe jest podgrodzie północne, zajmujące praktycznie prawie cały północny i wschodni stok wzgórza. Dobrze widoczny jest wał ograniczający go od zachodu (ułożony jest on poprzecznie do stoku o nachyleniu 20–35°), jak i wał u podstawy wschodniego krańca wzgórza. Pozostała część wału tego podgrodzia ciągnęła się wzdłuż widocznej dziś w terenie skarpy terasy nadzalewowej Olszanki. W miejscach, gdzie na skarpie położone są pola orne widoczne są kilkumetrowej szerokości pasy drobnych grud polepy i węgielków drzewnych, pochodzących najprawdopodobniej właśnie z rozwalisk wału. Tę interpretację potwierdza analiza najstarszego planu grodziska sporządzonego przez Sz. Morawskiego przed 1863 r., jak i analiza odnośnego arkusza mapy Miega (Kriegsarchiv Wien)

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 51 05.03.2020 10:24:42

Ryc. 37. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Zdjęcie lotnicze grodziska od strony NE (według: Poleski 2004A).

Ryc. 38. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Zdjęcie lotnicze głównego członu grodziska od strony NW (według: Poleski 2004A).

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 52 05.03.2020 10:24:43

Ryc. 39. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Widok grodziska od strony NE (według: Poleski 2004A).

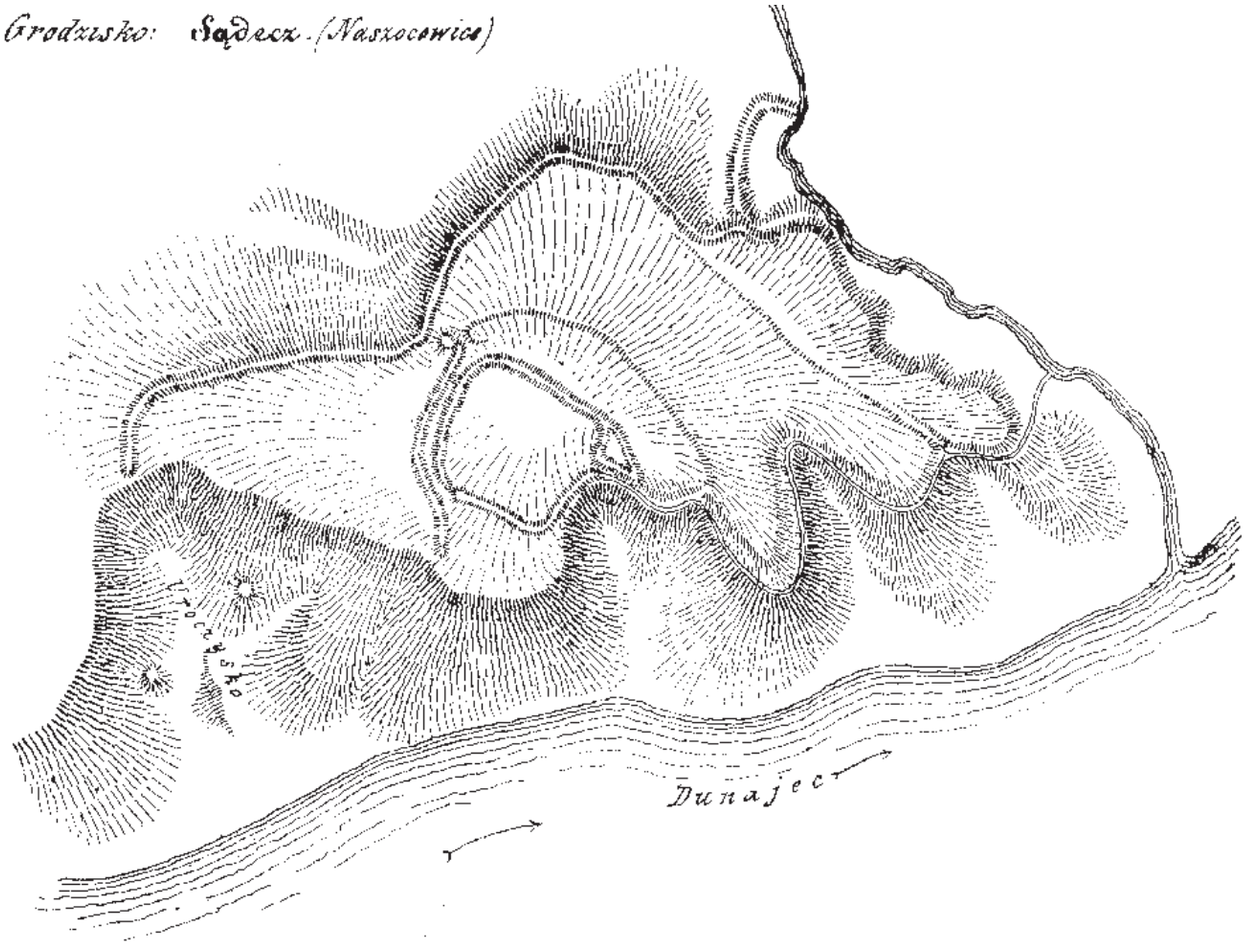

Ryc. 40. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Plan grodziska w Naszacowicach, sporządzony przez Sz. Morawskiego przed 1863 r.. (według: Morawski 1863).

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 53 05.03.2020 10:24:43

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 54

Ryc. 41. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Plan grodziska, 1 – wały widoczne na powierzchni, 2 – przebieg wałów zrekonstruowany na podstawie analizy zdjęć lotniczych i wyników badań wykopaliskowych, 3 – wykopy archeologiczne, A–D – sektory, przedstawione na szczegółowych planach (według: Poleski 2004A).

05.03.2020 10:24:44

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 55

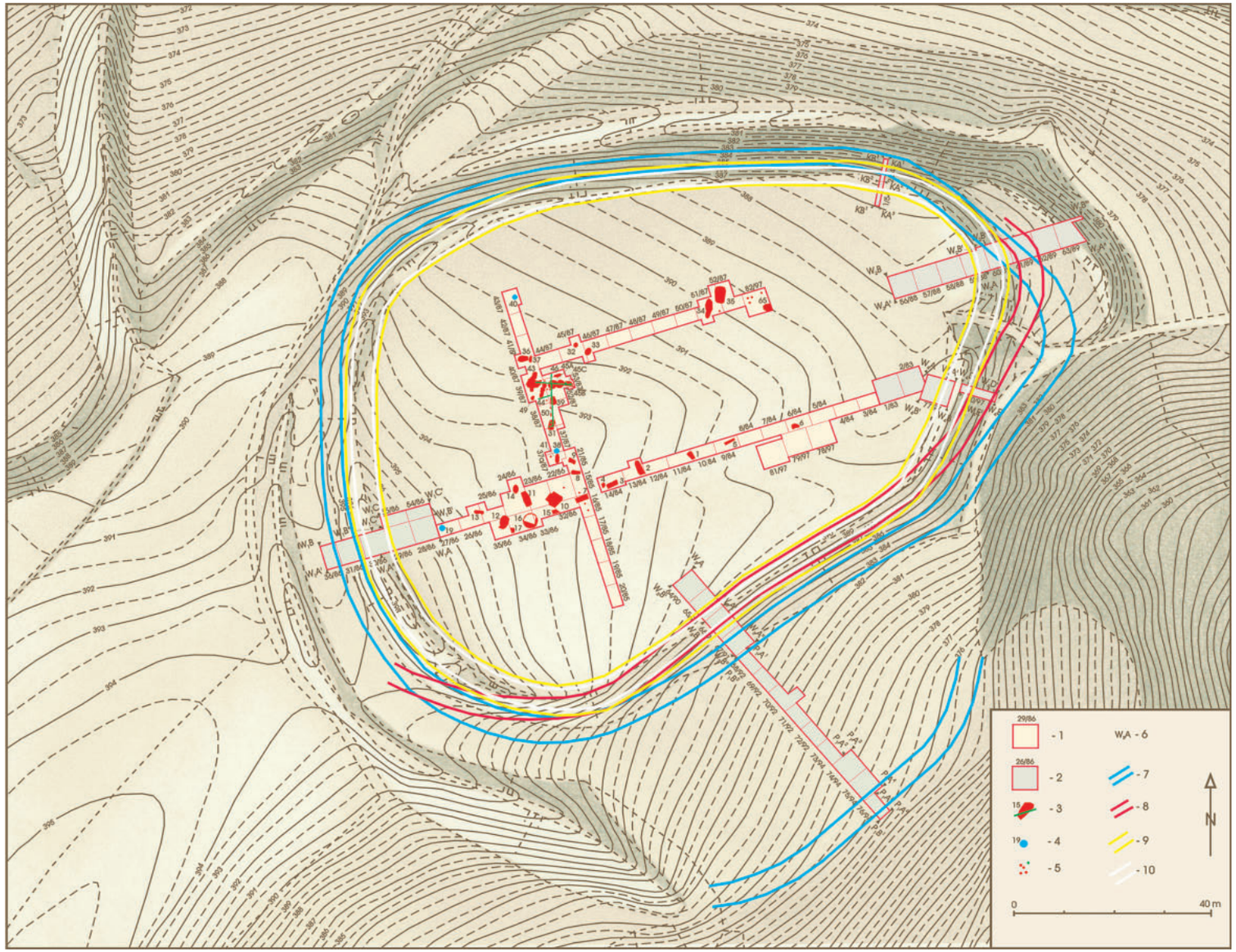

Ryc. 42. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Plan głównego członu grodziska i podgrodzia południowego (sektor A): 1 – wykopy archeologiczne na majdanie głównego członu grodziska, 2 – wykopy, na których natrafiono na pozostałości kilku faz osadnictwa w układzie stratygrafii pionowej (przedstawione na oddzielnych, szczegółowych planach), 3 – obiekty wczesnośredniowieczne, 4 – obiekty prahistoryczne, 5 – dołki posłupowe, 6 – oznaczenia głównych punktów profilowych, 7 – rekonstruowany przebieg wału fazy I(A), 8 – rekonstruowany przebieg wału fazy C/D, 9 – rekonstruowany przebieg wału fazy II, 10 – rekonstruowany przebieg wału fazy III (według: Poleski 2004A).

05.03.2020 10:24:45

i mapy katastralnej Naszacowic i Kadczy z 1846 r. (Archiwum Państwowe w Krakowie). W sumie powierzchnia grodziska w obrębie wałów wynosiła około 15 ha.

Na planie Sz. Morawskiego z 1863 r. zaznaczono 3 kopce. Pierwszy z nich znajdował się u zbiegu północnego odcinka wału podgrodzia południowo-zachodniego i wału głównego członu grodziska. Kopiec ten został zniwelowany w latach 20-tych XX w. przez właściciela gruntu. Dokładne badania powierzchniowe ujawniły obecność w tym miejscu licznych, dużych fragmentów naczyń datowanych na początkowe stadia epoki brązu. Nie przesądzając definitywnie przed ewentualnym podjęciem w tym miejscu prac wykopaliskowych, można jednak postawić roboczą hipotezę, wedle której kopiec był prehistorycznym kurhanem. Około 60–70 m na południe od podgrodzia południowo-zachodniego, na zboczu wzgórza, znajdują się dwa niewielkie, wydłużone kopczyki. Bez podjęcia badań wykopaliskowych do niedawna nie można było odpowiedzieć na pytanie, czy są to twory naturalne czy też sztucznie usypane (kurhany, odcinki wału?). Analiza sporządzonego na podstawie danych numerycznych (tzw. LIDAR) modelu przestrzennego powierzchni grodziska wskazuje wyraźnie, iż południowy stok wzgórza to osuwisko, w związku z czym dopatrywanie się w jego nierównej powierzchni form sztucznie usypanych kopców jest niecelowe (ryc. 33). Istnieje dość wysokie prawdopodobieństwo, iż w związku z wspomnianym osuwiskiem w okresie użytkowania grodu powierzchnia zachodniego podgrodzia mogła być od strony południowej nieco większa, niż jest to widoczne obecnie. Na południowym stoku wzgórza, przy zachodnim odcinku wału podgrodzia południowego widoczny jest w terenie rodzaj cypla-wału. Również i w tym wypadku jedynie prace sondażowe mogłyby dać odpowiedź na pytanie o genezę tego tworu. Przy południowo-wschodnim odcinku wału głównego członu grodziska na zboczu wzgórza widoczny jest szeroki, stromy jar. Najprawdopodobniej w tym miejscu osunął się fragment zbocza. Spowodowało to zniszczenie fragmentów umocnień starszych faz głównego członu grodu.

3. Stratygrafia stanowiska

W trakcie badań na grodzisku w Naszacowicach wykonano prawie pełny przekop krzyżowy przez majdan jego głównego członu (ryc. 42). Poza rejonem wałów (przekopy W0–W4) nie stwierdzono występowania warstw kulturowych w rozbudowanym układzie stratygrafii pionowej. Na odc. 3/84–35/86, 37/87–53/87, 78/97, 79/97 i 81/97 po zdjęciu warstwy gleby ornej, miąższości 15–20 cm, ukazał się strop calca, na tle którego widoczne były zarysy wkopanych weń obiektów. W trakcie wielokrotnych niwelacji zniszczeniu uległa najprawdopodobniej część obiektów ze starszych faz osadniczych, a być może również uformowane na majdanie warstwy kulturowe. Obecność w niektórych partiach wypełnisk wałów, związanych z fazami osadniczymi C/D, II i III, licznych fragmentów naczyń, kości zwierzęcych, węgli drzewnych, grud polepy i pojedynczych przedmiotów metalowych może wskazywać, iż ziemię na budowę tych umocnień czerpano z ich najbliższego sąsiedztwa, także z majdanu głównego członu grodu (dowodem na to może być kilkakrotnie stwierdzone wyklejanie się fragmentów naczyń glinianych, odkrytych w obiektach na majdanie głównego członu grodziska i w wypełniskach wałów fazy C/D, II i III). Dużą rolę w destrukcji ewentualnych nawarstwień na majdanie głównego członu grodziska, a także podgrodzi, przypisać należy intensywnie prowadzonym na ich terenie co najmniej od połowy XVIII w. pracom rolniczym. W tej sytuacji nie powinien wzbudzać zdziwienia fakt, iż jedynie w kilku przypadkach natrafiono na omawianym obszarze na proste układy stratygrafii poziomej obiektów wczesnośredniowiecznych. Zdecydowana większość obiektów na majdanie głównego członu grodziska pozostawała poza kontekstem stratygraficznym z innymi obiektami, zaś żaden z nich nie wykazywał związków stratygraficznych z warstwami i obiektami w badanych rejonach wału. W tej sytuacji nie ma możliwości połączenia metodą analizy relacji stratygraficznych obiektów odkrytych na majdanie głównego członu grodziska z którąś z wyróżnionych w rejonie wałów głównego członu grodziska stanowiska faz osadnictwa wczesnośredniowiecznego. Wobec absencji w opisywanych obiektach z majdanu głównego członu grodziska zabytków mogących pełnić funkcję niezależnych, precyzyjnych wyznaczników chronologii, a także fragmentów drewna nadających się do analiz dendrochronologicznych, jedynym kryterium datowania pozostaje odkryta w ich wypełniskach ceramika. Powoduje to, że określenie chronologii obiektów z majdanu może być jedynie ramowe. W tej sytuacji obiekty z majdanu głównego członu grodziska w Naszacowicach podzielono jedynie na prehistoryczne i wczesnośredniowieczne (tych pierwszych w prezentowanym opracowaniu nie uwzględniono). Określenie chronologii obiektu: „wczesne średniowiecze” oznacza w przypadku grodziska w Naszacowicach datowanie ramowe, obejmujące okres od fazy I(A) do VI (fazy wyróżnione dla reliktów osadnictwa wczesnośredniowiecznego w rejonie wału głównego członu grodziska). W trakcie badań na majdanie głównego członu grodziska poza rejonem w bezpośrednim sąsiedztwie wału nie natrafiono na obiekt, który można by jednoznacznie interpretować jako pozostałość budynku mieszkalnego (naziemnego lub wziemnego). Prawie wszystkie spośród 35 odsłoniętych obiektów reprezentowały kilka typów jam (owalne, prostokątne z zaokrąglonymi narożnikami, koliste), w zdecydowanej większości o przekroju nieckowatym, jedynie niektóre obiekty „wannowate” (o kształcie wydłużonego prostokąta) posiadały płaskie dno. Wyjątkiem był obiekt „rowkowo-słupowy” 50–50d. Powierzchnia

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 56 05.03.2020 10:24:45

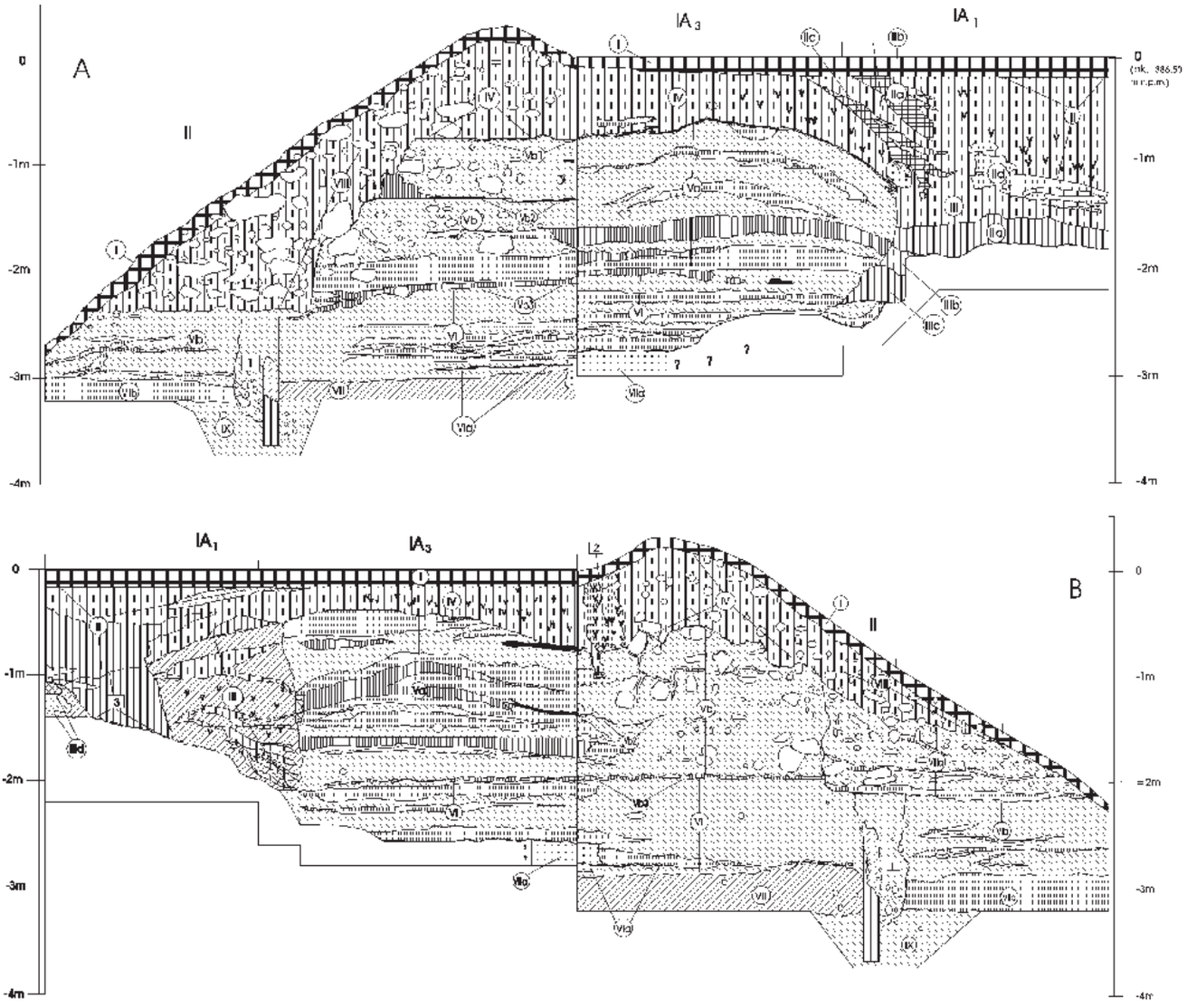

Ryc. 43. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Przekop W0 przez wał głównego członu grodziska. A – profil wschodni odc. 1/54 i 2/54, B – profil zachodni odc. 1/54 i 2/54 (sygnatury jak na ryc. 75). Według: Poleski 2004A.

żadnego z obiektów na majdanie głównego członu grodziska nie przekroczyła 10 m^2 (poza obiektem 50–50d o nieustalonej powierzchni). Należy podkreślić, że poza jednym wyjątkiem (obiekt 8), w żadnym z wczesnośredniowiecznych obiektów na majdanie głównego członu grodziska nie odkryto urządzenia grzewczego (paleniska, pieca kamiennego lub glinianego). Oznacza to, że funkcja tych obiektów była pierwotnie inna niż mieszkalna, chociaż niektóre z nich mogły służyć jako np. piwniczki domostwa naziemnego.

Najpełniejszy zestaw danych, dotyczących liczby faz osadnictwa wczesnośredniowiecznego na stanowisku w Naszacowicach, jak i ich charakteru, uzyskano w trakcie eksploracji wału głównego członu grodziska (przekop W1–W4 z badań J Poleskiego i przekop W0 z badań A. Kraussa). Eksploracja kolejnych odcinków tej linii umocnień ujawniła znaczną dynamikę procesu osadniczego, przejawiającą się m.in. w zmianie przebiegu linii wału i lokalizacji obiektów mieszkalnych w jego sąsiedztwie w kolejnych fazach osadniczych (ryc. 81, 82).

Odkryty podczas eksploracji zachodniego odcinka wału głównego członu grodziska (przekop **W1**) układ warstw i obiektów zinterpretowano jako pozostałości 6 faz osadnictwa wczesnośredniowiecznego (ryc. 46–64). W fazie I wzniesiony został wał drewniano-ziemny. Jego szczątkowo zachowane relikty należy identyfikować z warstwą XIII. Analiza wzajemnych relacji między warstwą XIII, warstwą XIV (warstwa kulturowa zalegająca przy wewnętrznej podstawie wału) i pasem wypalonego *in situ* stropu humusu pierwotnego, rozdzielającego te warstwy, dowiodła, iż był to wał ziemny, którego pionowa, wewnętrzna ściana przebiegała pierwotnie w tym miejscu, w którym potem wkopano rów palisady (obiekt 28 – zewnętrzna ściana wału fazy II). Ze względu na zniszczenie zewnętrznych i górnych partii tego wału podczas budowy wału i fosy fazy II nie jest możli-

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 57 05.03.2020 10:24:45

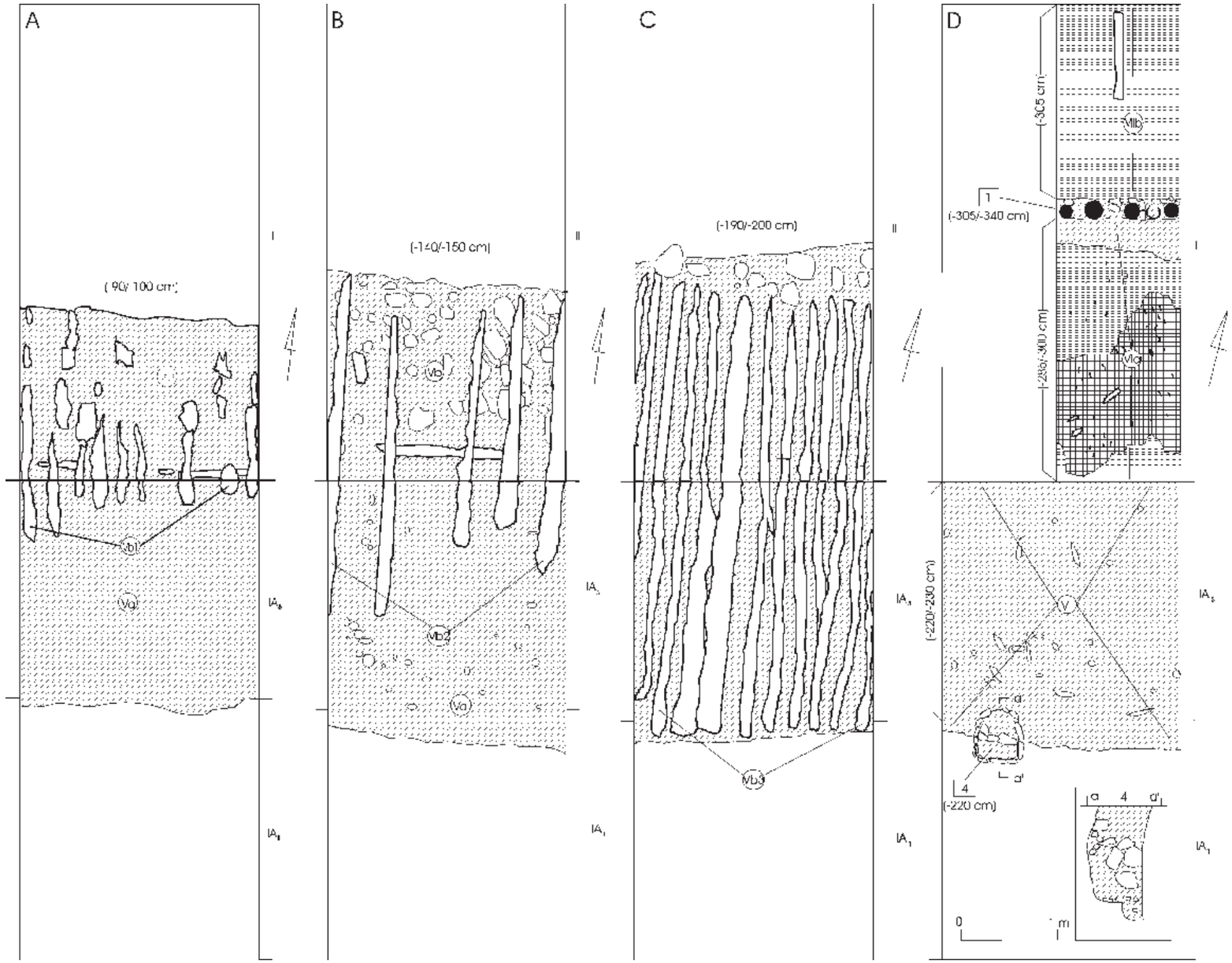

Ryc. 44. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Przekop przez wał głównego członu grodziska W0. Sytuacja stratygraficzna na odc. 1/54 i 2/54, przedstawiona w rzutach poziomych. A – warstwa Va, Vb i Vb_1 na głęb. 90–100 cm, B – warstwa Va, Vb i Vb_2 na głęb. 140–150 cm, C – warstwa Vb_3 na głęb. 190–200 cm, D – warstwa VI i obiekt 4 na głęb. 220–230 cm oraz warstwa VIa, VIIb i obiekt 1 na głęb. 285–305 cm (sygnatury jak na ryc. 75). Według: Poleski 2004A.

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 58 05.03.2020 10:24:46

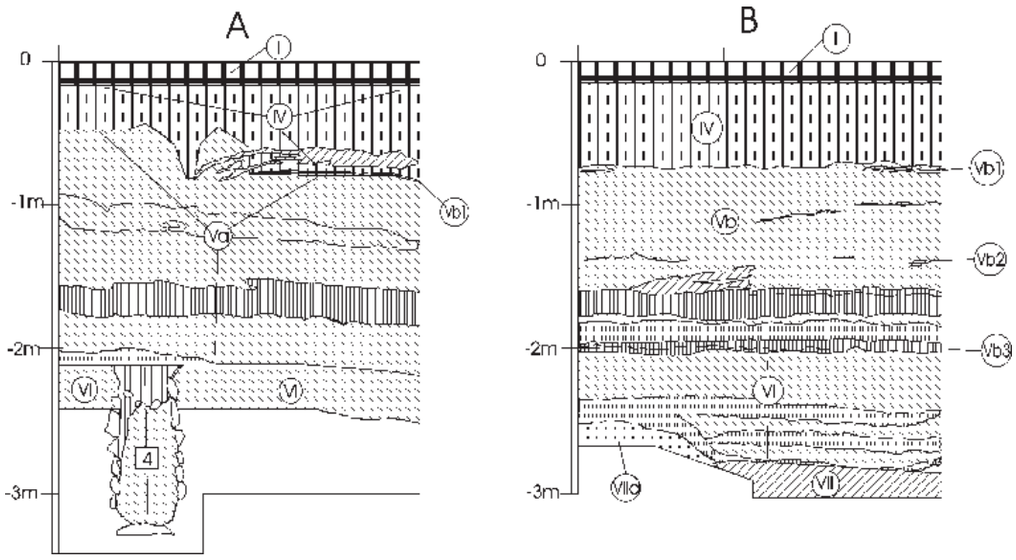

Ryc. 45. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Przekop W0 przez wał głównego członu grodziska. A – profil poprzeczny odc. 1/54 w odległości 2,5 m od jego ściany południowej, B – profil północny odcinka 1/54 (sygnatury jak na ryc. 75). Według: Poleski 2004A.

we odtworzenie jego pierwotnej szerokości i wysokości. W odległości 5 m na wschód od wału (we wnętrzu grodu), natrafiono na dwa obiekty rowkowe, położone równolegle do wewnętrznej ściany wału (obiekty 30, 42). Były to najprawdopodobniej rowy zbierające wody deszczowe i roztopowe z powierzchni majdanu, co zapobiegało podmywaniu wewnętrznych ścian wału. W okresie jej funkcjonowania między wałem a wspomnianymi rowami wzniesiono niewielką, czworokątną półziemiankę (obiekt 23), w pobliżu której natrafiono na ślady otwartego paleniska (XIVA). Istnienie obiektów tej fazy kończy pożar (jego śladem są spągowe laminy warstwy X, przesycone węgielkami drzewnymi i popiołem).

Następne w tym punkcie grodziska stadium zasiedlenia (faza II) należy wiązać z budową nowej linii umocnień. Zachowanie się na eksplorowanych odcinkach w doskonałym stanie reliktów tego wału, aż do wysokości spalonej korony, pozwala na przeprowadzenie stosunkowo dokładnej rekonstrukcji techniki jego budowy i odtworzenie pierwotnych wymiarów. Wał został posadowiony na swego rodzaju podwalinie glinianej (IXc), która z kolei zalegała na warstwie podestrukcyjnej wału fazy I (X). Ową „stopę fundamentową” tworzyły warstwy gliny przekładane faszyną. Jako swego rodzaju bermę między fosą, a ścianą zewnętrzną nowo wznoszonego wału wykorzystano pozostałości starszych umocnień (warstwa XIII). Strop podwaliny ukształtowany był poziomo. W opisane warstwy wkopano rów (28), w który wpuszczono pionowo ustawione drewniane słupy o średnicy 20–25 cm. Tworzyły one palisadę, stanowiącą ścianę zewnętrzną wału. Ścianę wewnętrzną wału tworzyły czworokątne, pionowo wkopane w ziemię słupy (40×18 do 40×20 cm), odległe od siebie o 2,5–2,6 m (obiekty 21a, 25, 48). Podtrzymywały one pierwotnie pionową ścianę z poziomo ułożonych jedna nad drugą belek lub dranic. Wyraźnym śladem po tej ścianie, obok wspomnianych słupów, było widoczne w północnym profilu odc. 55/87, charakterystyczne liniowe ugięcie warstwy podwaliny (IXc). Biegło ono dokładnie po linii łączącej opisane powyżej słupy, na granicy wypełniska skrzyni wewnętrznej wału (XIa). Opisywane „ugięcie” powstało pod naciskiem wewnętrznej, drewnianej ściany wału przenoszącej pionowo w dół parcie masy gliny wypełniska skrzyń wewnętrznych. Pierwotnie górne końce słupów ściany wewnętrznej połączone były poziomymi, poprzecznymi do biegu wału belkami z górnymi końcami podobnych, czworokątnych słupów, tkwiących we wnętrzu wału. Słupy te były wkopane w warstwę podwaliny i tkwiły pionowo w wypełnisku skrzyń zewnętrznych wału (IXb). Natrafiono na pozostałości dwóch takich słupów (obiekty 22 i 24), a także na ślady poziomych belek w warstwie spalonej korony wału (VIII), które pierwotnie łączyły się z kolei ze słupami ściany wewnętrznej (obiekt 25, 21a). Odkrycie pozostałości ścian wewnętrznej i zewnętrznej pozwoliło na dokładne określenie szerokości wału fazy II. Wynosiła ona 6,2 m. Wał podzielony był na rzędy skrzyń zewnętrznych (szerokości 3,8–4,0 m) i wewnętrznych (szerokości 2,4–2,2 m), rozdzielonych ścianką z belek (natrafiono na jej pozostałości). Eksploracja południowego odcinka tej linii umocnień (przekop W3) dostarczyła dowodów, iż wał fazy II zbudowany był ze skrzyń wzniesionych w technice zrębowej, wspartych od zewnątrz palisadą, od wewnątrz zaś systemem pionowych słupów. Wypełnisko skrzyń zewnętrznych złożone było głównie z warstw dużych fragmentów łamanego piaskowca, które przesypywane były gliną (IXb). Z całą pewnością nie tworzyły one tzw. suchego muru, znanego np. z grodzisk wielkomorawskich. Wypełnisko skrzyń

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 59 05.03.2020 10:24:46

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 60

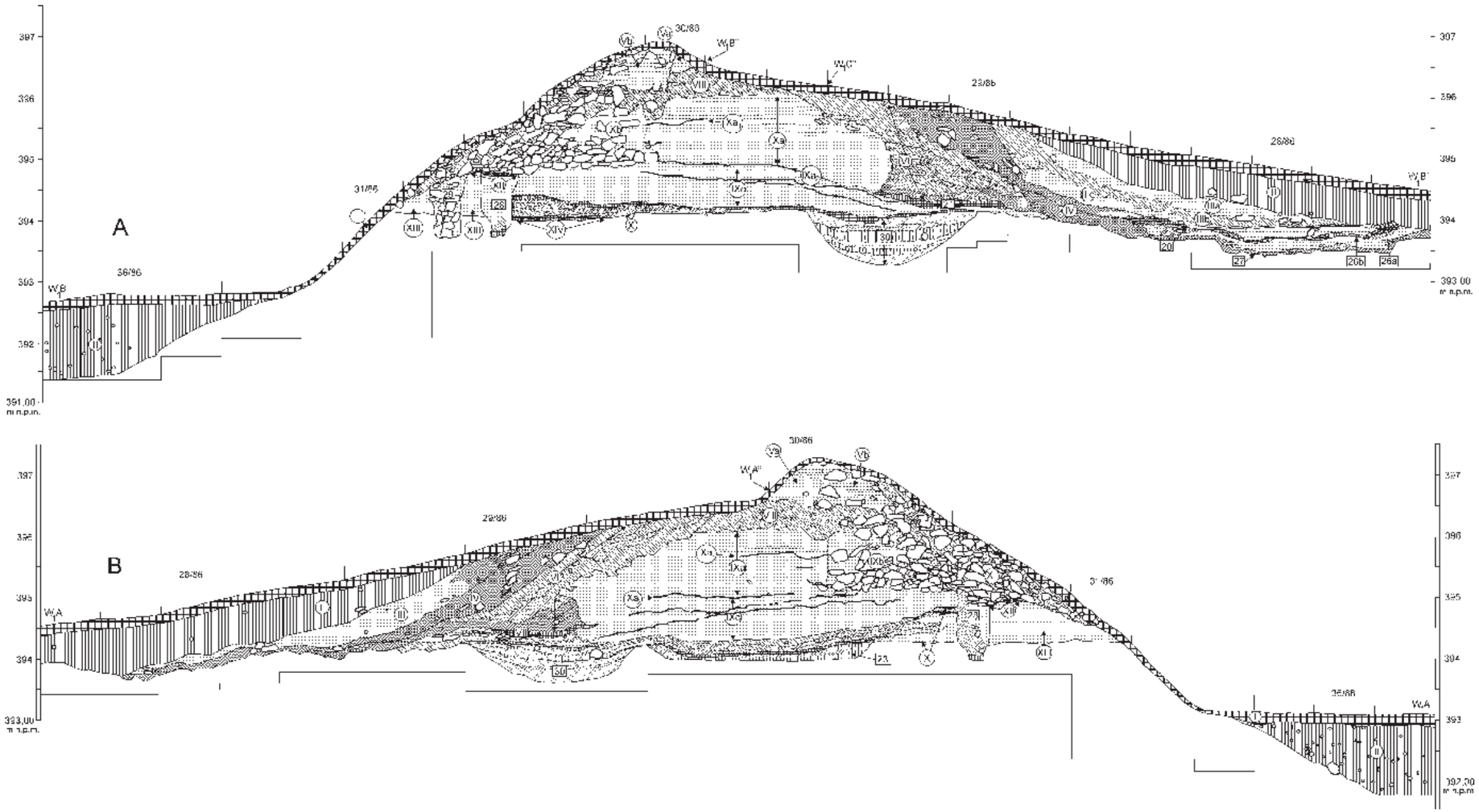

Ryc. 46. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Przekop W1 przez wał głównego członu grodziska. A – Profil W_1B – W_1B', B – profil W_1A – W_1A' (sygnatury jak na ryc. 75). Według: Poleski 2004A.

05.03.2020 10:24:47

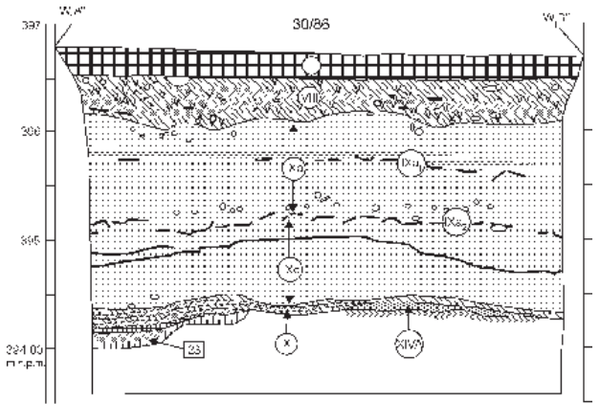

Ryc. 47. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Przekop W1 przez wał głównego członu grodziska. Profil W_1A” – W_1B” (wzdłuż wału; sygnatury jak na ryc. 75). Według: Poleski 2004A.

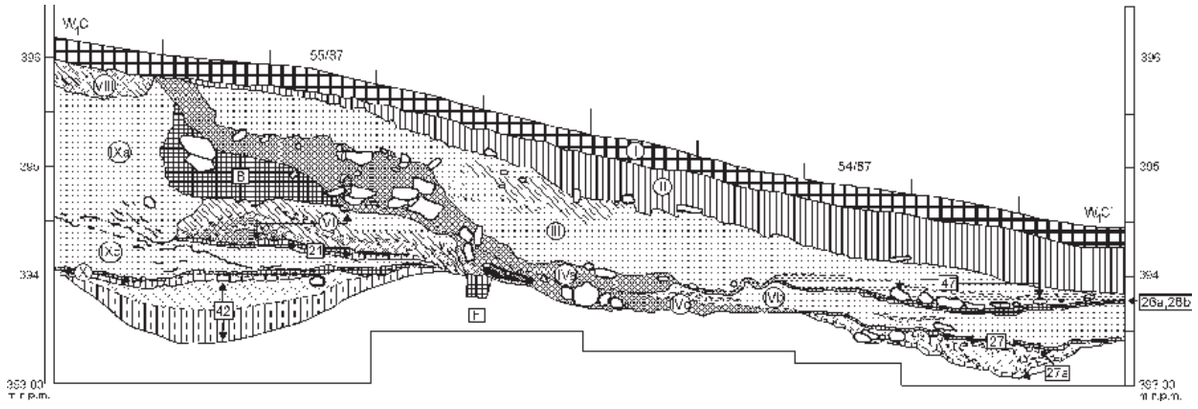

Ryc. 48. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Przekop W1 przez wał głównego członu grodziska. Profil W_1C – W_1C’ (sygnatury jak na ryc. 75). Według: Poleski 2004A.

wewnętrznych tworzyły warstwy gliny (IXa). W spągu i środkowej partii wypełnisk obu rzędów skrzyń natrafiono na dwie warstwy wyrównawcze, zbudowane z poziomo, poprzecznie do wału ułożonych dranic (IXa_1, IXa_2). Pierwotna wysokość wału w tym miejscu wynosiła 2–2,5 m (z przedpiersiem na zewnętrznej, górnej krawędzi wału 3,5 m, od strony wschodniej głównego członu grodziska zapewne przekraczała 4 m). Najprawdopodobniej przed wałem wykopano fosę, jednakże jej relikty zostały zniszczone podczas kopania (pogłębiania?) fosy związanej z wałem fazy III. Do wewnętrznej ściany opisanego wału przylegały pierwotnie budowle mieszkalne (obiekt 21 i VII), o szerokości 2,3–2,5 m. W narożniku jednej z nich odkryto palenisko kamienne. Można przypuszczać, iż budynki te wzniesiono w technice zrębowej, bowiem w rejonie ścian i narożników tych budowli nie natrafiono na ślady dołków posłupowych. Funkcjonowanie wału i związanych z nim obiektów zakończył pożar. Jego śladem jest warstwa zwęglonych fragmentów belek przed zewnętrzną ścianą wału (XII) i spągowe partie warstwy podestrukcyjnej, przylegającej do wewnętrznej ściany wału (VI). Wyniki badań wschodniego i południowego odcinka wału głównego członu grodziska (przekopy W2 i W3) pozwoliły ustalić, że wspomniany wał został wzniesiony w X w.

Kolejną, trzecią w tym punkcie grodziska, fazę osadnictwa wczesnośredniowiecznego (faza III) wiązać należy z budową w tym miejscu kolejnej linii umocnień. Jako podstawę nowo wznoszonej konstrukcji wykorzystano rozwaliska spalonego wału fazy II, mające wówczas postać ziemnego szańca o wysokości co najmniej 2 m. Na płaskiej koronie spalonego wału wzniesiono skrzynie drewniane w konstrukcji zrębowej, których szerokość wynosiła około 4 m. Pozostałością po zewnętrznej ścianie opisywanego wału było charakterystyczne, liniowe „ugięcie” (VIIIa) warstwy spalonej korony starszego wału (VIII). Biegło ono wzdłuż wału, w odległości 1,5 m od górnej krawędzi zewnętrznej skarpy rozwalisk umocnień fazy II. Ponieważ ani w „ugięciu” („rowku”), ani w jego sąsiedztwie nie natrafiono na pozostałości słupów, moż-

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 61 05.03.2020 10:24:48

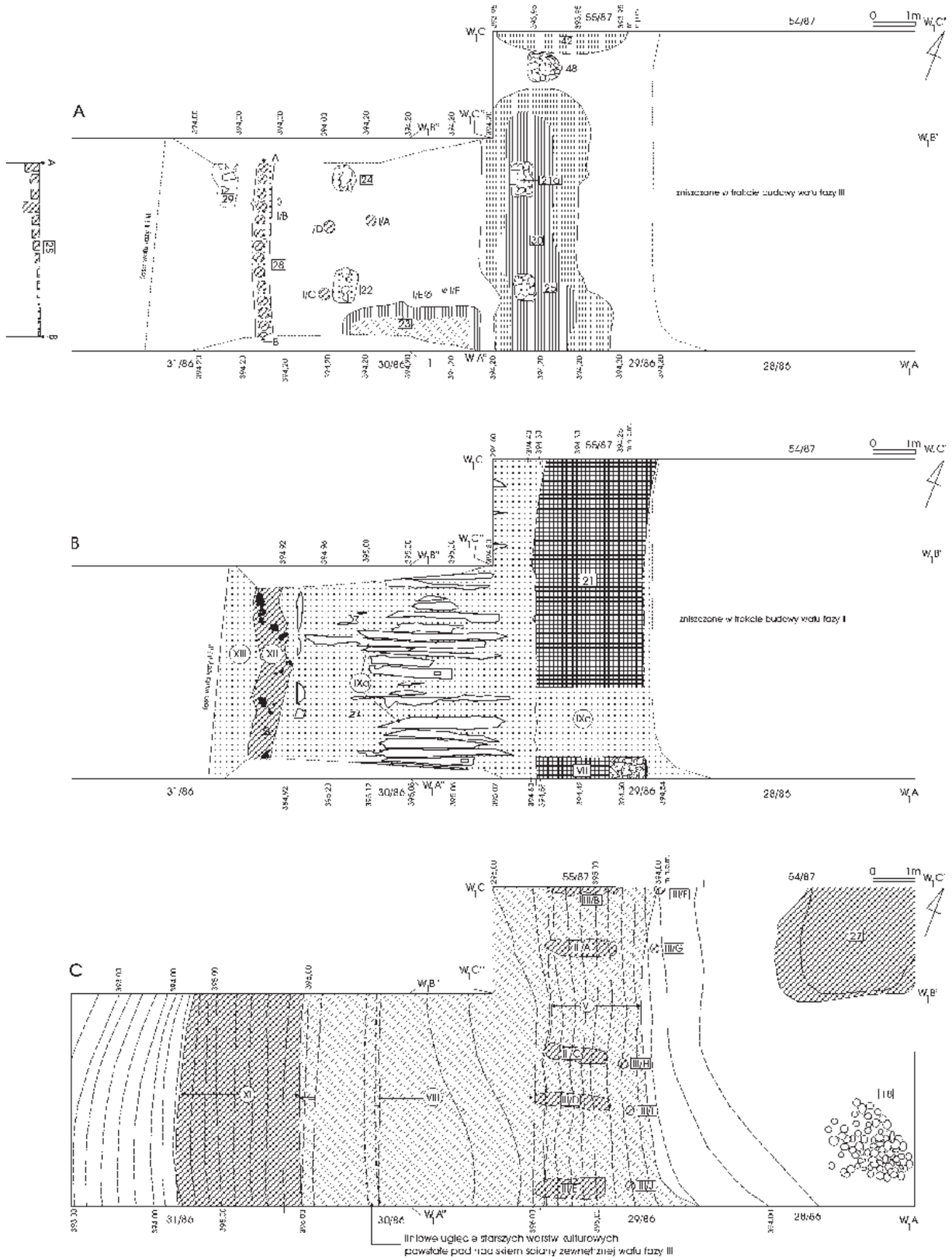

Ryc. 49. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Przekop W1 przez wał głównego członu grodziska. Ryciny dokumentacyjne rzutów stropów poszczególnych warstw i obiektów (wybór): A – poziom stropu calca (obiekty związane z fazą I i II, B – warstwy IXa$_2$, XII, XIII i obiekty 21 i VII, C – strop warstw VIII, XI, obiekty 18, 27, III/A – III/J (sygnatury jak na ryc. 75). Według: Poleski 2004A.

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 62 05.03.2020 10:24:48

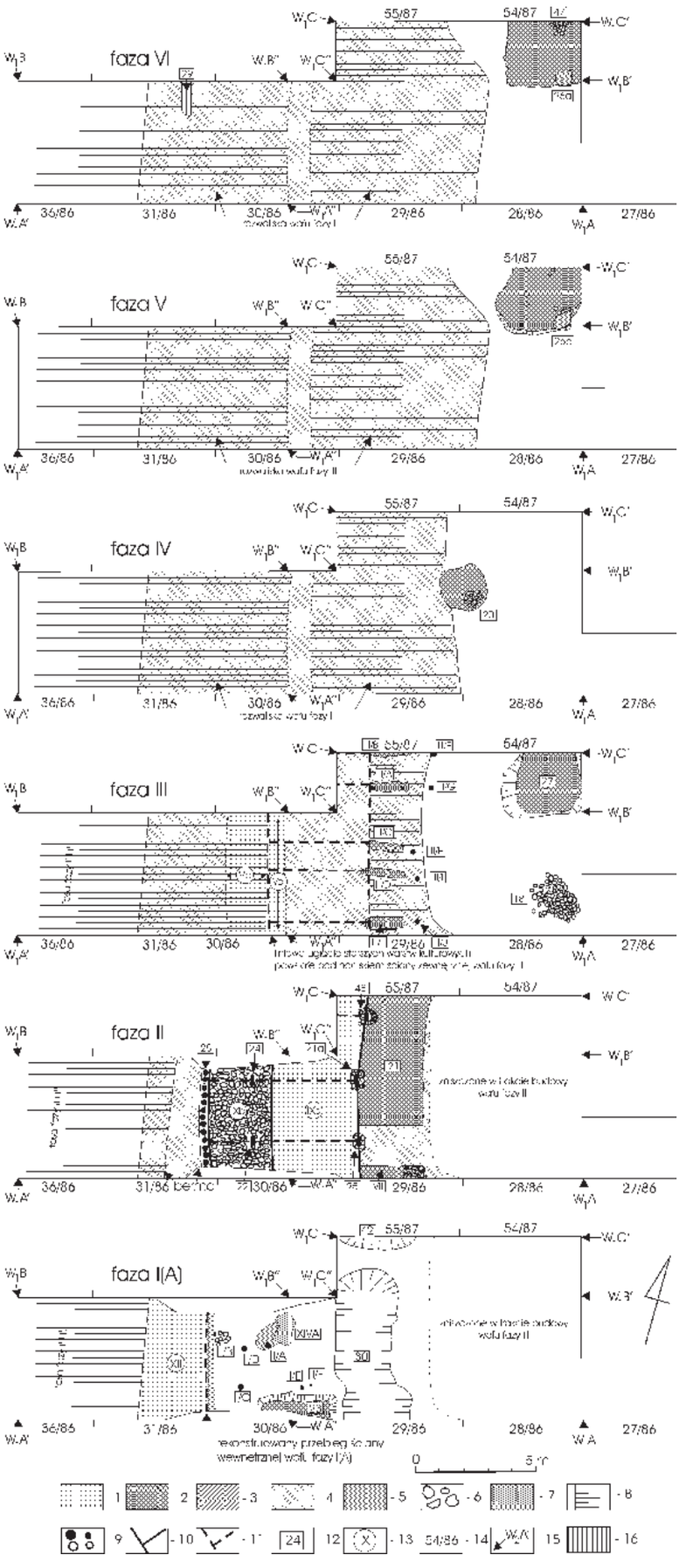

Ryc. 50. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Przekop W1 przez wał głównego członu grodziska. Schematyczne rzuty poziome pozostałości wału i obiektów osadniczych z faz I – VI: 1 – wypełnisko (jądro) wału (glina lub glina z drobnymi kamieniami), 2 – wypełniska obiektów, 3 – warstwa kulturowa, 4 – starsze warstwy kulturowe, 5 – wypalona na polepę in situ glina, 6 – kamienie, 7 – warstwa białego popiołu, 8 – skarpy, 9 – dołki posłupowe, 10 – pozostałości drewnianych ścian wału, 11 – rekonstruowany przebieg drewnianych ścian wału, 12 – oznaczenia obiektów, 13 – oznaczenia warstw, 14 – oznaczenia odcinków (wykopów archeologicznych), 15 – oznaczenia profili, 16 – wkopy nowożytne. Według: Poleski 2004A.

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 63 05.03.2020 10:24:49

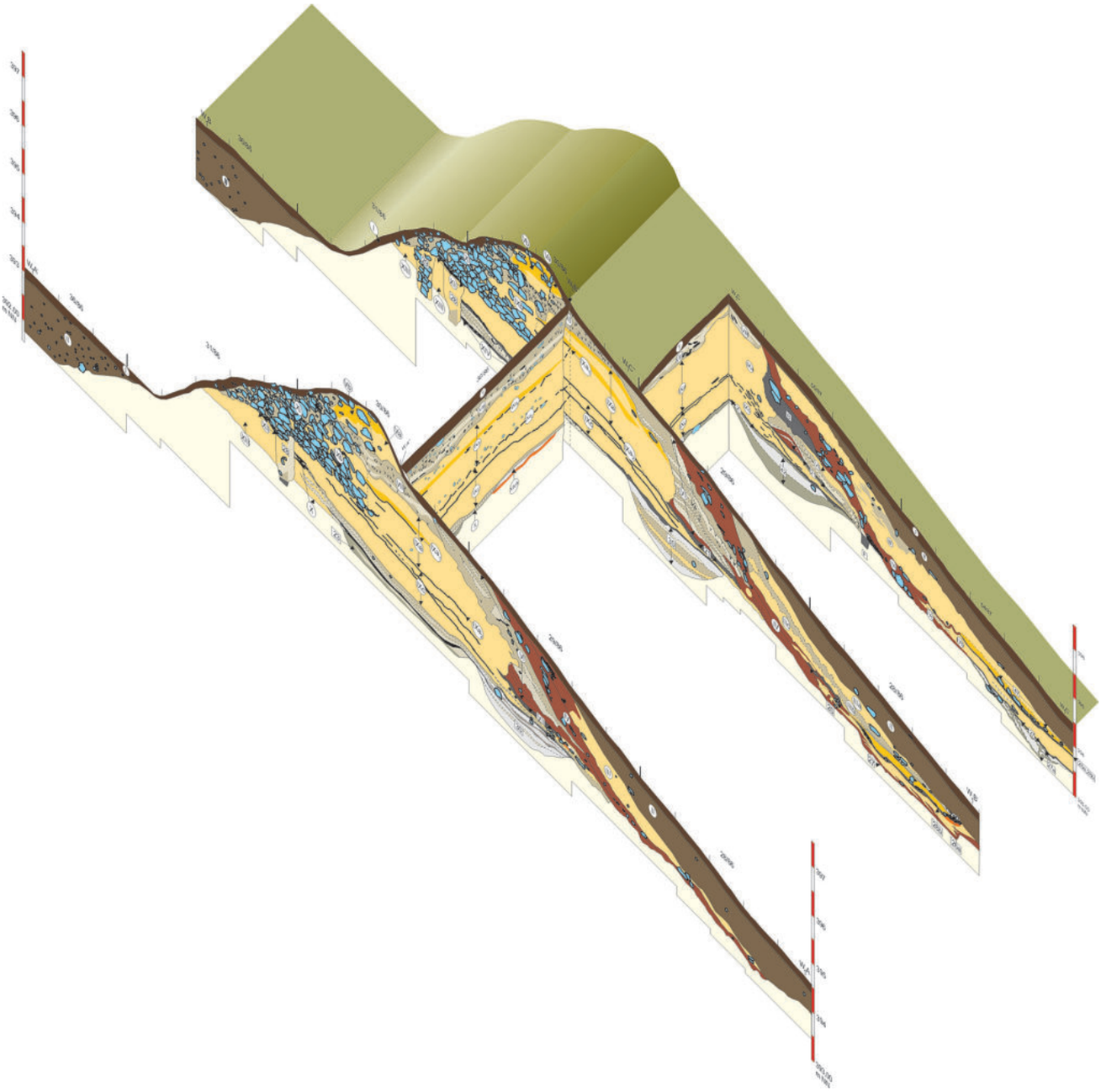

Ryc. 51. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Przekop W1 przez wał głównego członu grodziska. Aksonometryczne przedstawienie głównych przekrojów wału w formie blokdiagramu (widok od strony południowo-wschodniej). Według: Poleski 2004A.

na wnosić, iż zewnętrzna ściana wału nie potrzebowała tego rodzaju wsparcia. Właśnie to pozwala wnioskować o zastosowaniu techniki zrębowej przy budowie opisywanego wału. Sądząc z relacji przebiegu tej ściany wału do górnej krawędzi skarpy jego podstawy, przed ową ścianą zostawiono swego rodzaju bermę o szerokości 1,5 m. Od zewnątrz ścianę wału obsypano dużymi fragmentami łamanego piaskowca i gliną (Vb), co miało polepszyć statykę całej budowli. Z kolei ściana wewnętrzna wału przebiegać musiała na linii zachodnich krańców podłużnych wkopów posłupowych III/A–III/E, w odległości 4 m na wschód od ściany wewnętrznej. W owych wkopach mieściły się pierwotnie dolne końce słupów, które tworzyły konstrukcję zastrzałową. Składała się ona z pionowych słupów, umieszczonych bezpośrednio przy ścianie wewnętrznej wału, wspieranych przez ustawione ukośnie belki. Dolne końce słupów pionowych i ukośnych tkwiły najprawdopodobniej w otworach na końcach belek umieszczonych poziomo na dnach wspomnianych wkopów. Można przypuszczać, iż ścianę wsparto w miejscach najbardziej narażonych na destrukcję, czyli na wiązaniach zrębowych ścian wzdłużnych i poprzecznych skrzyń. Charakterystyczne ułożenie wkopów III/A i III/B oraz III/C i III/D w pary odległe od siebie o 1,3–1,5 m sugeruje, iż były to pary słupów podpierających wiązania dwóch sąsiadujących ze sobą skrzyń wału. Szerokość

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 64 05.03.2020 10:24:49

Ryc. 52. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Przekop W1 przez wał głównego członu grodziska. Aksonometryczne przedstawienie obiektów wkopanych w strop calca, związanych z fazą I i II. Według: Poleski 2004A.

owych skrzyń wyznacza odległość między wkopami posłupowymi III/A i III/C oraz III/D i III/E. Wynosiła ona 2,2–2,5 m. Wypełnisko skrzyń zachowało się szczątkowo, na szerokości nie przekraczającej 1 m (Va). Pierwotną wysokość skrzyń wału można rekonstruować mierząc kubaturę warstw podestrukcyjnych, utworzonych po jego wewnętrznej stronie (warstwy IV, III, II i część I) i w fosie. Wydaje się pewne, że pierwotna wysokość skrzyń musiała wynosić 5–5,5 m. Dodając do tego minimalną wysokość rozwalisk starszego wału, tworzących podstawę wału fazy III (2 m), jak i minimalną głębokość fosy (3,5 m), możemy przyjąć, że przewyższenie korony wału nad dnem fosy wynosiło 10,5–11 m. Na przedłużeniu wspomnianych wkopów posłupowych, w odległości około 80–50 cm na wschód od nich, natrafiono na dołki po pionowo wkopanych słupach (III/F–III/J) o średnicy 20–25 cm. Były one wkopane na poziomie o 30–60 cm niższym od den wkopów posłupowych III/A–III/E, nie zawsze dokładnie na ich osi. Wyklucza to najprostszą interpretację funkcji tych słupów jako elementów wiążących się bezpośrednio z konstrukcją słupową, która wspierała ścianę wewnętrzną opisywanego wału. Wydaje się prawdopodobne, że na owych słupach wspierały się belki, na których ułożono rodzaj dookolnej uliczki, biegnącej przy wewnętrznej ścianie wału. Uliczka ta musiała być wyniesiona ponad poziom majdanu o oko-

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 65 05.03.2020 10:24:50

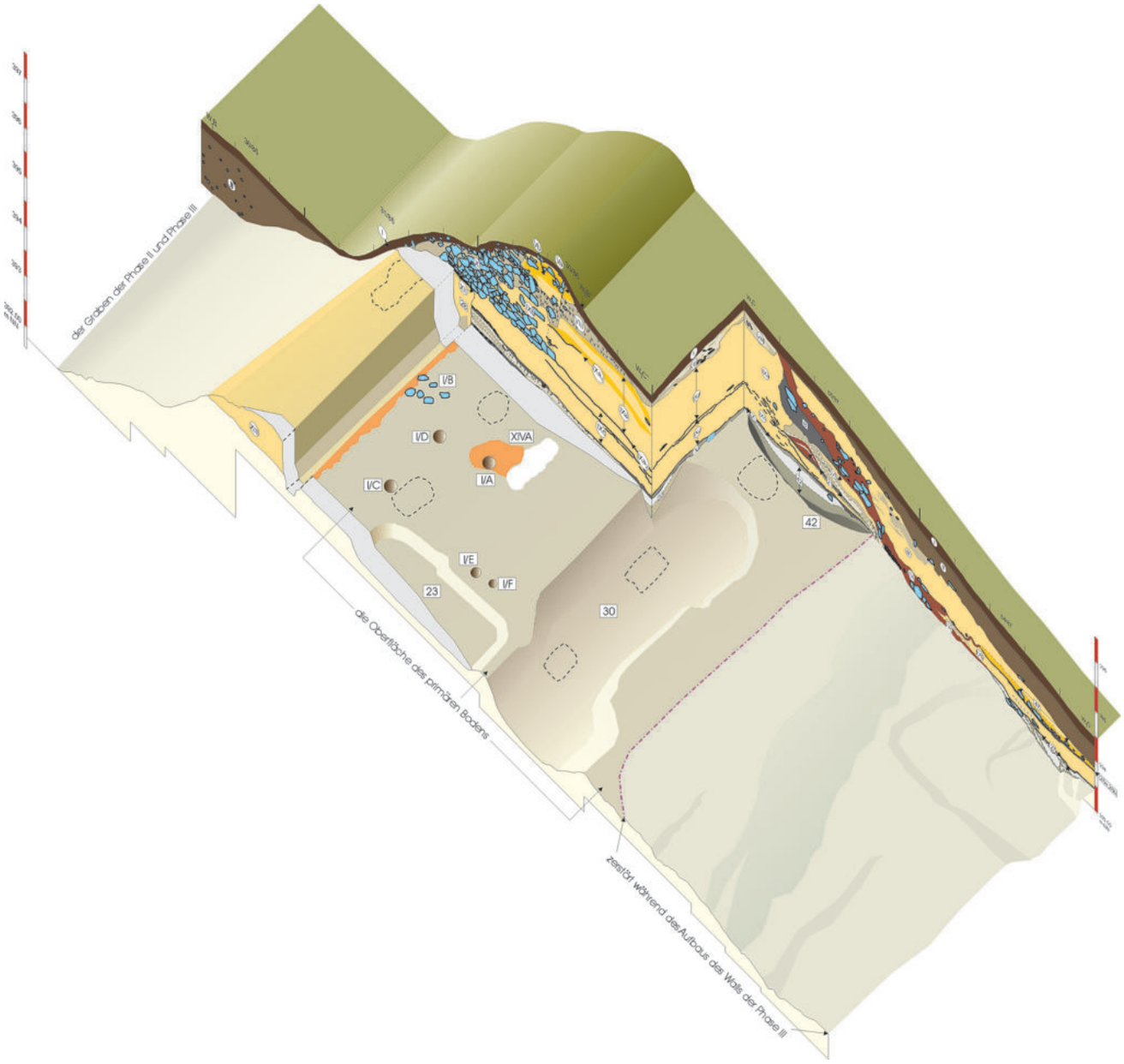

Ryc. 53. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Przekop W1 przez wał głównego członu grodziska. Aksonometryczne przedstawienie obiektów i warstw związanych z fazą I (według: Poleski 2004A).

ło 1,5–2 m. Tworzyła ona równocześnie rodzaj daszku, zapobiegającego podmywaniu wewnętrznej ściany wału i rozmywaniu jego podstawy przez wody deszczowe i roztopowe (w pozostałych badanych rejonach opisanego wału nie stwierdzono istnienia tego rodzaju „uliczki"). W okresie funkcjonowania opisanego wału wzniesiono w odległości około 3,5 m od jego wewnętrznej podstawy niewielką półziemiankę (obiekt 27). Była to budowla o ścianach długości nieco ponad 3 m, wzniesiona najprawdopodobniej w technice zrębowej (w obrębie opisywanego obiektu i w rejonie jego ścian nie natrafiono na ślady dołków posłupowych). W tym samym czasie, nieco ponad 2 m na południe od tej chaty, zalegał czworokątny bruk kamienny (obiekt 18) o powierzchni około 4 m^2, którego funkcja jest trudna do odtworzenia. Funkcjonowanie wału fazy III zakończył gwałtowny pożar (jego śladem jest warstwa IV). Jest to ostatnia faza umocnień grodu w Naszacowicach, po pożarze nie podjęto już próby ich odbudowy. Przeprowadzona w 1995 r. analiza dendrochronologiczna drewnianych szczątków z konstrukcji słupowej, wspierającej opisany wał (próbki pobrano w przekopach W1, W2 i W3), dowiodła, że został on zbudowany już po 989 r.

Pożar ostatniej fazy umocnień nie oznaczał całkowitego wycofania się osadnictwa z terenu grodziska. W pobliżu rozwalisk wału fazy III natrafiono na pozostałości 3 obiektów, które wznoszono jeden po drugim. Pierwszy z nich to niewielki płat warstwy kulturowej, z którą wiązało się czworokątne palenisko (obiekt 20). Okres jego istnienia wyznacza fazę IV. Następnie dokładnie nad

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 66 05.03.2020 10:24:50

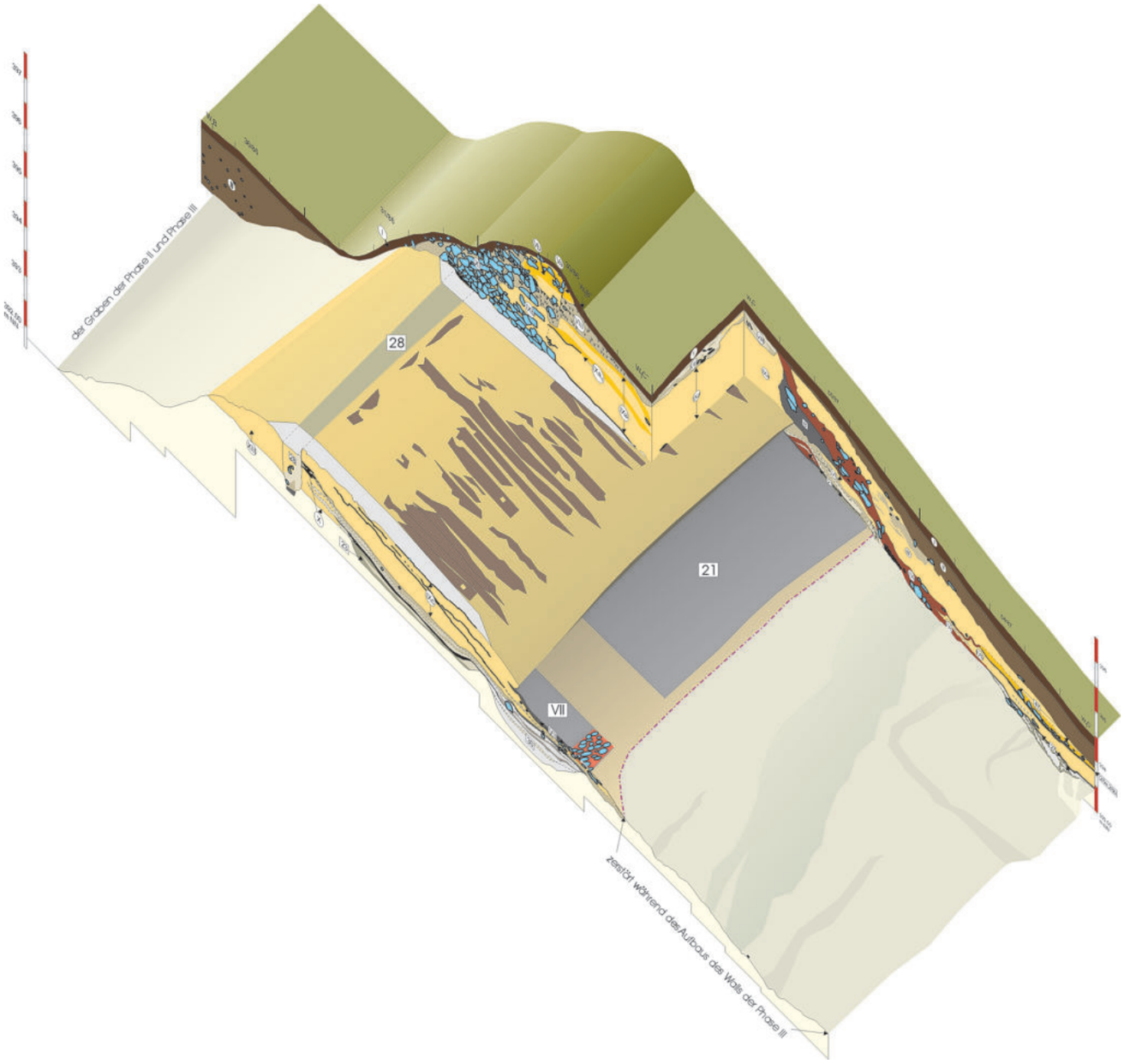

Ryc. 54. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Przekop W1 przez wał głównego członu grodziska. Aksonometryczne przedstawienie obiektów i warstw związanych z fazą II (poziom dolnej warstwy wyrównawczej dranic w skrzyniach wału). Według: Poleski 2004A.

nie istniejącą już półziemianką (obiekt 27), związaną z wałem fazy III, wzniesiono prawie identyczną chatę o podobnych rozmiarach (obiekt 26b). W jej narożniku odkryto palenisko. Okres jej funkcjonowania wyznacza fazę V osadnictwa. Nad nią z kolei wzniesiono kolejny budynek mieszkalny (obiekt 26a) o podobnych wymiarach. Była to zapewne także chata zrębowa, jednak bez części zagłębionej w ziemię. W jej wnętrzu funkcjonowały dwa paleniska. Obiekt ten wyznacza fazę VI. Analiza odkrytej w opisanych powyżej obiektach ceramiki pozwala sądzić, że ich funkcjonowanie wiąże się z XI w. Wzniesienie w tym samym miejscu trzech kolejnych domostw (obiekty 27, 26b i 26a) sugeruje, że przynajmniej od fazy III na stanowisku można mówić o ciągłości osadnictwa.

Powyższy przegląd zidentyfikowanych w trakcie badań zachodniego odcinka wału głównego członu grodziska faz osadnictwa wczesnośredniowiecznego musi być opatrzony stosownym komentarzem. Otóż kolejne fazy osadnictwa, których relikty odsłonięto w przekopie W1, określano jako fazę I, fazę II, itd. W trakcie badań wschodniego i południowego odcinka wału głównego członu grodziska (przekopy W2, W3 i W4) odkryto pozostałości osadnictwa, mieszczące się „pomiędzy” opisanymi powyżej fazami z zachodniego rejonu wału. Dla uniknięcia pomyłek oznaczono je kolejnymi dużymi literami alfabetu (fazy: A, B, C, C/D i D), przy czym faza A z przekopu W2 okazała się tożsama z fazą I z przekopu W1. W związku z tym w przekopach W2–W4 najstarsza faza osadnictwa wczesnośredniowiecznego oznacza-

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 67 05.03.2020 10:24:51

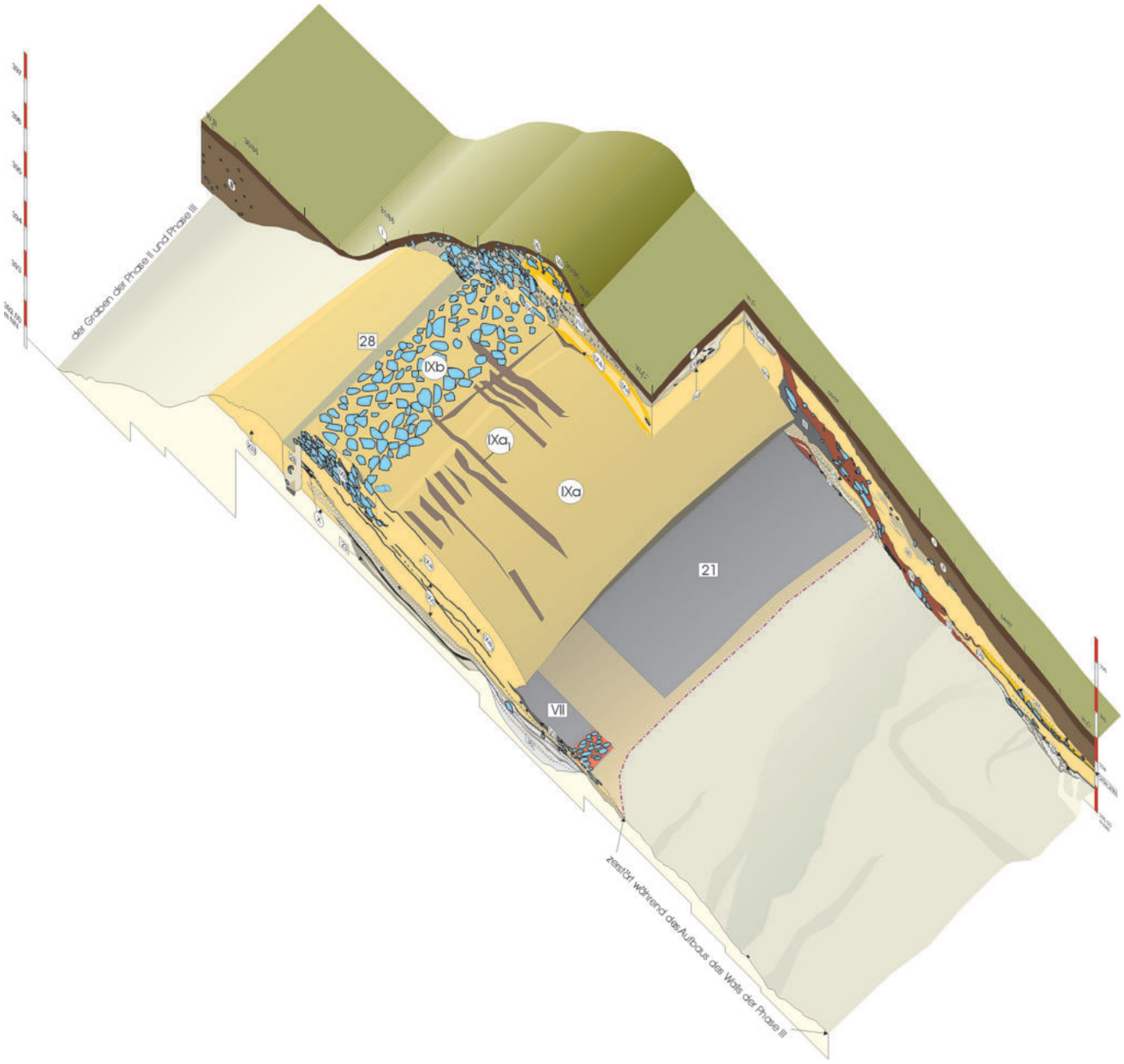

Ryc. 55. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Przekop W1 przez wał głównego członu grodziska. Aksonometryczne przedstawienie obiektów i warstw związanych z fazą II (poziom górnej warstwy wyrównawczej dranic w skrzyniach wału). Według: Poleski 2004A.

na została jako I(A). Porównanie chronologii względnej faz osadnictwa wczesnośredniowiecznego z zachodniego, wschodniego i południowego odcinka wału zostało zaprezentowane w formie tzw. macierzy Harrisa (ryc. 81).

Sytuacja stratygraficzna, rozpoznana w trakcie badań wschodniego odcinka wału (przekop **W2**) głównego członu grodziska (ryc. 65–70), odbiega w kilku punktach od tej, którą rozpoznano na zachodnim odcinku wału. Swego rodzaju punktem reperowym schematu stratygrafii na badanych odcinkach okazała się możliwość identyfikacji pozostałości wału, określonego na zachodnim odcinku umocnień jako wał fazy II (zob. poprzedni rozdział). Trafne rozpoznanie tego wału na wschodnim odcinku umocnień umożliwiło przede wszystkim odkrycie palisady, stanowiącej jego ścianę zewnętrzną, jak i słupów podtrzymujących ścianę wewnętrzną. O ile jednak na zachodnim odcinku wału między wałem fazy I i II fazy nie występowały relikty osadnictwa młodszego od pierwszej, a starszego od drugiej, to na opisanych powyżej odcinkach sytuacja przedstawiała się inaczej. Najstarsze relikty umocnień, odkryte tutaj (warstwa XII) można uznać za identyczne, z wałem fazy I z zachodniego odcinka umocnień (przekop W1). Przemawia za tym zaleganie ich na stropie humusu pierwotnego, jak i brak śladów w tym miejscu wcześniejszego osadnictwa wczesnośredniowiecznego (pod wałem odkryto tylko kilka skorup wczesnośredniowiecznych i żadnych śladów obiektów wczesnośredniowiecznych starszych od wału fazy I, która od 1988 r. oznaczana była jako I(A)). Wał

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 68 05.03.2020 10:24:51

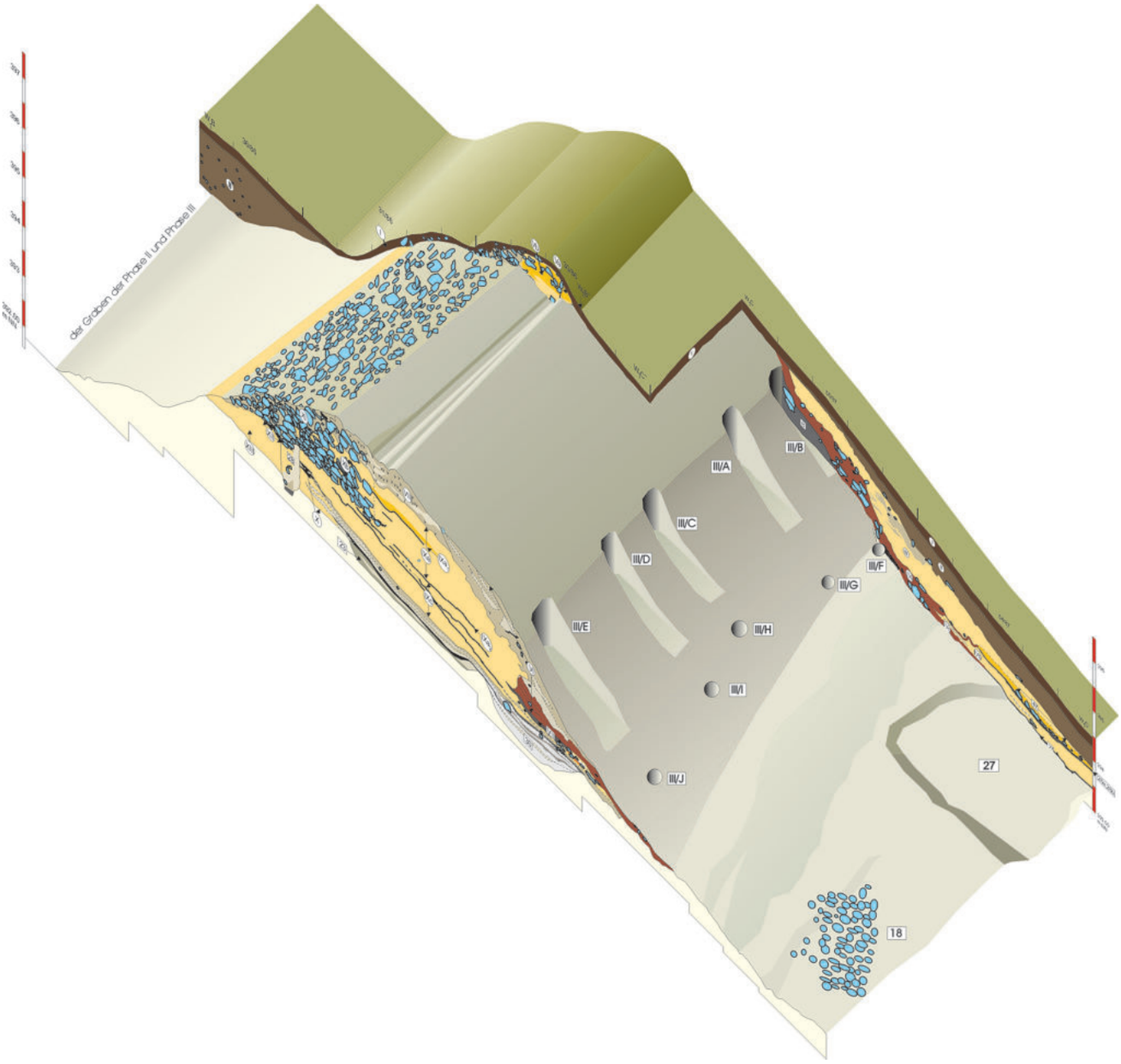

Ryc. 56. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Przekop W1 przez wał głównego członu grodziska. Aksonometryczne przedstawienie warstw i obiektów związanych z fazą III (według: Poleski 2004A).

ten został zniszczony od strony zewnętrznej w trakcie budowy umocnień fazy II i III. Był to szaniec zbudowany z gliny, w którym umieszczono w niektórych miejscach niezbyt zwartą warstwę kamieni. Z wałem tym związane były duże słupy o średnicy 50 cm, tkwiące pionowo w centralnej partii nasypu. Słupy te, odległe od siebie o prawie 4 m, mogły pierwotnie podtrzymywać konstrukcję drewnianą, wieńczącą koronę wału. Nie wiadomo, jak wyglądała zewnętrzna część umocnień, w każdym razie szerokość ich przekraczała z pewnością 5 m. Należy podkreślić, że wał ten biegł w tym miejscu po linii NW–SE, czyli młodsze od niego umocnienia (fazy II i III) położone były na osi odchylonej od niego o około 45°. W okresie funkcjonowania tego wału istniały także po jego wewnętrznej stronie dwa obiekty. Była to niewielka, niezbyt regularna półziemianka (obiekt 56) i kolista jama o nieokreślonej funkcji (obiekt 57). Na badanych odcinkach brak było wyraźnych śladów pożaru opisanego wału. W warstwie podestrukcyjnej, przykrywającej obiekty związane z wałem, natrafiono na laminy węgielków drzewnych i popiołu. Zostały one jednak utworzone głównie z materiału zmytego z wyżej położonych partii majdanu. Wśród zabytków odkrytych w opisanych powyżej warstwach i obiektach fazy I(A) brak było tzw. niezależnych wyznaczników chronologii. Ceramika z tych jednostek stratygraficznych jest ramowo datowana na VIII–IX w. Odkrycie na wtórnym złożu późnoawarskiego okucia końca pasa z 2. połowy VIII w. pozwala jednak wysunąć hipotezę, wedle której wał fazy I(A) wzniesiono jeszcze w 2. połowie VIII w. Potwierdza to także odkry-

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 69 05.03.2020 10:24:52

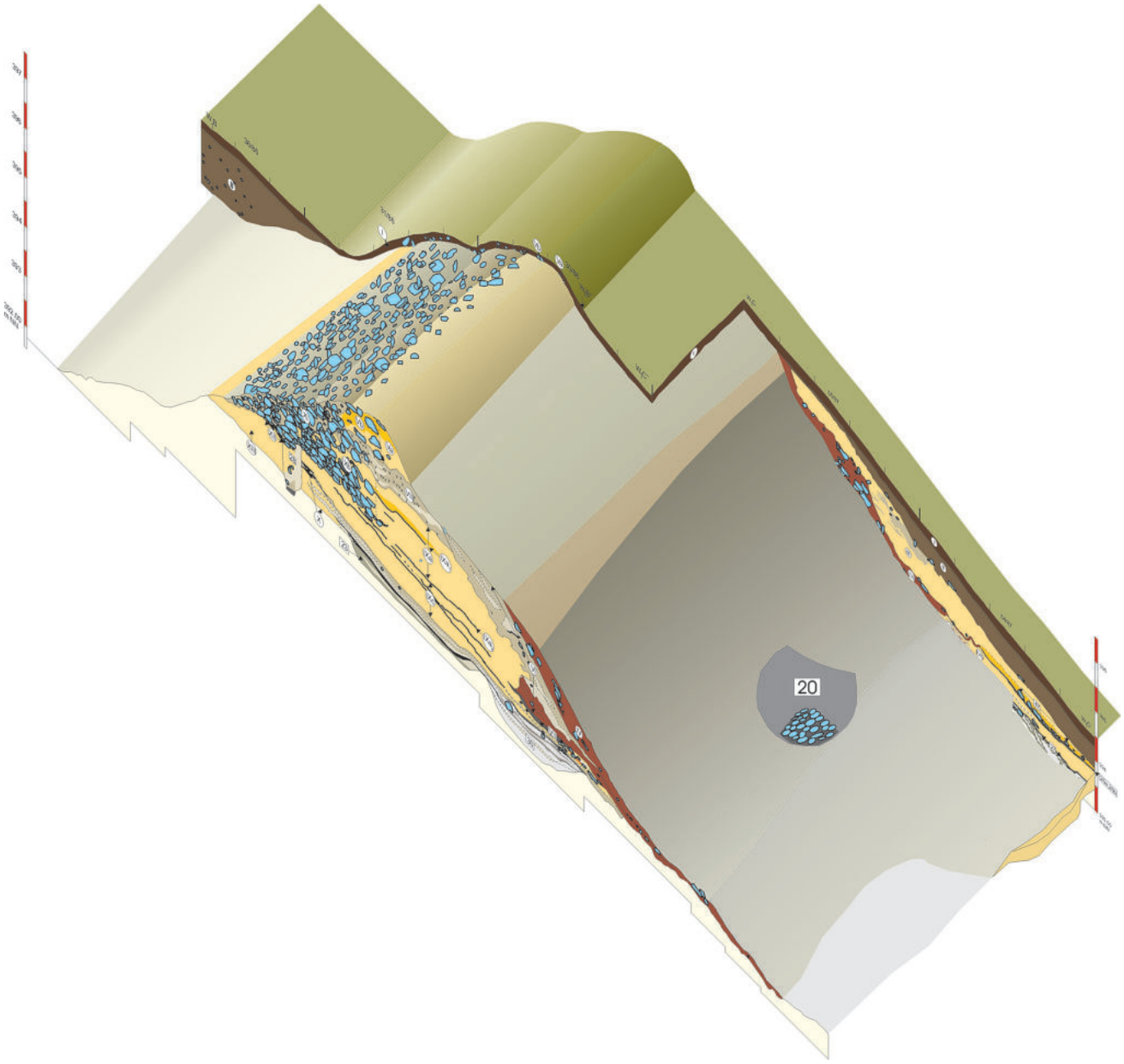

Ryc. 57. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Przekop W1 przez wał głównego członu grodziska. Aksonometryczne przedstawienie warstw i obiektów związanych z fazą IV (według: Poleski 2004A).

cie w warstwie spągowej obiektu 52a (faza B) fragmentu srebrnej lunuli, którą można wiązać z już IX w.

Na warstwach podestrukcyjnych wału fazy I(A), od jego strony wewnętrznej, zalegały resztki półziemianki (obiekt 52), zaś od strony wschodniej tego obiektu (między nim a wałem) położone było nieckowate zagłębienie oznaczono jako obiekt 52a. Obiekt 52 zalegał dokładnie nad starszą półziemianką 56. W związku z datowaniem wspomnianego powyżej fragmentu srebrnej lunuli można przyjąć, iż opisane powyżej obiekty 52 i 52a, związane z fazą B, powstały w IX w. Jest bardzo prawdopodobne, iż również w tym samym czasie, co owe obiekty, zbudowany został wał fazy C/D. Funkcjonował on jeszcze w okresie istnienia kolejnej chaty, związanej z fazą C. Wał ten został całkowicie zniwelowany w trakcie budowy umocnień fazy II i III. Pozostałością po nim są pokaźnej miąższości warstwy podestrukcyjne (XI i VII). Następna faza osadnictwa (C) wiąże się z powstaniem na stropie wypełniska starszego obiektu (52) kolejnego domostwa–obiektu 51. W tym przypadku może chodzić o kolejną fazę użytkowania starszego obiektu. Odkryte w obiekcie 51 zabytki (fragmenty naczyń) pozwalają ją datować ogólnie na IX–X w. Można przypuszczać, że w okresie funkcjonowania tego budynku istniał jeszcze wał fazy C/D. Najbardziej prawdopodobne wydaje się, że funkcjonowanie tego wału zakończyło się w tym samym czasie, co obiektu 51. Kolejna faza osadnictwa (D) wiąże się z wzniesieniem chaty zagłębionej w ziemię (X) w tym samym miejscu co nie istniejący już obiekt 51. Domostwo to zostało wkopane w starszy pakiet warstw

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 70 05.03.2020 10:24:52

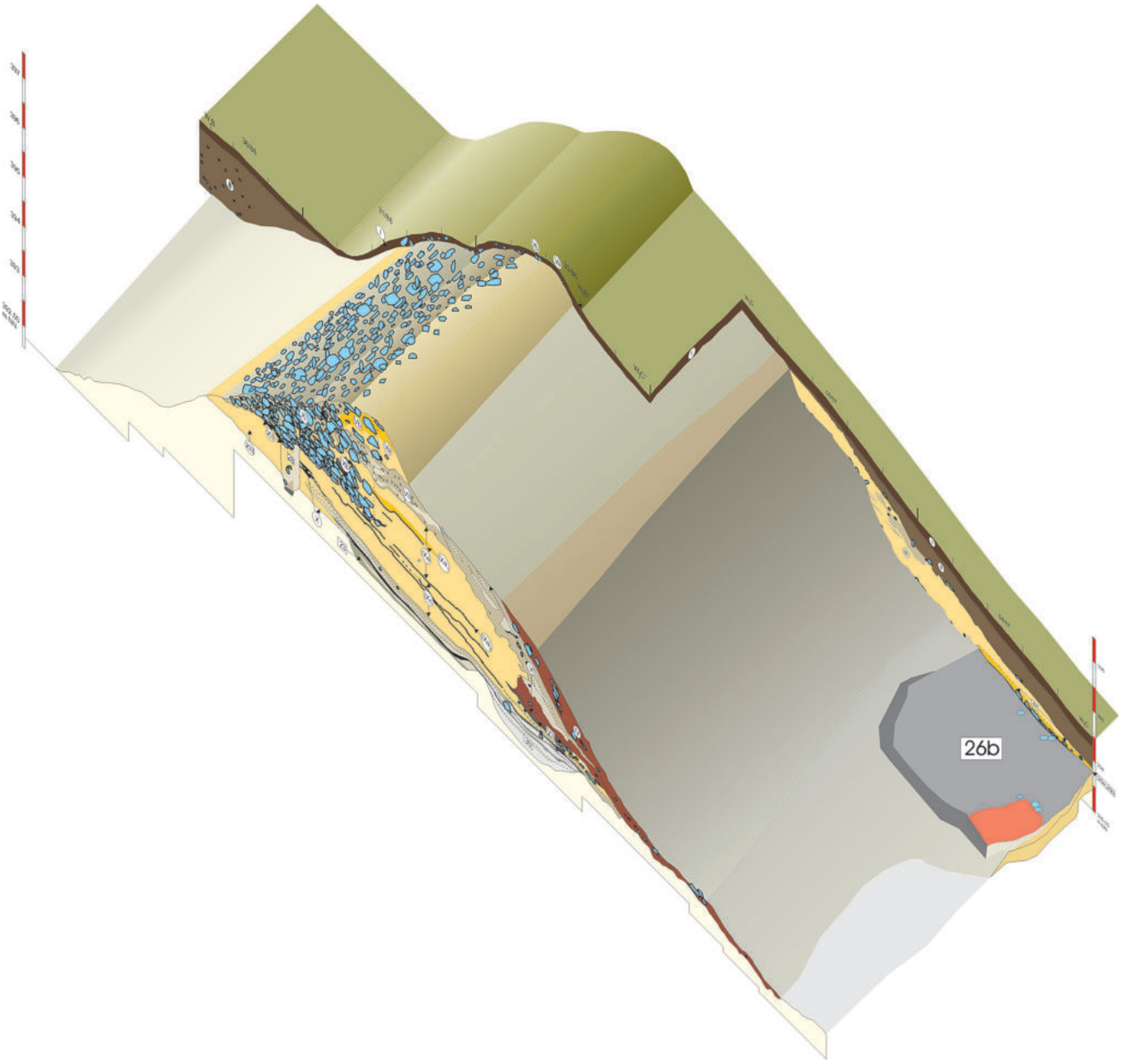

Ryc. 58. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Przekop W1 przez wał głównego członu grodziska. Aksonometryczne przedstawienie warstw i obiektów związanych z fazą V (według: Poleski 2004A).

podestrukcyjnych wału fazy C/D (warstwa XI). Na stropie wypełniska obiektu X zalegała młodsza warstwa podestrukcyjna wspomnianej linii umocnień (VII).

Na warstwach podestrukcyjnych wału fazy C/D zbudowano kolejny wał. Zachowane elementy konstrukcyjne tej budowli pozwalają jednoznacznie identyfikować ją z wałem fazy II odkrytym w trakcie badań zachodniego odcinka umocnień (przekop W1). Na odcinkach 59/88 i 60/89 odsłonięto zarówno pozostałości palisady i słupów tworzących ścianę zewnętrzną i wewnętrzną tego wału (obiekty 55, F i G), jak i wypełnisko jego skrzyń zewnętrznych i wewnętrznych (VIa i VI). Wał miał tutaj prawie tę samą szerokość, co w przekopie W1 (6,2 m). W tym miejscu nie natrafiono jednak na wyraźne ślady budynków przylegających do wewnętrznej ściany wału. Opisywana linia umocnień uległa spaleniu. Na rozwaliskach wału fazy II wzniesiono kolejną, ostatnią już linię umocnień. Z tego wału zachowały się jedynie resztki słupów, wspierających pierwotnie ścianę wewnętrzną wału. Ich rozmieszczenie, a także pozycja stratygraficzna, jak i charakter warstw podestrukcyjnych, pozwalają w sposób jednoznaczny identyfikować ten wał z odkrytym w przekopie W1 wałem fazy III zbudowanym po 989 r. Potwierdzają to w sposób nie budzący wątpliwości wykonane w 1995 r. datowania dendrochronologiczne resztek drewnianych słupów. Na jego ruinach, ani w ich pobliżu nie wzniesiono już żadnych obiektów wczesnośredniowiecznych. Badanie trójkątnego „bastionu”, przylegającego od zewnątrz do wschodniego odcinka wału głównego członu grodziska, nie przyniosło rozwiązania zagadki je-

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 71 05.03.2020 10:24:53

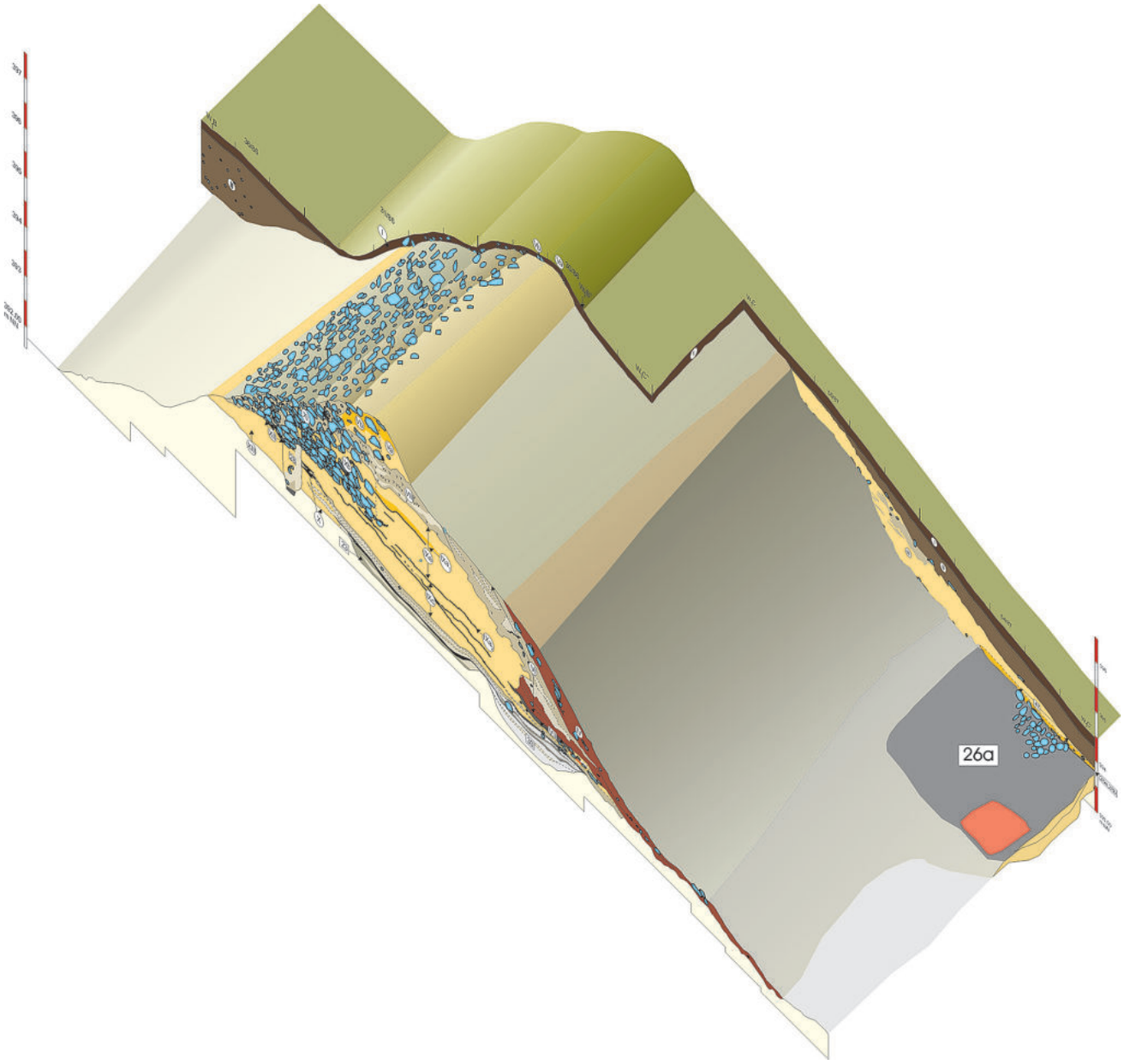

Ryc. 59. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Przekop W1 przez wał głównego członu grodziska. Aksonometryczne przedstawienie warstw i obiektów związanych z fazą VI (według: Poleski 2004A).

go funkcji. Wydaje się jednak prawdopodobne, że w tym miejscu biegły pierwotnie wały fazy I(A) i C/D. Przy wznoszeniu kolejnej linii umocnień (wał fazy II, a następnie III), nastąpiła zmiana linii ich przebiegu o 45°. W związku z tym rozwaliska starszych linii wałów znalazły się na zewnątrz nowych wałów. Z tego powodu posłużyły one jako źródło surowca do wypełniania skrzyń nowych wałów. W ten sposób przed wałami fazy II i III powstała poziomo ukształtowana płaszczyzna. Być może na jej zewnętrznej krawędzi wzniesiono jakąś niezbyt pokaźną ścianę obronną, lecz w trakcie obecnie prowadzonych prac w tym rejonie głównego członu grodziska nie natrafiono na jej ewidentne pozostałości.

Eksploracja przekopu **W3** przez południowy odcinek wału głównego członu grodziska ujawniła pozostałości czterech faz osadnictwa wczesnośredniowiecznego (ryc. 71–74). Znajdują one odpowiedniki w reliktach osadnictwa niektórych faz, rozpoznanych w trakcie badań zachodniego i wschodniego odcinka wału (przekopy W1 i W2). Kolejny raz punktem „reperowym" w analizie stratygrafii stały się stosunkowo dobrze zachowane relikty wału fazy II, a szczególnie jego zewnętrzna ściana palisadowa. Pozwoliło to nawiązać sekwencję faz osadniczych z omówionego powyżej przekopu do sekwencji faz w przekopach W1 i W2.

Z najstarszą w tym miejscu fazą osadnictwa wczesnośredniowiecznego należy wiązać rów Xa, system celowo ukształtowanych „tarasów" (m.in. obiekt 60) i kilka dołków posłupowych. Przed powstaniem obiektu Xa i współczesnych mu słupów I, M i N, teren został celowo

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 72 05.03.2020 10:24:53

Ryc. 60. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Przekop W1 przez wał głównego członu grodziska. Widok na wał od strony zewnętrznej po zdjęciu warstwy humusu (według: Poleski 2004A).

Ryc. 61. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Przekop W1 przez wał głównego członu grodziska. Widok od strony zewnętrznej skrzynie zewnętrzne wału fazy II i pozostałości wału fazy I w trakcie eksploracji (według: Poleski 2004A).

zniwelowany. Wspomniany rów i związane z nim obiekty, jak i domniemany wał biegnący na południe od nich, zostały umiejscowione w najwyższej partii nachylonego w kierunku południowym zbocza wzgórza. Zapewne w celu polepszenia statyki tych obiektów, ich budowniczowie celowo zniwelowali tę partię zbocza, formując je w swego rodzaju tarasy czy też „stopnie” o prawie poziomych płaszczyznach. W związku z tym różnica po-

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 73 05.03.2020 10:24:54

Ryc. 62. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Przekop W1 przez wał głównego członu grodziska. Widok od południa na warstwę wyrównawczą dranic (IXa_2) w skrzyniach wewnętrznych wału fazy II (według: Poleski 2004A).

Ryc. 63. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Przekop W1 przez wał głównego członu grodziska. Widok od południa na obiekty wkopane w strop calca (palisada i słupy konstrukcyjne wału fazy II) w zewnętrznej partii wału (według: Poleski 2004A).

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 74 05.03.2020 10:24:54

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 75

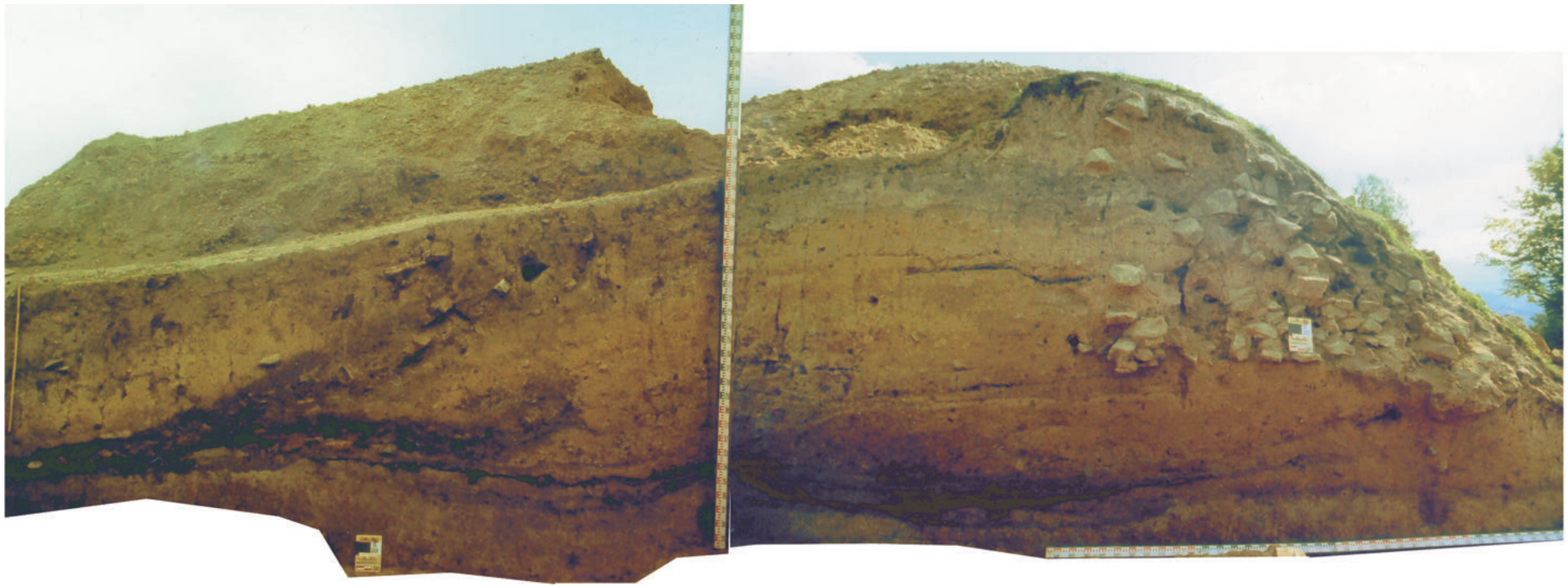

Ryc. 64. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Przekop W1 przez wał głównego członu grodziska. Profil południowy wału (odc. 29/86 i 30/86). Według: Poleski 2004A.

05.03.2020 10:24:55

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 76

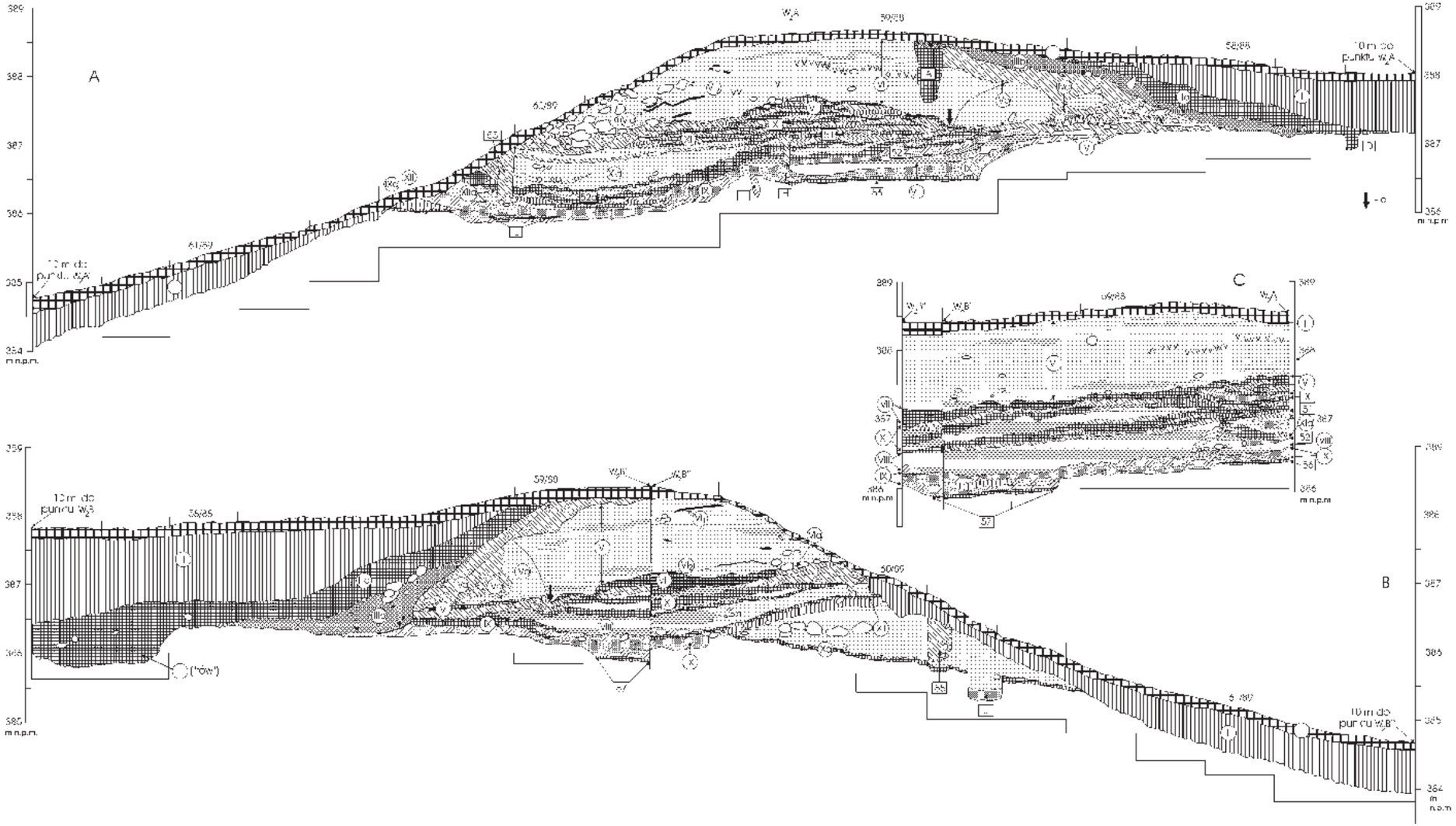

Ryc. 65. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Przekop W2 przez wał głównego członu grodziska. A – profil W_2A''–W_2A' (fragment); B – profil W_2B–W_2B''' (fragment); C – profil W_2B''–W_2B'–W_2A (sygnatury jak na ryc. 75), a – liniowe ugięcie starszych warstw, powstałe pod naciskiem drewnianej ściany wału (według: Poleski 2004A).

05.03.2020 10:24:56

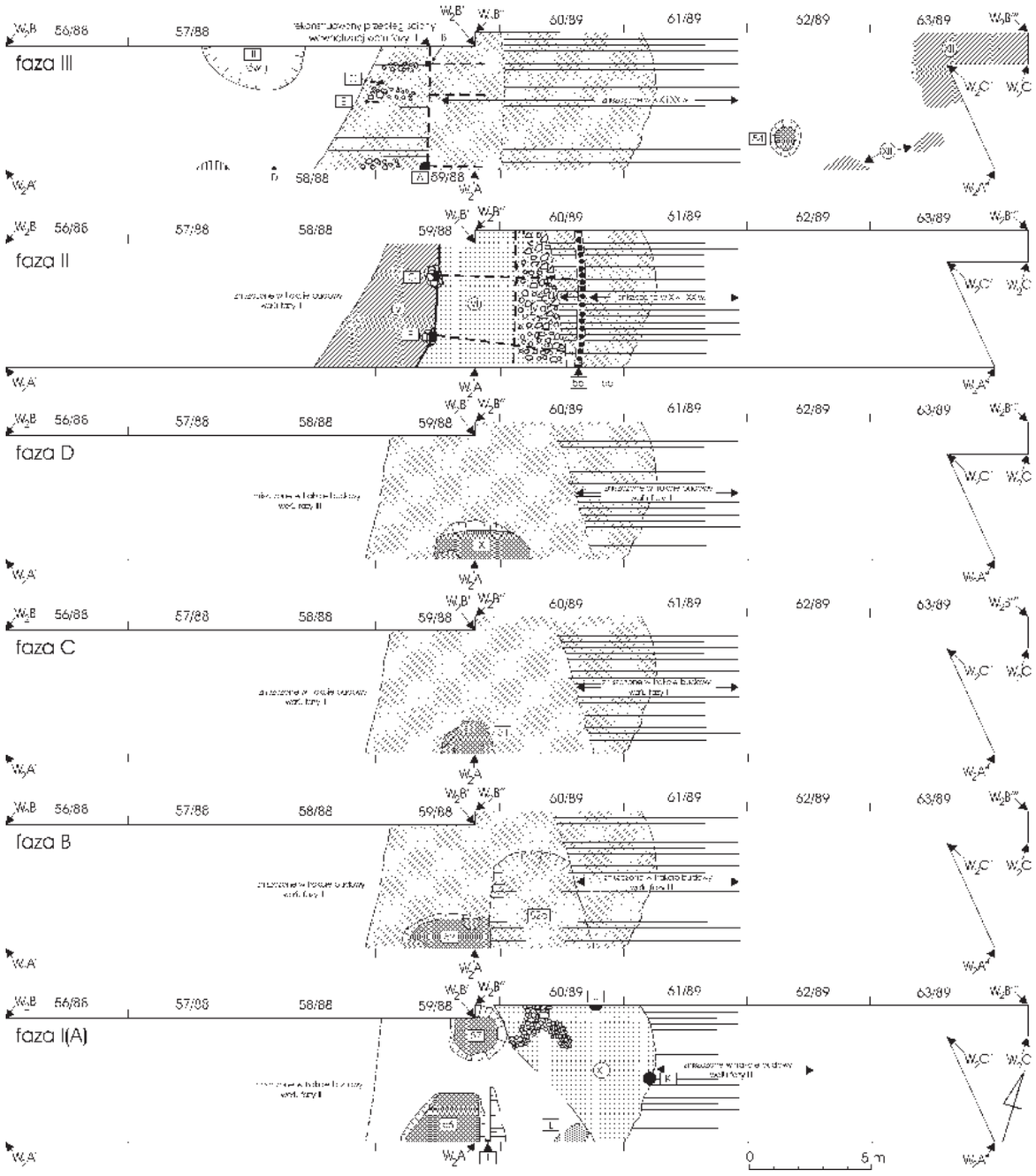

Ryc. 66. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Przekop W2 przez wał głównego członu grodziska. Schematyczne rzuty poziome pozostałości wału i obiektów osadowych związanych z fazami osadniczymi I(A), B, C, C/D, D, II, III (sygnatury jak na ryc. 50). Według: Poleski 2004A.

ziomów pomiędzy południową krawędzią wypłaszczenia majdanu głównego członu grodu a poziomem zniwelowanego gruntu obok obiektu Xa przekraczała 2,5 m. W trakcie opisanych prac niwelacyjnych w tym rejonie grodziska zniszczono całkowicie warstwę humusu pierwotnego. Na stropie wypełniska obiektu Xa zalegała warstwa X utworzona głównie z materiału zmytego z wyżej położonych partii majdanu. Na niej (w południowej partii obiektu i na zewnątrz od niego) zalegały z kolei warstwy XIII i XII utworzone z materiału zmytego tu z kierunku południowego, czyli najprawdopodobniej z rozwalisk biegnącego na zewnątrz od opisywanego obiektu wału. Południowa, uwarstwiona część wypełniska obiektu Xa wykazywała podobne nachylenie, jak opisane powyżej warstwy XIII i XII. Świadczy to, że również część wypełniska opisywanego rowu została uformowana z materiału zmywanego z rozwalisk wspomnianego wału. Fakt, że opisywany rów i związane z nim warstwy i obiekty zalegał bezpośrednio na calcu, nad nim zaś zalegały pozostałości kolejno budowanych wałów fazy C/D, II i III, pozwala wiązać je z fazą I(A) osadnictwa, czyli z najstarszą fazą zasiedlenia stanowiska we wczesnym średniowieczu. Funkcja obiektu Xa była zapewne identyczna jak podobnych rowów (obiekty 30 i 42),

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 77 05.03.2020 10:24:56

Ryc. 67. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Przekop W2 przez wał głównego członu grodziska. Widok od zachodu na spąg warstwy popożarowej wału fazy III (widoczne umocnione kamieniami dolne partie konstrukcji zastrzałowej, podtrzymującej pierwotnie wewnętrzną ścianę wału tej fazy). Według: Poleski 2004A.

Ryc. 68. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Przekop W2 przez wał głównego członu grodziska. Widok od zachodu na spągowe partie warstwy pożarowej wału fazy III, warstwę zadeptania przy wewnętrznej ścianie wału fazy II i wypełnisko wewnętrznych skrzyń wału fazy II w trakcie eksploracji (według: Poleski 2004A).

odkrytych w trakcie badań zachodniego odcinka wału głównego członu grodziska (przekop W1). Z podobną sytuacją stratygraficzną spotkaliśmy się już w przekopie przez północno-zachodni odcinek głównego członu grodziska (przekop W0, wykonany w 1954 r. przez A. Kraussa). Również tam, przed podjęciem działań budowlanych w najstarszej fazie osadnictwa wczesnośredniowiecznego, zniwelowano celowo górne partie zbocza

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 78 05.03.2020 10:24:57

Ryc. 69. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Przekop W2 przez wał głównego członu grodziska. Widok od południa na jądro wału fazy I(A) (warstwa XII) i przecinający go rów palisady, stanowiącej zewnętrzną ścianę wału fazy II (obiekt 55). Według: Poleski 2004A.

Ryc. 70. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Przekop W2 przez wał głównego członu grodziska. Fragment północnego profilu wału na odc. 60/89 (według: Poleski 2004A).

wzgórza, nadając im formę poziomego „tarasu”. Pozwala to na wysunięcie hipotezy o synchroniczności rozpoznanych w tych dwóch przekopach reliktów najstarszej fazy osadnictwa wczesnośredniowiecznego. Należy podkreślić, że po zaprzestaniu funkcjonowania obiektów fazy I(A), a przed wzniesieniem kolejnego wału, upłynął pewien, chyba niezbyt krótki okres, w trakcie którego w tym rejonie stanowiska nie podejmowano działalności pozo-

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 79 05.03.2020 10:24:58

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 80

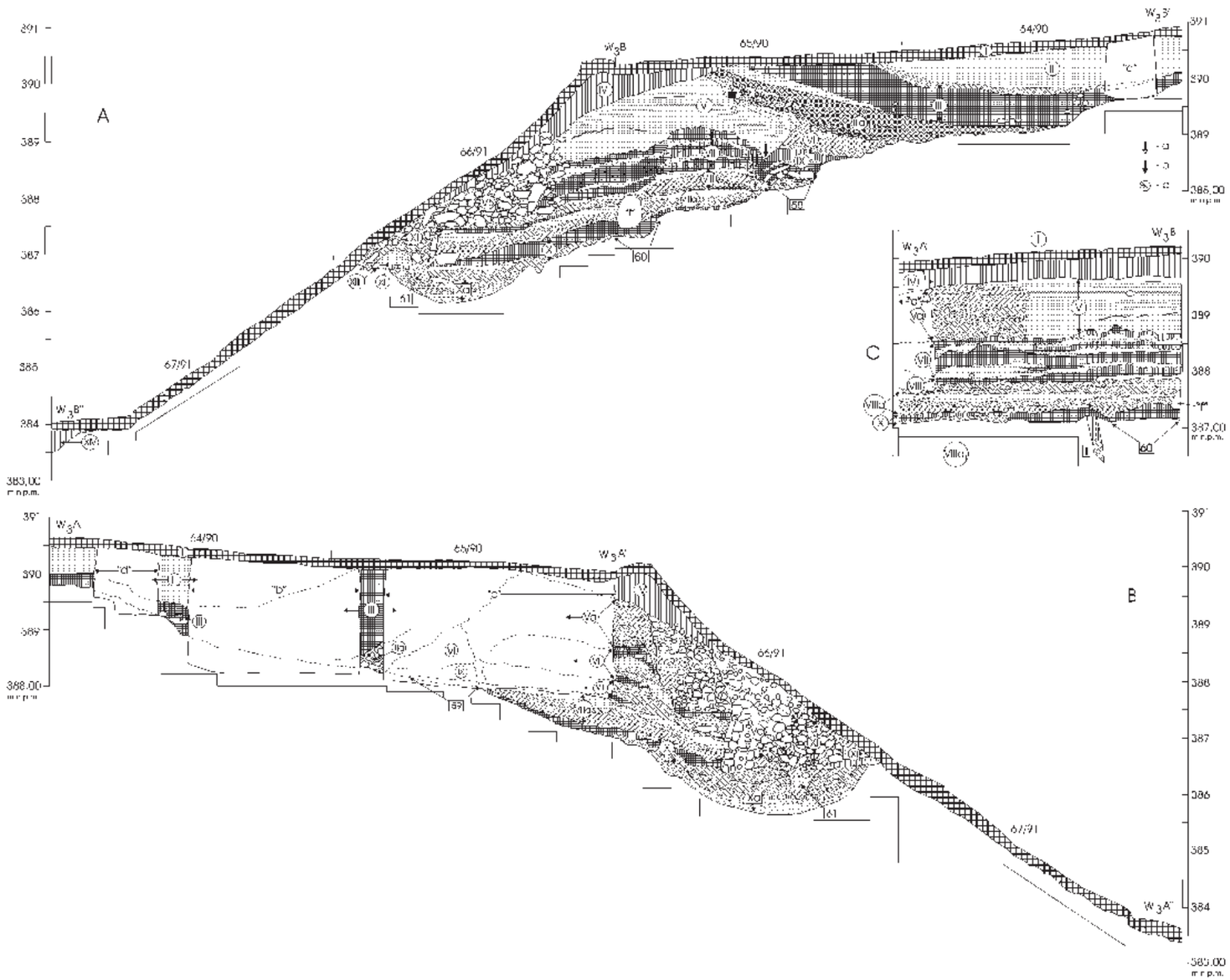

Ryc. 71. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Przekop W3 przez wał głównego członu grodziska. A – profil W_3B''–W_3B'; profil W_3A–W_3A'', C – profil W_3A'–W_3B ((sygnatury jak na ryc. 75)); a – miejsce przebiegu zwęglonych drewnianych ścian wału, b – liniowe ugięcie starszych warstw, powstałe pod naciskiem drewnianej ściany wału, c – zmurszałe belki ścian wału („a”–”d” – wykopy archeologiczne A. Żakiego z lat 1966–1971, „e” – wkop rabunkowy). Według: Poleski 2004A.

05.03.2020 10:24:58

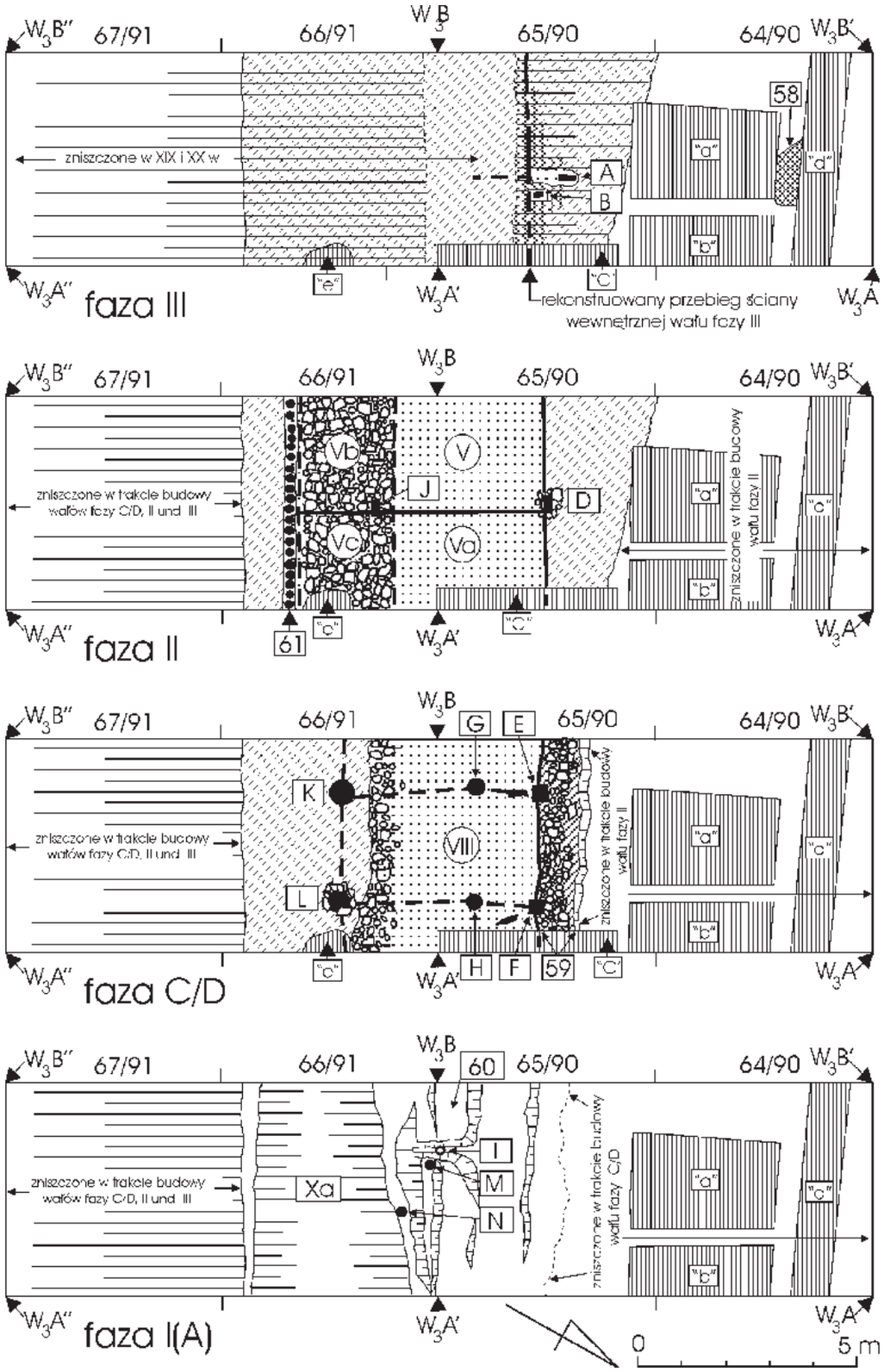

Ryc. 72. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Przekop przez wał głównego członu grodziska W3. Schematyczne rzuty poziome pozostałości wału i obiektów związanych z fazami osadniczymi I(A), C/D, II, III; „a”–”d” – wykopy archeologiczne A. Żakiego z lat 1966–1971, „e” – wkop rabunkowy (sygnatury jak na ryc. 50). Według: Poleski 2004A.

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 81 05.03.2020 10:24:59

Ryc. 73. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Przekop W3 przez wał głównego członu grodziska. Widok od wschodu na pozostałości wewnętrznej partii wału fazy C/D w postaci zmurszałych belek ściany wewnętrznej (według: Poleski 2004A).

stawiającej ślady uchwytne metodami archeologicznymi. W tym czasie na stropie reliktów obiektów fazy I(A), u podnóża zniszczonego później wału tej fazy, gromadziły się znacznej miąższości warstwy kulturowe. Uformowały się one w sposób naturalny, na skutek zmywania materiału z wyżej położonych partii majdanu głównego członu grodu. Obecność w tych warstwach licznych skorup i kości zwierzęcych, węgielków drzewnych i grudek polepy dowodzi, że na majdanie w fazie I(A), a także być może po jej zakończeniu a przed budową wału fazy C/D, funkcjonowały jakieś domostwa i być może obiekty gospodarcze.

Początek następnej fazy osadnictwa w tym rejonie stanowiska wyznacza rozpoczęcie budowy następnej linii umocnień. Jej pozostałości, odkryte na odc. 65/90 i 66/91, dowodzą, że wznosząc kolejny wał zdecydowano się na skrócenie linii obronnej, co spowodowało jej przesunięcie w kierunku na północ, o co najmniej 3–4 m. W tej sytuacji wał fazy I(A) pozostał na zewnątrz nowo wznoszonej konstrukcji. Zapewne do budowy nowego wału użyto materiału pobieranego z rozwalisk tego starszego wału. Nowa konstrukcja była najpewniej wałem skrzyniowym (być może wzniesionym w technice zrębowej). Pionowe ściany wału wspierały od zewnętrz i od wewnątrz potężne pionowe słupy (K, L i E, F), rozmieszczone co 2,5 m. Górne końce tych słupów były zapewne powiązane z zakończeniami słupów (G, H), umieszczonych wewnątrz wypełniska skrzyń wału. Skrzynie w partii zewnętrznej wypełnione były dużymi fragmentami łamanego piaskowca i gliną, w partii wewnętrznej wyłącznie gliną (warstwy VIII, VII). Szerokość wału wynosiła 4,4 m, wysokość co najmniej 2 m (z przedpiersiem około 3 m). Brak przesłanek, które pozwoliłyby zrekonstruować wygląd korony i przedpiersia wału. U podstawy wewnętrznej ściany wału zalegał bruk szerokości około 1 m, złożony z dużych, płaskich kamieni (obiekt 59). Umieszczono go tam zapewne w celu zapobieżenia podmywaniu wału przez wody deszczowe i roztopowe, spływające tu z wyżej położonych partii majdanu głównego członu grodu. W warstwach podestrukcyjnych opisanej linii umocnień (warstwa IX) nie stwierdzono obecności wyraźnych śladów jej pożaru. W trakcie badań nie natra-

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 82 05.03.2020 10:24:59

Ryc. 74. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Przekop W3 przez wał głównego członu grodziska. Profil W_3B”–W_3B’ (fragment na odc. 65/90 i 66/91). Według: Poleski 2004A.

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 83
05.03.2020 10:25:00

fiono na zabytki, które w sposób precyzyjny pozwoliłyby datować okres funkcjonowania wału fazy C/D. Można jednak założyć, że wał ten wzniesiono w IX w. Wskazuje na to odkrycie w trakcie badań wschodniego odcinka obwałowań (przekop W2) fragmentu srebrnej lunuli z IX w., (odkryty w obiekcie 52a).

Na rozwaliskach wału fazy C/D wzniesiono w bliżej nieokreślonym czasie po zaprzestaniu jego funkcjonowania kolejną linię umocnień. Był to dobrze już rozpoznany w przekopach W0, W1 i W2 wał fazy II. Odkryto pozostałości jego ściany zewnętrznej w postaci palisady (obiekt 61), ściany wewnętrznej (dół posłupowy D), resztki słupa konstrukcyjnego wewnątrz wypełniska skrzyń zewnętrznych wału (J), a także dobrze zachowane relikty wypełniska jego skrzyń wewnętrznych i zewnętrznych (warstwy V, Va, Vb, Vc). Bardzo wyraźna, pionowa granica pomiędzy warstwami V i Va jest dowodem obecności wewnątrz korpusu wału drewnianych, pionowych ścian, dzielących wał fazy II na skrzynie również poprzecznie do jego biegu. Eksploracja zewnętrznej partii rozwalisk wału fazy II dostarczyła dowodów, iż teren przed budową jego drewnianych ścian i wsypaniem kamieni do zewnętrznego rzędu skrzyń tego wału został celowo przygotowany. W celu polepszenia statyki wału wkopano się częściowo w zewnętrzną partię rozwalisk starszego wału (fazy C/D), tworząc na stropie warstwy VIII rodzaj poziomego tarasu od strony zachodniej przekopu W3 i dwóch tarasów od strony wschodniej. Dolne tarasy (spąg wypełniska skrzyń zewnętrznych wału fazy II) były położone o około 1–1,2 m poniżej spągu wypełniska skrzyń wewnętrznych opisywanego wału fazy II (V i Va). Opisany zabieg chronił zewnętrzną ścianę wału przed zbyt wielkim naciskiem złożonego z dużych kamieni i gliny wypełniska skrzyń zewnętrznych wału. Należy podkreślić, iż rozpoznane w przekopie W3 wymiary wału fazy II odpowiadały prawie dokładnie wymiarom wału tej fazy, rozpoznanym w przekopach W0, W1 i W2. Na badanym odcinku w warstwach podestrukcyjnych wału fazy II (VI, XI) nie natrafiono na wyraźne ślady jego pożaru.

Ostatnia faza osadnictwa wczesnośredniowiecznego w tym rejonie stanowiska wiązała się z budową wału fazy III. Bardzo słabo zachowane relikty tej linii umocnień, w postaci resztek konstrukcji słupowej, wzmacniającej ścianę wewnętrzną skrzyniowego wału, jak i najniższej, poziomo ułożonej belki tej właśnie ściany, odkryto na odc. 65/90. Również na tym odcinku opisany wał został zniszczony przez gwałtowny pożar. Odkryty na odc. 64/90, częściowo tylko zachowany niewielki obiekt 58 funkcjonował zapewne w tym samym czasie, co wał fazy III. Na badanych odcinkach nie natrafiono tym razem na pozostałości obiektów, które funkcjonowały między okresami funkcjonowania kolejnych wałów. Nie odsłonięto też reliktów obiektów młodszych od ostatniej fazy wałów.

Przekop **W4** przez wschodni odcinek wału głównego członu grodziska (odc. 77/97 i 80/97) rozdzielony był nieeksplorowanym świadkiem o szerokości 2 m (ryc. 75––80). Z tego też powodu niektóre, szczególnie najstarsze, nawarstwienia z obu odcinków były trudne do synchronizacji (pod kątem chronologii względnej). Na odcinku 77/97 najstarszą warstwą była niewątpliwie warstwa XX jasnoszaro-beżowej gliny o miąższości do 20 cm, zalegająca na szerokości do 5 m. Na podstawie pozyskanych danych trudno coś powiedzieć o genezie tej warstwy, być może wiązała się ona z okresem budowy i funkcjonowania pierwszej linii umocnień (fazy I(A)). Z opisaną warstwą łączyć należy niewielką jamę (obiekt 68) i cztery dołki posłupowe (A–D). Z kolei na odcinku 80/97 najstarsze były warstwy VIIIf, VIIIf2 i VIIIf1. Zalegały one na stropie celowo w tym miejscu zniwelowanego calca, Miąższość warstwy VIIIf dochodziła do 25–30 cm, w południowej części odcinka warstwa „rozdzielała się" na dwie warstwy o miąższości 10–15 cm (VIIIf1 i VIIIf2), oddzielał je późniejszy rów palisady – obiekt XVIII. W odległości prawie 3 m od zachodniej granicy odcinka warstwa zalegała prawie poziomo, na celowo zniwelowanym tarasie. W warstwach tych odkryto ślady po dwóch belkach, biegnących równolegle do siebie w odległości 90–100 cm jedna od drugiej. Belki te biegły po linii NE–SW, prawie pod kątem 45° do młodszych wałów (fazy II i III). Były to zapewne pozostałości konstrukcji (podwaliny?) wału. Nie jest jasne, czy belki te znalazły się w opisanych warstwach w czasie ich formowania, czy też zostały one w nie wtórnie „wprasowane" pod naciskiem mas gliny wypełniska wału, którego pozostałością była warstwa VIIId (na warstwie VIIIf1 zalegała warstwa VIIId). Należy jednak podkreślić, iż sposób utworzenia się opisanych warstw (transport materiału przez wody deszczowe i roztopowe z wyżej położonych partii majdanu głównego członu grodziska) narzuca pewien kierunek rekonstrukcji wydarzeń. Otóż utworzenie się tych warstw, zalegających przecież w bezpośrednim sąsiedztwie stromej skarpy stoku wzgórza, było możliwe tylko wtedy, gdy na ich drodze istniała jakaś sztuczna przeszkoda. Był nią zapewne wał, z pewnością starszy od tego, którego pozostałością była warstwa VIIId (zalegała ona na stropie opisanych warstw, a więc wał ten nie mógł z oczywistych powodów powstać przed uformowaniem się tych jednostek stratygraficznych). Pozwala to na wysunięcie hipotezy, iż pierwotnie bezpośrednio na wschód od odcinka 80/97 biegła linia wału najstarszego na stanowisku (fazy I(A)), który w tym miejscu uległ całkowitemu zniszczeniu (najprawdopodobniej w wyniku osunięcia się tej części zbocza wzgórza). W przedstawionej powyżej sytuacji nie można rozstrzygnąć, czy warstwa XX i związane z nią obiekty oraz warstwy VIIIf, VIIIf1 i VIIIf2 są sobie współczesne czy też nie. Jest jednak pewne, że powstały one przed wzniesieniem wału, którego pozostałością była warstwa VIIId.

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 84 05.03.2020 10:25:00

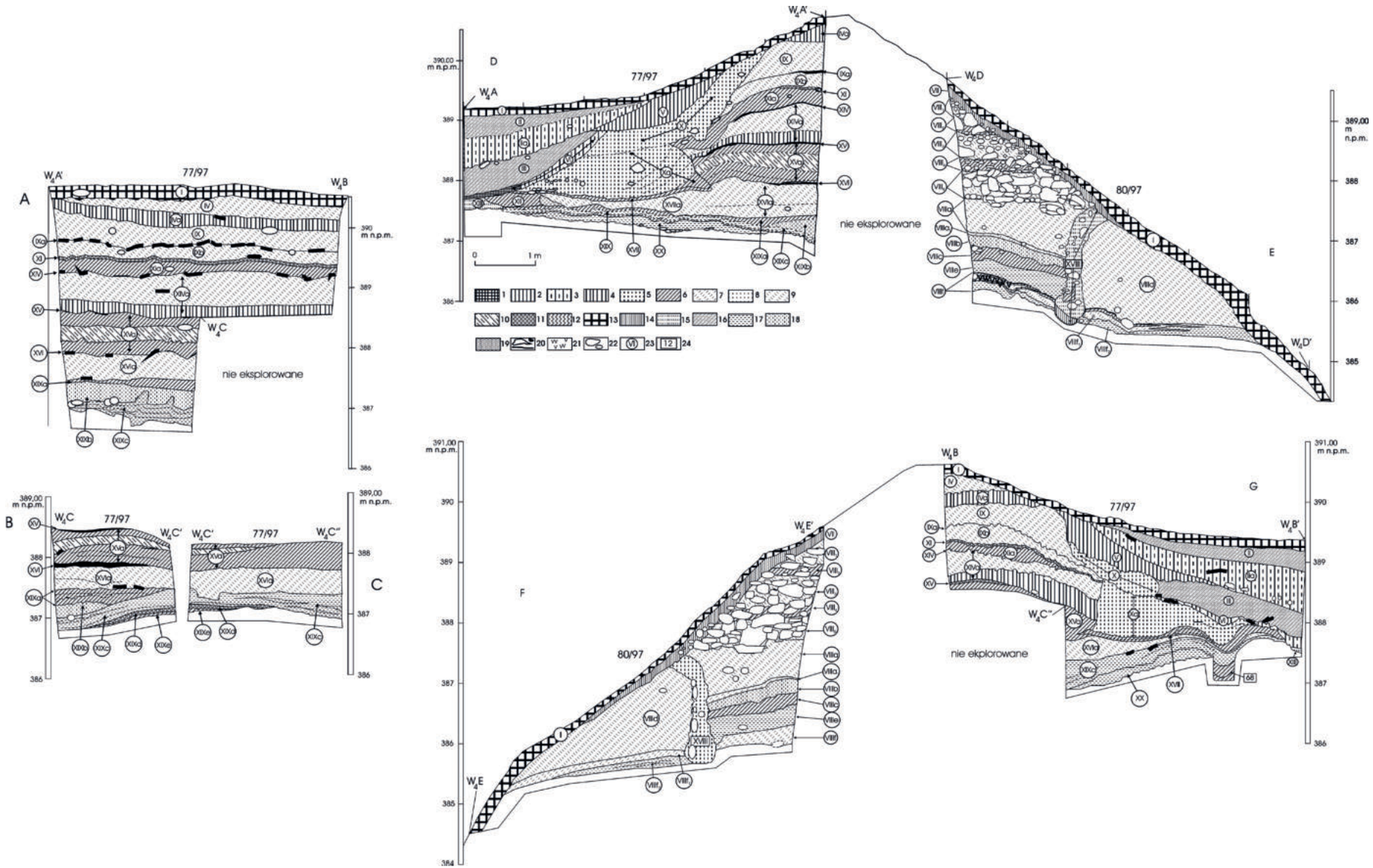

Ryc. 75. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Przekop W4 przez wał głównego członu grodziska. A – W_4A'–B,, B – W_4C–C', C – W_4C'–C", D – W_4A–A', E – W_4D–D', F – W_4E–E', G – W_4B-–B': 1 – czarna glina, przesycona bardzo drobnymi węgielkami drzewnymi, 2 – czarno-brunatna glina, 3 – ciemno-brunatna glina, 4 – brunatna glina, 5 – jasno-brunatna glina, 6 – szaro-czarna glina, 7 – szara glina, 8 – żółta glina, 9 – żółto-brunatna glina, 10 – szaro-żółta glina, 11 – warstwa grud polepy i polepy rozlasowanej przez wodę, 12 – polepa wypalona in situ, 13 – nowożytny humus, 14 – szaro-brunatna glina, 15 – jasnoszaro-brunatna glina, 16 – jasnożółto-szara glina, 17 – żwir zmieszany z żółtobrunatną gliną, 18 – jasnobrunatno-szara glina, 19 – jasnoszara glina, 20 – zwęglone belki i dranice (czarne) i ślady zmurszałych dranic i belek, 21 – duże grudy polepy, 22 – kamienie, 23 – oznaczenia warstw i pakietów warstw i lamin, 24 – oznaczenia obiektów (według: Poleski 2004A).

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 85
05.03.2020 10:25:04

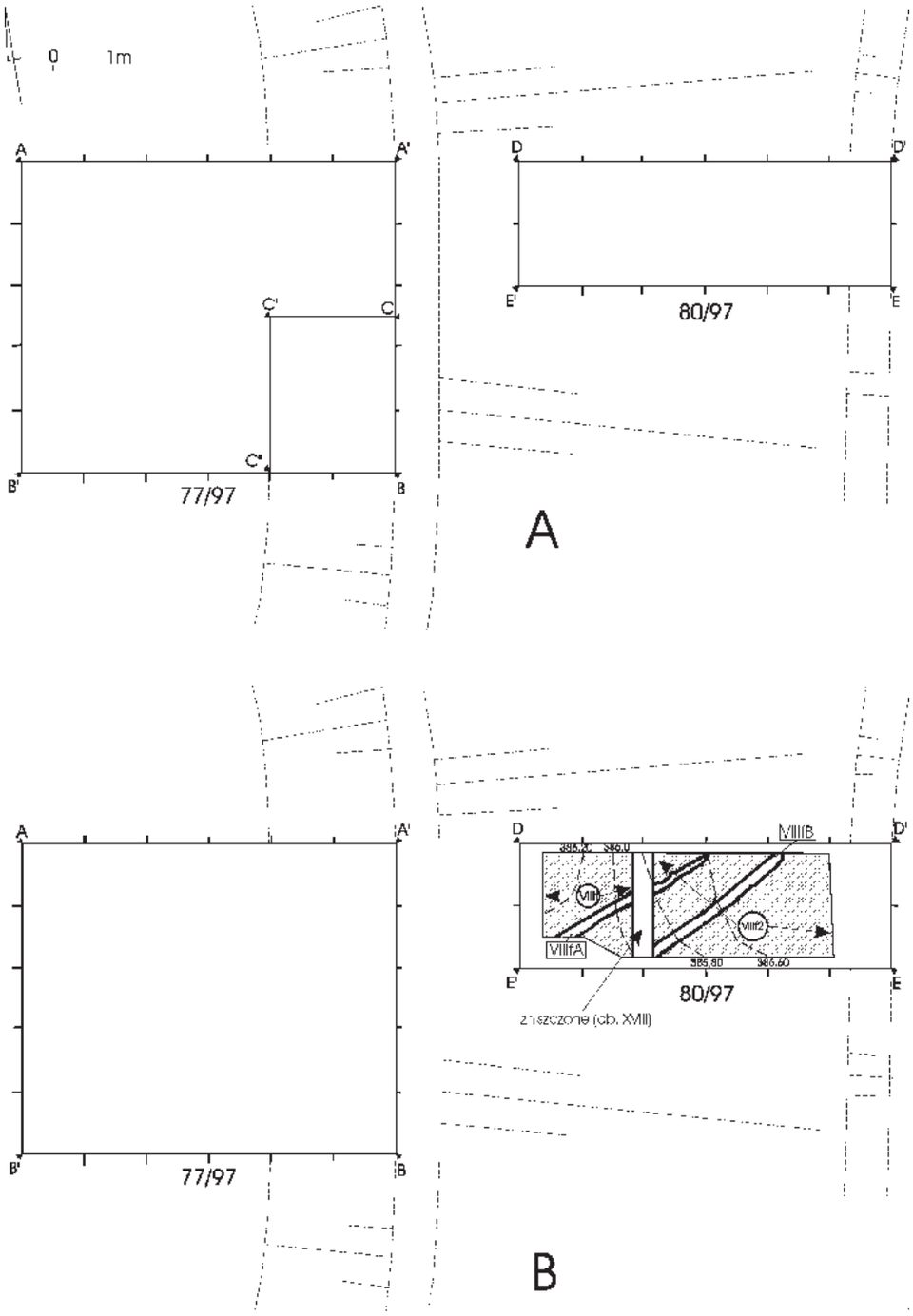

Ryc. 76. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Przekop W4 przez wał głównego członu grodziska. A – schemat profili w przekopie, B – plan warstw VIIIf, VIIIf2 i belek VIIIfA i VIIIfB na odc. 80/97 (według: Poleski 2004A).

Zalegającą na warstwie XX warstwę XIX o miąższości 8–30 cm tworzyły liczne laminy częściowo zglejonej, szarej, szarobrunatnej, brunatnej i żółtawej gliny. W południowym profilu odcinka 77/97 warstwa ta „rozdzielała się" na kilka kolejnych lamin, rozdzielonych warstwą gruzu obtoczonego i żółto-brunatnej gliny (XIXb). Wydaje się, że warstwa XIX we wschodniej partii odcinka przechodziła płynnie w warstwę XIXc. Należy podkreślić, iż przy południowym profilu odcinka 77/97 natrafiono na płat wypalonej *in situ* gliny (dwie warstewki – XIXd i XIXe) o powierzchni około 1 m^2 – być może jest to pozostałość paleniska. Z warstwą XIX należy też wiązać niewielki płat warstwy XII, odkryty w północno-zachodnim narożniku odcinka 77/97. Na odcinku 77/97 odkryto kilka obiektów i dołków posłupowych, które wiążą się w sposób ewidentny z opisywaną warstwą XIX. Był to duży, płaskodenny dół posłupowy (obiekt 69) o średnicy ponad 40 cm, zagłębiony na ponad 50 cm poniżej ówczesnej powierzchni gruntu. Na odcinku 80/97 na warstwie VIIIf zalegała warstwa VIIId, sięgająca do

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 86 05.03.2020 10:25:05

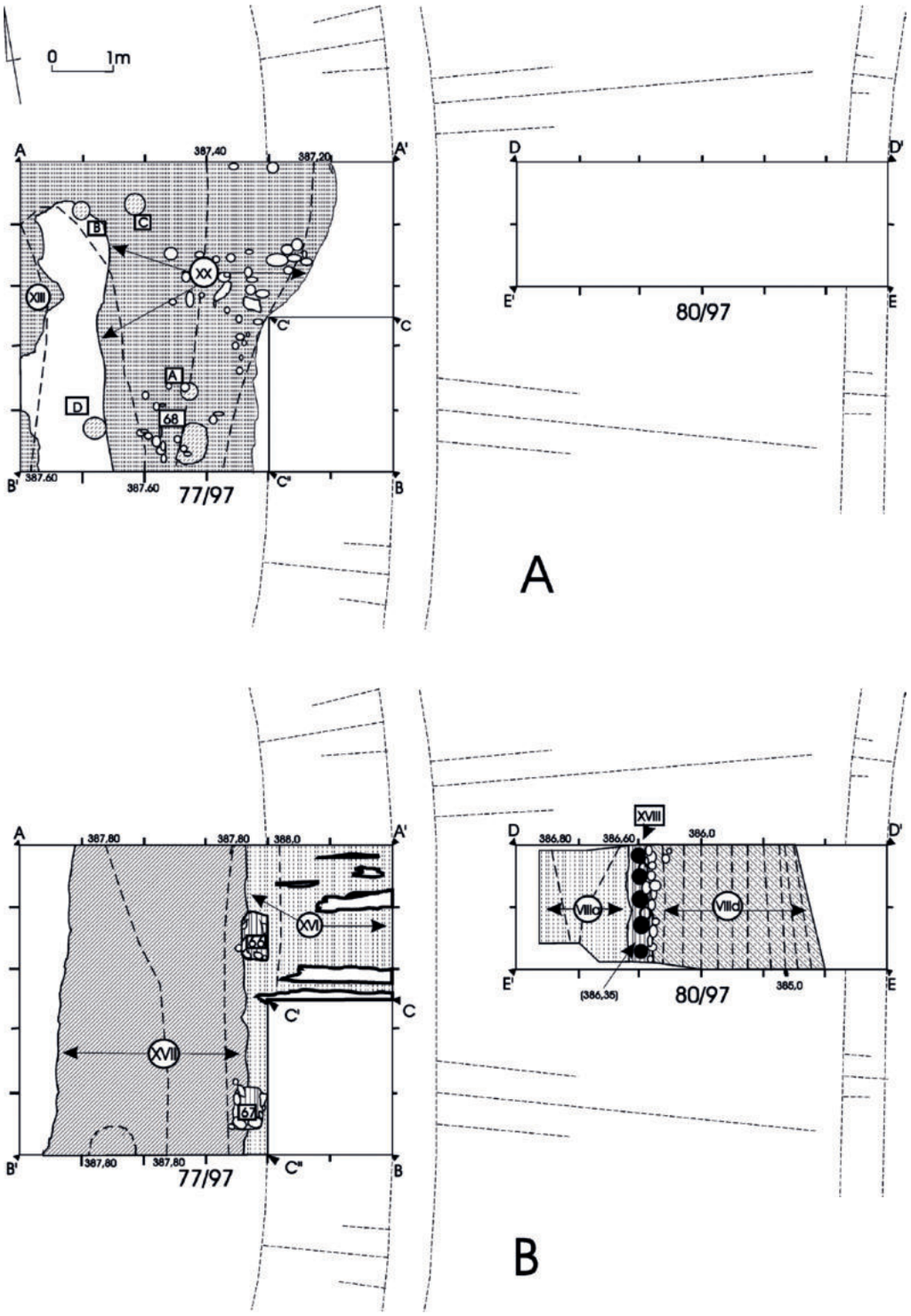

Ryc. 77. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Przekop W4 przez wał głównego członu grodziska. A – plan warstw XX i XIII i związanych z nimi obiektów na odc. 77/97, B – plan elementów konstrukcyjnych wału tzw. fazy II i związanej z nim warstwy zadeptania (odc. 77/97 i 80/97). Według: Poleski 2004A.

linii niszczącego ją od zachodu obiektu (rowka palisady) XVIII. Od strony wschodniej nie udało się uchwycić krańca warstwy VIIId, gdyż najprawdopodobniej w tym miejscu zbocze wzgórza obsunęło się i część starszych nawarstwień została zniszczona. Warstwa VIIId, uchwycona na szerokości 3 m (jej miąższość wynosiła ponad 1,5 m) była wypełniskiem najstarszego, uchwyconego *in situ* wału. Być może jej dalszą część stanowiła, zalegająca na zachód od rozdzielającego je obiektu XVIII, warstwa VIIIe. Nawiązując do przedstawionych powyżej przesłanek można przypuszczać, iż opisane nawarstwienia można identyfikować z wałem fazy C/D. Jądro tego wału (warstwa VIIId) zostało wykorzystane jako berma przed wałem fazy II. Nie można natomiast odpowiedzieć

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 87 05.03.2020 10:25:08

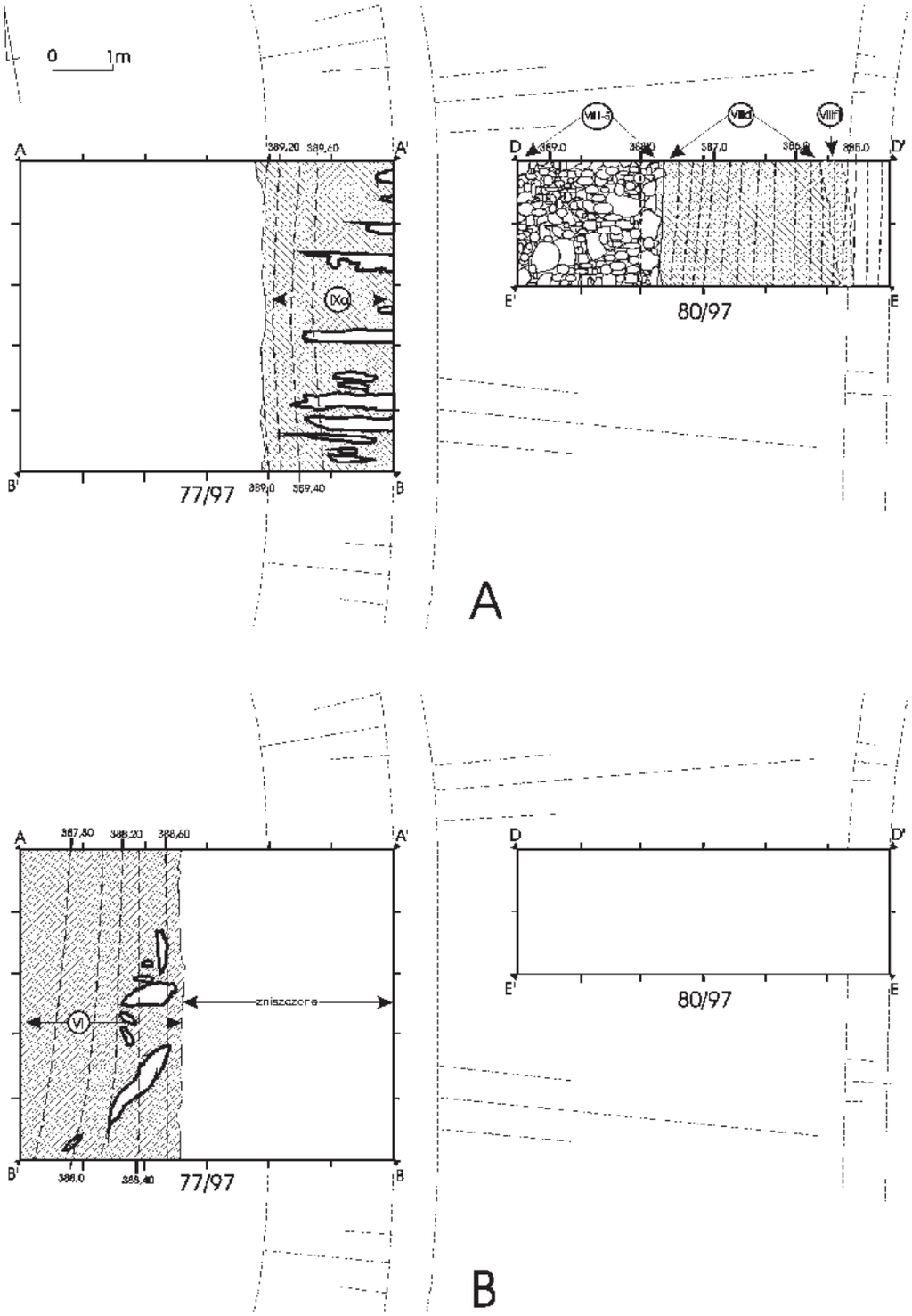

Ryc. 78. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Przekop W4 przez wał głównego członu grodziska. A – plan warstwy IXa na odc. 77/97 i warstw VIII1–VIII5, VIIId i obiektu XVIII na odc. 80/97, B – plan warstwy VI na odc. 77/97 (według: Poleski 2004A).

na pytanie, czy wał ten i warstwy z pakietu XIX na odc. 77/97 były sobie współczesne.

Najlepiej zachowane w opisywanym przekopie W4 były pozostałości wału fazy II. Jego wymiary i technika budowy były identyczne z odsłoniętymi w trakcie wcześniejszych badań reliktami tej linii umocnień (przekopy W0, W1, W2 i W3). Przed budową wału teren wyrównano, usypując podwalinę z gliny i obtoczonego gruzu polodowcowego (warstwy XVIa i XVIIa na odc. 77/97 i VIIIa, VIIIa1, VIIIb i zapewne VIIIc na odc. 80/97). Od strony zewnętrznej ścianę tworzyła palisada z pionowo wkopanych w rowek słupów o średnicy 20–30 cm (obiekt XVIII na odc. 80/97). Ścianę wewnętrzną podtrzymywały rozstawione co 2,6 m pionowe, czworokąt-

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 88 05.03.2020 10:25:09

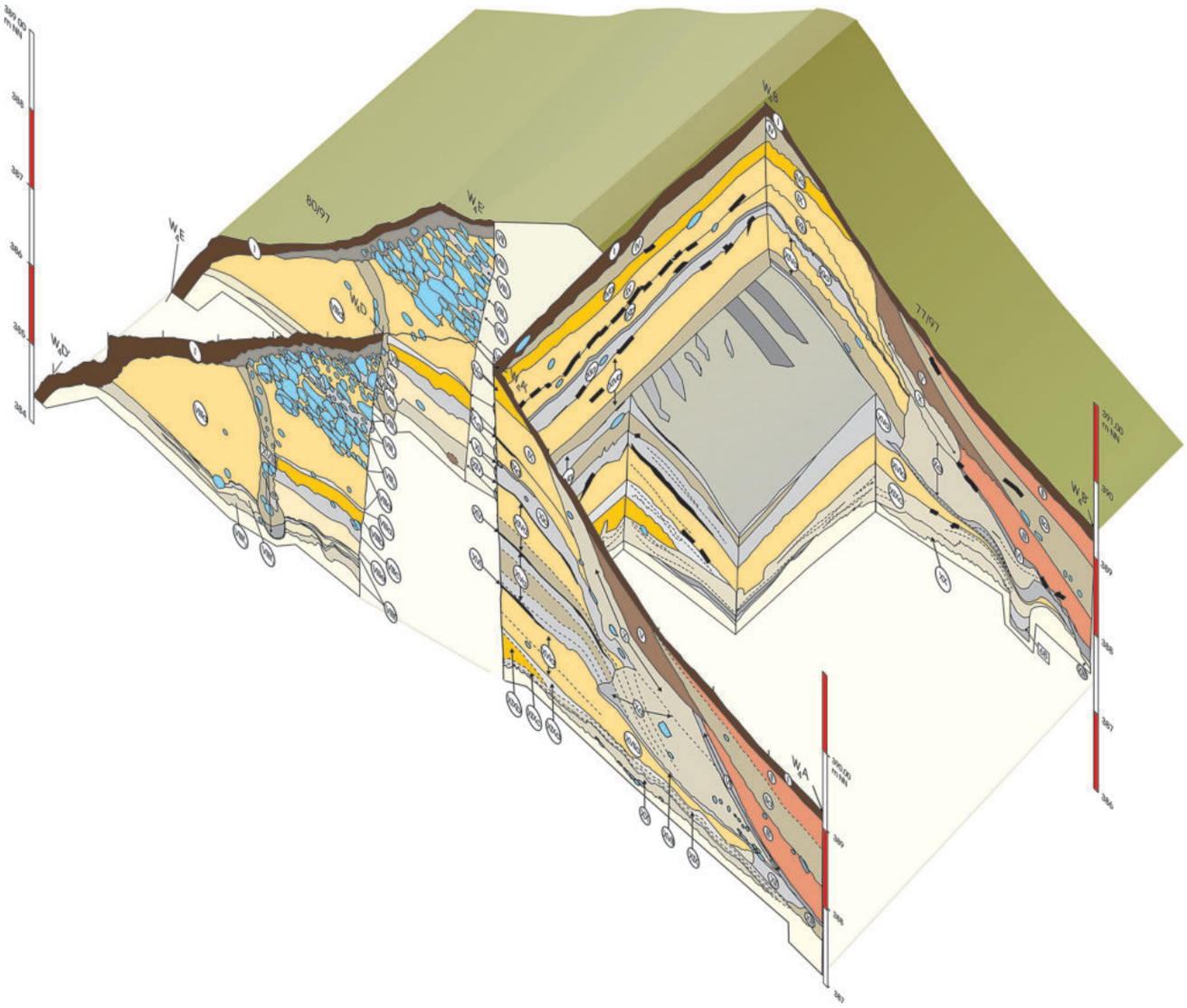

Ryc. 79. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Przekop W4 przez wał głównego członu grodziska. Przedstawienie aksonometryczne głównych przekrojów przez wał w formie blokdiagramu (widok od strony północno-zachodniej). Według: Poleski 2004A.

ne słupy (obiekty 66 i 67 na odc. 77/97) o wymiarach 20×40 cm. Szerokość wału wynosiła 6,20 m. Zachowana wysokość (jeśli warstwa IV jest pozostałością korony wału) wynosiła około 2,70 m. Wewnętrzne skrzynie wału wypełnione były w tym miejscu głównie obtoczonym, drobnym gruzem polodowcowym i żółtobrunatną gliną (warstwy IX, IXb, XI, XIa, XIVa i XVa), zewnętrzne dużymi fragmentami łamanego piaskowca (do 60×40×30 cm) i żółtawo-brunatną gliną z drobnym, obtoczonym gruzem polodowcowym (warstwy VIII1–VIII5). W skrzyniach wewnętrznych natrafiono na pozostałości po 4 kolejnych warstwach wyrównawczych dranic, które ułożone były poziomo, poprzecznie do biegu wału (IXa, XIV, XV i XVI). W trakcie badań nie natrafiono na przekonywujące ślady spalenia tej części omawianej linii wału. Warstwy podestrukcyjne tego wału (od strony wewnętrznej) powstały na skutek zmywania materiału z jego rozwalisk przez wody deszczowe i roztopowe (warstwy Xa i X). Przy wewnętrznej ścianie wału na szerokości 2,80 m uchwycono poziom użytkowy, którego pozostałością jest warstwa XVII.

Jedyną pozostałością po wale najmłodszym (fazy III) w tym miejscu grodziska była zapewne warstwa IV (gruz obtoczony i żółto-brunatna glina), zalegająca na warstwie IVa, a pod warstwą ziemi ornej na odcinku 77/97. Była to prawdopodobnie spągowa partia wypełniska skrzyń tej linii umocnień. Nie zachowały się *in situ* inne pozostałości wału tej fazy, zniszczone poprzez stałe rozorywanie. Natrafiono natomiast na odcinku 77/97 (a wcześniej na odc. 1/83 i 2/83) na dużej miąższości (do 140 cm) warstwy popożarowe tego wału (VI i III). Tworzyła je czarno-brunatna glina przesycona węgielkami drzewnymi i grudami polepy. Tkwiły w niej dość liczne, duże fragmenty łamanego piaskowca i zwęglone belki w bezładnym układzie. Belki te to pozostałość ścian wału, które po pożarze runęły do wnętrza grodu. Z belek tych pobrano próbki do analiz dendrochronologicznych i radiowęglowych. Wyżej zalegające warstwy

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 89 05.03.2020 10:25:09

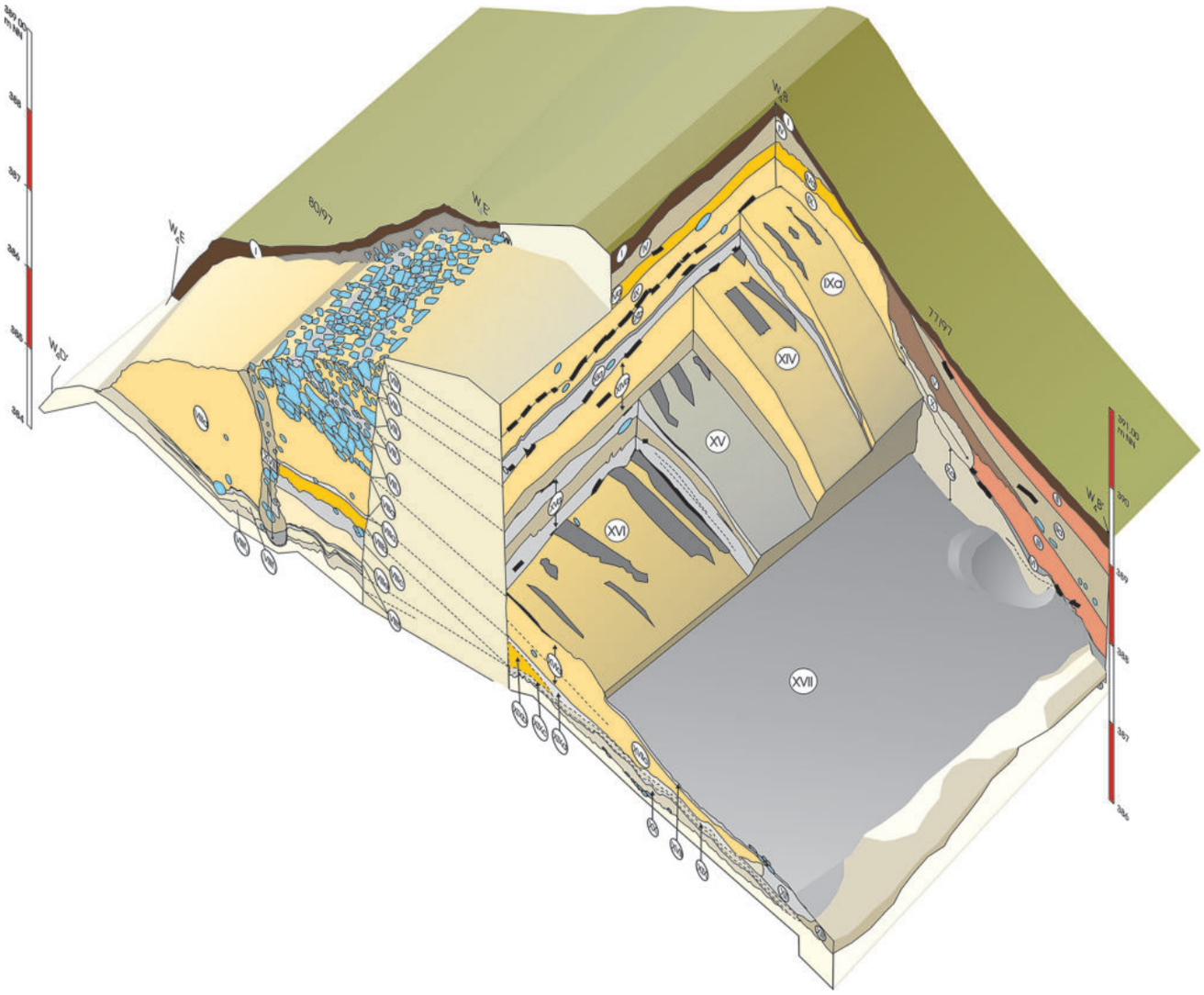

Ryc. 80. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Przekop W4 przez wał głównego członu grodziska. Przedstawienie aksonometryczne obiektów i warstw związanych z fazą II (według: Poleski 2004A).

podestrukcyjne ostatniej linii umocnień (V, IIa, II) powstały już w ciągu ostatnich 200 lat, na skutek ciągłego rozorywania wału.

Warstwy i obiekty, odkryte w trakcie badań północno-wschodniego docinka wału głównego członu grodziska w 1954 r. (przekop **W0**, odc. 1/54 i 2/54) tworzyły skomplikowany układ wzajemnych relacji (ryc. 43–45). W jego interpretacji niezwykle pomocne okazały się wyniki prowadzonych w latach 1986–1997 badań wału głównego członu grodziska (przekopy W1–W4). Rozpoznane wówczas fazy budowy umocnień pozwoliły na pewną identyfikację pozostałości jednej z wyróżnionych w trakcie tych prac faz wału z reliktami odsłoniętymi w trakcie wykopalisk prowadzonych w 1954 r. Chodzi tu o wał fazy II (w istocie była to trzecia z kolei faza budowy umocnień, zob. niżej). Tak więc relikty osadnictwa odkryte poniżej owego wału były związane z którąś ze starszych faz, natomiast resztki wału zalegającego na zidentyfikowanym wale fazy II mogą być uznane za wał fazy III. Rekonstrukcja etapów osadnictwa wczesnośredniowiecznego, na których relikty natrafiono na odc. 1/54 i 2/54, przedstawia się następująco. Za pierwszy etap działalności osadniczej należy uznać niwelację terenu do poziomu, co spowodowało utworzenie swego rodzaju poziomego tarasu, położonego co najmniej 2,5 m poniżej poziomu majdanu (jego krawędź znajdowała się najpewniej w odległości około 3–4 m na południe od południowej, wewnętrznej granicy owego tarasu – strop warstwy IX). Jaki był powód wykonania tej niwelacji nie wiemy, gdyż nie wyeksplorowano zewnętrznych partii warstw wału, rozciągających się na przestrzeni około 2,5 m na północ od granicy odc. 2/54. Najbardziej prawdopodobne będzie jednak uznanie tej niwelacji za etap przygotowawczy pod budowę wału. Nie jest jasne, czy za pozostałość owego wału można uznać warstwy VIIb i VI, czy też, podobnie jak warstwy VII, VIIa, VI i VIa, były to warstwy akumulacyjne, zgromadzone przy wewnętrznej ścianie wału. W każdym razie w tym miejscu,

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 90 05.03.2020 10:25:09

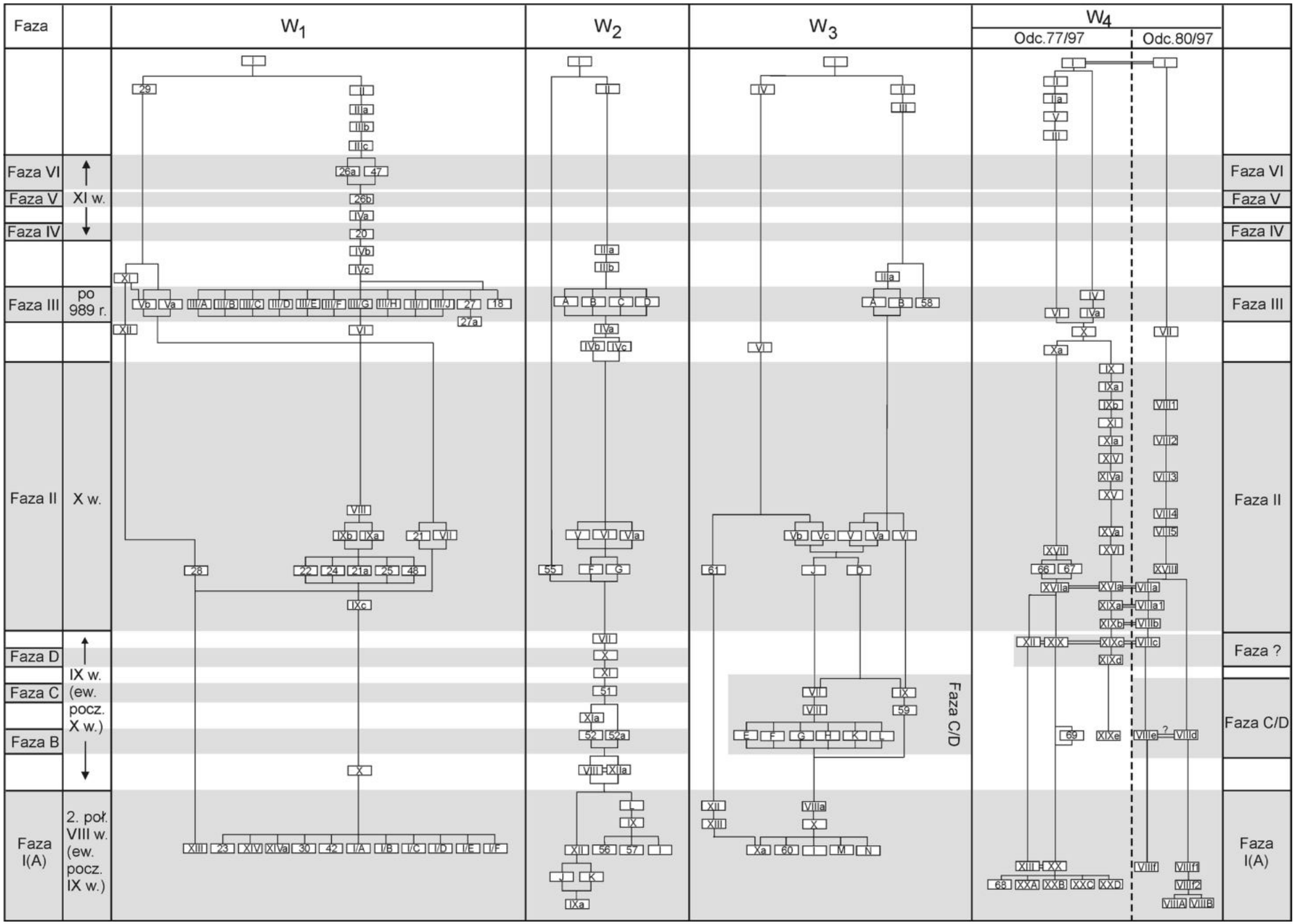

Ryc. 81. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Relacje stratygraficzne w przekopach W1 – W4 przez wał głównego członu grodziska w Naszacowicach (macierz Harrisa). Według: Poleski 2004A.

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 91 05.03.2020 10:25:11

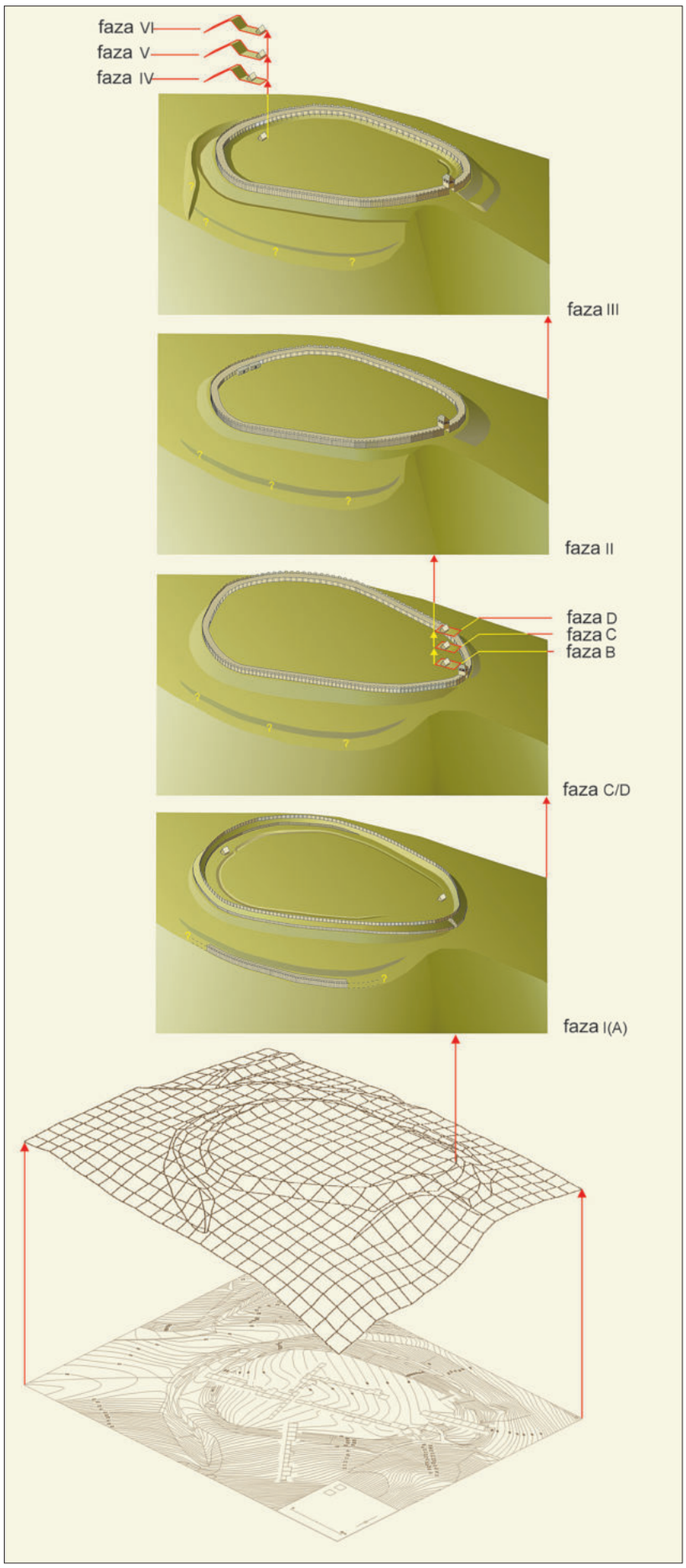

Ryc. 82. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Aksonometryczna rekonstrukcja przebiegu obwałowań głównego członu grodziska i podgrodzia południowego oraz rozlokowania odkrytych obiektów mieszkalnych w fazach I(A) – VI (według: Poleski 2004A).

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 92 05.03.2020 10:25:11

lub niewiele dalej na północ musiała przebiegać linia wału, który spowodował zatrzymanie się w tym rejonie pokaźnej miąższości warstw ziemi, transportowanych z wyżej położonych partii majdanu przez wody deszczowe i roztopowe. Brak danych, które umożliwiłyby rozstrzygnięcie problemu, czy wał ten należy wiązać z rozpoznaną w trakcie późniejszych badań linią umocnień z fazy I(A), czy też z wałem fazy C/D. Porównanie układu nawarstwień na odc. 1/54, 2/54 i z przekopu $W3_s$ pozwala wysunąć przypuszczenie, iż był to zapewne wał fazy I(A). W tej sytuacji, podobnie jak w przekopie W1, na odc. 1/54 i 2/54, nie natrafiono na ewidentne ślady umocnień fazy C/D.

Kolejny wał, wybudowany w tym miejscu, był łatwy do identyfikacji. Był to wał identyczny z odkrytymi w trakcie eksploracji przekopów W1–W4 reliktami wału fazy II. W przekopie W0 wał ten posiadał szerokość 5,5 m, zachowana wysokość jego trzonu dochodziła do 150 cm. Ścianę zewnętrzną wału tworzyła palisada (obiekt 1), wewnętrzną podtrzymywały pionowe, czworokątne w przekroju słupy (obiekt 4). Wał podzielony był na dwa rzędy skrzyń. Zewnętrzne wypełnione były dużymi fragmentami łamanego piaskowca i gliną (warstwa Vb), wewnętrzne gliną (warstwa Va). W wypełnisku skrzyń natrafiono na pozostałości trzech poziomów wyrównawczych, składających się z ułożonych poprzecznie do biegu wału dranic. Przy zewnętrznej i wewnętrznej ścianie wału utworzyły się warstwy podestrukcyjne (warstwa VIIIa i III, Ia, IIIb, IIIc). Kolejny, najmłodszy wał zachowany był szczątkowo (warstwa IV), zachowały się natomiast dużej miąższości warstwy podestrukcyjne, świadczące, iż wał ten uległ spaleniu (warstwy II, IIa–IId). Należy go identyfikować z wyróżnioną podczas eksploracji przekopów W1–W4 linią umocnień fazy III. W opisanym przekopie nie odkryto pozostałości wczesnośredniowiecznych obiektów młodszych od wspomnianej fazy III osadnictwa.

Rozpoznana w trakcie badań sytuacja stratygraficzna w przekopie **P1** przez podgrodzie południowe pozwala na stwierdzenie, iż odkryte tutaj nawarstwienia kulturowe utworzyły się w wyniku trwającego kilkaset lat procesu osadniczego (ryc. 83–87). Brak związku stratygraficznego między warstwami odkrytymi na podgrodziu południowym, a warstwami kolejnych faz wału głównego członu grodziska (na jego południowym odcinku), nie pozwala jednak w sposób prosty odpowiedzieć na pytanie o synchroniczność poszczególnych faz osadnictwa wczesnośredniowiecznego na terenie tych dwóch członów grodu. Jako pewną można określić jedynie synchroniczność fosy odkrytej u podnóża południowego odcinka wału głównego członu grodziska (odc. 68/92) z ostatnią fazą wału (tzw. faza osadnicza III). Niewątpliwie najstarszą warstwą w badanym rejonie była warstwa IVa, zalegająca bezpośrednio na calcu. Warstwa ta zalegała na odcinkach 70/92–72/92 i 73/94 i 74/94, wypłycając się w południowej części tego ostatniego. Warstwa ta powstała na skutek akumulacji w tym miejscu materiału transportowanego przez wody deszczowe i roztopowe z wyżej położonych partii grodu. Szczególnie istotne jest w tym miejscu stwierdzenie, iż na wspomnianych odcinkach nie natrafiono w jakimkolwiek miejscu na zachowany *in situ* poziom humusu pierwotnego. Oznacza to, iż przed utworzeniem warstwy IVa teren podgrodzia został celowo zniwelowany. Analiza sytuacji stratygraficznej całego podegrodzia, w powiązaniu z profilem południowego odcinka wału głównego członu grodziska, pozwala na wysunięcie hipotezy, iż niwelacja ta miała miejsce w trakcie budowy wału związanego z najstarszą fazą osadnictwa wczesnośredniowiecznego na grodzisku – I(A). Z terenu podgrodzia południowego została wybrana warstwa miąższości co najmniej 1,5–2 m. Pozyskaną w ten sposób glinę wykorzystano najprawdopodobniej przy budowie wałów. Należy podkreślić, iż w rejonie odcinków 75/94 i 76/94 nie stwierdzono śladów opisanej powyżej niwelacji terenu podgrodzia, w tym miejscu warstwa IV wypłyca się całkowicie. W rejonie tych właśnie odcinków natrafiono na szczątkowo zachowane ślady wału, który najprawdopodobniej należy wiązać z pierwszą fazą osadnictwa wczesnośredniowiecznego na terenie głównego członu grodziska (faza I(A)). Podobnie przedstawiała się sytuacja na odc. 68/92 i 69/92. Również na tych odcinkach nie stwierdzono obecności warstwy IVa. Ukształtowanie stropu calca, zalegającego na odc. 69/92 bezpośrednio pod cienką warstwą gleby ornej, wskazuje, iż w tym miejscu nie przeprowadzono niwelacji terenu. Porównując sytuację stratygraficzną w tym rejonie podgrodzia do układu najstarszych nawarstwień w przekopie W3 wału głównego członu grodziska możemy z dużym prawdopodobieństwem rekonstruować pierwotny przebieg wału najstarszej fazy osadnictwa wczesnośredniowiecznego. Warstwa IVa powstała zapewne już po wybudowaniu wału fazy I(A), natomiast jej spąg wyznacza poziom niwelacji dokonanej najprawdopodobniej jeszcze w okresie budowy tej fazy osadnictwa. Odkryte w warstwie IVa, niezbyt liczne skorupy wczesnośredniowieczne wskazują, iż teren podgrodzia południowego w pierwszej fazie osadnictwa wczesnośredniowiecznego był zasiedlony bardzo słabo, lub wręcz nie był zasiedlony w ogóle. Niezmiernie ważne jest też stwierdzenie, że już w pierwszej fazie osadnictwa gród wybudowany został jako wieloczęściowe założenie obronne.

W południowej partii odc. 75/94 natrafiono na cztery dołki posłupowe o średnicy od 20 do 30 cm (A–D). Słupy te tworzyły jak gdyby dwie pary odległe od siebie o około 1,7 m. Pary te położone były równolegle do linii domniemanego wału podgrodzia. Słupy te mogły być związane z konstrukcją tego wału, jednak nie można tego w sposób bezsporny dowieść, tak, jak i nie można dowieść, iż słupy te istniały w tym samym czasie (podobne zastrzeżenia można wysunąć w odniesie-

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 93 05.03.2020 10:25:11

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 94

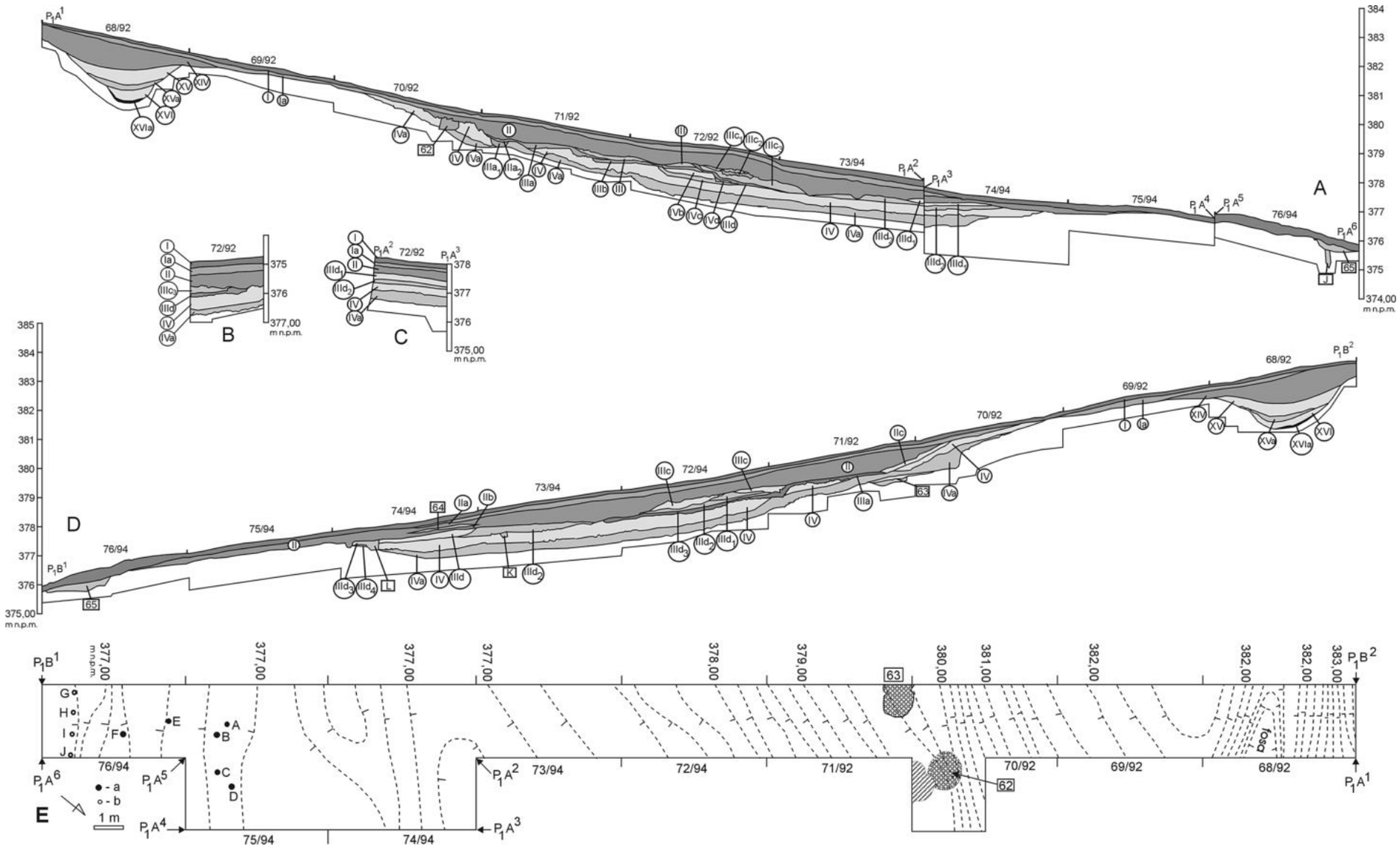

Ryc. 83. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Przekop P1 przez podgrodzie południowe i jego wał zewnętrzny (odcinek południowy). A – profil $P_1A – P_1A^6$, B – profil południowy odc. 72/92, C – profil $P_1A^2 – P_1A^3$, D – $P_1B^1 – P_1B^2$, E – rzut odc. 68/92 – 76/94 na poziomie stropu calca i wkopane weń obiekty (według: Poleski 2004A).

05.03.2020 10:25:11

Ryc. 84. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Przekop P1 przez podgrodzie południowe. Widok od północy na dno fosy wału fazy III z widoczną warstwą pożarową (według: Poleski 2004A).

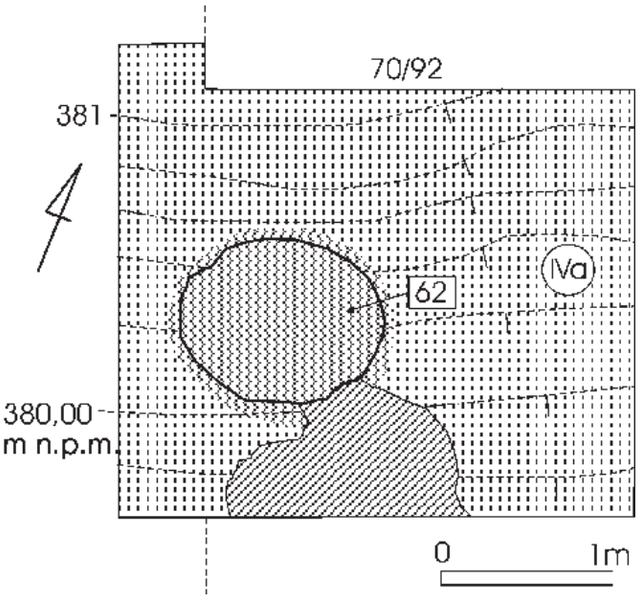

Ryc. 85. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Plan obiektu 62 ((sygnatury jak na ryc. 75)). Według: Poleski 2004A.

Ryc. 86. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Przekop P1 przez podgrodzie południowe. Widok pieca kopułkowego, wydrążonego w zboczu wzgórza (obiekt 62). Według: Poleski 2004A.

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 95 05.03.2020 10:25:12

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 96

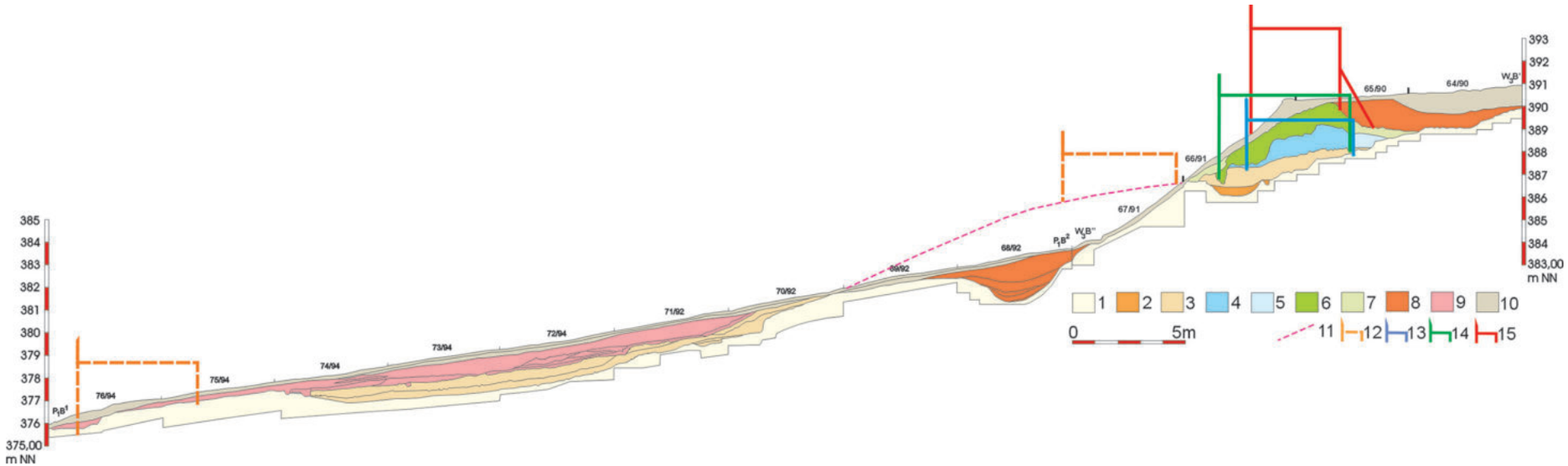

Ryc. 87. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Schematyczne przedstawienie sytuacji stratygraficznej w przekopie W3 przez wał głównego członu grodziska i P1 przez podgrodzie południowe. 1 – calec, 2 – warstwy i obiekty związane z tzw. fazą A(I), 3 – warstwy prawdopodobnie związane z fazą I(A), 4 – zachowane in situ pozostałości wału fazy C/D, 5 – warstwy destrukcyjne wału fazy C/D, 6 – zachowane in situ pozostałości wału fazy II, 7 – warstwy destrukcyjne wału fazy II, 8 – warstwy destrukcyjne wału fazy III, 9 – młodsze warstwy wczesnośredniowieczne na terenie podgrodzia południowego, 10 – warstwy destrukcyjne wału powstałe w okresie nowożytnym, 11 – rekonstruowany strop zbocza wzgórza w okresie istnienia wału fazy I(A), 12 – rekonstrukcja położenia wałów głównego członu grodziska i podgrodzia południowego w fazie I(A), 13 – rekonstrukcja pierwotnego przekroju wału fazy C/D, 14 – rekonstrukcja pierwotnego przekroju wału fazy II, 15 – rekonstrukcja pierwotnego przekroju wału fazy III (według: Poleski 2004A).

05.03.2020 10:25:12

niu do dwóch dalszych dołków posłupowych odkrytych na odcinku 76/94 – E i F). Odmiennie przedstawia się sprawa w przypadku czterech dołków posłupowych odkrytych w południowej części odcinka 76/94. Pod szczątkowo zachowanym płatem warstwy kulturowej (65) natrafiono na rząd czterech dołków posłupowych (G, H, I, J), wbitych w calec co 70 cm. Słupy te miały średnicę około 15 cm (ich zaostrzone końce zagłębione były w calec zaledwie na 17 cm). Słupy te ułożone były równolegle do górnej krawędzi zewnętrznej skarpy domniemanego wału podgrodzia. Bardzo bliskie analogie z grodziska w Brzezowej i Pobedimia na Słowacji pozwalają na rekonstrukcję funkcji tych słupów. Tworzyły one najprawdopodobniej „szkielet” zewnętrznej ściany wału, wykonanej w technice plecionkowej. Biorąc pod uwagę znaczną miąższość warstw IV i IVa, które najprawdopodobniej powstały po zniszczeniu wałów głównego członu grodu i podgrodzia południowego (związanych z fazą osadniczą I(A)), można z dużą dozą prawdopodobieństwa przyjąć, iż wał ten tworzył nasyp ziemny, ograniczony od zewnątrz (a być może także od wewnątrz) przez ścianę słupowo-plecionkową. W trakcie prowadzonych w tym roku badań nie natrafiono na wyraźne ślady kolejnych faz budowy wału podgrodzia południowego. Układ warstwy II wskazuje raczej, iż po zniszczeniu opisanego powyżej wału „słupowo-plecionkowego” w tym miejscu nie powstały konstrukcje o większych rozmiarach, kumulujące w swym wnętrzu znaczniejsze masy ziemi. Nie można jednak wykluczyć, iż któryś ze słupów A–F mógł być związany z jakąś ścianą obronną (w rodzaju płotu lub palisady), która chroniła teren podgrodzia południowego od strony Dunajca także w późniejszych fazach osadnictwa. Na stropie warstwy IVa zalegała warstwa IV (jej miąższość wynosiła 20–40 cm), powstała ona w wyniku akumulacji materiału transportowanego przez wody deszczowe i roztopowe z wyżej położonych partii grodu. Utworzenie się warstw IV i IVa umożliwiała obecność rozwalisk wału podgrodzia południowego, które powodowały zatrzymywanie materiału zmywanego przez wody deszczowe i roztopowe. W centralnej i południowej partii odcinka 73/94 i w północnej partii odcinka 74/94 strop warstwy IV został wtórnie zhumusowiony (warstwa IIId2). Może to świadczyć, iż przez dłuższy czas strop warstwy stanowił poziom gruntu. Na odcinku 74/94 warstwa ta została zniszczona przez celową niwelację terenu o około 30 cm. Teren został wyrównany, po czym w niektórych jego rejonach wytworzyła się cienka warstwa glinki silnie przesyconej węgielkami drzewnymi (nie były to jednak ślady paleniska zachowanego *in situ*). Na odc. 71/92. 72/92 i 73/94 natrafiono na pakiet warstw o miąższości dochodzącej do 55–60 cm. Większość z tych warstw powstała na skutek zmywania przez wody deszczowe i roztopowe materiału z wyżej położonych partii grodziska, niektóre jednak wiążą się z poprzedzającą ich utworzenie celową niwelacją terenu. Niwelacja ta spowodowała „schodkowe” ukształtowanie powierzchni gruntu, opadającej łagodnymi terasami (o wysokości 10–20 cm) w kierunku południowym. Chodzi tu przede wszystkim o warstwy (w kolejności tworzenia się): IIIa, IIIb, III, IIId, IIId, IIIc3, IIIc2, IIIc 1 (warstwy IIId3, IIId2 i IIId1 to „rozdzielająca się” w zachodniej części odc. 72/92 warstwa IIId). Jedynie o warstwie IIIc2 można powiedzieć, iż była ona najprawdopodobniej pozostałością niewielkiego paleniska, utworzonego z warstwy niewielkich fragmentów piaskowca. Geneza i ewentualna funkcja wymienionych powyżej warstw jest trudna do odtworzenia, w każdym razie brak wyraźnych przesłanek wskazujących, by któraś z nich mogła być pozostałością obiektu mieszkalnego (półziemianki lub chaty wybudowanej w konstrukcji naziemnej). Na stropie opisanych warstw, jak i na stropie calca na odc. 75/94 i 76/94, zalegała warstwa II. W narożniku N–W odcinka 74/94 warstwa II została rozdzielona na dwie części – górną i dolną – przez obiekt 64 (bruk z fragmentów łamanego piaskowca, być może palenisko). Warstwa II utworzona została głównie z materiału transportowanego przez wody deszczowe i roztopowe z wyżej położonych partii grodziska, jednak liczna obecność w niej zabytków wczesnośredniowiecznych świadczy o nasileniu osadnictwa na terenie podgrodzia południowego w końcowych fazach zasiedlenia stanowiska we wczesnym średniowieczu. Z warstwą II należy łączyć odkryty na odc. 70/92 piec kopułkowy (ob. 62). Wydaje się, iż mógł być to zwykły, wolnostojący piec kuchenny, służący zapewne do wypieku chleba (ryc. 85–86). W tym miejscu należy opisać odkrytą na odc. 68/92 fosę, umiejscowioną przed zewnętrzną ścianą południowego odcinka wału głównego członu grodziska. Fosa ta ma obecnie głębokość około 2,1–2,3 m., jej szerokość wynosi około 4 m. W przekroju fosa była nieckowata, jej wypełnisko tworzą warstwy brunatnej i brunatnoczarnej gliny, przesyconej węgielkami drzewnymi. Warstwy XVI, XVa i XV powstały w niezbyt długim okresie po pożarze ostatniej fazy wału (tzw. faza osadnictwa III), natomiast najwyżej zalegająca warstwa XIV (o grubości do 1 m) powstała już w XIX i XX wieku – świadczą o tym odkryte w niej przedmioty. Na dnie fosy zalegała zwarta warstwa węgielków drzewnych i popiołu, grubości do 7 cm, będąca świadectwem pożaru wału głównego członu grodziska. Analizując sytuację stratygraficzną na stanowisku możemy stwierdzić, iż na podgrodziu południowym natrafiono na pozostałości co najmniej siedmiu faz osadnictwa wczesnośredniowiecznego. Pierwsza (najstarsza) wiąże się najprawdopodobniej z budową wału w konstrukcji plecionkowo-słupowej i może być synchronizowana z fazą I(A), wydzieloną na podstawie analizy stratygrafii rozpoznanej w trakcie badań głównego członu grodziska. Pozostałe fazy osadnictwa na podgrodziu wedle wszelkich wskazań powinny być wiązane z najmłodszymi fazami osadnictwa rozpoznanego w na

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 97 05.03.2020 10:25:13

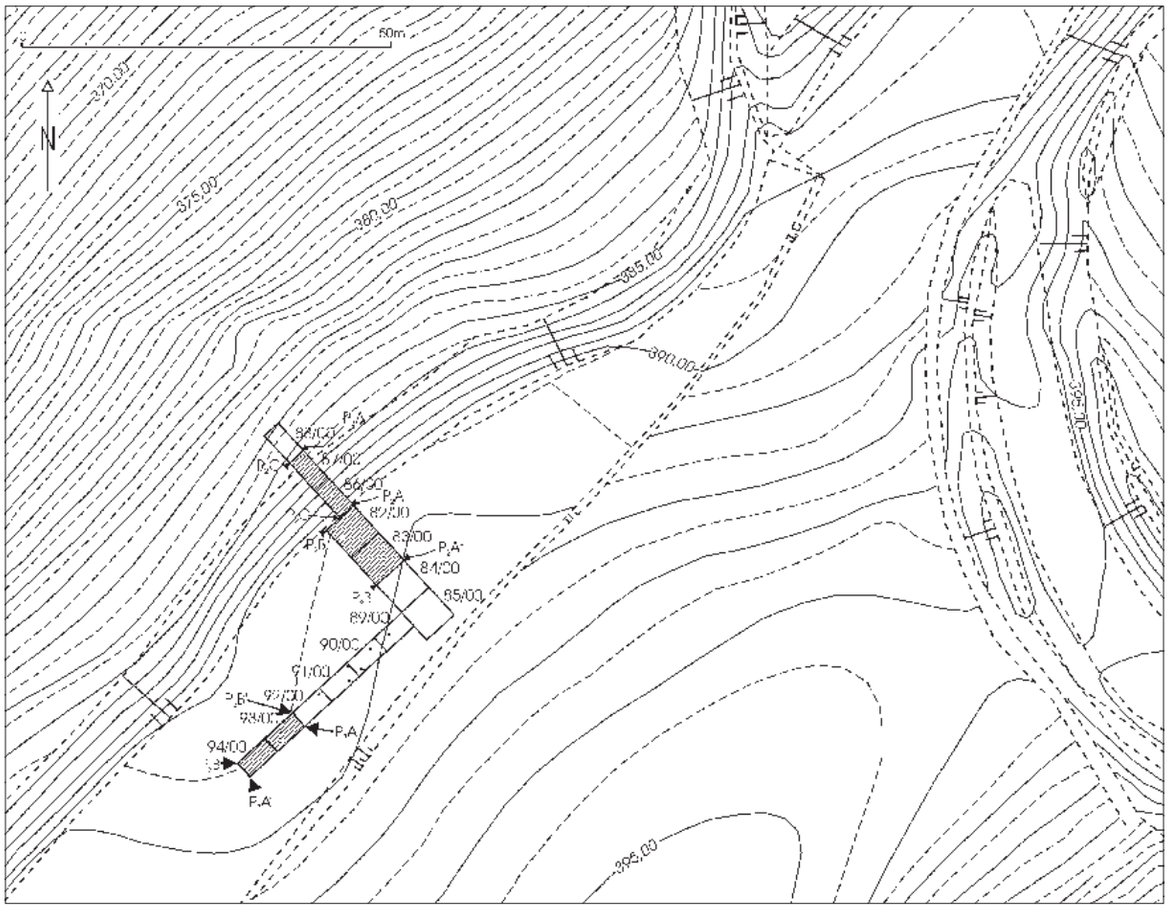

Ryc. 88. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Plan wykopów archeologicznych na terenie podgrodzia zachodniego (przekopy P2 i P3) – sektor B (według: Poleski 2004A).

terenie głównego członu grodziska, najmłodsze mogą być nawet późniejsze od fazy VI, rozpoznanej w przekopie W1 wału głównego członu grodziska. Brak „kontaktu stratygraficznego" między obiema wymienionymi częściami grodziska nie pozwala na przeprowadzenie dokładnej synchronizacji faz odkrytych tam śladów osadnictwa. Należy podkreślić, iż wspomniane powyżej fazy osadnictwa na terenie podgrodzia południowego zostały wyróżnione głównie na podstawie odkrywanych śladów kolejnych, celowych niwelacji tej części grodu. Nie odkryto tu natomiast w trakcie badań ewidentnych śladów budynków mieszkalnych lub gospodarczych.

Wyniki badań podgrodzia zachodniego wniosły szereg istotnych ustaleń, dotyczących funkcji i chronologii osadnictwa w tej części stanowiska. Stwierdzono, że poza rejonem wałów na podgrodziu zachodnim nie występują obecnie prehistoryczne i wczesnośredniowieczne nawarstwienia kulturowe w układzie pionowym. Jeśli nawarstwienia takie pierwotnie tu występowały, to zostały one całkowicie zniszczone podczas budowy ostatniej fazy wału, a przede wszystkim w wyniku prac polowych, prowadzonych na tym obszarze od ponad 200 lat.

Przekop przez północny odcinek wału podgrodzia zachodniego założono w odległości 75 m na południowy-zachód od punktu, w którym od tej linii obwałowań odchodzi zachodni odcinek wału podgrodzia północnego (ryc. 88–91). W celu rozpoznania sytuacji stratygraficznej na majdanie podgrodzia zachodniego założono przekop **P2** (odc. 89/00–94/00, 30×2,5 m). Najstarsza faza osadnictwa w tym rejonie stanowiska wiąże się z budową pierwszej fazy wału (należy podkreślić, że chodzi to o pierwszą fazę wału podgrodzia, nie jest to oczywiście równoznaczne z synchronizacją jej z wałem fazy I(A) głównego członu grodziska, zidentyfikowanym w trakcie wcześniej prowadzonych badań). Przed budową wału teren celowo zniwelowano do poziomu, na co wskazuje zarówno brak zachowanego *in situ* poziomu gleby pierwotnej, jak i prawie poziome ułożenie spągu najstarszej w tym miejscu warstwy IIId. Zachowana szerokość wału wynosiła nieco ponad 6 m (warstwy IIIa–IIIc). Ścianę wewnętrzną podtrzymywały pierwotnie pionowe, wkopane w podłoże słupy o średnicy około 20 cm (odkryto dwa takie słupy, w odległości 4,8 m od siebie) – obiekty IIId1 i B. Nie wiadomo, czy pierwotnie pionowa ściana wewnętrzna zbudowana była w technice zrębowej, czy też było to tylko szalowanie korpusu wału poziomo ułożonymi belkami. Nie udało się zidentyfikować pewnych śladów ściany zewnętrznej opisywanego wału, być może jest z nią związany dołek posłupowy, odkryty w profilu wschodnim odc. 86/00 (obiekt IIId2). Zachowana wy-

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 98 05.03.2020 10:25:13

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 99

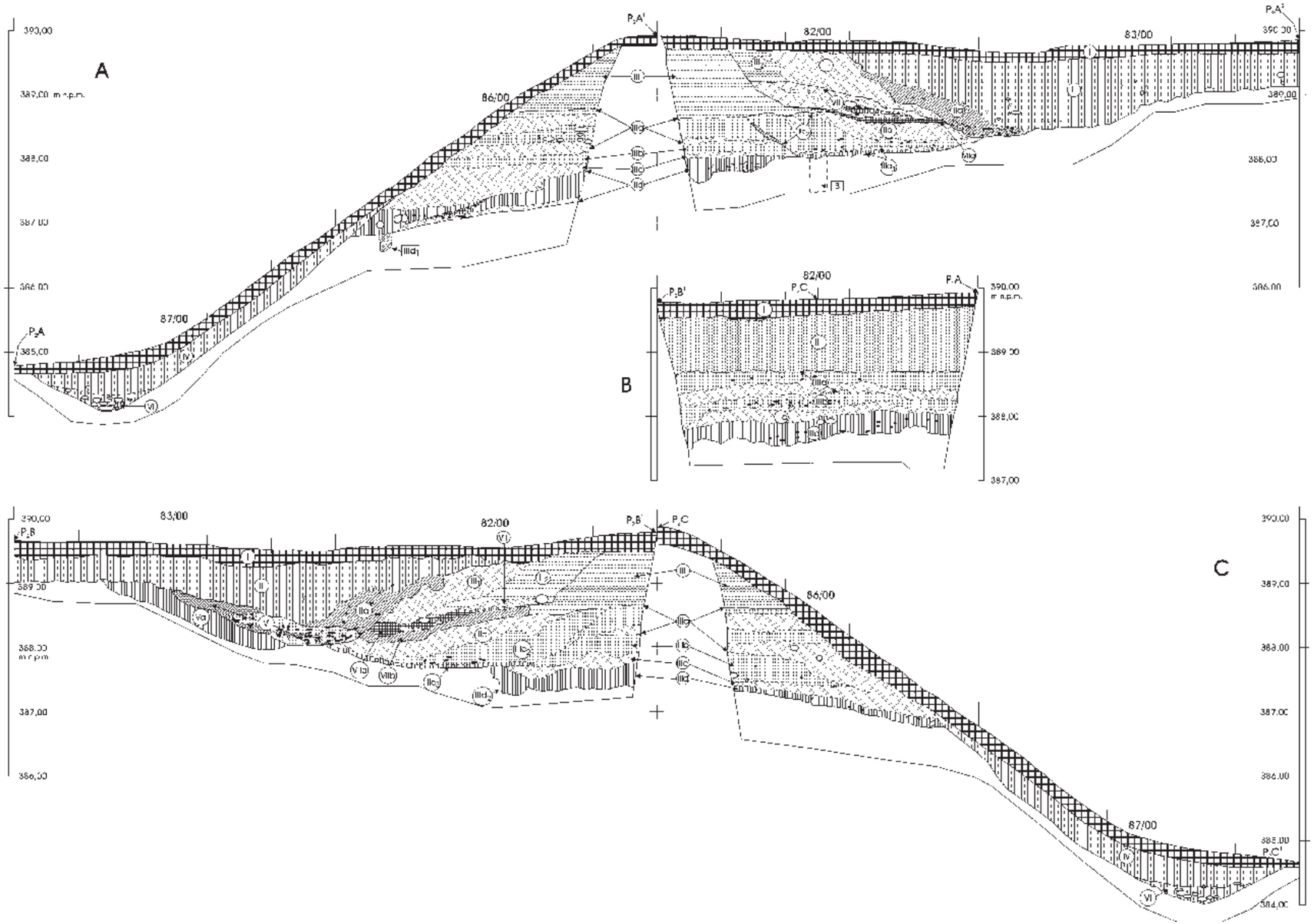

Ryc. 89. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Przekop P2 przez północny odcinek wału podgrodzia zachodniego. A – profil P_2A – P_2A' – P_2A'' na odc. 83/00 – 87/00, B – profil P_2B' – P_2C – P_2A' na odc. 82/00, C – profil P_2B – P_2B' – P_2C – P_2C' na odc. 83/00 – 87/00 ((sygnatury jak na ryc. 75)). Według: Poleski 2004A.

05.03.2020 10:25:14

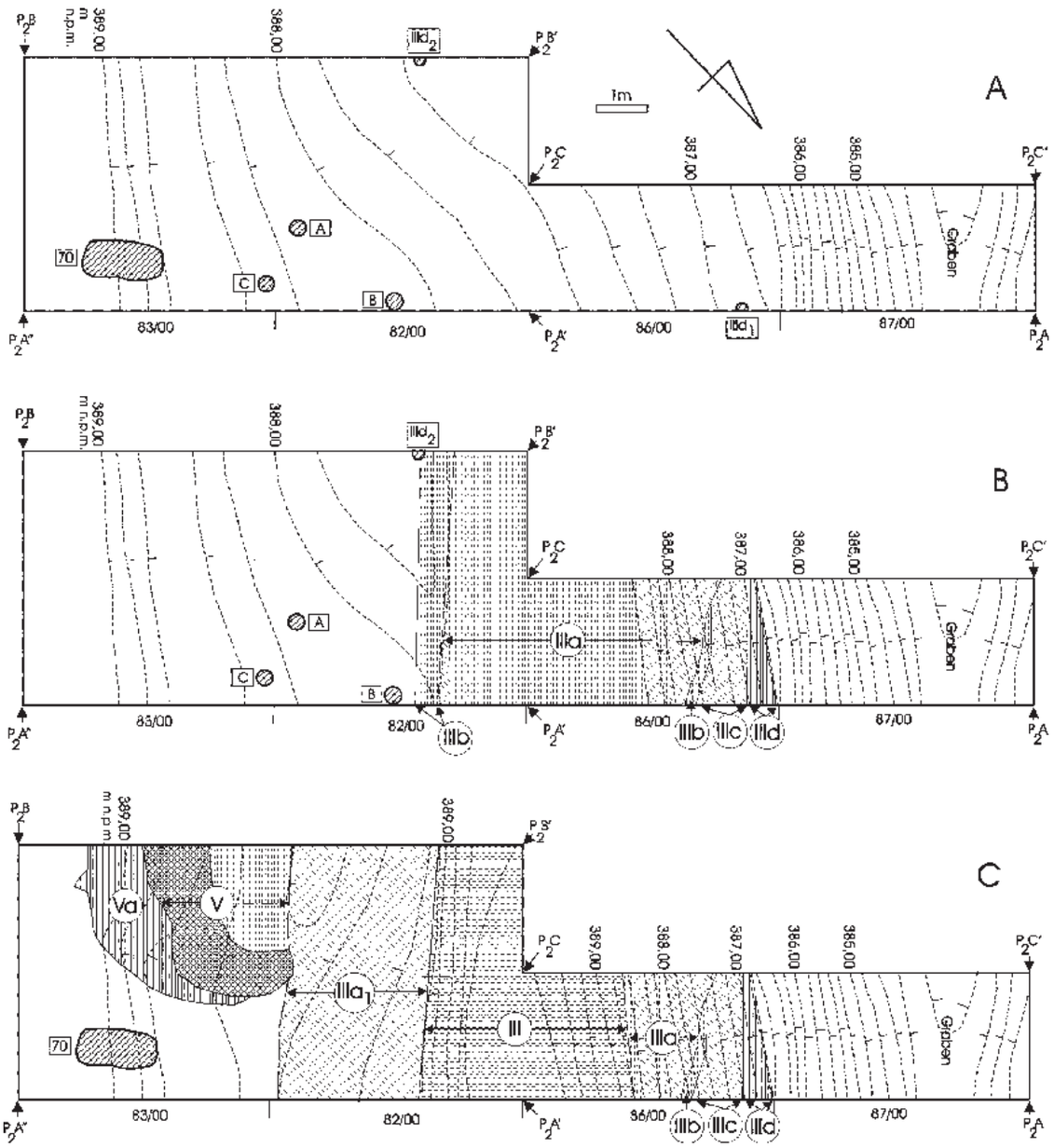

Ryc. 90. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Przekop P2 przez północny odcinek wału podgrodzia zachodniego. A – ukształtowanie stropu calca i rozplanowanie wkopanych w calec obiektów, B – warstwy i obiekty związane ze starszym wałem, C – warstwy i obiekty związane z młodszym wałem oraz strop warstw starszych od tej fazy wału (IIIa–IIId, V, Va; (sygnatury jak na ryc. 75)). Według: Poleski 2004A.

sokość wału wynosi obecnie prawie 2 m od strony zewnętrznej. Trudno zrekonstruować pierwotną wysokość wału, bowiem jego górna część została potem wtórnie zniwelowana przed budową kolejnej, młodszej (i zarazem ostatniej) w tym miejscu fazy wału. W warstwie IIIa natrafiono na bardzo słabo zachowane szczątki warstwy wyrównawczej, złożonej z resztek belek. Były one ułożone poziomo, jednak ich układ był bezładny, nie tworzył określonej konstrukcji. Należy podkreślić, iż nie natrafiono na ślady pożaru tej fazy umocnień. Nie wiadomo, czy pomiędzy okresem, w którym wał ów uległ destrukcji, a momentem wzniesienia drugiej fazy wału, nie istniał w tym miejscu wał (lub wały) młodszy od pierwszego, a starszy od drugiego. Teoretycznie wał taki mógł w tym miejscu pierwotnie istnieć, jednak niwelacja terenu pod budowę zachowanej obecnie drugiej fazy wału, spowodowała jego całkowitą destrukcję. W tej sytuacji musimy na razie przyjąć, że w tym punkcie podgrodzia zachodniego funkcjonowały jedynie dwie fazy wału. Druga faza wału została wzniesiona na miejscu pierwszej, po uprzednim zniwelowaniu terenu do poziomu. Wał ten wzniesiono najprawdopodobniej w technice skrzyniowej (zrębowej), bowiem nie odkryto jakichkolwiek śladów słupów, wspierających ścianę wewnętrzną lub zewnętrzną tej linii umocnień. Wał ten musiał pierwotnie posiadać pionowe ściany, bowiem gdyby wzniesiono go w formie ziemne-

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 100 05.03.2020 10:25:14

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 101

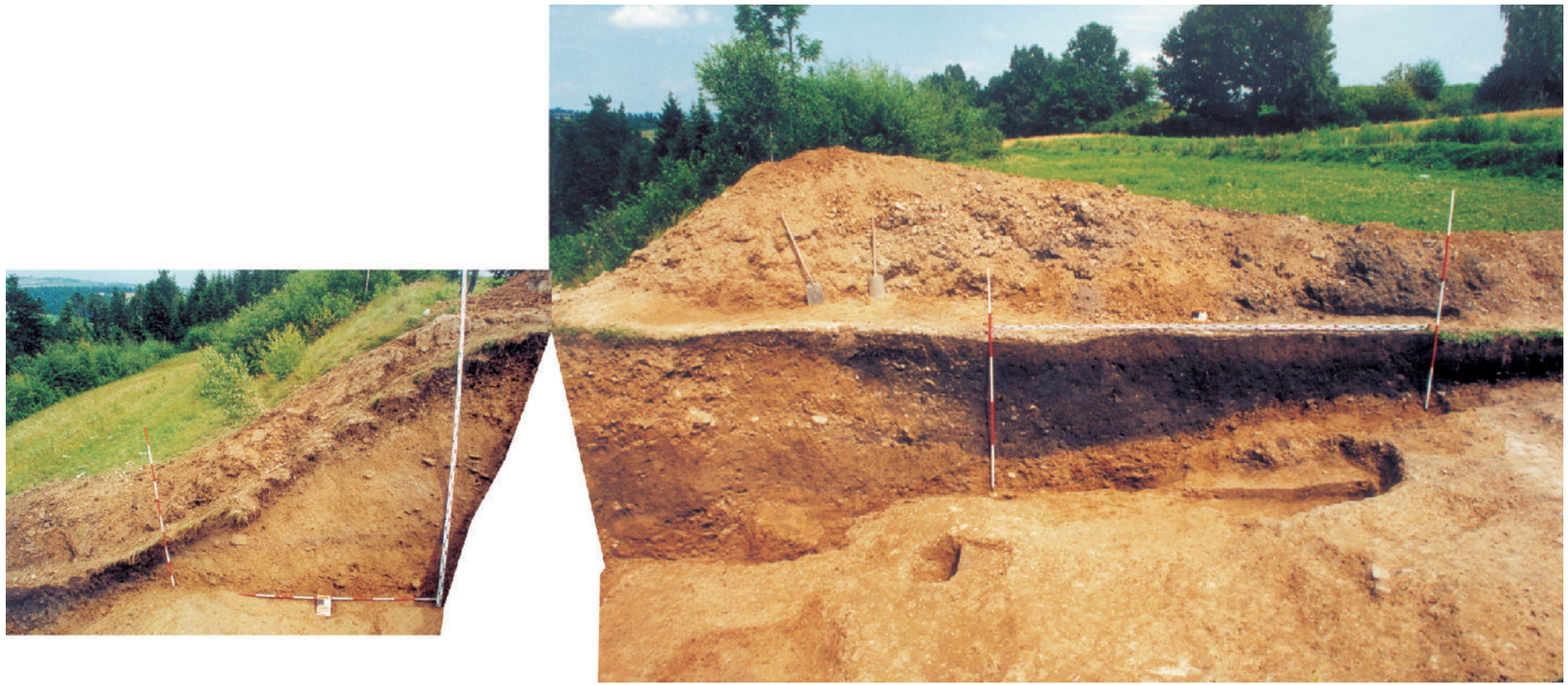

Ryc. 91. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko).Przekop P2 przez północny odcinek wału podgrodzia zachodniego. Profil wschodni wału (według: Poleski 2004A).

05.03.2020 10:25:15

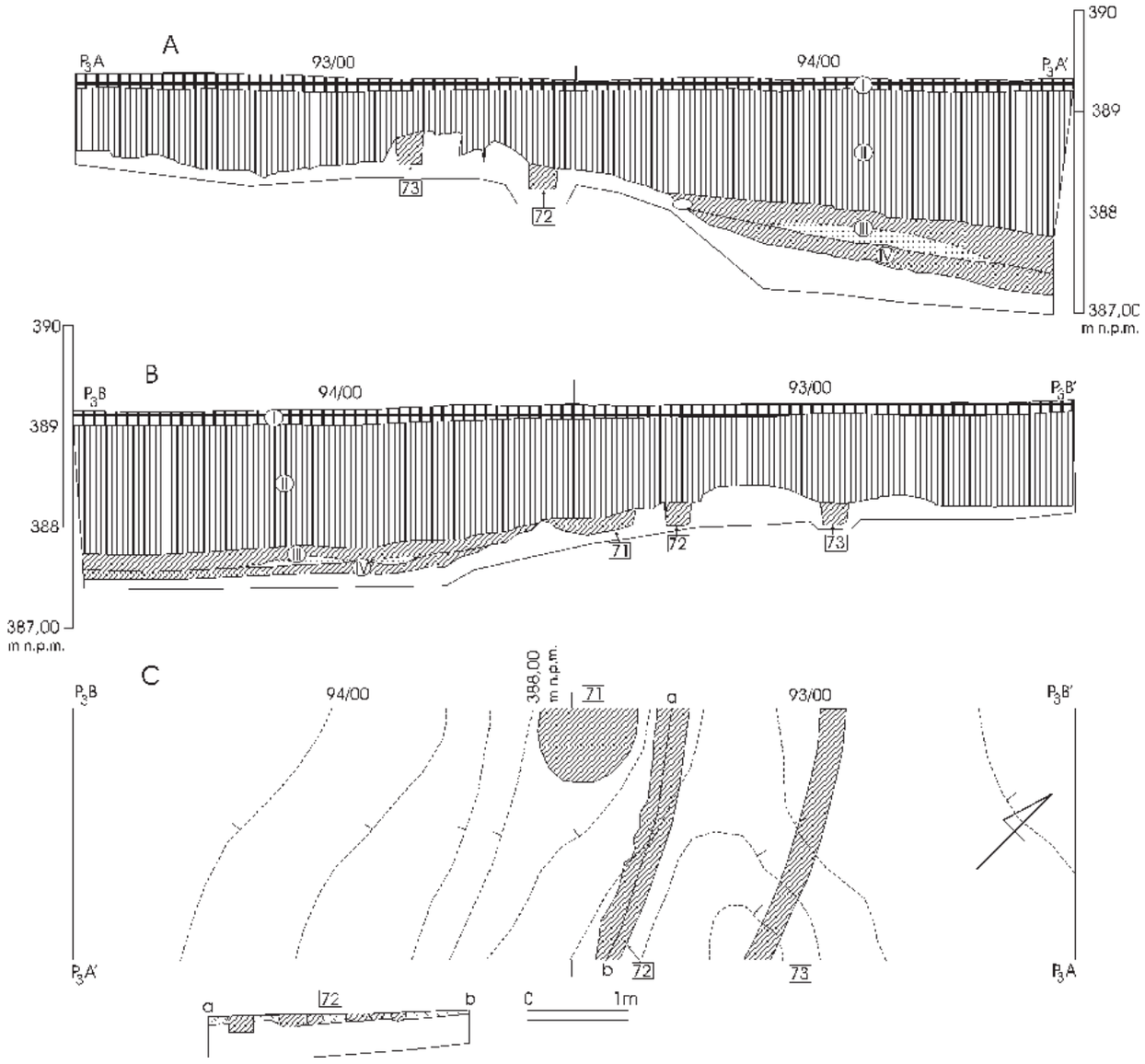

Ryc. 92. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Przekop P3 przez podgrodzie zachodnie. A – profil P_3A – P_3A', B – profil P_3B – P_3B', C – rzut obiektów wkopanych w calec (72 i 73 – rowy palisad; (sygnatury jak na ryc. 75). Według: Poleski 2004A.

go szańca (w przekroju trójkątnego lub trapezowatego), to nie potrzebna byłaby niwelacja terenu do poziomu, wystarczyłoby tylko nadsypać istniejące już rozwaliska starszej fazy wału. Zachowana szerokość wału wynosi obecnie 4 m, miąższość jego wypełniska (warstwa III) wynosi nieco ponad 1 m. Wał ten został spalony, o czym świadczą przepalone resztki belek i grudy polepy, odkryte w warstwach podestrukcyjnych po wewnętrznej stronie wału (warstwy VIIb, VIIa, VII, III2, III1). Węgle drzewne i grudy polepy odkryto także w wypełnisku niewielkiej fosy o nieckowatym przekroju (szerokość 2,5 m, głębokość około 1 m), odkrytej u stóp stoku zewnętrznego wału. Sądząc po miąższości warstw podestrukcyjnych opisanej linii umocnień wysokość jego korpusu przekraczała najpewniej 2,5 m. Biorąc pod uwagę tę wysokość, miąższość zalegających poniżej rozwalisk starszego wału, jak i różnicę wysokości pomiędzy dnem fosy, a podstawą starszego wału, można obliczyć przewyższenie korony wału w stosunku do dna fosy. Wynosiło ono pierwotnie co najmniej 7 m.

Na odcinku 93/00 (przekop **P3** na terenie podgrodzia zachodniego) odsłonięto zachowane w partii spągowej resztki wału, dzielącego podgrodzie na dwie części, lub zamykającego w którejś z faz podgrodzie od strony zachodniej (ryc. 92). Wał ten zbudowany był pierwotnie z dwóch równoległych do siebie palisad (pionowo wkopane, płasko ścięte słupy o średnicy 20–30 cm) odległych od siebie o około 1,8 m. Jest bardzo prawdopodobne, że pomiędzy dwie ściany wału wsypano glinę, jednak szczątkowy stan zachowania jego resztek nie pozwala na potwierdzenie tej hipotezy. Resztki zwęglonych belek i grudki polepy w pobliżu ścian opisanego wału wskazują, iż uległ on spaleniu. Przed wałem na odcinku 94/00 natrafiono na naturalne zagłębienie terenu (być

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 102 05.03.2020 10:25:16

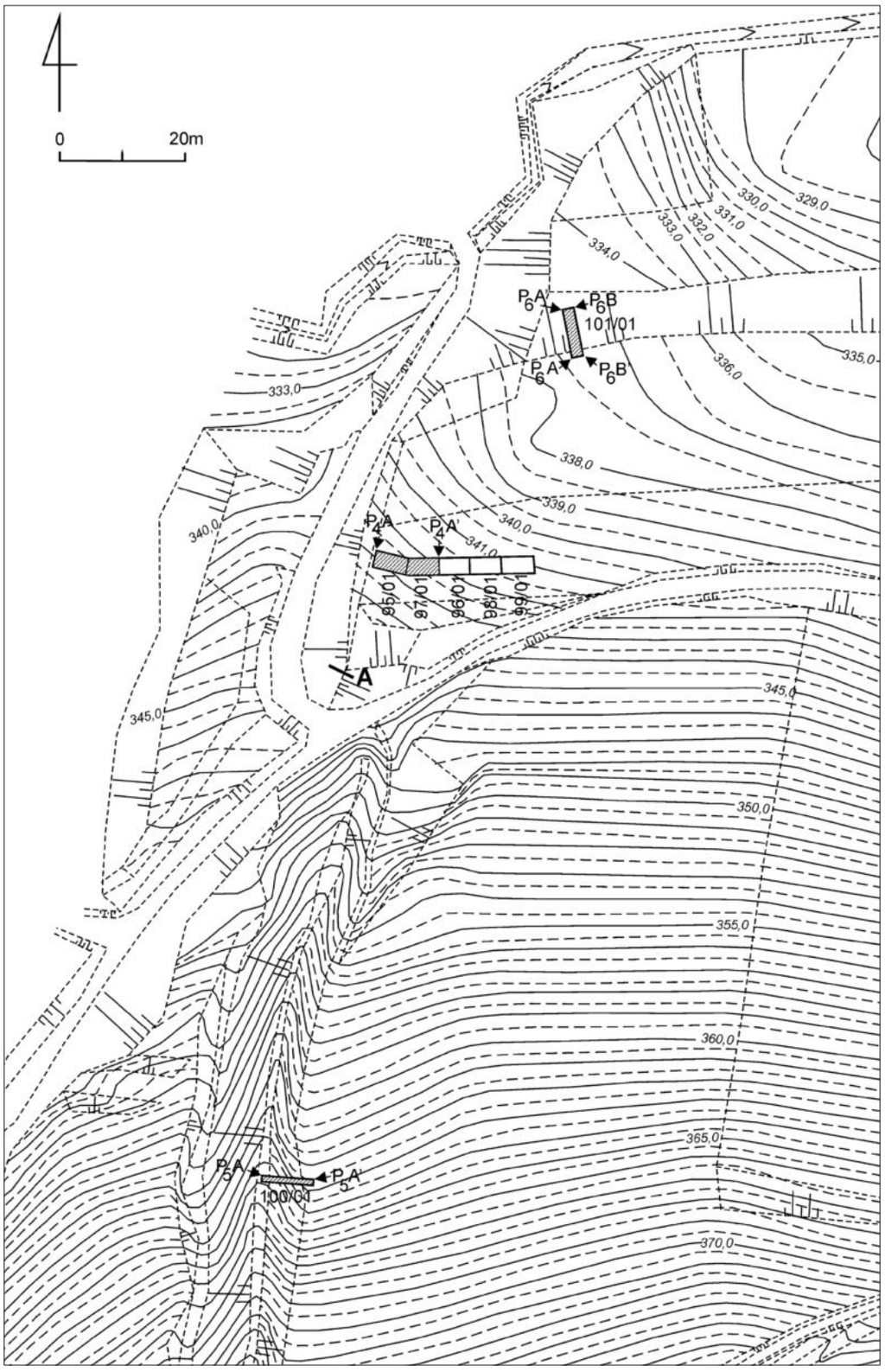

Ryc. 93. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Plan sektora C grodziska w Naszacowicach z rozlokowaniem wykopów archeologicznych (przekopy P4, P5, P6). Według: Poleski 2004A.

może celowo pogłębione), pełniące funkcję fosy (zachowana głębokość zalegania nieckowatego dna to 2,1 m poniżej obecnego poziomu gruntu). Uchwycona szerokość tego rowu wynosiła około 5 m (był on pierwotnie z pewnością szerszy o co najmniej 2–3 m).

W pobliżu narożnika północno-zachodniego podgrodzia północnego (ryc. 93, 94:A) założono przekop **P4** (odc. 95/01–99/01; ryc. 116A). Odsłonięty tu układ nawarstwień można interpretować jako szczątkowo zachowaną wewnętrzną partię wypełniska wału, który

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 103 05.03.2020 10:25:19

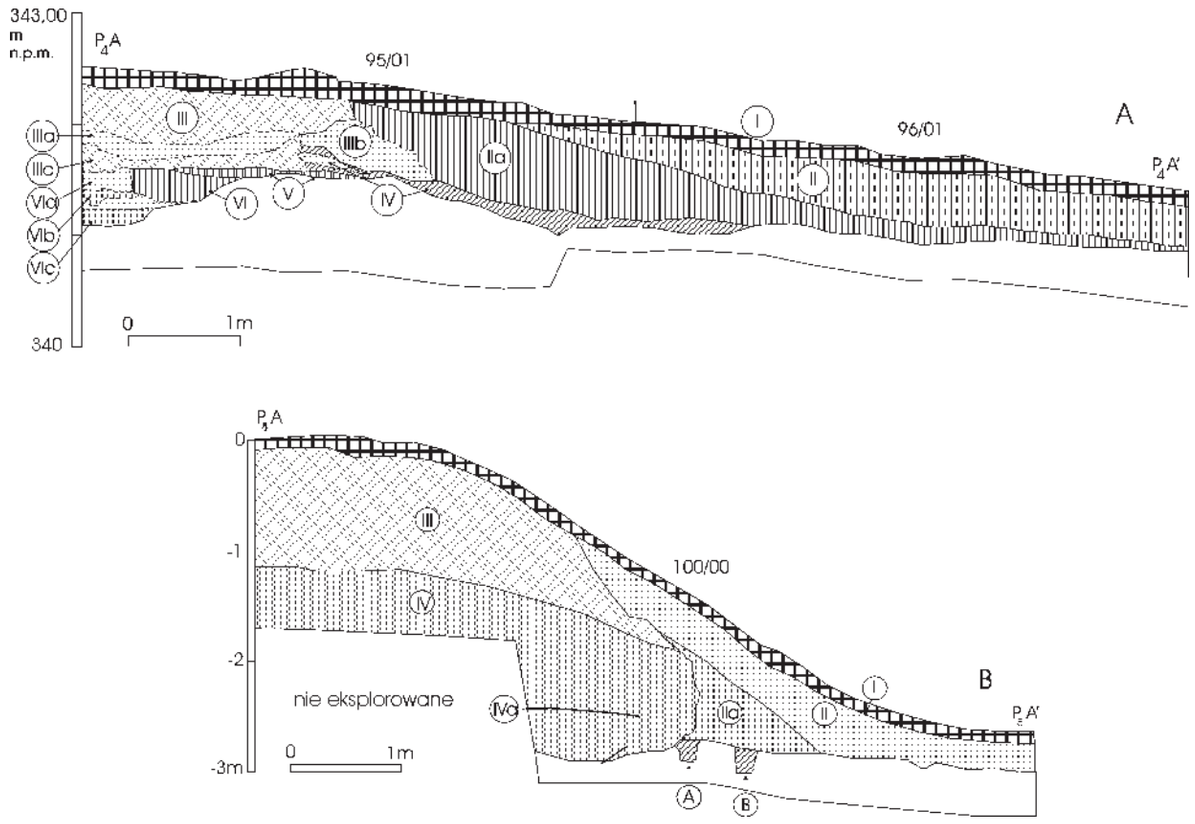

Ryc. 94. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). A – przekop P4 przez wał podgrodzia zachodniego (profil P_4A – P_4A'), B – przekop P5 przez wał podgrodzia zachodniego (profil P_5A – P_5A'), (sygnatury jak na ryc. 75) (według: Poleski 2004A).

pierwotnie posiadał najprawdopodobniej pionową, drewnianą ścianę wewnętrzną (warstwy IIIc, IIIa, III). Brak przesłanek, pozwalających na określenie momentu budowy wału. Nie wiadomo w związku z tym, czy został on wzniesiony w tym samym okresie, co jedna z faz wału głównego członu grodziska, czy też może w pewien czas po budowie którejś z faz tej obwałowań tej części grodu. Brak również przesłanek, które umożliwiłyby odtworzenie techniki budowy tego odcinka wału, nie wiadomo też, jaką funkcję pełniły pierwotnie starsze od wału, niewielkie jamy, zalegające pod jego wypełniskiem. Nie ulega jednak wątpliwości, że w opisanym przekopie natrafiono na północny odcinek wału, który bronił podgrodzie północne od strony zachodniej.

Przekop **P5** założono w środkowej części zachodniego odcinka wału podgrodzia północnego (ryc. 94B). W odsłoniętej, wewnętrznej partii wału, zidentyfikowano tylko jedną fazę budowy. Wał zbudowano zapewne z drewnianych skrzyń, wypełnionych gliną i żwirem polodowcowym. Wewnętrzna, drewniana ściana wału wspierana była przez pionowo wkopane słupy (nie tworzące jednak palisady). Zachowana wysokość wału wynosiła około 2,8 m, jego szerokość wynosiła najprawdopodobniej około 6,5–7 m. Niewielka szerokość wykopu nie pozwoliła na odtworzenie posadowienia wału wzdłuż jego biegu (jest to problem istotny, ponieważ w tym miejscu wał biegł w poprzek stoku wzgórza o nachyleniu do 30°). W trakcie eksploracji wału nie odkryto jakichkolwiek zabytków ruchomych.

Przekop **P6** założono na zewnętrznej skarpie domniemanego północnego odcinka wału podgrodzia północnego, w pobliżu jego północno-zachodniego narożnika (ryc. 95). Odkryta tu sekwencja warstw i obiektów pozwala odtworzyć kolejność zachodzących w tym miejscu wydarzeń, związanych z budową kolejnych faz wału. Pozostałości najstarszej fazy umocnień już nie istnieją w tym miejscu podgrodzia, bowiem zostały zniszczone podczas budowy drugiej i trzeciej fazy wału. O istnieniu pierwszej fazy wału świadczą dużej miąższości warstwy VI, V i IV, które zakumulowały się u jego wewnętrznej podstawy (ów wał zatrzymał proces zmywania materiału z wyżej położonych partii podgrodzia). Kolejny wał zbudowano na stropie pakietu warstw IV–IVd. Wał ten zachował się w postaci solidnego, wielowarstwowego ziemnego jądra o wysokości 1,5 m i uchwyconej szerokości ponad 6 m. Brak niestety danych na temat konstrukcji drewnianych tej linii umocnień. W zewnętrzne partie wału drugiej fazy wkopano i wbito słupy A–C. Tworzyły one najprawdopodobniej pionowe podpory drewnianej ściany zewnętrznej ostatniej w tym miejscu, trzeciej fazy wału.

Przekop P7 (odc. 102/01 i 103/01) założono w środkowej partii domniemanego zewnętrznego odcinka wału podgrodzia północnego, „pierścieniowego” (ryc. 96, 97). Przekop objął jedynie wewnętrzną partię

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 104 05.03.2020 10:25:19

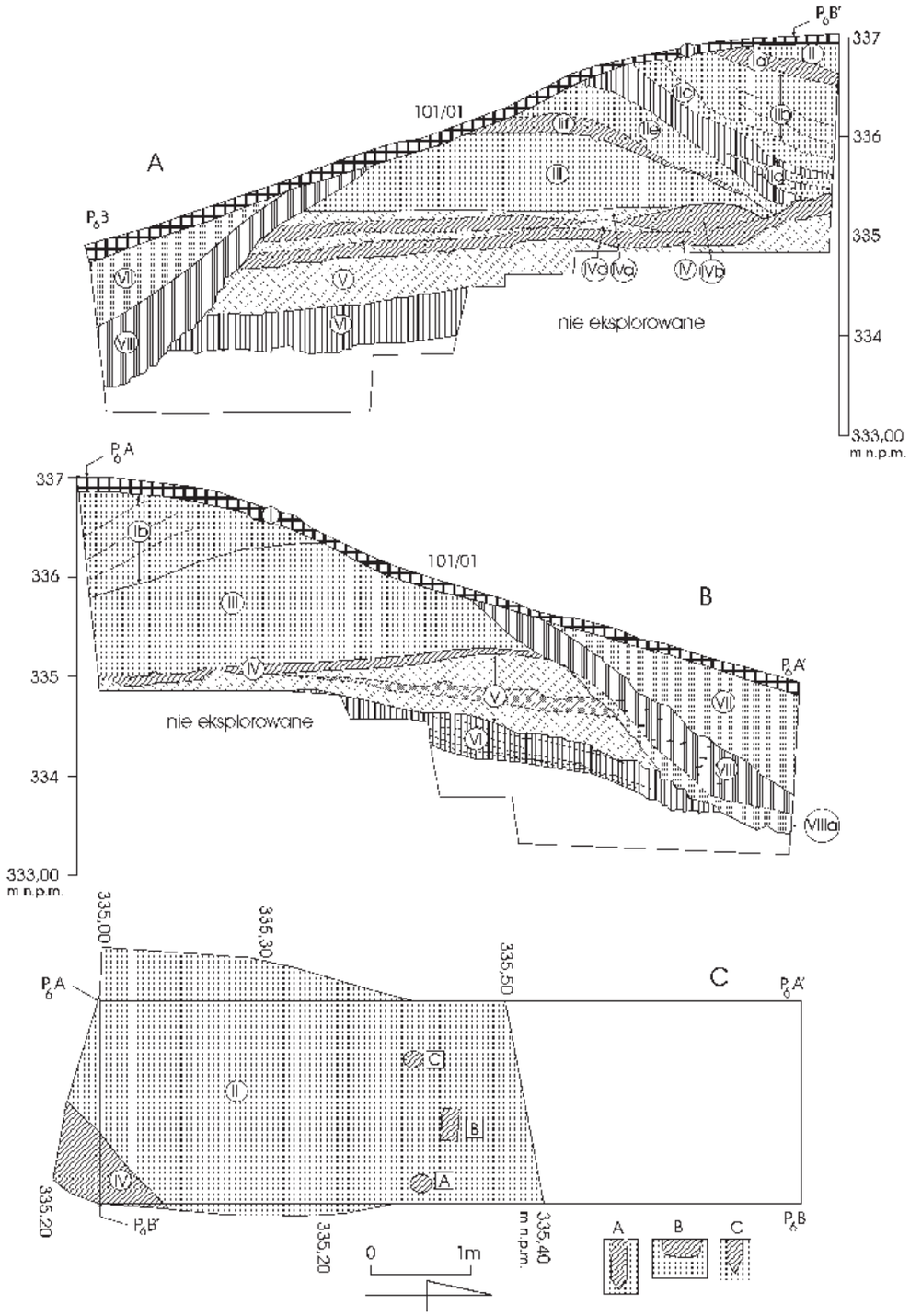

Ryc. 95. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Przekop P6 przez wał podgrodzia zachodniego. A – profil P_6B – P_6B', B – profil P_6A – P_6A', C – rzut rozplanowania dołków posłupowych wkopanych w warstwę III ((sygnatury jak na ryc. 75). Według: Poleski 2004A.

domniemanego wału. Badania ujawniły najprawdopodobniej dwie fazy budowy wału (starsza – warstwa V, młodsza – warstwa III). Nie natrafiono na wyraźne ślady pożaru którejś z faz wału w tym miejscu podgrodzia. Z podobną sytuacją stratygraficzną mieliśmy do czynienia w przekopie P2 na terenie podgrodzia zachodniego. Bardzo podobną technikę zastosowano w obu przypadkach podczas budowy młodszej linii umocnień (wał skrzyniowy, zbudowany zapewne w technice zrębowej). Pozwala to na wysunięcie przypuszczenia, że oba te odcinki wału mogły funkcjonować w tej samej fazie co wał fazy III głównego członu grodu.

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 105 05.03.2020 10:25:20

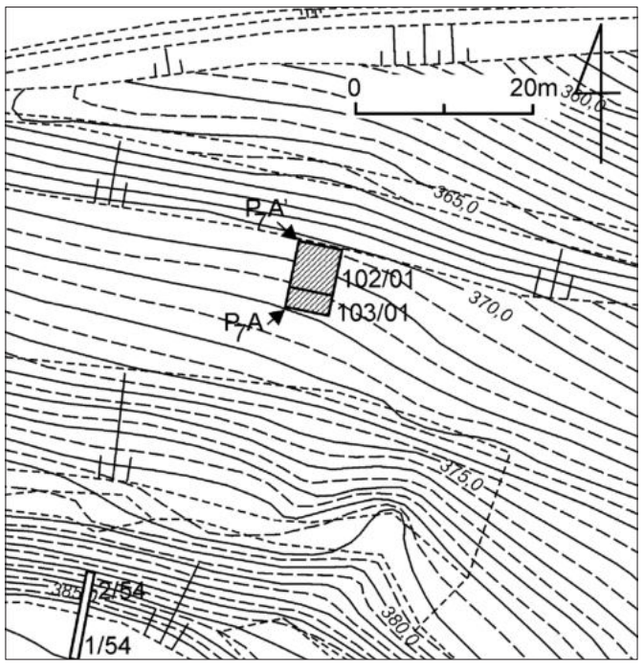

Ryc. 96. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Plan sektora D grodziska w Naszacowicach z rozlokowaniem wykopów archeologicznych (przekop P7). Według: Poleski 2004A.

4. Konstrukcja wałów

Próba odtworzenia techniki budowy najstarszego wału głównego członu grodziska (fazy I(A)) jest obarczona sporym ryzykiem błędu. Wynika to w pierwszym rzędzie z fragmentarycznego stanu zachowania jego reliktów, w drugim natomiast ze stwierdzonego braku powtarzalności technik budowy na całym obwodzie tej linii umocnień. W przekopie W1 szczątkowo zachowane relikty wału fazy I(A) należy identyfikować z warstwą XIII (szerokość zachowanych partii wału wynosiła w tym miejscu nieco ponad 2 m). Analiza wzajemnych relacji między warstwą XIII, warstwą XIV (warstwa kulturowa zalegająca przy wewnętrznej podstawie wału) i pasem wypalonego *in situ* stropu humusu pierwotnego, rozdzielającego te warstwy, dowiodła, iż był to wał ziemny, którego pionowa, wewnętrzna ściana przebiegała pierwotnie w tym miejscu, w którym potem wkopano rów palisady (obiekt 28, zewnętrzna ściana wału fazy II). Ze względu na zniszczenie zewnętrznych i górnych partii tego wału podczas budowy wału fazy II i kopania fosy nie jest możliwe odtworzenie jego pierwotnej szerokości i wysokości. Nic nie wiadomo również o technice budowy wspomnianej, pionowej ściany wewnętrznej owego wału. Ze względu na stratygraficzne położenie warstwy XII w przekopie W2 można uznać ją za pozostałość wału identycznego z opisanym powyżej wałem fazy I(A) z zachodniego odcinka umocnień (przekop W1). Wał ten został zniszczony od strony zewnętrznej w trakcie budowy umocnień fazy II i III. Był to szaniec zbudowany z gliny, w którym umieszczono w niektórych miejscach niezbyt zwartą warstwę kamieni („bruk" z otoczaków). Z wałem tych związane były integralnie duże słupy o średnicy 50 cm, tkwiące pionowo w centralnej partii nasypu. Słupy te, odległe od siebie o prawie 4 m, mogły pierwotnie podtrzymywać konstrukcję drewnianą (przedpiersie), wieńczącą koronę wału (wał typu WIIB1; ryc. 98). Nie wiadomo, jak wyglądała zewnętrzna część umocnień, w każdym razie szerokość przekraczała z pewnością 5 m (ryc. 98). Należy podkreślić, że wał ten biegł w tym miejscu po linii NW–SE, czyli młodsze od niego umocnienia (fazy II i III), położone były na osi odchylonej od niego o około 45°. Tłumaczyć to należy najprawdopodobniej obsunięciem części zbocza wzgórza, na którym wzniesiono główny człon grodu. Hipotezę tę potwierdziły obserwacje przeprowadzone w trakcie badań południowo-wschodniego odcinka umocnień (przekop W4). Z kolei nieobecność reliktów wału fazy I(A) od strony południowej głównego członu grodziska (przekop W3) można tłumaczyć celowym skracaniem obwodu młodszych wałów, do budowy których wykorzystano najprawdopodobniej także pozostałości najstarszej linii umocnień. Dość zagadkowe jest zróżnicowanie techniki budowy wewnętrznych partii opisanej, najstarszej linii wału głównego członu grodziska. Od strony zachodniej głównego członu grodu wał ten posiadał najprawdopodobniej pionową, drewnianą ścianę wewnętrzną, natomiast od strony wschodniej wał od strony wewnętrznej miał formą ziemnego szańca

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 106 05.03.2020 10:25:20

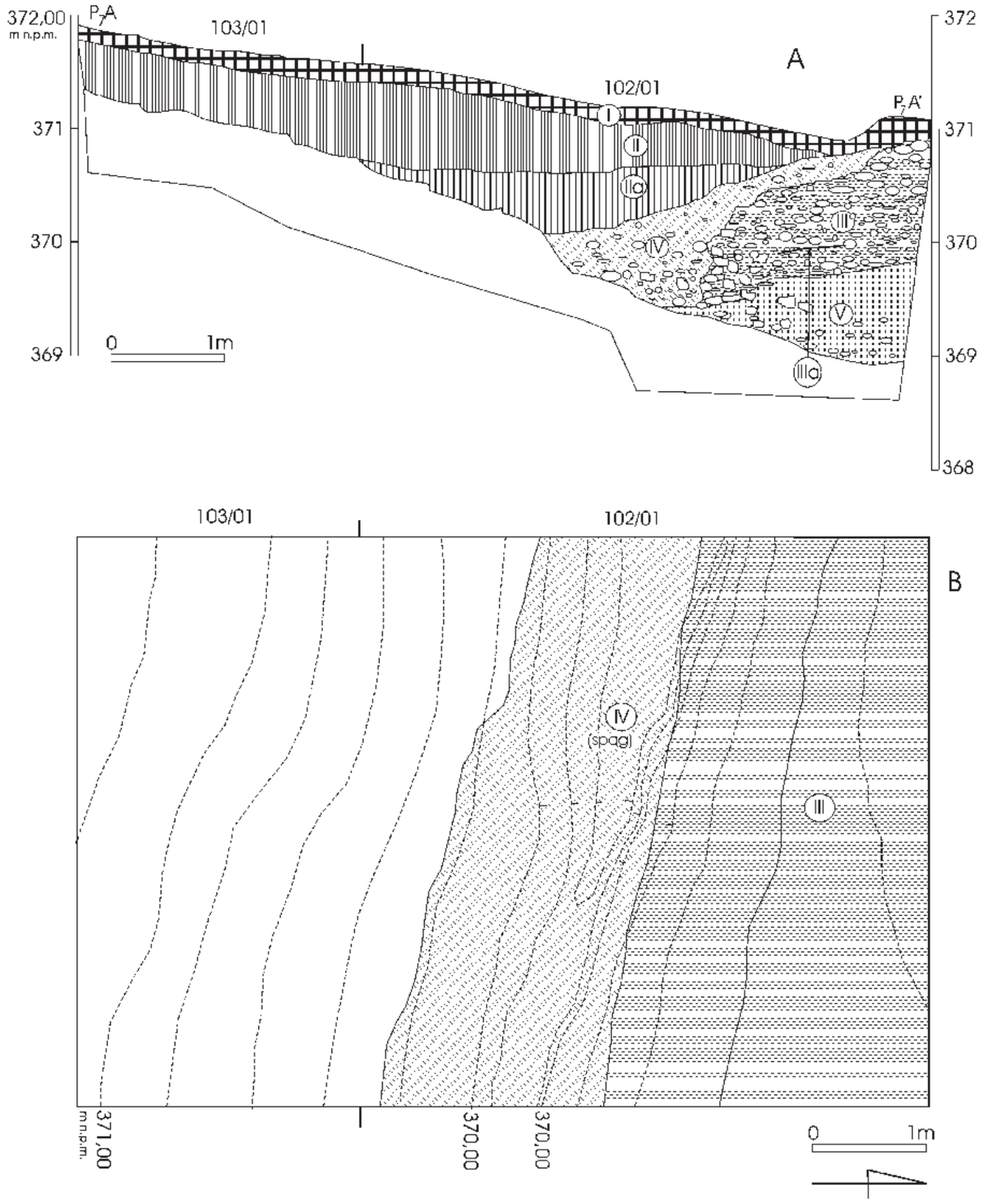

Ryc. 97. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Przekop P7 przez wał podgrodzia północnego (tzw. podgrodzia pierścieniowego). A – profil W_7A – W_7A', B – ukształtowanie stropu reliktów wału (warstwa III, spąg warstwy IV i calec; (sygnatury jak na ryc. 75). Według: Poleski 2004A.

o łagodnie nachylonym stoku. Rodzące się ewentualne wątpliwości co do jednorodności (i synchroniczności) opisanych konstrukcji rozwiewa jednak zaleganie pod reliktami owego wału (w przekopach W1 i W2) humusu pierwotnego, jak i brak pod tymi reliktami owego wału w obu przekopach śladów warstw i obiektów, związanych z ewentualnym starszym od fazy I(A) osadnictwie wczesnośredniowiecznym. Stosowanie rozmaitych technik budowy tej samej linii wału nie jest przecież we wczesnym średniowieczu zupełnie nieznane, najbliższym przykładem jest zastosowanie ścian plecionkowych i płotowych w różnych częściach tego samego obwodu wału grodziska w Brzezowej z VIII–IX w. (Ginalski, Muzyczuk 1989; 1992).

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 107 05.03.2020 10:25:21

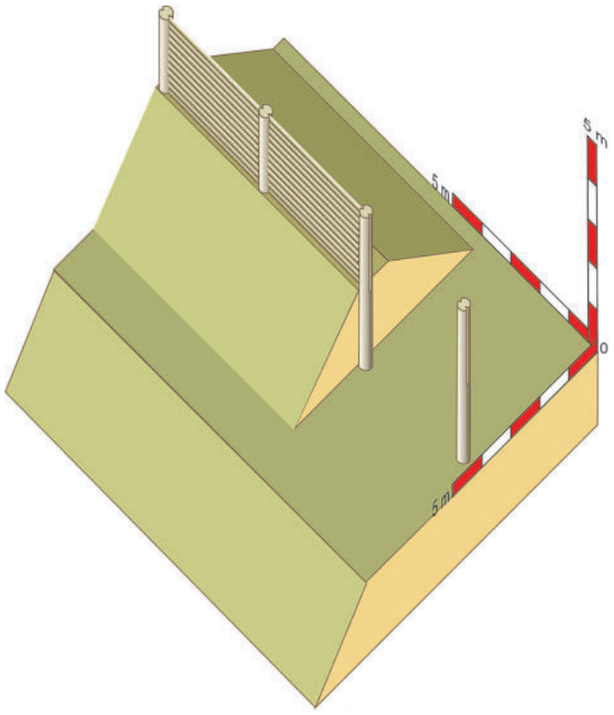

Ryc. 98. Wał typu WIIB1 (według: Poleski 2004A).

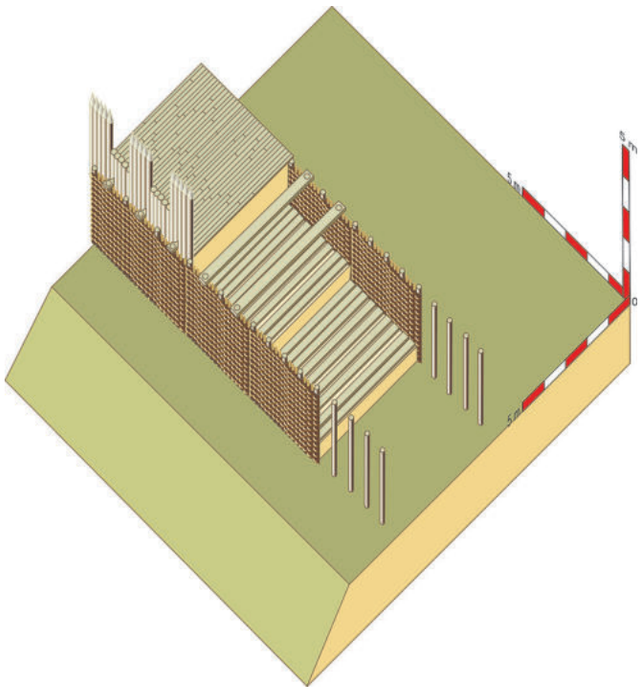

Ryc. 99. Wał typu WIVA1 (według: Poleski 2004A).

Podgrodzie południowe od strony południowej bronione było w najstarszej fazie osadnictwa wczesnośredniowiecznego wałem drewniano-ziemnym (przekop P1, odc. 76/94). Jego ściana zewnętrzna składała się ze słupów rozmieszczonych na jednej linii, co 70 cm. Były to ostro zakończone słupki o średnicy do 15 cm, wbite pionowo w ziemię do głębokości 60 cm. Stanowiły one zapewne elementy konstrukcyjne zewnętrznej, plecionkowo-słupowej ściany wału podgrodzia (wał typu WIVA1; ryc. 99). Wał ten uległ prawie całkowitej niwelacji, a więc nie wiadomo jaka była jego szerokość, wysokość i jaka była konstrukcja ściany wewnętrznej. Opisana powyżej sytuacja stratygraficzna na terenie podgrodzia południowego dostarcza silnych przesłanek na rzecz tezy, iż wspomniany wał funkcjonował najprawdopodobniej w tym samym czasie co wał fazy I(A) głównego członu grodu.

Pozostałości kolejnej fazy wału głównego członu grodziska została odkryte *in situ* w przekopie W3 (wał fazy C/D). Był to najpewniej wał skrzyniowy (wzniesiony zapewne w technice zrębowej). Pionowe ściany wału wspierały od zewnętrz i od wewnątrz potężne pionowe słupy rozmieszczone wzdłuż linii ścian co 2,5 m (ryc. 101). Górne końce tych słupów były zapewne powiązane z zakończeniami słupów umieszczonych wewnątrz wypełniska skrzyń wału. Skrzynie w partii zewnętrznej wału wypełnione były dużymi fragmentami łamanego piaskowca i gliną, w partii wewnętrznej wyłącznie gliną. Szerokość wału wynosiła 4,4 m, wysokość co najmniej 2 m, zaś całego wału wraz z przedpiersiem co najmniej 3 m (wał typu WIVC2). Brak przesłanek, które pozwoliłyby zrekonstruować wygląd korony i przedpiersia wału. U podstawy wewnętrznej ściany wału zalegał bruk z dużych, płaskich kamieni, szerokości około 1 m. Umieszczono go tam zapewne w celu zapobieżenia podmywaniu wału przez wody deszczowe i roztopowe, spływające tu z wyżej położonych partii majdanu. Warstwy podestrukcyjne tego wału odkryto również w przekopie W2, natomiast w pozostałych przekopach (W0, W1, W4) nie natrafiono na dające się jednoznacznie zidentyfikować relikty tej fazy umocnień.

Najlepiej zachowały się relikty wału fazy II, odkryte we wszystkich przekopach przez linię umocnień głównego członu grodziska (W0–W4). Pozwala to na przeprowadzenie stosunkowo dokładnej rekonstrukcji techniki jego budowy i odtworzenie pierwotnych wymiarów. Wał został posadowiony na swego rodzaju podwalinie glinianej (warstwa IXc w przekopie W1), lub celowo zniwelowanych do poziomu reliktach starszych wałów (fazy I(A) lub C/D). Jako swego rodzaju bermę między fosą a ścianą zewnętrzną nowo wznoszonego wału wykorzystywano pozostałości starszych umocnień. W starsze warstwy wkopano płaskodenny rów o szerokości do 60 cm, w który wpuszczono pionowo ustawione drewniane słupy o średnicy 20–30 cm. Tworzyły one palisadę, stanowiącą ścianę zewnętrzną wału. Górne końce słupów tworzyły zapewne przedpiersie wału. Sposób wiązania górnych partii palisady z korpusem wału jest trudny do odtworzenia na podstawie posiadanych danych. Biorąc pod uwagę odkryte w przekopie W1 w warstwie IXa_2 dranice z otworami na czopy, a także analogie z grodziska w Behren-Lübchin (Schuldt 1965, tabl. 65–67), na

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 108 05.03.2020 10:25:21

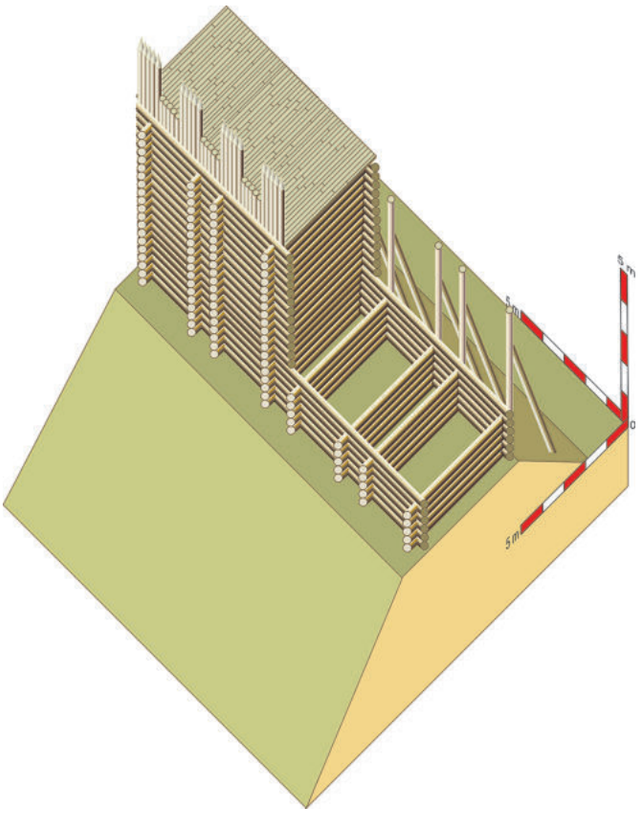

Ryc. 100. Wał typu WIVB1 (według: Poleski 2004A).

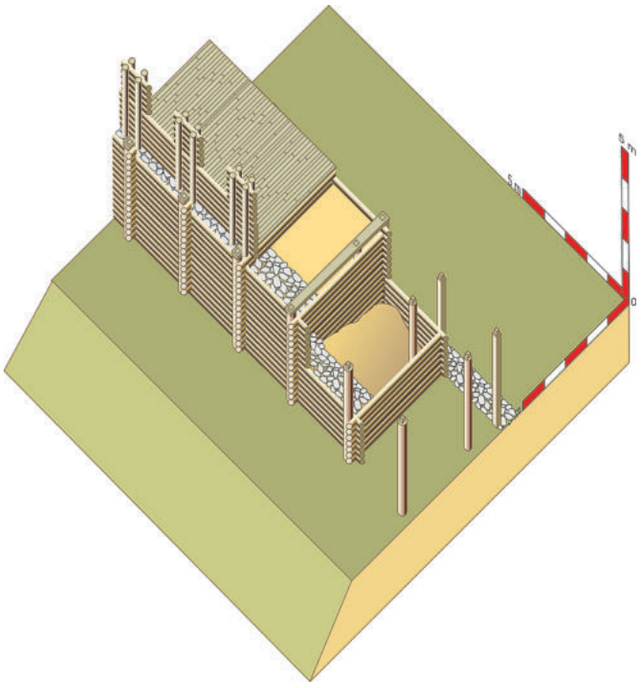

Ryc. 101. Wał typu WIVC2 (według: Poleski 2004A).

rysunku rekonstrukcyjnym (ryc. 102) zastosowano zaobserwowany tam sposób łączenia drewnianych elementów wału. Od strony wewnętrznej do palisady przylegały poziomo jedna nad drugą ułożone belki (lub dranice), tworzące rodzaj szalunku (były to po prostu zewnętrzne ściany skrzyń, tworzących właściwą konstrukcję opisywanego wału). Zapobiegał on przed wymywaniem ziemi ze skrzyń wału przez wody deszczowe i roztopowe. Ścianę wewnętrzną wału wspierały czworokątne, pionowo wkopane w ziemię słupy (40×18 do 40×20 cm) odległe od siebie o 2,4–2,6 m. Podtrzymywały one pierwotnie pionową ścianę z poziomo ułożonych jedna nad drugą belek lub dranic (były to po prostu wewnętrzne ściany skrzyń, tworzących właściwą konstrukcję opisywanego wału). Pierwotnie górne końce słupów ściany wewnętrznej połączone były poziomymi, poprzecznymi do biegu wału belkami z górnymi końcami podobnych, czworokątnych słupów tkwiących wewnątrz wypełniska skrzyń zewnętrznych wału. Słupy te były wkopane w warstwę podwaliny opisywanego wału (pozostałości tych słupów odkryto w przekopach W1 i W3). Natrafiono także na ślady poziomych belek w warstwie spalonej korony wału, które pierwotnie łączyły się z kolei ze słupami ściany wewnętrznej (przekop W1). Odkrycie pozostałości ścian wewnętrznej i zewnętrznej pozwoliło na dokładne określenie szerokości wału fazy II. Wynosiła ona przeciętnie około 6,2 m. Wał podzielony był na rzędy skrzyń zewnętrznych i wewnętrznych, rozdzielonych ścianką z belek (natrafiono na jej pozostałości). Wydaje się bardzo prawdopodobne, że wał zbudowany był ze skrzyń wzniesionych w technice zrębowej, wspartych od zewnątrz palisadą, od wewnątrz zaś systemem pionowych słupów. Wypełnisko skrzyń zewnętrznych złożone było głównie z warstw dużych fragmentów łamanego piaskowca, które przesypywane były gliną. Z całą pewnością nie tworzyły one tzw. suchego muru, znanego np. z grodzisk wielkomorawskich (w żadnym z przekopów nie natrafiono na zachowane lico zewnętrzne ewentualnego „suchego” muru). Wypełnisko skrzyń wewnętrznych tworzyły warstwy gliny. W spągu i środkowej partii wypełniska obu rzędów skrzyń natrafiono (w zależności od przekopu przez wał) na 2–4 warstwy wyrównawcze, zbudowane z poziomo, poprzecznie do biegu wału ułożonych dranic. Należy przypuszczać, że także korona wału była wyłożona dranicami. Pierwotna wysokość wału od strony zewnętrznej (od poziomu bermy) wynosiła w różnych miejscach obwodu wału 2,5–4 m, zaś z przedpiersiem na zewnętrznej, górnej krawędzi wału 3,5–5 m. Opisaną linię umocnień należy zaliczyć do wałów typu WIVD3. Najprawdopodobniej przed wałem wykopano fosę, jednakże jej relikty zostały zniszczone podczas kopania (pogłębiania?) fosy związanej z wałem fazy III.

W trakcie badań podgrodzia zachodniego natrafiono na pozostałości starszej fazy północnego odcinka wału (przekop P2). Był to najprawdopodobniej także wał skrzyniowy, którego ściany zewnętrzne i wewnętrzne

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 109 05.03.2020 10:25:22

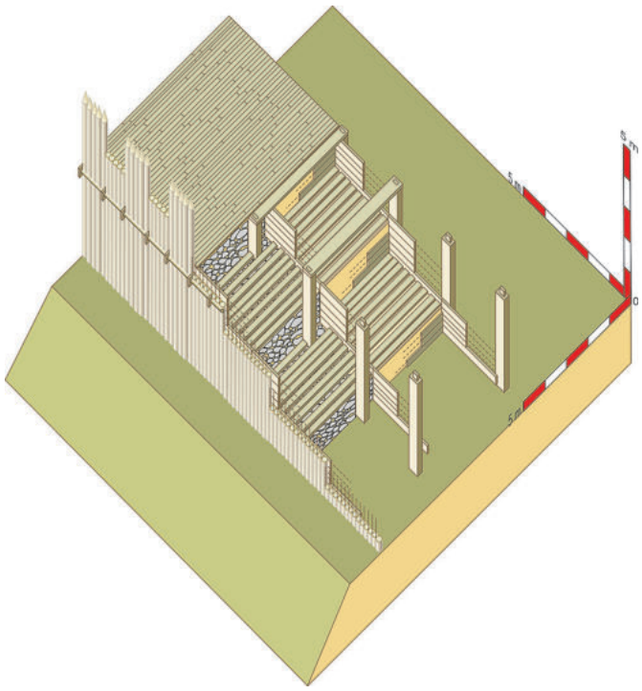

Ryc. 102. Wał typu WIVD3 (według: Poleski 2004A).

Ryc. 103. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Rekonstrukcja wyglądu wału i zabudowy mieszkalnej głównego członu grodziska w Naszacowicach w fazie III (widok na część północno-zachodnią głównego członu grodu i północno-wschodnie partie podgrodzia zachodniego). Według: Poleski 2004B.

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 110 05.03.2020 10:25:22

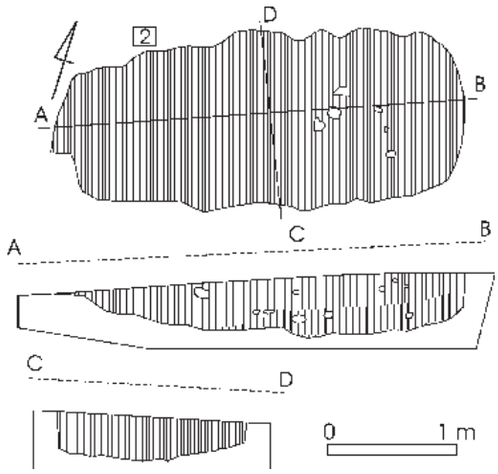

Ryc. 104. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Plan i profil obiektu 2 (według: Poleski 2004A).

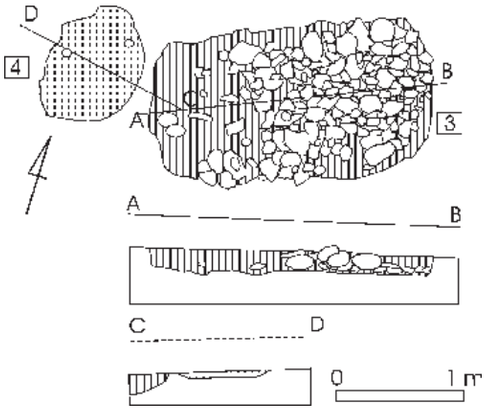

Ryc. 105. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Plan i profile obiektów 3 i 4 (według: Poleski 2004A).

wspierały rozmieszczone co kilka metrów pionowe słupy. Szerokość wału wynosiła około 6,5 m (typ wału WIVC1). Brak przesłanek, które pozwoliłyby powiązać ten wał z którąś z faz osadniczych, wyróżnionych w trakcie badań głównego członu grodziska. Prawdopodobnie zbliżoną technikę budowy zastosowano przy wznoszeniu zachodniego odcinka wału podgrodzia północnego (przekop P5). W trakcie badań nie odkryto zabytków, które pozwoliłyby określić chronologię tej linii umocnień.

Podczas badań podgrodzia zachodniego odkryto w przekopie P3 silnie zniszczone pozostałości wału, którego ścianę zewnętrzną i wewnętrzną tworzyły palisady oddalone od siebie o 1,8 m. Nie jest jasne, czy przestrzeń między palisadami wypełniona była ziemią, ale wydaje się to prawdopodobne (wał typu WIVD1). O chronologii tego obiektu nie można powiedzieć niczego ponad to, że był to wał wczesnośredniowieczny.

Ostatnia, czwarta z kolei, faza wału głównego członu grodu, rozpoznana została we wszystkich przekopach prze tę linię umocnień (W0–W4). Jako podstawę nowo wznoszonej konstrukcji wykorzystano rozwaliska wału fazy II, mające wówczas postać ziemnego szańca o wysokości 2–3 m. O technice budowy opisywanej linii wału najwięcej danych przyniosły badania w przekopie W1. Na płaskiej koronie spalonego, starszego wału wzniesiono skrzynie drewniane w konstrukcji zrębowej, których szerokość wynosiła około 4 m (ryc. 100, 105). Pozostałością po zewnętrznej ścianie opisywanego wału było charakterystyczne liniowe „ugięcie” (VIIIa) warstwy spalonej korony starszego wału (VIII), odkryte w przekopie W1. Biegło ono wzdłuż wału, w odległości 1,5 m od górnej krawędzi zewnętrznej skarpy rozwalisk umocnień fazy II. Ponieważ ani w „ugięciu” („rowku”), ani w jego sąsiedztwie nie natrafiono na pozostałości słupów, można wnosić, iż wzniesiona ściana wału nie potrzebowała tego rodzaju wsparcia. Pozwala to wnioskować o zastosowaniu techniki zrębowej przy budowie opisywanego wału. Sądząc z relacji przebiegu tej ściany wału do górnej krawędzi skarpy jego podstawy, przed ową ścianą zostawiono swego rodzaju bermę o szerokości 1,5 m.. Ściana wewnętrzna wału przebiegała po linii wkopów posłupowych (odkrytych w przekopach W1–W3), w odległości 4 m na wschód od ściany wewnętrznej. W wkopach tych mieściły się pierwotnie dolne końce słupów, które tworzyły konstrukcję zastrzałową. Składała się ona z pionowych słupów, umieszczonych bezpośrednio przy ścianie wewnętrznej wału, wspieranych przez ustawione ukośnie belki. Ścianę wsparto najprawdopodobniej w miejscach najbardziej narażonych na destrukcję, czyli na wiązaniach zrębowych ścian wzdłużnych i poprzecznych skrzyń. Charakterystyczne ułożenie wkopów posłupowych III/A i III/B oraz III/C i III/D w pary odległe od siebie o 1,3–1,5 m wskazuje (przekop W1), iż były to pary słupów podpierających wiązania dwóch sąsiadujących ze sobą skrzyń wału. Szerokość owych skrzyń wyznacza odległość między wkopami posłupowymi III/A i III/C oraz III/D i III/E. Wynosiła ona 2,2–2,5 m. Wynika z tego, że wał fazy III utworzony był ze skrzyń właściwych o szerokości do 2,5 m, a także z węższych (do 1,5 m) skrzyń tworzonych przez końce belek ścian wzdłużnych sąsiednich skrzyń właściwych, które wystając poza wiązanie zrębu ścian tworzyły dodatkowe skrzynie. Wypełnisko skrzyń tworzyła glina i niezbyt liczne, dość duże fragmenty łamanego piaskowca. Pierwotna wysokość skrzyń wynosiła najprawdopodobniej 5–5,5 m (wał typu WIVB1). Dodając do tego minimalną wysokość rozwalisk starszego wału tworzących podstawę wału fazy III (2 m), jak i minimalną głębokość fosy (3,5 m), możemy przyjąć, że przewyższenie korony wału nad dnem fosy wynosiło 10,5–11 m. W przekopie W1, na przedłużeniu wspomnianych wkopów posłupowych, w odległości około 80–50 cm na wschód od nich, natrafiono na dołki po pionowo wkopanych słupach (III/F–III/J) o średnicy 20–25 cm. Były one wkopane na poziomie o 30–60 cm

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 111 05.03.2020 10:25:23

niższym od den wkopów posłupowych III/A–III/E, nie zawsze dokładnie na ich osi. Wyklucza to najprostszą interpretację funkcji tych słupów jako elementów wiążących się bezpośrednio z konstrukcją słupową, która wspierała ścianę wewnętrzną opisywanego wału. Wydaje się prawdopodobne, że na owych słupach wspierały się belki, na których ułożono rodzaj dookolnej uliczki biegnącej przy wewnętrznej ścianie wału. Uliczka ta musiała być wyniesiona ponad poziom majdanu o około 1,5–2 m. Tworzyła ona równocześnie rodzaj daszku zapobiegającego podmywaniu wewnętrznej ściany wału i rozmywaniu jego podstawy przez wody deszczowe i roztopowe. Pozostałości opisanej powyżej konstrukcji „daszku" odkryto jedynie w przekopie W1.

Wał młodszej fazy podgrodzia zachodniego, odkryty w przekopie P2, był najprawdopodobniej również zbudowany w konstrukcji skrzyniowej, w technice zrębowej. Szerokość wału wynosiła około 4 m, wysokość skrzyń co najmniej 2,5 m. Pozycja stratygraficzna pozostałości tego wału pozwoliła wysunąć hipotezę, wedle której wał ten był współczesny umocnieniom fazy III głównego członu grodu. Nie można wykluczyć, iż kolejny fragment tej samej linii wału odkryto w przekopie P7, założonym na północnym odcinku północnego podgrodzia – „pierścieniowego".

W trakcie badań na terenie grodziska w Naszacowicach nie natrafiono w żadnym z wykopów na pozostałości bramy. W tej sytuacji jako nieudokumentowane przypuszczenie należy traktować tezę, iż brama wjazdowa głównego członu grodu znajdowała się pierwotnie w tym miejscu, w którym znajduje się obecnie wjazd na tę część grodziska (od strony wschodniej).

Kwestia odtworzenia planu obwałowań grodu w Naszacowicach w poszczególnych fazach osadnictwa jest wyjątkowo trudna. Wiąże się to z brakiem pewnych przesłanek, które pozwalałyby w sposób jednoznaczny synchronizować rozpoznane relikty wałów podgrodzi z kolejnymi fazami wałów głównego członu grodu. Ponieważ w trakcie badań wałów podgrodzi nie odkryto fragmentów drewna nadających się do analiz dendrochronologicznych, jak i zabytków mogących pełnić dla tych konstrukcji rolę precyzyjnych, niezależnych wyznaczników chronologii, nie można precyzyjnie ustalić chronologii absolutnej tych wałów. W tej sytuacji można jedynie zasygnalizować kilka hipotez, których prawomocność wspierają pewne przesłanki, wynikające z analizy stratygrafii poszczególnych przekopów przez wały.

Prawdopodobnie w okresie funkcjonowania wału fazy I(A) głównego członu grodu istniał też wał podgrodzia południowego od strony Dunajca. Być może były im też współczesne: starsza faza północnego odcinka wału podgrodzia zachodniego i najstarsza faza północno-zachodniego odcinka wału podgrodzia północnego. Może wskazywać na to pośrednio fakt wzniesienia tych wałów jako najstarszych w opisanych miejscach. W ich wypełniskach i warstwach podestrukcyjnych odkryto wyłącznie zabytki prehistoryczne. Oznacza to zapewne, że w tych rejonach nie było warstw i obiektów wczesnośredniowiecznych starszych od momentu budowy owych wałów. Należy jednak podkreślić, iż równie prawdopodobnym wydaje się następująca możliwość: opisane odcinki wałów podgrodzia zachodniego i północnego zostały wzniesione później, niż wał fazy I(A) głównego członu grodu. Nieobecność w wypełniskach tych wałów zabytków wczesnośredniowiecznych oznacza zaś tylko to, że w tych rejonach aktywność mieszkańców wczesnośredniowiecznego grodu fazy I(A) była niewielka lub żadna.

Następną hipotezą (i, niestety, na obecnym etapie badań ostatnią odnośnie do ogólnego planu grodu) jest domniemana współczesność wału fazy III (najmłodszego wału głównego członu grodu, powstałego po 989 r.) i młodszej fazy północnego odcinka wału podgrodzia zachodniego i północnego odcinka wału północnego podgrodzia „pierścieniowego". Hipotezę tę wspiera rekonstrukcja zrębowej techniki budowy tych wałów, jak i fakt, że są to ostatnie, najmłodsze fazy umocnień w tych punktach grodziska.

5. Zabudowa

Na możliwości rekonstrukcji techniki budowy i funkcji budynków, funkcjonujących na terenie grodu w Naszacowicach w poszczególnych fazach osadnictwa, wpływ miało kilka czynników. Pierwszy z nich to niekorzystne dla stanu zachowania szczątków drewna środowisko chemiczne gleby i warstw kulturowych. W trakcie badań okazało się, że drewno niespalone uległo w zdecydowanej większości przypadków prawie całkowitemu rozłożeniu. Z tego powodu nie udało się natrafić na pozostałości drewnianych elementów konstrukcyjnych budynków, które nie zostały zniszczone na skutek procesów podepozycyjnych. Kolejną przyczyną całkowitego zniszczenia reliktów budynków drewnianych były kilkakrotnie przeprowadzane w trakcie funkcjonowania grodu akcje niwelacji przestrzeni w obrębie wałów, związane z pobieraniem ziemi na budowę kolejnych faz wałów. Dotyczyło to zarówno obszaru majdanu głównego członu grodu, jak i jego podgrodzi. Fakt kilkakrotnego niszczenia w ten sposób starszych warstw i obiektów potwierdza odkrycie w wypełniskach wałów poszczególnych faz licznych fragmentów naczyń, kości zwierzęcych, pojedynczych przedmiotów metalowych, węgli drzewnych i grud polepy. Pochodziły one właśnie ze starszych, zniszczonych w trakcie sypania wałów obiektów. W trakcie prowadzonych w latach 1992–2001 badań podgrodzi południowego, zachodniego i północnego nie natrafiono na ich terenie na pozostałości budynków mieszkalnych lub gospodarczych. Pierwotnie były one jednak w okresie funkcjonowania grodu tam zlokalizowane, co potwierdza z jednej strony odkrycie „dużej ziemianki" na terenie

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 112 05.03.2020 10:25:23

podgrodzia zachodniego w trakcie badań prowadzonych przez A. Żakiego, z drugiej zaś odkrycie licznych zabytków ruchomych (tego rodzaju, jak wyliczone powyżej). Stosunkowo liczne wczesnośredniowieczne obiekty wkopane w ziemię zostały odkryte na majdanie głównego członu grodziska. Pomijając na razie kwestię pierwotnej funkcji tych obiektów należy zaznaczyć, iż brak możliwości precyzyjnego datowania poszczególnych jam nie pozwala na określenie ich wzajemnych relacji chronologicznych. Wielokrotnie odkrywane w trakcie badań ślady celowej niwelacji majdanu głównego członu grodu pozwalają na stwierdzenie, że pierwotnie w tym rejonie grodziska znajdowało się o wiele więcej obiektów wkopanych w ziemię. Należy także uznać za bardzo prawdopodobne, że na majdanie głównego członu grodu w poszczególnych fazach jego zasiedlenia funkcjonowały naziemne budynki mieszkalne i gospodarcze, które nie posiadały części zagłębionych w ziemię (ślady pojedynczych budowli tego typu odkryto w rejonie wału; zob. niżej).. Tak więc rysujące się na planie wykopów skupienia obiektów, jak i obszary bez pozostałości budynków, mogą w rzeczywistości daleko odbiegać od realnego stanu zabudowy grodu w okresie jego funkcjonowania w kolejnych fazach osadniczych. Na terenie grodziska w Naszacowicach jedynie w rejonie wałów sytuacja stratygraficzna była na tyle sprzyjająca, że możemy w niektórych przypadkach powiązać konkretne pozostałości obiektów mieszkalnych ze zidentyfikowanymi w trakcie badań fazami osadnictwa.

Wśród obiektów, odkrytych w trakcie badań na majdanie głównego członu grodziska zaledwie jeden (nr 8) można określić jako pozostałość niewielkiego owalnego paleniska (wypalona *in situ* glina calcowa) z towarzyszącą mu małą owalną jamą o długości 1,5 m i nieckowatym, również wypalonym dnie. Żaden z pozostałych obiektów z tego majdanu głównego członu grodziska nie posiadał w swym wypełnisku jakichkolwiek pozostałości urządzeń grzewczych w postaci palenisk lub pieców glinianych lub kamienno-glinianych (bruk z otoczaków w obiekcie 3 nie nosił jakichkolwiek śladów działania ognia). Zdecydowana większość obiektów posiadała nieckowate w przekroju dna, jedynie trzy obiekty posiadały w miarę płaskie, choć niezbyt równe dna. Większość obiektów posiadała niezbyt regularne kształty, które można podzielić na kilka typów. Kilka obiektów posiadało kształt prostokąta z zaokrąglonymi narożnikami o wymiarach od 2×1,2 do 3,4×2,2 m (ryc. 105, 111). Kilka kolejnych obiektów to wydłużone prostokąty o zaokrąglonych narożnikach (obiekty wannowate), o wymiarach od 1,8×0,8 do 3,2×1,4 m (ryc. 104, 108–110). Kolejne obiekty posiadały owalny kształt, ich wymiary wynosiły od 1,2×0,6 do 3,3×2,8 m (ryc. 109). Obiekt 10 (ryc. 107) w rzucie poziomym posiadał kształt niezbyt regularnego kwadratu (3,2×3,1 m) o zaokrąglonych narożnikach. Dno tego obiektu w przekroju pionowym było nieckowate, niezbyt regularne. odkryto także kilka kolistych w kształcie, płaskodennych jam o średnicy do 1,2 m. Żaden z przedstawionych powyżej obiektów nie może być uznany za pozostałość zagłębionego w ziemię obiektu mieszkalnego, głównie ze względu na (przeważnie) zbyt małe wymiary, niezbyt równe dna i brak urządzeń grzewczych. Być może niektóre z tych obiektów mogły pierwotnie stanowić zagłębione w ziemię części naziemnych domostw (piwniczki), wybudowanych np. w technice zrębowej. Chodzi tu przede wszystkim o wydłużone obiekty wannowate. Jest to hipoteza prawdopodobna, jednak w tym przypadku właściwie niemożliwa do udowodnienia, bowiem nie zachowały się w sąsiedztwie tych obiektów jakiekolwiek pozostałości ścian budynków naziemnych. Podkreślić należy, iż podobne obiekty wannowate mogą być niekiedy uznane za relikty wkopanych w ziemię chat, lecz jedynie wtedy, gdy na ich dnie zostaną odkryte pozostałości urządzenia grzewczego. W tej sytuacji funkcja wszystkich opisanych powyżej obiektów jest niemożliwe do rekonstrukcji. Obiekty te mogły być zagłębionymi w ziemię partiami naziemnych domostw, jamami zasobowymi, jamami odpadkowymi, lub obiektami pełniącymi jeszcze inne, niemożliwe do odtworzenia funkcje.

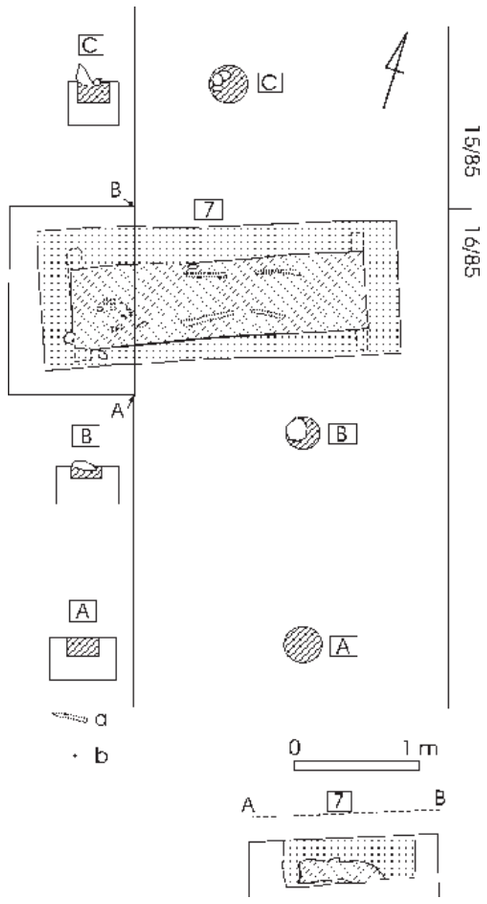

Ryc. 106. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Plan i profil obiektu 7 i położonych w sąsiedztwie dołków posłupowych (według: Poleski 2004A).

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 113 05.03.2020 10:25:23

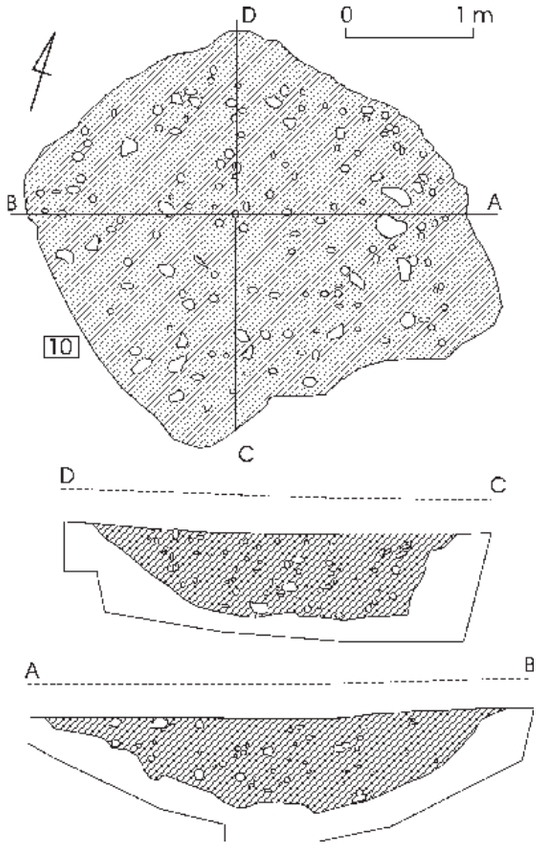

Ryc. 107. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Plan i profile obiektu 10 (według: Poleski 2004A).

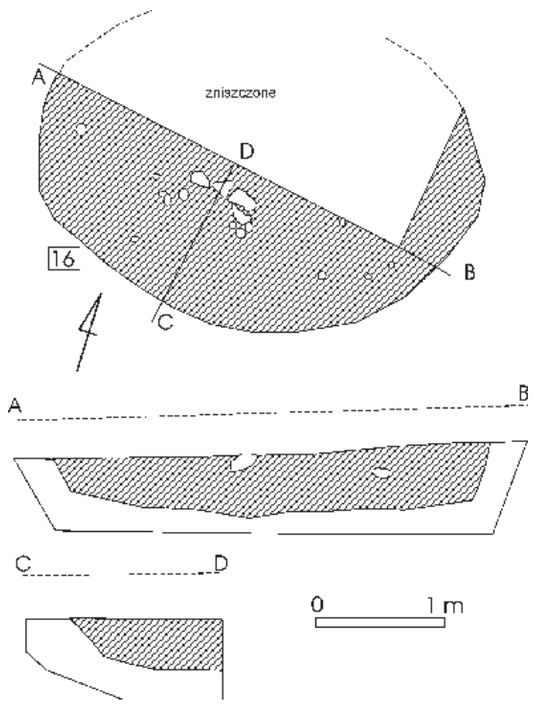

Ryc. 109. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Plan i profile obiektu 16 (według: Poleski 2004A).

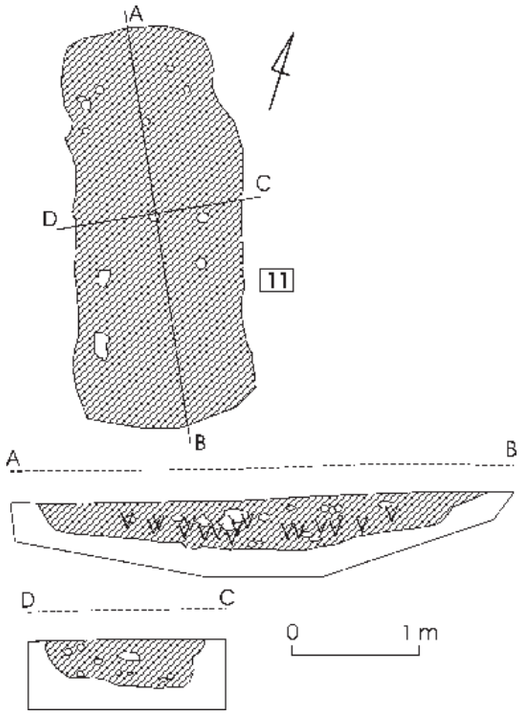

Ryc. 108. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Plan i profile obiektu 11 (według: Poleski 2004A).

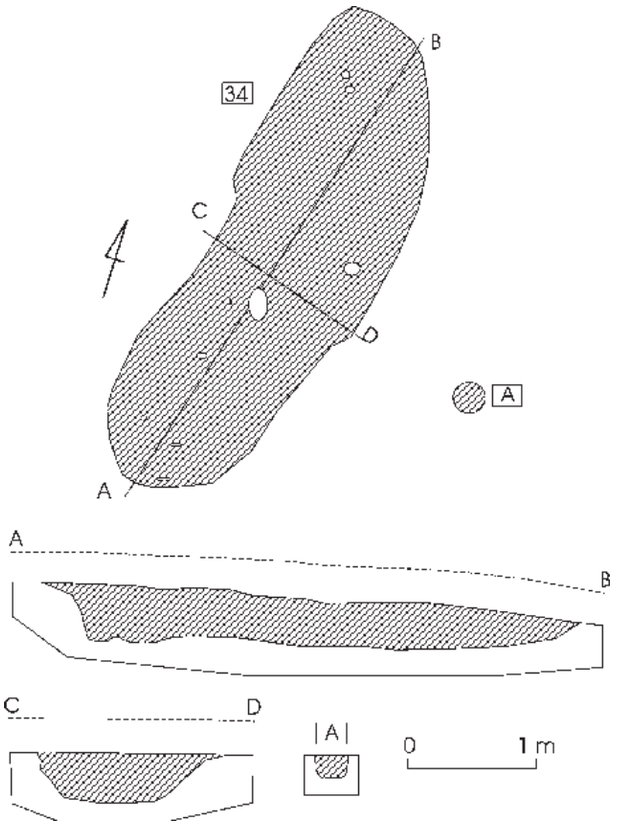

Ryc. 110. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Plan i profile obiektu 34 (według: Poleski 2004A).

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 114 05.03.2020 10:25:24

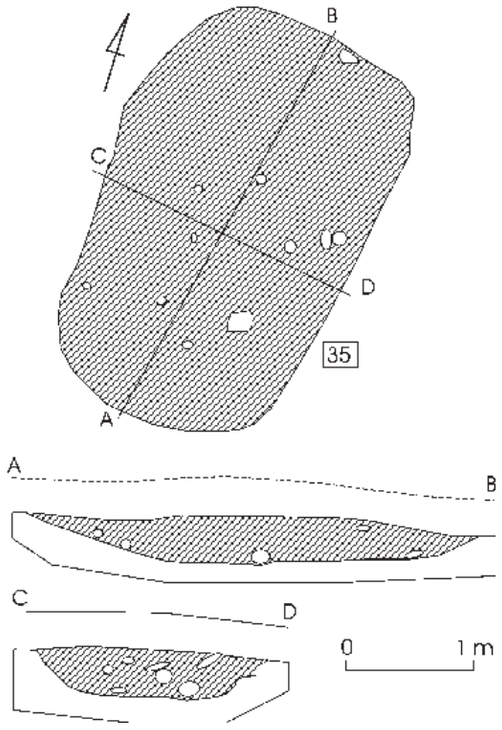

Ryc. 111. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Plan i profile obiektu 35 (według: Poleski 2004A).

Całkowicie unikatowy na wczesnośredniowiecznych stanowiskach z terenu Polski jest odkryty na majdanie głównego członu grodziska obiekt złożony z rowków i słupów (nr 50–50d: ryc. 112–113). Jego uchwycona długość wynosiła ponad 11 m (rowki 50 i 50c), szerokość około 8 m (rowki 50a i 50b). Układ wspomnianych czterech rowków przypomina krzyż, zorientowany dłuższym ramieniem prawie dokładnie po linii N–S (w miejscu przecięcia obu ramion owego „krzyża” znajdował się duży dołek posłupowy). Rowek 50 od strony południowej jest zagięty pod kątem prostym w kierunku zachodnim, ten jego odcinek, długości 0,8 m kończy się dołkiem posłupowym. Jeśli w opisanych rowkach tkwiły pierwotnie jakieś elementy drewniane, to najbardziej prawdopodobne wydaje się, iż były to dolne końce słupów lub dranic, tworzące rodzaj palisady. Z kolei słupy przylegające pierwotnie do rowków mogły podtrzymywać konstrukcję dachu. w takim jednak przypadku musielibyśmy również założyć, że już poza granicą wykopu, na zachód od rowka 50, znajdował się podobny, równoległy do niego obiekt, stanowiący zamknięcie zachodnie ewentualnej prostokątnej w rzucie poziomym budowli. Kwestia interpretacji funkcji domniemanej budowli/konstrukcji palisadowo-słupowej w centralnej partii majdanu głównego członu grodziska jest wyjątkowo skomplikowana. Nie wiadomo czy owa konstrukcja była zadaszona. Należy podkreślić, iż wachlarz możliwych do przyjęcia interpretacji funkcji wspomnianego obiektu jest szeroki – od specyficznego ogrodzenia niezadaszonej przestrzeni o nieznanym przeznaczeniu, poprzez budowlę o charakterze mieszkalnym, budynek zgromadzeń starszyzny, aż po budowlę o przeznaczeniu kultowym.

Jednoznacznie dające się zidentyfikować relikty obiektów mieszkalnych odkryto jedynie w dwóch przekopach przez wał głównego członu grodziska (W1 i W2). Z fazą I(A) związane były dwa obiekty, które prawdopodobnie były pozostałościami obiektów mieszkalnych. Oba obiekty zostały wyeksplorowane tylko częściowo, w związku z czym nie znamy ich pełnych wymiarów. Należy podkreślić, iż w odsłoniętych partiach tych obiektów nie natrafiono na pozostałości urządzeń grzewczych. Pierwszy z nich (nr 23 w przekopie W1) to czworokątne zaciemnienie z lekko zaokrąglonymi narożnikami. Północna ściana miała długość 3,3 m, ściany wschodnią i zachodnią uchwycono na szerokości 1,2 m. Płaskie dno obiektu zalegało 22–30 cm poniżej ówczesnego poziomu gruntu. Ścianki obiektu były lekko skośne. W odległości 25 cm na zewnątrz od środkowej partii ściany północnej obiektu natrafiono na dwa płaskodenne dołki posłupowe o średnicy 18 i 15 cm. Słupki były odległe od siebie o 25 cm. Opisywany obiekt stanowił najprawdopodobniej pozostałość półziemianki. Być może jej dach wspierał się na opisanych słupach (dach w konstrukcji na sochy i ślemię). Chata położona była w odległości 1,6 m od wewnętrznej ściany wału fazy I(A) i funkcjonowała w tym samym czasie, co ów wał. Brak przesłanek, które

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 115 05.03.2020 10:25:24

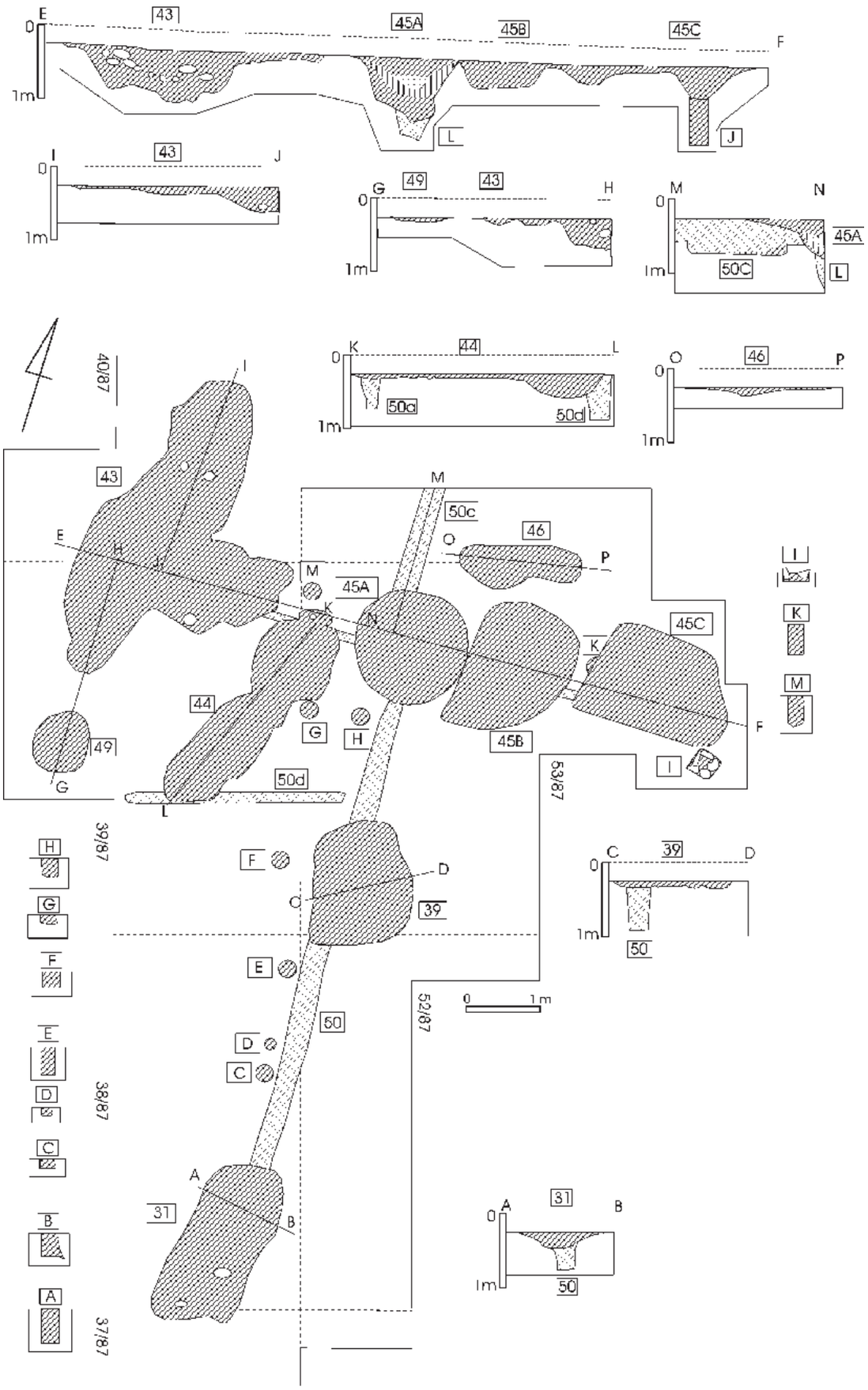

Ryc. 112. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Plan i profile obiektów 31, 39, 42, 43, 44, 45A, 45B, 45C, 46, 49, 50, 50a, 50b, 50c, 50d i sąsiadujących z nimi dołków posłupowych (według: Poleski 2004A).

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 116 05.03.2020 10:25:25

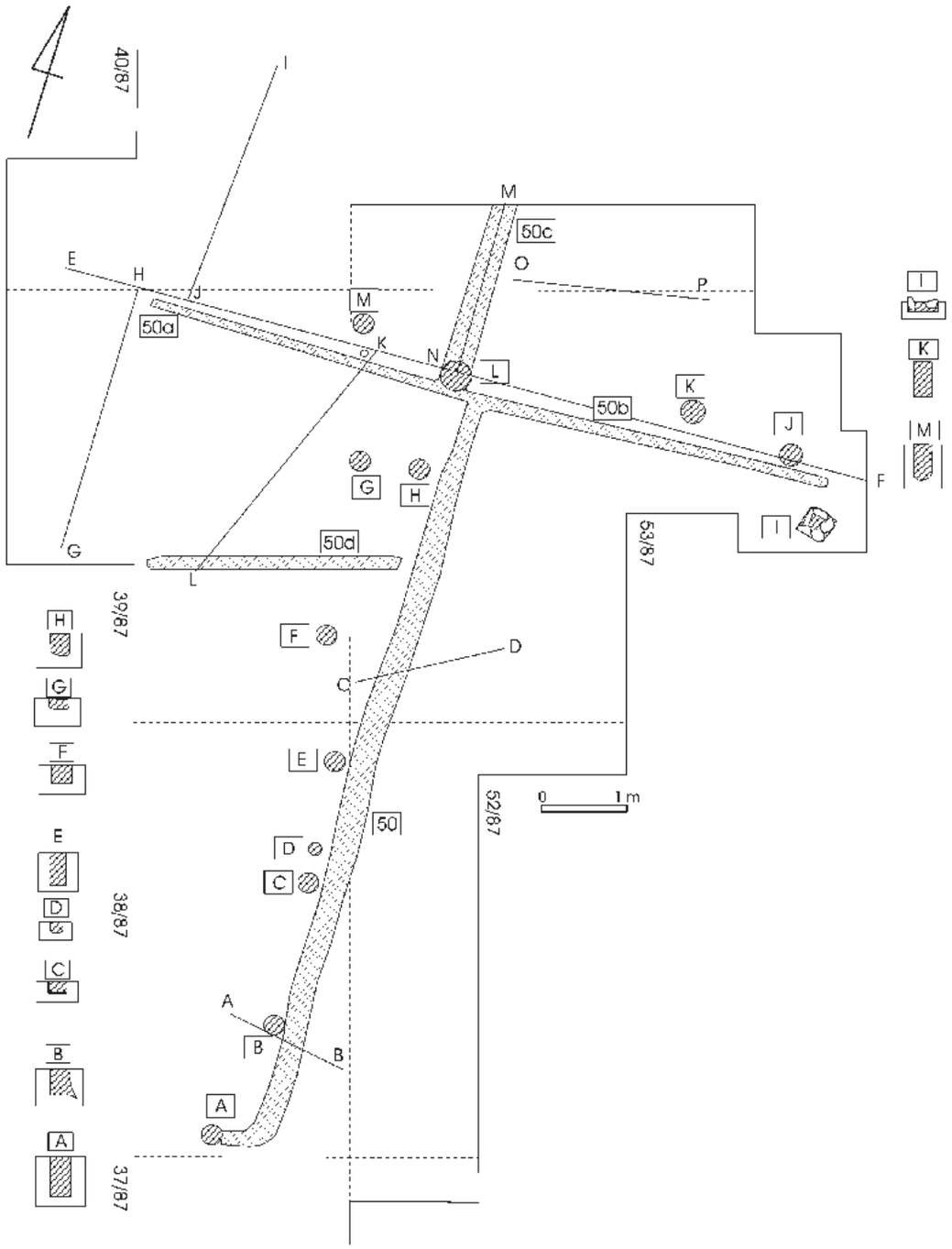

Ryc. 113. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Plan i profile obiektów 50, 50a, 50b, 50c, 50d i sąsiadujących z nimi dołków posłupowych (według: Poleski 2004A).

umożliwiłyby odtworzenie techniki budowy ścian obiektu. Nie było one raczej wykonane w technice plecionkowej, bowiem w przypadku zachowania się ówczesnego poziomu gruntu pozostają tuż poniżej jego powierzchni charakterystyczne, liniowe układy drobnych dołków posłupowych. W tej sytuacji opisany obiekt był albo rodzajem szałasu, którego dach opierał się dolnymi krawędziami na poziomie gruntu, albo też była to pozostałość naziemnej chaty, zbudowanej w technice zrębowej. Nieco inaczej wyglądały pozostałości domniemanego domostwa, związanego także z fazą I(A) osadnictwa, odkryte w przekopie W2. Obiekt (nr 56) położony był w odległości około 5 m od wewnętrznej podstawy wału fazy I(A). Obiekt istniał w tym samym czasie, co wspomniany wał. Uchwycona szerokość jamy wynosiła 3 m, odsłonięto ją na odcinku około 2 m. Obiekt wkopany był w calec do głębokości 30 cm, jego ścianki były lekko skośne. Od strony wschodniej (podstawa wału) obiekt oddzielał od płaszczyzny przy wale zostawiony celowo *in situ* „murek” gliny calcowej, w który wbity był słup, wiążący się zapewne z konstrukcją opisywanego obiektu. Jeśli obiekt ten był w istocie pozostałością chaty, to raczej nie mogła

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 117 05.03.2020 10:25:25

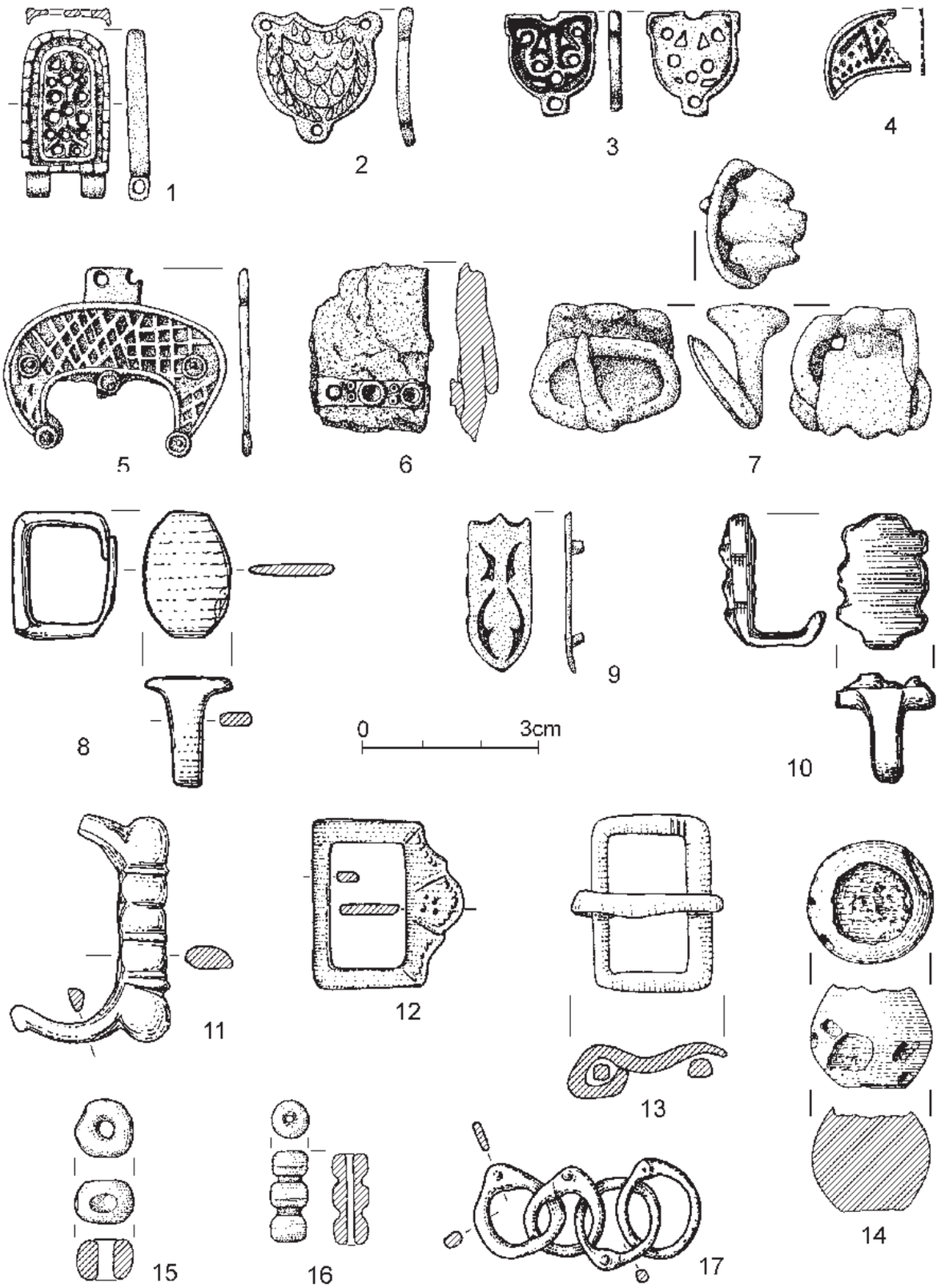

Ryc. 114. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Wybór zabytków: 1 – W2/IV, 2 – W3/VIII, 3 – P2/IIa, 4 – W2/ob. 52a, 5–6 – W1/VI, 7 – W1/ob. 21, 8 – P3/II, 9 – podgrodzie zachodnie (znalezisko powierzchniowe), 10 – P7/II, 11–12 – podgrodzie południowe (znaleziska powierzchniowe), 13 – P7/II, 14 – P2/II, 15 – M/ob. 9, 16 – W1/VI, 17 – P2/IV (1–3, 9, 11–12 – brąz, 4 – srebro, 5 – ołów, 6 – srebro, miedź, żelazo, 13 – brąz, żelazo, 14 – żelazo, brąz, 7, 8, 10, 17 – żelazo, 15, 16 – szkło). Według: Poleski 2004A.

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 118 05.03.2020 10:25:26

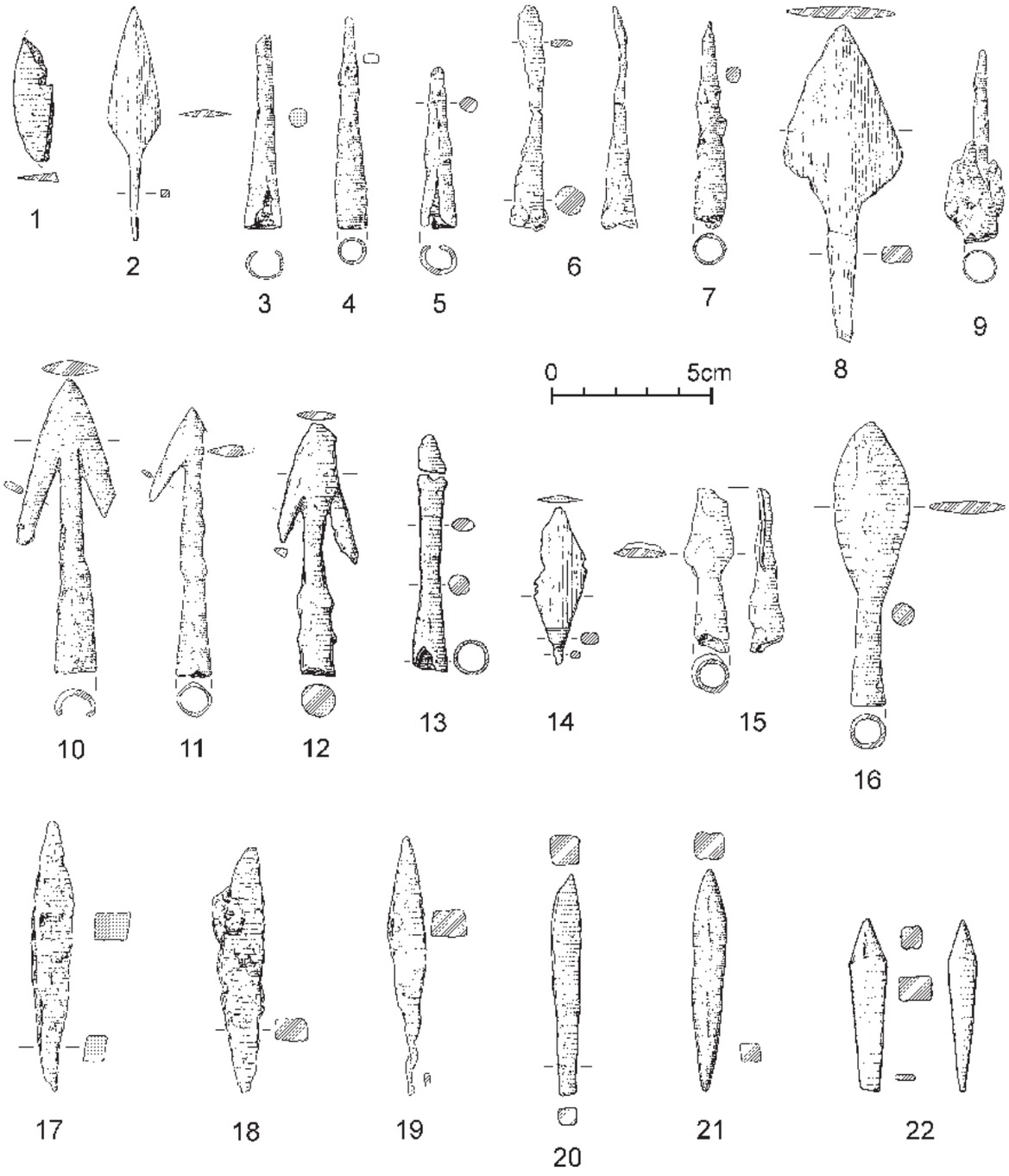

Ryc. 115. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Wybór zabytków: 1 – W4/IV, 2 – M/ob. 12, 3 – M/ob. 43, 4 – W1/ob. 21, 5 – W2/V, 6 – W2/III, 7 – W3/VIII, 8 – W3/III, 9 – W4/III, 10–11 – P1/Ia, 12 – P2/IIa, 13 – P2/II, 14 – P3/I, 15 – P7/II, 16 – podgrodzie południowe (znalezisko powierzchniowe), 17 – W1/VI, 18 – W3/VIII, 19 – W3/I, 20 – W4/IIa, 21 – P1/IIId, 22 – P2/II (1–22 – żelazo). Według: Poleski 2004A.

być ona wzniesiona w konstrukcji zrębowej (ze względu na opisany powyżej „murek”). Nie jest jasne, czy obiekt ten posiadał w ogóle pionowe, drewniane ściany, czy też dolne krawędzie dachu wspierały się na powierzchni gruntu. Nie wiadomo też niestety, czy opisany powyżej słup, wbity pionowo w „murek” z gliny, ograniczający obiekt od strony wschodniej, związany był z konstrukcją ewentualnej ściany, czy też może dachu tej budowli.

W trakcie badań odsłonięto jeden obiekt, który związany był z fazą B osadnictwa. Obiekt ten (nr 52, przekop W2) funkcjonował najprawdopodobniej w tym czasie co wał fazy C/D. Była to uchwycona częściowo w południowym profilu przekopu czworokątna, płaskodenna półziemianka. Obiekt wkopany był w warstwę VIII, zalegał dokładnie nad opisanym powyżej obiektem 56. Szerokość obiektu wynosiła około 3 m, uchwycona długość 1,5 m.

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 119 05.03.2020 10:25:27

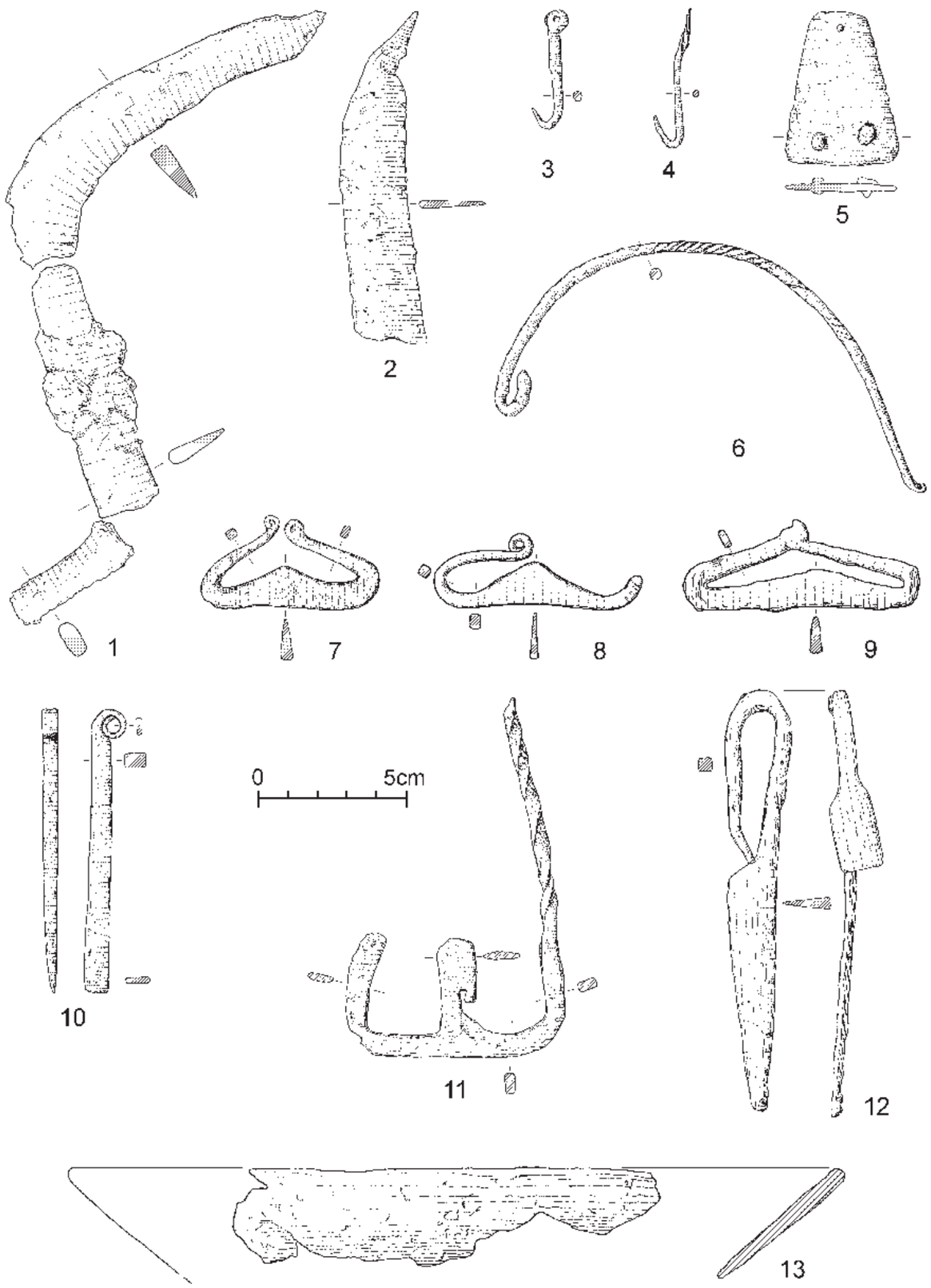

Ryc. 116. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Wybór zabytków: 1 – W1/VI, 2 – W3/VI, 3 – M/ob. 41, 4 – W2/ob. 52a, 5 – W1/ob. 30, 6 – W3/VII, 7 – P1/I, 8 – P2/II, 9 – P2/IV, 10 – P1/IIId, 11 – M/ob. 34, 12 – W3/VI, 13 – W4/III (1–13 – żelazo). Według: Poleski 2004A.

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 120 05.03.2020 10:25:28

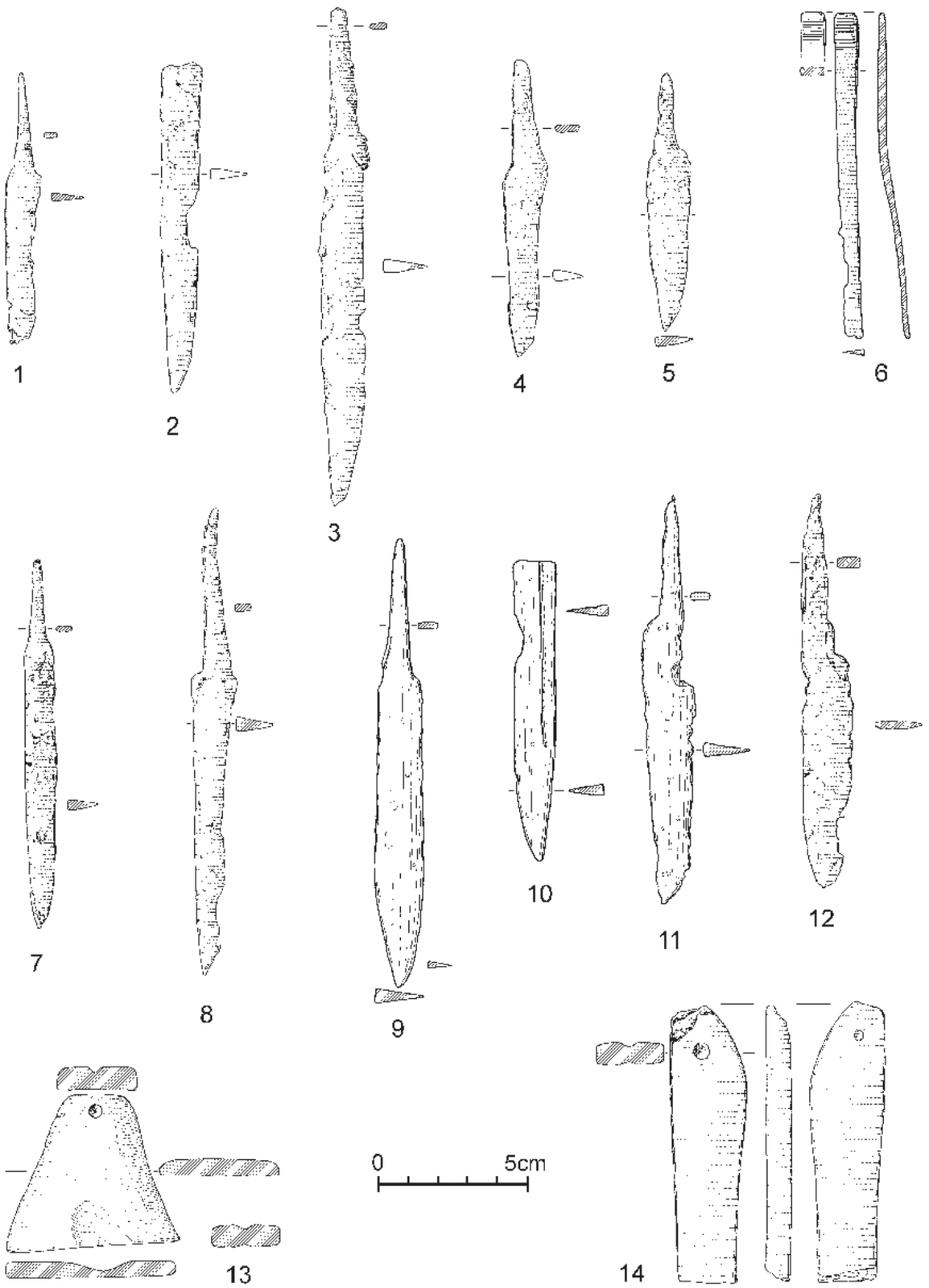

Ryc. 117. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Wybór zabytków: 1 – M/ob. 1, 2 – M/ob. 12, 3 – M/ob. 43, 4 – W1/ob. 30, 5 – W2/II, 6 – W4/VI, 7 – P1/II, 8 – P1/Ia, 9 – P2/V, 10 – P2/V, 11 – odc. 91/00/II, 12 – główny człon grodziska (znalezisko powierzchniowe), 13–14 – W1/ob. 21 (1–12 – żelazo, 13, 14 – kamień). Według: Poleski 2004A.

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 121 05.03.2020 10:25:28

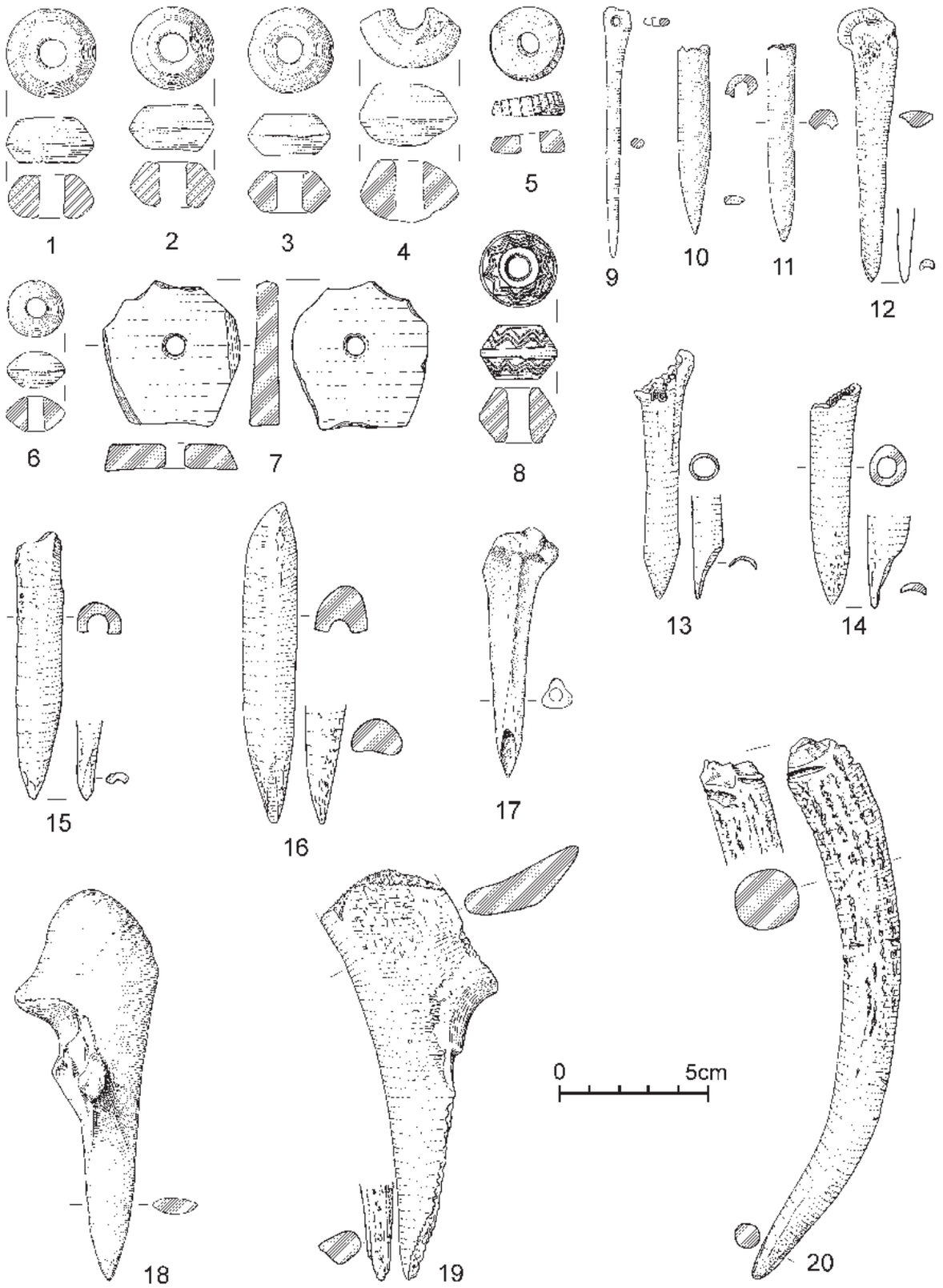

Ryc. 118. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Wybór zabytków: 1 – M/ob. 32, 2 – M/ob. 35, 3 – W1/X, 4 – odc. 22/86/I, 5 – W2/IX, 6 – W3/III, 7 – P2/II, 8 – z powierzchni grodziska (rejon nieokreślony), 9 – W1/IV, 10 – W2/IX, 11 – W2/XI, 12–13 – W3/VI, 14 – W1/VIII, 15 – W2/XI, 16 – W2/VII, 17 – M/ob. 11, 18 – W3/Vc, 19 – W4/XIX, 20 – W3/Xa (1–5, 8 – glina, 6 – ołów, 7 – kamień, 9–19 – kość, 20 – róg). Według: Poleski 2004A.

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 122 05.03.2020 10:25:29

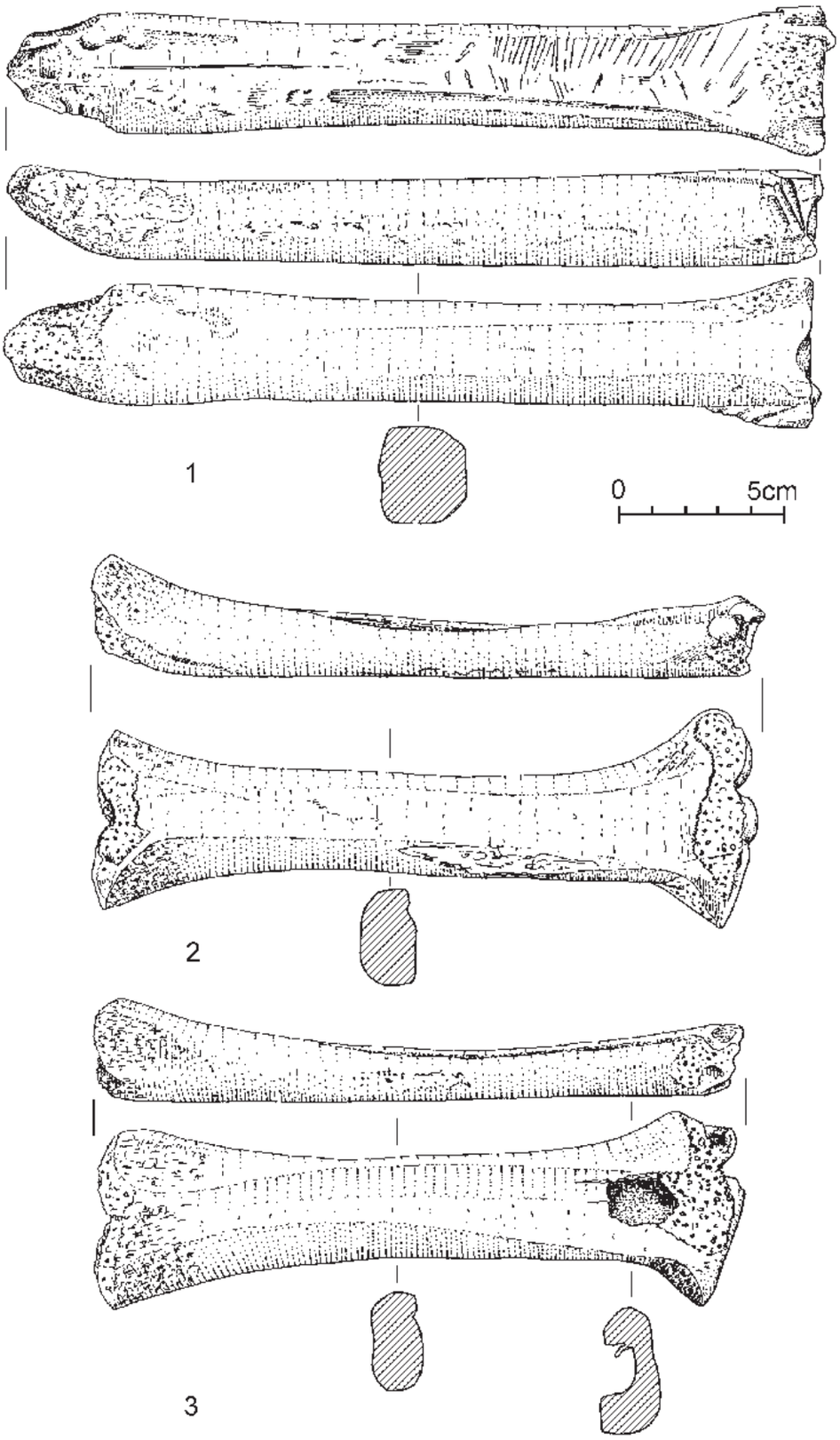

Ryc. 119. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Wybór zabytków: 1 – W3/VI, 2 – W1/VI, 3 – W2/IX (1–3 – kość). Według: Poleski 2004A.

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 123 05.03.2020 10:25:30

Ryc. 120. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Wczesnośredniowieczne „importy" (w niektórych przypadkach być może naśladownictwa), odkryte w trakcie badań grodziska. 1–3 – późnoawarskie, brązowe okucia pasa z 2. poł. VIII w, 4 – fragment wielkomorawskiej srebrnej lunuli z 2. poł. IX w., 5 – ołowiana lunula „w stylu wielkomorawskim" z 2. poł. IX w. (ewentualnie 1. tercja X w.), 6–8 – wielkomorawskie, żelazne przewleczki rzemieni do ostróg z 2. poł. IX w. (okaz nr 8 – wraz ze skuwką i sprzączką), 9 – żelazny zaczep ostrogi wielkomorawskiej, zdobiony srebrną blaszką, z 2. poł. IX w., 10 – „staromadziarskie", brązowe okucie rzemienia z końca IX – 1. połowy X w (według: Poleski 2004A).

Obiekt był wkopany w ziemię do głębokości 35 cm. W jego SW narożniku i przy północnej ścianie odsłonięto dwa wypalone *in situ*, koliste paleniska (zalegały one na dnie obiektu, były sobie współczesne, lub funkcjonowały w okresach nieodległych od siebie). Ich średnice wynosiły po 60 cm. Bezpośrednio na nich zalegały laminy białego popiołu i drobnych węgielków drzewnych. Na dnie obiektu zalegała cienka lamina szaro-czarnej gliny przesyconej węgielkami drzewnymi. W trakcie eksploracji obiektu nie natrafiono w odsłoniętej części na związane z nim dołki posłupowe, ani też relikty ścian. W tej sytuacji trudno wypowiadać się o technice, w której wzniesiono ten budynek. Jego mieszkalną funkcję potwierdza jednak odkrycie dwóch palenisk.

Z fazą C osadnictwa wiąże się kolejny obiekt (nr 51, przekop W2), funkcjonujący najprawdopodobniej jeszcze w okresie istnienia wału fazy C/D. Obiekt ten, zalegający na stropie wypełniska opisanej powyżej chaty 52, być może wyznaczał drugą, młodszą fazę jej funkcjonowania. Tworzył go kolisty płat warstwy szaro-czarnej gliny o średnicy 2 m i grubości do 3 cm. W jego obrębie uchwycono 2 gliniane, wypalone *in situ* paleniska. Ich średnice wynosiły po około 55 cm. Brak przesłanek, które mogłyby pomóc w rekonstrukcji techniki budowy tego obiektu. Nie można całkowicie wykluczyć, iż obiekt ów nie był pozostałością budynku mieszkalnego, lecz intensywnie użytkowanych na wolnym powietrzu palenisk.

Z fazą D osadnictwa związany był obiekt X (przekop W2). Była to płaskodenna jama o niezbyt regularnych kształtach, odsłonięta fragmentarycznie przy południowym profilu odc. 59/88 i 60/89. Obiekt był wkopany w warstwę XI, nad nim zalegała warstwa VII. Zalegał on dokładnie nad starszym od niego, powyżej opisanym obiektem 51. Szerokość obiektu wynosiła 4,2 m, uchwycona długość około 1,7 m. Wkopano go w ziemię na głębokość 20 cm. Przy jego zachodniej ścianie odsłonięto gliniane, wypalone *in situ* palenisko. Jego średnica wynosiła 60 cm, na jego stropie zalegała warstwa białego popiołu i węgielków drzewnych. Obiekt funkcjonował już w okresie po zniszczeniu wału fazy C/D. Również i w przypadku tego obiektu nie posiadamy przesłanek, które pozwalałyby rekonstruować technikę jego budowy.

Z wałem fazy II związane były, tym razem nie tylko chronologicznie, ale też konstrukcyjnie, dwa obiekty mieszkalne, odsłonięte fragmentarycznie w przekopie W1. Pierwszy z nich (nr 21) posiadał w przybliżeniu prostokątny kształt, jego uchwycona długość (obiekt „wchodził" w północny profil odc. 55/87) wynosiła 5,4 m, zachowana szerokość (obiekt został częściowo, od strony wschodniej, zniszczony podczas budowy wału fazy III) około 2,3–2,5 m. Dno obiektu było prawie płaskie, w zachodniej części lekko nachylone ku wschodowi. W odsłoniętej partii obiektu nie natrafiono na pozostałości urządzenia grzewczego. Zachodnią ścianę opisywanej budowli tworzyła wewnętrzna ściana wału. W odległości 1,7 m na południe od opisanego obiektu znajdował się podobny do niego obiekt (VII), odsłonięty na długości 0,7 m. Zachowana szerokość obiektu (został częściowo od, strony wschodniej, zniszczony podczas budowy wału fazy III) wynosiła około 2,5 m. Miąższość wypełniska wynosiła 5–12 cm, tworzyła je szaroczarna glina, przesycona węgielkami drzewnymi i grudkami polepy.

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 124 05.03.2020 10:25:31

W północno-wschodnim narożniku obiektu odsłonięto palenisko wyłożone płaskimi kamieniami. Jego wymiary wynosiły 0,9×0,7 m. Na palenisku zalegała warstewka białego popiołu. Zachodnią ścianę opisywanej budowli tworzyła wewnętrzna ściana wału. We wnętrzu opisanych budowli, na linii ich ścian, ani w ich pobliżu nie odkryto dołów posłupowych. Równocześnie narożniki obiektów tworzyły kąty proste. Biorąc także pod uwagę to, iż obiekty właściwie nie były wkopane w podłoże, to najbardziej prawdopodobne wydaje się odtworzenie techniki ich budowy jako zrębowej. Dach obiektów był zapewne jednospadowy, jego wyżej położona krawędź opierała się zapewne na najwyższej belce ściany wewnętrznej wału, będącej równocześnie jedną ze ścian opisanych budynków. Należy podkreślić, iż poza przekopem W1 w pozostałych miejscach, w których przecięto wykopami wał fazy II, nie odkryto reliktów podobnych budowli.

Z fazą III związany był niewielki, wkopany w ziemię obiekt (nr 27) odkryty w przekopie W1. Była to czworokątna półziemianka o niezbyt regularnych, lekko skośnych ściankach. Długość obiektu wynosiła 3 m, uchwycona szerokość 2,7 m. Płaskie, niezbyt równe dno obiektu było zagłębione około 30–15 cm poniżej ówczesnego poziomu gruntu. Na dnie obiektu zalegała lamina czarno-szarej gliny grubości 4–5 cm, przesycona węgielkami drzewnymi. Na stropie wypełniska opisanej jamy zalegał obiekt 26b. W zbadanej partii obiektu 27 nie natrafiono na urządzenie grzewcze. Brak śladów po dołkach posłupowych wewnątrz obiektu i w jego pobliżu pozwala przypuszczać, iż jego ściany zbudowano już na powierzchni gruntu, zapewne w technice zrębowej.

Nie jest jasne, czy niewielki, nieregularny płat warstwy kulturowej z paleniskiem wyłożonym kamieniami (obiekt 20) był pozostałością jakiegoś niewielkiego budynku (faza IV osadnictwa), czy też raczej było to palenisko funkcjonujące pierwotnie na wolnym powietrzu, poza obrębem budynku.

Z kolejną fazą osadnictwa (V) związana była czworokątna półziemianka o niezbyt regularnych, lekko skośnych ściankach (nr 26b, przekop W1). Długość obiektu (po linii E–W) wynosiła 3 m, uchwycona szerokość 2,7 m. Płaskie, niezbyt równe dno obiektu było zagłębione około 30–15 cm poniżej ówczesnego poziomu gruntu. W narożniku południowo-wschodnim obiektu 26b znajdowało się wylepione gliną czworokątne palenisko o wymiarach 70×70 cm. Brak śladów po dołkach posłupowych wewnątrz obiektu i w jego pobliżu pozwala przypuszczać, iż jego ściany zbudowano już na powierzchni gruntu, w technice zrębowej. Obiekt zbudowano dokładnie nad obiektem 27 (półziemianka związana z fazy III), zaś na stropie wypełniska opisanej chaty zalegał obiekt 26a.

Z ostatnią fazą osadnictwa wczesnośredniowiecznego na terenie głównego członu grodziska związany był obiekt 26a (przekop W1). Był to czworokątny płat warstwy kulturowej o prostych granicach, wyznaczających zapewne przebieg ścian chaty. Długość obiektu wynosiła 3 m, uchwycona szerokość 2,7 m. Obiekt zalegał na ówczesnym poziomie gruntu. Tworzyła go cienka (do 3–4 cm) lamina czarno-brunatnej gliny, przesycona węgielkami drzewnymi. W południowo-wschodnim narożniku obiektu natrafiono na wypalone *in situ* czworokątne palenisko (70×70 cm). Brak śladów po dołkach posłupowych wewnątrz obiektu i w jego pobliżu pozwala podobnie jak w poprzednich przypadkach przypuszczać, iż jego ściany zbudowano już na powierzchni gruntu, w technice zrębowej. Obiekt zbudowano dokładnie nad obiektem 26b (półziemianka związana z fazą V). W północnej partii obiektu natrafiono na niezbyt zwarty bruk z niewielkich fragmentów łamanego piaskowca, tworzący palenisko (obiekt 47). Funkcjonowało ono najprawdopodobniej jeszcze w okresie istnienia chaty (obiektu 26a), być może wyznaczało kolejną fazę użytkowania tej budowli. Stratygraficznie nie można rozdzielić obu tych obiektów.

Na tym wyczerpuje się krótka lista domniemanych lub pewnych reliktów wczesnośredniowiecznego budownictwa mieszkalnego na terenie grodziska w Naszacowicach. Większość opisanych powyżej obiektów to zagłębione w ziemię do 30 cm, płaskodenne tzw. czworokątne półziemianki. Obiekty te w większości przypadków posiadały gliniane paleniska, umieszczone najczęściej w jednym z narożników. Jedynie w odniesieniu do obiektu 23 (faza I(A)), istnieją podejrzenia, iż posiadał dach zbudowany na sochy i ślemię. Wiadomo na pewno, iż obiekt 52 (faza B) nie posiadał ścian zbudowanych w technice zrębowej. W odniesieniu do obiektów zagłębionych w ziemię nr 27 (faza III), 26b (faza V) i 26a (faza VI) można wysunąć przypuszczenie, iż były to pierwotnie budynki o ścianach naziemnych, wzniesionych w technice zrębowej. Najprawdopodobniej zrębową konstrukcję ścian posiadały również obiekty 21 i VII, przylegające do wewnętrznej ściany wału fazy II. Stan zachowania opisanych powyżej obiektów nie pozwala na wysuwanie przypuszczeń co do długości okresu, w którym owe budynki mogły funkcjonować. Brak też przesłanek, pozwalających rzucić światło na kwestę wyposażenia tych chat. Zwraca uwagę niewielka powierzchnia wszystkich obiektów zagłębionych w ziemię, zapewne w żadnym przypadku nie przekraczająca 10 m^2. Przynajmniej część z nich musiała pierwotnie posiadać większą powierzchnię. chodzi tu o chaty, które prawdopodobnie posiadały naziemne ściany, zbudowane w technice zrębowej. Zarys ścian musiał być w związku z tym większy od obrysu zagłębionych w ziemię części tych budynków. Nie wydaje się jednak, aby rzeczywista pierwotna powierzchnia tych budynków była znacząco większa od ich pozostałości zagłębionych w ziemię. Godne zauważenia jest również to, że owe obiekty zagłębione były w ziemię od 15 do 30 cm. Oznacza to, iż gdyby obiekty te znajdowały się poza rejonem

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 125 05.03.2020 10:25:31

wałów i nie były przykryte grubym nadkładem warstw destrukcyjnych kolejnych linii umocnień najprawdopodobniej nigdy nie udałoby się ich odkryć. Obiekty te zostałyby po prostu całkowicie rozorane. Jest to zapewne jedna z przyczyn nieobecności reliktów obiektów mieszkalnych w niektórych badanych rejonach majdanu głównego członu i podgrodzi grodziska.

Dotychczasowe wyniki badań grodziska w Naszacowicach nie doprowadziły do ujawnienia reliktów obiektów, które mogły pierwotnie pełnić określone funkcje gospodarcze. Chodzi tu zarówno o budynki, w których przechowywano zwierzęta hodowlane, jak i budynki warsztatów rzemieślniczych (kuźnie, pracownie rogowiarskie, ciesielskie, itd.). Nie oznacza to oczywiście, iż pierwotnie takich budynków na terenie grodu w Naszacowicach nie było. Absencja reliktów tego rodzaju budowli w badanych rejonach grodziska oznacza jedynie, iż ich ewentualne pozostałości nie zachowały się do naszych czasów. Nie można wykluczyć, iż obiekty tego typu mogły się znajdować w dolnej części podgrodzia północnego, którego wnętrze zostało jak dotąd bardzo słabo rozpoznane. O wykonywaniu rozmaitych przedmiotów z żelaza, ołowiu, kości i rogu na terenie grodu w Naszacowicach świadczą znaleziska półproduktów i odpadów poprodukcyjnych. Być może wytwarzanie przedmiotów z wymienionych surowców odbywało się w pobliżu domów lub niekiedy w ich wnętrzu, przede wszystkim na potrzeby własne mieszkańców tych obiektów. Tego typu wytwórczość przydomowa rzadko kiedy pozostawia w miejscu, gdzie się odbywała, wyraźne i dające się jednoznacznie zidentyfikować ślady. Właściwie jedynym dotychczas odkrytym obiektem gospodarczym jest gliniany, kopułkowy piec (obiekt 62), odkryty na terenie podgrodzia południowego. Obiekt ten wydrążono w zboczu wzgórza (ze względu na brak śladów budynku, z którym mógłby być związany piec, należy go uznać za obiekt wolnostojący). Wobec braku pozostałości rusztu należy wnioskować, iż piec ten służył pierwotnie do wypieku chleba.

6. Inwentarz

W trakcie badań grodziska w Naszacowicach odkryto 12 681 fragmentów naczyń, z których 11 914 uwzględniono w analizie aspektów technicznych i technologicznych wytwórczości naczyń[20] oraz blisko 3 000 kości zwierzęcych.

Ceramika naczyniowa

W trakcie badań grodziska w Naszacowicach odkryto 12 681 fragmentów naczyń, z których 11 914 uwzględniono w analizie aspektów technicznych i technologicznych wytwórczości naczyń. Podział formalny naczyń (całe formy, górne partie naczyń, brzegi, dna i wątki ornamentacyjne) został dokonany dla całego zbioru ceramiki wczesnośredniowiecznej z grodziska w Naszacowicach. Autor zrezygnował z prezentacji zabytków ceramicznych w postaci tabelarycznych zestawień zbioru wyróżnionych w trakcie analizy cech poszczególnych fragmentów naczyń. Wynikało to nie tyle z konieczności uniknięcia bardzo znacznego powiększenia objętości prezentowanej monografii, ile z przekonania, iż jedynie w odniesieniu do wielofazowych struktur nawarstwień, odkrytych w rejonie wału głównego członu grodziska klasyczna analiza ceramiki ma sens[21]. W tego rodzaju wielowarstwowych, wielofazowych strukturach najczęściej udaje się uchwycić początek jakiegoś zjawiska (np. pojawienie się w kolejnej fazie osadnictwa nowego wątku ornamentacyjnego lub sposobu formowania krawędzi naczyń), czego nie można powiedzieć o zbiorach ceramiki z wypełnisk poszczególnych obiektów, odkrytych np. na majdanie głównego członu grodziska. Wypełniska tych obiektów nie są przecież zespołami zwartymi, a więc prezentacja statystycznych zestawień fragmentów naczyń w nich odkrytych będzie w istocie jedynie rejestrem skorup, z których tylko niektóre (lecz nie wiadomo które) były współczesne okresowi funkcjonowania obiektu, w którym zostały odkryte. Pozostałe skorupy mogły być (i najczęściej były, co w niektórych wypadkach potwierdza tzw. statystyka wyklejeń) starsze lub młodsze od okresu funkcjonowania obiektu. W tej sytuacji autor uznał za celowe możliwie pełne przedstawienie na rycinach wszystkich charakterystycznych cech zbiorów ceramiki, odkrytej we wszystkich wyróżnionych w trakcie badań jednostkach stratygraficznych (warstwach i obiektach). W sumie na tablicach 1–195 przedstawiono nieco ponad 70% wszystkich odkrytych w trakcie badań gro-

[20] Pozostałe zabytki to fragmenty naczyń wczesnośredniowiecznych, odkryte w warstwie gleby ornej (uwzględniono je przy podziale typologicznym brzegów naczyń i wątków ornamentacyjnych), a także zabytki prehistoryczne, które będą przedmiotem oddzielnego opracowania (w przygotowaniu mgr U. Bąk z Instytutu Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego). W analizie uwzględniono również zabytki odkryte w trakcie badań grodziska, prowadzonych w 1954 r. przez A. Kraussa, nie uwzględniono natomiast zbioru zabytków pozyskanych w czasie wykopalisk prowadzonych pod kierunkiem A. Żakiego (nie jest znane miejsce przechowywania tych zabytków).

[21] Pełne zestawienia cech poszczególnych zbiorów fragmentów naczyń z wszystkich warstw i obiektów zostały oczywiście wykonane. Są one przechowywane wraz z pełną dokumentacją wykopalisk w grodziska Naszacowicach w Instytucie Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Podczas eksploracji wypełnisk niektórych obiektów i niektórych warstw o większej miąższości dokonano podziału na warstwy głębokościowe o grubości 10 lub 20 cm, oznaczone osobnymi numerami inwentarza polowego. Podział ten ze względów konserwatorskich i technicznych został w podstawowym katalogu ceramiki utrzymany, chociaż nie ma wątpliwości co do jednorodności wyróżnionych jednostek stratygraficznych. W katalogu w obrębie każdego numeru inwentarza polowego zgromadzono opisy cech technicznych, technologicznych i formalnych poszczególnych fragmentów naczyń, jak i ryciny wszystkich fragmentów charakterystycznych (tzn. fragmentów z krawędzią, fragmentów den, fragmentów ornamentowanych).

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 126 05.03.2020 10:25:32

1	2	3	4	5
$P_1=r_3:r_1$	$P_2=h_2:r_1$	r_1	szyjka	dodatkowe
I ⩽0,95	A ⩽0,25	1 ⩽12cm	a	BB
II >0,95 ⩽1,20	B >0,25 ⩽0,40	2 >12cm ⩽20cm	b	ZZ
III >1,20	C >0,40	3 >20cm	c	RL wyłącznie ręcznie lepione
			d	
			e	

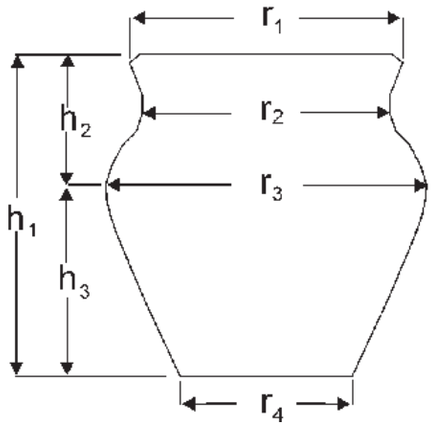

Ryc. 121. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Kryteria podziału typologicznego górnych partii naczyń (według: Poleski 2004B; 2011).

dziska w Naszacowicach tzw. charakterystycznych fragmentów naczyń.

Zestawienia statystyczne, obejmujące rozmaite aspekty podziału ceramiki naczyniowej z grodziska w Naszacowicach (technologiczne, techniczne i formalne), zostały wykonane dla zbioru ceramiki z przekopów W1–W4 wału głównego członu grodziska. Dla zachowania maksymalnej czystości obrazu w analizie odrzucono fragmenty naczyń, odkryte w warstwach powstałych już po zakończeniu cyklu osadnictwa wczesnośredniowiecznego na stanowisku. Do poszczególnych, wyróżnionych faz osadnictwa zakwalifikowano jedynie te fragmenty naczyń, które odkryto w obiektach mieszkalnych lub gospodarczych, związanych z poszczególnymi fazami. Oddzielnie potraktowano warstwy konstrukcji i destrukcji poszczególnych faz wału. Jako serię zbiorczą Z1 zakwalifikowano wszystkie fragmenty naczyń, które zalegały w warstwach destrukcji wału fazy I(A) i w warstwach wypełniska wału fazy C/D. Oznacza to, że seria Z1 ceramiki nie była młodsza, niż okres budowy wału fazy C/D. Z kolei seria zbiorcza fragmentów naczyń Z2 pochodzi z warstw destrukcji wału fazy C/D i warstw konstrukcji wału fazy II. Oznacza to, iż seria ceramiki Z2 nie jest młodsza, niż moment budowy wału fazy II. Seria zbiorcza ceramiki Z3 gromadzi fragmenty naczyń z warstw destrukcyjnych wału fazy II, warstw konstrukcyjnych wału fazy III i warstw kulturowych nie młodszych niż obiekt fazy VI. Aby uniknąć możliwości wtórnego „zmieszania” fragmentów naczyń z różnych faz osadniczych zdecydowano, iż seria ceramiki z warstw i obiektów związanych z fazą I(A) z przekopu W1 zostanie zakwalifikowana do serii zbiorczej Z2. Wynikało to z nieobecności w tym miejscu dających się wyróżnić warstw konstrukcji lub destrukcji wału fazy C/D i związanych z nim obiektów, a także warstw i obiektów, które mogłyby być współczesne obiektom faz B, C i D, wyróżnionym w przekopie W2. Wał fazy II spoczywał w rejonie przekopu W1 bezpośrednio na rozwaliskach wału fazy I(A) i związanych z nim obiektach. Dodatkowym argumentem za takim rozwiązaniem kwestii zaszeregowania wyżej wspomnianej serii ceramiki z przekopu W1 było rozpoznanie przecinania warstw i obiektów star-

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 127 05.03.2020 10:25:32

szych od wału fazy II przez związane z nim integralnie wkopy pod słupy konstrukcyjne ścian wewnętrznych i zewnętrznych. Granice tych dołów posłupowych były wyraźnie czytelne jedynie w partiach spągowych, natomiast powyżej nich „rozmywały się". Oznaczało to, iż w trakcie eksploracji mogło dojść do przypadkowego „domieszania" zabytków młodszych do warstw starszych. W tej sytuacji za bezpieczniejsze uznano opisany powyżej zabieg połączenia serii ceramiki ze wspomnianych warstw i obiektów z serią zbiorczą Z2. Podobnie postąpiono z fragmentami naczyń, które odkryto między kamieniami „bruku" przy ścianie wewnętrznej wału fazy C/D w przekopie W3 (obiekt 59). Również i tę serię ceramiki uwzględniono w serii zbiorczej Z2.

W odniesieniu do fragmentów naczyń, pochodzących z obiektów mieszkalnych i gospodarczych, jak i warstw „użytkowych" poszczególnych faz osadnictwa, zastosowano zabieg połączenia serii współczesnych sobie skorup z poszczególnych przekopów przez wał. Zabieg ten przeprowadzono oczywiście tylko „na papierze", w rzeczywistości katalog bazowy zabytków pozostał w formie oddzielnych zbiorów dla każdej wyróżnionej w trakcie badań jednostki stratygraficznej. W tym miejscu jeszcze raz należy podkreślić, iż w poszczególnych warstwach i obiektach, związanych z kolejnymi fazami osadnictwa, obok fragmentów naczyń współczesnym obiektom mieszkalnym i wałom poszczególnych faz osadniczych znalazły się również zabytki starsze, zalegające na wtórnym złożu. W zdecydowanej większości przypadków nie ma jakichkolwiek przesłanek, które pozwalałyby odróżnić fragmenty naczyń zalegające na złożu pierwotnym od skorup zalegających na złożu wtórnym (pominąwszy pojedyncze przypadki „wyklejania się" skorup z różnych warstw i obiektów). Nie ma więc również przesłanek, które pozwoliłyby określić jaki odsetek fragmentów naczyń, odkrytych w warstwach i obiektach jakiejś warstwy osadniczej, to skorupy starsze, nie związane z nią chronologicznie i funkcjonalnie. Zbiór fragmentów naczyń z przekopów W1–W4, które uwzględniono w analizie, wynosił 4 749 sztuk. Stanowiło to 37,45% całego zbioru fragmentów naczyń, odkrytego w trakcie badań grodziska w Naszacowicach. Analizowana seria ceramiki naczyniowej z pewnością nie należy do najliczniejszej, lecz ma jedną zasadniczą przewagę nad dotychczas badanymi zbiorami ceramiki ze stanowisk z fazy plemiennej wczesnego średniowiecza na terenie Małopolski. Jest nią możliwie dokładnie określona chronologia względna i bezwzględna serii ceramiki z poszczególnych faz osadnictwa. Wyniki dotychczas prowadzonych badań wykopaliskowych ujawniły właściwie na wszystkich grodziskach plemiennych z terenu Małopolski podobną sytuację stratygraficzną: w rejonie wałów, tam, gdzie można było wyróżniać poszczególne fazy osadnicze, odkrywano niewiele fragmentów naczyń. Większość serii ceramiki pochodziła z wypełnisk obiektów poza rejonem wałów, które pozostawały poza kontekstem stratygraficznych i nie były oczywiście zespołami zwartymi (Poleski 1994B). Egzemplifikacją tej prawidłowości są wyniki badań grodziska w Stradowie (Maj, Zoll-Adamikowa 1992; Maj 1990; Wołoszyn, Zoll-Adamikowa 1998). Podobnie przedstawiała się sytuacja stratygraficzna np. na grodzisku w Zawadzie Lanckorońskiej (Poleski 1996D), Zawadzie koło Tarnowa (Cetera, Okoński 1994; Okoński 1989; tegoż 1995), czy Łapczycy (Poleski 1999–2000).

Analiza wielkości poszczególnych fragmentów naczyń z badanego zbioru wskazuje na ich stosunkowo duże rozdrobnienie. W literaturze przedmiotu pojawiły się ostatnio interesujące propozycje, dotyczące interpretacji struktury wielkości fragmentów naczyń z poszczególnych jednostek stratygraficznych w aspekcie ich chronologii względnej (Kobylińska, Kobyliński 1994). Autor nie zdecydował się na analizę ceramiki naczyniowej pod tym kątem, ponieważ w kilku przypadkach okazało się, iż największe, najlepiej zachowane fragmenty naczyń zalegały niewątpliwe na wtórnym złożu, w wypełniskach skrzyń kolejnych faz wałów. Zdaniem autora jedynie tzw. statystka wyklejeń fragmentów naczyń z poszczególnych jednostek stratygraficznych pozwala w niektórych przypadkach rozstrzygnąć, czy fragmenty naczyń zalegały na złożu wtórnym, czy pierwotnym.

W zestawieniach tabelarycznych oprócz wyróżnionych w trakcie badań głównego członu grodziska faz I(A) – VI uwzględniono wyżej opisane trzy serie zbiorcze ceramiki (Z1–Z3). Pozwala to na porównanie ze sobą frekwencji poszczególnych cech ceramiki naczyniowej w następujących grupach: serii ceramiki z faz I(A), B, C i C/D z serią Z1, serii z fazy II z serią Z2 i serii z faz III–VI z serią Z3. W zestawieniach uwzględniono również fazę C/D, chociaż w trakcie badań nie odkryto warstw i obiektów zawierających fragmenty naczyń, które w sposób nie budzący wątpliwości można byłoby uznać za współczesne okresowi funkcjonowania wału fazy C/D. Z tego też powodu w rubrykach dotyczących tej fazy pozostawiono puste komórki. Faza C/D w zestawieniach tabelarycznych ze względów czysto technicznych została umieszczona między fazami C i D, chociaż zapewne wał fazy C/D funkcjonował współcześnie z obiektami fazy B i zapewne C. W zestawieniach tabelarycznych celowo przedstawiono dane w liczbach bezwzględnych, nie zamieniając ich następnie na dane procentowe. Wynika to z przekonania autora, iż prezentacja danych procentowych mogłaby wprowadzać Czytelnika w błąd. Przyczyną jest nierównomierna frekwencja fragmentów naczyń w poszczególnych warstwach i obiektach, związanych z kolejnymi fazami. Dotyczy to w szczególności faz B, C, D i III, gdzie odkryto w porównaniu do pozostałych faz osadniczych znacząco mniej liczne serie fragmentów naczyń. W tej sytuacji zamiana danych liczbowych na odsetki w oparciu o 3 do 7 fragmentów naczyń byłaby z metodycznego punktu widze-

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 128 05.03.2020 10:25:32

nia zabiegiem niewłaściwym, bowiem opierałaby się na próbce statystycznie niewystarczająco reprezentatywnej.

W pierwszej kolejności rozważyć należy kwestie technologiczne produkcji naczyń, których fragmenty odkryto w trakcie badań grodziska w Naszacowicach. Grupy surowcowe ceramiki (masy grancarskie) wyróżniono, stosując przedstawione poniżej kryteria podziału, dostępne obserwacji makroskopowej. W pierwszym rzędzie uwzględniono kwestię obecności lub absencji widocznej makroskopowo domieszki schudzającej:

— 0 – brak widocznej makroskopowo domieszki
— A – domieszka w postaci tłucznia (ziarna graniaste)
— B – piasek (ziarna obtoczone, kuliste)
— C – „szamot” (grudki wypalonej przed sporządzeniem masy garncarskiej i rozdrobnionej gliny)
— D – domieszka tłuczonej skały wapiennej[22]

W dalszej kolejności uwzględniano kryterium wielkości ziaren domieszki:

— 1 – ziarna o średnicy poniżej 1,5 mm
— 2 – ziarna o średnicy od 1,5 do 3 mm
— 3 – ziarna o średnicy powyżej 3 mm

W trzecim rzędzie uwzględniono ilość domieszki, którą określano w odniesieniu do przełomu ścianki naczynia o powierzchni 1 cm^2:

— I – mała ilość domieszki
— II – średnia ilość domieszki
— III – duża ilość domieszki

Kryterium ilościowe jest w największym stopniu subiektywne. Wynika to przede wszystkim ze stosowania przy przygotowywaniu mas garncarskich domieszki schudzającej o różnej wielkości ziaren. W przypadku zastosowania domieszki o ziarnach o średnicy powyżej 3 mm ich liczba, przypadająca na 1 cm^2 przełomu ścianki naczynia będzie mniejsza od liczby ziaren o średnicy poniżej 1 mm, chociaż efekt „schudzania” będzie identyczny. W tym przypadku wykorzystano pomysł zawarty w opracowaniu wczesnośredniowiecznej ceramiki wrocławskiej (Rzeźnik 1995, 68–74). Statystyka frekwencji poszczególnych grup surowcowych wykazała, iż pod tym względem ceramika naczyniowa z Naszacowic dzieli się na dwa wyraźne okresy. W pierwszym z nich, obejmującym fazy I(A), B, C, C/D, D i w dużym stopniu II, dominuje prawie całkowicie domieszka w postaci tłucznia o różnej wielkości ziaren (A). Spośród analizowanych fragmentów naczyń z przekopów W1–W4, związanych z wymienionymi powyżej fazami, ponad 90% wykonanych było z mas garncarskich zawierających taką właśnie domieszkę. Aż 34% stanowiły naczynia wykonane z masy garncarskiej A2II, pozostałe masy z udziałem domieszki rodzaju A stanowiły odpowiednio: A1I – 10,5%, A1II – 11%, A1III – 6%, A23II – 9,5%, A23III – 12% i A3III – 8%. Wśród pozostałych fragmentów naczyń około 2% było wykonanych z użyciem domieszki AB1II, 6% stanowiły skorupy z domieszką AC (wielkość: 2 i 23, ilość: od grupy I do III), pozostałe skorupy (około 1%) wykonane były z domniemanej masy garncarskiej z użyciem tłuczonego wapienia (grupa AD o ziarnach różnej wielkości i w ilości II lub III). W fazie II zestaw mas garncarskich ulega niewielkim zmianom, pojawiają się w nieco większej liczbie naczynia wykonane z mas domieszką piasku, zarówno wraz z tłuczniem, jak i oddzielnie (masy AB i B). Masy te w fazie II występują w około 8% naczyń. ich udział wzrasta do 17% w fazach III–VI, proporcjonalnie spada natomiast udział naczyń wykonanych z udziałem domieszki z grupy surowcowej A. W fazach tych występują jedynie pojedyncze skorupy z masy AC i AD. W serii fragmentów naczyń z faz III–VI zaobserwowano również nieznaczne zmniejszenie ilości skorup wykonanych z mas garncarskich z domieszką ziaren o średnicy przekraczającej 3 mm. Pojedyncze fragmenty naczyń z tych faz wykonane były z masy garncarskiej, w której nie było widocznej gołym okiem domieszki schudzającej. We wszystkich fazach stosowano jako podsypkę pod dna naczyń drobno- i średnioziarnisty materiał mineralny, nie stwierdzono występowania śladów podsypki organicznej.

Wydzielone makroskopowo typy mas garncarskich skonfrontowano z mikroskopowymi analizami petrograficznymi 15 wybranych fragmentów naczyń, reprezentujących masy garncarskie z grup domieszki A, AB AC, AD i B (Ibrahim, Poleski 2004). Okazało się, iż wyróżnione makroskopowo typy mas garncarskich nie znajdują odzwierciedlenia w wynikach analiz petrograficznych. Co więcej, „rozrzut” przy produkcji mas garncarskich był tak duży, iż właściwie dla każdej z badanych skorup należałoby wydzielić ich oddzielny typ. W badaniach mikroskopowych nie zaznaczyła się obecność ziaren domieszki większych od 2 mm. Wynikało to z konieczności pomijania w analizie tych fragmentów przełomów ścianek naczyń, w których występowały największe ziarna domieszki (zajmowały one w praktyce większą część obrazu w okularze mikroskopu). Wykonane badanie kontrolne dwóch skorup pochodzących z tego samego naczynia dało zaskakujący rezultat – w świetle analizy te dwa fragmenty wykonane były z odmiennych mas garncarskich. Dowodzi to, iż wczesnośredniowieczni garncarze nie przestrzegali specjalnie reżimów technologicznych przy sporządzaniu mas garncarskich. Wyniki tych badań ukazują rzeczywistą, niewielką rolę badań fizykochemicznych mas garncarskich, szczególnie w od-

[22] W odniesieniu do tłucznia ze skały wapiennej należy podkreślić, iż w większości przypadków jego obecność w masie garncarskiej jest domniemana. W świetle badan petrograficznych (zob. Ibrahim, Poleski 2004) użycie w pojedynczych przypadkach skały wapiennej jako tłucznia (obok innych minerałów w tej samej masie) zostało dowiedzione. Wydaje się jednak, iż tłuczeń wapienny dodawano w większości przypadków nieświadomie, po prostu drobne fragmenty wapienia obecne są w warstwach obtoczonego gruzu polodowcowego w niektórych miejscach Kotliny Sądeckiej (pochodzą one z rejonu Pienin). Drobiny skały wapiennej są też z tych samych przyczyn obecne w niektórych naturalnych złożach gliny w dolinie Dunajca poniżej Pienin.

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 129 05.03.2020 10:25:32

niesieniu do ceramiki wczesnośredniowiecznej sprzed XI w. Nie chodzi tu o wadliwość stosowanych metod (bo te w stosunku do np. ceramiki kultury przeworskiej z okresu późnorzymskiego w pełni potwierdziły swą przydatność), ile o nieprzystawalność wyników analiz fizykochemicznych do oglądu makroskopowego ceramiki. Nie ma możliwości makroskopowego określenia grup surowcowych, wydzielonych wcześniej na podstawie analiz fizykochemicznych wybranej, z reguły liczącej nie więcej, niż kilkadziesiąt sztuk, serii fragmentów naczyń (zob. też: Buko 1997, 184). Do podobnych wniosków doszli niezależnie od siebie archeologowie analizujące ceramikę naczyniową z różnych stanowisk wczesnośredniowiecznych z terenu Polski, którzy w analizie mas garncarskich wykorzystali jedynie obserwacje makroskopowe (Dzieduszycki 1982, 100–101; Chudziak 1991, 33–35; Rzeźnik 1995, 68–75). W tej sytuacji pozostaje nam opisywać stosowane przy produkcji naczyń wczesnośredniowiecznych masy garncarskie na podstawie makroskopowego oglądu przełomów ścianek. Z natury rzeczy wydzielanie mas garncarskich jest obarczone trudnym do ustalenia czynnikiem subiektywizmu, dlatego też archeolodzy zajmujący się ceramiką winni jak najczęściej porównywać między sobą wyniki badań serii naczyń glinianych z poszczególnych stanowisk.

Następnym etapem analizy było rozpoznanie techniki wykonania naczyń. Na ten temat napisano już bardzo wiele (zob. np.: Radwański 1975, 310–317; Parczewski 1982, 61–65; Buko 1981, 60–106; tegoż 1990, 82–156; Rzeźnik 1995, 28–67). W odniesieniu do tego aspektu wytwórczości naczyń glinianych autor w największym stopniu wykorzystał wyjątkowo cenne ustalenia, poczynione przez P. Rzeźnika (1995, 44–60), a dotyczące ceramiki wrocławskiej z X–XI w. Poza dwoma ewidentnymi przypadkami (zob. niżej) wszystkie naczynia wczesnośredniowieczne z Naszacowic były najpierw ręcznie lepione, a następnie w różnym stopniu obtaczane na kole garncarskim. Naczynia były lepione techniką taśmowo-krokową. Wskazują na to ślady łączenia taśm, widoczne często na wewnętrznych powierzchniach naczyń w postaci charakterystycznych „łezek". Niektóre naczynia na wewnętrznych powierzchniach posiadają ślady ręcznego wyrównywania powierzchni i „zagładzania" miejsc łączenia taśm w postaci pionowych, równoległych do siebie smug, powstałych po wygładzaniu palcami. Pojedyncze naczynia od strony wewnętrznej wygładzane były nożykami garncarskimi, lub wyjątkowo grzebieniem garncarskim (tabl. 81/14). Dna naczyń, sądząc po śladach widocznych na przełomach fragmentarycznie zachowanych okazów, były lepione w fazach I(A)–C bez podkładek (poza dwoma okazami wątpliwymi), od fazy II liczba den formowanych na podkładkach sukcesywnie wzrasta. Przejawia się to w sposobie ostatecznego uformowania dna i stopniu jego „wklęśnięcia" (zob. niżej). Niektóre dna zachowały charakterystyczne ślady konstrukcji tarczy koła garncarskiego (odciski łączenia desek, odcisk osi), na innych z kolei widoczne były ślady odcinania dna od tarczy koła. W kwestii odróżniania bruzdy dookolnej na dnie naczynia od pierścienia dookolnego obserwacje materiału z Naszacowic w pełni pokrywają się z ustaleniami P. Rzeźnika (1995, 31–38).

Wśród fragmentów naczyń wczesnośredniowiecznych z zachowaną partią brzegową jedynie 2 okazy nie nosiły śladów obtaczania, a więc były ewidentnie wyłącznie ręcznie lepione[23]. Były to okazy odkryte w obiekcie 21 w przekopie W1 (faza II, brzeg typu H4; tabl. 86/4) i warstwie IX w przekopie W2 (faza I(A), brzeg typu A4, GPN typu IIC2b – Poleski 2011, tabl. 118/1). Pozostałe naczynia nosiły ślady obtaczania. W kwestii silnie formującego obtaczania zgadzam się w pełni z wnioskami, zaprezentowanymi odnośnie do tej techniki przez P. Rzeźnika (1995, 58–60). Na żadnym z odkrytych w Naszacowicach fragmentów naczyń nie stwierdzono obecności śladów obustronnego, pełnego, tzw. silnie formującego obtaczania. Jeśli nawet pojedyncze okazy naczyń nosiły ślady obtaczania na całej powierzchni (pojawia się ono w pojedynczych przypadkach w fazie II, od fazy III naczynia te stają się coraz liczniejsze), to tylko od strony zewnętrznej. Od strony wewnętrznej obtaczanie w fazach III–VI obejmowało jedynie partie brzegowe naczyń, czasem szyjkę i w wyjątkowych przypadkach dno. Potwierdzają się też obserwacje P. Rzeźnika, dotyczące obtaczania profilującego brzegów. Obtaczanie to, pozostawiające wyraźne, poziome smugi, obejmowało głównie zewnętrzne partie naczynia, od strony wewnętrznej ślady obtaczania były wyraźnie słabsze. Profilujące obtaczanie brzegów naczyń, wykorzystujące silną (szybką) rotację koła garncarskiego, pojawiało się w pojedynczych przypadkach już w fazach I(A)–D, od fazy II ten sposób opracowywania brzegów naczyń zaczął być coraz częściej stosowany, by od fazy III przekroczyć 50% wszystkich brzegów naczyń (w istocie odsetek ten był zapewne jeszcze wyższy, lecz zaniżały go starsze od fazy III fragmenty naczyń, zalegające na wtórnym złożu). W pojedynczych przypadkach garncarz podejmował obtaczanie tyko części partii brzegowej naczynia. Miało to miejsce wtedy, gdy ręcznie wylepiona forma naczynia w części brzegowej była wyraźnie asymetryczna. Garncarz, nie chcąc zmarnować swego wcześniejszego wysiłku, który włożył w wylepienie naczynia, decydował się obtoczyć naczynie częściowo. Garnek, pomimo mniej estetycznego wyglądu, spełniał jednak swoje zadanie jako pojemnik na płyny lub materiały sypkie (tabl. 86/1). W kilku przy-

[23] Na tablicach 1–195 poza wymienionymi dwoma fragmentami naczyń wyłącznie ręcznie lepionych pewna liczba brzegów nie posiada charakterystycznych strzałek z literą"o". Nie oznacza to, iż brzego te nie były pierwotnie obtaczane, lecz wyłączie zły stan zachowania powierzchni konkretnych fragmentów naczyń, wynikający najczęściej z ich wielokrotnej redepozycji, co uniemożliwiało identyfikację śladów obtaczania.

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 130 05.03.2020 10:25:32

padkach stwierdzono ślady naprawy naczyń, pękniętych w partii brzegowej. W ściance naczynia wiercono otwory po obu stronach pęknięcia, które następnie spajano (być może drutem; tabl. 83/1).

W analizie cech ceramiki naczyniowej pominięto barwę jego (zewnętrznych) powierzchni. Przyczyną było częste występowanie odmiennego zabarwienia różnych partii tych samych okazów naczyń. Odnośnie do opracowania powierzchni naczyń należy stwierdzić, iż zdecydowana większość okazów posiadała powierzchnie gładkie, szorstkie. Podkreślenia wymaga stosowanie zabiegów celowego wygładzania powierzchni naczyń. Nawet okazy wykonane z masy garncarskiej o bardzo dużej ilości domieszki schudzającej w postaci ostrokrawędzistych ziaren o dużych rozmiarach (2–3 mm, niekiedy więcej) posiadały stosunkowo gładkie, równe powierzchnie, na których widoczne były tylko pojedyncze ziarna. Osobną, niezbyt liczną grupę naczyń (do 5–6% w starszych fazach osadnictwa – I(A)–D), stanowiły okazy, których powierzchnia może być określona jako „gęsia skórka” (określenie zaczerpnięte z pracy P. Rzeźnika). Charakteryzowało ją występowanie na stosunkowo gładkiej, niekiedy nawet lekko błyszczącej powierzchni naczyń, stosunkowo licznych, drobnych ziaren domieszki. Ten typ opracowania powierzchni naczyń stosunkowo często skorelowany był z ich szaroczarnym zabarwieniem. W odniesieniu do wypału naczyń można stwierdzić, iż w prawie wszystkich przypadkach był on bardzo dobry. Analizy fizykochemiczne próbek ceramiki wykazały, iż temperatura wypału wynosiła około 700°C (Ibrahim, Poleski 2004).

Przystępując do analizy zróżnicowania formalnego ceramiki naczyniowej z grodziska w Naszacowicach należy podkreślić, iż czynnikiem w wysokim stopniu utrudniającym to zadanie było silne rozdrobnienie fragmentów naczyń. Długotrwałe prace laboratoryjne doprowadziły do wyklejenia zaledwie 4 naczyń (a raczej ich fragmentów) do tego stopnia, iż udało się rysunkowo zrekonstruować ich całe formy, od brzegu do dna (tabela 2). Podział typologiczny całych form naczyń w większości opracowań tej kategorii zabytków opiera się na określeniu przedziałów zmienności proporcji poszczególnych, głównych wymiarów naczyń (ryc. 121). W poszczególnych opracowaniach widoczne są pewne różnice, ponieważ archeologowie nieco inaczej postrzegają nadrzędność poszczególnych proporcji, konstytuujących kształt naczynia (Dymaczewska 1970; Radwański 1975, 317––356; Buko 1981, 128–174; Dzieduszycki 1982; 34–43; Maj 1990, 18–20; Chudziak 1991, 23–30; Rzeźnik 1995, 75–85). W odniesieniu do czterech naczyń z Naszacowic zdecydowano się na ich opisanie trzema proporcjami: h_1: r_3 (wysokość całego naczynia do średnicy największej wydętości brzuśca), h_3: h_2 (wysokość między dnem a największą wydętością brzuśca w stosunku do wysokości między największą wydętością brzuśca a brzegiem) i r_1: r_4 (średnica wylewu do średnicy dna). Należy podkreślić, iż trzy z czterech opisywanych naczyń były najpierw ręcznie lepione techniką taśmowo-krokową, a następnie obtaczane (tabela 2, pozycja 1, 2, 4), zaś czwarte naczynie było wyłącznie ręcznie lepione (tabela 2, pozycja 3). Porównanie trzech zdefiniowanych powyżej wskaźników proporcji pozwala stwierdzić odmienność kształtów i proporcji naczyń obtaczanych i naczynia wyłącznie ręcznie lepionego. Badana seria jest oczywiście zbyt mało liczna, aby na tej podstawie móc wyciągać jakiekolwiek dalej idące wnioski. Narzucająca się jednak od razu obserwacja wskazuje, że naczynia obtaczane miały stosunkowo wysoko umieszczoną największa wydętość brzuśca i średnice wylewów były około dwa razy większe od średnic den. Unikatowe w całym badanym zbiorze ceramiki z Naszacowic naczynie wyłącznie ręcznie lepione charakteryzowało się natomiast umieszczeniem największej wydętości brzuśca naczynia poniżej połowy jego całkowitej wysokości. Średnica wylewu była niewiele tylko większa od średnicy dna.

W większości cytowanych opracowań, których autorzy borykali się z podobnym mankamentem badanych serii ceramiki wczesnośredniowiecznej, czyli niewielką frekwencją zachowanych w całości form naczyń, kolejnym etapem analizy było omówienie zróżnicowania form profilów brzegów naczyń. Obserwacje A. Buko (1981, 128–184), dotyczące szczególnie dużej zmienności w czasie drugo- i trzeciorzędnych cech formalnych górnych partii naczyń, nie mogą jednak pozostać nie zauważone. Pomimo słów krytyki w odniesieniu do niektórych szczegółowych propozycji cytowanego autora (Maj 1983; Poleski 1992C, 50–52), jako wyjątkowo celne ocenić należy zwrócenie przez niego uwagi na potencjalne możliwości analizy ceramiki naczyniowej na podstawie ukształtowanie nie tylko brzegów, ale również morfologii partii naczyń od wylewu po największą wydętość brzuśca. To właśnie w górnych częściach naczyń kumuluje się większość cech, które można określić jako stylistyczne. Próba szczegółowego podziału typologicznego tych części naczyń wiąże się z powszechnie znanym i zauważanym faktem stosunkowo niewielkiego zróżnicowania inwentarzy ceramicznych na terenie Słowiańszczyzny zachodniej. Przeważają tu naczynia garnkowate, z których zdecydowana większość ma stosunkowo wysoko umieszczoną największą wydętość brzuśca i średnicę wylewu większą powyżej 1,5–1,7 razy od średnicy dna. W tej sytuacji ewentualne zróżnicowanie zbioru naczyń może być obserwowane głównie na podstawie drugo- i trzeciorzędnych cech formalnych. Podejmując próbę zdefiniowania cech górnych partii naczyń (dalej nazywanych: GPN) przyjęto cztery stopnie klasyfikacji. Dwa pierwsze to proporcje poszczególnych, głównych wymiarów GPN. Proporcja $P_1 = r_3 : r_1$ (średnica największej wydętości brzuśca do średnicy wylewu). Pomiary 218 egzemplarzy GPN wykazały, iż wartość tej zmiennej zawiera się pomiędzy

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 131 05.03.2020 10:25:32

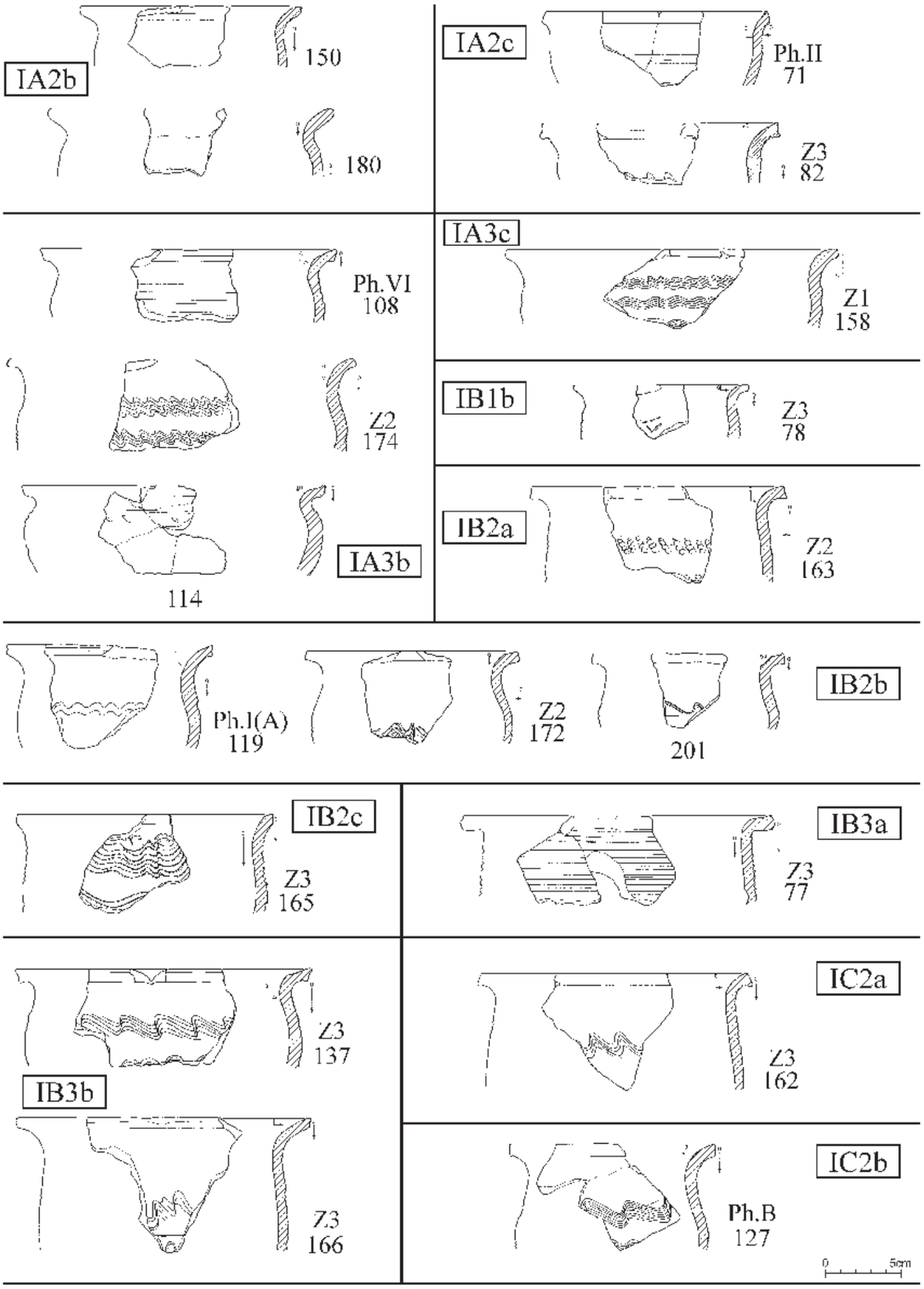

Ryc. 122. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Przegląd wyróżnionych odmian górnych partii naczyń (GPN). Przy każdym okazie podano numer konkretnego naczynia, odpowiadający numerowi porządkowemu w tabeli 3. Przy egzemplarzach pochodzących z kontekstu stratygraficznego pozwalającego na ich przyporządkowanie konkretnej, wyróżnionej na stanowisku fazie osadniczej, podano oznaczenie tej fazy (odpowiednio: fazy I(A) – VI i trzy tzw. fazy zbiorcze – Z1–Z3). Według: Poleski 2004B; 2011.

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 132 05.03.2020 10:25:33

0,81 a 1,40 (ryc. 138). Badany zbiór GPN podzielono w aspekcie opisanego czynnika na trzy grupy (I, II, III; ryc. 121). Kolejna proporcja – $P_2 = h_2 : r_1$ (wysokość naczynia między największą wydętości brzuśca a wylewem w stosunku do średnicy wylewu) – w odniesieniu do badanej serii GPN zawierała się w przedziale wielkości od 0,11 do 0,85 (ryc. 139). Również i dla wskaźnika tej proporcji GPN przyjęto podział badanego zbioru na trzy klasy wielkości (A, B, C; ryc. 121). W trzecim rzędzie uwzględniony został czynnik wielkości naczynia, w tym przypadku była to średnica wylewu (r_1). Zmienność badanego zbioru wahała się w przypadku tej wartości od 5 do prawie 40 cm (ryc. 136; w tym przypadku zakres zmienności dotyczy całego zbioru ceramiki z grodziska w Naszacowicach, obejmującego m. in. 740 fragmentów brzegów, pozwalających na rekonstrukcję średnicy wylewu). Również w tym przypadku podzielono GPN na trzy klasy wielkości (1, 2, 3; ryc. 121). W czwartym rzędzie określono typ szyjki naczynia: a – brak szyjki (tzn. wychylony na zewnątrz brzeg styka się „ostro” odciętą linią bezpośrednio z górną partią brzuśca), b – szyjka łukowatu wygięta, c – szyjka bardzo łagodnie, łukowato wygięta, d – szyjka łukowato wygięta, oddzielona od brzuśca wyraźnym „załamaniem”, „uskokiem”. listwą plastyczną lub głębokim rowkiem, e – tzw. szyjki cylindryczne (w trzech wariantach: 1 – szyjka lekko nachylona do wnętrza lub pionowa z płasko ściętą krawędzią, 2 – szyjka lekko wychylona na zewnątrz z płasko ściętą krawędzią, 3 – szyjka pionowa z wychylonym na zewnątrz brzegiem). Poza wymienionymi czterema rodzajami zmiennych w kilku przypadkach zaznaczono także pewne cechy wyróżniające, nie ujęte w czterostopniowej klasyfikacji GPN. Chodzi tu o naczynia, które poniżej szyjki przechodziły w brzusiec bez wyraźnie ukształtowanego barku (tzn. ze zredukowanym barkiem – BB), naczynia z wyraźnie (chociaż nie w sposób ostry, jak w naczyniach dwustożkowatych) zaznaczonym załomem brzuśca (ZZ) i naczynia wyłącznie ręcznie lepione (RL)[24]. Konieczność podziału całego zakresu zmienności trzech pierwszych stopni klasyfiakcji GPN na trzy klasy wielkości powoduje określone konsekwencje, niemożliwe zresztą do uniknięcia w takich przypadkach. Otóż może się zdarzyć (i oczywiście zdarza), iż naczynia zaliczone do tego samego wariantu będą do siebie „mniej podobne” niż naczynia zaliczone do dwóch „sąsiednich” wariantów, lecz zbliżone do wartości granicznych, oddzielających te warianty. Przyjęcie jakichkolwiek innych wartości granicznych nie zmniejszyłoby możliwości zachodzenia takich przypadków, dotyczyłyby one jedynie innych okazów GPN. Proste działania arytmetyczne wskazują, iż czterostopniowa klasyfikacja GPN obejmuje 135 możliwych wariantów. W analizowanej serii naczyń zidentyfikowano jedynie 49 wariantów (ryc. 122–135, 140, tabela 3)[25]. Najliczniej reprezentowany był wariant IIB2b (38 okazów), następnie IIB3b (34 okazy) i IIC2b (31 okazów). Pozostałe warianty występowały w liczbie od 16 sztuk do 1 okazu. Analiza frekwencji poszczególnych wariantów GPN potwierdza w sposób dobitny, iż badany zbiór naczyń cechuje się małym zróżnicowaniem formalnym. W analizowanej serii GPN warianty inne niż trzy wymienione wyżej, najbardziej popularne, występują rzadko lub skrajnie rzadko. Zmienność form GPN w aspekcie chronologicznym zbadano porównując frekwencję poszczególnych wariantów w fazach I–VI (tabela 1, ryc. 121). Jedyna prawidłowość, która rysuje się na podstawie analizy frekwencji poszczególnych wariantów GPN w kolejnych fazach osadniczych, to wyraźnie zauważalna, większa różnorodność wariantów GPN w fazach młodszych od fazy II. Wynika ona niewątpliwie z pojawienia się w młodszych fazach osadniczych wariantów GPN z szyjkami typu d i e. Odnośnie do tej ostatniej obserwacji należy dodać, iż na terenie Moraw pojedyncze okazy naczyń z wyodrębnionymi „uskokiem” szyjkami, będącymi odpowiednikiem szyjek „d” z Naszacowic, występowały już w IX w. (Macháček 2001, ryc. 19).

Kolejnym etapem analizy serii ceramiki naczyniowej z Naszacowic było dokonanie podziału typologicznego brzegów naczyń. Podziału tego dokonano w oparciu o wszystkie odkryte w trakcie badań fragmenty brzegów. Konstruując schemat typologiczny brzegów korzystano z obserwacji dotyczących wczesnośredniowiecznej ceramiki z Krakowa (Radwański 1975, 356–360), Wrocławia (Rzeźnik 1995, 87–90), a w szczególności Stradowa (Maj 1990, ryc. 6). Z ostatniego z cytowanych opracowań zaczerpnięto pomysł na podział brzegów na grupy (oznaczone dużymi literami alfabetu, A–J), a w ich ramach na typy (oznaczone cyframi arabskimi). System ten jest „otwarty”, pozwala na uzupełnienie poszczególnych grup brzegów o nowo odkryte, a dotychczas niesklasyfikowane typy (ryc. 145–147). Jeśli poszczególne wyróżnione typy brzegów występowały w większej liczbie egzemplarzy, różniących się drobnymi szczegółami budowy, to zilustrowano typ kilkoma przykładami. rozbudowana w ten

[24] Całkowicie poprawne byłoby stworzenie osobnej typologii GPN dla naczyń wyłącznie ręcznie lepionych. Ponieważ jednak na grodzisku w Naszacowicach odkryto fragmenty tylko dwóch takich naczyń, zdecydowano się je włączyć do typologii GPN naczyń obtaczanych, zaznaczając jednak ich odmienną technikę wykonania.

[25] W pracy o wczesnośredniowiecznych grodach z dorzecza Dunajca (Poleski 2004b) doszło do błędnego przepisania trzech punktów w tabeli 3, odpowiadającej tabeli 3 w prezentowanej obecnie pracy (pozycja 24. – jest IIC1b, powinno być IIC2b; pozycja 113. – jest IIB2b, powinno być IIIB2d; pozycja 176. – jest IIB2e1, powinno być IIIB2e1). W prezentowanej obecnie pracy umieszczono właściwe dane, w związku z czym tabele 1 i 3 oraz ryciny 20 i 21 różnią się w kilku szczegółach od tabel i rycin (zawierających wspomniane błędy) zamieszczonych w mojej pracy z 2004 r. Za powstałe błędy odpowiedzialność ponosi wyłącznie autor.

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 133 05.03.2020 10:25:33

Tabela 1. Grodzisko w Naszacowicach. Frekwencja typów GPN w fazach I(A) – VI i 3 seriach zbiorczych

	I(A)	B	C	C/D	D	II	III	IV	V	VI	Z1	Z2	Z3
IA2b													
IA2c						1							1
IA3b									1			1	1
`IA3c											1		
IB1b													1
IB2a												1	
IB2b	1											1	
IB2c													1
IB3a													1
IB3b													2
!C2a												1	
IC2b		1											
IIA2b													
IIA2c													
IIA2d													1
IIA3a									1				
IIA3b	1							1	4				2
IIA3c												1	
IIA3d								6	1				
IIB1b													
IIB1d								1					
IIB2a													
IIB2b	2	2				2		1	1	1		1	6
IIB2c		1				1					2		
IIB2d								1					
IIB2e													
IIB3a													
IIB3b	3					3		1	1			3	4
IIB3c											1		
IIC1b									1				1
IIC1c													
IIC2a												1	
IIC2b	2		1		1	3			1			4	1
IIC2c	1												
IIC2d													
IIC2e													
IIC3b													
IIIA3d								1					
IIIB1b													
IIIB2d													
IIIB2e													
IIIB3b													
IIIC1b	1					1						1	1
IIIC1d													
IIIC2a						1							1
IIIC2b													
IIIC2d													
IIIC2e													
IIIC3b												1	
RAZEM	11	4	1		1	12		12	11	1	4	16	24

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 134 05.03.2020 10:25:34

Tabela 2. Grodzisko w Naszacowicach. Cechy metryczne całych form naczyń z grodziska w Naszacowicach

L.p.	Jedn. stratygraf.	Tabl./ Ryc.	h_1	h_2	h_3	r_1	r_3	r_4	$h_1 : r_3$	$h_3 : h_2$	$r_1 : r_4$
1	M/10	32/1	13,8	5,3	8,5	11,4	12,6	6,6	1,10	1,60	1,73
2	M/11	41/1	23,4	7,1	16,3	19,6	22,0	9,6	1,06	2,29	2,04
3	W2/IX	118/1	24,0	13,0	11,0	16,5	18,6	12,6	1,29	0,85	1,31
4	P1/Ia	182/1	29,5	8,2	21,3	22,5	27,2	11,0	1,08	2,60	2,05

Tabela 3. Grodzisko w Naszacowicach. Lista górnych partii naczyń (GPN) zachowanych od r_1 (brzeg) do r_3 (największa wydętość brzuśca) i do r_4 (dno)

Nr	Jednostka stratygraf.	Forma	Brzeg	Dno	Ornament	Faza	Tabl./Ryc.
1	W0/ob. 4	IIB2b	F1		h6		2/26
2	W0/IV, ob. 2	IIB2d	E12		d1		4/10
3	W0/IV, ob. 2	IIA3b	C1		f18		4/13
4	W0/IV, ob. 2	IIC2b	C4		b2		4/16
5	W0/IV, ob. 2	IIC2b	D18		d13		5/3
6	W0/IV, ob., 2	IIC2b	C5		g2		5/4
7	W0/I-IIId	IIB1d	C2		d2		13/23
8	W0/I-IIId	IIIC1b	C10		g3		13/24
9	W0/I-IIId	IIB3b	C4		f1		14/1
10	W0/I-IIId	IIA3b	C4		a1		14/2
11	W0/I-IIId	IIB2b	D11		h3		15/1
12	W0/I-IIId	IIB2b	C4		f2		15/4
13	W0/I-IIId	IIB2b	C4		h2		15/7
14	W0/I-IIId	IIIC1b	C3		a2		15/12
15	W0/I-IIId	IIC1b	C4		d8		15/13
16	W0/I-IIId	IIB2b	C4		f8		15/14
17	M/ob. 1	IIA3b	C5		f1		23/1
18	M/ob. 2	IIB3b	C12		b7		24/1
19	M/ob. 2	IIIC2b	C7		b3		24/2
20	M/ob. 3	IIB3b	B2		d8		28/1
21	M/ob. 9	IIC2d	D10		h16		30/30
22	M/ob. 9	IIIC1b	F4		h16		30/35
23	M/ob. 10	IIC1b	C16	2	a5		32/1
24	M/ob. 10	IIC2b	B2		a5		32/2
25	M/ob. 10	IIB1b	F4		a2		32/3
26	M/ob. 10	IIC1b	C13		a5		32/4
27	M/ob. 10	IIB3b	E3		a5		32/5
28	M/ob. 10	IIIC2b	A6		h4		33/1
29	M/ob. 10	IIC2b	G5		h18		33/2
30	M/ob. 10	IIC2b	A9		a3		33/3
31	M/ob. 10	IIB3b	C3		a5		33/4
32	M/ob. 10	IIC3b	E3		a6		34/1
33	M/ob. 11	IIB2b	H8	2z	d8		41/1
34	M/ob. 11	IIC2b	D21		b1		41/2
35	M/ob. 11	IIB3b	H8		d8		42/1
36	M/ob. 11	IIIC1d	H8		f3		42/2
37	M/ob. 11	IIB3a	E2		h19		42/4
38	M/ob. 12	IIB3b	E10		d8		46/1
39	M/ob. 12	IIC2b	G8		d9		46/2
40	M/ob. 12	IIC1b	C4		d7		46/3
41	M/ob. 12	IIIC2b	B3		d7		46/4
42	M/ob. 13	IIIC2e3	G12		h20		51/1
43	M/ob. 16	IIB2b	B5		f13		54/11

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 135 05.03.2020 10:25:34

Nr	Jednostka stratygraf.	Forma	Brzeg	Dno	Ornament	Faza	Tabl./Ryc.
44	M/ob. 33	IIA3d	C3		a7		58/1
45	M/0b. 33	IIB3b	C3		a6		58/2
46	M/ob. 34	IIB3b	F1		a5		59/1
47	M/ob. 34	IIC2b	H4		d8		59/2
48	M/ob. 34	IIC1c	E8		f14		59/3
49	M/ob. 35	IIC2b	F5		h16		64/1
50	M/ob. 35	IIB2b	F5		h10		64/2
51	M/ob. 35	IIB2e3	F4		h14		64/3
52	M/ob. 35	IIB2b	C4		h12		65/1
53	M/ob. 35	IIIC1b	I14		a5		65/2
54	M/ob. 35	IIIC2d	I14		f9		65/5
55	M/ob. 39	IIB2c	E4		f13		69/18
56	M/ob. 39	IIB2b	B3		d8		69/19
57	M/ob. 41	IIB2b	J6		c2		71/1
58	M/ob. 41	IIB2b	D19		d7		71/2
59	M/ob. 43	IIIC2b	I4		a6		72/15
60	M/ob. 45A	IIA3d	E2		h14		76/1
61	M/ob. 45B	IIA2b	G5		-		78/1
62	W1/ob. 30	IIIC3b	D17		g8	Z2	80/7
63	W1/X	IIA3c	E10		b6	Z2	80/15
64	W1/IXc	IIC2b	E2		d8	Z2	82/1
65	W1/IXc	IIB3b	C4		a4	Z2	83/1
66	W1/IXc	IIC2b	E2		d8	Z2	83/3
67	W1/ob. 21	IIB3b	C4		f15	II	86/1
68	W1/ob. 21	IIIC1b	E1		b1	II	86/2
69	W1/ob. 21	IIC2b	D9		a4	II	86/3
70	W1/ob. 21	IIC2b	C4		b9	II	86/8
71	W1/ob. 21	IA2c	C14		a1	II	86/9
72	W1/ob. 21	IIB3b	E2		d5	II	87/1
73	W1/ob. 21	IIB2b	E2		d8	II	87/2
74	W1/ob. 21	IIIC2a	C4		b9	II	87/5
75	W1/ob. 21	IIB2b	G9		b2	II	87/10
76	W1/ob. 21	IIB2c	F5		a4	II	89/4
77	W1/VI	IB3a	I10		a5	Z3	92/8
78	W1/VI	IB1b	C3		?	Z3	92/11
79	W1/VI	IIB3b	E8		b2	Z3	92/12
80	W1/VI	IIB2b	C15		b1	Z3	93/1
81	W1/VI	IIB2b	I14		b5	Z3	93/5
82	W1/VI	IA2c	E10		?	Z3	93/7
83	W1/XI	IIIC2a	C1		d11	Z3	94/9
84	W1/III/B	IIB3b	B2		d2	Z3	95/21
85	W1/IV	IIA3b	J13		f20	Z3	97/1
86	W1/IV	IIB2b	G13		b2	Z3	97/4
87	W1/IV	IIB2b	C7		h21	Z3	97/8
88	W1/IV	IIIC1b	G6		h16	Z3	97/9
89	W1/IV	IIC2b	C4		e7	Z3	98/18
90	W1/ob. 20	IIIA3d	F1		h26	IV	101/1
91	W1/ob. 20	IIA3d	D9		g8	IV	101/2
92	W1/ob. 20	IIA3d	C15		h16	IV	101/3
93	W1/ob. 20	IIA3d	F7		h16	IV	101/4
94	W1/ob. 20	IIA3d	C4		g8	IV	102/1
95	W1/ob. 20	IIA3dZZ	D4		a4	IV	102/2
96	W1/ob. 20	IIA3dBB	F4		g1	IV	102/9

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 136 05.03.2020 10:25:34

Nr	Jednostka stratygraf.	Forma	Brzeg	Dno	Ornament	Faza	Tabl./Ryc.
97	W1/ob. 20	IIB2d	C15		h16	IV	102/12
98	W1/ob. 20	IIB2b	H8		e12	IV	102/13
99	W1/ob. 20	IIA3b	F2		f13	IV	103/1
100	W1/ob. 20	IIB3b	E1		d8	IV	103/4
101	W1/ob. 20	IIB1d	E5		d8	IV	103/5
102	W1/ob. 26b	IIA3b	E5		h26	V	106/6
103	W1/ob. 26b	IIA3b	D11		e11	V	106/7
104	W1/ob. 26b	IIA3b	E8		a5	V	106/8
105	W1/ob. 26b	IIA3b	C3		d14	V	107/1
106	W1/ob. 26b	IIA3a	G5		h7	V	107/7
107	W1/ob. 26b	IIB3b	E8		d8	V	107/9
108	W1/ob. 26b	IA3b	D21		a6	V	108/3
109	W1/ob. 26b	IIA3dBB	D12		h16	V	108/9
110	W1/ob. 26b	IIC2b	C7		a4	V	108/11
111	W1/ob. 26b	IIB2b	G2		a5	V	108/12
112	W1/ob. 26b	IIC1b	E8		h16	V	109/2
113	W1/ob. 26a	IIIB2d	E6		f10	VI	111/3
114	W1/III	IA3b	G8		h25		112/14
115	W1/III	IIB2b	C4		d12		113/1
116	W1/III	IIB2b	J6		a5		113/16
117	W1/II	IIB3b	D8		h8		115/10
118	W2/IXa	IIB3b	C3		h22	I(A)	117/1
119	W2/IXa	IB2b	E4		b6	I(A)	117/2
120	W2/XII	IIB2b	C1		h16	I(A)	117/4
121	W2/IX	IIC2bRL	A4	2	e8	I(A)	118/1
122	W2/IX	IIB3b	C4		f16	I(A)	118/2
123	W2/IX	IIA3b	C3		b1	I(A)	119/1
124	W2/IX	IIB2b	C3		d12, i6	I(A)	119/2
125	W2/ob. 52	IIB2b	C4		e4	B	122/6
126	W2/ob. 52a	IIB2b	D14		a4	B	123/1
127	W2/ob. 52a	IC2b	C3		d8	B	123/2
128	W2/ob. 52a	IIB2c	C3		b2	B	123/4
129	W2/ob. 51	IIC2b	D13		b1	C	124/1
130	W2/XI	IIC2b	C4		g3	Z2	124/7
131	W2/X	IIC2b	D18		g7	D	128/1
132	W2/VII	IIB2b	C4		b4	Z2	129/1
133	W2/VII	IIC2a	A8		b1	Z2	129/2
134	W2/V	IIB3b	E5		d5	II	132/1
135	W2/V	IIC2b	C4		g3	II	132/2
136	W2/IVa-c	IIB2b	C9		d5, i8	Z3	133/10
137	W2/IVa-c	IB3b	E12		d5	Z3	133/11
138	W2/ob. 54	IIA2d	D5		a5	Z3	136/1
139	W2/III	IIB3b	A3		g3		136/5
140	W2/III	IIA2d	I14		h13		136/6
141	W2/III	IIB1b	C1		g2		136/7
142	W2/III	IIIB2d	I14		f9		137/1
143	W2/III	IIIC2b	C3		d9		137/2
144	W2/III	IIB2b	C3		c2		138/4
145	W2/III „rów”	IIA3b	C3		d14		139/6
146	W2/III „rów”	IIB3b	J15		h28		139/7
147	W2/III „rów”	IIB3a	C2		b2		140/1
148	W2/III „rów”	IIA3d	E7		f1		140/2
149	W2/II	IIB2b	H9		d8		141/8

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 137 05.03.2020 10:25:34

Nr	Jednostka stratygraf.	Forma	Brzeg	Dno	Ornament	Faza	Tabl./Ryc.
150	W2/II	IA2b	A4		-		141/9
151	W3/X	IIC2b	D13		h36	I(A)	142/6
152	W3/X	IIIC1b	C14		a5	I(A)	142/7
153	W3/X	IIC2c	C2		d5	I(A)	142/8
154	W3/VIIIa	IIB3b	A9		d2	I(A)	144/2
155	W3/VIII	IIB3c	E2		d2	Z1	145/7
156	W3/VIII	IIB2c	E9		d8	Z1	145/8
157	W3/VII	IIB2c	C3		d11	Z1	147/3
158	W3/VII	IA3c	C3		d13	Z1	147/4
159	W3/VII	IIB3b	E2		d9	Z2	149/3
160	W3/V-Vc	IIC2b	C2		d12	Z2	149/4
161	W3/V-Vc	IIIC1b	C4		g8	Z2	149/5
162	W3/V-Vc	IC2a	D13		d8	Z2	149/6
163	W3/V-Vc	IB2a	E5		g8	Z2	149/7
164	W3/VI	IIA3b	E2		a1	Z3	151/3
165	W3/VI	IB2c	C15		d11	Z3	151/4
166	W3/VI	IB3b	E1		d2	Z3	151/6
167	W3/VI	IIA3b	G9		b2	Z3	151/7
168	W3/ob. 58	IIB2b	C4		g1		153/1
169	W3/IIIa-b	IIB2b	C4		d3		153/9
170	W3/IV	IIC2b	H8		d8		156/5
171	W4/XII	IIB3b	J21		d4	Z2	157/3
172	W4/XII	IB2b	C4		d8	Z2	157/4
173	W4/Xa	IIB2b	H2		d13	Z3	159/2
174	W4/XVIa	IA3b	B3		d13	Z2	159/6
175	W4/III	IIC2e2	J12		h26		160/9
176	W4/III	IIIB2e1	J11		h26		160/10
177	P1/XVI	IIB3b	C4		d8	Z3	165/3
178	P1/XVI	IIB3b	G11		b7	Z3	165/4
179	P1/XV	IIC1b	C4		h31	Z3	166/10
180	P1/wał ?	IA2b	A6		-		168/1
181	P1/III	IIB3b	A3		g3		169/1
182	P1/III	IIC2b	C4		i1		169/2
183	P1/III	IIB2b	B5		f11		169/3
184	P1/IIId	IIB2a	C2		d8		170/1
185	P1/IIId	IIC2b	D11		a5		170/2
186	P1/ob. 62	IIA2c	A2		a11		171/11
187	P1/II	IIC2b	E8		a5		172/1
188	P1/II	IIB3b	E2		g10		172/2
189	P1/II	IIC2b	B2		d4		172/3
190	P1/II	IIC2b	C4		d8		172/4
191	P1/II	IIIC2b	E5		f9		172/6
192	P1/II	IIA3b	J22		f1		173/1
193	P1/II	IIA3d	C15		h16		173/2
194	P1/II	IIA3a	C4		g1		174/2
195	P1/ob. 64	IIB3b	E2		e10		181/16
196	P1/Ia	IIC3b	D13		e12		181/17
197	P1/Ia	IIIB3b	D13	2p	d14		182/1
198	P1/Ia	IIIB3b	D13		d14		182/2
199	P1/Ia	IIB2c	B3		d13		183/3
200	P2/V	IIIC2a	E2		d4		185/1
201	P2/III	IB2b	F5		e6, i10		185/12
202	P2/II	IIC2b	C1		f19, i6		187/1

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 138 05.03.2020 10:25:35

Nr	Jednostka stratygraf.	Forma	Brzeg	Dno	Ornament	Faza	Tabl./Ryc.
203	P2/II	IIB3b	A3		f6		187/4
204	P2/II	IIB3b	C4		b3		187/8
205	P2/II	IIC3b	I1		e11		188/1
206	P2/II	IIC3b	E5		g8		188/5
207	P2/II	IIB3b	C3		d7		188/7
208	P2/II	IIA3b	E5		f20		188/9
209	P2/IV	IIC2d	D21		c1		191/1
210	P2/IV	IIB2b	G2		f1		191/6
211	P3/V	IIB3b	D13		h23		191/8
212	P3/III	IIB3b	D13		d8		192/1
213	P3/II	IIB2b	H8		d13		192/10
214	P3/II	IIA3b	H4		?		193/1
215	P3/II	IIIB1b	C2		h29		193/3
216	odc.89-92/00/II	IIC2b	C3		b2		193/7
217	odc.89-92/00/II	IIB2b	C4		b3		194/1
218	P7/II	IIIC2b	C4		e11		195/17

Tabela 4. Grodzisko w Naszacowicach. Frekwencja typów brzegów naczyń w fazach I(A) – VI i 3 seriach zbiorczych

	I(A)	B	C	C/D	D	II	III	IV	V	VI	Z 1	Z 2	Z 3
A1													
A2					1	1						1	
A3						1			1		2	2	7
A4	1					1		1			1		1
A5													
A6						1							
A7													
A8												2	
A9	1												
B1													1
B2	1					1						2	1
B3	1					2	1		1			3	4
B4													1
B5						3			1				
B6												1	
C1	2										1		1
C2	1											4	2
C3	10	4				1		1	1		5	13	7
C4	13	3			3	13	1	2			3	19	25
C5							1						1
C6	1					1				1			
C7			1			2	1		3				11
C8	1												1
C9											1	1	1
C10	1												
C11						1							
C12													
C13												1	
C14	1					1		2	1	1			
C15		1						2				1	3
C16	3												
C17												1	4
D1	1												

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 139 05.03.2020 10:25:35

	I(A)	B	C	C/D	D	II	III	IV	V	VI	Z 1	Z 2	Z 3
D2													
D3													
D4								1			1		
D5													2
D6													
D7													
D8													
D9						1		1					1
D10													1
D11		1							2				
D12						1			3				1
D13	3	2	2			4					1	16	6
D14		1				4		1			2	2	
D15						1							
D16													
D17	1					1					1	5	1
D18	1				1	1							
D19									1				
D20													
D21									1				1
D22													1
E1	1					4		1				2	1
E2	3					7					4	12	2
E3								1					1
E4	1												
E5	1	1				1		1	3		1	1	6
E6										1			
E7													
E8						4	1	1	6	1	1	4	1
E9	1										1	2	1
E10	1					1					1	4	2
E11												1	
E12													1
F1		1						1				1	
F2								1				4	
F3													
F4								2					
F5					1	2					1	2	1
F6													
F7								5	2				
F8													
G1									1			1	
G2						1			1			1	3
G3													1
G4													
G5									1	1			1
G6								3	1	1			1
G7									2				1
G8										1		1	
G9						1				1			4
G10													
G11													2
G12								1					

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 140 05.03.2020 10:25:35

	I(A)	B	C	C/D	D	II	III	IV	V	VI	Z 1	Z 2	Z 3
G13													1
G14													
G15													1
H1													2
H2											1		2
H3													
H4						1						1	
H5												1	
H6													
H7													
H8	1					3		1					1
H9						1		1					2
H10													
I1													
I2													
I3													
I4													1
I5													
I6								1					
I7						1							1
I8													
I9													
I10													1
I11													
I12													
I13												2	
I14								2				3	3
J1									1				
J2										1			
J3													
J4								1	1	1			1
J5									2				
J6													2
J7													
J8													
J9													
J10													
J11													
J12													
J13													1
J14								1					
J15													
J16						1							
J17													
J18													
J19													
J20													
J21									1			1	
J22													
RAZEM	52	14	3	-	6	70	5	35	37	10	28	118	133

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 141 05.03.2020 10:25:36

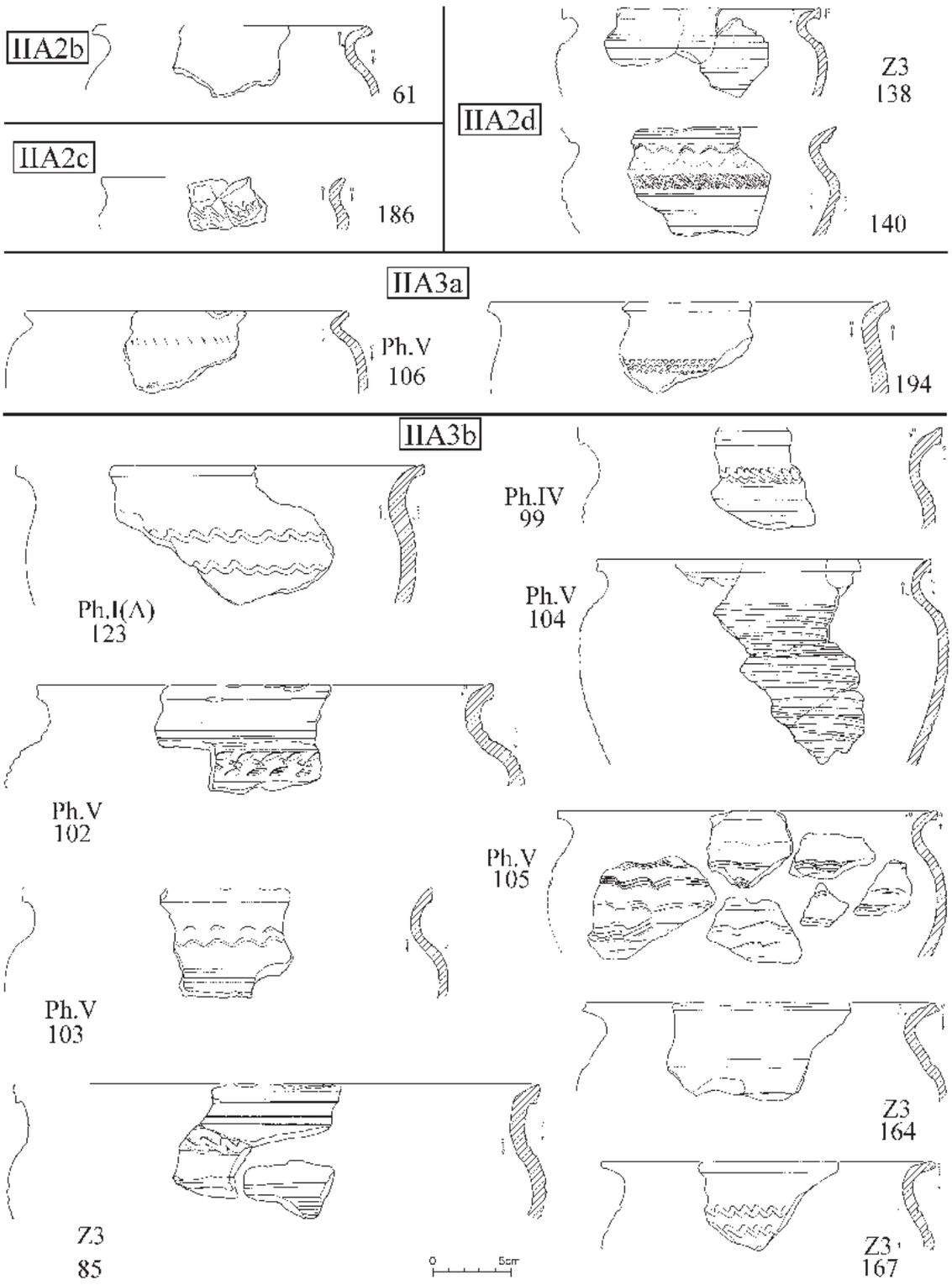

Ryc. 123. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Przegląd wyróżnionych odmian górnych partii naczyń (GPN) c.d. (według: Poleski 2004B; 2011)

sposób klasyfikacja brzegów powoduje, iż w niektórych przypadkach brzegi podobne do siebie mogą występować w różnych typach, lub nawet grupach. W tym przypadku autor wyszedł z założenia, iż lepiej jest chyba wydzielić zbyt dużą, niż zbyt małą liczbę typów. Przyjęcie drugiego z tych rozwiązań mogłoby powodować, iż brzegi różniące się od siebie byłyby klasyfikowane jako jeden typ. Frekwencję poszczególnych typów brzegów w kolejnych fazach osadniczych przedstawia tabela 4 (uwzględniono 511 fragmentów brzegów z przekopów W1–W4). Z kolei frekwencję grup brzegów w poszczególnych fazach osadnictwa przedstawia tabela 5 i ryc. 142. Analiza tych da-

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 142 05.03.2020 10:25:37

nych prowadzi do wniosku, iż w fazach starszych (I(A) – D) brak brzegów z grup G, I, J, które są natomiast reprezentowane w warstwach i obiektach począwszy od fazy II. Pozostałe grupy brzegów występują od fazy I(A) do VI, przy czym w fazach II–VI są reprezentowane przez większą liczbę typów. Powyższe obserwacje nie powinny skłaniać do wyciągania prostych wniosków. Przykładem mogą tu posłużyć brzegi typu G8, G9, G15, I14, J4, J5, które w Naszacowicach pojawiają się najwcześniej dopiero od fazy II (lub młodszych). Bardzo podobne, lub nawet identyczne typy brzegów są charakterystyczne dla ceramiki naczyniowej Wielkich Moraw już w IX w. (Macháček 2001, ryc. 18:G1, G2, H, 99:A). Biorąc pod uwagę obecność wśród zabytków z Naszacowic kilku przedmiotów metalowych, będących importami z Wielkich Moraw (lub ich lokalnymi naśladownictwami) nie można całkowicie wykluczyć, iż także w dziedzinie wytwórczości naczyń zaznaczały się jakieś wpływy wielkomorawskie. Nie można więc wykluczyć, iż w trakcie przyszłych badań brzegi z grup G, J lub I zostaną odkryte w warstwach i obiektach starszych od fazy II. Znamienny jest w tym kontekście przykład brzegów typu H2 i H8, które po jednym egzemplarzu wystąpiły w warstwach związanych z fazą I(A) i w tzw. serii zbiorczej Z1 (czyli z pewnością były starsze od fazy C/D). Odkryto w tym kontekście stratygraficznym tylko po jednym egzemplarzu tych typów brzegów. Gdyby więc wykopy archeologiczne zostały rozplanowane nieco inaczej, mogłoby się zdarzyć, iż w warstwach starszych od fazy II brzegi grupy H mogłyby nie wystąpić. Potwierdzeniem stosunkowo wczesnej chronologii brzegów typu H stało się odkrycie w trakcie badań grodziska w Łapczycy naczynia glinianego z podobnym brzegiem, zalegającego pod młodszą fazą wału, współczesnego lub nieco starszego od wału starszego (Poleski 1999–2000, ryc. 13:1). Ponieważ analizy dendrochronologiczne i radiowęglowe pozwoliły datować młodszy wał grodziska w Łapczycy na przełom IX i X w., wspomniane powyżej naczynie musiało być z pewnością starsze. Powyższe przykłady nakazują zachowanie umiaru przy wykorzystywaniu tabel frekwencji (nie tylko brzegów, zob. niżej) jako zbiorów danych o zabytkach, z których część cechuje się walorami niezależnych, precyzyjnych wyznaczników chronologii. W przypadku ceramiki naczyniowej zalecana jest w tym względzie szczególna ostrożność. Pamiętając o tym możemy jednak zauważyć, iż brzegi grup G (z tzw. wrębami na pokrywkę) oraz I i J (silnie profilowane) pojawiają się dopiero od fazy II. Obserwacja ta pokrywa się z ustaleniami K. Radwańskiego (1975, 356–360) odnośnie do wczesnośredniowiecznej ceramiki z Krakowa. Również w Naszacowicach silnie profilowane brzegi typu J4, J5 i J6 pojawiają się, podobnie jak ich odpowiedniki z Krakowa, w warstwach datowanych na okres po 989 r. (od fazy III).

Tabela 5. Grodzisko w Naszacowicach. Frekwencja grup brzegów naczyń w fazach I(A) – VI i 3 seriach zbiorczych

	I(A)	B	C	C/D	D	II	III	IV	V	VI	Z 1	Z 2	Z 3
A	2				1	4		1	1		3	5	8
B	2					6	1		2			6	7
C	33	8	1		3	19	3	7	5	2	10	40	56
D	6	4	2		1	13		3	7		5	23	14
E	8	1			1	17	1	4	9	2	8	26	15
F		1				2		9	2		1	7	1
G						2		4	6	4		3	15
H	1					5		2			1	2	7
I						1		3				5	6
J						1		2	5	2		1	4
RAZEM	52	14	3	-	6	70	5	35	37	10	28	118	133

Ze względu na duże rozdrobnienie ceramiki konieczne było opracowanie oddzielnej typologii den naczyń. Ich średnice wahały się od 3 do 18 cm (ryc. 137). Konstruując podział typologiczny den zrezygnowano z kryterium wielkości, za pierwszorzędne uznając ukształtowanie samego dna. Wydzielono trzy główne typy: 1 – dna płaskie, 2 – dna lekko wklęsłe, 3 – dna silnie wklęsłe. Typ 2 gromadził zarówno dna lekko wklęsłe na skutek ich końcowego formowania po zdjęciu (odcięciu) z koła garncarskiego, jak i formowane na lekko wypukłych podkładkach. Typ 3 (poza jednym okazem, ewidentnie ręcznie lepionym bez użycia podkładki; tabl. 120/20) formowany był na podkładkach drewnianych. Każdy z trzech podstawowych typów den mógł występować w sześciu wariantach: dno bez odcisku osi koła garncarskiego, znaku garncarskiego i pierścienia dookolnego (1, 2, 3), dno z odciskiem osi koła garncarskiego (1o, 2o, 3o), dno ze znakiem garncarskim (1z, 2z, 3z), dno z pierścieniem dookolnym (1p, 2p, 3p), dno z pierścieniem dookolnym i odciskiem osi koła garncarskiego (1po, 2po, 3po), dno z pierścieniem dookolnym i znakiem garncarskim (1pz, 2pz, 3pz). Zestawienie statystyczne frekwencji warian-

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 143 05.03.2020 10:25:37

tów den w poszczególnych fazach osadnictwa objęło 223 fragmenty naczyń (tabela 6, ryc. 143). Analiza wykresów frekwencji wykazała, iż do fazy C/D dominowały dna typu 1, nieco rzadziej występowały dna typu 2, bardzo rzadko typu 3. W tym okresie na pojedynczych egzemplarzach den występowały odciski koła garncarskiego (typ 1o). Znaczące powiększenie zbioru wariantów den w ceramice naczyniowej następuje od fazy II, w której pojawiają się również dna z pierścieniami dookolnymi i znakami garncarskimi. W odniesieniu do znaków garncarskich należy podkreślić, iż najstarsze dno, zaopatrzone w znak garncarski, zostało odkryte w przekopie W2 w warstwie starszej od okresu budowy wału fazy II, a młodszej od wału fazy C/D (tabl. 126/14). Odnosząc się do analogii spoza terenu Polski należy przywołać przykład ceramiki naczyniowej z Wielkich Moraw. Na wielkomorawskich stanowiskach z IX w. spotyka się zarówno dna z odciskami osi koła garncarskiego, jak i z pierścieniami dookolnymi i znakami garncarskimi (Macháček 2001, ryc. 19). Odkrycie wspomnianego już wyżej naczynia na grodzisku w Łapczycy, pochodzącego sprzed przełomu IX i X w. (Poleski 1999–2000, ryc. 13:1), nakazuje odnośnie do datowania poszczególnych typów den zachować szczególną ostrożność. Naczynie z Łapczycy posiadało dno typu 1p, czyli zaopatrzone było w pierścień dookolny. W tej sytuacji do niedawna powszechnie przyjmowana teza, iż zaopatrywanie den naczyń glinianych w znaki garncarskie rozpoczęło się na terenie Małopolski dopiero w początkach X w., jest jedynie hipotezą, którą mogą potwierdzić lub obalić rezultaty nowych badań wykopaliskowych, prowadzonych na stanowiskach sprzed X w. (zob. też: Rzeźnik 1997, 129). Odkrycie na grodzisku w Naszacowicach kilkunastu den ze znakami garncarskim (w postaci krzyży, swastyk, „kratek" i kół) nie wnosi niestety niczego nowego do dyskusji na temat ich funkcji i symboliki (Buko 1990, 141–149).

Tabela 6. Grodzisko w Naszacowicach. Frekwencja typów den naczyń w fazach I(A) – VI i 3 seriach zbiorczych

	I(A)	B	C	C/D	D	II	III	IV	V	VI	Z1	Z2	Z3
1	11	3	2		2	19		11	2	2	9	31	41
1o						1					1	3	1
1z									1			1	1
1p						1			1			3	
1po													
1pz													
2	5					10		2	9	3	2	9	13
2o													
2z							1	1	3				2
2p						1			1				3
2po													
2pz													
3	1					1		1	1	2		1	1
3o													
3z							1	1					
3p						1							
3po													
3pz													
RAZEM	17	3	2		2	34	2	16	18	7	12	48	62

Tabela 7. Grodzisko w Naszacowicach. Frekwencja typów wątków ornamentacyjnych naczyń w fazach I(A) – VI i 3 seriach zbiorczych

	I(A)	B	C	C/D	D	II	III	IV	V	VI	Z1	Z2	Z3
a1	1					1						1	1
a2													
a3													
a4		1				2		1	1			2	
a5	3					2	2	3	16	2	1	4	15
a6								5	7		3		10
a7													
b1	6		1			4					1	2	7
b2	1	2				3	1						12

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 144 05.03.2020 10:25:37

	I(A)	B	C	C/D	D	II	III	IV	V	VI	Z1	Z2	Z3
b3						3	2	1				3	3
b4												3	1
b5						1						1	2
b6	1											3	2
b7													
b8												1	
b9						3						1	
c1	6							6	2		2	16	7
c2	2	2			1	1		1	4		2	12	7
c3	6	1				3		7	2		1	3	4
d1													1
d2	3	1									1	1	3
d3													
d4		1										1	2
d5	1					4						2	2
d6													1
d7	1												6
d8	19	3	1			3		2	1		5	19	28
d9												1	1
d10												1	1
d11	1										1		2
d12	3							1				8	3
d13	10	2			1						3	15	5
d14									1				
e1												1	
e2						4							2
e3						1							
e4		1											
e5													
e6													
e7												1	1
e8	1												
e9						1							
e10													
e11									1				
e12						2		4		1			1
e13													
f1	10	1				4			1		3	10	9
f2													
f3						2						2	2
f4						1							1
f5													1
f6												1	
f7	2												2
f8	1											1	1
f9									1				
f10							1	1		1			1
f11						1							
f12	2					1						2	
f13						2		1					
f14	3					1					3		1
f15						2							1
f16	1												

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 145 05.03.2020 10:25:37

	I(A)	B	C	C/D	D	II	III	IV	V	VI	Z1	Z2	Z3
f17													
f18													
f19													1
f20											1		1
g1	7	2	1					3	2	2	2	10	2
g2	1	1						1	2		1	4	
g3	6	1			1	1						6	
g4													
g5													1
g6													
g7					1							7	
g8	2					1		4			1	5	
g9												1	
g10						2							1
g11												1	
g12											1		
h1													2
h2		1				1						2	
h3													
h4													
h5													
h6											1	4	
h7	3					1			1			6	2
h8	1							1					
h9	2											1	
h10													1
h11													
h12												1	
h13													
h14								1	7				1
h15												1	
h16	1							3	3				4
h17													1
h18													
h19													
h20													
h21						1							2
h22	2				1								
h23	1											2	
h24												1	
h25						2							
h26								1	1			1	
h27													1
h28													
h29									1				1
h30											1		
h31												1	1
h32													
h33													
h34		1											
h35	1					1							
h36	2												2
i1	1	1											1

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 146 05.03.2020 10:25:38

	I(A)	B	C	C/D	D	II	III	IV	V	VI	Z1	Z2	Z3
i2	1												
i3		1											
i4												1	
i5													1
i6	2											1	1
i7												1	
i8											1		1
i9											1		
i10													
j1							2	1					
j2													
RAZEM:	117	23	3	-	5	62	8	48	54	6	36	175	177

Podziałowi typologicznemu poddane zostały także wątki ornamentacyjne na naczyniach. Podziału dokonano w oparciu o cały zbiór ceramiki z grodziska w Naszacowicach. Wydzielono 10 głównych grup ornamentów (a–j), które z kolei podzielono na typy (oznaczone cyframi arabskimi; ryc. 148–154). System ten, podobnie jak typologia brzegów, jest „otwarty”. W przypadku odkrycia nowych wątków ornamentacyjnych w trakcie przyszłych badań grodziska system będzie łatwo poszerzyć, dodając kolejne typy do odpowiednich grup ornamentów. Grupy wątków ornamentacyjnych wydzielono kierując się następującymi kryteriami:

a – pojedyncze i wielokrotne żłobki poziome, wykonywane narzędziem jednozębnym (różnej szerokości)
b – pojedyncze i wielokrotne linie faliste w układzie poziomym, wykonywane narzędziem jednozębnym (róznej szerokości)
c – poziome pasma żłobków, oddzielonych pasami bez ornamentu, wykonane narzędziem wielozębnym (grzebieniem garncarskim)
d – pasma linii falistych w układzie poziomym, oddzielonych pasami bez ornamentu, wykonane narzędziem wielozębnym (grzebieniem garncarskim)
e – kombinacje ornamentów pojedynczych i wielokrotnych linii poziomych i falistych w układzie poziomym, wykonane narzędziem jednozębnym
f – kombinacje pasm linii falistych w układzie poziomym, wykonanych narzędziem wielozębnym (grzebieniem garncarskim) i pojedynczych lub wielokrotnych linii poziomych, wykonanych narzędziem jedno- lub wielozębnym
g – rozmaite układy ukośnych lub pionowych odcisków grzebienia garncarskiego, w układzie pasm poziomych, oddzielonych pasmami bez ornamentu lub przylegających do siebie
h – rozmaite kombinacje ukośnych lub pionowych odcisków grzebienia garncarskiego, nacięć i odcisków nożyka garncarskiego, pojedynczych lub wielokrotnych linii poziomych, wykonanych narzędziem jedno- lub wielozębnym i pojedynczych lub wielokrotnych linii falistych, wykonanych narzędziem jedno- lub wielozębnym
i – zdobienie krawezi zewnętrznych i powierzchni wewnętrznych brzegów naczyń w postaci: ukośnych lub pionowych nacięć, pojedynczej lub wielokrotnej linii falistej, „kratki” lub „x”, pionowych lub ukośnych odcisków grzebienia garncarskiego
j – listwy plastyczne w układzie poziomym

Tabela 8. Grodzisko w Naszacowicach. Frekwencja grup typów wątków ornamentacyjnych naczyń w fazach I(A) – VI i 3 seriach zbiorczych

	I(A)	B	C	C/D	D	II	III	IV	V	VI	Z1	Z2	Z3
a	4	1				5	2	9	24	2	4	7	26
b	8	2	1			14	3	1			1	14	27
c	14	3			1	4		14	8		5	31	18
d	38	7	1		1	7		3	2		10	48	55
e	1	1				8		4	1	1		2	4
f	19	1				14	1	2	2	1	7	16	21
g	16	4	1		2	4		8	4	2	5	34	4
h	13	2			1	6		6	13		2	20	18
i	4	2									2	3	4
j							2	1					
RAZEM	117	23	3	-	5	62	8	48	54	6	36	175	177

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 147 05.03.2020 10:25:38

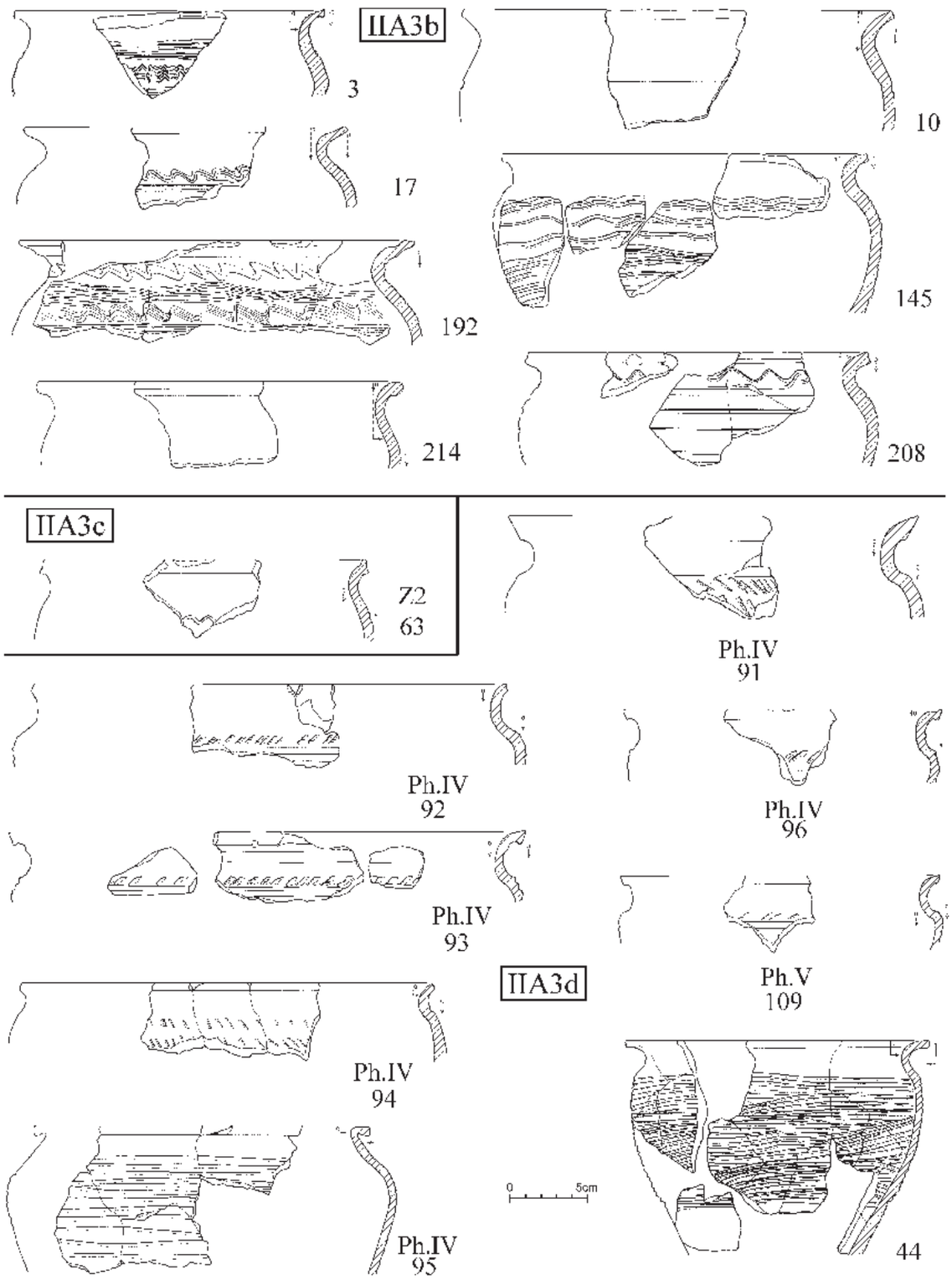

Ryc. 124. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Przegląd wyróżnionych odmian górnych partii naczyń (GPN) c.d. (według: Poleski 2004B; 2011).

Analizy frekwencji poszczególnych typów ornamentów (tabela 7) i grup ornamentów (tabela 8, ryc. 144) w poszczególnych fazach osadniczych dokonano w oparciu o zbiór 714 zdobionych fragmentów naczyń, odkrytych w przekopach W1–W4. Należy podkreślić, iż świadomie podjęto w tym przypadku ryzyko niewłaściwego zaklasyfikowania niektórych typów ornamentów. Dotyczy to przede wszystkim możliwości pominięcia tych typów ornamentów, które możliwe są do rozpoznanie jedynie w oparciu o prawie całe zachowane formy naczyń (od

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 148 05.03.2020 10:25:39

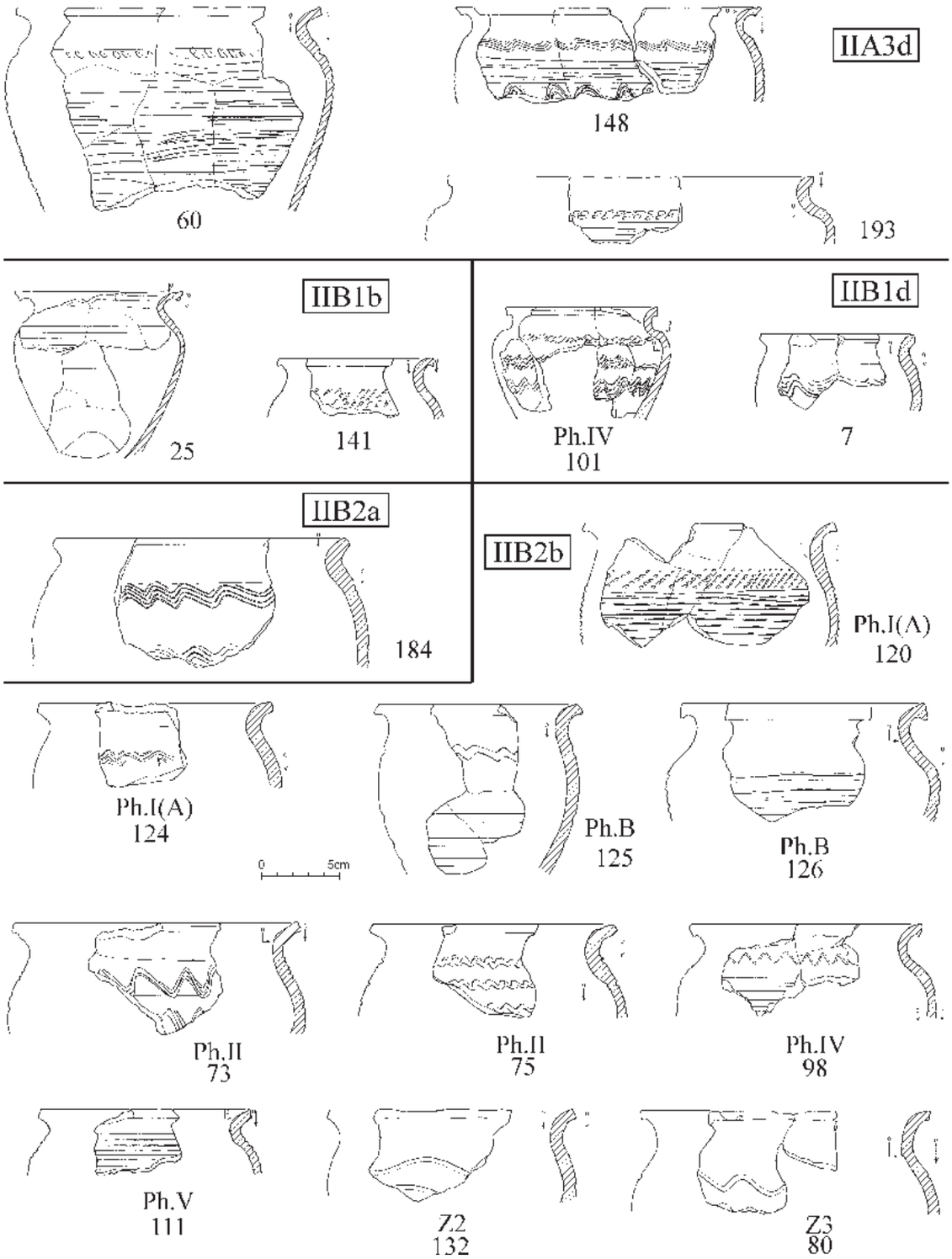

Ryc. 125. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Przegląd wyróżnionych odmian górnych partii naczyń (GPN) c.d. (według: Poleski 2004B; 2011).

brzego do parii przydennej). Gdyby ograniczyć się do analizy tej wielkości fragmentów naczyń, to ich liczba byłaby znacznie mniejsza od 97 okazów GPN, odkrytych w przekopach W1 – W4. mając to na uwadze należy z pewną ostrożnością podchodzić do tabel frewencji typów i grup typów ornamentów. Ich analiza wskazuje wyraźnie, iż zarówno w obiektach i warstwach, związanych z osadnictwem fazy I(A) do D, jak faz II–VI, występowały wszystkie (poza grupą j, zob niżej) grupy ornamentów. Jedyna wyraźniejsze różnica to wyraźnie większa liczba typów ornamentów w fazach młodszych. Jest to być może wniosek oparty na błędnym założeniu. Chodzi tu mianowicie o obecność w warstwach i obiektach faz II–VI fragmentów naczyń starszych (sprzed fazy II),

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 149 05.03.2020 10:25:39

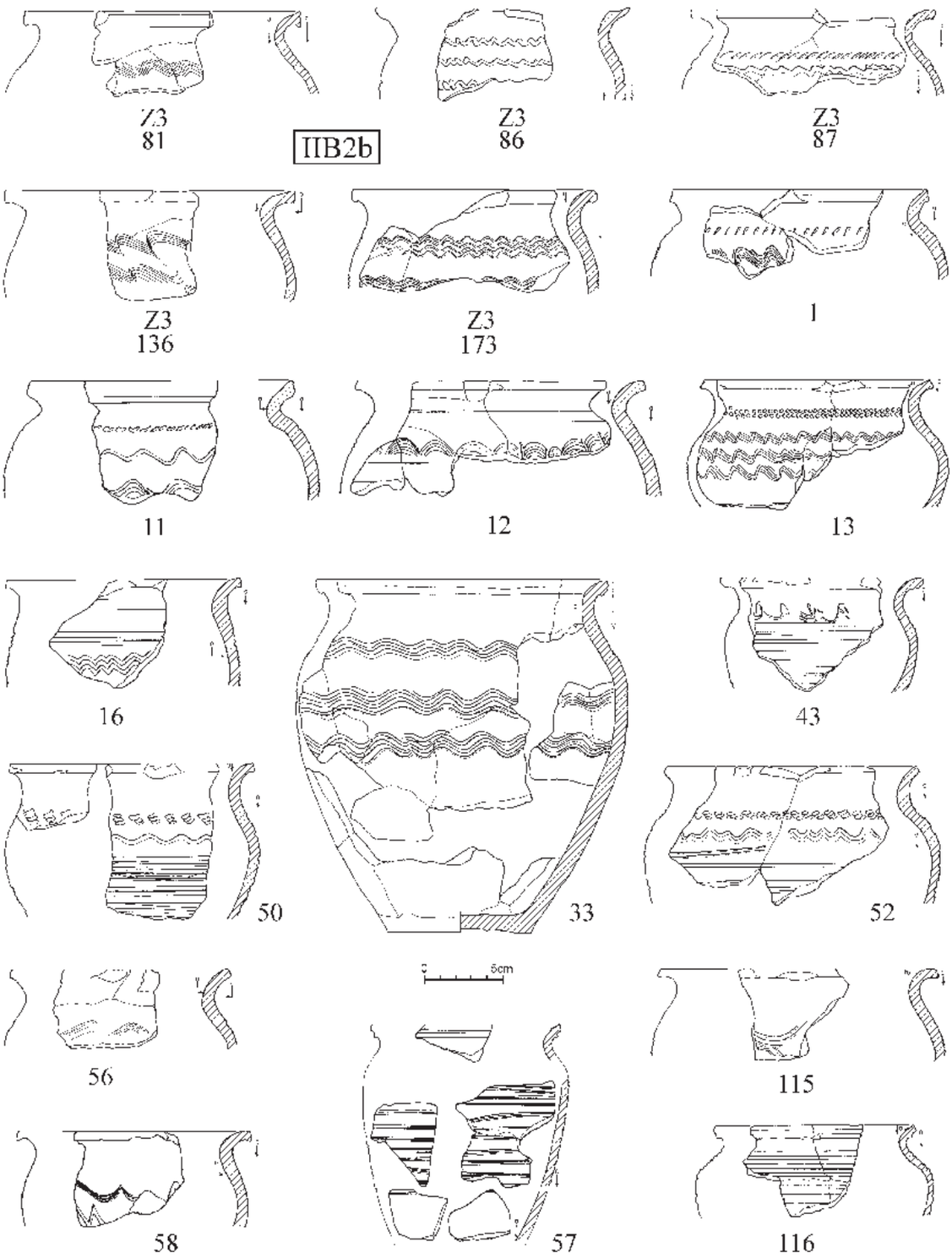

Ryc. 126. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Przegląd wyróżnionych odmian górnych partii naczyń (GPN) c.d. (według: Poleski 2004B; 2011).

zalegających na wtórnym złożu. Mogło być przecież i tak, że pewne wątki ornamentacyjne nie były już w fazie II, III lub młodszych w ogóle stosowane. Nie jesteśmy jednak tego w stanie udowodnić, bowiem prawie nigdy nie będziemy mogli bezspornie wykazać, iż konkretne fragmenty naczyń są w danej warstwie zabytkami rezydentnymi (zalegają na wtórnym złożu). Znamienny jest w tym kontekście fakt odkrycia w obiektach związanych z fazą III i IV fragmentów naczyń zdobionych listwami plastycznymi (grupa ornamentów j). O ile w stosunku do taśmowatych w przekroju listw można powiedzieć na podstawie licznych analogii z terenów Słowiańszczyzny zachodniej, iż mogły występować już od IX w. aż do co najmniej XI w., to w przypadku listw w przekroju

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 150 05.03.2020 10:25:40

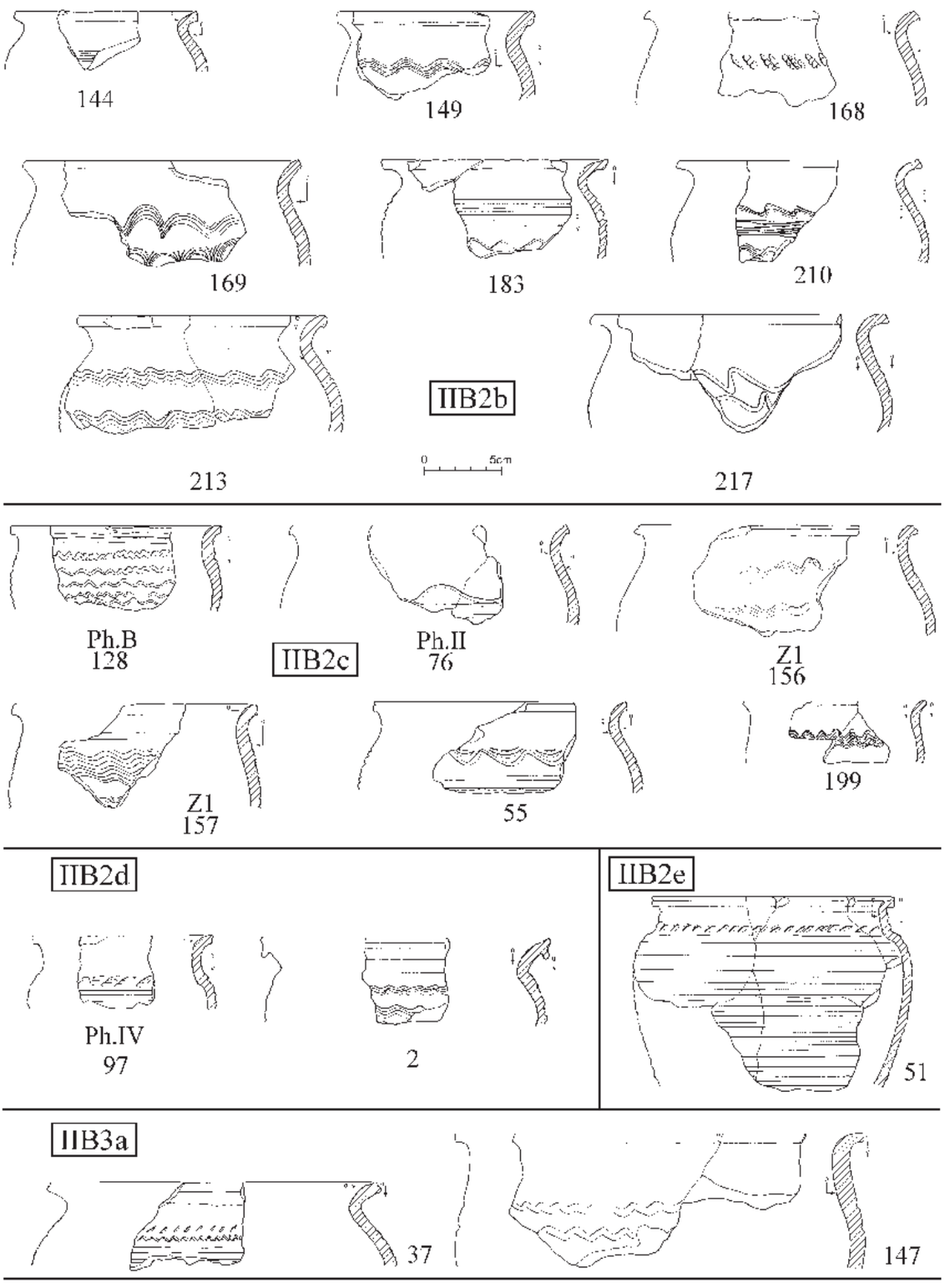

Ryc. 127. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Przegląd wyróżnionych odmian górnych partii naczyń (GPN) c.d. (według: Poleski 2004B; 2011).

trójkątnych, zdobionych ukośnymi odciskami grzebienia garncarskiego (j2) sprawa wygląda inaczej. Listwy te posiadają analogie wielkomorawskie, które datowane są najpóźniej na schyłek IX w. (Macháček 2001, ryc. 16). Przykład ten raz jeszcze wskazuje na pewne ograniczenia w stosowaniu prezentowanych zestawień frekwencyjnych poszczególnych cech ceramiki wczesnośredniowiecznej, które immanentnie wiążą się z charakterem wielowarstwowego, wielofazowego stanowiska, jakim jest grodzisko w Naszacowicach. Dlatego też nie należy tabeli frekwencyjnej typów ornamentów (tabela 7) traktować jako zestawu swego rodzaju zabytków precyzyjnie datujących.

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 151 05.03.2020 10:25:41

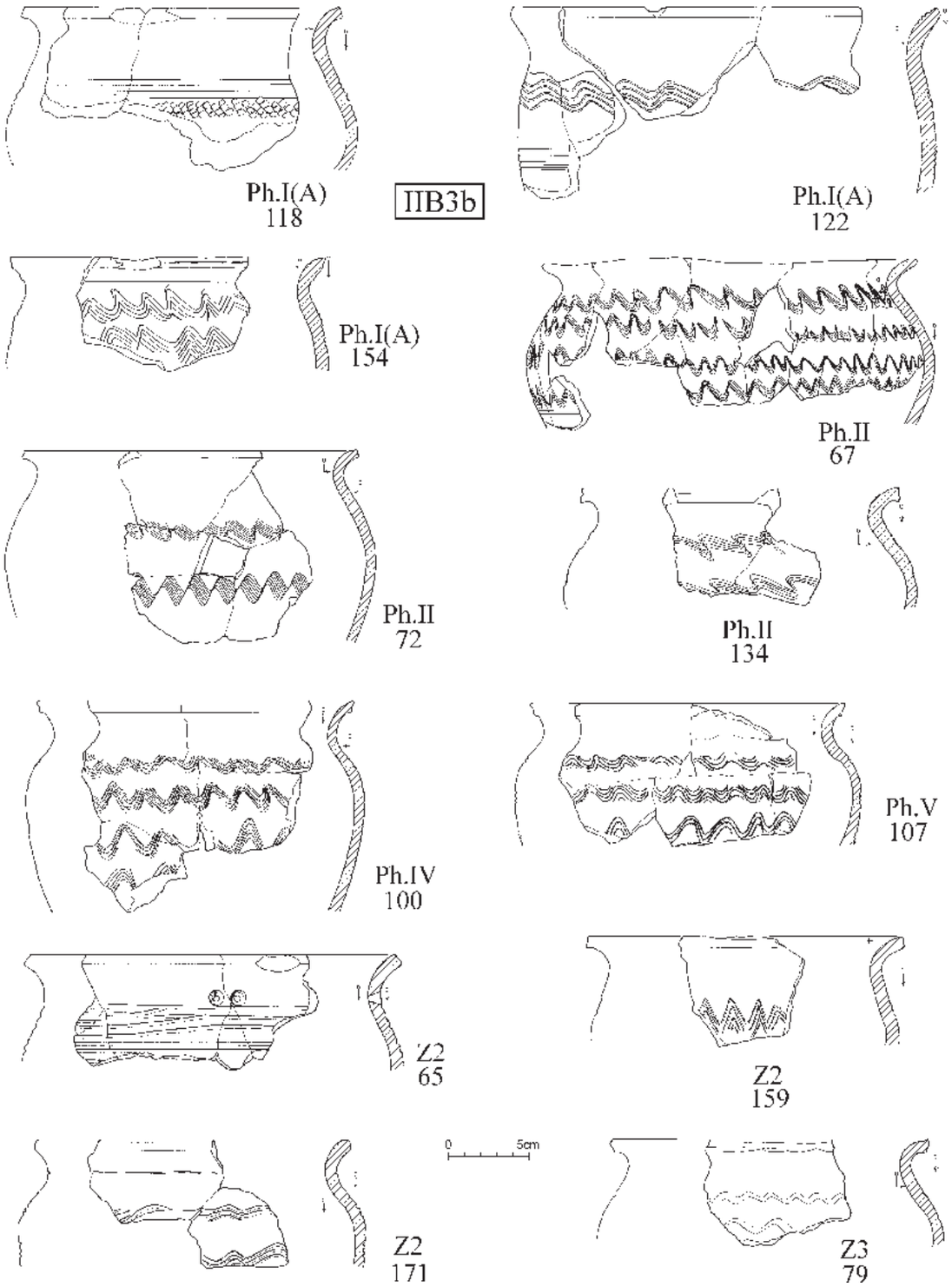

Ryc. 128. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Przegląd wyróżnionych odmian górnych partii naczyń (GPN) c.d. (według: Poleski 2004B; 2011).

Gdyby podchodzić do tego problemu bez szerszej refleksji, to okazałoby się, iż szereg wątków ornamentacyjnych ze wszystkich grup pojawia się dopiero po fazie C/D lub nawet II osadnictwa, a więc dopiero w X lub nawet XI w. (m. in typy: b3, b4, b5, b8, b9, d1, d6, d9, d10, d14, e1, e2, e3, e7, e9, e11, e12, f3, f4, f5, f6, f9, f10, f11, f13). Porównują owe typy ornamentów do wariantów zdobienia naczyń z innych stanowisk wczesnośredniowiecznych z terenu Małopolski zauważymy jednak, iż np. większość wymienionych powyżej wątków z grup typów ornamentów b, d, e, czy f występuje w zbiorach ceramiki sprzed XI i bardzo często sprzed XI w. (zob. np.: Maj 1990, ryc. 7; Hachulska-Ledwos 1971, ryc. 114). Problem rzeczywistych granic chronologicznych poszczególnych, wyróżnionych dla ceramiki z Naszacowic typów wątków ornamentacyjnych (jak i typów GPN, brzegów i den),

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 152 05.03.2020 10:25:42

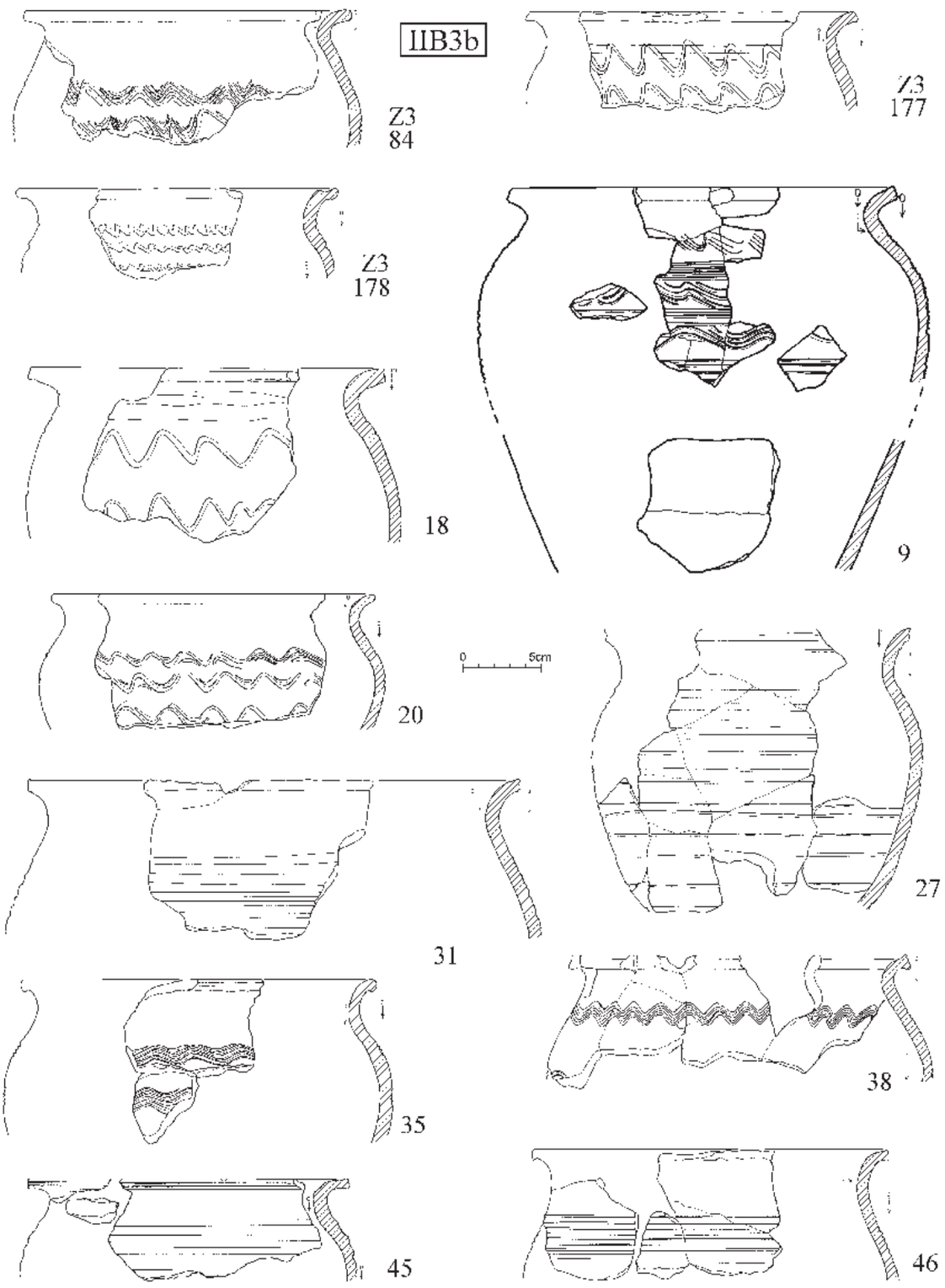

Ryc. 129. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Przegląd wyróżnionych odmian górnych partii naczyń (GPN) c.d. (według: Poleski 2004B; 2011).

można będzie, jak sądzę, częściowo przynajmniej rozwiązać. Myślę tu o porównaniu zbioru ceramiki z Naszacowic do zbiorów ceramiki z dwóch wczesnośredniowiecznych grodzisk z Podegrodzia („Grobla” i „Zamczysko”). Są one położone około 4 km na zachód od naszacowic, oba powstały z pewnością po X w. (Poleski 1993). Analiza porównawcza powinna wykazać, które z typów wątków ornamentacyjnych (oraz GPN, brzegów i den), nie występują w zbiorach ceramiki z obu grodzisk w Podegrodziu. Pozwoli to zapewne przynajmniej w niektórych przypadkach zawęzić chronologię niektórych typów z Naszacowic do okresu sprzed XI w., jak i wskazać te

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 153 05.03.2020 10:25:42

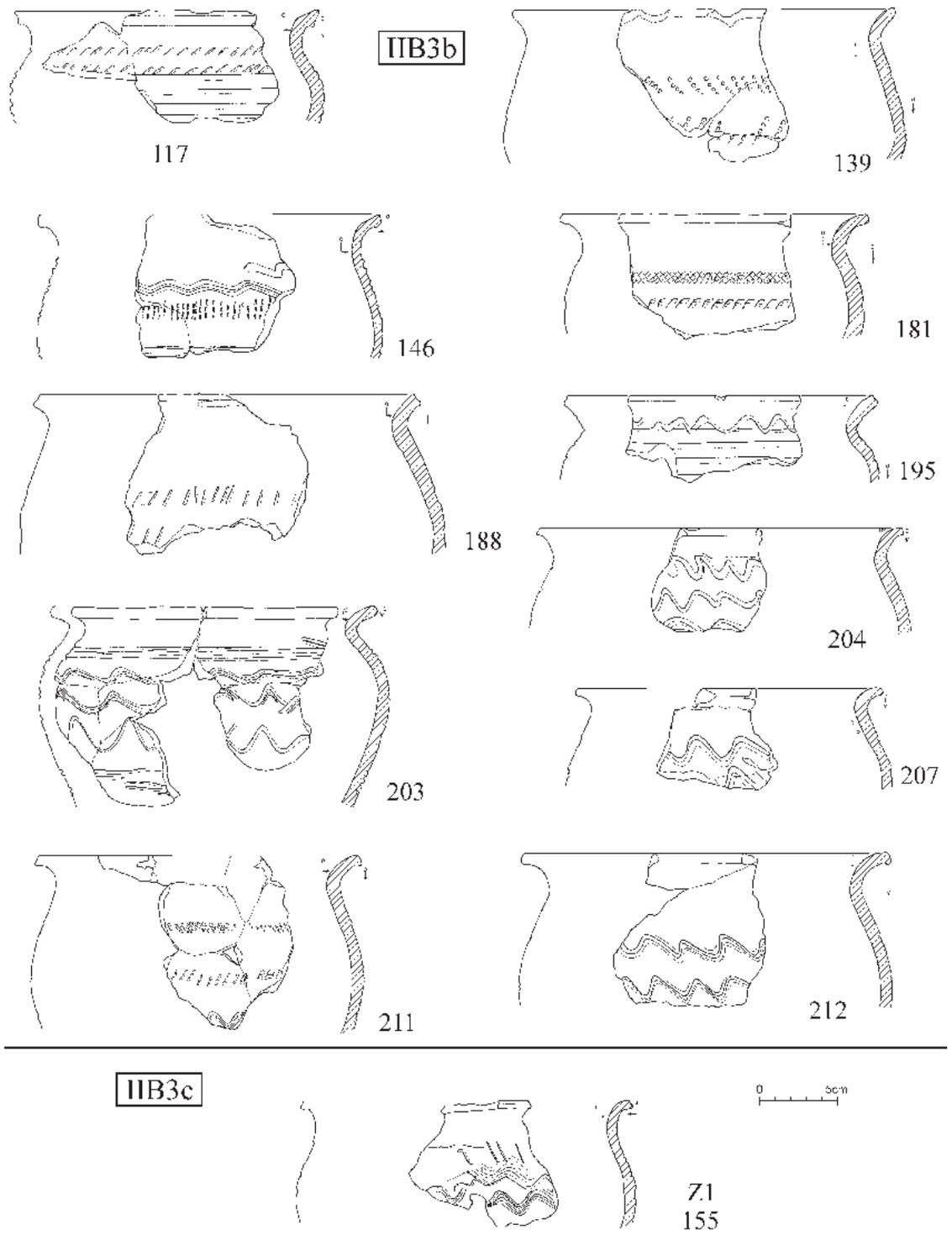

Ryc. 130. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Przegląd wyróżnionych odmian górnych partii naczyń (GPN) c.d. (według: Poleski 2004B; 2011).

typy, które w Naszacowicach zalegały na wtórnym złożu w warstwach młodszych[26]. Analiza porównawcza wątków ornamentacyjnych na naczyniach z Naszacowic w odniesieniu do stanowisk z terenu Małopolski jest jednak po części zajęciem bezproduktywnym. Wynika to przede wszystkim z sygnalizowanej już wcześniej prawie całkowitej absencji większych, precyzyjnie datowanych zespołów ceramiki sprzed X w. Jest oczywiście prawie pewne, że np. spora część ceramiki z osady w Nowej Hucie-No-

[26] Wyniki badań grodzisk „Grobla" i „Zamczysko" w Podegrodziu (prowadzonych wcześniej przez A. Kraussa, G. Leńczyka i Z. Woźniaka, jak i ostatnio przez autorów przygotowywanej monografii) są obecnie przygotowywane do druku przez J. Poleskiego i R. Madydę Legutko.

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 154 05.03.2020 10:25:43

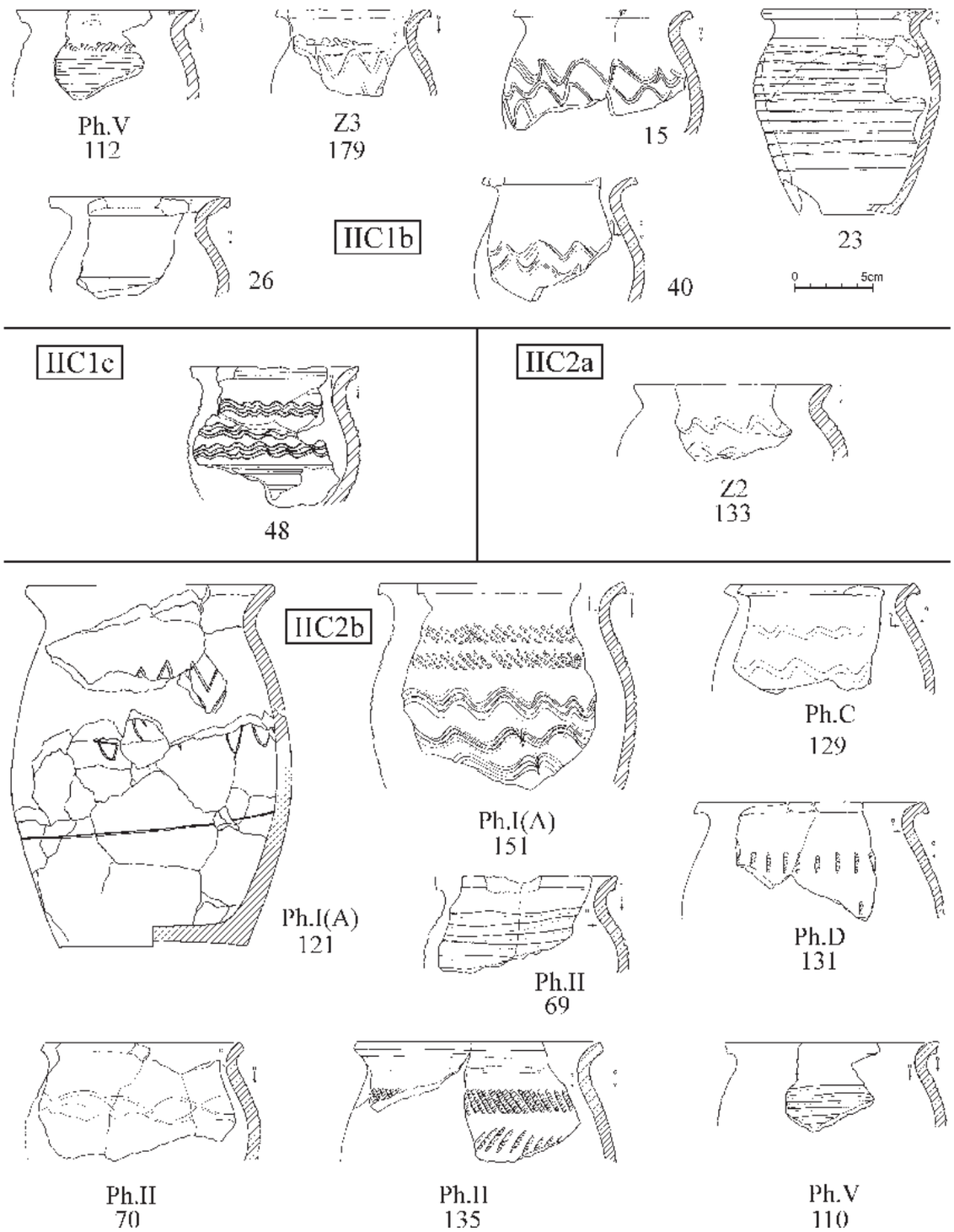

Ryc. 131. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Przegląd wyróżnionych odmian górnych partii naczyń (GPN) c.d. (według: Poleski 2004B; 2011).

gile, stan. 1 (Hachulska-Ledwos 1971) lub zapewne prawie wszystkie fragmenty naczyń z grodziska w Chodliku, stan. I (Gardawski 1970) pochodzą sprzed X w. Ponieważ jednak specyfika stratygrafii osady i poszczególnych obiektów w Mogile i niewłaściwy sposób publikacji zabytków z Chodlika (Parczewski 1973) uniemożliwiają bardziej precyzyjne rozwarstwienie chronologiczne, to możliwości wykorzystania ceramiki z tych stanowisk do analizy porównawczej mają bardzo ograniczony zakres. Z kolei wielofazowe, wielowarstwowe grodzisko, jakim jest Kraków (Wawel i Okół: Radwański 1975), ma pewien mankament. Otóż dotychczasowe badania ujawniły bardzo nieliczny zbiór ceramiki, która pochodzi z warstw i obiektów sprzed X w. (tzw. ceramika archaiczna). Próby szerszego spojrzenia na ceramikę z Naszacowic i datowania wyróżnionych typów np. ornamentu w oparciu

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 155 05.03.2020 10:25:44

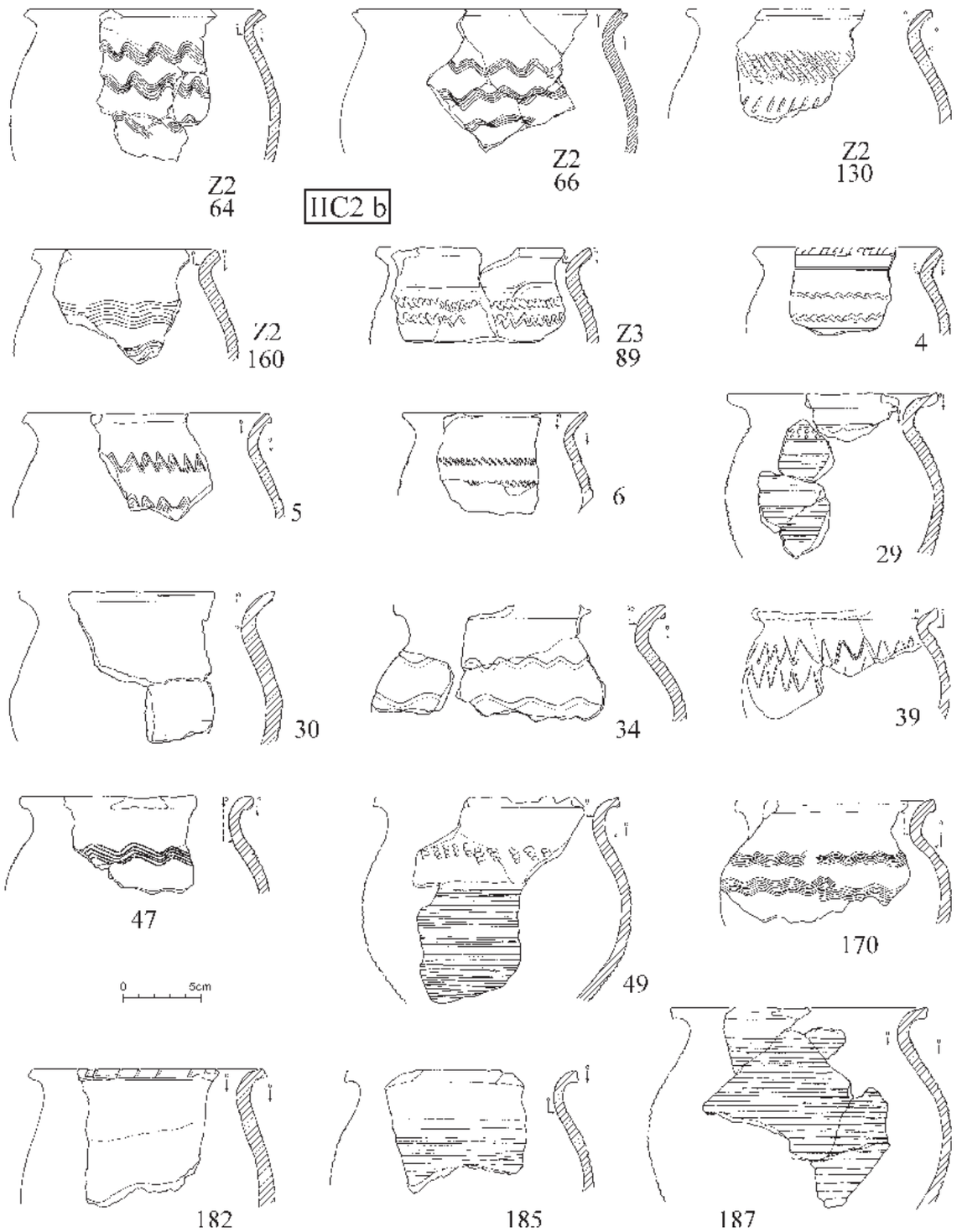

Ryc. 132. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Przegląd wyróżnionych odmian górnych partii naczyń (GPN) c.d. (według: Poleski 2004B; 2011).

o analogie spoza dorzecza górnej Wisły mogą prowadzić do bardzo poważnych błędów. Chodzi tu przede wszystkim o znane powszechnie zjawisko nierównomiernego tempa rozwoju wytwórczości garncarskiej w poszczególnych regionach (a nawet mikroregionach) Słowiańszczyzny zachodniej (zob. np. wcześniejsze uwagi o początkach zjawiska umieszczania znaków garncarskich na dnach, czy pojawienia się niektórych typów silnie profilowanych brzegów). Jeśli już mowa o zróżnicowaniu mikroregionalnym wytwórczości naczyń, to wspomnieć w tym miejscu należy o absencji wśród naczyń z Naszacowic niektórych grup wątków ornamentacyjnych. najbardziej wyrazistym przykładem jest nieobecność w zbiorze naczyń z Naszacowic wątków krzyżujących się („kratka") ukośnych lub pionowych i poziomych pasm prostych linii, wykonanych narzędziem wielozębnym,

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 156 05.03.2020 10:25:45

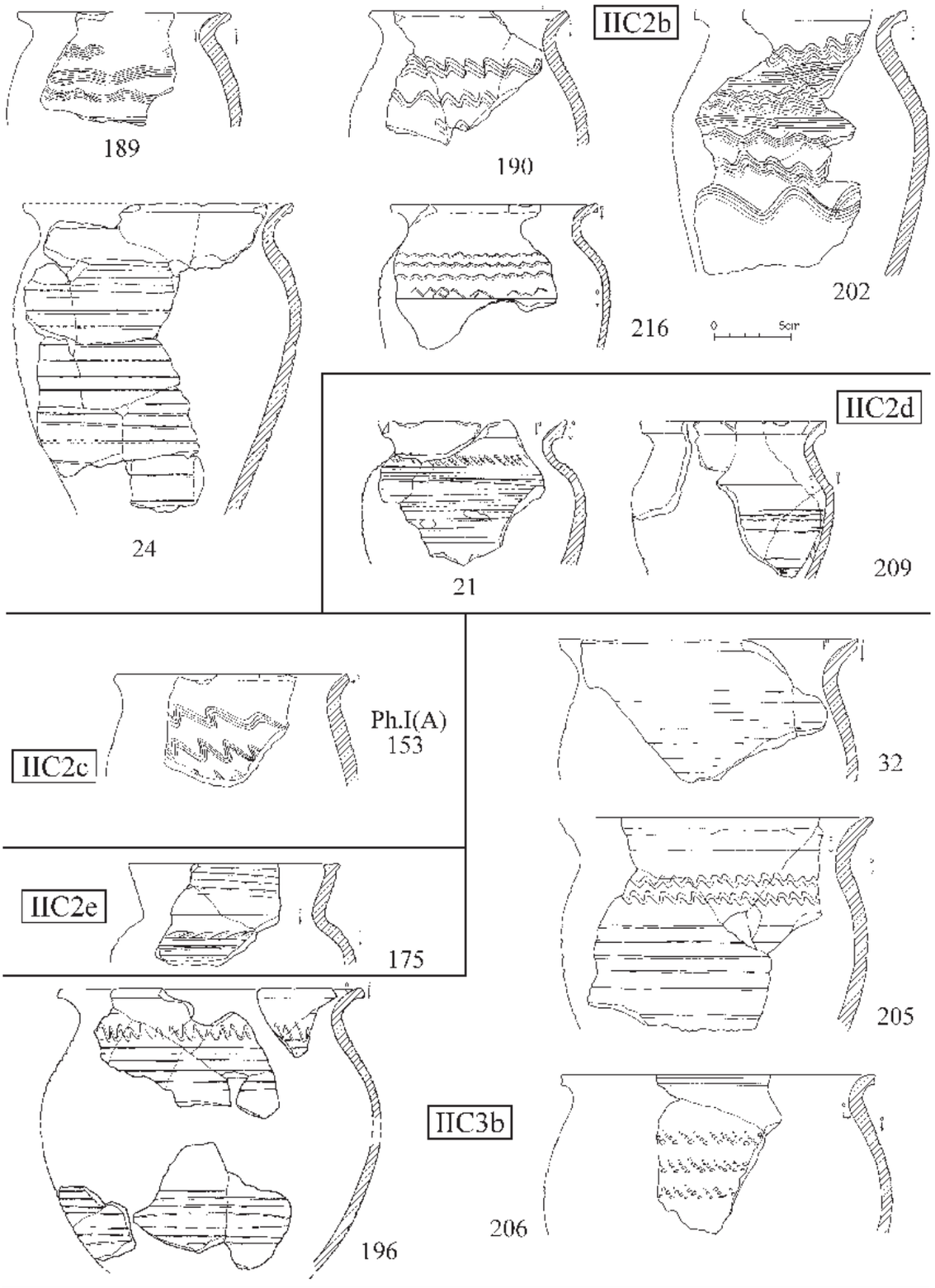

Ryc. 133. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Przegląd wyróżnionych odmian górnych partii naczyń (GPN) c.d.(według: Poleski 2004B; 2011).

obecnych natomiast np. w serii ceramiki z grodziska w Stradowie (Maj 1990, ryc 7:d).

W trakcie badań północno-wschodniego odcinka wału głównego członu grodziska, prowadzonych przez A. Kraussa w 1954 r. (przekop W0, warstwy I–IIId) odkryto na wtórnym złożu niewielki fragment częściowo obtaczanego naczynia z szczątkowo zachowanym ornamentem figuralnym (ryc. 154:A). Pojedyncze linie ryte układają się w kształt dwóch zwróconych ku sobie głów zwierzęcych (konie?). Kontekst stratygraficz-

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 157 05.03.2020 10:25:45

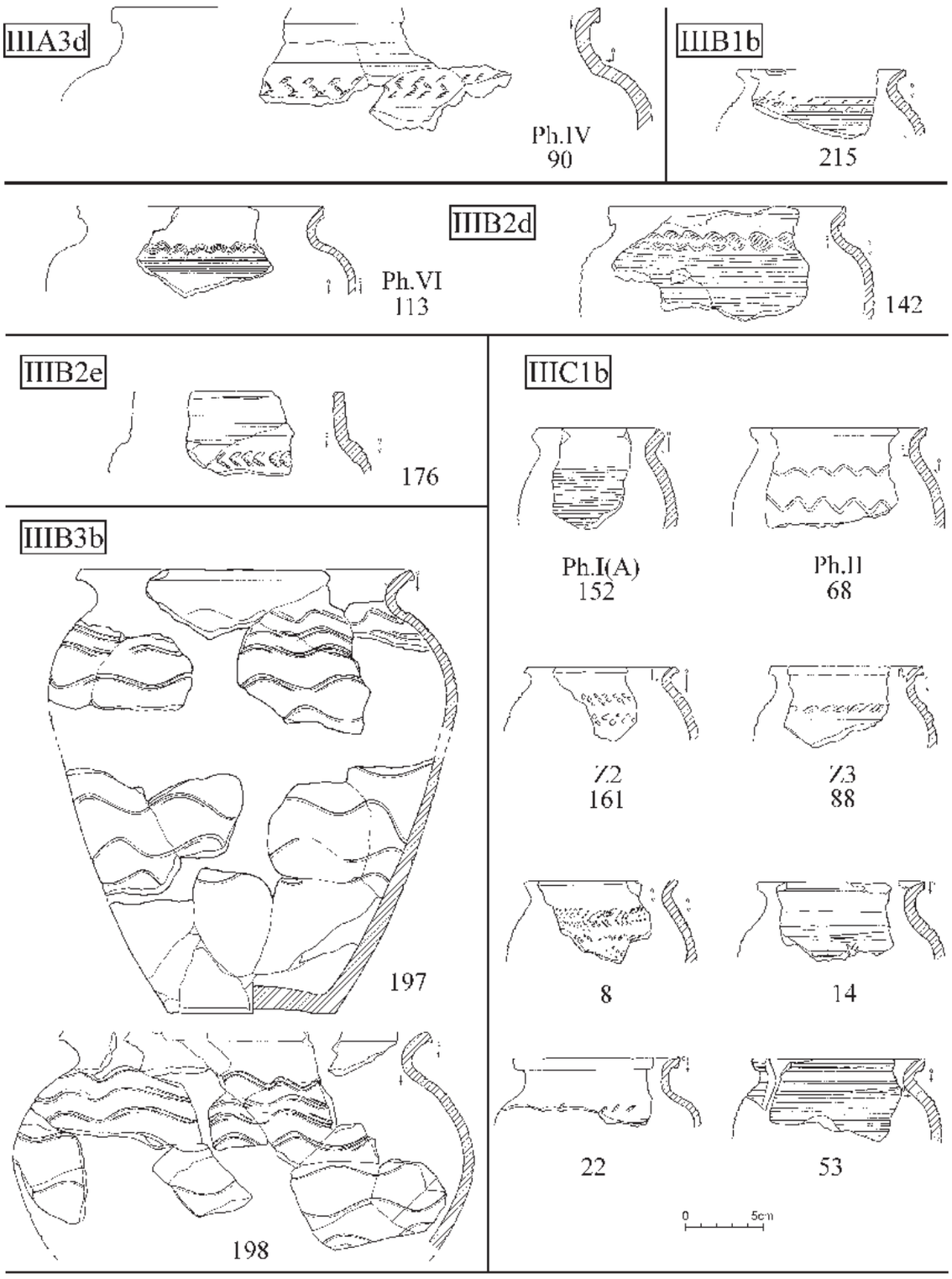

Ryc. 134. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Przegląd wyróżnionych odmian górnych partii naczyń (GPN) c.d. (według: Poleski 2004B; 2011).

ny znaleziska uniemożliwia jego datowanie względne i bezwzględne. Sposób wykonania i rodzaj masy garncarskiej wskazują jednoznacznie, iż jest to fragment naczynia wczesnośredniowiecznego. Okoliczności odkrycia zabytku nie pozwalają na wyciąganie jakichkolwiek wniosków o funkcji tego przedmiotu. Na terenie Słowiańszczyzny zachodniej odkryto kilka naczyń z przedstawieniami figuralnymi, w tym schematycznymi przedstawieniami koni (Dulinicz 2001, 84–90, tam starsza literatura). Odkrycie opisanego fragmentu naczynia w Naszacowicach nie wnosi niestety nowych danych na rzecz tezy o ewentualnym związku tak zdobionych naczyń z szeroko pojętą sferą kultu pogańskiego u Słowian zachodnich.

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 158 05.03.2020 10:25:46

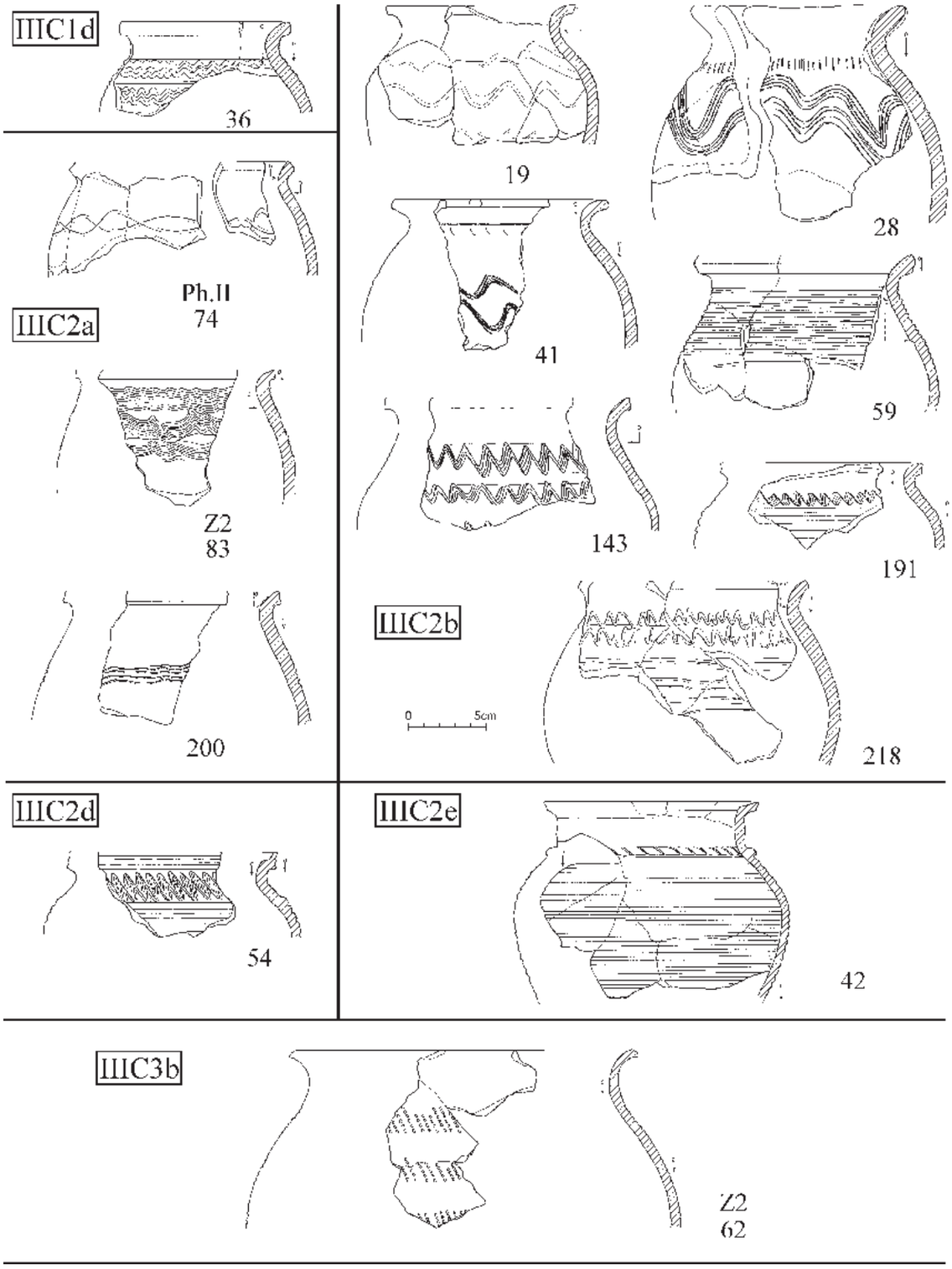

Ryc. 135. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Przegląd wyróżnionych odmian górnych partii naczyń (GPN) c.d. (według: Poleski 2004B; 2011).

Na koniec uwag o ceramice należy wspomnieć o kilku nietypowych formach naczyń, odkrytych w trakcie badań. Formy te ze względu na incydentalne występowanie na stanowisku nie zostały ujęte w żadnej z prezentowanych powyżej typologii. jako pierwsze należy wymienić fragmenty brzegów prostokątnych prażnic, wykonanych z gliny bez domieszki mineralnej (odciski na ich powierzchni mogą wskazywać, iż dodawano domieszkę organiczną – ziarna i fragmenty słomy?). Zabytki te odkryto w następujących jednostkach stratygraficznych: W0/I–IIId (tabl. 13/20, 21), W0/IV, ob. 2 (tabl. 4/11, 14), P1/II (tabl. 175/8). Zabytki te wystą-

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 159 05.03.2020 10:25:47

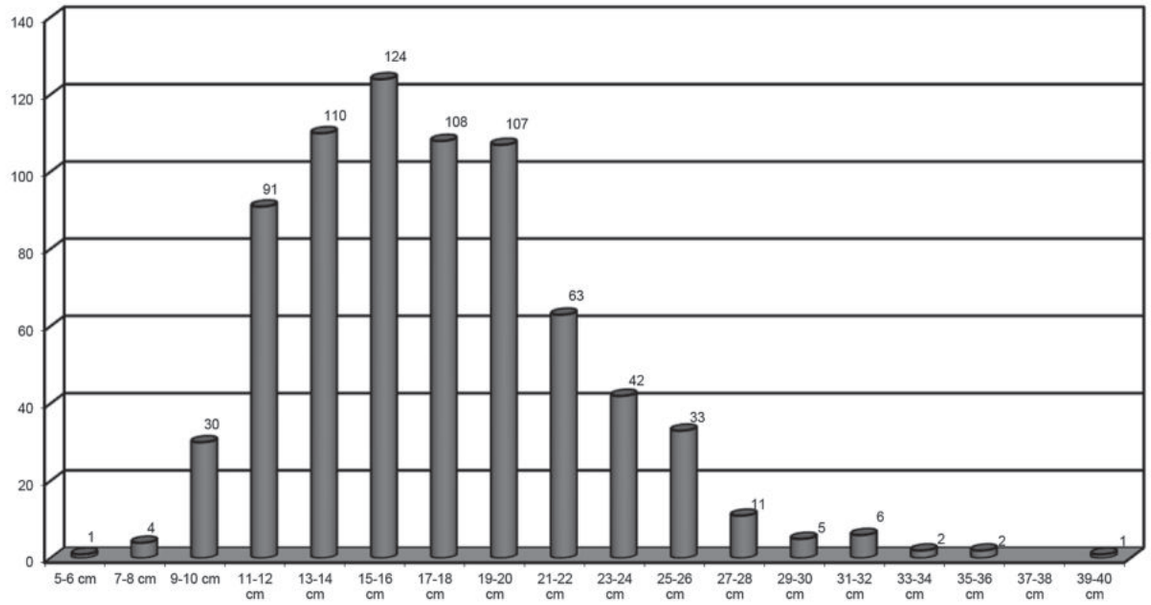

Ryc. 136. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Frekwencja naczyń glinianych według kryterium średnicy wylewu (według: Poleski 2004B; 2011).

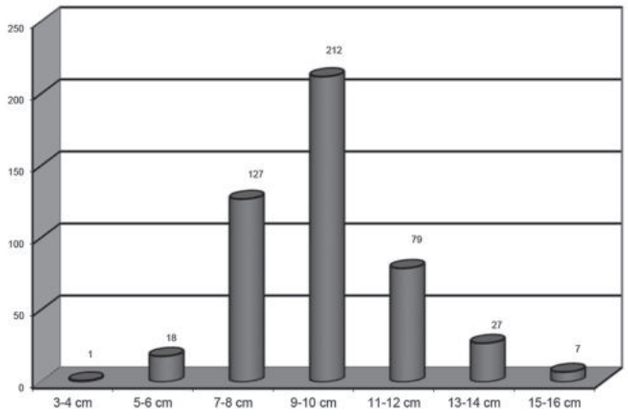

Ryc. 137. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Frekwencja naczyń glinianych według kryterium średnicy dna (według: Poleski 2004B; 2011).

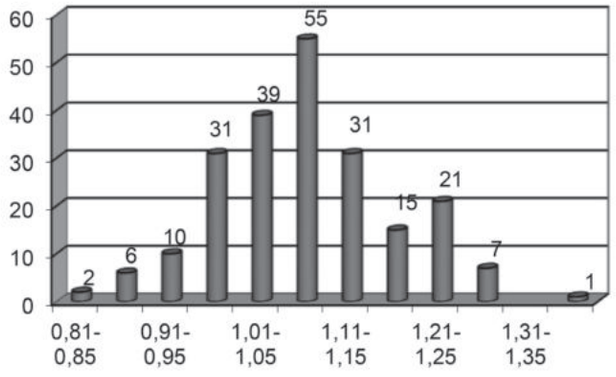

Ryc. 138. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Naczynia gliniane, – frekwencja okazów według kryterium proporcji P1 (według: Poleski 2004B; 2011).

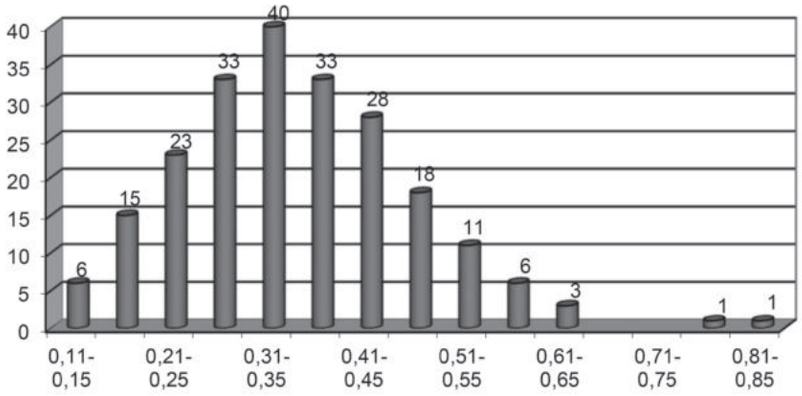

Ryc. 139. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Naczynia gliniane – frekwencja okazów według kryterium proporcji P2 (według: Poleski 2004B; 2011).

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 160 05.03.2020 10:25:49

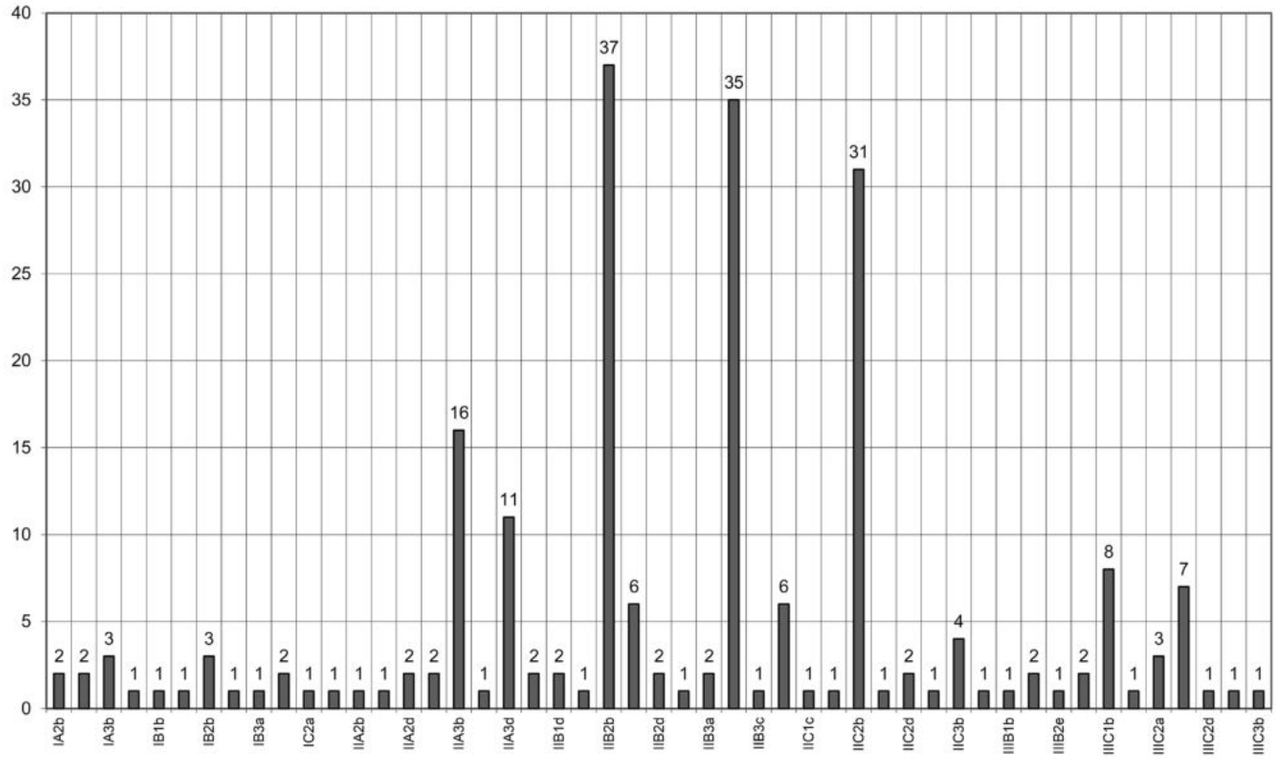

Ryc. 140. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Frekwencja typów GPN (górnych partii naczyń). Według: Poleski 2004B; 2011.

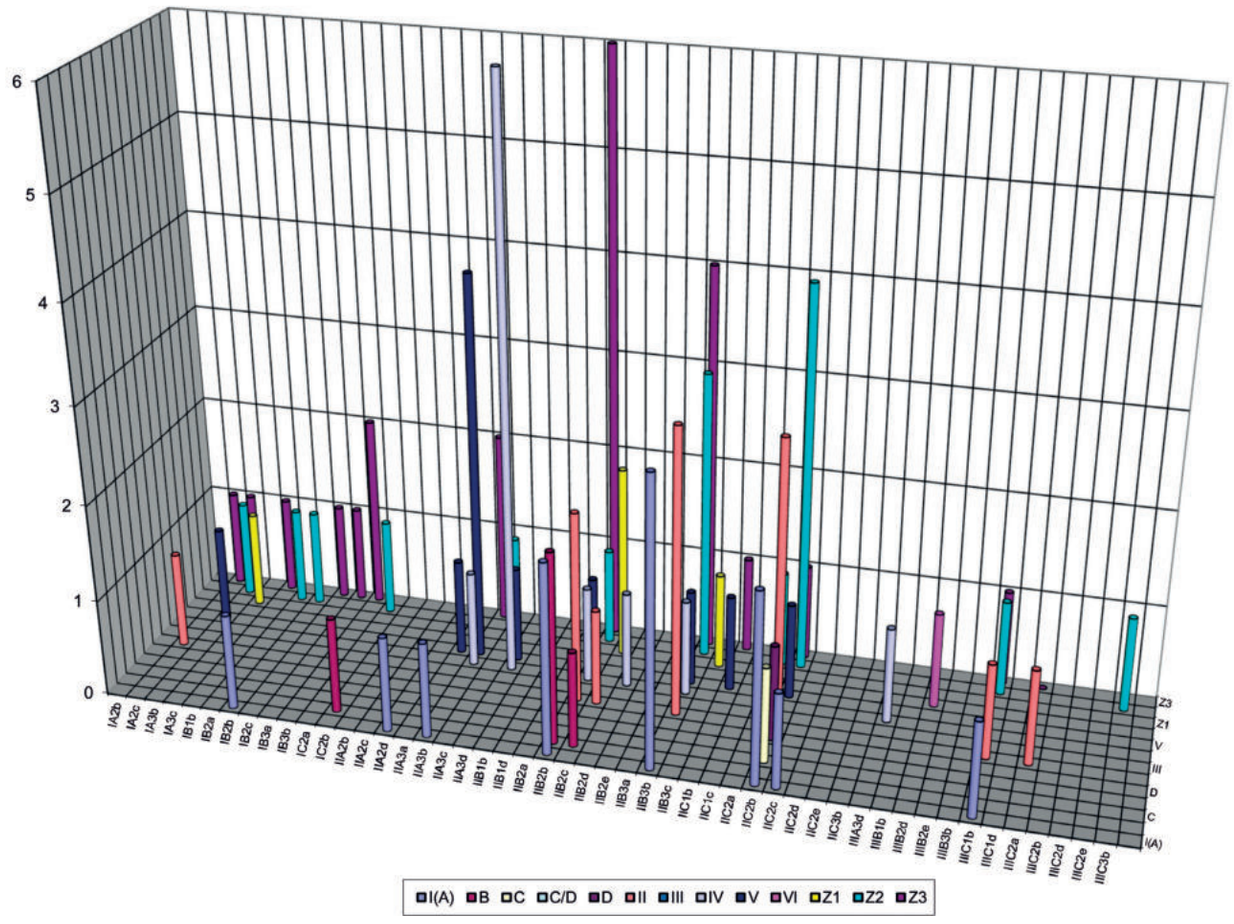

Ryc. 141. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Frekwencja typów GPN w poszczególnych fazach osadniczych i seriach zbiorczych Z1 – Z3 (według: Poleski 2004B; 2011).

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 161 05.03.2020 10:25:53

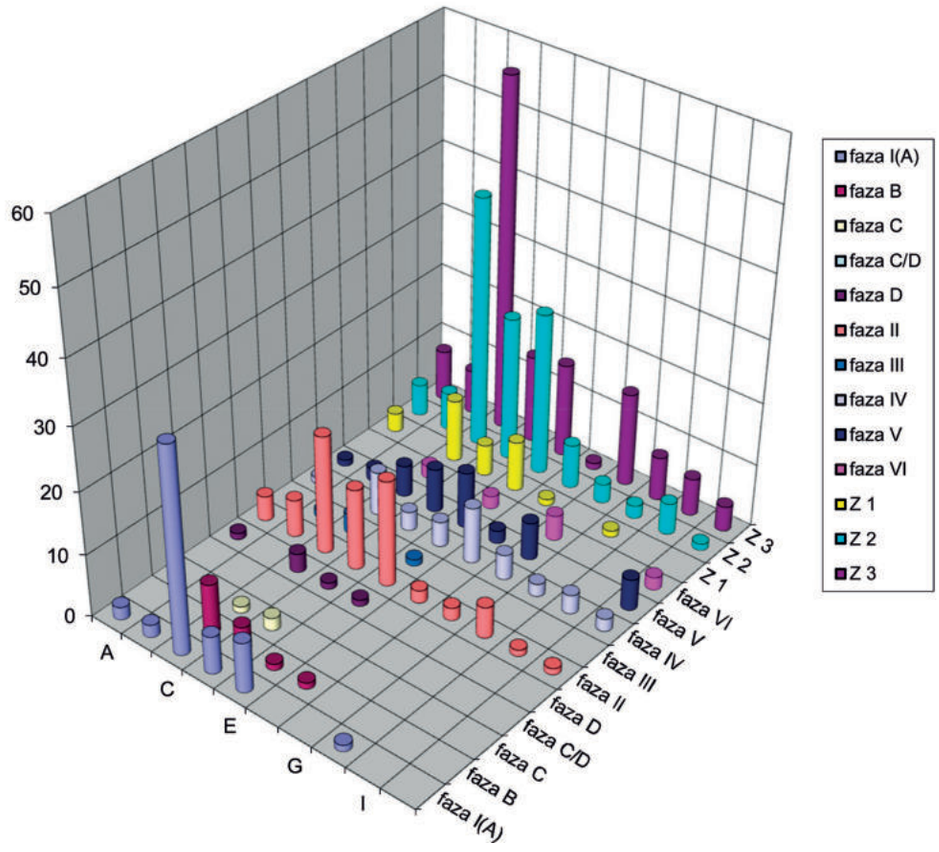

Ryc. 142. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Frekwencja grup typów brzegów naczyń glinianych w poszczególnych fazach osadniczych i seriach zbiorczych Z1 – Z3 (według: Poleski 2004B; 2011).

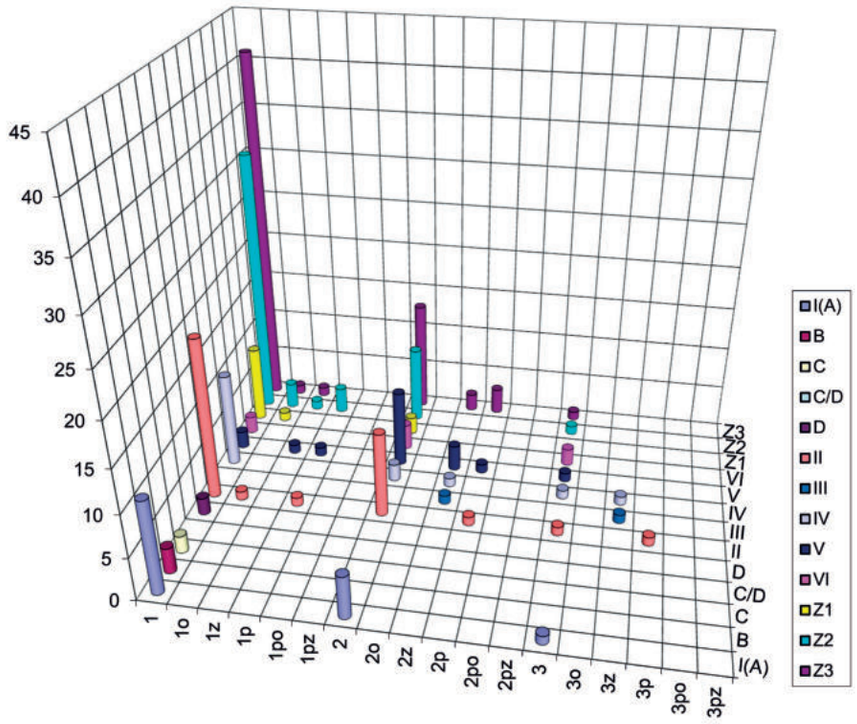

Ryc. 143. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Frekwencja typów den naczyń glinianych w poszczególnych fazach osadniczych i seriach zbiorczych Z1 – Z3 (według: Poleski 2004B; 2011).

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 162 05.03.2020 10:25:54

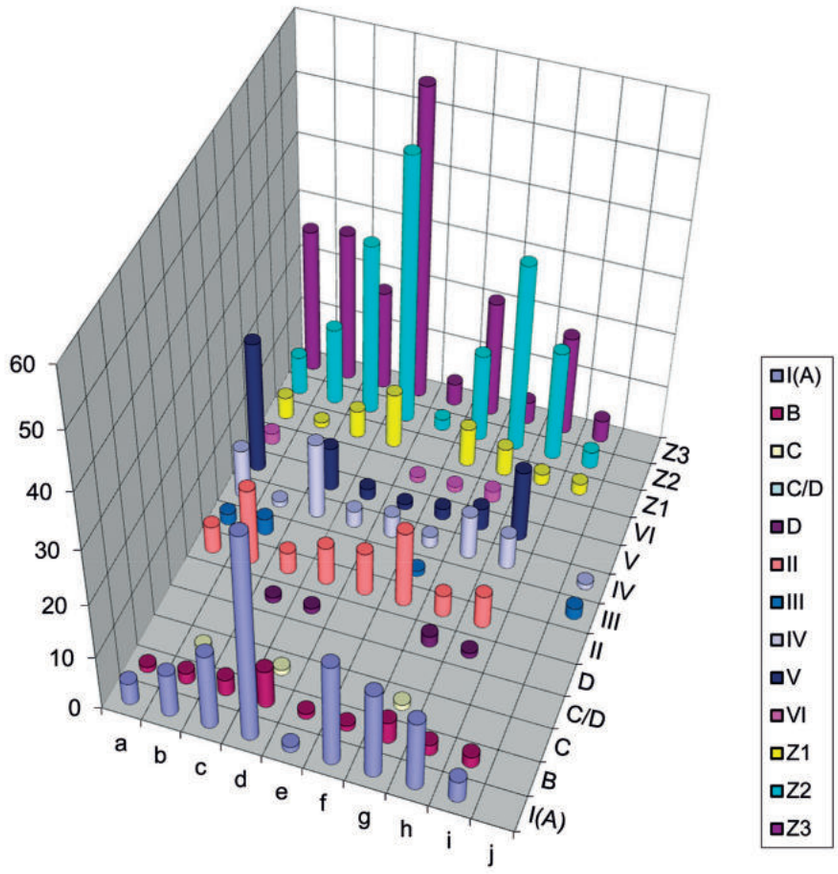

Ryc. 144. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Frekwencja grup typów wątków ornamentacyjnych naczyń glinianych w poszczególnych fazach osadniczych i seriach zbiorczych Z1 – Z3 (według: Poleski 2004B; 2011).

piły w kontekście stratygraficznym, który nie pozwalał na powiązanie ich z którąś z wyróżnionych faz osadnictwa. Podobne zabytki odkrywane są najczęściej na stanowiskach osadowych z fazy wczesnosłowiańskiej i początkowych stadiów następnej fazy wczesnego średniowiecza (Parczewski 1988, 75–76). Dwa niewielkie fragmenty talerzy (różnego typu) odkryto w obiekcie 1 na majdanie głównego członu grodziska (tabl. 23/2) i w warstwie III w przekopie W4 (tabl. 160/8). O chronologii tych zabytków można wypowieadać się jedynie na podstawie analogii, wedle których podobne formy występują głownie w młodszych fazach wczesnego średniowiecza, chociaż znane są też pojedyncze okazy z IX w. (Buko 1990, 279–281; Foltyn 1998, 141). Zapewne fragmentem naczynia donicowatego (lub ewentualnie cylindrycznego) jest okaz odkryty w warstwie nowożytnej na terenie podgrodzia zachodniego (tabl. 193/13). Naczynia takie występują na terenie Polski od X w. (Buko 1990, 279–281, 285–287). Na grodzisku w Naszacowicach odkryto także jeden fragment pokrywki. Zabytek zalegał w obiekcie 26b w przekopie W1 – faza V (tabl. 109/4). Przedmioty takie występują na wczesnośredniowiecznych stanowiskach z terenu Małopolski stosunkowo rzadko, datowane są na młodsze fazy wczesnego średniowiecza, począwszy od X w. (Buko 1990, 291–293).

W trakcie badań prowadzonych na terenie grodziska w Naszacowicach odkryto kilkanaście zabytków, które można zidentyfikować jako elementy uzbrojenia i wyposażenia jeździeckiego. Najliczniejszą grupę znalezisk stanowią groty strzał (16 sztuk) odkryte w różnych miejscach na stanowisku. Najliczniej występowały groty o formie najprostszej, mianowicie okazy o zaostrzonej tulei (5 egzemplarzy). Ich długość wahała się od 53 do 68 mm (ryc. 115:3–5, 7, 9). Stanowią one osobny typ grotów strzał, dotychczas nie wyróżniany na stanowiskach wczesnośredniowiecznych na terenie Polski (Nadolski 1954, tabl. XXX–XXXII). Liczne podobne groty (typ 6) odkryto w trakcie badań grodziska w Oldenburgu – Starigardzie w warstwach z XI–XII w. (Kempke 1991, ryc. 27), jak i na terenie Rusi Kijowskiej (typ 103; Medvedev 1966, tabl. 30D), gdzie są datowane na XII––XIII w. Podobne okazy odkrywane są niezbyt często na terenie Słowacji, zarówno na stanowiskach z IX–X w. jak i XII–XIII w. (typ 3; Ruttkay 1976, 328, ryc. 54). Można przypuszczać, iż również na wczesnośredniowiecznych stanowiskach z terenu Polski występują one stosunkowo często, jednak nie są interpretowane jako oddzielny typ

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 163 05.03.2020 10:25:54

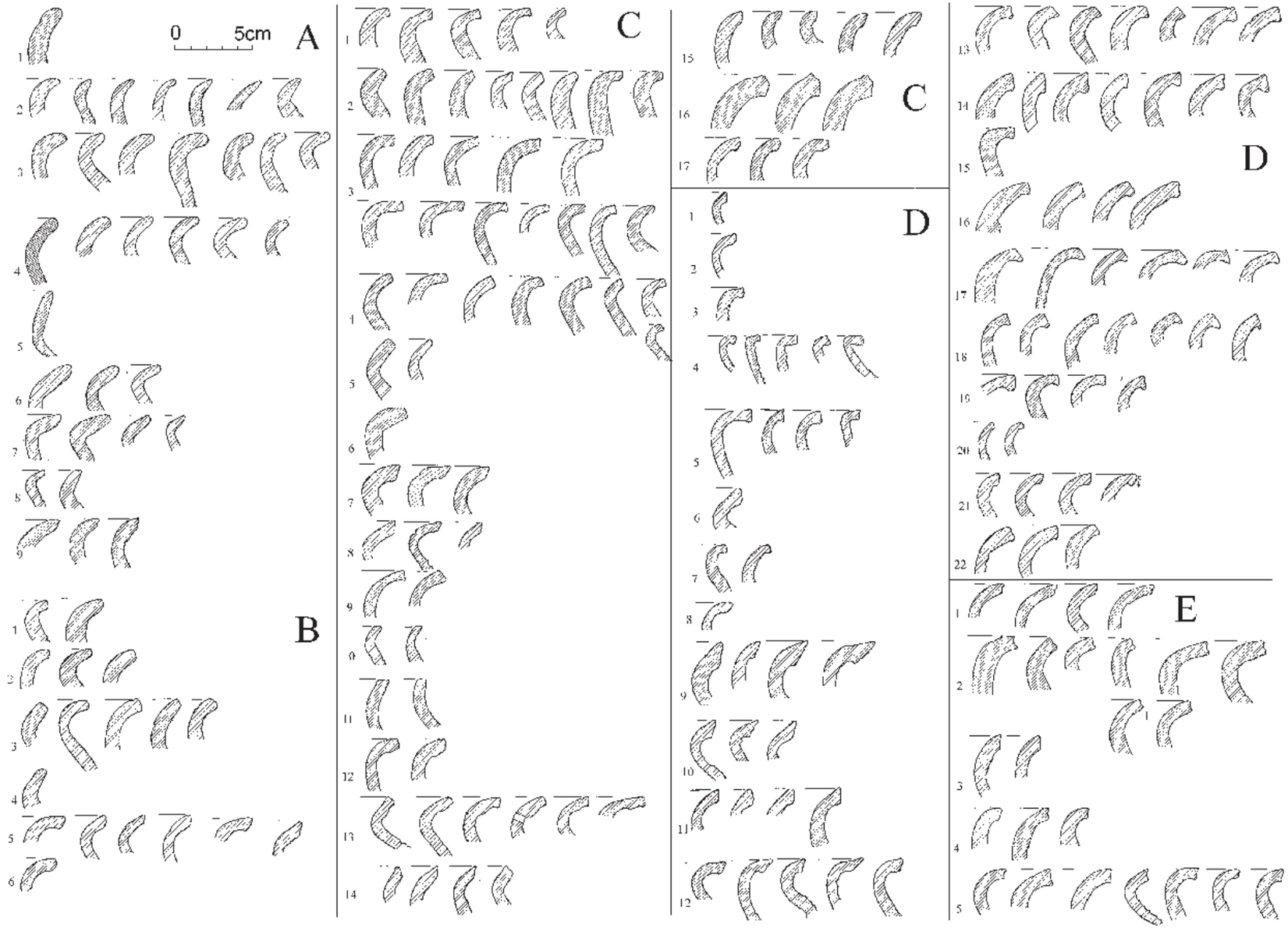

Ryc. 145. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Typologia brzegów naczyń glinianych (według: Poleski 2004B; 2011).

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 164 05.03.2020 10:25:55

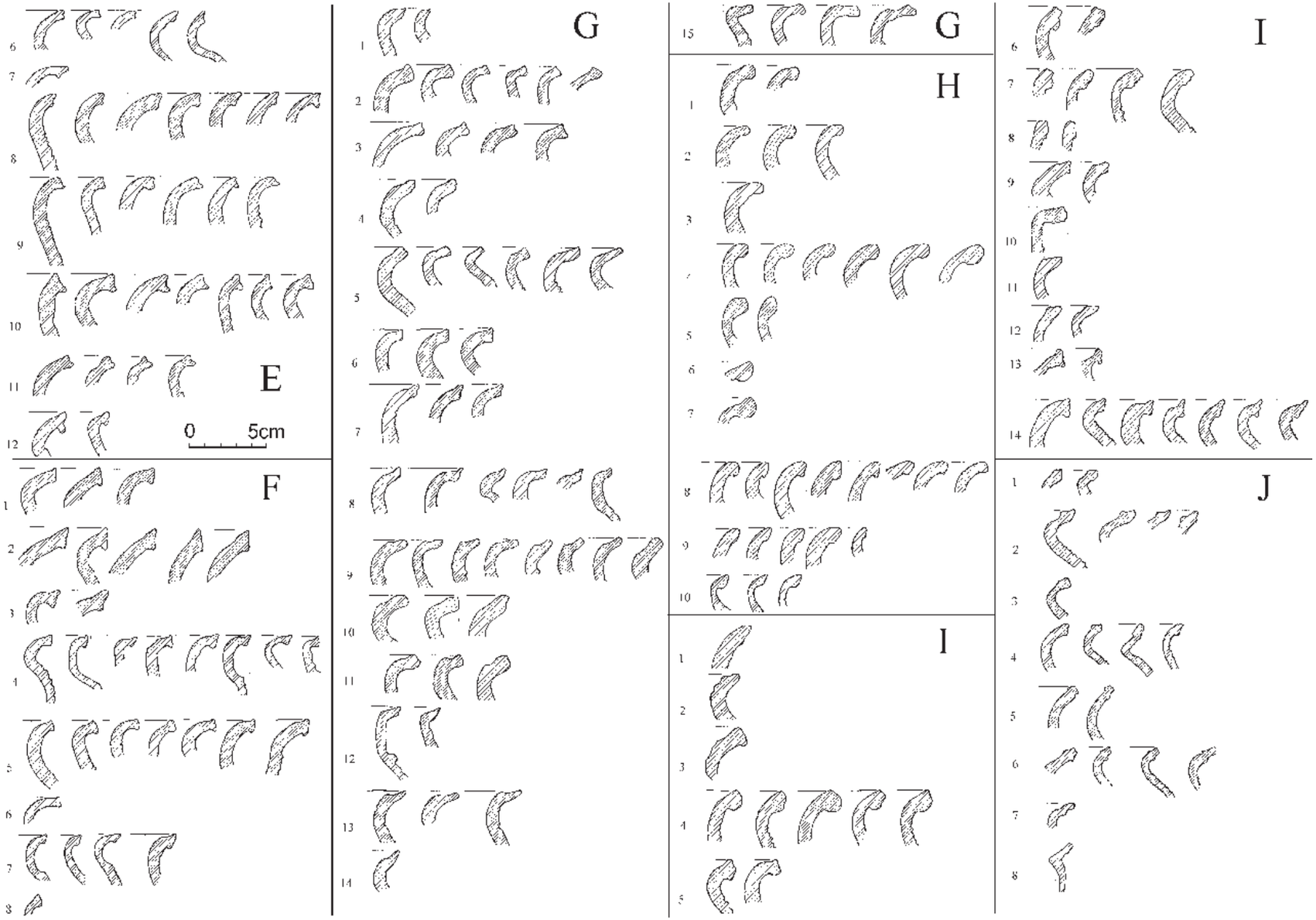

Ryc. 146. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Typologia brzegów naczyń glinianych c.d. (według: Poleski 2004B; 2011).

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 165 05.03.2020 10:25:56

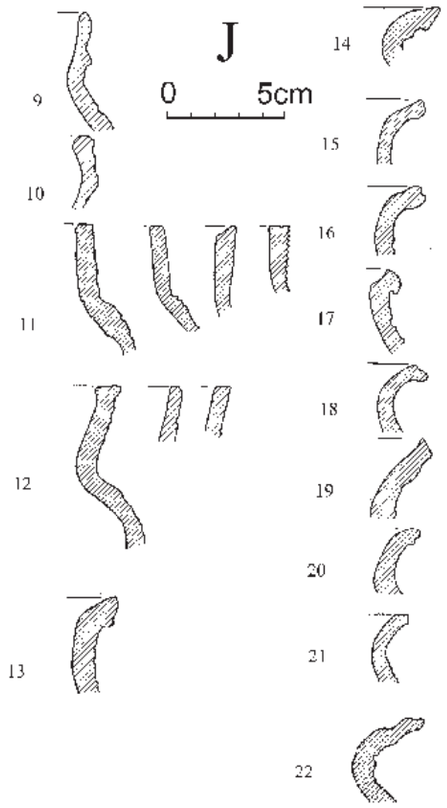

Ryc. 147. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Typologia brzegów naczyń glinianych c.d.(według: Poleski 2004B; 2011).

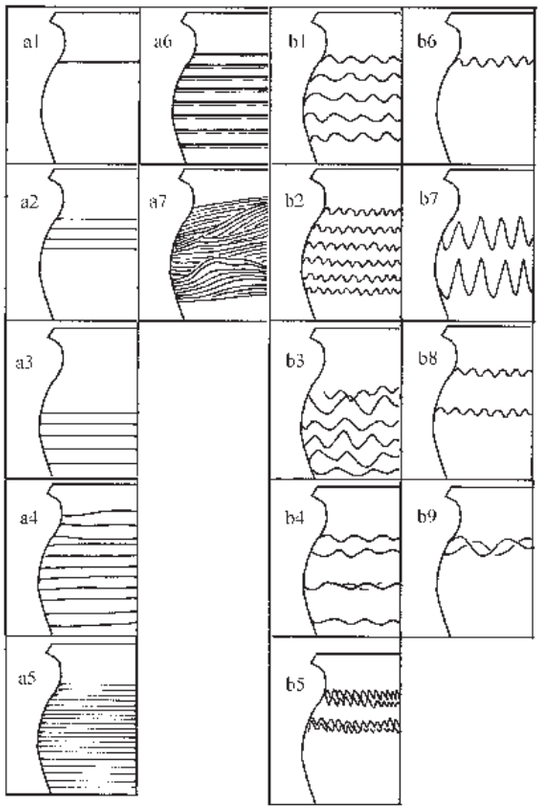

Ryc. 148. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Typy wątków ornamentacyjnych na naczyniach glinianych (według: Poleski 2004B; 2011).

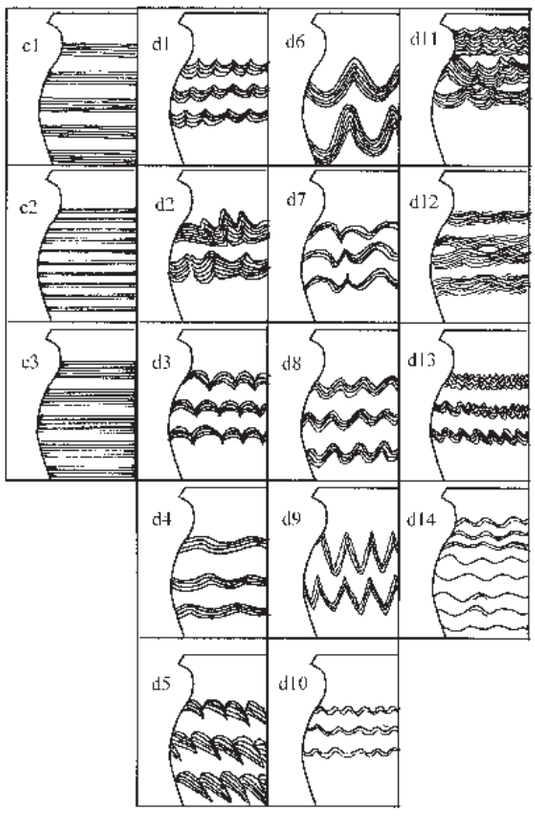

Ryc. 149. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Typy wątków ornamentacyjnych na naczyniach glinianych c.d. (według: Poleski 2004B; 2011).

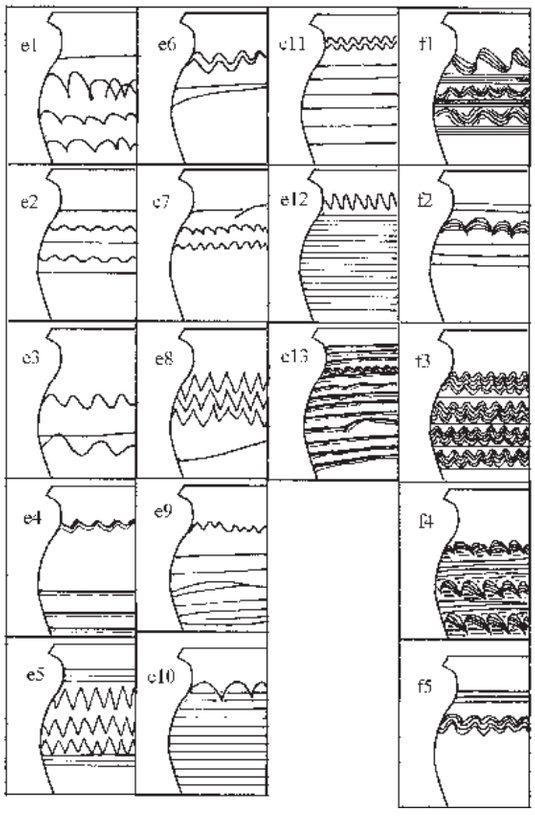

Ryc. 150. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Typy wątków ornamentacyjnych na naczyniach glinianych c.d. (według: Poleski 2004B; 2011).

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 166 05.03.2020 10:25:57

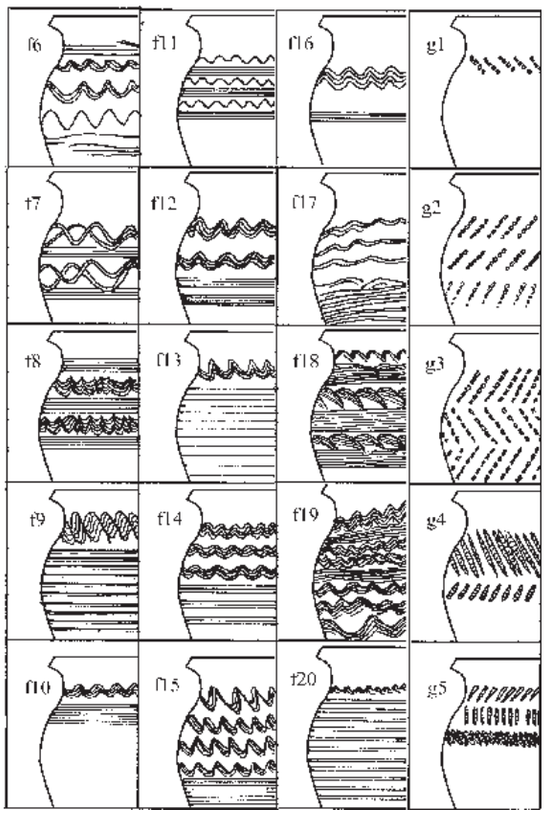

Ryc. 151. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Typy wątków ornamentacyjnych na naczyniach glinianych c.d. (według: Poleski 2004B; 2011).

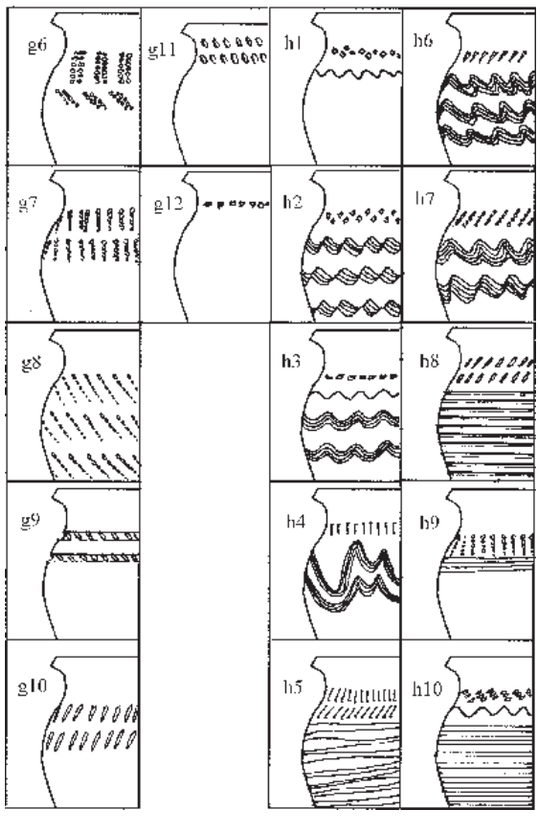

Ryc. 152. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Typy wątków ornamentacyjnych na naczyniach glinianych c.d. (według: Poleski 2004B; 2011).

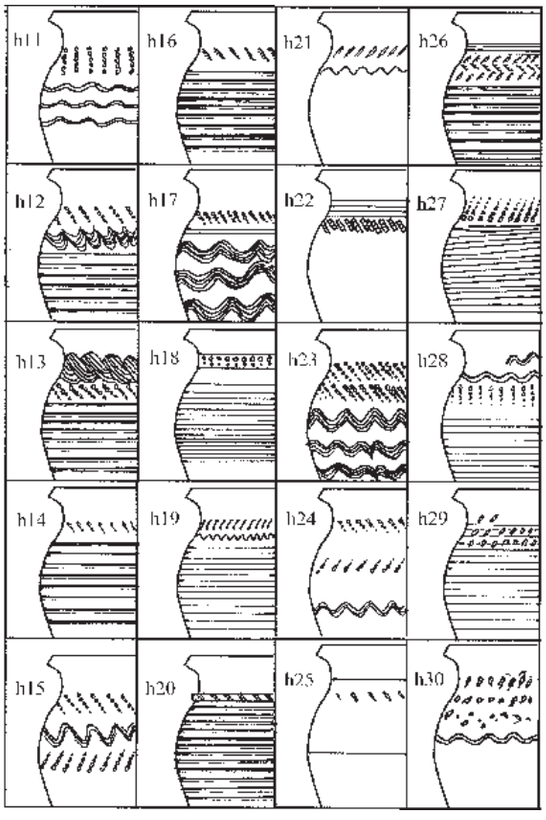

Ryc. 153. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Typy wątków ornamentacyjnych na naczyniach glinianych c.d. (według: Poleski 2004B; 2011).

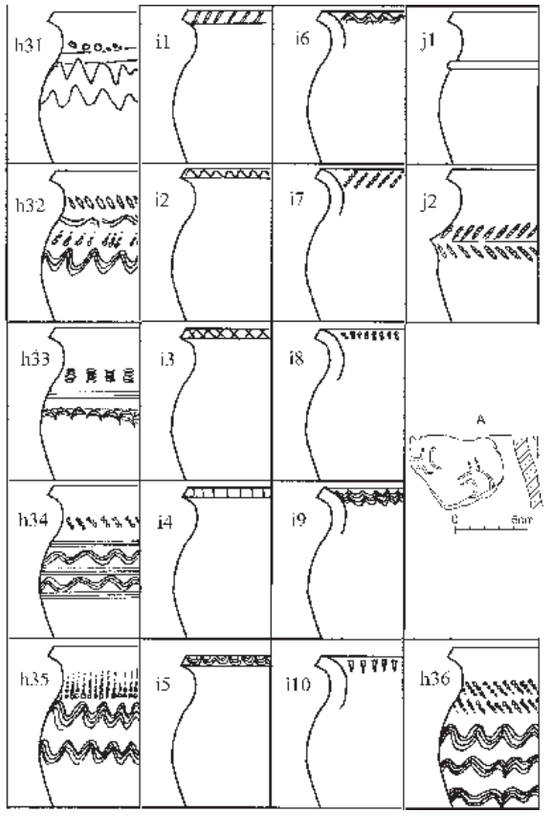

Ryc. 154. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Typy wątków ornamentacyjnych na naczyniach glinianych c.d.; A – przekop W0, warstwy I–IIId (według: Poleski 2004B; 2011).

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 167 05.03.2020 10:25:57

grotów strzał, lecz jako tuleje grotów, od których odpadły ostrza w formie liścia lub ostrza z zadziorami. Dowodem, iż jest to osobny typ grotów strzał jest celowe zakuwanie ostrza „do szpica", niekiedy w formie w przekroju czworobocznej (ryc. 115:4). Nie można oczywiście wykluczyć możliwości wtórnego przekuwania tulejek grotów liściowatych lub z zadziorami, które uległy wcześniej złamaniu, jednak po ponownym przystosowaniu takie „skrócone" groty mogły nadal z powodzeniem wypełniać swoje pierwotne funkcje. Ramy chronologiczne występowania tego typu grotów na terenie Polski muszą w tej sytuacji wyznaczać ustalenia dotyczące chronologii względnej i bezwzględnej serii znalezisk z grodziska w Naszacowicach. Ponieważ najstarszy „stratygraficznie" grot tego typu został tu odkryty w warstwie VII w przekopie W3 (w wypełnisku skrzyń wału fazy C/D), na obecnym etapie badań można przyjąć, iż groty tego rodzaju zaczęły być użytkowane w południowej Polsce nie później niż w IX w., zaś ich użytkowanie rozciągało się co najmniej do XI w. (zob. podobny okaz grotu strzały odkryty na grodzisku „Zamczysko" w Podegrodziu; ryc. 188:22).

Kolejnym typem grotów strzał, odkrytym w Naszacowicach są groty z zadziorami (4 sztuki), w tym jeden ze skręconą tulejką (ten ostatni pochodzi z badań A. Żakiego; Żaki 1974B, ryc. 18:2). Ich długość wynosiła od 82 do 94 mm (ryc. 115:10–12). Groty takie w klasyfikacji Nadolskiego (1954, tabl. XXX:1–6) oznaczone zostały jako typ 1, podobne zabytki występują też na stanowiskach wczesnośredniowiecznych na terenach na południe od linii Karpat (Ruttkay 1976, ryc. 54, typ A1a, A1b), jak i Słowiańszczyzny wschodniej (Medvedev 1966, tabl. 30A:2) i połabskiej (Kempke 1991, ryc. 27, typ 5). Ramy chronologiczne występowania tego typu grotów strzał są dość szerokie i obejmują okres od VIII do co najmniej XI w. Następnym typem grotów strzał odkrytych w trakcie badań grodu w Naszacowicach są tulejkowate okazy z ostrzem liściowatym (4 egzemplarze; ryc. 131:6, 13, 15, 16). Występują one powszechnie na terenie Europy wczesnośredniowiecznej (Nadolski 1954, tabl. XXX:7, 8; Medvedev 1966, tabl. 30A:4, 5; Ruttkay 1976, ryc. 54, typ A7; Kempke 1991, ryc. 27, typ 4). Długość okazów z Naszacowic wahała się od 55 do 90 mm. Okazy tego typu występują właściwie w okrezie całego średniowiecza, jak i później. W trakcie badań grodziska w Naszacowicach odkryto też 3 trzpieniowe groty strzał z ostrzami w kształcie rombów, lecz nie można ich traktować jako zabytki należące do tej samej odmiany. Pierwszy z egzemplarzy to delikatny grocik o długości 75 mm (ryc. 115:2), znajdujący najbliższe analogie na terenie Słowiańszczyzny wschodniej (Medvedev 1966, tabl. 30B:36), chociaż pojedyncze okazy tego rodzaju występują też na wczesnośredniowiecznych stanowiskach na terenie Polski (Żaki 1974A, ryc. 217:III), na południe od linii Karpat (Ruttkay 1976, ryc. 54, typ B1b) i na terenie Słowiańszczyzny zachodniej (Kempke 1991, ryc. 27, typ 1b). Groty takie na terenie Rusi Kijowskiej są datowane dość szeroko na IX–XIII w., na Połabiu na IX–X w. Drugi okaz to delikatny grot z romboidalnym, daszkowatym w przekroju liściem oddzielonym od trzonka wyraźnie ukształtowanym „węzłem" – zgrubieniem (ryc. 115:14). Okaz ten także znajduje najbliższe analogie na wczesnośredniowiecznych stanowiskach z terenu Rusi Kijowskiej (Medvedev 1966, tabl. 30B:44), gdzie jest datowany na IX–XIII w. Trzeci okaz to duży, masywny okaz o długości 10,2 mm (ryc. 115:8). Najbliższe analogie do tego zabytku znajdujemy w wyposażeniu licznych grobów staromadziarskich, w tym m.in. w grobie na cmentarzysku w Przemyślu-Zasaniu (grób 1 – zob.: Koperski, Parczewski 1978, ryc.7A; grób 6 – zob.: Koperski 1996A, ryc. 4:1). Pozwala to zawęzić datowanie egzemplarza z Naszacowic do schyłku IX i 1. połowy X. w. Zabytek ten został niestety znaleziony na wtórnym złożu[27].

Fragmentem ostrza topora jest zapewne niewielki przedmiot żelazny odkryty w warstwie IV w przekopie W4 (ryc. 115:1). Z racji szczątkowego stanu zachowania tego zabytku nie można określić jego kształtu ani wymiarów. W tej sytuacji nie wiadomo, czy był to topór, spełniający przede wszystkim funkcję broni zaczepnej, czy też raczej narzędzie ciesielskie.

Krótką listę okazów uzbrojenia wczesnośredniowiecznego z grodziska w Naszacowicach zamyka skromny fragment uzbrojenia ochronnego w postaci 4 łączonych nitami kółeczek kolczugi (o średnicy 15 mm; ryc. 114:17). Okaz znaleziony został w wypełnisku fosy podgrodzia zachodniego (przekop P2, warstwa IV). Brak przesłanek, które umożliwiłyby rozstrzygnięcie wątpliwości, czy zabytek zalegał na złożu wtórnym, czy też pierwotnym. Jeśli mielibyśmy do czynienia z tą drugą możliwością, to fragment kolczugi wiązałby się chronologicznie z młodszym wałem podgrodzia zachodniego (w przekopie P2). Hipotetycznie można odnieść znalezisko fragmentu kolczugi do fazy III osadnictwa, a więc do okresu po 989 r. Niewielkie fragmenty kolczug odkrywane są przede wszystkim na terenie grodzisk, poczynając od obiektu w Lubomi z VIII–IX w. (Szydłowski 1971, 48), poprzez gród w Szczaworyżu z IX–X w. (Dąbrowska 1965C, 256), gród w Czermnie z X (?)–XIII w. (Żaki 1974A, ryc. 231:b) aż po gród na Ostrowiu Lednickim, gdzie odkryto najprawdopodobniej całą koszulę kolczą (Górecki 2000, 127, ryc. 81A). Fragment kolczugi odkryto również na osadzie w Igołomi (Machnik 1961, tabl. XIX:12).

Cztery niewielkie zabytki żelazne, odkryte w trakcie badań grodziska w Naszacowicach, zostały zaklasyfikowane jako elementy wyposażenia jeździeckiego. W warstwie VI w przekopie W1 (warstwa podestrukcyj-

[27] W sprawie identyfikacji „etnicznej" grotów strzał jako zabytków staromadziarskich zob. rozdział 5.1.

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 168 05.03.2020 10:25:57

na wału fazy II) odkryto zaczep ostrogi (lub ewentualnie okucie końca rzemienia od ostrogi). Był on zdobiony srebrną, ornamentowaną blaszką o szerokości 5 mm (położoną na miedzianej o identycznym kształcie i wymiarach), umieszczoną pod poziomo ułożonymi 3 nitami (ryc. 114:6; ryc. 120:9). Ornament miał postać par puncowanych kółeczek umieszczonych pomiędzy nitami w układzie pionowym. Najbardziej uzasadniony wydaje się pogląd, że był to zaczep ostrogi płytkowo-nitowej, zbliżonej do typu IIIA, IIIB, lub IVA według typologii D. Bialekovej (1977, 106, ryc. 2). Nie można jednak wykluczyć, że omawiany zabytek jest okuciem końca rzemienia od ostrogi, znajdującym liczne analogie w podobnych zabytkach ze stanowisk wielkomorawskich (Bialeková 1977, 144, ryc. 17, 145, ryc. 18). Identycznie zdobiony okaz zaczepu ostrogi lub okucia rzemienia do ostrogi odkryto w trakcie badań grodziska w Starigardzie/Oldenburgu (Gabriel 1984, ryc. 36:3). Może też być rozpatrywana najmniej prawdopodobne hipoteza, wedle której okaz z Naszacowic należałoby zaliczyć do okuć rzemieni zakończonych owalną ramką typu Blatnica, związanych z tak zwanym horyzontem Blatnica-Mikulčice (Klanica 1984, 148, ryc. 8:2, 8, 9, 12, 15, 21, 24, 25). Wobec następującego ostatnio generalnego przewartościowania dotychczasowych sądów na temat do niedawna uważanej za „przedwielkomorawską” fazy/stylu, określanej w literaturze przedmiotu jako Blatnica-Mikulčice, analogie wiązane z tym horyzontem należy obecnie odnosić do całego IX stulecia (Ungerman 2011; Robak 2013A; tegoż 2013B, tegoż 2014). Niezależnie od tego, która z powyższych propozycji jest właściwa, okaz z Naszacowic można datować na 2. połowę IX w. lub ewentualnie pierwsze dziesięciolecia X w., szczególnie, że w ostatnich latach pojawiły się bardzo silne przesłanki, wskazujące na użytkowanie na obszarze dawnego państwa morawskiego ostróg płytkowo-nitowych co najmniej do końca 1. dziesięciolecia X w. (Pieta 2015; Henning et al. 2015). W tym miejscu należy przypomnieć, że ostrogi (lub ich fragmenty) późnokarolińskie, będące importami z terenu Wielkich Moraw (ewentualnie naśladownictwami) odkryto w Małopolsce także na kilku innych stanowiskach (Poleski). W przypadku zabytku z Naszacowic najbardziej uzasadnione jest mniemanie o jego pochodzeniu z terenu Wielkich Moraw, gdzie odkryto sporo ostróg o prawie identycznych zaczepach (Kavánová 1976, tabl. III:1; IV:1–5; V:1–5; VI:1–9, VII:1–6).

W wypełnisku obiektu 21 (związanym z wałem fazy II, przekop W1) odkryto żelazną sprzączkę z przewleczką od ostrogi (**ryc. 114:7; ryc. 120:8**), posiadającą najbliższe analogie w podobnych zabytkach wielkomorawskich (D. Bialeková 1977, 141–142). Prosta, półokrągła sprzączka z czworokątną skuwką z blaszki stanowiła komplet z przewleczką o trójdzielnej tarczce i prostokątnej ramce. Prawie identyczne przewleczki stanowiły część inwentarza jednego z grobów na cmentarzysku z fazy wielkomorawskiej na grodzisku w Bini na Słowacji (S. Holčik 1991, 95, tabl. 5). Pozwala to datować ów zabytek na 2. połowę IX w.

Dwa kolejne zabytki to żelazne przewleczki do rzemieni od ostróg. Pierwszy z okazów został odkryty w warstwie II w przekopie P3 na terenie podgrodzia zachodniego. Przewleczka posiada owalną tarczkę, zaopatrzoną w prostokątną ramkę (ryc. 114:8; ryc. 120:7). Jest to przewleczka typu IIA według klasyfikacji D. Bialekovej (1977, ryc. 14), powszechnie występująca na terenie Wielkich Moraw, jak i na kilku stanowiskach na terenie Polski południowej. Drugi egzemplarz przewleczki odkryto w warstwie II w przekopie P7 na podgrodziu północnym – „pierścieniowym” (ryc.114:10: ryc. 120:6). Omawiany okaz posiada trójdzielną tarczkę zaopatrzoną w prostokątną ramkę. Najbliższą formalnie i terytorialnie analogię do tego przedmiotu stanowi odkryta wcześniej na grodzisku w Naszacowicach prawie identyczna przewleczka, stanowiąca wraz ze sprzączką i skuwką garnitur do ostrogi (zob. wyżej). Oba okazy można zaliczyć do typu IIC według klasyfikacji D. Bialekovej. Przewleczki tego typu na terenie Wielkich Moraw występują znacznie rzadziej od innych, bardziej popularnych. Najbliższą analogię do okazów z Naszacowic, jak już wspomniano, stanowią przewleczki odkryte w jednym z grobów na cmentarzysku wielkomorawskim obok grodziska w Bini na Słowacji (S. Holčik 1991, 95, tab. 5). Opisane powyżej przewleczki z Naszacowic należy w związku z tym datować na IX w., zapewne na jego 2. połowę.

W trakcie badań odkryto kilka wczesnośredniowiecznych ozdób i części stroju, w tym okazy będące importami spoza terenu Małopolski. Do tych ostatnich należy zaliczyć zabytek brązowy, odkryty w warstwie IVa w przekopie W2 (była to najmłodsza warstwa podestrukcyjna po wewnętrznej stronie wału fazy II, zabytek znajdował się niewątpliwie na wtórnym złożu). Jest to prostokątna płytka, zakończona półkoliście u góry (ryc. 114:1, ryc. 120:1). Na jej dolnej, prostej krawędzi umieszczone są dwa uszka, będące częścią zawiaska, łączącego opisywany okaz z dolną, nie zachowaną częścią (najczęściej w formie podobnej. lecz skróconej do większego okucia). Brzegi zabytku są z obu stron podniesione, na awersie karbowane. Centralna partia okucia jest zdobiona ażurowym ornamentem palmetowym. Opisywane okucie poźnoawarskie jest dość typowym elementem wyposażenia męskich grobów z terenu kaganatu awarskiego (analogie zob.: Poleski 1991A). Jest to zabytek typu 257 lub 258 według klasyfikacji J. Zábojnika (1991, 320). Tego rodzaju okucia datuje się na okres późnoawarski III, czyli egzemplarz z Naszacowic został odlany najpóźniej w końcu VIII w.

Kolejny zabytek brązowy odkryto w warstwie VIII (wypełnisko skrzyń wału fazy C/D) w przekopie W3. Okucie to miało kształt płaskiej, półkolistej tarczki (ryc. 114:2, ryc. 120:2), której górna krawędź w części

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 169 05.03.2020 10:25:58

środkowej posiadała łukowate „wcięcie". Na obu końcach górnej krawędzi i pośrodku dolnej okucie posiadało małe, półkoliste wyrostki z dziurkami na nity. Wzdłuż krawędzi tarczki umieszczono ornament „łezek", ujętych pomiędzy dwie równoległe ryte linie. Identyczne, tylko nieco większe „łezki", lub raczej „rybie łuski", zdobiły również centralną partię tarczki. Opisane okucie to awarski tzw. ochraniacz dziurki pasa typu 172 według klasyfikacji J. Zábojnika (1991, 312, tabl. 33). Zabytki tego rodzaju datowane są na okres późnoawarski III, co oznacza, że okaz z Naszacowic został wykonany najpewniej w końcu VIII w.

Kolejne brązowe okucie awarskie odkryto w warstwie IIa w przekopie P2 na podgrodziu zachodnim (ryc. 114:3, ryc. 120:3). Jest to niewielka płaska, półkolista tarczka, wykonana techniką odlewania. Górny brzeg okucia jest prosty, jest on zaopatrzony pośrodku w niewielkie, łukowate zagłębienie. Dolna, półokrągła krawędź zabytku zakończona jest niewielkim, czworokątnym występem z dziurką na nit. Tarcza zdobiona jest ornamentem dwóch symetrycznie rozmieszczonych względem pionowego „żeberka" esowatych, ażurowych wici. Kształt i zdobienie okucia pozwalają na wskazanie bliskich analogii, wywodzących się z kręgu późnoawarskich pracowni odlewniczych ze schyłku VIII i przełomu VIII i IX w. (okres późnoawarski III lub IV; Zábojník 1991, tab. 32:17, 18, tab. 33:3, 4, 10). Okaz z Naszacowic to tzw. ochraniacz dziurki pasa, zbliżony do typu 170, 176 lub 174 według klasyfikacji J. Zábojníka[28]. Wśród okuć tego rodzaju brak jak dotychczas okazów identycznych do naszacowickiego, jednak egzemplarze z grobu 81 i 133 w Leobersdorf (Daim 1987, tab. 82:1/711–9, tab. 132:2/19–23) są bardzo podobne. Z kolei identyczny ornament występuje na innego typu brązach późnoawarskich, jak chociażby okaz z grobu 5 na cmentarzysku w Štúrovo (Točík 1968A, tabl. XV:6–9) lub grobu 430 na cmentarzysku w miejscowości Nové Zámky (Čilinská 1966, tabl. LXIV:2–11).

W obiekcie 52a, na jego dnie (faza B, przekop W2), odkryto fragment małej, srebrnej lunuli, zdobionej granulacją w formie zygzakowatej linii złożonej z podwójnej linii granulek i wypełniających pozostałą przestrzeń rombowatych grup czterech granulek (ryc. 114:4, ryc. 120:4). Zabytek ten posiada najbliższą analogię w postaci brązowej zausznicy z płaską, półksiężycowatą zawieszką zdobioną tym samym ornamentem, odkrytej w warstwach wczesnośredniowiecznego Krakowa – Okołu, czyli na terenie podgrodzia (Radwański 1960, 134, ryc. 5). Identyczny ornament zdobił także zausznicę brązową z jednego z grobów szkieletowych na cmentarzysku wielkomorawskim w Brnie-Malomeřicach (Poulík 1948, tabl. XLI:4). Pozwala to datować zarówno okaz z Naszacowic, jak i zausznicę z Krakowa, na 2. połowę IX w.

Kolejny zabytek to ołowiana lunula, zdobiona ornamentem wypukłej kratki i kółeczek umieszczonych zarówno na ramionach lunuli na tle kratki, jak i „zwisających' na końcach ramion i pośrodku dolnej krawędzi (ryc. 114:5; ryc. 120:5). Wymiary lunuli wynoszą 39×33×2 mm. Jej zaczep jest unikatowy, ma formę prostokątnej płytki z dwoma otworkami na rzemyk. Okaz z Naszacowic nie posiada analogii z terenu Polski. Bardzo podobne egzemplarze znane są natomiast z milieu wielkomorawskiego, zaś pojedyncze okazy z niektórych innych obszarów Słowiańszczyzny zachodniej i Skandynawii. Należy podkreślić, iż dotychczas nie odkryto lunuli dokładnie odpowiadającej okazowi z Naszacowic (zob.: Kralovánszky 1959; B. Dostál 1966, 54–55). Najbliższe pod względem formy, ornamentu i użytego surowca są egzemplarze z: grobu 209/AZ z cmentarzyska „Na Válach" w Stárym Méste (Hrubý 1955, 388, tabl. 34:5), datowany na schyłek IX w., a także dwa luźno znalezione lunule z cmentarzyska w Köttlach (Pittioni 1943, tabl. IX:22, 23), trudne do powiązania z którąś z dwóch faz, wydzielonych na tym cmentarzysku (Giesler 1980, 93–95; ramy chronologiczne tego stanowiska zamykają się między połową IX a połową XI w.). Podobne okazy lunul odkryto też w grobie 47/51 z cmentarzyska „Na Válach" w Stárym Méste (Hrubý 1955, 388, tabl. 34:5), w grobie o nieokreślonej chronologoo na cmentarzysku w Dolnich Véstonicach (Poulík 1950, 31, ryc. 27), w grobie 19 na cmentarzysku w Cifer-Pác ze schyłku okresu wielkomorawskiego (Zábojnik 1985, 212–213, ryc. 10:6). Należy również wspomnieć, że kamienną formę do odlewania lunul identycznych, jak egzemplarz z grobu 47/51 z cmentarzyska „Na Válach" w Stárym Méste, odkryto na osadzie w Birce w Szwecji (Arbman 1939, 125). Większość z wymienionych egzemplarzy do niedawna była łączona ze schyłkiem IX w., jednak ostatnio wskazano, że niektóre z ołowianych lunul z terenów zajętych przez państwo morawskie towarzyszą krzyżykom ołowianym, tworząc wyraźny horyzont znalezisk z tzw. horyzontu postwielkomorawskiego (Měřinski 1988), datowanym na 1. tercję X w. Wspomnieć należy, iż na grodzisku w Damicach odkryto także kamienną formę do odlewania lunul (Radwańska 1971), jednak różniła się ona kształtem i zdobieniem od lunuli z Naszacowic. Wspomnieć też należy, że duża srebrna, zdobiona granulacją, lunula wchodziła w skład skarbu z grodziska w Zawadzie Lanckorońskiej (Poleski 2004B, 368–369, tabl. 30).

Na terenie zachodniego podgrodzia, w warstwie gleby ornej poza wykopami archeologicznymi, znalezione zostało niewielkie, brązowe okucie końca pasa (ryc. 114:9; ryc. 120:10). Zabytek ten posiadał kształt języczkowaty, jego górna krawędź była ukształtowana w charakterystyczny sposób – „z podniesionymi rogami" i podobną „wypustką" pośrodku tej krawędzi. Przed-

[28] Dziękuję bardzo Panu Dr. J. Zábojníkovi za konsultację w sprawie okucia awarskiego z Naszacowic.

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 170 05.03.2020 10:25:58

miot ten zdobiony był prostym, symetrycznym ornamentem roślinnym, wykonany został techniką odlewania. Od spodu okucie posiadało dwa sztyfciki, służące do przymocowywania go do skóry. Opisany okaz zarówno kształtem, ornamentem, jak i techniką wykonania zbliżony jest do okuć odkrywanych w grobach madziarskich z terenu Węgier i południowej części Słowacji, datowanych na tzw. okres zajmowania ojczyzny. Najbliższą analogię stanowi tu niewątpliwie okucie z grobu 5 w miejscowości Červenik, okr. Tarnava (Točik 1968B, 18, tabl.. IX:27). Duże podobieństwo do egzemplarza z Naszacowic, zarówno co do kształtu, jak i sposobu zdobienia, wykazuj okucie z grobu 2/55 w miejscowości Sered (Točik 1968B, 52–3, tabl. XLIV:13). Niektóre elementy ornamentu zbliżają natomiast ten zabytek do okucia brązowego, odkrytego na terenie osady w Igołomi (zob. rozdział 5.1. i 9.). Podobieństwo kształtu i stylistyki zdobienia powierzchni do opisanego powyżej zabytku z Naszacowic, wykazują też okazy z: grobu 261 z cmentarzyska Malé Kosihy I (Hanuliak 1994, tabl. LIII:8); grobu w Hajdu-Böszörmény (Hampel 1905, 851); grobu w Bihar (Hampel 1905, 855; Mesterházy 1994, 43, ryc. 12:12); grobu w Bodrog Vécs (Hampel 1905, 468), grobu w Karos (Mesterházy 1994, 43, ryc. 12:15). Zaprezentowane powyżej okucia, stanowiące analogie do egzemplarza z Naszacowic, stanowią charakterystyczną, choć niezbyt liczną komponentę inwentarzy części „staromadziarskich” pochówków mężczyzn. Zabytek ten w związku z tym można datować na koniec IX i 1. połowę X w.

Interesującym zabytkiem jest fragment brązowej, dwudzielnej sprzączki, odkryty na powierzchni podgrodzia południowego, poza rejonem wykopów archeologicznych (ryc. 114:11). Sprzączka ta posiadała silnie łukowato wygięte na zewnątrz „ramiona” boczne i pogrubiałą, silnie profilowaną prostą część ramki pod niezachowanym kolcem. Sprzączki tego typu na terenie Polski pojawiają się w XII w. (typ II/1 wg: Malinowska-Łazarczyk 1979, 95–96; 1982, 36–37, tabl. I:3, XXXI:3), większość tego typu okazów zarówno z terenu Polski (Radwański 1961, 232–234, ryc. 6:c; Szydłowski 1966, fot. 56; Dulinicz, Moszczyński 1998A, 141–142), jak i Europy zachodniej (Raddatz 1990–1991, ryc. 1, 2:3–4, 3, 4:1), wiąże się już z okresem tzw. rozwiniętego średniowiecza (Wachowski 1995, ryc.1:c, f, k), głównie z XIII w. (w niektórych przypadkach może być brane pod uwagę także następne stulecie). Sprzączki te służyły głównie jako zapięcia pasa, ale w pojedynczych przypadkach prawie identyczne sprzączki znalazły zastosowanie jako elementy garnituru do przypinania ostróg z XIII w. (Rulewicz 1999, ryc. 15:3).

Z okresem tzw. rozwiniętego średniowiecza łączy się prawdopodobnie brązowa sprzączka odkryta przypadkowo na powierzchni głównego członu grodziska, w jego północno-zachodniej partii (ryc. 114:12). Okaz ten posiadał prostokątną, jednodzielną, płaską ramę, która od strony zakończenia (zagubionego) kolca była poszerzona. Półkolista, środkowa partia tej części sprzączki była zdobiona drobnymi punktami na krawędzi, zastosowano też ornament linii, podkreślających kształt ozdobnego zakończenia ramki. Egzemplarz ten jest niezbyt typowym przykładem sprzączek z XIII–XV w. (Wachowski 1995). Zabytek ten nie datuje jednak żadnej warstwy lub obiektu. Na terenie podgrodzia północnego – „pierścieniowatego” odkryto prostokątną sprzączkę brązową z żelaznym kolcem (ryc. 114:13). Prosta forma zabytku nie pozwala na uściślenie jego chronologii. Może być to zarówno zabytek wczesnośredniowieczny, jak i późniejszy. Podobne trudności z datowaniem pojawiają się przy okazji analizy fragmentu domniemanej owalnej sprzączki (przekop W1) wykonanej z żelaza.

Wśród zabytków z grodziska w Naszacowicach skromnie reprezentowane są ozdoby szklane. Z badań A. Żakiego pochodzi niewielki paciorek w formie lekko spłaszczonej kuli, zdobionej trzema „oczkami” (Żaki 1974B, ryc. 18:1). Bardzo podobny paciorek odkryto także w wypełnisku obiektu 9, na majdanie głównego członu grodziska (ryc. 114:15). Paciorki tego typu występują dość powszechnie, przy czym analogie z terenu Małopolski pochodzą głównie z wczesnośredniowiecznych grobów szkieletowych, co być może sztucznie zawęża ramy chronologiczne ich występowania do młodszych faz wczesnego średniowiecza (Zoll-Adamikowa 1966, tabl. XX:10–14, 16–17, 23). Trzeci paciorek wykonany z prawie przeźroczystego szkła o odcieniu morskim, odkryto w warstwie VI (warstwa destrukcji wału fazy II, przy jego wewnętrznej ścianie) w przekopie W1 (ryc. 114:16). Był to paciorek składający się z trzech kulistych segmentów, oddzielonych od siebie przewężeniami. Również i ten typ paciorków występował na terenie Słowiańszczyzny dość powszechnie. Najstarsze okazy datowane są na IX w., młodsze występują w zespołach z X i XI w. (Zoll-Adamikowa et al. 1999, 70; Toločko 1996, 204, ryc. 17).

Najliczniej reprezentowanym typem narzędzi wśród odkrytych w Naszacowicach zabytków były noże żelazne, reprezentowane przez 40 całych i fragmentarycznie zachowanych okazów. W tym zbiorze 13 egzemplarzy zachowanych było w całości lub w takim stanie, iż dało się odtworzyć pierwotną długość ostrza (ryc. 116:1–12), która wahała się od 13 do 6 cm, szerokość od 24 do 7 mm. Zwraca uwagę odkrycie w warstwie VI w przekopie W4 niewielkiego noża o wąskim ostrzu (7 mm) i zdobionej nacięciami rękojeści (szerokość ostrza była równa szerokości żelaznej rękojeści). Najprawdopodobniej egzemplarz ten był używany bez okładzin drewnianych lub rogowych rękojeści (ryc. 116:6). Przedmiot ten posiada jedną, formalnie bardzo bliską analogię w dziecięcym grobie z 2. połowy IX w. z cmentarzyska w rejonie kościoła 6 w Mikulčicach na Morawach (Poulik

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 171 05.03.2020 10:25:58

1963, 143, fryc. 33:2, 2a; Profantová 2003, 21, ryc. 34). Na terenie Moraw i Czech odkryto dotychczas 9 okazów wczesnośredniowiecznych noży z tzw. pełną rękojeścią, których funkcję interpretuje się niekiedy jako narzędzi chirurgicznych (skalpelów) lub toaletowych (Macháček et al., 2016, 125–126). Noże występowały we wszystkich fazach osadnictwa wczesnośredniowiecznego na grodzisku w Naszacowicach, są to zabytki nie wykazujące cech niezależnych wyznaczników chronologii. Podobne okazy znane są ze stanowisk datowanych od najstarszych do najmłodszych faz wczesnego średniowiecza, występowały też powszechnie w późniejszych okresach. Okazy z Naszacowic reprezentują przede wszystkim typ IA, pojedyncze okazy zaliczyć można do typu IIIA i IIIB (Rogosz 1983, 264–265, ryc. 224, Wrzesiński 2000, ryc. 3, zob. też: Foltyn 1998, 126–128). Wspomniany okaz ze zdobionym trzpieniem-rękojeścią nie mieści się w żadnej ze wspomnianych typologii noży

W trakcie badań podgrodzia zachodniego odkryto 3 okazy krzesiw kabłąkowych (ryc. 116:7–9). Krzesiwa tego typu występowały we wczesnym średniowieczu na terenie Słowiańszczyzny zachodniej co najmniej od IX w. (Foltyn 1988, 133, tam starsza literatura; Żaki 1974A, ryc. 244; Zoll-Adamikowa 1966, tabl. XI:1–3, 5–6). Zapewne funkcję krzesiwa wypełniał też niewielki przedmiot w kształcie dłutka, zakończony kolistym uszkiem (ryc. 116:10), do którego analogię stanowi podobny okaz odkryty w warstwach wału grodziska z VIII–X w. w Daleszynie w Wielkopolsce (Hilczerówna 1960, ryc. 40; Hilczer-Kurnatowska 1991C).

W trakcie badań odkryto również żelazny kabłąk niewielkiego wiadra, skręcony ozdobnie w partii środkowej (ryc. 116:6), jak i żelazne okucie wiadra drewnianego (ryc. 132:5). Opisane powyżej części wiader występują na stanowiskach wczesnośredniowiecznych dość powszechnie (Zoll-Adamikowa 1966, tabl. VI, 4, 5), nie mają waloru zabytków precyzyjnie datujących.

W obiekcie 34 na majdanie głównej części grodziska znaleziono klucz żelazny z ozdobnie skręconym prętem (ryc. 116:11). Przedmioty tego rodzaju występują na stanowiskach wczesnośredniowiecznych Słowiańszczyzny zachodniej dość często, najstarsze egzemplarze pochodzą z IX w. (Bartošková 1986, ryc. 17:B2, 20:24; Żaki 1974A, ryc. 249:a, b).

Narzędzia rolnicze wykonane z żelaza reprezentują 3 zabytki. Pierwszy z nich to fragmentarycznie zachowany sierp (ryc. 116:1), pozostałe dwa zabytki to fragmenty półkosków (ryc. 116:2). Oba typy narzędzi występują często zarówno na stanowiskach z fazy plemiennej, jak i państwowej wczesnego średniowiecza (Foltyn, 1998, 56–59, Beranová 1980, 199–276).

W przekopie W3 znaleziono częściowo zniszczone nożyce kabłąkowe (ryc. 116:12) o długości 14,2 cm. Nożyce takie są często odkrywane na wczesnośredniowiecznych stanowiskach Słowiańszczyzny (Żaki 1974A, ryc. 234). Z rybołówstwem związane są dwa żelazne haczyki do wędek (ryc. 116:3, 4). W wypełnisku obiektu 21 w przekopie W1 odkryto dwa przedmioty wykonane z płaskiego łupku, określone umownie jako osełki (ryc. 117:13, 14). Przedmioty te posiadały koliste otwory (nie na wylot) na jednym z końców, nosiły ślady wielokrotnego ostrzenia lub wygładzania na nich przedmiotów metalowych. Odkryto też fragment żelaznej igły (?) długości 8 cm i igłę kościaną długości 8,7 cm (ryc. 118:9). Ten ostatni zabytek znajduje liczne analogie na stanowiskach Słowiańszczyzny wczesnośredniowiecznej (Jaworski 1990, tabl. VI:a–i; Kavánová 1995, ryc. XXIV:1–9).

W trakcie badań grodziska w Naszacowicach w latach 1983–2001 odkryto 8 przęślików, spośród których 6 wykonanych było z gliny, 1 z ołowiu, 1 z kamienia (ryc. 118:1–8). Pięć egzemplarzy reprezentowało najpowszechniej występujący na stanowiskach wczesnośredniowiecznej Słowiańszczyzny typ przęślików dwustożkowych. Ostatni egzemplarz wyróżniał się ornamentacją w postaci potrójnych linii zygzakowatych, obiegających obie powierzchnie boczne przęślika, ograniczonych od góry i dołu dwiema liniami poziomymi (ryc. 118:8). Zabytek ten nie posiada dokładnych analogii z terenu Polski, podobny typ ornamentacji widoczny jest natomiast na jednym z przęślików odkrytych w rejonie Cerkwi Dziesięcinnej w Kijowie (Toločko 1996, 104). Bardzo podobne lub identyczne okazy przęślików występują powszechnie w grobach kobiecych na terenie kaganatu awarskiego, a więc pochodzą one najpóźniej z końca VIII – przełomu VIII i IX w. Okazy takie odkryto np. w grobie 187 na cmentarzysku w miejscowości Devinskā Novā Ves (Eisner 1952, ryc. 31:1) i w grobach: 136, 140, 185, 313, 479, 695 i 727 na cmentarzysku w Želovcach (Čilinska 1973, tabl. IX:6, XXIV:16, XXV:4, XXXII:29, LIII:22, LXXX:15, XIX:10, CXV:5). Identyczne przęśliki w odniesieniu do okazu z Naszacowic odkryto w liczbie kilku egzemplarzy w trakcie badań grodziska z IX w. w Mikulčicach (Marek, Kostelníková 1998, ryc. 4:8). Nie można w związku z tym wykluczyć, iż egzemplarz z Naszacowic jest importem z terenu kaganatu awarskiego lub Wielkich Moraw, ewentualnie naśladownictwem wywodzących się z tych kręgów kulturowych przęślików zdobionych potrójnymi liniami falistymi. Średnice wymienionych wyżej przęślików z Naszacowic wynosiły od 27 do 32 mm, grubość od 14 do 22 mm. Odmienny typ reprezentował częściowo zachowany przęślik w formie spłaszczonego cylindra o średnicy 26 mm. Jego boczna powierzchnia była pokryta ornamentem w postaci prawie pionowych kresek (ryc. 118:5). Niecodziennym znaleziskiem okazał się dwustożkowaty przęślik, wykonany z ołowiu (ryc. 118:6). Średnica tego okazu wynosiła 20 mm, grubość 12 mm. Kilka bardzo podobnych egzemplarzy przęślików ołowianych odkryto w trakcie badań grodziska w Kruszwicy, tutaj jednak zostały określone – zapewne błędnie – jako odważniki (Hensel, Broniewska

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 172 05.03.2020 10:25:58

1961, ryc. 75:B, D). Identyczny przęślik ołowiany odkryto również w trakcie badań grodziska w Winnicy, czyli pozostałości siedziby kasztelanii połanieckiej (Chomentowska, Michalski, Twarowska 1985, ryc. 20:d). Ostatni egzemplarz przęślika to nieforemna płytka piaskowca z wywierconą pośrodku dziurką (ryc. 118:7).

Przedmioty wykonane z kości reprezentują dwie podstawowe kategorie. Pierwsza z nich to tzw. łyżwy kościane, wykonane z kości śródstopia krowy (kości są od strony „spodniej” zeszlifowane na płasko). Okazy z Naszacowic mierzyły od 25,4 do 20,4 cm długości (ryc. 119:1–3). Przedmioty tego rodzaju odkrywane są na terenie Słowiańszczyzny wczesnośredniowiecznej powszechnie, zabytki tego typu nie mają waloru niezależnych, precyzyjnych wyznaczników chronologii (Jaworski 1990, 83–91, tabl. IX, X; Kavánová 1995, ryc. I–XII). Stosunkowo liczną kategorią znalezisk okazały się przedmioty, wykonane z kości, a określane ostatnio ogólnym terminem „kolce” (Jaworski 1990, 61–67). Ogółem odkryto w trakcie badań 16 całych i fragmentarycznie zachowanych przedmiotów tego typu (ryc. 118:9–19). Występowały one w warstwach związanych z wszystkimi, wyróżnionymi w trakcie wykopalisk, fazami osadnictwa wczesnośredniowiecznego na stanowisku. Zabytki te charakteryzowały się zaostrzeniem i często wygładzeniem jednego z końców. Ich funkcja jest trudna do określenia, mogły służyć jak różnego rodzaju gładziki, przekłuwacze, narzędzia do obróbki skóry, narzędzia używane przy produkcji naczyń glinianych (Jaworski 1990, 61–67; Kavánová 1995, 161–168), lub wyrobów plecionkowych z wikliny (Becker 2003, ryc. 10). Długość kolców wynosiła od 8 do 14 cm. Przedmioty tego rodzaju występują powszechnie na stanowiskach wczesnośredniowiecznej Słowiańszczyzny, nie posiadają waloru niezależnych wyznaczników chronologii (Jaworski 1990, tabl. III–V; Kavánová 1995, ryc. XIII–XXII).

Na odcinku 58/88 (przekop W2) odkryto żelazny odważnik (Poleski 1998B; zabytek zalegał najprawdopodobniej na wtórnym złożu, w warstwie popożarowej wału fazy III). Odważnik miał formę spłaszczonej kuli o średnicy 20 mm i wysokości 17 mm, ważył 27,05 g (ryc. 114:14). Na powierzchni zabytku w kilku miejscach widoczne były ślady po brązowej „koszulce”. Powierzchnia odważnika była silnie zniszczona, w związku z czym nie wiadomo jaka była jego pierwotna waga, ani też czy zabytek był pierwotnie zdobiony (oznakowany). Najbliższą w sensie geograficznym analogią do opisanego okazu jest odważnik, odnaleziony w trakcie badań na grodzisku „Zamczysko” w Podegrodziu (zob. niżej). W przekopie W4 odkryto w warstwie popożarowej ostatniej fazy wału (fazy III) fragment żelaznej misy typu śląskiego o średnicy 20,2 cm (ryc. 116:13). Zabytek ten zalegał najprawdopodobniej na wtórnym złożu. Przedmiot tego rodzaju występują dość powszechnie na terenie Słowiańszczyzny zachodniej, szczególnie w jej południowej części (zob. rozdział 5.1.) Ramy chronologiczne występowania przedmiotów tego typu są stosunkowo szerokie i zawierają się pomiędzy VII a XII w. (Poleski 1992, 41; Foltyn 1998, 129–130, tam starsza literatura).

Zagadkową grupą zabytków jest 6 żelaznych przedmiotów, przypominających do pewnego stopnia groty bełtów kuszy, lecz bez charakterystycznego trzpienia służącego do przytwierdzania ich do drzewca (ryc. 115:17–22). Uformowano je poprzez wykucie w postaci dwóch zestawionych podstawami ostrosłupów o czworokątnym przekroju – krótszego i dłuższego. Wymiary tych zabytków wynosiły od 88×11×8 mm do 66×11×8 mm. Najstarszy „stratygraficznie” zabytek tego rodzaju na grodzisku w Naszacowicach odkryto w warstwie VIII w przekopie W3 (wypełnisko wału fazy C/D). Biorąc pod uwagę ustalenia chronologiczne w odniesieniu do głównego członu grodziska można stwierdzić, że zabytek ten znalazł się w tej warstwie najprawdopodobniej w IX w., natomiast mógł pochodzić z obiektów i warstw jeszcze starszych – być może nawet z fazy I(A). Bardzo podobny okaz do wyżej opisanych przedmiotów „grotopodobnych” odkryto w trakcie badań osady przy grodzisku w Chodliku-Żmijowiskach, stan 4 (Gardawski 1970, tabl. 15:b), datowanej ramowo na IX–X w, osiem okazów znaleziono na grodzisku „Horodna” w Trepczy, datowanym na IX–X w. (Kotowicz 2002), jeden egzemplarz odkryto na osadzie sprzed XI w. w Uluczu nad Sanem (Mianowska 2002, tabl. 1:3). Do kategorii żelaznych przedmiotów grotopodobnych zaliczyć należy również okaz odkryty na grodzisku w Szczaworyżu (bez kontekstu stratygraficznego), mylnie określony jako grot bełtu kuszy (Dąbrowska 1969, ryc. 9:n). Cztery podobne przedmioty odkryto również na grodzisku w Sąsiadce w woj. lubelskim (Marczak 2013). Identyczne przedmioty odkryto na Śląsku na grodzisku z IX w. w Gilowie (aż 17), na osadach w Czeladzi Wielkiej i Obiszowie, podobne okazy odkryto też na wielkomorawskch grodziskach w Mikulčicach i Břeclavi-Pohansku (Wachowski 1997, Jaworski 1998B, 472). Najbliższy geograficznie do Naszacowic grotopodobny przedmiot z obszaru na południe od linii Karpat odkryto na stanowisku „Pod hradiskom” w Spišských Tomášovcach (zapewne podgrodzie tzw. grodziska I; Javorský 1977, ryc. 95:4), datowanym na 2. połowę VIII–IX w.

W trakcie badań odkryto również kilkadziesiąt fragmentów przedmiotów przede wszystkim z żelaza (jak i pojedyncze brązowe), których funkcji ze względu na fragmentaryczny stan zachowania nie da się określić. Występują w tym licznym zbiorze zarówno fragmenty płaskich lub łukowato wygiętych blach, jak rozmaite pręty o przekroju kolistym, płasko-wypukłym lub czworokątnym. Pełniły one zapewne pierwotnie funkcję rozmaitych okuć, narzędzi, może części oporządzenia jeździeckiego. Ich obecność świadczy o szerokim stosowaniu żelaza w codziennym życiu mieszkańców grodu.

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 173 05.03.2020 10:25:58

Podczas badań w latach 1983–2001 odkryto łącznie 2992 całe lub fragmentarycznie zachowane kości zwierzęce[29]. Z tego w odniesieniu do 2012 kości nie udało się oznaczyć przynależności gatunkowej. Przynależność gatunkowa kości z pozostałego zbioru kształtowała się następująco: *Equus caballus* (koń) – 4,2%, *Bos taurus* (krowa) – 42,6%, *Capra hircus/Ovis aries* (koza/owca) – 10,9%, *Sus domesticus* (świnia) – 34,4%, *Canis* sp. (pies/ /wilk) – 0,5%, *Cervus elaphus* (jeleń) – 5,5%, *Capreolus capreolus* (sarna) – 0,6%, *Ursus arctos* (niedźwiedź brunatny) – 0,3%, *Castor fiber* (bóbr) – 0,4%, *Lepus europaeus* (zając) – 0,3%, *Meles meles* (borsuk) – 0,1%, *Felis* sp. (kot/żbik) – 0,1%, *Vulpes vulpes* (lis) – 0,1%.

7. Chronologia

Połowa (2. połowa) VIII w. – połowa (2. połowa) XI w.

Dla kwestii ustalenia chronologii względnej i bezwzględnej osadnictwa wczesnośredniowiecznego na stanowisku najistotniejsza okazała się interpretacja skomplikowanych układów stratygraficznych w rejonie wału głównego członu grodziska. Na terenie głównej części grodziska poza rejonem wału, jak już wcześniej wspomniano, nie stwierdzono obecności warstw kulturowych w układzie pionowym. Na majdanie tej części grodziska zagłębione w ziemię wczesnośredniowieczne obiekty mieszkalne i gospodarcze były widoczne na tle calca, bezpośrednio po zdjęciu warstwy nowożytnego humusu. W wypełniskach tych obiektów nie odkryto zabytków, które mogłyby pełnić funkcję niezależnych, precyzyjnych wyznaczników chronologii. Odkryte w wypełniskach obiektów, mniej lub bardziej liczne serie fragmentów naczyń glinianych nie były z pewnością zespołami zwartymi. W tej sytuacji obecność w niektórych zespołach fragmentów naczyń charakterystycznych dla młodszych faz osadnictwa na stanowisku (fazy D, II–VI) świadczy jedynie o tym, że niektóre jamy po obiektach (najczęściej o trudnej do odtworzenia funkcji) nie były jeszcze w fazie II lub młodszych całkowicie wypełnione (zamyte lub zasypane). Możliwość powiązania któregoś z obiektów z majdanu głównego członu grodziska z którąś z wyróżnionych na podstawie wyników badań w rejonie wału faz osadniczych jest więc właściwie zerowa. Wynika to również z braku relacji stratygraficznych pomiędzy obiektami na majdanie głównego członu grodziska, a warstwami i obiektami w rejonie wału. Układ obiektów na majdanie, rozpoznany w trakcie badań, jest więc najprawdopodobniej przypadkowy. Mamy tu zapewne do czynienia z pozostałościami obiektów (budynków?) funkcjonujących w różnym czasie (chociaż zapewne niektóre z nich były sobie współczesne, nie potrafimy jednak wskazać które). Ponieważ badania dostarczyły przesłanek świadczących o tym, iż teren majdanu głównego członu grodziska był wielokrotnie niwelowany (zarówno w okresie funkcjonowania grodu, jak i później, szczególnie w ciągu ostatnich 200 lat), wydaje się bardzo prawdopodobne, iż większość obiektów wiążących się ze starszymi fazami osadnictwa wczesnośredniowiecznego na stanowisku została poza rejonem wału całkowicie zniszczona. Jedyny przypadek zachodzenia relacji stratygraficznych w układzie poziomym (i częściowo pionowym) to zaleganie na obiekcie „słupowo-palisadowym" 50–50d serii młodszych od niego jam. Poza stwierdzeniem starszeństwa wymienionego obiektu nie można jednak właściwie niczego powiedzieć na temat jego chronologii bezwzględnej (podobnie, jak i w przypadku zalegającej na nim serii jam).

Odmiennie przedstawiała się sytuacja stratygraficzna w rejonie wałów. Tam właśnie udało się natrafić na zachowane *in situ* pozostałości czterech faz kolejno budowanych wałów, jak i związanych z nimi obiektów mieszkalnych (relacje stratygraficzne w przekopach W1–W4 w przedstawiono w formie macierzy Harrisa na ryc. 81, rekonstrukcje rozplanowania wałów w poszczególnych fazach przedstawiono na ryc. 42 i 82)[30]. Odkryto też obiekty, które funkcjonowały pomiędzy okresami, w których istniały wały (najpewniej faza D), jak i ślady chat, które wybudowano już po pożarze ostatniej fazy wału (fazy IV–VI). W sumie natrafiono na ślady 10 faz osadnictwa wczesnośredniowiecznego, przy czym wał fazy C/D był najprawdopodobniej współczesny obiektom fazy B lub C (ewentualnie wał ten funkcjonował w zarówno w fazie B, jak i C). Tak więc realnie mielibyśmy do czynienia z reliktami 9 faz osadnictwa wczesnośredniowiecznego w rejonie wału głównego członu grodziska.

W trakcie badań zaobserwowano, iż osadnictwo wczesnośredniowieczne miało na opisywanym stanowisku charakter dynamiczny. Przejawem tego może być

[29] Autorem analiz osteologicznych jest Dr P. Wojtal z Instytutu Systematyki i Ewolucji Zwierząt PAN w Krakowie. Przedstawione ogólne zestawienie kości zwierzęcych z grodziska w Naszacowicach jest jego autorstwa. Dokładne wyniki analiz wraz z rozbiciem frekwencji kości poszczególnych gatunków zwierząt na fazy osadnicze na stanowisku przedstawione zostaną w opracowaniu oddanym przez Dr. P. Wojtala do druku.

[30] Rekonstrukcje rozplanowania i wyglądu wałów i budynków mieszkalnych w poszczególnych fazach osadnictwa wykonano jedynie w odniesieniu do głównego członu grodziska i najstarszej fazy osadnictwa wczesnośredniowiecznego na terenie podgrodzia południowego (ryc. 82). Rekonstrucje te obrazują domniemany plan wałów w kolejnych fazach osadnictwa, jak i schematyczne sylwetki budynków mieszkalnych w miejscu odkrycia ich pozostałości. Autor zdając sobie sprawę, iż najprawdopodobniej inne jeszcze budynki mieszkalne i gospodarcze funkcjonowały w poszczególnych fazach w innych rejonach tych części grodu (np. na majdanie głównego członu grodu, także poza rejonem wykopów archeologicznych), zrezygnował z ich zobrazowania na rycinach rekonstrucyjnych. Wydaje się bowiem, iż sztuczne „dogęszczanie" zabudowy grodu bez dostatecznych podstaw do jej rekonstrukcji w materiałach źródłowych jest czynnością właściwą w pracach popularnonaukowych, w tym miejscu natomiast byłoby to zabiegiem niewłaściwym.

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 174 05.03.2020 10:25:58

zmiana przebiegu i orientacji wałów głównego członu grodziska w poszczególnych fazach. Dowodem zmienności miejsc i formy osadnictwa jest też występowanie śladów niektórych faz osadniczych tylko w niektórych miejscach na terenie głównego członu grodzisku (zob. schemat stratygrafii przekopów W1–W4 przez wał na ryc. 81 oraz rekonstrukcja rozplanowania wałów w poszczególnych fazach na ryc. 82). Pozostałości trzeciego i czwartego z kolei wału (fazy II i III) odsłonięte zostały we wszystkich przekopach przez wał głównego członu grodziska, zarówno w przekopie W0 z 1954 r., jak i przekopach W1–W4. Relikty wału pierwszego (fazy I(A)) odkryte zostały w przekopach od strony wschodniej i zachodniej (W1 i W2), natomiast resztki wału drugiego (fazy C/D) od strony południowej i najprawdopodobniej wschodniej (W3 i W4). Na bardzo wyraźnie rysującą się warstwę podestrukcyjną tego ostatniego wału natrafiono w trakcie eksploracji wschodniego odcinka obwałowań głównego członu grodziska (W2). W tym też miejscu odsłonięto pozostałości obiektów mieszkalnych, które wiązały się z okresem funkcjonowania drugiego z kolei wału (tzw. fazy C/D) i okresem po jego destrukcji, a przed budową kolejnej, trzeciej linii umocnień (fazy II). Chodzi tu o obiekty związane z fazami B i C. Badania zachodniego odcinka obwałowań (W1) przyniosły odkrycie kilku obiektów osadowych (paleniska, półziemianki i budynku naziemnego), które wiązać należy z trzema ostatnimi fazami osadnictwa wczesnośredniowiecznego na stanowisku (fazy IV–VI). Obiekty te powstały już po pożarze ostatniej, czwartej fazy wału (faza III). Tak więc dopiero rozpoznanie sytuacji stratygraficznej w kilku punktach wału głównego członu grodziska pozwoliło na w miarę pełne odtworzenie następstwa czasowego zdarzeń, zachodzących tu we wczesnym średniowieczu. Pamiętać też należy, że kolejne badania mogą przynieść odkrycie kolejnych, dotychczas nieznanych faz osadnictwa. W takim przypadku zaprezentowany powyżej schemat chronologii względnej grodziska w Naszacowicach będzie musiał być uzupełniony. Kluczowe dla ustalenia chronologii względnej warstw i obiektów w przekopach W0–W4 okazało się rozpoznanie techniki budowy wału fazy II. Okazało się, iż budowniczowie tej linii umocnień starannie przestrzegali pewnych „modułowych” parametrów budowy. Chodzi tu zarówno o wymiary wału (szerokość około 6,0 –6,4 m), jak i elementy konstrukcyjne. Te ostatnie to podział wału na dwa rzędy skrzyń. Węższe, zewnętrzne wypełnione były głównie dużymi fragmentami łamanego piaskowca, szersze wewnętrzne wyłącznie gliną. Na całym obwodzie wałów ścianę zewnętrzną tego wału tworzyła palisada ze słupów wkopanych w specjalnie wydrążony w podłożu rów, zaś ścianę wewnętrzną wspierały pionowo wkopane co 2,4 –2,6 m, czworokątne w przekroju słupy. Na całym obwodzie wału natrafiono też w wypełniskach skrzyń zewnętrznych i wewnętrznych na pozostałości warstw wyrównawczych, składających się z poziomo, poprzecznie do biegu wału ułożonych dranic. Wał fazy II stał się więc w kolejnych przekopach przez linię umocnień głównego członu grodziska swoistym punktem odniesienia – „reperem” chronologii relatywnej. Na całym obwodzie wału na rozwaliskach wału fazy II zalegały resztki wału fazy III, charakteryzujące się również obecnością dużej miąższości warstw destrukcji z bardzo wyraźnymi śladami pożaru tej linii umocnień. W przekopach W1–W3 natrafiono również na wyraźne pozostałości specyficznej konstrukcji słupowej (zastrzałowej), podpierającej pierwotnie ścianę wewnętrzną tego wału. Pewne trudności sprawiała identyfikacja reliktów najstarszej linii umocnień wczesnośredniowiecznych – wału fazy I(A). Wiązało się to ze szczątkowym stanem jego zachowania, jak i stwierdzonym zróżnicowaniem techniki jego budowy w różnych punktach na jego obwodzie (w przekopach W1 i W2). W przekopach W3 i W4 nie natrafiono na zachowane *in situ* pozostałości tego wału, odsłonięto natomiast układy nawarstwień zaświadczające jego pierwotne istnienie w rejonie tych wykopów. Drugi z kolei wał głównego członu grodziska (fazy C/D) został odkryty w przekopie W3 i W4. Na jego warstwy destrukcji natrafiono zaś w przekopie W2. Pozostałości tej fazy wału nie odkryto natomiast w przekopie W1. Wydaje się bardzo prawdopodobne, że wał ten biegł w tym miejscu po zewnętrznej partii rozwalisk wału fazy I(A) i został wraz z nią zniszczony podczas budowy wałów faz II i III (w tym miejscu wydrążono „suchą” fosę przed tymi wałami).

Chronologia bezwzględna osadnictwa wczesnośredniowiecznego na terenie głównego członu grodziska w Naszacowicach ustalona została głównie na podstawie kontekstu stratygraficznego odkrytych w trakcie badań zabytków, które mogą pełnić funkcję niezależnych wyznaczników chronologii. Były to dwa brązowe okucia późnoawarskie, trzy zabytki związane ze środowiskiem wielkomorawskim (sprzączka z przewleczką od ostrogi, zaczep ostrogi i fragment srebrnej lunuli), ołowiana lunula, którą można wiązać zarówno z podobnymi zabytkami wielkomorawskimi, jak i z tzw. horyzontem postwielkomorawskim. Datowanie końcowych faz osadnictwa wczesnośredniowiecznego oparte zostało na analizie porównawczej odkrytej na stanowisku ceramiki, a ostatnio uzupełnione zostało wynikami analiz dendrochronologicznych (zob. niżej). W świetle dotychczasowych ustaleń początki osadnictwa można datować na 2. połowę VIII w., jego schyłek przypada na 2. połowę XI w. (uprzedzając dalsze wywody należy dodać, iż na terenie podgrodzia południowego odkryto poza kontekstem stratygraficznym brązową sprzączką do pasa, datowaną na XII–XIII w.).

Pierwsza linia umocnień (faza I(A)) wiązałaby się z 2. połową VIII w. Potwierdza to odkrycie na wtórnym złożu w wypełnisku kolejnego, drugiego wału (fazy C/D), brązowego okucia późnoawarskiego (w warstwie

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 175 05.03.2020 10:25:58

VIII w przekopie W3). Znalazło się ono w tym miejscu, podobnie jak liczne skorupy i kości zwierzęce, najprawdopodobniej na skutek zniszczenia najstarszych na stanowisku, wczesnośredniowiecznych obiektów i warstw podczas pobierania ziemi na budowę wału fazy C/D. Ten z kolei wał powstał w bliżej nieokreślonym momencie w ciągu IX stulecia. Potwierdza to odkrycie fragmentu srebrnej lunuli wielkomorawskiej na dnie obiektu 52a (przekop W2), który najprawdopodobniej wiązał się z okresem funkcjonowania wymienionego wału.

Kolejny, trzeci wał (tzw. fazy II) powstał najprawdopodobniej już w X w. Przemawia za tym odkrycie w jego warstwach podestrukcyjnych, na wtórnym złożu (warstwa VI w przekopie W1), zaczepu ostrogi z 2. połowy IX w., jak i ołowianej lunuli, mającej analogie zarówno wśród zabytków wielkomorawskich, jak i w serii podobnych okazów z tzw. horyzontu postwielkomorawskiego, datowanego na 1. tercję X w. W wypełnisku obiektu 21 (przekop W1), związanego z wałem fazy II, odkryto sprzączkę z przewleczką do ostrogi z 2. połowy IX w. Pierwotnie wyrażono przypuszczenie o synchroniczności tego zabytku i okresu funkcjonowania obiektu 21 i w związku z tym również wału fazy II (Poleski 1988). Pogląd ten został negatywnie zweryfikowany po odkryciu wspomnianego powyżej fragmentu srebrnej lunuli w obiekcie 52a (przekop W2), związanym najprawdopodobniej ze starszym wałem (fazy C/D). Najmniej danych archeologicznych posiadamy dla określenia momentu budowy ostatniego, czwartego wału (fazy III). Odkryte w obiektach z nim związanych, niezbyt liczne fragmenty naczyń, pozwalają jedynie ramowo odnieść budowę tej linii umocnień do okresu między połową X a 2. połową XI w.

W trakcie badań pobrano kilkanaście próbek zwęglonego drewna dębowego, pochodzących z opisanej powyżej, ostatniej chronologicznie linii umocnień (fazy III). Próbki te pobrano w czterech przekopach przez wał (W1–W4). Pochodzą one ze słupów konstrukcji zastrzałowej, mającej pierwotnie za zadanie podpierać wewnętrzną ścianę tego wału. Próbki te poddano analizie denrochronologicznej. Okazało się, że słupy zostały wykonane z młodych 40–50-letnich dębów. Otrzymane dla poszczególnych prób dendrogramy wykazują bardzo duże podobieństwo dowodząc, że mamy do czynienia z jednowiekowym drewnem[31]. Przy stosunkowo licznej reprezentacji oraz dużym podobieństwie krzywych ich podstawowym mankamentem jest to, że w sumie definiują one tylko 44 lata. Należy zaznaczyć, że do pewnego datowania dendrochronologicznego jest to najczęściej zbyt krótka sekwencja przyrostów. Większość dendrochronologów przyjmuje za minimalną długość jednoznacznie zdefiniowanego ciągu 50 lat. W praktyce okazuje się, że niekiedy i odcinki liczące po około 100 lat są zbyt krótkie, szczególnie w okresach, dla których krzywe standardowe mają niezbyt charakterystyczny przebieg. Mając świadomość powyższych ograniczeń podjęto próbę bezwzględnego datowania otrzymanej chronologii w oparciu o południowopolski standard czarnych dębów, otrzymując dwie pozycje najlepszego dopasowania krzywych ($t = 4-4{,}5$), w których koniec sekwencji naszacowickiej przypada odpowiednio w roku: 979 AD lub 1069 AD. Przytoczonych wyników porównań nie można traktować jako pewnych datowań, jednak gdyby któreś z nich w przyszłości okazałoby się właściwe, to aby wyznaczyć czas budowy wału należałoby wymienione daty odmłodzić o co najmniej 10 lat, ponieważ w próbach nie zachowała się warstwa bielasta. W rezultacie takiego zabiegu otrzymamy dwie hipotetyczne daty: po 989 AD i po 1079 AD. W związku z tym, że możliwości metody dendrochronologicznej w tym momencie się wyczerpały, autorzy postanowili przekazać jedną z względnie datowanych dendrochronologicznie prób do analizy radiowęglowej. Uzyskany wynik: 1020±40 BP (Gd 7645) – po kalibracji 1020 cal AD, nie rozstrzygnął która z „dat" jest „prawdziwa", ponieważ wypada on prawie dokładnie w połowie dzielącego je okresu. Uzyskane wyniki analiz dendrochronologicznych nie mogą być ocenione jako negatywne. Dowiodły one, iż wszystkie dostarczone próbki pochodzą z dębów ściętych dokładnie w tym samym czasie. Ponieważ próbki pochodzą z czterech różnych punktów wału głównego członu grodziska, dowodzi to poprawności interpretacji stratygrafii w trakcie eksploracji i prawidłowego określenia chronologii względnej reliktów wałów w badanych rejonach stanowiska. W rezultacie analizy dendrochronologicznej otrzymaliśmy dwie hipotetyczne (alternatywne) daty budowy ostatniej fazy wału grodu w Naszacowicach: po r. 989 i po r. 1079. Niezależnie od tego, czy właściwa jest pierwsza, czy też druga data, jedno jest pewne: ostatnia faza wału grodu w Naszacowicach powstała już po włączeniu terenów Małopolski do państwa pierwszych Piastów. Biorąc pod uwagę analizę serii ceramiki, odkrytej w obiektach i warstwach, związanych z fazami III–VI, można na podstawie porównania jej do ceramiki z Krakowa przedlokacyjnego zaryzykować stwierdzenie, iż zdecydowanie bardziej prawdopodobne wydaje się wzniesienie wału fazy III w okolicach 989 r., niż po 1079 r.

Należy podkreślić, iż w trakcie badań głównego członu grodziska natrafiono na ślady pożaru zachodniego odcinka wału fazy I(A), zachodniego odcinka wału fazy II (jego zewnętrznej ściany) i pożaru wału fazy III (na całym jego obwodzie). W dotychczas prowadzonych badaniach nie natrafiono natomiast na bezspornie dające się zidentyfikować ślady pożaru wału fazy C/D. Powstanie stosunkowo dużej miąższości warstw destrucyjnych wałów faz I(A), C/D i II wskazuje wyraźnie, iż do budo-

[31] Ze względu na konieczną precyzję sformułowań cały akapit, dotyczący datowania dendrochronologicznego, jest dokładnym cytatem z opracowania M. Krąpca i J. Poleskiego (1996). Autorem analiz dendrochronologicznych jest Prof. dr hab. M. Krąpiec.

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 176 05.03.2020 10:25:58

wy nowych wałów przystępowano nie od razu po zniszczeniu starszej linii umocnień, lecz po pewnym czasie (długość owych „przerw” jest bardzo trudna do określenia). Czytelnik powinien w tym miejscu zostać ostrzeżony. Przedstawiona powyżej próba datowania bezwzględnego poszczególnych faz osadnictwa głównego członu grodziska w Naszacowicach zdaniem autora najbardziej prawdopodobna, lecz nie jest jedyną możliwą. Cechuje ją swego rodzaju „równomierność” rozłożenia okresów budowy poszczególnych faz wałów. Musimy wziąć pod uwagę również alternatywną koncepcję datowania. Według niej fragment srebrnej lunuli zalegałby w obiekcie 52a (przekop W2) na wtórnym złożu, co mogłoby oznaczać, iż zabytek ten związany był z okresem funkcjonowania najstarszej linii wału (fazy I(A)). W tej sytuacji wał ten mógł być zbudowany w końcu VIII w. i funkcjonował jeszcze w IX w., lub wręcz został wzniesiony w IX w. W tej sytuacji wał fazy C/D mógł być wzniesiony zarówno w IX w. (być może w końcu tego stulecia), jak i już w X w. datowanie pozostałych faz wału (II i III) nie ulegałoby zmianie (odpowiednio X w. i okres około lub tuż po 989 r.). Przedstawiona alternatywna koncepcja chronologii absolutnej osadnictwa wydaje się jednak, jak już wspomniano, mało prawdopodobna. Ostateczną weryfikację datowania wałów faz I(A), C/D i II mogłyby przynieść analizy dendrochronologiczne drewnianych reliktów tych konstrukcji, jednakże w trakcie dotychczas przeprowadzonych badań nie udało się odnaleźć odpowiednich fragmentów drewna.

Brak kontaktu stratygraficznego w przekopie P1 między południowym odcinkiem wału głównego członu grodziska a warstwami kulturowymi na terenie podgrodzia południowego, nie pozwala na proste powiązanie reliktów osadnictwa na tym podgrodziu z którąś z wcześniej wyróżnionych faz osadnictwa na obszarze głównego członu grodu. Nie budzi jedynie wątpliwości powiązanie odkrytej na odc. 68/92 fosy z wałem fazy III. Została ona wykopana w miejscu, w którym najprawdopodobniej pierwotnie przebiegał południowy odcinek wału fazy I(A) głównego członu grodziska. Wał ten został doszczętnie zniwelowany podczas budowy wałów faz C/D, II i III. Nastąpiło wówczas skrócenie linii umocnień o kilka metrów w kierunku północnym. Spowodowało to, że rozwaliska najstarszego wału zostały wykorzystane jako miejsce pobierania materiału na budowę kolejnych linii umocnień. W końcowym rezultacie w miejsce wału powstała fosa. Tę interpretację potwierdzają także obserwacje przeprowadzone w trakcie badań południowego podgrodzia. Okazało się, że przed budową wałów fazy I(A) teren przyszłego podgrodzia południowego został celowo zniwelowany. Na szerokości 23 m teren podgrodzia został równomiernie pogłębiony o co najmniej 1 m. Pozostawiono w ten sposób naturalne, calcowe „cokoły”, na których wzniesiono: od północy wał głównego członu grodziska fazy I(A), od południa zaś wał zewnętrzny podgrodzia, funkcjonujący najprawdopodobniej w tym samym czasie. Zalegająca na tak przygotowanym terenie warstwa IVa, podobnie, jak zalegająca na niej warstwa IV, wytworzyły się poprzez stałe zmywanie w to miejsce materiału z wyżej położonych partii podgrodzia i ewentualnie z rozwalisk wału fazy I(A), położonych na północ od tego podgrodzia. Przedstawiony tok rozumowania pozwala przyjąć, że odkryte na południowej krawędzi podgrodzia pozostałości zewnętrznej plecionkowo-słupowej ściany wału (słupy G–J na odc. 76/94), można wiązać z fazą I(A). Opisany wał może być w związku z tym datowany podobnie, jak wał fazy I(A) na terenie głównego członu grodziska, czyli na 2. połowę VIII w. (lub schyłek tego stulecia). Okres między zaprzestaniem funkcjonowania opisanego wału a powrotem na teren podgrodzia osadnictwa nie mógł być bardzo krótki. Świadczy o tym wytworzenie się na majdanie podgrodzia warstw zmywowych znacznej miąższości. Na ich stropie, w nie dającym się precyzyjnie określić momencie, pojawiły się ponownie ślady kolejnych etapów osadnictwa wczesnośredniowiecznego w tym rejonie stanowiska. Aktywność mieszkańców podgrodzia doprowadziła do wytworzenia się bogatych nawarstwień kulturowych (warstwy kompleksu III i II). Teren podgrodzia był w tym okresie wielokrotnie niwelowany, kształtowano go celowo w formie opadających łagodnie w kierunku południowym „tarasów”. Intencjonalne niwelacje terenu, jak i wkopywanie pojedynczych słupów pozwoliły wydzielić w sumie aż 7 faz użytkowania we wczesnym średniowieczu przebadanego rejonu podgrodzia południowego (wraz z najstarszą fazą, odpowiadającą zapewne fazie I(A) wału głównego członu grodziska) W trakcie badań nie natrafiono jednak na jednoznacznie dające się zidentyfikować pozostałości obiektów mieszkalnych. Odkryto jedynie 2 paleniska i gliniany piec kopułkowy (zapewne chlebowy). Odkryte w tych warstwach fragmenty naczyń pozwalają datować je ogólnie na X–XI w. W opisanej sytuacji stratygraficznej, równocześnie przy braku możliwości ustalenia precyzyjnej chronologii absolutnej poszczególnych warstw, nie można odpowiedzieć na pytanie: które konkretnie ślady aktywności osadniczej na terenie podgrodzia południowego mogłyby wiązać się z którąś z wyróżnionych na terenie głównego członu grodziska faz wczesnośredniowiecznego osadnictwa, młodszego od fazy I(A). Całkowita niwelacja pierwotnego nasypu zewnętrznego (południowego) odcinka wału podgrodzia nie pozwala na ustalenie, czy w tym miejscu przebiegały też wały podgrodzia w młodszych fazach osadnictwa. Jest to bardzo prawdopodobne, lecz stan zachowania tego rejonu stanowiska nie pozwala na weryfikację tej hipotezy. Najmłodszym, wczesnośredniowiecznym zabytkiem, który odkryto na terenie podgrodzia w warstwie gleby ornej, była profilowana sprzączka do pasa. Tę popularną formę można na podstawie licznych analogii datować na 2. połowę XII–1. połowę XIII w. Na terenie stanowiska nie odkryto

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 177 05.03.2020 10:25:58

jednak innych zabytków, które można byłyby na pewno uznać za współczesne wspomnianej sprzączce. Należy jednak zaznaczyć, iż być może niektóre, pojedyncze fragmenty naczyń glinianych, odkrywane w różnych punktach grodziska, mogłyby być współczesne wspomnianej sprzączce (chodzi tu szczególnie o naczynia z brzegami niektórych typów grupy J).

Najstarsza faza osadnictwa w rejonie północnego odcinka wału podgrodzia zachodniego (przekop P2) wiąże się z budową pierwszej fazy wału (należy podkreślić, że chodzi to o pierwszą fazę wału podgrodzia, nie jest to oczywiście równoznaczne z synchronizacją jej z wałem fazy I(A) głównego członu grodziska, zidentyfikowanym w trakcie wcześniej prowadzonych badań). Przed budową wału teren celowo zniwelowano do poziomu, na co wskazuje zarówno brak zachowanego *in situ* poziomu gleby pierwotnej, jak i prawie poziome ułożenie spągu najstarszej w tym miejscu warstwy IIId. W wypełnisku starszej fazy wału natrafiono na kilkadziesiąt fragmentów naczyń prehistorycznych (zapewne z młodszej epoki brązu), kości zwierzęce, jak i stop brązu i fragment ostrza brązowego noża (należy go także datować na młodszą epokę brązu). Zabytki te znalazły się w wypełnisku opisanego wału na wtórnym złożu, a więc mogą stanowić jedynie *terminus post quem* dla datowania momentu wzniesienia tej linii umocnień. Opisany wał został wzniesiony najprawdopodobniej we wczesnym średniowieczu, zaś przy czerpaniu ziemi na jego budowę naruszono warstwy ziemi, w których zalegały obiekty lub warstwy archeologiczne, pochodzące z epoki brązu. Precyzyjne określenie daty wzniesienia opisanej linii wału nie jest jednak na obecnym etapie badań możliwe. Brak w wypełnisku wału skorup wczesnośredniowiecznych każe zadać pytanie, czy wału tego nie wzniesiono jako pierwszej konstrukcji wczesnośredniowiecznej w tym miejscu grodziska. Jest to jakaś przesłanka, pozwalająca wiązać opisany wał z wałem fazy I(A) głównego członu grodziska, lecz na razie jest to tylko hipoteza. Należy podkreślić, iż nie natrafiono na ślady pożaru tej fazy umocnień. Nie wiadomo, czy pomiędzy okresem, w którym wał ów uległ destrukcji, a momentem wzniesienia drugiej fazy wału, nie istniał w tym miejscu wał (lub wały) młodszy od pierwszego, o starszy od drugiego. Teoretycznie wał taki mógł w tym miejscu pierwotnie istnieć, jednak niwelacja terenu pod budowę zachowanej obecnie drugiej fazy wału, spowodowała jego całkowitą destrukcję. W tej sytuacji musimy na razie przyjąć, że w tym punkcie podgrodzia zachodniego funkcjonowały jedynie dwie fazy wału. Druga faza wału została wzniesiona na miejscu pierwszej, po uprzednim zniwelowaniu terenu do poziomu. Wał ten wzniesiono najprawdopodobniej w technice skrzyniowej (zrębowej), bowiem nie odkryto jakichkolwiek śladów słupów, wspierających ścianę wewnętrzną lub zewnętrzną tej linii umocnień. W wypełnisku wału, jak i w jego warstwach podestrukcyjnych odkryto pewną liczbę fragmentów wczesnośredniowiecznych naczyń i zabytków żelaznych (w tym nóż i krzesiwo). Dokładne datowanie młodszej fazy wału jest więc na tej podstawie niemożliwe. Jako nieudowodnioną na razie hipotezę należy potraktować przypuszczenie, że ze względu na podobną technikę budowy tego wału (skrzyniowa – zrębowa), jak i jego pozycję stratygraficzną (ostatania faza wału w tym miejscu), można go uważać za współczesny najmłodszej fazie wału głównego członu grodziska (faza III).

Na odcinku 93/00 (przekop P3) odsłonięto zachowane w partii spągowej resztki niezbyt wielkiego wału, dzielącego podgrodzie na 2 części (lub zamykającego w którejś z faz podgrodzie od strony zachodniej). W wypełnisku rowu (lub naturalnego zagłębienia terenu) przed tym wałem natrafiono na fragmenty naczyń wczesnośredniowiecznych. W tej sytuacji nie ma możliwości odniesienia okresu funkcjonowania tej linii umocnień podgrodzia zachodniego do którejś z wyróżnionych faz osadnictwa wczesnośredniowiecznego w rejonie głównego członu grodu. Na terenie podgrodzia zachodniego odkryto trzy przedmioty mogące pełnić funkcję niezależnych, precyzyjnych wyznaczników chronologii (późnoawarskie okucie pasa z 2. połowy VIII w,. przewleczka od ostrogi „w stylu wielkomorawskim" z 2. połowy IX w. i staromadziarskie okucie rzemienia z końca IX–1. połowy X w.). Znalezione one zostały poza kontekstem stratygraficznym z opisanymi powyżej wałami podgrodzia, co nie pozwala na wykorzystanie ich do datowania tych linii umocnień.

Rezultaty badań podgrodzi północnych nie przyniosły w pełni wyczerpujących odpowiedzi w kwestii chronologii wałów tych części grodziska. W przekopach P4 i P5 (zachodni odcinek wału podgrodzia północnego) nie odkryto jakichkolwiek zabytków, pozwalających uściślić datowanie wału. Stwierdzono, iż w badanych wewnętrznych partiach wału można rozpoznać tylko jedną fazę umocnień. Nie jest to diagnoza ostateczna, bowiem jest bardzo prawdopodobne, że ewentualne starsze relikty umocnień tkwią pod zewnętrznymi partiami rozwalisk wału, które w trakcie badań nie zostały zbadane. W zachodniej części północnego odcinka wału (przekop P6) rozpoznano trzy kolejno wznoszone linie wałów. Brak jednak przesłanek, które pozwoliłyby uściślić ich datowanie. Nie można całkowicie wykluczyć, iż najstarsza faza wału podgrodzia północnego mogła być współczesna wałowi fazy I(A) głównego członu grodu (na obecnym etapie badań jest to jednak niemożliwe do udowodnienia). Odkryte w warstwach wypełniska drugiej i trzeciej fazy wału fragmenty naczyń wczesnośredniowiecznych nie pozwoliły na precyzyjne określenie ich chronologii, co z kolei uniemożliwia ich ewentualną synchronizację z fazami osadnictwa wczesnośredniowiecznego, rozpoznanymi w trakcie badań głównego członu grodziska. Badania zewnętrznego wału podgrodzia północnego

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 178 05.03.2020 10:25:59

– „pierścieniowego” (przekop P7) ujawniły dwie fazy budowy wału. Z podobną sytuacją mieliśmy do czynienia w przekopie P2 na terenie podgrodzia zachodniego. Podkreślenia wymaga fakt zastosowania bardzo podobnej techniki budowy młodszej linii umocnień, odkrytych w trakcie badań wałów w przekopach P2 i P7 (były to wały skrzyniowe, zbudowane zapewne w technice zrębowej). Pozwala to na wysunięcie przypuszczenia, że oba te odcinki wału mogły funkcjonować w tej samej fazie co wał fazy III głównego członu grodu. Hipoteza ta w przyszłości będzie musiała być jednak poddana weryfikacji, o ile w trakcie przyszłych badań w reliktach wspomnianych linii umocnień uda się odnaleźć zabytki precyzyjnie datujące lub drewno nadające się do analiz dendrochronologicznych. Na terenie podgrodzi północnych odkryto jeden zabytek mogący pełnić funkcję niezależnego wyznacznika chronologii, mianowicie żelazną przewleczkę od rzemienia do ostrogi „w stylu wielkomorawskim”. Został odkryty w przekopie P7 (zalegał tam na wtórnym złożu, w warstwie powstałej już w okresie nowożytnym).

Sumując dotychczasowe rozważania należy stwierdzić, iż w najpełniejszym zakresie udało się ustalić chronologię względną i bezwzględną w rejonie wału głównego członu grodziska w Naszacowicach. Wyróżniono w sumie 10 faz osadnictwa wczesnośredniowiecznego, przy czym obiekty mieszkalne faz B i C prawdopodobnie funkcjonowały kolejno w okresie istnienia wału fazy C/D. W tej sytuacji w rzeczywistości mielibyśmy do czynienia z dziewięcioma fazami osadnictwa. Wał fazy I(A) powstał najprawdopodobniej w ciągu 2. połowy VIII w. Po pożarze tego wału przez pewien czas nie podejmowano jego odbudowy. Podjęto ją w bliżej nieokreślonym momencie w ciągu IX w., lub ewentualnie, biorąc pod uwagę trwanie wielu form uzbrojenia i oporządzenia jeździeckiego na terenie państwa morawskiego do co najmniej 1. dziesięciolecia X w.. w początkach X stulecia (wał fazy C/D). Jak już wcześniej wspomniano, okresowi funkcjonowania wału fazy C/D odpowiadały najprawdopodobniej obiekty mieszkalne faz B i C. W trakcie wykopalisk odkryto pozostałości obiektu z paleniskiem (faza D), który funkcjonował już po zniszczeniu wału fazy C/D, a przed budową kolejnej linii umocnień. Kolejny wał (faza II) powstał w ciągu X w. (najprawdopodobniej jakiś czas przed 989 r.). Po zniszczeniu tego, wału na jego rozwaliskach, wzniesiono po 989 r. kolejną, ostatnią linię umocnień (faza III; wał datowany metodą dendrochronologiczną). Po gwałtownym pożarze wał już nie został odbudowany. W sąsiedztwie jego rozwalisk natrafiono jednak na obiekty mieszkalne (fazy IV, V, VI), funkcjonujące w XI w. (a być może nawet w następnym stuleciu), już po spaleniu ostatniej fazy wału.

Badania podgrodzi tylko w kilku przypadkach dostarczyły przesłanek, pozwalających wysuwać hipotezy co do chronologii relatywnej poszczególnych faz ich wałów, nie natrafiono natomiast na zabytki (jak i nadające się do analiz dendrochronologicznych fragmenty drewna) pozwalające precyzyjnie określić ich chronologię absolutną. W świetle dotychczas pozyskanych źródeł wydaje się najbardziej prawdopodobne, iż wał „plecionkowo-słupowy”, otaczający od strony Dunajca podgrodzie południowe, funkcjonował w tym samym czasie co wał głównego członu grodu z fazy I(A). Być może współczesne tej linii umocnień były także: starsza faza północnego odcinka wału podgrodzia zachodniego i najstarsza faza umocnień w pobliżu narożnika północno-zachodniego wału podgrodzia północnego. Bardzo możliwe, iż w tym samym czasie, co wał głównego członu grodu fazy III funkcjonowały także młodsze fazy północnego odcinka wału podgrodzia zachodniego i północnego wału podgrodzia północnego – „pierścieniowego”.

W odniesieniu do obiektów odkrytych na majdanie głównego członu grodziska można jedynie stwierdzić, iż niektóre z nich pozostawały jeszcze nie zasypane (lecz nie wiadomo, czy nadal funkcjonowały w swej pierwotnej, najczęściej trudnej do odtworzenia funkcji) w fazie II lub nawet później (w wypełniskach tych obiektów odkryto brzegi naczyń z grup G, I, J). Brak możliwości synchronizacji wszystkich odkrytych na majdanie głównego członu grodziska obiektów z warstwami i obiektami poszczególnych faz osadniczych w rejonie wału głównego członu grodziska sprawia, iż właściwie niemożliwe jest odpowiedzenie na pytanie o sposób wykorzystania przestrzeni w obrębie wałów w kolejnych fazach osadnictwa. Odnośnie do nawarstwień kulturowych z terenu podgrodzia południowego można wysunąć przypuszczenie, iż najstarsze zalegające tam warstwy (IVa i IV) uformowały się w okresie między fazą I(A) a, zapewne najpóźniej, fazą C/D. Młodsze nawarstwienia można datować jedynie w oparciu o analizę odkrytych w nich fragmentów naczyń. W tej sytuacji można stwierdzić, iż warstwa IIId i II uformowały się najwcześniej w fazie II (lub później). Odkrycie na terenie podgrodzia południowego brązowej sprzączki z profilowaną ramą (znalezisko luźne) wskazuje, iż jeszcze co najmniej u schyłku XII w. teren grodziska był penetrowany (nie wiadomo jednak, czy na stałe zamieszkały przez małą grupę ludności).

Brak kontaktu stratygraficznego między warstwami wału głównego członu grodziska a wałami podgrodzi zachodniego i północnych uniemożliwił ich pewną synchronizację z fazami osadnictwa wyróżnionymi w przekopach W1–W4. Absencja zabytków precyzyjnie datujących w odpowiednim kontekście stratygraficznym w nawarstwieniach wałów podgrodzi, jak i zły stan zachowania elementów drewnianych tych wałów, uniemożliwił ich precyzyjne datowanie absolutne metodami archeologicznymi i dendrochronologiczną. Jako roboczą hipotezę należy traktować przypuszczenie, iż młodsze fazy północnych odcinków wałów podgrodzia zachodniego i północnego – „pierścieniowego” były synchroniczne z wałem fazy III głównego członu wału. Podobny walor

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 179 05.03.2020 10:25:59

posiada przypuszczenie o synchroniczności najstarszej fazy północno-zachodniego odcinka wału podgrodzia północnego z wałem fazy I(A) głównego członu grodziska.

8. Badania

Grodzisko w Naszacowicach zostało odkryte przed 1863 r. przez Szczęsnego Morawskiego. W pierwszym sprawozdaniu na temat grodziska w Naszacowicach Sz. Morawski zawarł stosunkowo dokładny opis stanowiska, zamieścił też jego pierwszy, w miarę precyzyjny plan. Stanowisko w Naszacowicach było wielokrotnie wizytowane przez archeologów (m.in. w przez W. Demetrykiewicza w 1901 r., J. Żurowskiego w 1925 r. i G. Leńczyka w 1933 r.). Jako pierwszy prace wykopaliskowe rozpoczął na stanowisku A. Żaki w 1952 r. Były one kontynuowane w 1953, 1966–1971 r. w ramach działalności Karpackiej Ekspedycji Archeologicznej. Ich zakres był ograniczony, miały one głównie charakter sondażowy (z publikacji A. Żakiego wynika, iż na grodzisku prowadzono badania w ciągu 6 sezonów). Badaniami objęto główny człon grodziska, na którym założono kilka wykopów sondażowych na majdanie i wykop na południowym odcinku wału. Wąski rów sondażowy założono też wzdłuż dłuższej osi podgrodzia południowo-zachodniego. Badania A. Żakiego prowadzono stosując eksplorację warstwami mechanicznymi. A. Żaki nie opublikował nigdy planu wykopów, w związku z czym ich lokalizacja w terenie i na planie grodziska jest możliwa jedynie przy wykorzystaniu nielicznych fotografii z jego publikacji. W trakcie badań prowadzonych od 1983 r. przez J. Poleskiego natrafiono na niektóre wykopy A. Żakiego, w związku z czym możliwa jest ich lokalizacja na planie stanowiska. W 1954 r. A. Krauss przeprowadził badania północno-wschodniego odcinka wału głównego członu grodziska. Eksplorację prowadzono warstwami mechanicznymi. W dokumentacji nie zachował się plan grodziska, w związku z czym lokalizacja wykopu w terenie była możliwa jedynie dzięki wskazaniu miejsca przez mieszkańców Naszacowic, którzy brali udział w tych pracach (ślady lekko zapadniętego wykopu są zresztą widoczne do dziś na zewnętrznej skarpie wału). W trakcie opisywanych badań założono także niewielkie wykopy sondażowe na terenie głównego członu grodziska i podgrodzia północnego (brak planu wykopów uniemożliwia naniesienie tych sondaży na mapę grodziska). W latach 1983–1992, 1994, 1997, 2000 i 2001 badania na stanowisku prowadziła ekipa Instytutu Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego (pod kierunkiem J. Poleskiego). Badaniami objęto zarówno główny człon grodziska, jak i podgrodzie południowe. W 1985 i 1997 r. wykonano zdjęcia lotnicze grodziska, które ujawniły niewidoczne z ziemi relikty umocnień. Główny człon grodziska przecięto przekopem krzyżowym wzdłuż jego głównych osi, przebadano też w czterech miejscach wał tej części stanowiska (od strony zachodniej, południowej i dwukrotnie od strony wschodniej). Przekopem poprzecznym przecięto także podgrodzie południowe (wraz z wałem) i południowo-zachodnie (wraz z północnym odcinkiem wału i fosą). W trakcie badań stosowana była stratygraficzna metoda eksploracji. Przy cięciu wałów przekopami poprzecznymi w każdym z nich zastosowano oddzielną numerację warstw, przy zachowaniu ciągłej numeracji obiektów archeologicznych dla całego stanowiska. Badania prowadzone przez A. Żakiego i A. Kraussa nie doprowadziły do pełnego rozpoznania stratygrafii stanowiska. Obaj wymienieni archeolodzy podjęli próbę przekopania wału głównego członu grodziska, lecz w obu przypadkach nie osiągnęli oni calca na całej powierzchni badanych odcinków. W przypadku badań A. Żakiego (zweryfikowanych potem w latach 1990–91 przez J. Poleskiego) doprowadziło to do wysnucia błędnego wniosku, iż badany odcinek umocnień stanowił pozostałości jednej fazy wału, wzniesionej w technice przekładkowej. Prowadzone przez J. Poleskiego od 1983 r. prace doprowadziły do rozpoznania stratygrafii i chronologii (względnej i bezwzględnej) osadnictwa wczesnośredniowiecznego na terenie głównego członu grodziska i podgrodzia południowego. Umożliwiło to z kolei powiązanie odkrytych w trakcie badań A. Kraussa nawarstwień z rozpoznanymi przez J. Poleskiego fazami osadnictwa.

9. Zbiory

Nie jest znane miejsce przechowywania dokumentacji badań A. Żakiego, ani zbioru zabytków pozyskanych w trakcie tych prac. W krakowskim Muzeum Archeologicznym zachowała się dokumentacja opisowa i rysunkowa badań A. Kraussa, tam też przechowywane są zabytki wydobyte w czasie tych wykopalisk. Dokumentacja badań J. Poleskiego i pozyskane w ich trakcie zabytki znajdują się w Instytucie Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie.

10. Literatura

Morawski 1863, 14–15; Żaki 1954; 1969A; 1972A; 1974B, 52–58; Poleski 1987; 1988; 1989; 1990; 1991A; 1991B; 1992A; 1992B, 324–338; 1994; 1995A; 1996A; 1996B; 1996E; 1997B; 1998B; 1999A, 115–118; 2000C; 2000E; 2003; Krąpiec, Poleski 1996.

11. Uwagi

Miejscowość wymieniona w źródłach pisanych po raz pierwszy w 1280 r. jako „Nossaczouicy"", własność książęca, po tej dacie własność klasztoru Klarysek w Starym Sączu SHGWKS, cz. V, z. 2, 2019, 347–352.

Na odc. 16/85, bezpośrednio pod warstwą ziemi ornej, na głęb. 20–25 cm odkryto grób szkieleto-

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 180 05.03.2020 10:25:59

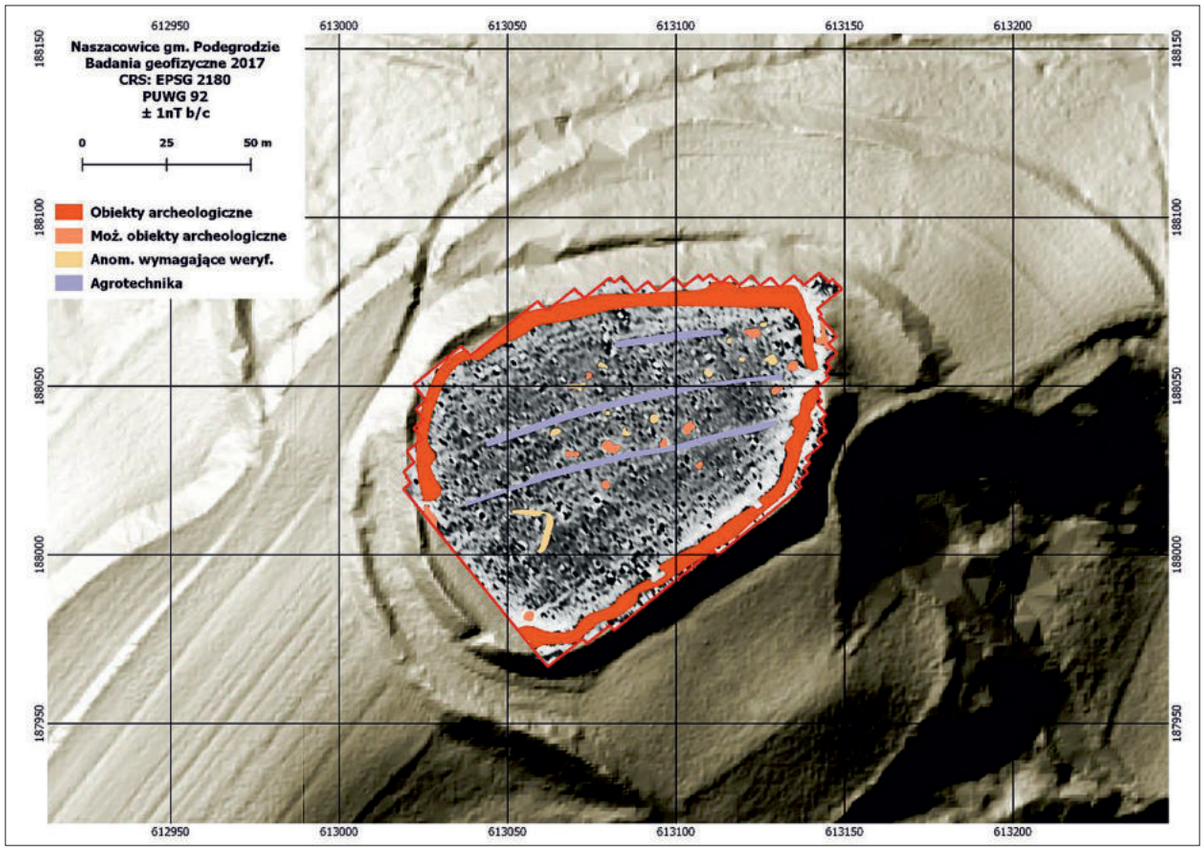

Ryc. 155. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan 1. Wyniki badań geofizycznych głównego członu grodziska (wykonał P. Wroniecki).

wy (obiekt 7; ryc. 106). Posiadał on kształt prostokąta (2,95×1,05 m. płaskie dno obiektu zalegało na głęb. 50 cm). Obiekt dłuższą osią zorientowany był po linii NEE–SWW. Na głębokości około 30 cm zarysował się wyraźnie ślad po prostokątnej trumnie drewnianej (o wymiarach 2,5×0,65 m), z której zachowały się ślady po zwęglonych dranicach ścianek. Pod nielicznymi kośćmi ludzkimi, zalegającymi na głębokości 50 cm, natrafiono na ślady po rozłożonych dranicach dna trumny. Pod trumną, pod obu jej końcami natrafiono na ślady po ułożonych poprzecznie do niej drewnianych belkach-podkładkach o średnicy 10 cm i długości 100 cm. Ze szkieletu zmarłego zachowały się jedynie niektóre zęby, fragmenty kości czaszki i kończyn dolnych. Z układu tych kości wynikało, iż pochowany w omawianym grobie osobnik ułożony był na wznak w pozycji wyprostowanej, z głową skierowaną ku zachodowi. W wypełnisku obiektu odkryto: 124 drobne fragmenty naczyń (wczesnośredniowiecznych). W warstwach podestrukcyjnych młodszej fazy północnego docinka wału podgrodzia zachodniego (przekop P2) natrafiono na fragment kaloty ludzkiej czaszki (osobnik ów w chwili śmierci liczył około 20 lat)[32].

Na terenie grodziska odkryto *in situ* 3 niewielkie obiekty zawierające fragmenty naczyń (obiekty 19, 38 i 40), jak i kilkaset fragmentów ceramiki zalegających na wtórnym złożu, które należy wiązać przede wszystkim z epoką brązu i być może z wczesną epoką żelaza. Do lat 20-tych XX w. u zbiegu północnego odcinka wału podgrodzia południowo-zachodniego i wału głównego członu grodziska istniał dość dużych rozmiarów kopiec. Został on potem zniwelowany przez właściciela gruntu. Dokładne badania powierzchniowe ujawniły obecność w tym miejscu licznych, dużych fragmentów naczyń datowanych na początkowe stadia epoki brązu. Nie przesądzając definitywnie kwestii jego interpretacji przed ewentualnym podjęciem w tym miejscu prac wykopaliskowych, można jednak postawić roboczą hipotezę, wedle której kopiec był prehistorycznym kurhanem.

W trakcie wykonywania jednego z etapów projektu badawczego pt.: „Atlas grodzisk wczesnośredniowiecznych z obszaru Polski” (w ramach Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki, nr.: 11H 13 0213 82) na terenie głównego członu grodziska w Naszacowicach P. Wroniecki przeprowadził badania anomalii magnetycznych (ryc. 155). Badania te potwierdziły zaleganie na wewnętrznym stoku wału warstwy silnie wypalonej polepy (co stwierdzono w trakcie wykopalisk), natomiast w obrębie majdanu natrafiono na wyraźne ślady zaledwie kilku obiektów, które ewentualnie można traktować

[32] Analizę antropologiczną wykonała Mgr B. Szybowicz z Instytutu Archeologii UJ. Za udostępnienie jej wyników składam Autorce serdeczne podziękowania

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 181 05.03.2020 10:25:59

Ryc. 156. Naszacowice, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Ortogonalne zdjęcie grodziska, fotografia wykonana za pomocą drona (wykonał. I. Pieńkoś).

jako struktury prahistoryczne lub wczesnośredniowieczne. Pamiętać jednak należy, iż ta metoda nieinwazyjnej prospekcji stanowisk ujawnia jedynie te struktury, które uległy przepaleniu, a także obiekty metalowe (i oczywiście warstwy w sposób naturalny zawierające większe ilości tlenków żelaza). W tym samym okresie I. Pieńkoś przeprowadził rozpoznanie powierzchni stanowiska przy użyciu kamery zamontowanej na dronie, wykonując szereg ujęć fotograficznych i filmowych grodziska (ryc. 156). Po obróbce tych danych wspomniany badacz stworzył model grodziska w ujęciu 3D. W połączeniu z numerycznym modelem terenu stanowiska, skonstruowanym na podstawie danych pozyskanych z Głównego Ośrodka Danych Geodezyjnych i Kartograficznych w Warszawie przez D. Stefańskiego (ryc. 33), udało się potwierdzić osuwiskową genezę powstania licznych nierówności na południowym zboczu wzgórza, na którym położone jest grodzisko.

4 PODEGRODZIE, „Grobla”, gm. Podegrodzie

Numer stanowiska w miejscowości:	1 (nr 13 na ryc. 1)
Numer obszaru AZP:	111-62
Numer stanowiska w obrębie arkusza AZP:	57
Położenie:	49°33’51”N / 20°35’37”E

1. Położenie

Grodzisko położone jest w północno-zachodniej części Kotliny Sądeckiej, około 10 km na zachód od Nowego Sącza. Stanowisko zajmuje niewielki, izolowany cypel na lewym (północnym) brzegu Dunajca, na krawędzi wysoczyzny (ryc. 157, 159, 160, 162). Wypłaszczenie szczytowe cypla wyniesione jest 31 m ponad płaskie dno doliny, zbocza wzgórza są stosunkowo strome (ich nachylenie wynosi 35–40°). Podłoże naturalne cypla stanowi silnie spiaszczona glina zalegająca grubym, kilkumetrowym pokładem na szczycie i na zboczach wzgórza. W trakcie badań wykopaliskowych nie udało się dotrzeć do skalnego jądra wzgórza utworzonego najprawdopodobniej z piaskowca, podobnie jak sąsiednie wzniesienia w tej części Kotliny Sądeckiej. Wzmiankowana warstwa gliny jest silnie warstwowana, niektóre laminy składają się z prawie czystego piasku. Układ lamin i ich pakietów wskazuje wyraźnie, iż zostały one uformowane, podobnie jak analogiczna warstwa gliny na „Zamczysku”, najprawdopodobniej w trakcie zlodowacenia karpackiego przez wody przylodowcowe (wysokość wzgórza wynosi 341,7 m n.p.m.).

2. Opis stanowiska

Plateau wzgórza, na którym położone jest stanowisko, ma kształt trójkątny (80×80×70 m), jego powierzchnia wynosi około 0,35 ha (ryc. 158, 161, 163). Jest to równocześnie areał grodziska (wraz z wałami), zajmującego praktycznie całe wypłaszczenie szczytowe. Poniżej zachodniego narożnika grodziska znajduje się niewielkie wypłaszczenie o powierzchni nieco ponad 1 ara, być może jest to pozostałość po dodatkowych umocnieniach grodu od strony płaskowyżu (ten rejon stanowiska nie był badany). Opisywany cypel jest oddzielony od płaskowyżu, który znajduje się na zachód od niego, naturalnym siodłem o szerokości około 15 m. i głębokości około 4 m. Wały grodziska są obecnie prawie całkowicie niewidoczne, gdyż zostały w znacznej mierze zniwelowane w trakcie prac polowych, prowadzonych tu co najmniej od końca XVIII w. Mimo to jeszcze dzisiaj różnica wysokości między koroną zachodniego odcinka wału i dnem siodła wynosi około 8 m.

3. Stratygrafia stanowiska

W trakcie badań w 1955 r. nie sporządzono (poza tzw. brukami – domniemanymi ulicami na majdanie grodu) żadnych rysunków rzutów poziomych odsłanianych warstw i obiektów. W związku z tym analiza sytuacji stratygraficznej w tym przypadku została oparta na rysunkach profili. Nie stanowi to zasadniczej przeszkody, gdyż wykopy miały szerokość 1 m, co pozwala zasadniczo na prawie pełną korelację profili głównych wymienionych odcinków. W przypadku wykopów z 1961 r. (A, B i C) sporządzono szereg rzutów poziomych odsłanianych warstw i obiektów na poszczególnych głębokościach. Zarówno te rzuty, jak i rysunki profili wykopów zostały wykorzystane w trakcie analizy sytuacji stratygraficznej w punktach badanych przez Z. Woźniaka. Podczas rekonstrukcji etapów zasiedlenia stanowiska korzystano zarówno z opublikowanych przez G. Leńczyka wniosków co do relacji stratygraficznych w eksplorowanych przez niego wykopach, dając jednak pierwszeństwo przeprowadzonej przez siebie analizie oryginalnej dokumentacji polowej. Podkreślenia wymaga, iż wnioski moje i G. Leńczyka w większości przypadków są zbieżne. Podobnie rzecz przedstawiała się w przypadku wyników badań prowadzonych przez Z. Woźniaka.

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 183 05.03.2020 10:26:00

Ryc. 157. Podegrodzie „Grobla", pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Położenie stanowiska (fragment mapy 1:25 000, według danych Głównego Ośrodka Danych Geodezyjnych i Kartograficznych)).

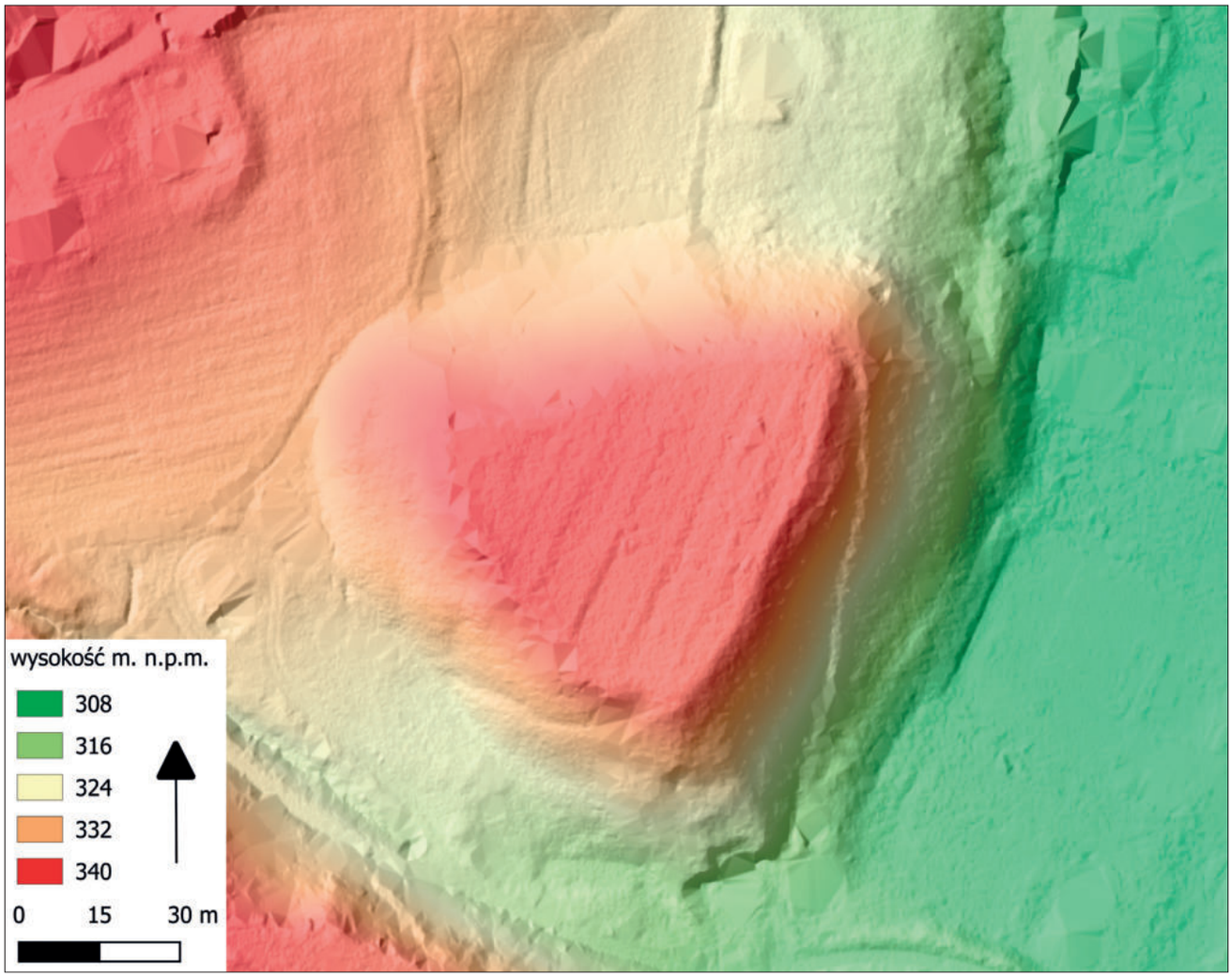

Ryc. 158. Podegrodzie, „Grobla", pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Numeryczny model terenu (na podstawie materiałów Centralnego Ośrodka Danych Geodezyjnych i Kartograficznych przygotował D. Stefański).

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 184 05.03.2020 10:26:09

Ryc. 159. Podegrodzie, „Grobla”, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Grodzisko na józefińskiej mapie Galicji z lat 1779–1783 (według: „Galicja…” 2013, t. 2, cz. B, sekcja 43).

Ryc. 160. Podegrodzie, „Grobla”, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Grodzisko na wojskowej mapie z 1900–1901 r. (sekcja Neu Sandez).

Ryc. 161. Podegrodzie, „Grobla”, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Zdjęcie lotnicze grodziska od strony SE (według: Poleski 2004B).

Sytuacja stratygraficzna na **wykopie I z 1955 r.** doskonale charakteryzuje wielofazowe osadnictwo wczesnośredniowieczne na omawianym stanowisku (ryc. 164:A–D). Dokładną interpretację nawarstwień w znacznym niekiedy stopniu ogranicza zwięzłość opisów warstw w notatkach G. Leńczyka, jak i brak profili poprzecznych, które umożliwiłyby w pełni korelację wyróżnionych w dwóch głównych profilach (E i W) jednostek stratygraficznych. Należy zauważyć, iż znaczna miąższość warstw kulturowych od strony południowej wykopu (do 3,5 m) warunkowana była istnieniem na południowym krańcu plateau grodziska wielokrotnie odbudowywanej linii umocnień. Wał stanowił sztuczną przeszkodę, powodującą, iż w wyniku naturalnego procesu stokowego i wielokrotnie, intencjonalnie prowadzonych w okresie funkcjonowania grodu prac ziemnych i niwelacyjnych u podnóża wału doszło do akumulacji warstw kulturowych. Dokonana analiza stratygrafii omawianego wykopu pozwoliła wyróżnić trzy pewne i czwartą domniemaną, choć bardzo prawdopodobną, fazy budowy wału.

Pierwsza linia umocnień (XVa–e) powstała na sztucznie zniwelowanym, prawie poziomym tarasie. Wał wy-

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 185 05.03.2020 10:26:10

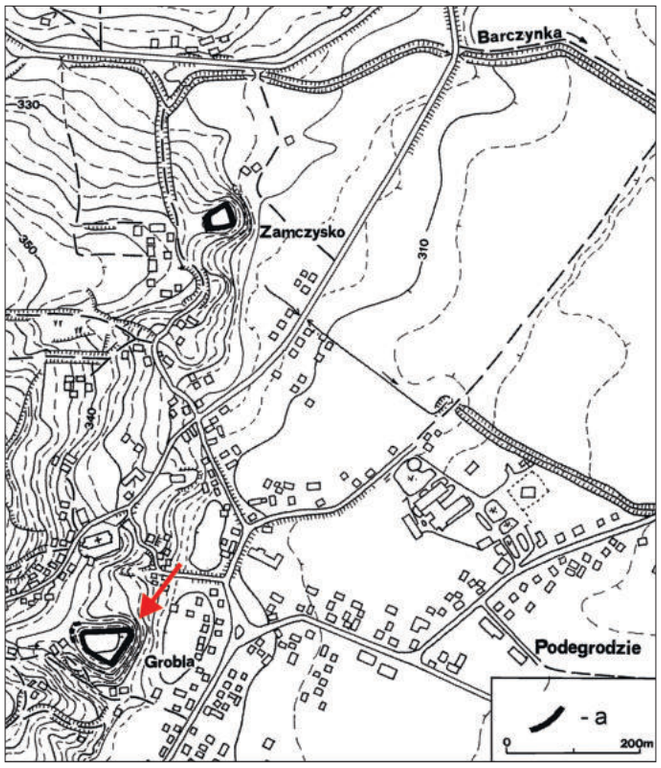

Ryc. 162. Podegrodzie, pow. Nowy Sącz, położenie grodzisk, stan. 1 („Grobla") i 2 („Zamczysko"). Według: Poleski 2004B.

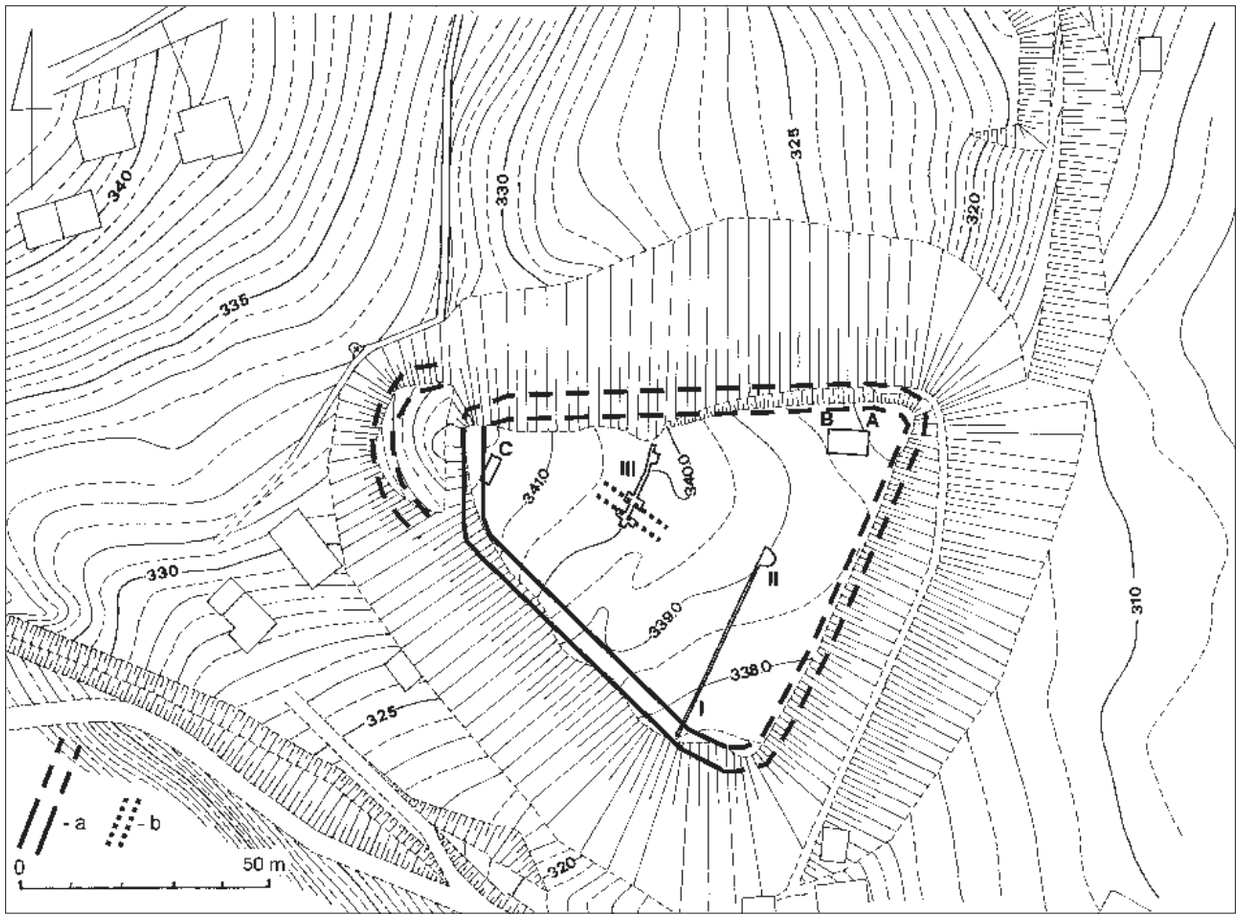

Ryc. 163. Podegrodzie, „Grobla", pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Plan stanowiska: a – Rozpoznany w trakcie badań wykopaliskowych i rekonstruowany przebieg wału, b – przebieg bruku kamiennego (domniemanej drogi na majdanie grodu). Według: Poleski 2004B.

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 186 05.03.2020 10:26:11

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 187

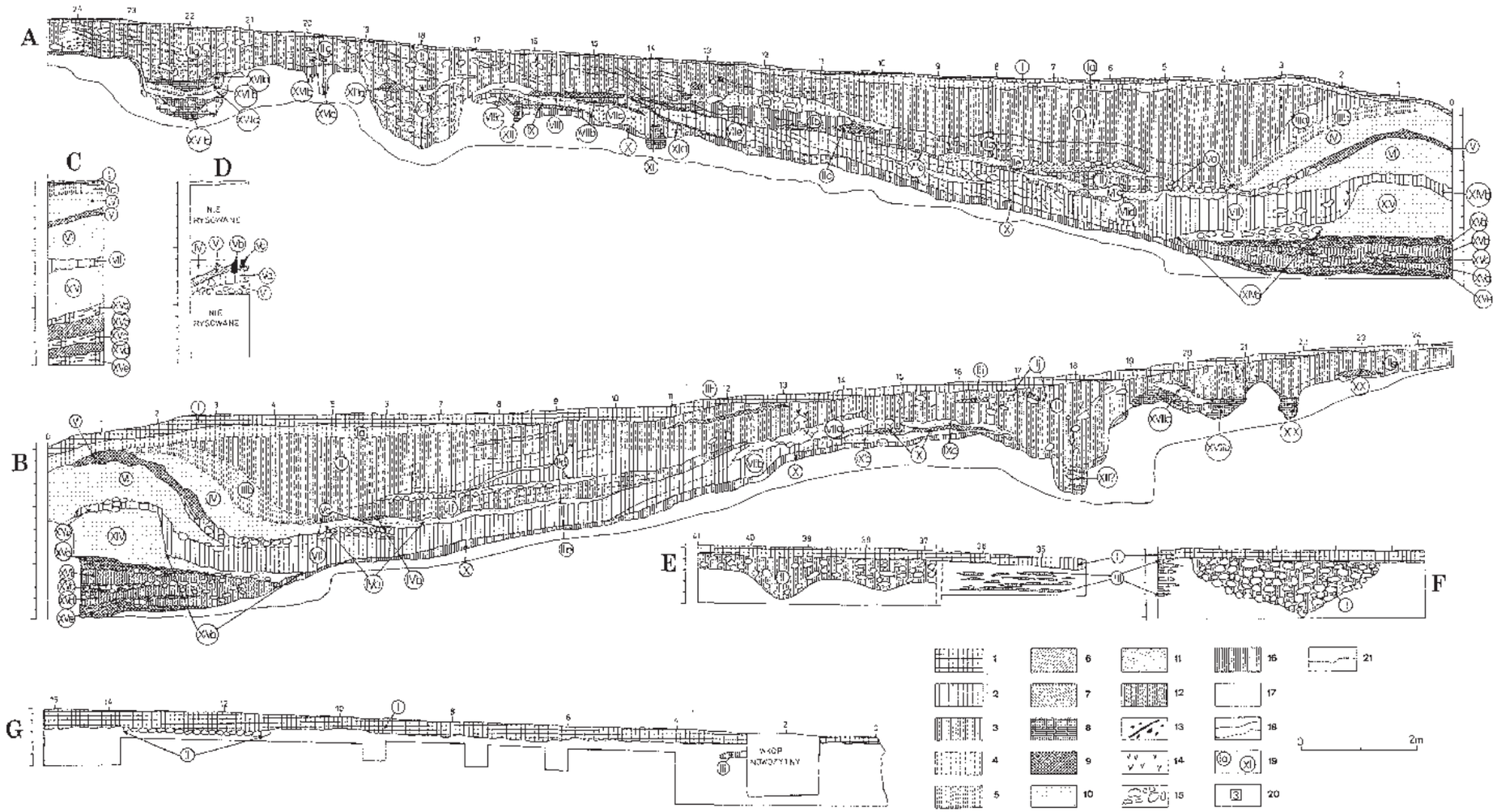

Ryc. 164. Podegrodzie, „Grobla", pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). A – profil W wykopu I, B – profil E wykopu I, C – profil poprzeczny wykopu I na metrze 0, D – profil poprzeczny wykopu I w odległości 2,6 m od metra 0, E – profil E wykopu II, F – profil poprzeczny (S) wykopu II, G – profil W wykopu III. 1 – humus nowożytny, 2 – brunatno-szara glina, 3 – czarno-brunatna glina, 4 – jasnobrunatna glina, 5 – jasnożółto-brunatna glina, 6 – jasnożółto-szara glina, 7 – szaro-niebieska glina, 8 – „czarna" glina przesycona węgielkami drzewnymi, 9 – warstwa grudek polepy, 10 – żółta glina 11 – piasek, 12 – wypalona in situ glina, 13 – węgle drzewne i zwęglone belki, 14 – grudy polepy, 15 – kamienie, 16 – szara glina, 17 – calec, 18 – granice warstw, 19 – oznaczenia warstw, 20 – oznaczenia obiektów, 21 – fragmenty naczyń (według: Poleski 2004B).

05.03.2020 10:26:12

budowany został w konstrukcji przekładkowej (tzw. jednostronnej). świadczą o tym warstwy zwęglonych belek, ułożonych poziomo, poprzecznie do biegu wału. Warstwy tych belek uchwycone zostały w obu profilach wykopu, na całej szerokości trzonu wału. Uchwycona szerokość wału wynosiła 4 m. Wykop nie objął niestety zewnętrznych partii wału, w związku z czym nie wiemy jaka była całkowita szerokość wału, nie posiadamy też żadnych informacji o wyglądzie jego ściany zewnętrznej. Ten brak będziemy także odczuwać próbując odtworzyć wygląd i technikę budowy młodszych faz wału. Powracając do pierwszej fazy umocnień należy stwierdzić, iż zachowana wysokość wału nieznacznie przekraczała 1 m. Próbując odtworzyć pierwotną wysokość wału należy wziąć pod uwagę, że uległ on całkowitemu spaleniu. Po pożarze ruiny wału zostały najprawdopodobniej celowo zniwelowane, aby uzyskać w miarę równą, zbliżoną do poziomu, podstawę do budowy nowej linii umocnień. W końcu zachowana dolna partia omawianego wału uległa w pewnym stopniu sprasowaniu w wyniku nacisku mas gliny będącej podstawowym budulcem kolejnych faz umocnień. Zostały one, jak już wspomniano, wzniesione dokładnie na ruinach pierwszego wału. Biorąc pod uwagę, że minimalna szerokość wału wynosiła ponad 4 m, a także analogie z innych grodzisk wczesnośredniowiecznych (np. z Zawady Lanckorońskiej), możemy przyjąć, iż wał przekładkowy na „Grobli" w Podegrodziu mógł mieć wysokość nawet 4–4,5 m. Funkcjonowaniu wału położył kres gwałtowny pożar, w wyniku którego warstwy gliny między zwęglonymi belkami uległy w całości wypaleniu na miejscami monolityczną bryłę polepy. Od strony wewnętrznej opisanego wału nie natrafiono w trakcie badań na warstwy popożarowe. Przyczyną mogło być z jednej strony ukształtowanie terenu w tym miejscu grodziska (wznoszące się wyraźnie w kierunku północnym zbocze wzgórza), z drugiej zaś strony przeprowadzona niewątpliwie celowo niwelacja terenu, poprzedzająca budowę kolejnej fazy wału. Z analizy dokumentacji rysunkowej i opisowej wykopu 1 wynika, iż nie można wykazać bezpośredniego związku jakiejkolwiek warstwy lub obiektu (ewentualnie poza warstwą X) z opisanym powyżej wałem. Być może niektóre najstarsze stratygraficznie warstwy lub obiekty, odsłonięte pomiędzy metrami 14 a 21 opisywanego wykopu powstały w okresie funkcjonowania pierwszego wału lub przed momentem wzniesienia drugiego wału. Trudno jednak na podstawie istniejących przesłanek stratygraficznych wskazać na konkretne warstwy lub obiekty. Nie można też wiążąco określić charakteru i genezy warstwy X, zalegającej między metrami 3 a 14, bezpośrednio na stropie calca (na lekko nachylonym ku południowi stoku majdanu grodziska). Być może wspomniana warstwa była humusem pierwotnym, jednak tę hipotezę mogłyby potwierdzić dopiero badania weryfikacyjne.

Po upływie trudnego do określenia czasu od pożaru pierwszego wału podjęto budową drugiego z kolei wału. Sądząc po zachowanej *in situ*, prawie pionowej ścianie wewnętrznej trzonu tego wału (XIV) jego wypełnisko, składające się z warstwy czystej gliny, ujęte musiało być drewnianymi, pionowymi ścianami. Nie posiadamy żadnych danych, dotyczących konstrukcji tych ścian. Biorąc pod uwagę analogie z innych wczesnośredniowiecznych grodzisk z terenu Polski, wał mógł być wzniesiony w technice zrębowej, ewentualnie ściany mogły być szalowane poziomo ułożonymi belkami lub dranicami, wspartymi na pionowych, wkopanych w ziemię słupach. Zachowana wysokość trzonu drugiego wału nieznacznie przekraczała 1 m (uchwycona szerokość ponad 2 m). Podejmując próbę rekonstrukcji rzeczywistej wysokości wału musimy brać pod uwagę również i to, że drugi wał wzniesiony został na intencjonalnie zniwelowanych pozostałościach pierwszego wału. Nie wiemy także nic o wyglądzie zewnętrznej części opisywanego wału – mogła być ona wyższa, niż część wewnętrzna. W sumie można stwierdzić bez większego ryzyka popełnienia błędu, że zewnętrzna ściana drugiego wału wraz z przedpiersiem liczyła minimum 3 m wysokości. W odsłoniętych warstwach brak wyraźnych śladów pożaru opisanej linii umocnień. Do wału od strony wewnętrznej przylegał rodzaj niezbyt zwartego bruku, złożonego ze stosunkowo dużych otoczaków (XIVa). Opisany bruk był prawdopodobnie fragmentem uliczki dookolnej, biegnącej przy wewnętrznej ścianie wału. Na stropie tego bruku utworzyła się warstwa gliny, która zakumulowała się u podstawy tego wału w okresie jego funkcjonowania.

Rozpatrując relacje stratygraficzne pomiędzy opisanym wałem a obiektami i warstwami kulturowymi, zalegającymi na majdanie grodziska, trudno byłoby wskazać dokładnie te jednostki stratygraficzne, których czas powstania lub funkcjonowania przypadałby na okres istnienia tej linii umocnień. Znacznie łatwiej będzie wskazać obiekty i warstwy, które powstały przed wzniesieniem trzeciego wału. Należy tu wskazać obiekty XI, XII, XIII, XVIa, XVIb, XVIIIa–b, XIX, warstwy pakietu VIIb–c, VIII, IX, XIa. Brak bliższych danych, które pozwoliłyby zrekonstruować funkcję poszczególnych obiektów i warstw. Obecność w nich stosunkowo licznych fragmentów naczyń i kości zwierzęcych dowodzi, że gród był zamieszkiwany stale przez bliżej nieokreśloną liczbę ludności. W niektórych obiektach i warstwach odkryto grudy lub laminy polepy. Brak przesłanek, by odpowiedzieć, czy są to pozostałości palenisk, warstwy polepy zakumulowane na wtórnym złożu, czy też ślady jakiegoś pożaru.

Trzeci wał został wzniesiony na ruinach drugiego wału i częściowo na stropie warstwy, która na skutek zmywania materiału z wyżej położonych partii majdanu grodu utworzyła się po jego wewnętrznej stronie. Wał ten prawie dokładnie odtwarzał technikę budowy wału drugiego. Jego trzon (uchwycony na szerokości ponad 2 m) tworzyła czysta glina. Ściana wewnętrzna (pierwotnie zapewne zbliżona do pionu) podtrzymywana by-

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 188 05.03.2020 10:26:12

ła przez pionowo wkopane słupy, na których zwęglone resztki natrafiono w warstwie popożarowej, zalegającej na wewnętrznym stoku ruin wału. Przy wewnętrznej ścianie zalegał niezbyt zwarty bruk szerokości ok. 2 m, złożony z dużych otoczaków (warstwa Va), zapewne będący pozostałością dookolnej, przywałowej uliczki. Funkcjonowanie wału kończy pożar, którego śladem jest zawierająca zwęglone belki warstwa polepy, która zalegała na szczycie i stokach wału. Z trzecim wałem wykazuje związek stratygraficzny jedynie warstwa III, zakumulowana u jego podstawy w wyniku zmywania materiału z wyżej położonych partii majdanu grodu.

Stosunkowo najmniej czytelne wydają się pozostałości czwartego wału. Tworzyły go warstwy żółtej i brunatnej gliny (warstwa IV, ewentualnie także IIIb i IIIa), zalegające w formie grubego na ponad 1 m „płaszcza” na ruinach trzeciego wału. Biorąc pod uwagę ułożenie tych warstw, a także fakt zalegania pod spągiem najniższej z nich warstwy pożarowej korony starszej linii umocnień, z dużą dozą pewności możemy przyjąć, że warstwy te były w istocie pozostałościami czwartej, ostatniej fazy wału. Odnośnie do tej linii obwałowań posiadamy stosunkowo najmniej danych co do techniki budowy. Biorąc pod uwagę zalegające pod opisywanym wałem ruiny trzech starszych linii umocnień możemy przypuszczać, że jego wysokość przekraczała zapewne 4 m. W warstwach związanych z ostatnią fazą wału brak było wyraźnych śladów jego pożaru. Z okresem funkcjonowania czwartej fazy wału należy wiązać warstwy i obiekty, które zalegały powyżej warstwy IVa. Należy tu m.in. wymienić bruk z dużych otoczaków (IIe), zalegający w odległości 2 m na północ od podstawy wału. Nie wydaje się natomiast prawdopodobne, by górne partie warstwy II mogły powstać jeszcze przed zniszczeniem czwartej fazy wału. Kilka zalegających tu warstewek polepy utworzyło się już w późniejszym okresie. Pozycja stratygraficzna niewielkiego, kolistego paleniska (IIc) wskazuje, że mogło ono funkcjonować w okresie istnienia czwartej fazy wału lub już po zaprzestaniu jego użytkowania. W warstwach tych nie odkryto jednak zabytków, które mogłyby poświadczyć przetrwanie na terenie grodu intensywniejszego osadnictwa po końcu XIII w.

Wykop II z 1955 r. założono na majdanie grodziska na przedłużeniu wykopu I w kierunku N, w E części grodziska (ryc. 164:E, F). W tym miejscu calec występował bezpośrednio pod warstwą humusu. W wykopie odkryto jamę o trudnej do odtworzenia funkcji (warstwa II), wypełnioną głównie kamieniami (odkryto w niej także fragmenty naczyń, które można datować na XII i XIII w). Brak w tym miejscu warstw kulturowych o większej miąższości można tłumaczyć tym, że w rejonie wykopu II (jak i III, zob. niżej) przebiegał grzbiet wzgórza, na którym położone jest grodzisko. Warstwy tworzące się ewentualnie w okresie funkcjonowania grodu były zmywane przez deszcze i wody roztopowe w niżej położone partie majdanu, przede wszystkim w rejon wewnętrznej ściany wału od strony S, jak i częściowo od strony NE. Procesu zniszczenia w tym rejonie ewentualnych wczesnośredniowiecznych warstw kulturowych dopełniła działalność rolnicza, prowadzona na plateau grodziska co najmniej od 200 lat.

Wykop III z 1955 r. umieszczono przy północnej krawędzi plateau grodziska (ryc. 164:G). Odkryto w nim jedynie bruk z dużych otoczaków (II), który został określony jako uliczka i niewielką soczewkę warstwy kulturowej (III), określoną jako palenisko. W obu obiektach odkryto fragmenty naczyń z XII i XIII w. Północny kraniec wykopu III znajdował się tuż przy N krawędzi plateau grodziska, w miejscu, w którym należałoby się spodziewać pozostałości wału. Nieobecność reliktów umocnień w tym punkcie grodziska może wiązać się ewentualnie z obsunięciem się północnego skraju wypłaszczenia szczytowego po stromym w tym miejscu stoku wzgórza. Możliwość taką potwierdza pośrednio nieobecność warstw, które można by identyfikować z pozostałościami wału, w wykopie A–B z 1961 r. Odkryto tam natomiast sporej miąższości nawarstwienia kulturowe, które powstały dlatego, iż od strony N wykopu A–B przebiegał najpewniej wał.

Wykop A–B z 1961 r. umiejscowiono w odległości około 4 m od północnej krawędzi plateau grodziska, w jego NE narożniku (ryc. 165). W trakcie eksploracji nie uchwycono w nim pozostałości umocnień grodu. Mimo to należy przypuszczać, iż linia wału nie mogła być zbyt odległa od wykopu, gdyż w innym razie nie doszło by do zakumulowania w tym miejscu warstw o grubości dochodzącej przeciętnie do 70–90 cm. Bez tego rodzaju sztucznej bariery tworzące się warstwy byłyby sukcesywnie zmywane w wyniku naturalnych procesów stokowych. Analiza stratygraficzna dowiodła, że na badanych odcinkach natrafiono na pozostałości wielofazowego, intensywnego osadnictwa. Dostępne dane pozwalają stwierdzić, że mieliśmy tu do czynienia z co najmniej pięcioma kolejnymi fazami zasiedlenia tego rejonu grodu. W wykopie A najstarszą stratygraficznie warstwą był pakiet IIIf i IIIe, zaś w wykopie B warstwa Xa. Która z tych jednostek stratygraficznych jest starsza nie wiadomo, bowiem nie stykały się one ze sobą. O ile warstwa Xa była poziomo uformowaną laminą gliny, to pakiet warstw IIIf i IIIe tworzył wypełnisko częściowo tylko odsłoniętej, płaskodennej jamy o niejasnej funkcji. W wykopie A odkryto też inne jednostki stratygraficzne: warstwy IIa, IVa i IVb oraz IIId i VIII, które zapewne powstały mniej więcej w jednym czasie, były młodsze od warstwy-jamy IIIf i IIIe, a przecięte zostały przez młodsze od nich obiekty. Najstarszy z nich to niewielka jama o nieznanej funkcji (IIIh), wcinająca się w warstwę IIa i IIi. Obiekt ten przykryły kolejno warstwy IIa i II, być może współczesnym okresowi formowania się warstwy V. Te trzy ostatnie warstwy zostały z kolei przecięte przez uchwycony w NE

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 189 05.03.2020 10:26:12

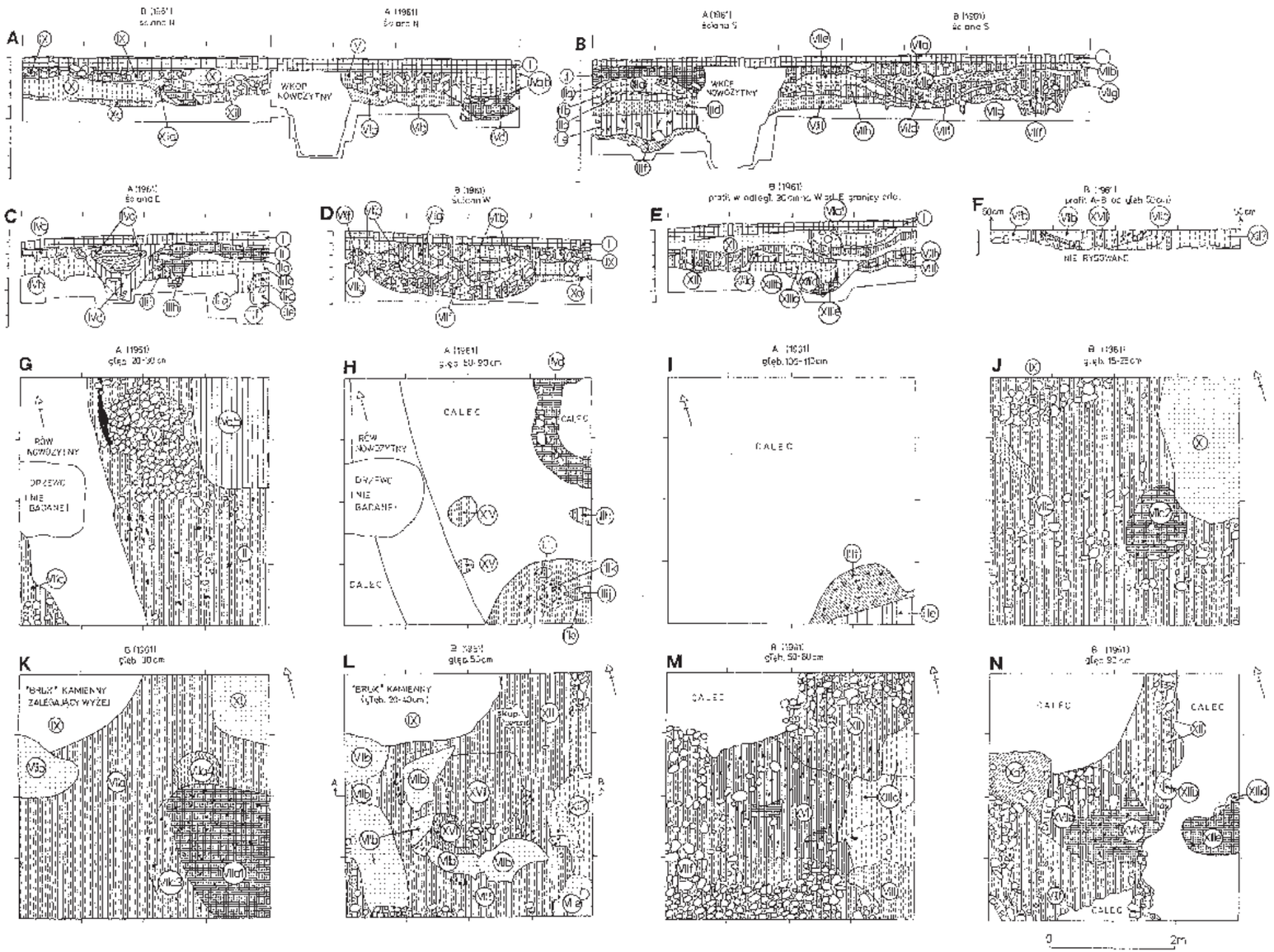

Ryc. 165. Podegrodzie, „Grobla", pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). A – profil N wykopu A–B, B – profil S wykopu A–B, C – profil E wykopu A, D – profil W wykopu B, E – profil w odległości 30 cm na W od E granicy wykopu B, F – profil A–B odc. B (od głębokości 50 cm), G – rzut wykopu A na głęb. 20–30 cm, H – rzut wykopu A na głęb. 80–90 cm, I – rzut wykopu A na głęb. 100–110 cm, J – rzut wykopu B na głęb. 15–25 cm, K – rzut wykopu B na głęb. 30 cm, L – rzut wykopu B na głęb. 50 cm, M – rzut wykopu B na głęb. 50–60 cm, N – rzut wykopu B na głęb. 90 cm (sygnatury jak na ryc. 164). Według: Poleski 2004B.

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 190 05.03.2020 10:26:13

narożniku wykopu A, półkolisty rów (pakiet warstw IVa–IVd) o nieznanej funkcji. Brak kontaktu stratygraficznego pomiędzy warstwami i obiektami w wykopach A i B (rozciętymi okopem z okresu II wojny światowej) nie pozwala na synchronizację odkrytych na nich pozostałości faz osadnictwa wczesnośredniowiecznego. Dlatego też chronologię względną obiektów i warstw na wykopie B należy traktować jako autonomiczną od podobnej z wykopu A. Najstarsze w wykopie B warstwy Xa i X zostały częściowo przykryte, a częściowo przecięte przez dwie nieforemne, częściowo uchwycone duże płaskodenne jamy – VIIf i XII. Wspomniane jamy zostały z kolei przecięte przez młodszy od nich obiekt XVIIa–XVIIb, dlatego też brak jest między nimi bezpośredniego kontaktu stratygraficznego. Wspomniany obiekt XVIIa–XVIIb mógł być dwufazową wziemną partią jakiegoś naziemnego budynku mieszkalnego, gdyż w wyższej partii jego wypełniska natrafiono na pozostałości urządzenia grzewczego, które na rycinie przypomina słabo zachowany, gliniany piecyk kopułkowy (obiekt XVI). Ten z kolei obiekt przykrywała zajmująca większą część wykopu B warstwa VIIa, na tle której zarysowało się koliste palenisko VIIa2–VIIa4. To z kolei palenisko zostało częściowo przykryte przez warstwę XI. Była ona niewątpliwie starsza od częściowo odsłoniętej, płaskodennej jamy wypełnionej otoczakami (IX), która zapewne była najmłodszą jednostką stratygraficzną w omawianym wykopie. Brak powiązania z warstwami konstrukcyjnymi i destrukcyjnymi wału nie pozwala niestety na przeprowadzenie synchronizacji poszczególnych warstw i obiektów z wykopu A–B z czterema fazami wału, zidentyfikowanymi w wykopie I z 1955 r. Odkrycie co najmniej jednego paleniska i domniemanego pieca kopułkowego dowodzi, że osadnictwo na terenie grodu miało trwały charakter.

Wykop C z 1961 r. umiejscowiono w narożniku NW grodziska (ryc. 166). Odkryto tu pozostałości wału (warstwa II) i kilku funkcjonujących w tym samym czasie obiektów (jamy Va i IX). Synchronizacja uchwyconej tu linii umocnień z którąś z czterech faz wału, zidentyfikowanych na wykopie I z 1955 r. nie jest możliwa. Wydaje się wszakże pewne, że nie mógł być to wał najstarszy, gdyż ten wzniesiono w całkiem odmiennej technice (przekładkowej). Jedynym wyraźnym śladem wcześniejszego osadnictwa jest w opisanym wykopie warstwa VI. Być może jeszcze z wczesnym średniowieczem należałoby wiązać palenisko XI, choć nie jest to możliwe do udowodnienia. Wyjaśnienia wymaga problem nieobecności w tym rejonie grodziska reliktów pozostałych trzech faz wału. Do wyboru mamy kilka hipotez, w tym dwie skrajne. Według pierwszej z nich również w tym punkcie grodziska przebiegały cztery kolejno budowane linie wału, z tym że nie biegły one dokładnie po tej samej linii. Zgodnie z tą hipotezą pozostałości kolejnych wałów winny zalegać na zachód od opisanego wykopu. Druga hipoteza zakłada, że w tym rejonie biegła tylko jedna linia wału. Pozostałe linie umocnień albo przebiegały w większej odległości od uchwyconego w wykopie C wału, albo też cztery fazy wału w wykopie I z 1955 r. to tylko kolejne fazy naprawy tego konkretnego odcinka obwałowań. Druga możliwość wydaje się zdecydowanie mniej prawdopodobna, przede wszystkim ze względu na zastosowanie zupełnie różnych technik budowy wałów kolejnych faz w rejonie wykopu I, jak i na stosunkowo długi okres istnienia grodu. Ponieważ wynosił on co najmniej 150 lat, trudno byłoby sobie wyobrazić, aby na jakimś odcinku drewniano-ziemny wał nie wymagał dość zasadniczych napraw. Rozwiązanie przedstawionego problemu mogą przynieść jedynie dalsze prace wykopaliskowe. Odkryte w wykopie C 2 groby szkieletowe pochodziły z okresu II wojny światowej.

4. Konstrukcja wałów

Technikę budowy wału możemy rekonstruować jedynie w oparciu o wyniki badań w wykopie I, gdzie odsłonięto relikty czterech faz umocnień. Odnośnie do pierwszej fazy wału możemy stwierdzić jedynie, iż wzniesiono go w technice tzw. przekładki jednostronnej (złożonej z jednego stosu). Uchwycona szerokość wału wynosiła 4 m, w związku z czym wysokość trzonu wału mogła również odpowiadać tej wartości. Nie wiemy jak wyglądała ściana zewnętrzna tego wału, a więc najbezpieczniej będzie przyjąć, iż reprezentował on typ WIIIA1 (ryc. 167). Druga faza wału, wzniesiona na zapewne celowo zniwelowanych reliktach pierwszej fazy wału, posiadała gliniaste wypełnisko, ograniczone pierwotnie od strony wewnętrznej pionową drewnianą ścianą o nieznanej konstrukcji (zrębowa lub szalunek). Podobnie przedstawiała się konstrukcja trzeciej fazy wału, przy czym w tym przypadku jego ścianę wewnętrzną wspierały pionowo wkopane słupy, w związku z czym można tę linię umocnień zaliczyć do typu WIVC1 (ryc. 168). Szerokość wału drugiej i trzeciej fazy wynosiła ponad 2 m (nie więcej jednak, niż 4 m), wysokość od strony zewnętrznej wynosiła zapewne między 2 a 3 m. Czwarta faza wału zachowana była najgorzej, w związku z czym trudno powiedzieć coś o technice jego budowy poza tym, że była to konstrukcja drewniano-ziemna.

5. Zabudowa

W trakcie badań prowadzonych przez G. Leńczyka odkryto w wykopie I między metrem 10 i 11 wyłożone kamieniami palenisko o średnicy około 60–80 cm (IIc). Wokół niego nie natrafiono na wyraźne pozostałości budynku. Pozycja stratygraficzna tego obiektu wskazuje, że mogło on funkcjonować w tym czasie co ostatnia faza wału, lub już po zaprzestaniu jego użytkowania. Trudno określić funkcje kilku jam, uchwyconych w profilach wykopu I, wkopanych w calec w wyżej położonej części

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 191 05.03.2020 10:26:13

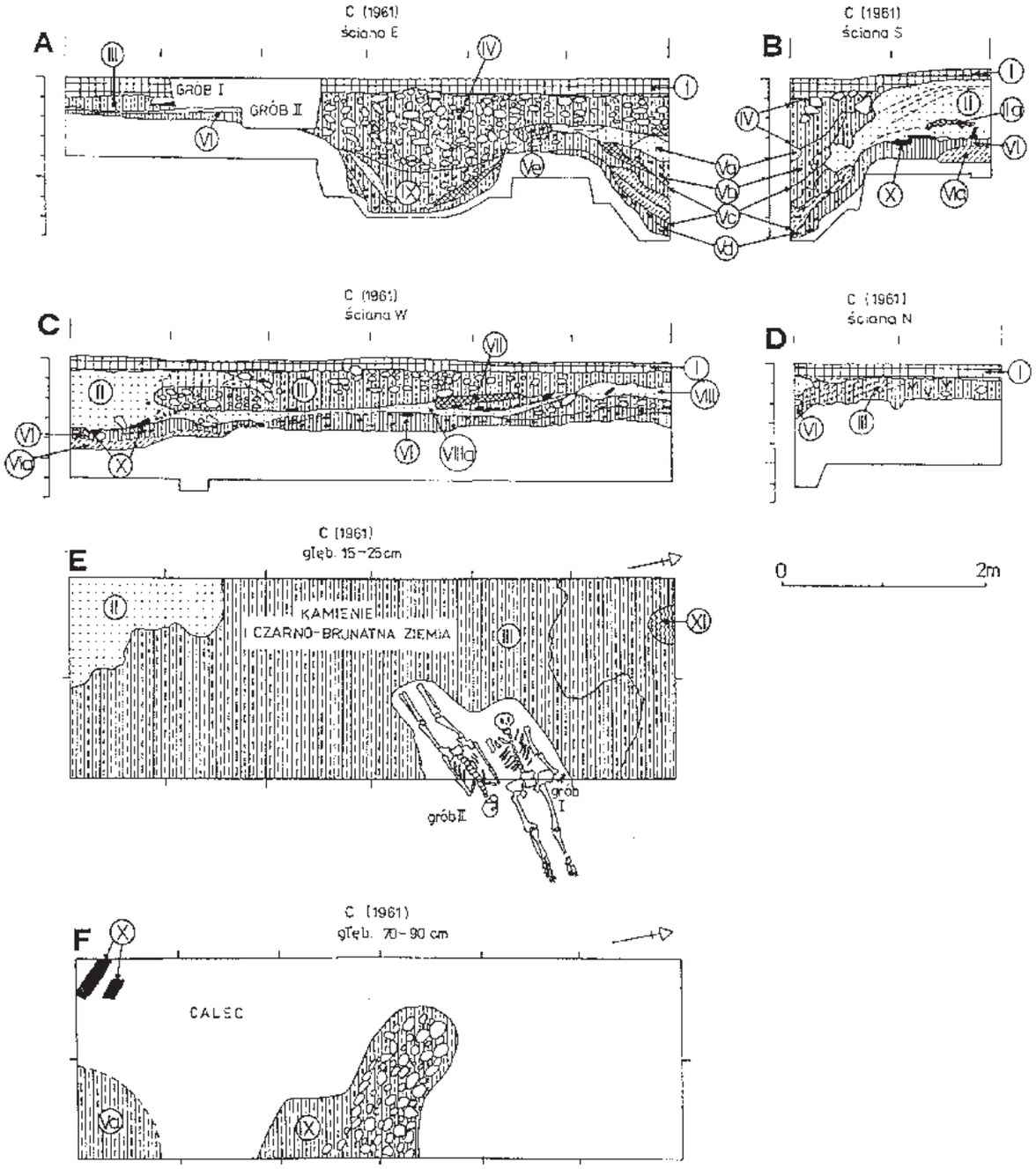

Ryc. 166. Podegrodzie, „Grobla", pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). A – profil E wykopu C, B – profil S wykopu C, C – profil W wykopu C, D – profil N wykopu C, E – rzut wykopu C na głęb. 15–25 cm, F – rzut wykopu C na głęb. 70–90 cm (według: Poleski 2004B).

majdanu. Chodzi tu o nieckowaty w przekroju obiekt (XIII) o średnicy blisko 1,8 m i głębokości ponad 1,5 m poniżej ówczesnego gruntu, podobny obiekt położony 2 m dalej na N (XVIIa–XVIId) o średnicy 1,5 m, zagłębiony w calec na głębokość około 1 m. Nieznana jest też pierwotna funkcja nieckowatej jamy o szerokości 1,5 m, zagłębionej do 0,8 m (XVIIIb), położonej około 1 m na N od ostatnio wymienionego obiektu, jak i kilku dołów posłupowych, widocznych w różnych miejscach w obrębie N części wykopu I. Przy wewnętrznej podstawie wałów pierwszej, drugiej i czwartej fazy odkryto w obu profilach przekopu biegnące równolegle do wewnętrznej ściany wału bruki. Składały się one z dość dużych, niezbyt gęsto ułożonych otoczaków. Można przypuszczać, że tworzyły one rodzaj uliczki biegnącej przy wale, ewentualnie pełniły funkcję zabezpieczającą wał przed podmywaniem przez wody deszczowe i roztopowe. Na podobny bruk, szerokości 2,5–3 m, natrafił G. Leńczyk w wykopie III. Układ tego bruku pozwala na wysunięcie tezy, iż mogła być to pierwotnie moszczona kamieniami droga, biegnąca w kierunku domniemanej bramy grodu, w narożniku NW wału. Nieznana jest natomiast

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 192 05.03.2020 10:26:13

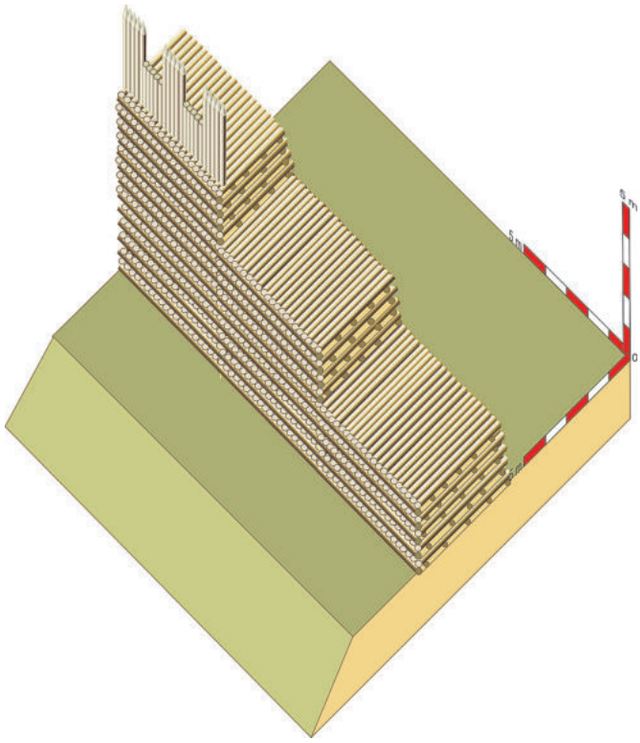

Ryc. 167. Wał typu WIIIA1 (według: Poleski 2004B).

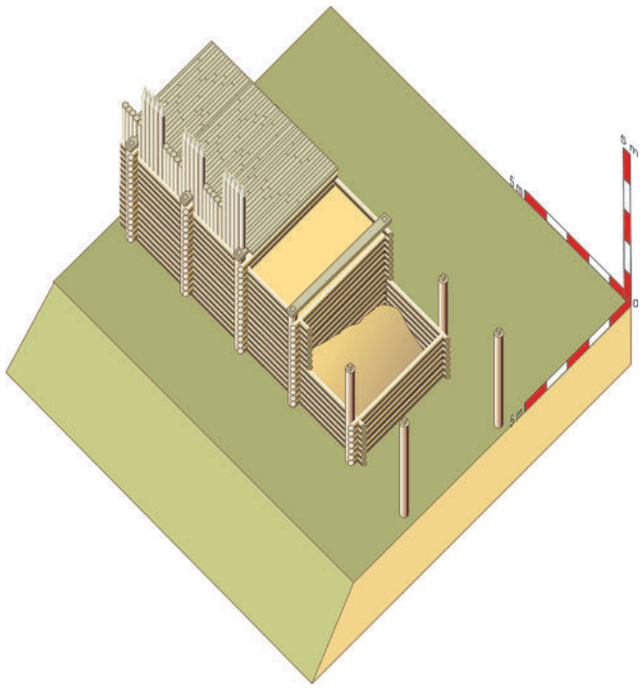

Ryc. 168. Wał typu WIVC1 (według: Poleski 2004B).

funkcja niecki o szerokości około 3 m i głębokości 1,5 m, wypełnionej gliną i dużymi otoczakami (II), odkrytej w wykopie II. Odmiennie przedstawiała się sytuacja rozpoznana przez Z. Woźniaka w wykopach A i B. W wykopie A najstarszą stratygraficznie warstwą był pakiet IIIf i IIIe, tworzący wypełnisko częściowo tylko odsłoniętej w narożniku SE wykopu, płaskodennej jamy o niejasnej funkcji (zagłębiona była do koło 80 cm poniżej stropu calca – ówczesnego poziomu gruntu). W wykopie A odkryto też inne jednostki stratygraficzne: warstwy IIa, IVa i IVb oraz IIId i VIII, które zapewne powstały mniej więcej w jednym czasie, były młodsze od warstwy-jamy IIIf i IIIe, a przecięte zostały przez młodsze od nich obiekty. Najstarszy z nich to niewielka jama o nieznanej funkcji (IIIh), wcinająca się w warstwę IIa i IIi. Obiekt ten przykryły kolejno warstwy IIa i II, być może współczesnym okresowi formowania się warstwy V. Te ostatnie trzy warstwy zostały z kolei przecięte przez uchwycony w narożniku NE wykopu A, półkolisty rów o nieznanej funkcji (pakiet warstw IVa–IVd), o szerokości 1,2 m w górnej partii i 0,5 m przy płaskim dnie. Najstarsze w wykopie B warstwy Xa i X zostały częściowo przykryte, a częściowo przecięte przez dwie nieforemne, częściowo uchwycone duże płaskodenne jamy – VIIf i XII. Wspomniane jamy zostały z kolei przecięte przez młodszy od nich obiekt XVIIa–XVIIb, dlatego też brak jest między nimi bezpośredniego kontaktu stratygraficznego. Wspomniany obiekt XVIIa–XVIIb (nieforemna, zbliżona w rzucie do koła, jama o średnicy nieco ponad 2 m, skośnych ściankach i w przybliżeniu płaskim dnie) mógł być dwufazową wziemną partią jakiegoś naziemnego budynku mieszkalnego, gdyż w wyższej partii jego wypełniska natrafiono na pozostałości urządzenia grzewczego (w rzucie poziomym była to „podkowa” z polepy o wymiarach 70×80 cm), które na rycinie przypomina słabo zachowany, gliniany piecyk kopułkowy (obiekt XVI). Na tym obiekcie zalegała zajmująca większą część wykopu B warstwa VIIa, na stropie której znajdowało się koliste palenisko VIIa2–VIIa4 (średnica około 80 cm). Zostało ono przykryte od strony NE przez warstwę XI, „starszą” stratygraficznie od częściowo odsłoniętej, płaskodennej jamy wypełnionej otoczakami (IX). Jama ta, o nieznanej funkcji, była najmłodszą jednostką stratygraficzną w wykopie B. Odkrycie paleniska i obiektu z domniemanym piecem kopułkowym tworzy przesłanki do postawienia tezy, że osadnictwo na terenie grodu miało trwały charakter. Potwierdza to odkrycie w trakcie badań kilku tysięcy fragmentów naczyń glinianych i blisko 2000 kości zwierzęcych. Nagromadzenie tak znacznej liczby zabytków tych kategorii w obrębie kilku niewielkich wykopów jest wymownym świadectwem intensywności procesu osadniczego.

6. Inwentarz

G. Leńczyk opublikował 8 tzw. zabytków wydzielonych jako pochodzące z badań na terenie „Zamczyska” w Podegrodziu (Leńczyk 1962, tabl. VI:8–14). Zabytki te w istocie odkryte zostały w trakcie badań grodziska „Grobla” w tej samej miejscowości (zob. wyżej, ryc. 169:5,

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 193 05.03.2020 10:26:14

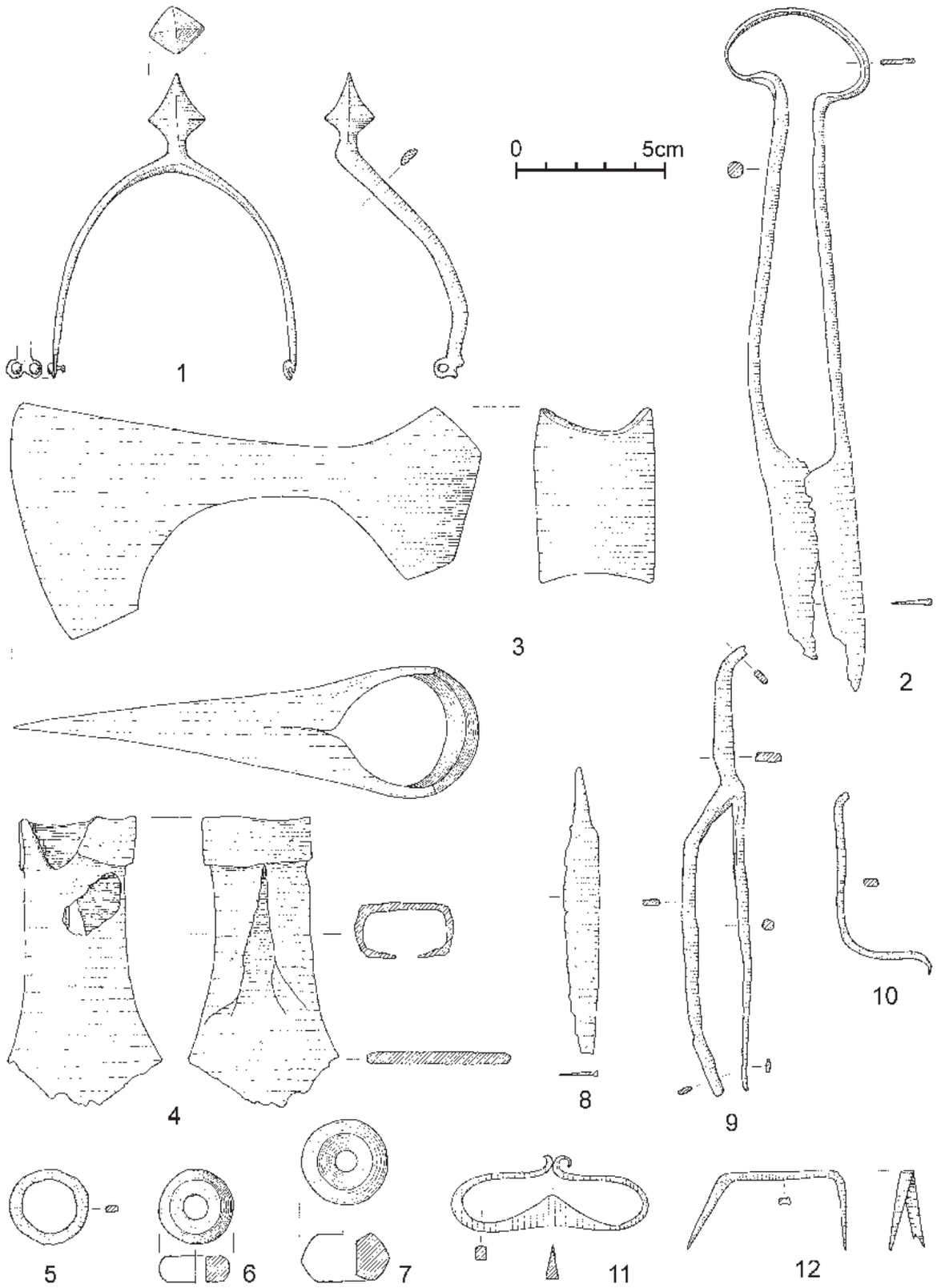

Ryc. 169. Podegrodzie, „Grobla", pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Wybór zabytków: 1 – wyk. II/głęb. 40–60 cm, 2 – wyk. II.głęb. 20–30 cm, 3 – wyk. I/ m 1–2/głęb. 200 cm (warstwa XIVa ?), 4 – bez lokalizacji, 5 – wyk. I/m 0–1/głęb. 140–160 cm (warstwa XIVb lub XIV), 6, 7 – wyk. I/m 17–19/głęb. 60–80 cm (strop warstwy XIII), 8 – wyk. I/głęb. 120–140 cm, 9 – wyk. I/m 10–11/głęb. 80–100 cm, 10 – bez lokalizacji, 11 – wyk. I/głęb. 40–60 cm, 12 – wyk. I/głęb. 120–140 cm (1–5, 8–12 – żelazo, 6, 7 – różowy łupek wołyński). Według: Poleski 2004B.

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 194 05.03.2020 10:26:15

8–10, 12, 170:1, 2, 6), czego dowodzą zapisy na dołączonych do poszczególnych okazów metryczkach[33]. W trakcie badań prowadzonych przez wspomnianego archeologa odkryto w bliżej nieokreślonym miejscu żelazną ostrogę (ryc. 169:1) typu II/3 lub II/4 (Hilczerówna 1956, 34–52). Ostrogi tego typu są na terenie Polski datowane na okres od połowy XII do początków XIV w. W wykopie III pod warstwą gleby ornej odkryto żelazny topór typu IVe według A. Nadolskiego (1954; tabl. XVI:5), który to typ datował wspomniany badacz na XII–XIII w. Na terenie Rusi Kijowskiej topory podobne do okazu z Podegrodzia datowane są na X–XII w. (Kirpičnikov 1966, ryc. 6:VI). Na 2. połowę X–XI/XII w. datowano także kilka okazów znalezionych w trakcie badań na Ostrowie Lednickim (Tokarski 2000, 80–82, tabl. II:2, 6, 7).

Wśród pozostałych przedmiotów, odkrytych w trakcie badań prowadzonych przez G. Leńczyka i Z. Woźniaka, wymienić należy: żelazne nożyce kabłąkowe (ryc. 169:2), żelazne ciosło tulejkowe (ryc. 169:4), oścień żelazny (ryc. 169:9), żelazny rak (ryc. 170:1), fragment żelaznego półkoska lub dużego sierpa (ryc. 170:12, kilka całych i fragmentarycznie zachowanych noży żelaznych (ryc. 169:8, 170:2, 3, 5, 7), osełkę kamienną (ryc. 170:17), żelazne krzesiwo kabłąkowe (ryc. 169:11), 2 przęśliki wykonane z różowego łupku owruckiego (ryc. 169:6, 7), jak i kilka innych, niecharakterystycznych przedmiotów żelaznych (ryc. 169:5, 10, 12, 170:4, 6, 8–11, 14–16). Masywną, poszerzoną w środkowej partii sztabę żelazną, zaopatrzoną w otwór (ryc. 170:13) można interpretować jako gwoździownicę kowalską. Analogiczne okazy zostały znalezione podczas badań grodziska w Tumie pod Łęczycą (Zbierski 1955, tabl. 98:a, b). Do wyjątkowych znalezisk zaliczyć należy składaną wagę, odkrytą w wykopie C na głębokości 20 cm (ryc. 170:12). Ramiona składanej wagi wykonane zostały z brązowego drutu o średnicy 3,5–4 mm. Przy końcach były one zdobione kilkoma pierścieniami. Środkowa, żelazna część wagi zachowana była gorzej. Rozstaw ramion wagi po ich rozłożeniu wynosił około 14 cm. Przy zabytku nie odkryto szalek. Opisywany okaz należy zaliczyć do wag typu 3 według klasyfikacji H. Steuera (H. Steuer 1987, 461–462, tam starsza literatura) lub typu 1a według podziału K. Wachowskiego (K. Wachowski 1974, 187).

W trakcie badań przeprowadzonych na grodzisku przez G. Leńczyka, Z. Woźniaka i A. Żakiego odkryto pokaźną serię wczesnośredniowiecznych fragmentów naczyń glinianych, liczącą blisko 8 000 okazów[34]. Występowały one licznie przede wszystkim w obiektach i warstwach kulturowych, odkrytych na majdanie grodziska (ryc. 143, 144, 145:1–8). Niewielkie serie ceramiki odkryto w kontekście stratygraficznym warstw związanych z funkcjonowaniem kolejnych faz wału, jak i najstarszym „stratygraficznie” zespole warstw przy N odcinku wału (zob. niżej). Dokonana analiza całego zbioru ceramiki (poza serią z badań A. Żakiego) pozwala stwierdzić, iż wszystkie naczynia wykonano techniką taśmowo-krokową. Część naczyń obtaczano silnie formująco w partiach górnych i środkowych, pozostałe na całej powierzchni zewnętrznej. Od strony wewnętrznej większość naczyń obtaczana była do poziomu szyjki i przy dnie, jedynie pojedyncze okazy obtaczane były po stronie wewnętrznej w całości. Wśród naczyń przeważają zdecydowanie rozmaite formy garnkowate. Część brzegów reprezentuje formy silnie profilowane, które w materiałach z przedlokacyjnego Krakowa datowane są na XI, XII i XIII w. Wśród wątków ornamentacyjnych dominują poziome linie ryte, wykonywane przede wszystkim narzędziem jednozębnym, rzadziej wielozębnym. Pokrywają one z reguły większą część brzuśca naczynia. Ten typ ornamentu występuje często w kombinacji z liniami falistymi w układzie poziomym, zdobiącymi szyjkę naczynia, lub z ornamentem ukośnych odcisków grzebienia garncarskiego ewentualnie ukośnych nacięć, wykonanych nożykiem garncarskim. Nieco rzadziej naczynia ornamentowane były poziomymi pasmami linii falistych, wykonanych narzędziem wielozębnym. Około 20% den (zachowanych w całości) opatrzonych było rozmaitymi znakami garncarskimi. Dna naczyń uformowane były w rozmaity sposób, najczęściej były one płaskie, nieco tylko rzadziej

[33] Zapisy na metryczkach, dołączonych do wspomnianych zabytków, informują nie tylko o nazwie stanowiska („Grobla”), ale także o miejscu odkrycia w obrębie konkretnych wykopów. W odniesieniu do kilku okazów (ryc. 169:5, 8, 12, 142:6) głębokość zalegania, jak i określenie miejsca położenia według metrów bieżących długości wykopu, dane są jednoznaczne – zabytki te odkryto w trakcie badań grodziska „Grobla”. Przyczyny omyłki w lokalizacji wspomnianych zabytków w publikacji G. Leńczyka są nieznane.

[34] Dokładna liczba znalezisk nie jest znana, gdyż zabytki wydobyte w trakcie wykopalisk prowadzonych przez A. Żakiego nie zostały zinwentaryzowane. Wobec braku dokumentacji polowej tych badań w żadnym ze znanych archiwów instytucji związanych z archeologią w województwie małopolskim, przydatność tej części zbioru zabytków z „Grobli” porównać można do serii zabytków odkrytych w trakcie badań powierzchniowych. Ceramika z badań G. Leńczyka i Z. Woźniaka zostanie opublikowana w przygotowywanej obecnie do druku monografii tego stanowiska. Stworzenie ciągu chronologiczno-typologicznego wczesnośredniowiecznej ceramiki z grodziska „Grobla” jest niestety na podstawie dotychczas pozyskanych serii zabytków niemożliwe. Przeszkodą nie jest w tym wypadku liczba naczyń, bo jest ona wystarczająca i statystycznie reprezentatywna. Również wielofazowość zasiedlenia grodu sprzyja tego rodzaju studiom. Problemem w zasadzie niemożliwym do przezwyciężenia jest zastosowany sposób eksploracji warstw i obiektów, mianowicie warstwami mechanicznymi. Powodowało to często wtórne zmieszanie podczas eksploracji zabytków pochodzących z różnych jednostek stratygraficznych. Niekiedy wyróżniano pojedyncze obiekty lub warstwy, lecz częściej identyfikacja warstw i obiektów następowała dopiero po uzyskaniu pełnych przekrojów pionowych przez sekwencje nawarstwień. W tej sytuacji nie można niestety przyjąć prostego założenia, wedle którego im głębiej zalegały zabytki, tym były starsze. W zaistniałej sytuacji jedynym dostępnym sposobem określania chronologii poszczególnych egzemplarzy naczyń z grodziska „Grobla” jest zastosowanie analizy porównawczej, szczególnie w odniesieniu do wczesnośredniowiecznej ceramiki z Krakowa (zob. rozdział 2.1.3.).

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 195 05.03.2020 10:26:15

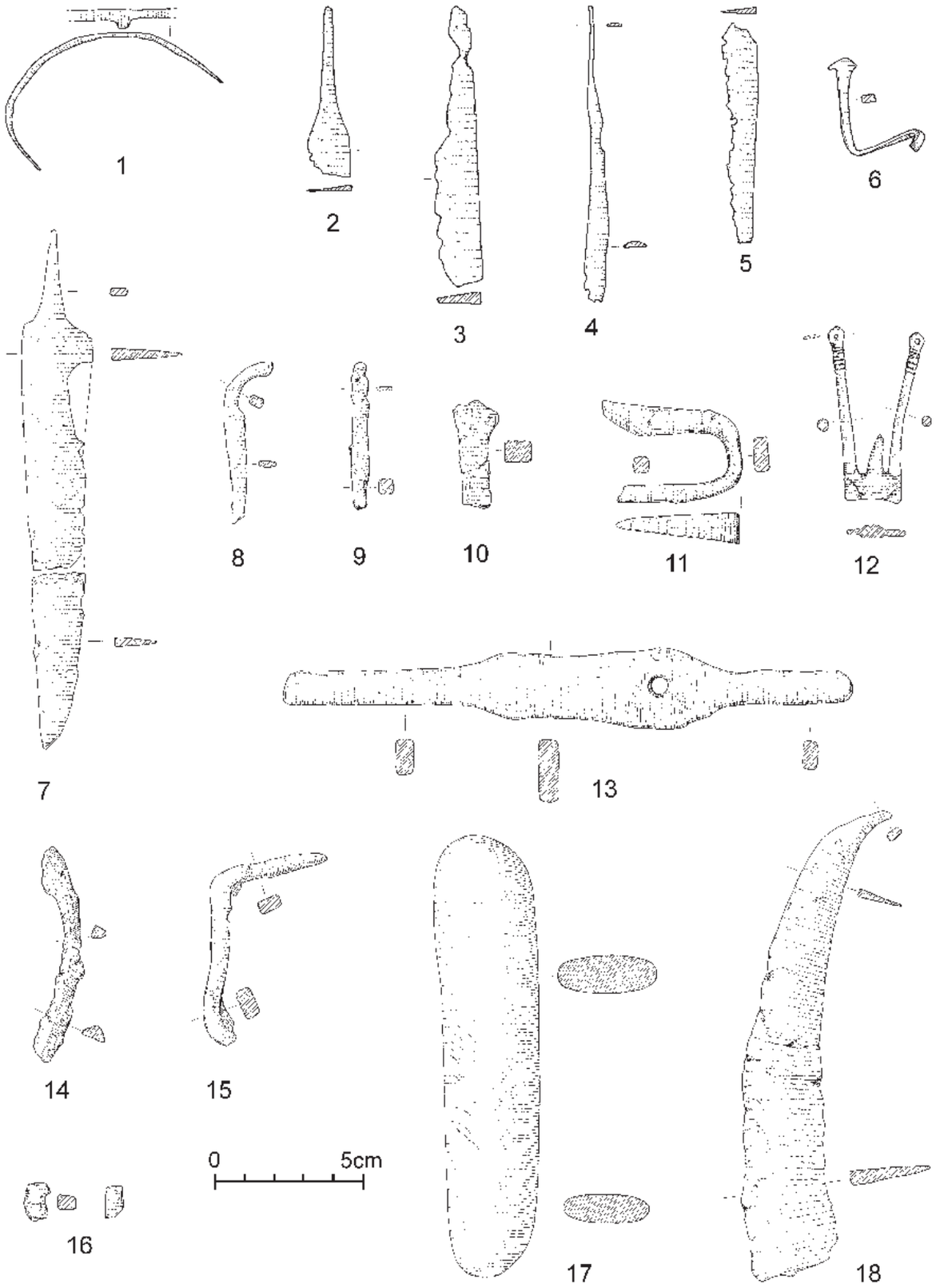

Ryc. 170. Podegrodzie, „Grobla", pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Wybór zabytków: 1 – bez lokalizacji, 2 – wyk. II/m1–2/głęb. 20–40 cm, 3 – wyk. II/głęb. 20–30 cm, 4 – wyk. I/m3–5/głęb. 120–140 cm, 5, 6 – wyk. I/m 13–15/głęb. 0–20 cm, 7 – wyk. A/głęb. 60 cm, 8 – wyk. A/głęb. 30 cm, 9 – wyk. B/głęb. 80 cm, 10 – wyk. A/głęb. 60–70 cm, 11 – wyk. B, głęb. 45 cm, 12 – wyk. C/głęb. 20 cm, 13 – wyk. B/głęb. 65 cm, 14 – wyk. B/głęb. 75 cm, 15 – wyk. B/głęb. 80 cm, 16 – wyk. A/głęb. 30–40 cm, 17 – wyk. A/głęb. 55 cm, 18 – wyk. A/głęb. 30 cm (1–11, 13–15, 18 – żelazo, 12 – brąz, 17 – kamień). Według: Poleski 2004B.

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 196 05.03.2020 10:26:16

lekko wklęsłe. Niewielki odsetek den posiadał wyraźnie uformowany tzw. pierścień dookolny. Masy garncarskie stosowane do wyrobu naczyń były urozmaicone. Część z naczyń wykonywano nadal, podobnie jak np. starsze od nich serie ceramiki z Naszacowic, przy zastosowaniu domieszki schudzającej w postaci średnio- a głównie drobnoziarnistego, ostrokrawędzistego tłucznia. Duży odsetek naczyń wykonano z gliny z dodatkiem drobnoziarnistej frakcji piaszczystej domieszki schudzającej. Wypał naczyń był prawie zawsze wysokiej jakości.

W trakcie badań przeprowadzonych przez Z. Woźniaka na grodzisku odkryto blisko 2000 kości zwierzęcych, spośród których dla 878 udało się oznaczyć przynależność gatunkową[35]. Kształtowała się następująco: *Equus caballus* (koń) – 7,9%, *Bos taurus* (krowa) – 59,6%, *Capra hircus/Ovis aries* (koza/owca) – 6,1%, *Sus domestica* (świnia) – 14,8%, *Canis familiaris* (pies) – 0,1%, *Bos primigenius* (typ turzy) – 0,2%, *Bison benasus* (żubr) – 0,7%, *Sus scrofa* (dzik) – 4,8%, *Cervus elaphus* (jeleń) – 4,9%, *Capreolus capreolus* (sarna) – 0,3%, *Ursus arctos* (niedźwiedź brunatny) – 0,2%, *Castor fiber* (bóbr) – 0,2%, *Lepus europaeus* (zając) – 0,1%.

7. Chronologia

XI w. (2. połowa)–XIII w. (2. połowa).

Należy podkreślić, że datowanie wczesnośredniowiecznego grodziska „Grobla” opiera się przede wszystkim na analizie porównawczej odkrytej tu w trakcie badań ceramiki. Wynika to z faktu, iż jedyny zabytek, który mógłby ewentualnie pełnić rolę niezależnego wyznacznika chronologii, został odkryty poza kontekstem stratygraficznym, pozwalającym na uściślenie datowania którejś z wyróżnionych faz budowy wału i zidentyfikowanych w wykopie A–B faz zasiedlenia majdanu grodu. Chodzi tu o wspomnianą wcześniej żelazną ostrogę (ryc. 169:1)[36]. Okaz z Podegrodzia ze względu na U-kształtny kabłąk i dwupiramidalny, krępy kształt bodźca, usytuowanego na krótkiej szyjce zbliżony jest do typu II/3 według Z. Hilczerówny. Z kolei stosunkowo silne wygięcie kabłąka w rzucie z boju zbliża ostrogę do typu II/4. Pierwsza z wymienionych odmian datowana jest głównie na XI–1. połowę XII w. (chociaż pojedyncze egzemplarze takich ostróg występują aż po początek XIII w.), druga z kolei jest datowaną na 2. połowę XII–początek XIV w. (Hilczerówna 43–58). W szerokim zakresie chronologię osadnictwa na „Grobli” określa też odkrycie topora typu IVe według A. Nadolskiego (ryc. 169:3) lub typu IIB.5.2 według P.N. Kotowicza (Kotowicz 2014, 103; tegoż 2018, 79–80), datowanego na X–XIII w., jak i 2 przęślików z różowego łupku owruckiego (ryc. 169:6, 7), datowanych na terenie Polski również na X–XIII w. (Gabriel 1988A, 199–201; Sláma 1990). Przęśliki z różowego łupku wołyńskiego produkowane były na Rusi w okolicach Orwucza. Masowe ich występowanie odnotowuje się na terenie Rusi Kijowskiej, licznie występują także na obszarach zamieszkałych przez ludy bałtyjskie, jak i na terenie Polski. Stosunkowo niewielką liczbę przęślików wykonanych z tego surowca odkryto na Połabiu i w Skandynawii, brak ich natomiast zupełnie na terenach Słowiańszczyzny zachodniej, położonych na południe od linii Karpat (Gabriel 1988A, 277, lista 10, ryc. 38). Także i te zabytki nie pomagają w udzieleniu odpowiedzi na pytanie o chronologię poszczególnych faz osadnictwa.

W tej sytuacji podjęto próbę analizy porównawczej serii fragmentów naczyń z kilku warstw, co do których nie było wątpliwości, iż zostały odkryte w konkretnych jednostkach stratygraficznych. Chodzi tu o ceramikę odkrytą w kontekście stratygraficznym z drugą i trzecią fazą wału oraz najstarszy stratygraficznie obiekt (warstwę) na wykopie A–B. Precyzyjne określenie czasu wzniesienia pierwszej linii umocnień jest trudne. W warstwach trzonu wału natrafiono jedynie na kilka niecharakterystycznych skorup wczesnośredniowiecznych. Jeśli uznamy, iż między momentem wykonania tych naczyń a zdeponowaniem na wtórnym złożu ich szczątków w warstwach konstrukcyjnych wału nie upłynął zbyt długi okres, to z pewnymi zastrzeżeniami będziemy mogli podjąć próbę ramowego określenia daty wzniesienia pierwszej linii umocnień. Sięgając do analogii z przedlokacyjnego Krakowa można stwierdzić, że rodzaje ornamentów (poziome, szerokie żłobki), które reprezentują okazy z warstw konstrukcyjnych pierwszego wału na „Grobli”, pojawiają się we wczesnośredniowiecznej ceramice krakowskiej w XI w. Tak też należałoby określić najwcześniejszą z możliwych dat wzniesienia tego wału. Nie można jednak wykluczyć, iż w rzeczywistości miało to miejsce nieco później, w początkach XII w. Brak niestety przesłanek, które umożliwiłyby dokładne datowanie momentu pożaru, który strawił pierwszy wał grodu. Nie wiemy też, jaka była przyczyna tego wydarzenia. W każdym razie destrukcja wału była na tyle poważna (przynajmniej w badanym punkcie grodziska), że zdecydowano wznieść kolejne umocnienia w zupełnie innej technice. Odkryte w warstwie VII, związanej z okresem funkcjonowania drugiej fazy wału, fragmenty naczyń niosą pewien zasób informacji, dotyczących jego datowania (ryc. 171:1–8). Na podstawie analogii do ceramiki z przedlokacyjnego Krakowa można sądzić, iż przynajmniej niektóre z tych naczyń wykonane zostały nie wcześniej, niż po połowie XI w. Wskazuje na to obecność w tej serii zabytków brze-

[35] Analizy osteologiczne kości zwierzęcych z grodziska „Grobla” w Podegrodziu wykonała Mgr Grażyna Godula z Muzeum Archeologicznego w Krakowie. W przygotowaniu do druku znajduje się jej artykuł na temat wyników tych analiz. Za udostępnienie wstępnych danych statystycznych składam Autorce serdeczne podziękowania.

[36] W starszej publikacji, dotyczącej dwóch wczesnośredniowiecznych grodzisk w Podegrodziu (Poleski 1993, 249), błędnie zaklasyfikowałem ostrogę z „Grobli” do typu II/2 według Z. Hilczerówny.

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 197 05.03.2020 10:26:16

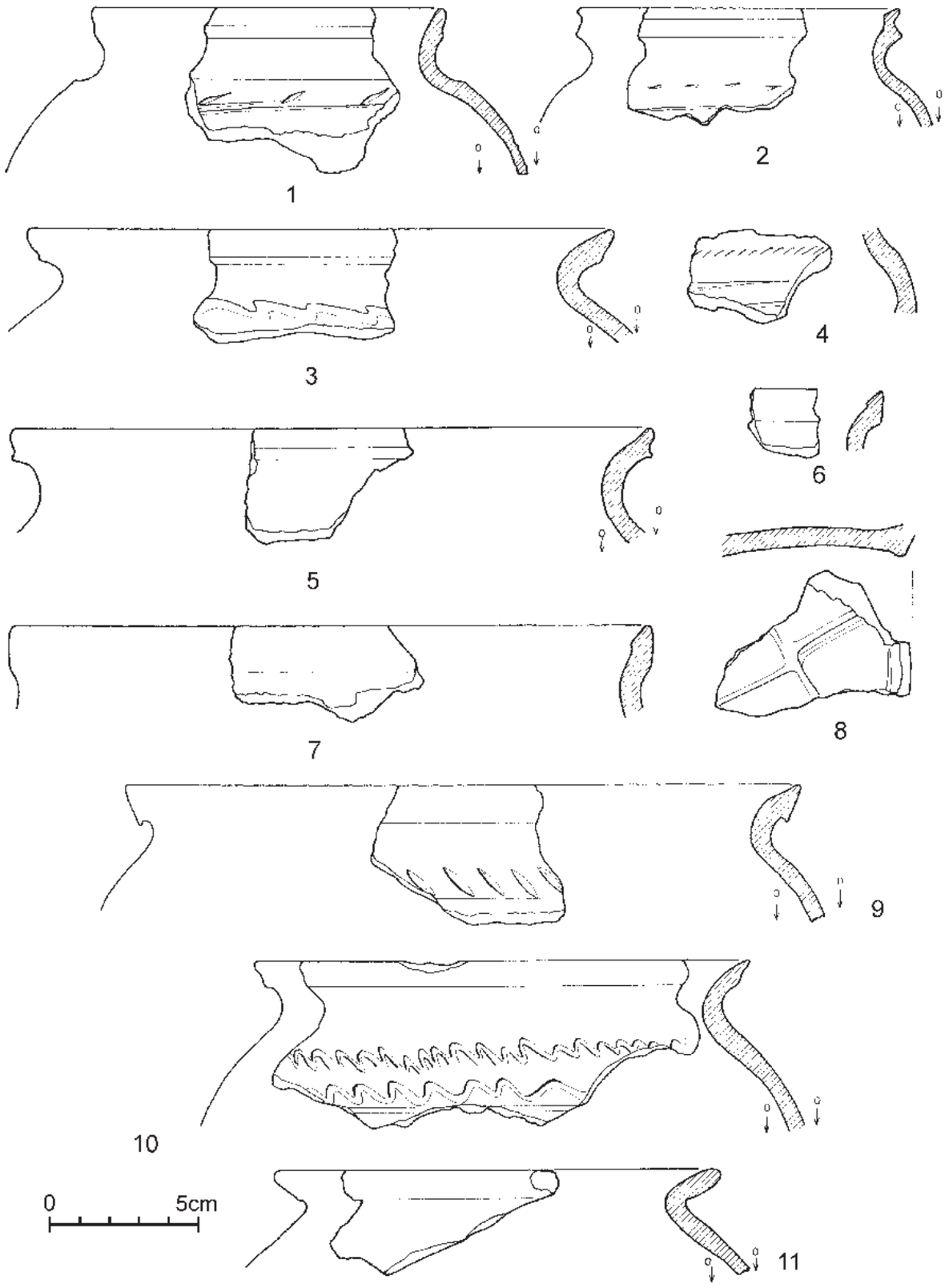

Ryc. 171. Podegrodzie, „Grobla", pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Wybór zabytków: 1–8 – wyk. I/m 4–6/głęb, 220–240 cm (warstwa VII), 9–11 – wyk. I/m 4–6/głęb. 200–220 cm (strop warstwy Va). 1–11 – glina (według: Poleski 2004B).

gu zbliżonego do typu 34 lub 35 według K. Radwańskiego (ryc. 171:2). Obiekty XI, XII, XIII, XVIa, XVIb, XVIIIa–b, XIX, oraz warstwy pakietu VIIb–c, VIII, IX, XIa powstały najprawdopodobniej przed wzniesieniem trzeciej fazy wału. Na podstawie odkrytych w tym rejonie (i na odpowiedniej głębokości) fragmentów naczyń moż-

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 198 05.03.2020 10:26:17

na przypuszczać, iż wymienione jednostki stratygraficzne powstały w XI–XII w. Chronologię trzeciej fazy wału można określić jedynie ramowo, na podstawie analizy porównawczej odkrytych w związanych z opisanym wałem warstwach fragmentów naczyń (ryc. 171:9–11, 172:1–7), na XI–XIII w. Wskazuje na to obecność wśród fragmentów naczyń z warstwy Va (strop) brzegów zbliżonego do typu 32 lub 43 według K. Radwańskiego (ryc. 172:2, 3), które w Krakowie przedlokacyjnym występowały w tak określonym przedziale czasowym. W warstwach zalegających u podstawy czwartej fazy wału, jak warstwach współczesnych jego funkcjonowaniu, natrafiono na fragmenty naczyń, które w większości należy wiązać już z XIII w. Istotne jest również odkrycie w najstarszej stratygraficznie warstwie na odcinku A (IIIe i IIIf) wśród fragmentów naczyń (ryc. 173:1–8) znaleziono partie brzegowe (ryc. 173:3, 7), zbliżone do typu 43 według K. Radwańskiego, który w ceramice z przedlokacyjnego Krakowa pojawia się najwcześniej na przełomie X i XI w.

Rozwijające się wczesnośredniowieczne osadnictwo na terenie grodu w zakreślonych powyżej ramach czasowych dzieliło się wyraźnie na kilka faz. Bardzo dobrze udokumentowana wydaje się być teza o obecności w wykopie I reliktów 4 kolejno wznoszonych (lub naprawianych) wałów. W wykopach A–B w północnej części grodziska natrafiono na pozostałości co najmniej 5 faz osadnictwa. Brak kontaktu stratygraficznego między przekopem przez wał i wykopem A–B uniemożliwia niestety podjęcie próby synchronizacji poszczególnych faz budowy wału z fazami aktywności mieszkańców grodu na terenie majdanu.

8. Badania

Grodzisko odkrył w 1902 r. W. Demetrykiewicz. Stanowisko było wizytowane przez J. Żurowskiego w 1936 r. Niewielkie badania sondażowe przeprowadził tu w 1955 r. G. Leńczyk, systematyczne prace wykopaliskowe wykonał w 1961 r. Z. Woźniak. Niewielki wykop sondażowy założył na „Grobli” również w 1966 r. A. Żaki, jednakże wyniki tych prac nie zostały opublikowane. W 1985 i 1997 r. J. Poleski i A. Szybowicz wykonali zdjęcia lotnicze tego stanowiska. Badania z lat 50-tych i 60-tych prowadzone były metodą eksploracji warstwami mechanicznymi. Ogółem na grodzisku przebadano powierzchnię około 100 m^2 (bez wykopów A. Żakiego – ich lokalizacja i wymiary nie są znane), co stanowi niespełna 3% areału stanowiska. Ze względu na sposób użytkowania rolnego powierzchni grodziska (sad) wykopy miały szerokość 1 lub 2 m, jedynie odcinek A i B z 1961 r. tworzył wykop o wymiarach 8×4 m. Niewielkie wykopy sondażowe G. Leńczyka (wykopy I–II i III) założone zostały we wschodniej i północnej części grodziska. Z. Woźniak założył wykopy A i B w narożniku NE grodziska, wykop C w narożniku W.

9. Zbiory

Miejsce przechowywania dokumentacji z badań A. Żakiego jest nieznane, zabytki z tych wykopalisk znajdują się w Muzeum Okręgowym w Nowym Sączu. Dokumentacja badań G. Leńczyka i pozyskane w ich trakcie zabytki znajdują się w Muzeum Archeologicznym w Krakowie, dokumentacja z badań Z. Woźniaka znajduje się w Zakładzie Archeologii Małopolski IAiE PAN w Krakowie, zabytki ruchome w Muzeum Okręgowym w Nowym Sączu. Dokumentacja rysunkowa z badań z lat 50-tych i 60-tych jest kompletna i wykonana została starannie, dokumentacja opisowa w niektórych przypadkach nie daje jasnej wykładni relacji stratygraficznych, widocznych na rysunkach polowych wykopów. Z wymienionych wyżej badań w archiwach nie zachowała się dokumentacja fotograficzna.

10. Literatura

Leńczyk 1962; Woźniak 1962; Poleski 1993.

11. Uwagi

Miejscowość wymieniona w źródłach pisanych po raz pierwszy w 1280 r., zapewne własność książęca, po tej dacie własność klasztoru Klarysek w Starym Sączu (Wróblewski 2016, 41).

Dotychczasowe wyniki badań wskazują bardzo wyraźnie, że trafna była hipoteza A. Żakiego (1960A, 1969–1970, 1974B), według której siedzibę sądeckiej kasztelanii, znanej ze źródeł pisanych, można identyfikować z grodziskiem na wzgórzu „Grobla” w Podegrodziu. Niezależnie od wymienionego badacza do podobnych wniosków co do identyfikacji któregoś z dwóch wczesnośredniowiecznych grodów w Podegrodziu z kasztelańskim Sączem doszła A. Rutkowska-Płachcińska (1961, 94–109). Prawdopodobne wydaje się także przypuszczenie, że w Podegrodziu jako pierwszy wzniesiono gród na wzgórzu „Zamczysko” (w ciągu XI w., zob. niżej), a dopiero po jego porzuceniu rozpoczęto budowę wałów grodu na „Grobli”. Po raz pierwszy kasztelan sądecki został wymieniony w źródłach pisanych w 1224 r. W latach 1272–1315 kasztelanowie sądeccy „znikają” ze źródeł pisanych, podobnie jak kasztelanowie bieccy (w latach 1278–1317). K. Buczek (1970, 17, przypis 67) przypuszczał, że wiązało się to ze zmianą podległości tych ziem na rzecz dominium sądeckiego, pozostającego od 1257 r. jako darowizna księcia Bolesława Wstydliwego pod władaniem jego żony, księżnej Kingi, pierwszej przeoryszy klasztoru starosądeckiego klarysek.

Sytuację stratygraficzną na stanowisku przedstawiono w podziale na poszczególne wykopy (I–II, II, A–B, C). Każdy z wykopów posiada osobną numerację

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 199 05.03.2020 10:26:17

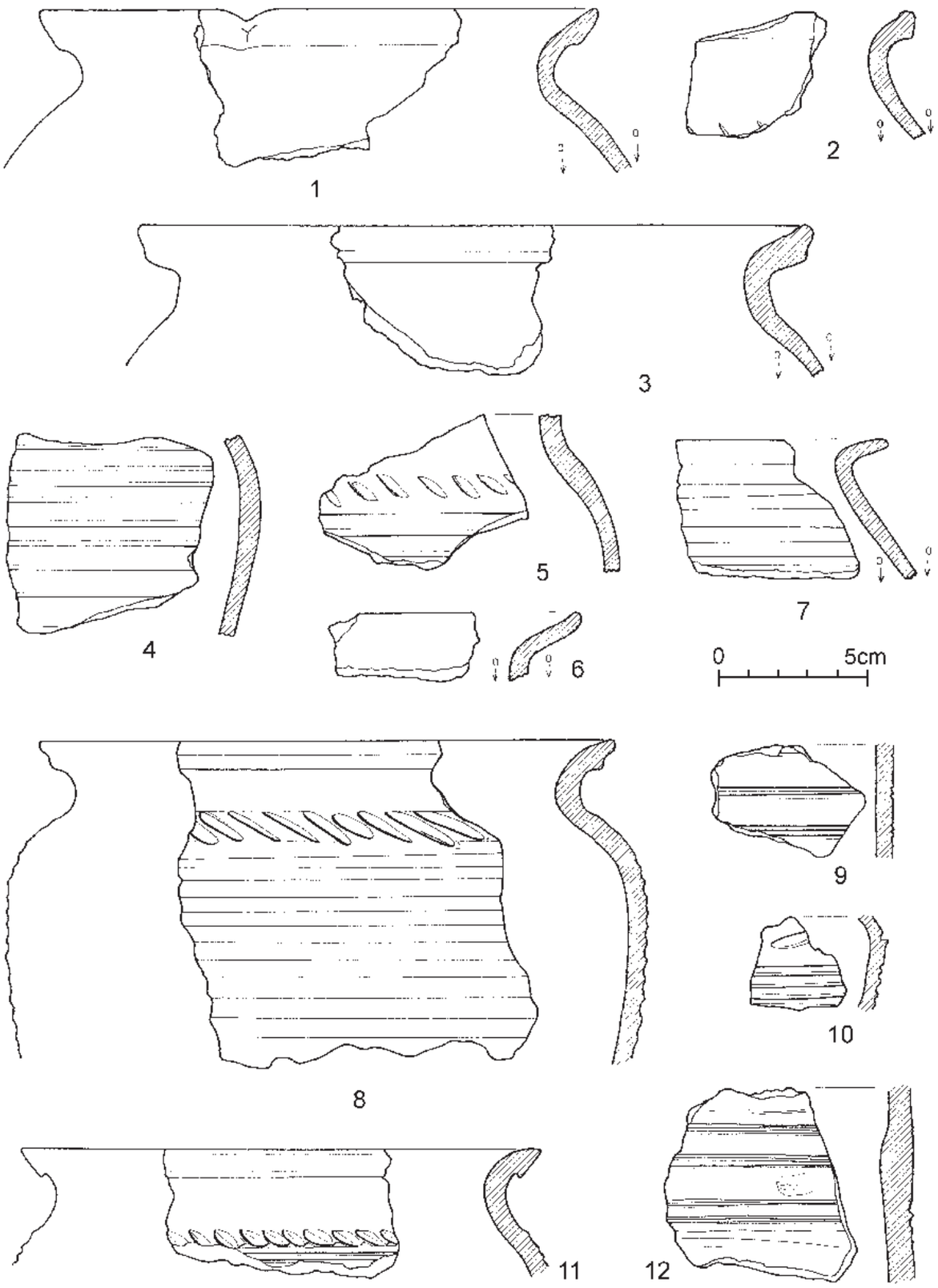

Ryc. 172. Podegrodzie, „Grobla", pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Wybór zabytków: 1–7 – wyk. I/m 4–6/głęb. 200–220 cm (strop warstwy Va), 8–12 – wyk. A/głęb. 100–120 cm (warstwa IIIe i IIIf). 1–12 – glina (według: Poleski 2004B).

warstw, a więc np. warstwa III z wykopu A nie odpowiada warstwie III z wykopu I. Oznaczenia warstw zostały wprowadzone *ex post* przez J. Poleskiego na podstawie analizy oryginalnej dokumentacji polowej. W trakcie badań wykopaliskowych warstwy i obiekty (o ile zostały wyróżnione) opisywano niekiedy słownie. Ze względu

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 200 05.03.2020 10:26:18

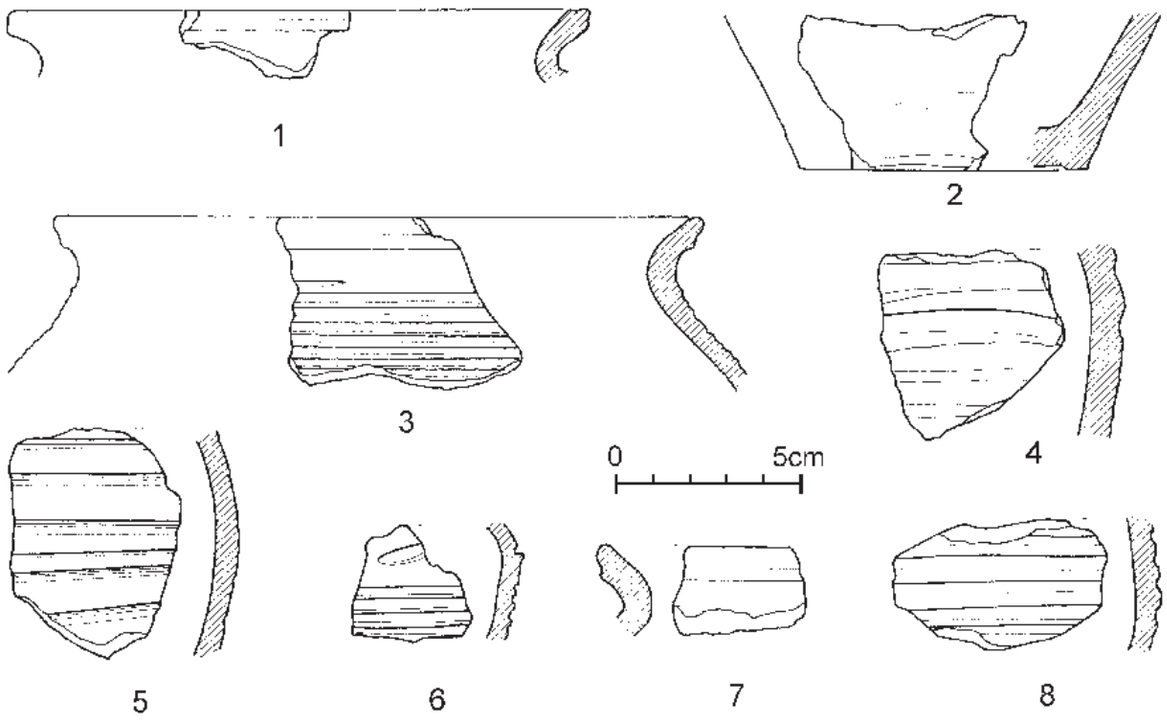

Ryc. 173. Podegrodzie, „Grobla”, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). 1–8 – wyk. A/głęb. 100–120 cm (warstwa IIIe i IIIf). 1–8 – glina.

na metodę eksploracji (warstwami mechanicznymi) wydzielano tylko warstwy głębokościowe. Spowodowało to, że w obrębie tych warstw eksplorowano często kilka warstw naturalnych. Prowadziło to w wielu wypadkach do wtórnego zmieszania zabytków ruchomych z poszczególnych jednostek stratygraficznych. Często poszczególne warstwy i obiekty zostały ujawnione dopiero w trakcie czyszczenia profili pionowych poszczególnych odcinków. Z tych właśnie powodów w większości przypadków zrezygnowano z próby przyporządkowania poszczególnym warstwom i obiektom naturalnym zabytków, co niewątpliwie w znacznym stopniu utrudniło ocenę ich chronologii bezwzględnej. Nie ulega jednak wątpliwości, iż we wszystkich warstwach i obiektach odkryto fragmenty naczyń wczesnośredniowiecznych. Odkryte w niektórych warstwach i obiektach zabytki prehistoryczne znalazły się tam przypadkowo, na wtórnym złożu. Ich obecność poświadcza jednak istnienie na stanowisku prehistorycznego etapu osadnictwa. Szczęśliwie w kilku kluczowych dla oceny chronologii osadnictwa na stanowisku miejscach G. Leńczyk i Z. Woźniak wyeksplorowali „czyste” (czyli stratygraficznie homogeniczne) zespoły zabytków (fragmentów naczyń). Pozwoliło to na podjęcie próby ramowego datowania niektórych faz osadnictwa wczesnośredniowiecznego na stanowisku. W badaniach z 1955 r. G. Leńczyk w 2 długich wykopach (I–II i III) zastosował siatkę metrów bieżących, mierzonych od ściany wykopu położonej przy wale. W opisie warstw dostosowano się do tego rodzaju oznaczeń położenia warstw i obiektów. Na stanowisku odkryto na wtórnym złożu niezbyt liczne fragmenty naczyń prehistorycznych (z końcowych stadiów epoki brązu lub wczesnej epoki żelaza, o nie do końca jasnej przynależności kulturowej, a także zabytki kultury puchowskiej).

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 202 05.03.2020 10:26:19

5 PODEGRODZIE, „Zamczysko”, gm. Podegrodzie

Numer stanowiska w miejscowości:	2 (nr 14 na ryc. 1)
Numer obszaru AZP:	111-62
Numer stanowiska w obrębie arkusza AZP:	58
Położenie:	49°34’34”N / 20°36’37”E

1. Położenie

Grodzisko położone jest w północno-zachodniej części Kotliny Sądeckiej, około 10 km na zachód od Nowego Sącza. Stanowisko zajmuje niewielki, izolowany cypel na lewym (północnym) brzegu Dunajca, na krawędzi wysoczyzny w pobliżu ujścia niewielkiego dopływu Dunajca – Barczynki (ryc. 174, 176, 177, 179). Wypłaszczenie szczytowe cypla (339,4 m n.p.m.) wyniesione jest 25–30 m ponad płaskie dno doliny, zbocza wzgórza są stosunkowo strome (ich nachylenie wynosi 35–40°). Plateau wzgórza ma kształt trapezowaty (50×45×45×20 m), jego powierzchnia wynosi około 0,25 ha (tabl. 24, ryc. 146, 151). Jest to równocześnie areał grodziska (wraz z wałami), zajmującego praktycznie całe wypłaszczenie szczytowe. Na szczycie i na zboczach wzgórza podłoże naturalne stanowi silnie spiaszczona glina zalegająca grubym, kilkumetrowym pokładem. W trakcie badań wykopaliskowych nie udało się dotrzeć do skalnego jądra wzgórza, utworzonego najprawdopodobniej z piaskowca, podobnie jak sąsiednie wzniesienia w tej części Kotliny Sądeckiej. Wzmiankowana warstwa gliny jest silnie laminowana, niektóre laminy składają się z prawie czystego piasku. Układ lamin i ich pakietów wskazuje wyraźnie, iż zostały one uformowane najprawdopodobniej w trakcie zlodowacenia karpackiego przez wody przylodowcowe (wysokość wzgórza wynosi 339,2 m n.p.m.). Na wypłaszczeniu szczytowym wzgórza humus pierwotny zachował się jedynie na niewielkim skrawku pod odcinkiem W wału, pozostała część plateau wzgórza została zniwelowana do poziomu podglebia.

2. Opis stanowiska

Pojedynczy wał grodu biegł pierwotnie wzdłuż krawędzi wypłaszczenia szczytowego wzgórza, tworząc założenie na planie trapezu z zaokrąglonymi narożnikami (ryc. 178, 180). Opisywany cypel jest oddzielony od płaskowyżu, który znajduje się na zachód od niego, naturalnym siodłem o szerokości około 30 m i głębokości około 5–7 m. Siodło to, jak wykazały badania wykopaliskowe, zostało sztucznie pogłębione w czasie budowy grodu wczesnośredniowiecznego. Obecnie tzw. sucha fosa jest całkowicie zamyta materiałem spłukiwanym w trakcie procesu stokowego z płaskowyżu, a także zapełniona materiałem z silnie rozoranego zachodniego odcinka wału. Wały grodziska są obecnie prawie całkowicie niewidoczne, gdyż zostały w znacznej mierze zniwelowane w trakcie prac polowych, prowadzonych tu co najmniej od końca XVIII w. Mimo to jeszcze dzisiaj różnica wysokości między koroną zachodniego odcinka wału i obecnym dnem siodła (zamytą fosą) wynosi około 4 m. Odsłonięte w trakcie prowadzonych w 1991 r. badań dno fosy zalega około 4 m poniżej stropu jej wypełniska, a więc pomimo silnego zniszczenia wału przewyższenie pomiędzy jego koroną i dnem fosy wynosi około 8 m.

3. Stratygrafia stanowiska

Sytuację stratygraficzną na stanowisku przedstawiono w podziale na sektory, omawiając warstwy i obiekty w poszczególnych wykopach lub ciągach odcinków, tworzących pewną całość, np. przekopy przez poszczególne odcinki wału, przekopy wzdłuż głównych osi grodziska, pojedyncze szurfy. Na stanowisku przyjęto dwa ciągi numeracji warstw – pierwszy dla wykopów G. Leńczyka i A. Kraussa (dla każdego wykopu osobna numeracja warstw), drugi dla wykopów Z. Woźniaka i R. Madydy-Legutko i J. Poleskiego. Niektóre warstwy uchwycono w obu ciągach wykopów, co powoduje, iż ta sama warstwa na różnych wykopach posiada inną numerację. Należy podkreślić, iż dla sytuacji stratygraficznej,

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 203 05.03.2020 10:26:19

Ryc. 174. Podegrodzie, „Zamczysko", pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Położenie stanowiska (fragment mapy 1:25 000, według danych Głównego Ośrodka Danych Geodezyjnych i Kartograficznych)).

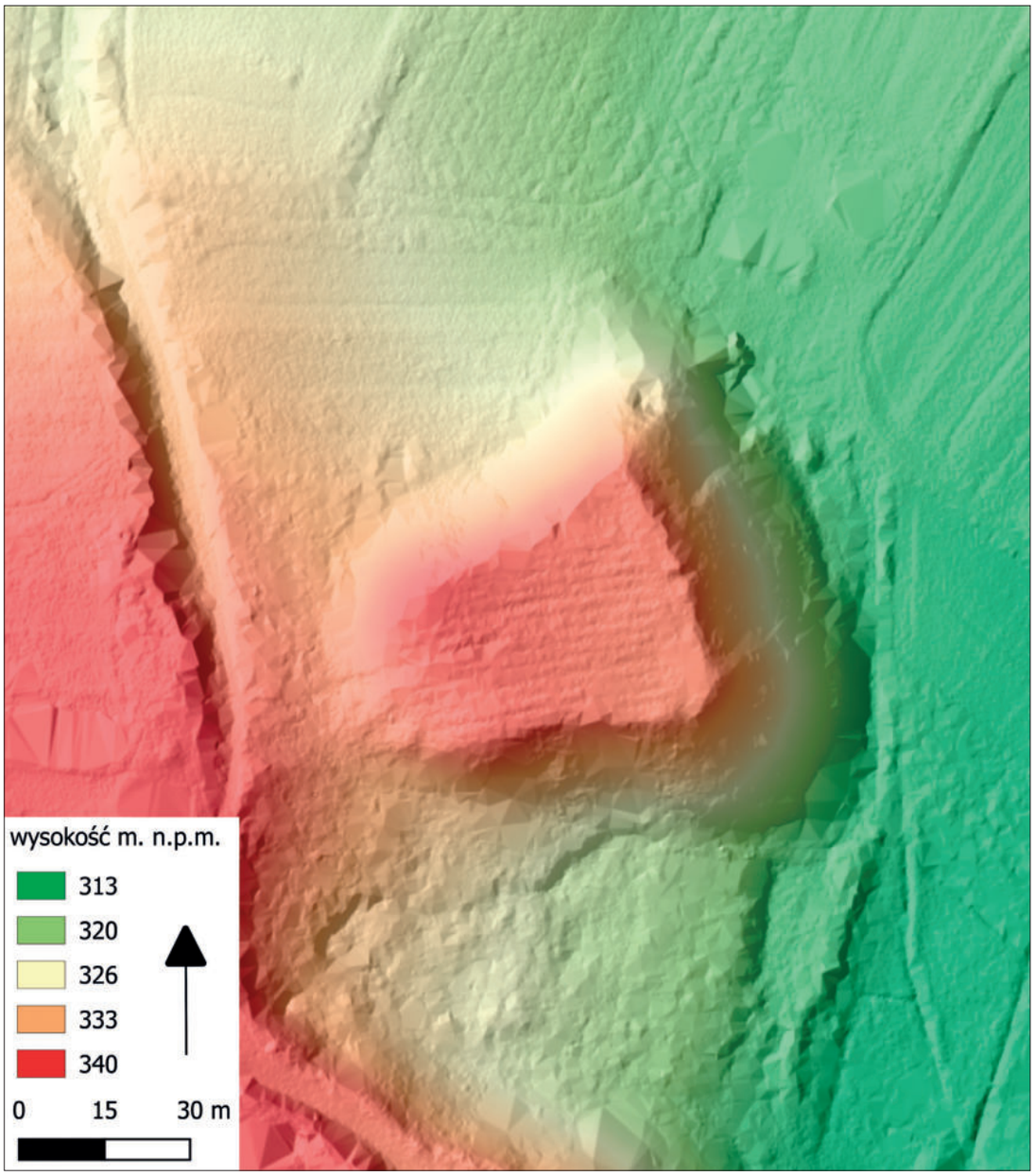

Ryc. 175. Podegrodzie, „Zamczysko", pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Numeryczny model terenu (na podstawie materiałów Centralnego Ośrodka Danych Geodezyjnych i Kartograficznych przygotował D. Stefański).

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 204 05.03.2020 10:26:27

Ryc. 176. Podegrodzie, „Zamczysko”, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Grodzisko na józefińskiej mapie Galicji z lat 1779–1783 (według: „Galicja…” 2013, t. 2, cz. B, sekcja 43).

Ryc. 177. Podegrodzie, „Zamczysko”, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Grodzisko na wojskowej mapie z 1900–1901 r. (sekcja Neu Sandez).

Ryc. 178. Podegrodzie, „Zamczysko”, pow. Nowy Sącz, stan. 1 (grodzisko). Zdjęcie lotnicze grodziska od strony N (według: Poleski 2004B).

rozpoznanej w trakcie badań G. Leńczyka, A. Kraussa i Z. Woźniaka, skonstruowałem system numeracji warstw i obiektów *ex post*, na podstawie analizy dokumentacji rysunkowej i opisowej badań. Taki tryb postępowania wynika z mechanicznej metody eksploracji warstw w trakcie wymienionych powyżej badań, co z kolei spowodowało niemożność wydzielenia większości warstw w trakcie prac wykopaliskowych. Analiza dokumentacji ujawniła, iż znaczna liczba warstw i obiektów uchwycona została dopiero po oczyszczeniu profili pionowych poszczególnych wykopów[37]. W trakcie badań prowadzo-

[37] Stwierdzenia tego nie powinien Czytelnik traktować jako zarzutu z mojej strony w odniesieniu do autorów starszych badań. Przeprowadzone przeze mnie i Prof. dr. hab. R. Madydę-Legutko badania weryfikacyjne na stanowisku „Zamczysko” ujawniły, że znaczna część nawarstwień w obrębie wałów grodziska jest trudna do precyzyjnego wyróżnienia. Jest to związane z procesem powstawania tych nawarstwień, w większości już po spaleniu wału. Akumulacja nawarstwień wewnątrz obwodu wału spowodowana była w pewnym stopniu naturalnymi procesami rozmywania rozwalisk umocnień, lecz przede

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 205 05.03.2020 10:26:28

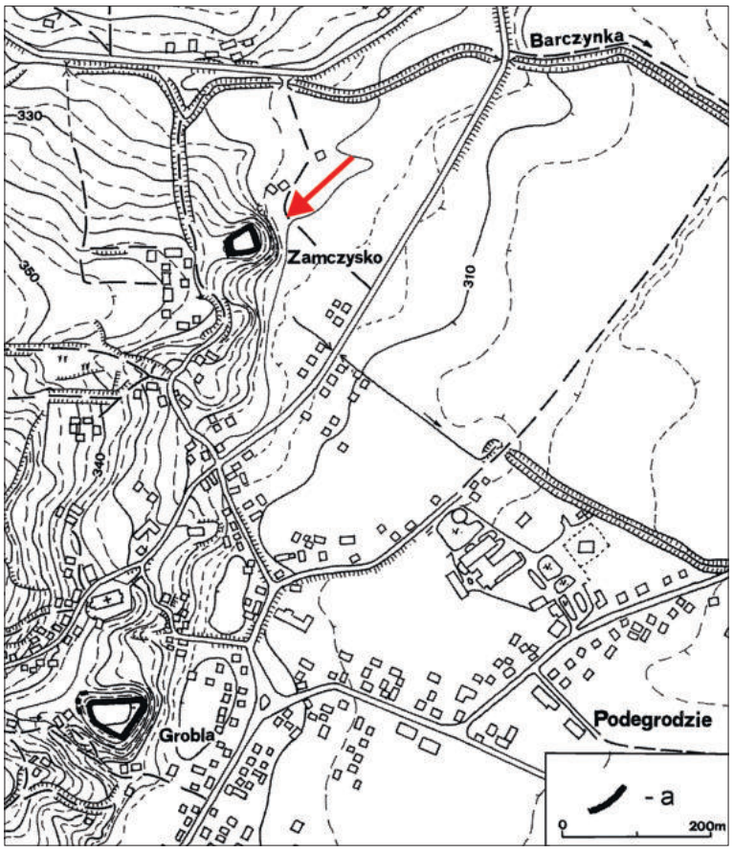

Ryc. 179. Podegrodzie, pow. Nowy Sącz, położenie grodzisk, stan. 1 („Grobla") i 2 („Zamczysko"). Według: Poleski 2004B.

nych w 1991 r. warstwy i obiekty wydzielano w trakcie eksploracji metodą stratygraficzną, nawiązując ich numerację do ciągu numeracji warstw z badań Z. Woźniaka. W związku z przebadaniem stanowiska w większości metodą warstw mechanicznych (miąższości 20 cm) nie było możliwe przedstawienie układu morfologicznego stropów poszczególnych nawarstwień w rzucie ortogonalnym z góry w postaci mikromap poziomicowych. W tej sytuacji na planie stanowiska przedstawiono głównie obiekty wkopane w calec i konstrukcje wału. Zabytki ruchome w zdecydowanej większości przypadków (poza badaniami prowadzonymi w 1991 r.) zbierano z poszczególnych warstw mechanicznych z powierzchni całych odcinków. Jedynie w wyjątkowych sytuacjach udało się powiązać je w trakcie badań z konkretnymi warstwami lub obiektami, które nie były wkopane w calec. W obiektach wkopanych w calec materiały archeologiczne metrykowano poprawnie. We wszystkich tych obiektach odkryto fragmenty naczyń wczesnośredniowiecznych, jak i (dość często) pojedyncze fragmenty naczyń prehistorycznych.

W **wykopie 1** natrafiono na jądro zachodniego odcinka wału grodziska (ryc. 181:A). Wał ten od tej strony miał formę ziemnego nasypu, na którym najprawdopodobniej umieszczona była drewniano-ziemna konstrukcja przedpiersia (wał ten został w całości przekopany w trakcie badań prowadzonych w 1991 r.). Warto podkreślić, że w wykopie 1 nie natrafiono na jakiekolwiek ślady elementów drewnianych wału. Układ lamin tworzących trzon nasypu wału (warstwa II i IIa) wskazuje wyraźnie, iż został on usypany z warstw humusu pierwotnego i gliny calcowej podłoża, najprawdopodobniej czerpanych z najbliższego sąsiedztwa wznoszonych umocnień. Nie jest całkowicie jasne, czy G. Leńczyk osiągnął na opisanym wykopie poziom calca. Wykop ten objął jedynie centralną partię nasypu wału, a więc nie wiadomo, jak w tym miejscu wyglądały jego partie zewnętrzne i wewnętrzne. Sytuacja stratygraficzna na **wykopie 2** (ryc. 181:B) była identyczna jak na wcześniej opisanym wykopie 1, w związku z czym interpretacja nawarstwień jest także identyczna. W tym miejscu (w pobliżu narożnika SW wału) nie osiągnięto poziomu calca, w związku z czym zachowana miąższość warstwy II (szaniec ziemny, tworzący podstawę wału drewnianoziemnego) może przekraczać 1 m. W **wykopie 4**, umiej-

wszystkim stałym ich rozorywaniem. Powodowało to stałe narastanie warstwy silnie shumusowionej ziemi, w której granice między poszczególnymi warstwami i laminami były trudne do wyróżnienia. Proces identyfikacji poszczególnych jednostek stratygraficznych był łatwiejszy w przypadku analizy przekrojów pionowych nawarstwień, co znalazło również odzwierciedlenie w dokumentacji polowej badań, przeprowadzonych przez A. Kraussa, G. Leńczyka i Z. Woźniaka.

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 206 05.03.2020 10:26:28

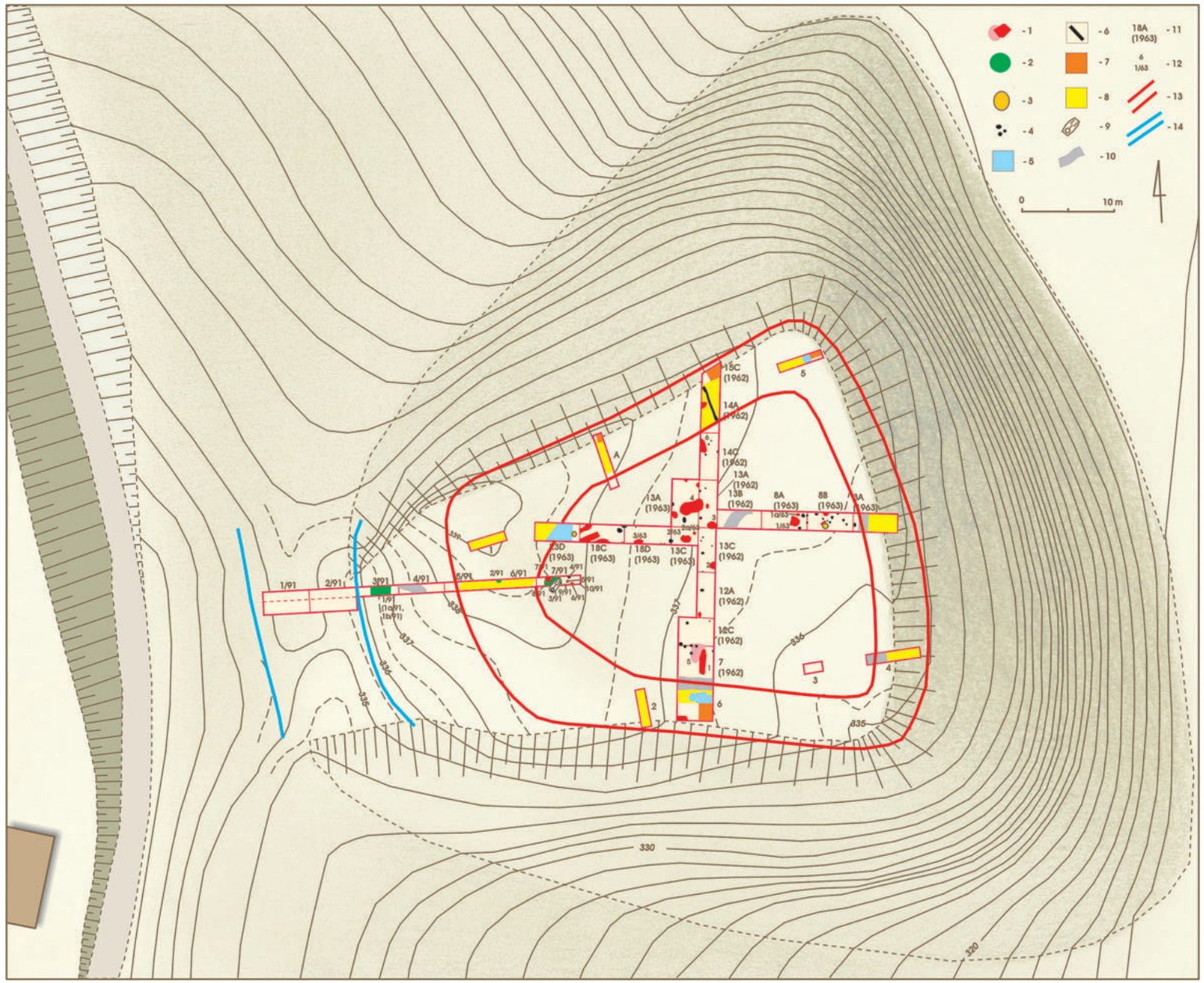

Ryc. 180. Podegrodzie, „Zamczysko", pow. Nowy Sącz, stan. 2 (grodzisko). Plan wypłaszczenia szczytowego grodziska, rozplanowanie wykopów i lokalizacja obiektów. 1 – obiekty wczesnośredniowieczne, synchroniczne z okresem istnienia wału, 2 – obiekty prehistoryczne, 3 – obiekty wczesnośredniowieczne młodsze od okresu istnienia wału, 4 – dołki posłupowe, 5 – bruki kamienne, 6 – pozostałości drewnianych konstrukcji skrzyniowych wału, 7 – warstwa polepy, 8 – gliniasto-piaszczyste relikty wału, odsłonięte w trakcie badań wykopaliskowych, 9 – grób szkieletowy, 10 – wkopy nowożytne (okopy), 11 – oznaczenia wykopów archeologicznych, 12 – oznaczenia obiektów archeologicznych, 13 – rekonstruowany przebieg wału, 14 – „sucha" fosa (według: Poleski 2004B).

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 207 05.03.2020 10:26:29

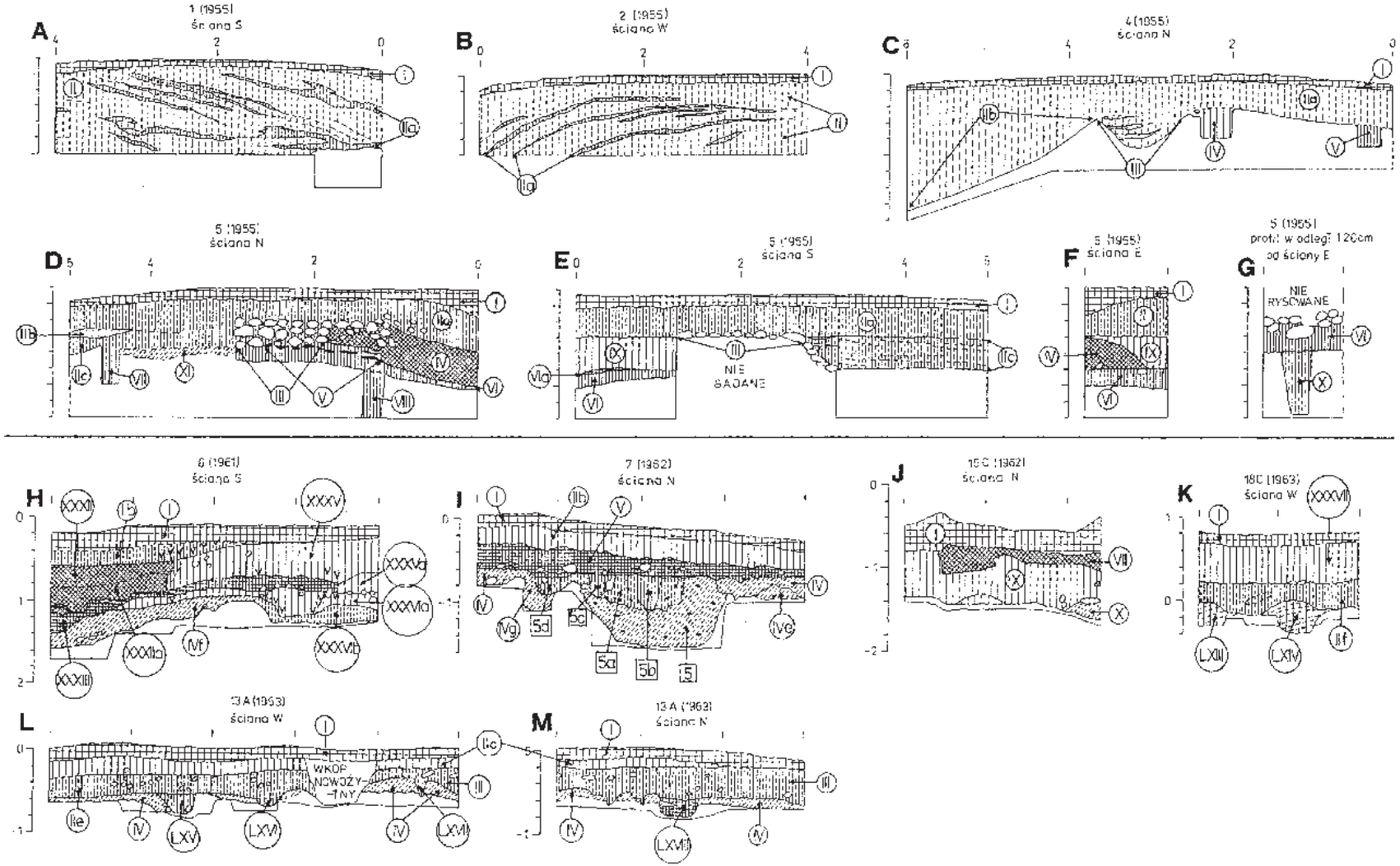

Ryc. 181. Podegrodzie, „Zamczysko", pow. Nowy Sącz, stan. 2 (grodzisko). A – profil S wykopu 1 z 1955 r., B – profil W wykopu 2 z 1955 r., C – profil N wykopu 4 z 1955 r., D – profil N wykopu 5 z 1955 r., E – profil S wykopu 5 z 1955 r., F – profil E wykopu 5 z 1955 r., G – profil w odległości 1,2 m od E ściany wykopu 5 z 1955 r., H – profil S wykopu 6 z 1961 r., I – profil N wykopu 7 z 1962 r., J – profil N wykopu 15C z 1962 r., K – profil W wykopu 18C z 1963 r., L – profil W wykopu 13A z 1963 r., M – profil N wykopu 13A z 1963 r. (sygnatury jak na ryc. 164). Według: Poleski 2004B.

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 208 05.03.2020 10:26:30

scowionym na wschodnim odcinku wału, nie natrafiono na jednoznacznie dające się zinterpretować pozostałości wału (ryc. 181:C). Wykop został umiejscowiony dokładnie w tym rejonie, w którym wał ten zapewne przebiegał (wynika to z położenia resztek wału w sąsiednich wykopach – 6 z 1961 r. i 3A z 1963 r.). Najprawdopodobniej resztką wypełniska wału jest warstwa IIa, jednak nie jest jasne, w którym właściwie miejscu przechodzi ona w warstwę podestrukcyjną wału. W związku z tym za zachodnią granicę wypełniska wału przyjęto orientacyjnie granicę obiektu IIb. Wał w tym miejscu wymaga dokładniejszego rozpoznania drogą badań wykopaliskowych. **Wykop 3** umiejscowiony został nieco na zachód od wykopu 4, a więc już na majdanie grodu, poza obrębem wału. W trakcie eksploracji G. Leńczyk nie natrafił pod humusem nowożytnym na warstwy kulturowe lub obiekty archeologiczne. Bezpośrednio pod humusem zalegał calec. **Wykop 5** założono w NE narożniku wału grodziska (ryc. 181:D–G), odsłaniając jego zewnętrzną partię. Różnił się on od zachodniego odcinka umocnień techniką budowy, gdyż nie stwierdzono tu (podobnie, jak na północnym i południowym odcinku wału) istnienia ziemnego nasypu bez konstrukcji drewnianych. Wypełnisko wału stanowiły najprawdopodobniej warstwy IIa, IIb i IIc. Od strony zewnętrznej wał wzmocniony został na tym odcinku rodzajem „suchego muru” (warstwa III), jednak najprawdopodobniej szalowanego od zewnątrz konstrukcjami drewnianymi (szalunek ten wspierał zapewne uchwycony w N profilu słup VIII)). Nie jest znana pierwotna szerokość ani wysokość wału w tym miejscu. Wyniki badań z 1962 i 1963 r. dowodzą, iż szerokość umocnień wynosiła prawie 5 m. Od strony zewnętrznej do wału przylegała warstwa popożarowa (IV), do której z kolei przylegała warstwa gliny (IX), również „opierająca się” o ścianę zewnętrzną wału. Powtarzalność tego rodzaju sekwencji warstw przed wałem (wyk. A, odc. 6 i 14A–15C) nakazuje zastanowić się, czy nie mamy tu do czynienia z rodzajem drewniano-ziemnych „skarp” wzmacniających wał od strony zewnętrznej. „Skarpy” te miały prawdopodobnie za zadanie zapobiegać się osuwaniu umocnień na zewnątrz po stromiźnie stoków wzgórza, na którym położony był gród. Po spaleniu wału pustki pomiędzy „skarpami” wypełniła zmyta z rozwalisk umocnień wału polepa, tworząc warstwy takie, jak opisana tu warstwa IV.

Odcinki 6 (1961 r.), **7 (1962 r.)** i **12C (1962 r.)** przecięły południowy odcinek wału (ryc. 181:H, I, 182). Uchwycono tu, podobnie jak w wykopie 5, opisaną już wcześniej konstrukcję gliniano-drewnianych „skarp”, podtrzymujących ścianę zewnętrzną wału. W tym miejscu grodziska okopy z okresu ostatniej wojny zniszczyły kontekst stratygraficzny pomiędzy zewnętrzną i wewnętrzną partią wału, w związku z tym nie jest jasne, czy warstwy V i IIb stanowiły w rzeczywistości wypełnisko wału. Za taką ich interpretacją przemawiają wyniki badań północnego odcinka wału grodziska (zob. niżej). W każdym razie bardzo charakterystyczna jest warstwa polepy (XXXI i XXXIa), wypełniająca „pustkę” pomiędzy opisanymi wcześniej „skarpami” przed zewnętrzną ścianą wału. Również bardzo istotne jest odkrycie fragmentu swego rodzaju „suchego” muru w zewnętrznej partii wału, mającego również swój odpowiednik na wykopie 5. Zwraca uwagę brak humusu pierwotnego pod wałem. Wydaje się, iż teren ten przed budową umocnień został celowo zniwelowany. W związku z tym, że większość obiektów i warstw zalegających pod wałem została zidentyfikowana dopiero w profilach głównych wykopów (warstwy i obiekty IVf, XXXIII, XXXIIIa, XXXIIIb, XXXVI, XXXVIa, XXXVIB), po pełnej eksploracji nawarstwień, nie możemy stwierdzić, czy warstwy te i obiekty wiązać należy z wczesnośredniowiecznym etapem osadnictwa na stanowisku, czy też są to ślady osadnictwa prehistorycznego (brak możliwości dokładnego przyporządkowania odkrytych tu nielicznych fragmentów naczyń do konkretnych jednostek stratygraficznych). W obiektach 1 i 5 (położonych w pobliżu domniemanej wewnętrznej ściany wału) natrafiono na fragmenty naczyń wczesnośredniowiecznych, w związku z czym zasadne staje się pytanie o relację czasową między okresem użytkowania tych obiektów a momentem budowy wału. Nie można całkiem wykluczyć możliwości, iż obiekty te powstały przed budową wału. Odkryte w nich fragmenty naczyń wskazują jednak, iż musiało mieć to miejsce już po X w. Należy podkreślić, iż analiza stratygrafii poziomej i pionowej nawarstwień kulturowych ma wykopie 7 i 12C (ryc. 181:I) wskazuje wyraźnie na wielofazowość procesu osadniczego w tym miejscu. Podkreślić należy, że wszystkie odkryte tu obiekty wiązać należy z wczesnośredniowiecznym epizodem zasiedlenia stanowiska. Obiekty te funkcjonowały przed zniszczeniem przez pożar wału grodu. Najstarszy „stratygraficznie” był w tym rejonie obiekt 1, w którego wypełnisko wkopano obiekt 5. W górną partię wypełniska tego ostatniego obiektu wkopana została niewielka jama 5a (uchwycono ją jedynie w profilu N wykopu 7). W okresie funkcjonowania obiektu 5 tuż na W od niego wkopany został w podłoże pionowy słup IVg. Ostatnim etapem działalności mieszkańców grodu przed spaleniem wału było wkopanie w wypełniska wspomnianych obiektów 5a i IVg kilku pionowych słupów (obiekty 5b, 5c, 5d, 5f). W tym miejscu należy podkreślić, iż w pobliżu ściany E wykopu 7, na głębokości około 50 cm (a więc chyba na granicy warstw IIb i V), odsłonięto skupienie polepy i węgielków drzewnych o powierzchni około 1,5 m^2. Brak opisu tej struktury nie pozwala odpowiedzieć na pytanie, czy mamy tu do czynienia ze śladem obiektu (mieszkalnego? – palenisko?) młodszego od wału, czy też jest to skupienie polepy i węgielków drzewnych na wtórnym złożu, w wypełnisku wału. Nie można też całkowicie odrzucić możliwości, iż były to ślady pożaru wału.

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 209 05.03.2020 10:26:30

Odcinki 12A, 13C i 13A z 1962 r. i 13A z 1963 r. tworzyły przekop przez majdan grodziska po linii N–S (ryc. 181:L, M, 182). Sytuacja stratygraficzna w centralnej partii majdanu grodziska jest stosunkowo nieskomplikowana. Najprawdopodobniej podczas budowy wału grodu zniwelowano prawie całą powierzchnię plateau wzgórza, wykorzystując pobraną ziemię do wypełnienia skrzyń wału i usypania szańca ziemnego pod właściwy wał drewniano-ziemny od strony zachodniej. W związku z tym ewentualne starsze obiekty i warstwy prehistoryczne zostały w tym czasie zniszczone. Odkryte w tym rejonie obiekty – jamy (2, 3, 4, 6, 12A1, XIIIA5, LXV) i dołki posłupowe – należy wiązać z okresem funkcjonowania obwałowań. Niektóre z tych obiektów być może powstały nieco wcześniej, ale już po X w. (wskazuje na to analiza porównawcza odkrytych w nich nielicznych fragmentów naczyń). Do wytworzenia się warstw III, II i IIc (w tej kolejności !) doszło najprawdopodobniej po zniszczeniu wału. Warstwy te powstały w wyniku naturalnego rozmywania rozwalisk obwałowań, ich miąższość na całej powierzchni majdanu grodziska wynosiła od 50 do 100 cm. Zagadkowo w związku z tym przedstawia się prawie pionowa granica między warstwą II i III na odc. 13A z 1962 r. Być może jest to ślad po jakiejś późniejszej niwelacji majdanu grodziska. Obecny stan rozpoznania tej partii stanowiska nie pozwala jednoznacznie zinterpretować opisaną relację stratygraficzną między warstwami. Należy podkreślić, iż na opisanych odcinkach nie natrafiono na wczesnośredniowieczne obiekty, które powstały już po zniszczeniu wału grodu.

Przekrój przez północną część obwodu wału obejmował **odcinki 14C, 14A i 15C z 1962 r.** (ryc. 181:J, 182). W opisywanym przekopie przez północny odcinek wału stwierdzono istnienie obiektów (kilku niewielkich jam i dołków posłupowych) i warstw poprzedzających budowę umocnień grodu (7, IX, IXa, IXb, IXc, X, XI, XIa, XII, XX, XXII). Z powodu niewielkiej frekwencji zabytków, jak i przyjętej metody eksploracji, nie udało się definitywnie rozstrzygnąć które z opisanych powyżej warstw i obiektów pod wałem należy wiązać z prehistorycznym etapem osadnictwa na stanowisku, które zaś z wczesnym średniowieczem. W odniesieniu do warstw XVII, XVIII i XIX bardziej prawdopodobne wydaje się przypuszczenie, że wiążą się one konstrukcyjnie z wałem. Opisywany odcinek obwałowań zachował się, pomimo jego znacznego zniwelowania, w dobrym stanie. Wypełnisko wału tworzyła warstwa VI i prawdopodobnie zalegające pod nią warstwy VI, XVII, XVIII, XIX. Udało się stwierdzić, iż wał grodziska (poza odcinkiem zachodnim, od strony fosy) miał konstrukcję skrzyniową, gdyż zachowały się zbutwiałe resztki kilku (najpewniej trzech) najniższych belek ściany biegnącej pod kątem prostym w stosunku do biegu wału, czyli najpewniej ściany rozdzielającej dwie sąsiadujące ze sobą skrzynie (belki te uchwycono w profilu W ara 14C, w obrębie warstwy XVIIIa). W badanym punkcie szerokość wału wynosiła nieco ponad 5 m. Wypełnisko wału stanowiły warstwy gliny, pobieranej z najbliższego sąsiedztwa wznoszonych umocnień, z majdanu grodu (VI, VIa, VIb). Pionową, drewnianą, zewnętrzną ścianę wału (zachował się fragment dolnej, zwęglonej belki tej ściany) wspierały opisane już wcześniej gliniano-drewniane „skarpy". Również w tym przekopie stwierdzono ślady gwałtownego pożaru wału (VII). Na opisanych powyżej trzech odcinkach nie stwierdzono istnienia wyraźnych śladów osadnictwa młodszego od okresu funkcjonowania umocnień grodu.

Przekrój przez wschodni odcinek wału (**odcinek 3A z 1963 r.**) nie został doprowadzony do calca (ryc. 183:B, C). W związku z tym nasze informacje o stratygrafii tego odcinka są ułamkowe. Nie ulega jednak wątpliwości, iż uchwycono w tym miejscu górne partie wału (warstwa XXXVIII, XXXIX). Relacje stratygraficzne między nawarstwieniami na majdanie grodziska i warstwami wału zostały niestety przerwane przez okop z 1945 r. Konstrukcja wału na opisywanym odcinku była w zasadzie identyczna, jak na wykopie 5 z 1955 r., to znaczy, że zewnętrzna ściana wału była wspierana przez opisane wcześniej gliniano-drewniane „skarpy".

Przekrój przez majdan grodziska po osi E–W tworzyły **odcinki 8B, 8A, 13B, 13C, 18D, 18C z 1963 r.** (ryc. 181:K, 183) Eksploracja nawarstwień ujawniła dość skomplikowaną sytuację stratygraficzną. Podobnie, jak w innych punktach grodziska (poza zachodnim odcinkiem wału) nie stwierdzono na plateau grodziska występowania humusu pierwotnego. Oznacza to, iż teren stanowiska został celowo zniwelowany. Akcję niwelacyjną należy łączyć z okresem budowy umocnień grodu. Nieco odmiennie przedstawia się sprawa w przypadku kompleksu warstw XL i zalegających pod nimi obiektów na odc. 8B i 8A z 1963 r. Jeśli obiekty te i warstwy kompleksu XL (najstarsze stratygraficznie w opisywanym przekopie) powstały przed wczesnym średniowieczem i wiązać je należy z prehistorycznym etapem osadnictwa na stanowisku, to również i pod tymi warstwami nie natrafiono na humus pierwotny. Za prehistoryczną metryką opisanego kompleksu warstw przemawia odkrywanie na odc. 8B skorup wczesnośredniowiecznych jedynie do głębokości 50 cm. W świetle przedstawionych powyżej hipotez, dotyczących chronologii pakietu warstw XL, równie zagadkowo przedstawia się też chronologia wkopanych w calec na odc. 8B jam i dołków posłupowych. Biorąc jednak pod uwagę, że humus pierwotny zachował się jedynie pod zachodnim odcinkiem wczesnośredniowiecznego wału, jak i fakt, że na żadnym z badanych wykopów nie natrafiono na dające się jednoznacznie zinterpretować relikty prehistorycznych fortyfikacji, na obecnym etapie badań kompleks warstw XL uznać jednak należy za związany z wczesnośredniowiecznym etapem zasiedlenia wzgórza „Zamczysko". Poza wspomnianym odcinkiem pozostałe warstwy i obiekty wiążą się z wcze-

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 210 05.03.2020 10:26:30

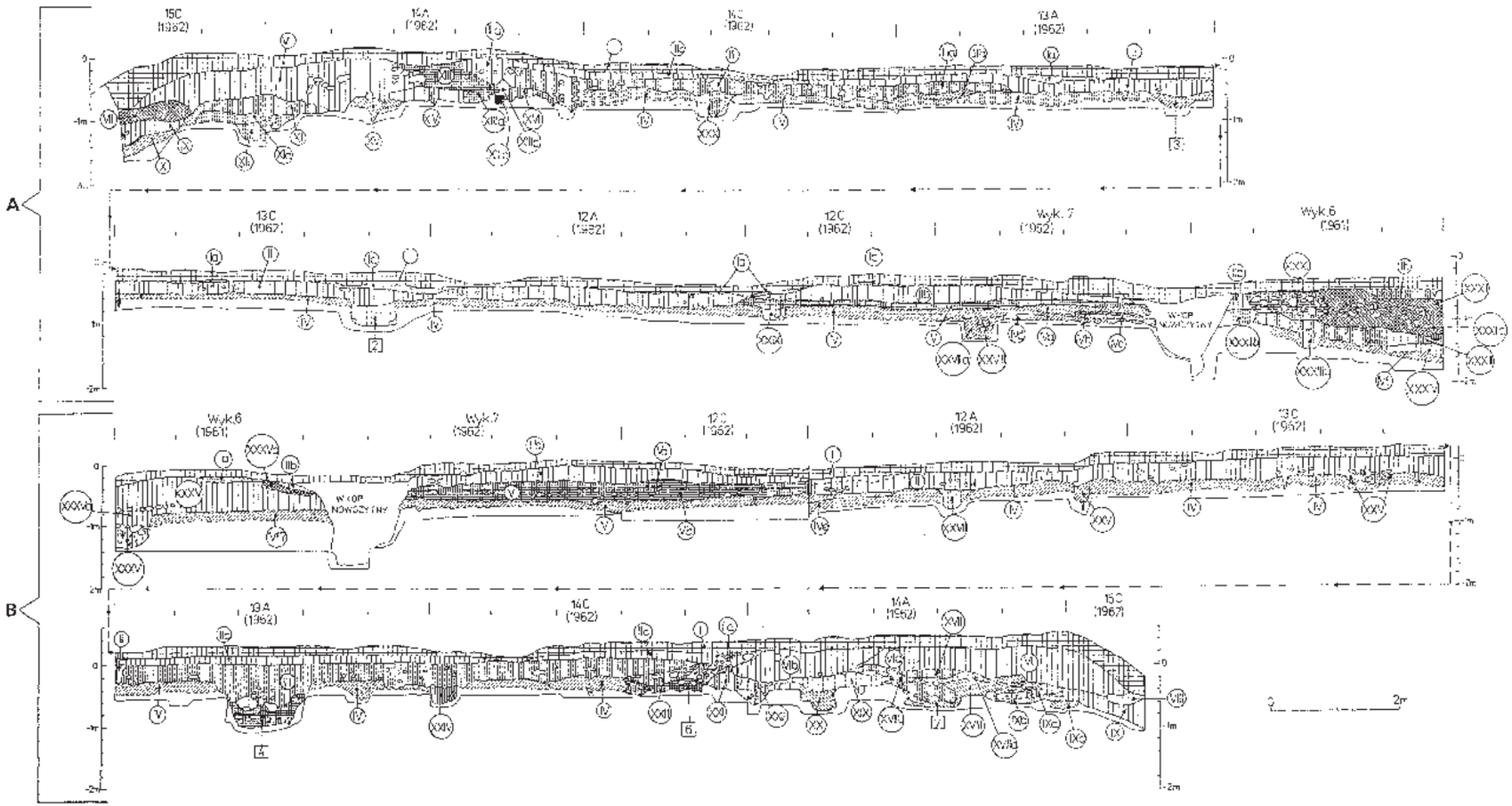

Ryc. 182. Podegrodzie, „Zamczysko", pow. Nowy Sącz, stan. 2 (grodzisko). A – profil wschodni wykopów 6 z 1961 r. i 7, 12C, 12A, 13C, 13A, 14C, 14A, 15C z 1962 r., B – profil zachodni wykopów 6 z 1961 r. i 7, 12C, 12A, 13C, 13A, 14C, 14A, 15C z 1962 r. (sygnatury jak na ryc. 164). Według: Poleski 2004B.

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 211
05.03.2020 10:26:31

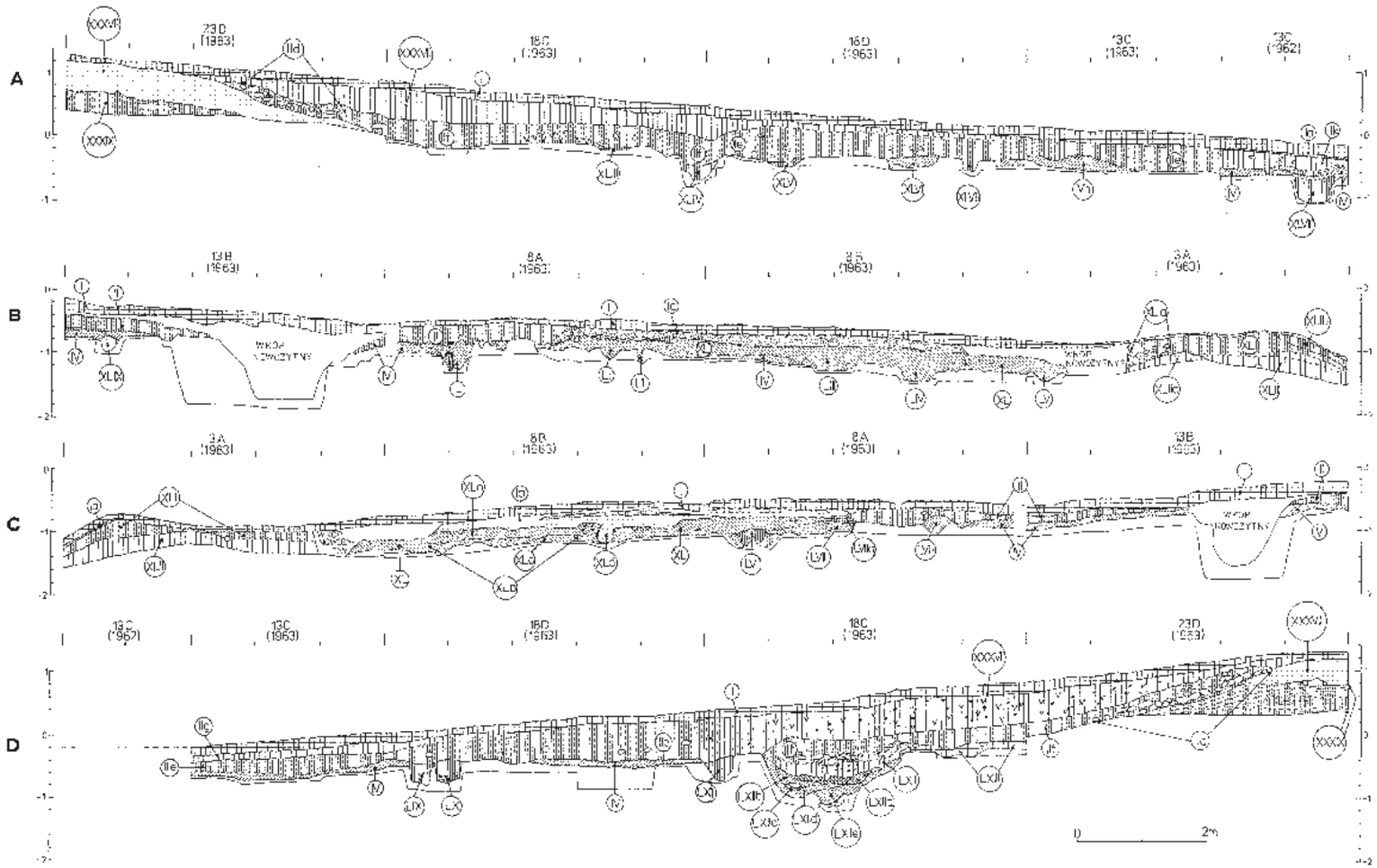

Ryc. 183. Podegrodzie, „Zamczysko”, pow. Nowy Sącz, stan. 2 (grodzisko). A – profil północny wykopów 13C z 1962 r. i 13C, 18D, 18C, 23D z 1963 r., B – profil północny wykopów 13B, 8A, 8B, 3A z 1963 r., C – profil południowy wykopów 13B, 8A, 8B, 3A z 1963 r., D – profil południowy wykopów 13C z 1962 r. i 13C, 18D, 18C, 23D z 1963 r. (sygnatury jak na ryc. 164). Według: Poleski 2004B.

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 212 05.03.2020 10:26:31

snośredniowiecznym etapem osadnictwa na stanowisku. Większość z nich funkcjonowała zapewne w okresie istnienia wału grodu, jedynie w odniesieniu do obiektów 8B1 z odc. 8B i 23D1 z odc. 23D (niewielkie, koliste paleniska) można wysunąć przypuszczenie, że powstały one już w bliżej nieokreślonym czasie po spaleniu umocnień. Przekrój przez zachodni odcinek wału na **odcinku 23D z 1963 r.** nie przyniósł nowych danych, które pozwoliłyby wyjaśnić technikę jego budowy (ryc. 183). Potwierdzono znane już z badań z 1955 r. fakty – zachodni odcinek wału (od strony „suchej” fosy) posiadał odmienną od pozostałych konstrukcję. Jego podstawę tworzył znacznej szerokości ziemny szaniec bez widocznych w nim pozostałości drewnianych konstrukcji (zachowana wysokość – nieco ponad 1 m). Być może śladem wzmacniania powierzchni wału był luźny bruk kamienny, odkryty w spągu warstwy IId. Istotnym dopełnieniem obrazu dynamiki osadnictwa wczesnośredniowiecznego na stanowisku stało się odkrycie wspomnianego powyżej obiektu 23D1 (w stropowych partiach warstwy IId). Powstało ono już po zniszczeniu wału, ale najprawdopodobniej jeszcze we wczesnym średniowieczu.

Przekrój przez zachodni odcinek wału i fosę tworzyły **odcinki 1/91–7/91 z 1991 r.** Badania w 1991 r. wniosły szereg nowych faktów, pozwalających na odtworzenie zarówno prehistorycznego etapu osadnictwa na stanowisku, jak i odtworzenie wyglądu i techniki budowy zachodniego odcinka umocnień wczesnośredniowiecznego grodu (ryc. 184, 185). Po raz pierwszy natrafiono na zachowane *in situ* obiekty i warstwy, związane z osadnictwem kultury puchowskiej na stanowisku (LXX, LXXI, 1/91, 1a/91, 1b/91). Okazało się, że jedynie pod nasypem zachodniego odcinka umocnień zachował się poziom humusu pierwotnego. Pozostała część stanowiska została stosunkowo równomiernie zniwelowana w trakcie budowy wczesnośredniowiecznej linii umocnień. Pozyskaną wówczas ziemię wykorzystano jako wypełnisko skrzyń północnego, wschodniego i południowego odcinka wału i do sypania ziemnego szańca, będącego trzonem zachodniego odcinka wału. Ten ostatni fragment obwałowań tworzył ziemny nasyp (bez konstrukcji drewnianych) o podstawie szerokości co najmniej 7,5 m (maksimum nawet 10 m). Pierwotnie nasyp ów musiał mieć wysokość co najmniej 3 m i w przekroju formę trapezu (warstwa II), obecnie jego wysokość nie przekracza 1 m. Najprawdopodobniej na jego szczycie znajdowała się drewniano-ziemna konstrukcja wału, zwiększająca dodatkowo wysokość zachodniego odcinka umocnień. W sumie właśnie zachodni odcinek wału (od strony „suchej” fosy) posiadał największe rozmiary. Po wewnętrznej stronie opisanego powyżej wału odkryto kilka jam i dołków posłupowych, których powstanie wiązać należy z okresem istnienia wału grodu (5/91–10/91). Najstarszym „stratygraficznie” obiektem w tym rejonie była jama 8/91. Absencja zabytków ruchomych w jej wypełnisku nie pozwala odpowiedzieć na pytanie, czy był to obiekt prehistoryczny, czy też wczesnośredniowieczny. Pozostałe niewielkie jamy i dołki posłupowe funkcjonowały w opisywanym rejonie grodu najprawdopodobniej w tym samym czasie co wał (poza młodszym od rozwalisk wału słupem 4/91). Po upływie trudnego do określenia czasu po spaleniu wału w jego warstwy podestrukcyjne wkopany został grób szkieletowy bez wyposażenia (3/91). W odległości 12 m na zachód od obecnie zachowanej zewnętrznej podstawy zachodniego odcinka wału grodziska natrafiono na krawędź wewnętrznej skarpy „suchej” fosy. Wykopano ją w formie rowu o szerokości przy dnie ponad 8 m. Samo dno było prawie płaskie, lekko opadało w kierunku wschodnim. Obecnie fosa zamyta jest materiałem spłukanym do niej zarówno z zachodniego odcinka wału, jak i z leżącego na zachód od niej płaskowyżu (miąższość wypełniska fosy dochodzi do 3,5 m).

4. Konstrukcja wałów

Najlepiej rozpoznany, północny odcinek wału, dostarczył szeregu ważnych informacji o technice jego budowy. Wał zbudowano najprawdopodobniej jako konstrukcję składającą się z jednego rzędu skrzyń, skonstruowanych zapewne w technice zrębowej (zachowały się zbutwiałe pozostałości jednej ze ścian poprzecznych skrzyń, jak i zwęglone resztki najniższej, poziomo ułożonej belki ściany zewnętrznej wału). Szerokość korpusu wału wynosiła około 5 m (rekonstruowana wysokość na podstawie analizy miąższości warstw podestrukcyjnych, zalegających wewnątrz grodu, wynosiła około 4 m lub nawet nieco więcej). Wypełnisko skrzyń wału stanowiła głównie spiaszczona glina, chociaż na wykopie 5 (w narożniku NE wału) i 6 (odcinek S wału) zewnętrzną partię spągowej części wypełniska wału tworzyła warstwa dużych otoczaków. Warstwa ta miała szerokość około 1 m, jej miąższość wynosiła do 0,5 m. Warstwa ta nie tworzyła w istocie „suchego” muru, lecz najpewniej wzmacniała od strony wewnętrznej podstawę pionowej, zewnętrznej ściany wału. Ściana ta była wspierana od zewnątrz wkopanymi co kilka metrów, pionowymi słupami (nie można wykluczyć, iż niektóre dołki posłupowe, odkryte w pobliżu rekonstruowanego przebiegu wewnętrznej ściany wału, pełniły w odniesieniu do niej funkcję identycznych „podpór”). Opisany wał zaliczyć należy do typu WIVC1 (ryc. 186). Przed zewnętrzną ścianą wału (na jego odcinkach N, E i S, w obrębie wykopów A, 5, 6 i 15C) natrafiono na nie mające analogii urządzenia związane z fortyfikacją lub umocnieniem zewnętrznej płaszczyzny między ścianą wału, a górną krawędzią stoków wzgórza (szerokości co najmniej 2 m). Odkryto tam system ziemnych skarp o szerokości ponad 2 m (dokładna ich szerokość nie została ustalona), obudowanych drewnianymi, pionowymi ściankami poprzecznymi do linii wału.

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 213 05.03.2020 10:26:32

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 214

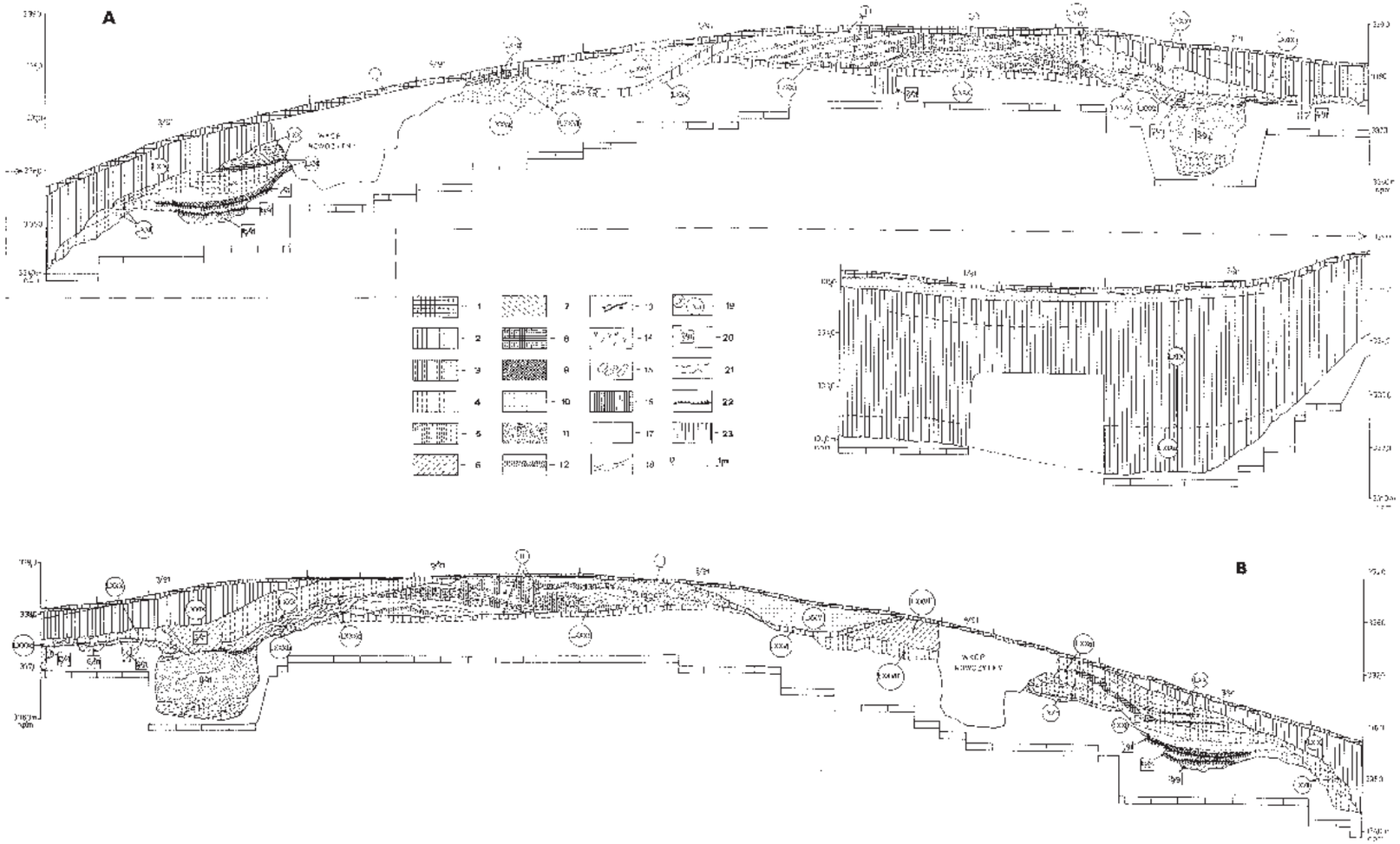

Ryc. 184. Podegrodzie, „Zamczysko", pow. Nowy Sącz, stan. 2 (grodzisko). A – profil północny wykopów 1/91 – 7/91 z 1991 r. B – profil północny wykopów 1/91 – 7/91 z 1991 r. 1 – humus nowożytny, 2 – brunatno-szara glina, 3 – czarno-brunatna glina, 4 – jasnobrunatna glina, 5 – jasnożółto-brunatna glina, 6 – jasnożółto-szara glina, 7 – szaro-niebieska glina, 8 – ‚czarna" lina przesycona węgielkami drzewnymi, 9 – warstwa grudek polepy, 10 – żółta glina 11 – piasek, 12 – wypalona in situ glina, 13 – węgle drzewne i zwęglone belki, 14 – grudy polepy, 15 – kamienie, 16 – szara glina, 17 – calec, 18 – granice warstw, 19 – oznaczenia warstw, 20 – oznaczenia obiektów, 21 – fragmenty naczyń, 22 – warstwa białego popiołu, 23 – humus pierwotny (według: Poleski 2004B).

05.03.2020 10:26:32

Ryc. 185. Podegrodzie, „Zamczysko”, pow. Nowy Sącz, stan. 2 (grodzisko). Widok na grodzisko od strony E („suchej” fosy) w trakcie badań w 1991 r (według: Poleski 2004B).

W miejscu zetknięcia się ścianek skarpy z zewnętrzną ścianą wału wkopane były wspomniane wcześniej pionowe słupy. Górna powierzchnia drewniano-ziemnej skarpy najprawdopodobniej była pochyła – wyższa przy zewnętrznej ścianie wału, niższa przy linii górnej krawędzi zbocza wzgórza. Między poszczególnymi skarpami istniały w regularnych odstępach (zapewne także ponad 2 m szerokości) swoiste przerwy, w których odsłonięta była poziomo ukształtowana powierzchnia gruntu między wałem a górną krawędzią zbocza wzgórza. Zadaniem opisanego systemu skarp było najprawdopodobniej wzmocnienie stabilności wału. Wał grodu od strony zachodniej był skonstruowany w odmienny sposób. Jego dolną partię stanowił gliniasto-piaszczysty, trapezowaty w przekroju szaniec. Jego szerokość wynosiła u podstawy co najmniej 7,5 m, pierwotna wysokość zaś minimum 3 m (w obrębie nasypu nie natrafiono w żadnym z badanych jego rejonów na jakiekolwiek ślady wewnętrznej czy zewnętrznej konstrukcji drewnianej). Wewnętrzny stok opisanego szańca pokryty był pierwotnie brukiem z dość dużych otoczaków i płaskich kamieni. Na duże partie tego bruku natrafił A. Krauss podczas badań odcinka N wału (wykop A), jak i Z. Woźniak w trakcie eksploracji W odcinka umocnień (wykop 23D, warstwa IId). Układ warstw w pobliżu narożnika NW wału w wykopie A wskazuje, że na górnej płaszczyźnie nasypu znajdowała się drewniano-ziemna konstrukcja właściwego wału, najprawdopodobniej zbudowanego w tej samej technice, co odcinki N, E i S umocnień grodu. W tej sytuacji odcinek W wału należy zaliczyć do konstrukcji typu WIIC. Dodatkowe „wywyższenie” zachodniego odcinka wału było w pełni uzasadnione, to właśnie od tej strony wzgórze „Zamczysko” łączyło się wąskim siodłem z przylegającym do niego płaskowyżem. W tej sytuacji obecność przed odcinkiem W wału „suchej’ fosy jest logicznie uzasadniona. Uformowano ją celowo pogłębiając naturalne obniżenie siodła między wypłaszczeniem szczytowym wzgórza „Zamczysko”, a płaskowyżem. Wkopano się do głębokości 3,5 m poniżej ówczesnego poziomu gruntu, formując płaskie dno rowu o rekonstruowanej szerokości do 8 m. Uchwycona w trakcie badań wewnętrzna skarpa fosy była bardzo stroma, jej nachylenie wynosiło do 45°. Biorąc pod uwagę głębokość i szerokość „suchej” fosy uzasadnione wydaje się przypuszczenie, że do przejścia bramnego w zachodnim odcinku wału (mogło się ono znajdować tylko od tej strony grodu) wiódł drewniany pomost. Konstrukcja bramy grodu, jak i domniemanego pomostu, czekają na swego odkrywcę. Rekonstrukcję wyglądu grodu, wykonaną na podstawie wyników dotychczas przeprowadzonych badań, przedstawiono na tabl. ryc. 187[38].

[38] Wygląd bramy grodu i wieży nad nią, konstrukcja mostu nad „suchą” fosą, jak i rozmieszczenie i wygląd domów na majdanie są domniemane. Przebieg, technika budowy wału (łącznie z zewnętrznymi „skarpami”) i jego wymiary zrekonstruowane zostały na podstawie analizy zachowanych reliktów umocnień. Przy rekonstrukcji wyglądu i morfologii wzgórza „Zamczysko” zachowano proporcje 1:1 wszystkich wymiarów.

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 215 05.03.2020 10:26:33

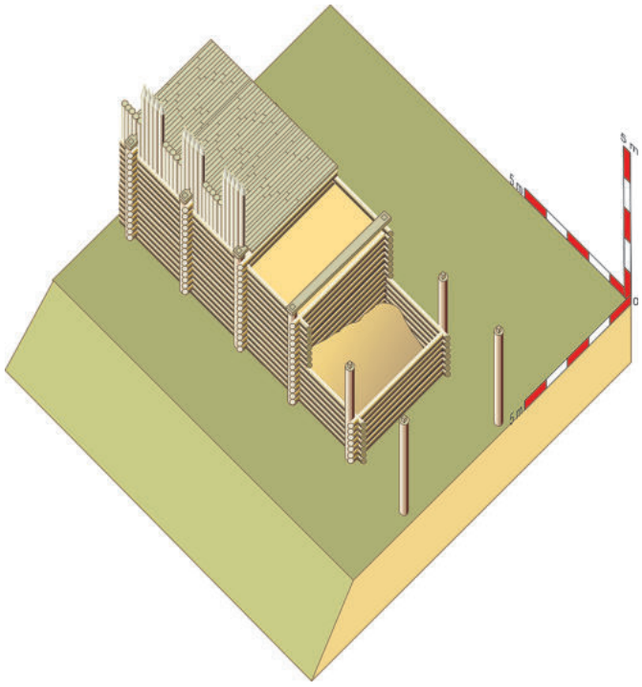

Ryc. 186. Wał typu WIVD2 (według: Poleski 2004B).

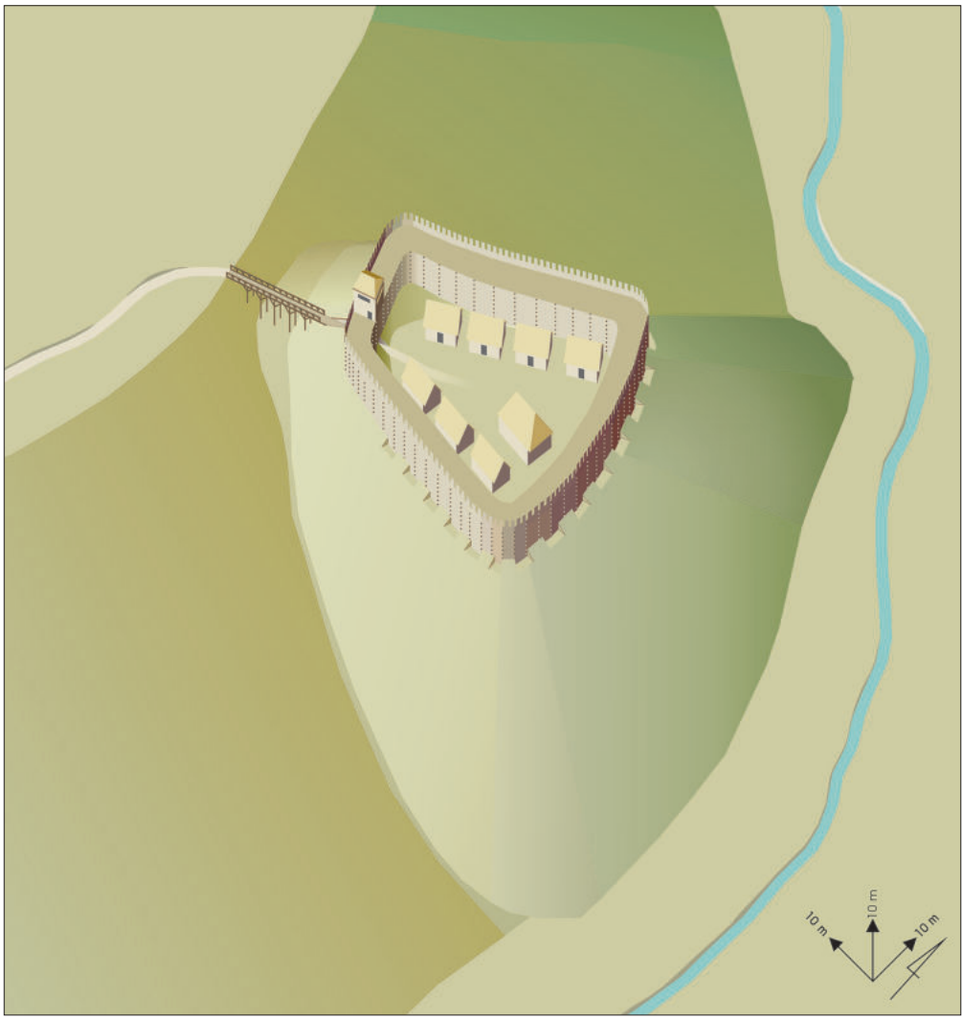

Ryc. 187. Aksonometryczna rekonstrukcja wyglądu grodu „Zamczysko" w Podegrodziu. Widok „z lotu ptaka" od strony SE (położenie i wygląd budynków mieszkalnych domniemane). Według: Poleski 2004B.

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 216 05.03.2020 10:26:33

5. Zabudowa

Brak przesłanek pozwalających datować absolutnie warstwy i obiekty zalegające pod reliktami wczesnośredniowiecznego wału nie pozwala udzielić odpowiedzi na pytanie, czy są to jednostki stratygraficzne, które uformowały się w trakcie prehistorycznych stadiów zasiedlenia stanowiska, czy też są to już warstwy i obiekty wczesnośredniowieczne. Jeśli ta druga hipoteza okaże się właściwa, to do rozstrzygnięcia pozostaje problem relacji czasowych między tymi warstwami i obiektami a wałem. W tym przypadku mamy trzy możliwe rozwiązania. Pierwsze to założenie, że wszystkie warstwy i obiekty, stratygraficznie „starsze” od wału, są pozostałością po wcześniejszej, „przedgrodowej” fazie osadnictwa na „Zamczysku”, w tym wypadku byłaby to osada otwarta. Drugi wariant interpretacji to uznanie, iż wszystkie te obiekty i warstwy powstały już w trakcie przygotowań do budowy wału i w jej trakcie, a więc wiązały się z samym procesem wznoszenia fortyfikacji. Trzeci wariant łączy dwa poprzednio wymienione – część obiektów wiązałaby się ze starszą fazą wczesnośredniowiecznego osadnictwa, pozostałe już z okresem budowy wałów grodu. Niezależnie od tego, która z opisanych powyżej wersji okaże się właściwą, można stwierdzić, że pod wałami grodu odkryto kilka dołów posłupowych oraz kilka płaskodennych jam o średnicy od 0,6 do 1,2 m, zagłębione w calec do głębokości 30–70 cm (obiekty: XXXVI––XXXVIb na wyk. 6, obiekty 7, IXc i XX na arze 14A oraz XII na arze 15C). Wymiary tych obiektów, brak zabytków ruchomych w wypełniskach, brak śladów urządzeń grrzewczych wewnątrz nich – to przesłanki nie pozwalające ich uznać za pozostałości wgłębionych w ziemię obiektów mieszkalnych. Jeśli były to jednak obiekty związane z „przedgrodową” fazą osadnictwa, a nie z budową wału, to nie można wykluczyć, że były one wgłębionymi w ziemię partiami budynków wzniesionych na powierzchni gruntu.

Najprawdopodobniej podczas budowy wału grodu zniwelowano prawie całą powierzchnię plateau wzgórza, wykorzystując pobraną ziemię do wypełnienia skrzyń wału i usypania szańca ziemnego pod właściwy wał drewniano-ziemny od strony zachodniej. W związku z tym ewentualne starsze obiekty i warstwy prehistoryczne zostały w tym czasie zniszczone. W przekopie przez majdan grodziska po linii N–S (odcinki 12A, 13C i 13A z 1962 r. i 13A z 1963 r.) odkryto wkopane w calec obiekty – jamy (1, 2, 3, 4, 5, 6, 12A1, XIIIA5, LXV) i ponad 20 dołków posłupowych (o średnicy 15––40 cm, płaskodennych), nie tworzących zwartych układów konstrukcyjnych (niektóre z tych słupów wkopane były w pobliżu większych jam, lecz ich związek chronologiczny i funkcjonalny z tymi obiektami nie jest pewny). W przekroju przez majdan grodziska po linii E–W (8B, 8A, 13B, 13C, 18D, 18C z 1963 r.) odkryto kilka większych jam wkopanych w calec (LXII, LXIII, LXIV, 1/63, 2/63, 3/63) oraz kilkadziesiąt dołków posłupowych i małych płaskodennych lub nieckowatych jam (o powierzchni poniżej 1 m^2). Po wewnętrznej stronie odcinka W wału (wykop 7/91) odkryto kilka jam i dołków posłupowych (5/91–10/91). Obiekty te najprawdopodobniej funkcjonowały w tym samym czasie, co wspomniany wał. Po upływie trudnego do określenia czasu po spaleniu wału, w jego warstwy podestrukcyjne wkopany został grób szkieletowy bez wyposażenia (3/91). Musiało to mieć miejsce jeszcze przed podjęciem na terenie grodziska prac rolnych, które doprowadziły do znacznego zniwelowania rozwalisk wału (może grób wkopano w podłoże jeszcze w średniowieczu). Okres funkcjonowania większości tych jam i dołków posłupowych należy wiązać z okresem funkcjonowania wału. Być może niektóre z tych obiektów powstały nieco wcześniej przed rozpoczęciem budowy linii umocnień, ale już po X w. Po pożarze wału obiekty te zostały przykryte przez warstwy podestrukcyjne (kompleksu III, II i IIc), zmywane z rozwalisk wału przez wody deszczowe i roztopowe.

Wśród jam wkopanych w calec o powierzchni ponad 1 m^2 można wyróżnić kilka typów obiektów. Do pierwszego zaliczają się jamy w kształcie wydłużonego prostokąta z zaokrąglonymi narożnikami lub wydłużonego owalu, płaskodenne lub lekko nieckowate w przekroju (o wymiarach 1,5×0,8 m do 4,0×1,2 m, wgłębione w calec do 50 cm). Obiekty te odkrywane były w pobliżu wewnętrznej ściany wału, usytuowane były dłuższymi osiami prostopadle do biegu wału (obiekt 1, 5 przy S odcinku wału, LXII, LXIII, LXIV przy odcinku W wału i 6 przy odcinku N wału). Funkcja tych jam jest trudna do odtworzenia, jeśli były w jakiś sposób związane z naziemnymi budynkami mieszkalnymi, to mogły pełnić funkcję piwniczek pod nimi. Jeśli rzeczywiście nad opisanymi jamami funkcjonowały pierwotnie jakieś budynki, to zostały one zlokalizowane w pobliżu wewnętrznej ściany wału, równolegle do niej. Nieco na N od centralnej części majdanu odkryty został obiekt 4, którego kształt zbliżony był do prostokąta z zaokrąglonymi narożnikami (2,8×1,5 m). Jego dno było prawie płaskie, zalegało na głębokości 60–70 cm poniżej stropu calca, ścianki były lekko skośne. Również funkcja tego obiektu jest trudna do odtworzenia. Pozostałe jamy o powierzchni poniżej 1,5 m^2 miały kształt owalny lub zbliżony do kolistego, były nieckowate lub płaskodenne w przekroju. Również funkcje tych obiektów są trudne do wyjaśnienia. Zagadkowa jest również koncentracja kilkunastu płaskodennych dołków posłupowych (o średnicach od 15 do 40 cm) na arach 8A i 8B. Pomimo trudności interpretacyjnych można jednak sformułować wniosek, iż majdan grodu w okresie funkcjonowania wału najprawdopodobniej nie był przestrzenią pozbawioną zabudowy. Wynika to wprost z obecności na majdanie grodziska

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 217 05.03.2020 10:26:33

opisanych powyżej obiektów, które powstały w okresie funkcjonowania umocnień grodu. Dokładna lokalizacja domniemanych budynków, ich wymiary, technika budowy oraz wypełniane funkcje, na podstawie posiadanych przesłanek nie są niestety możliwe do zrekonstruowania. Na podstawie analizy stratygraficznej w odniesieniu do obiektów 8B1 z odc. 8B i 23D1 z odc. 23D (niewielkie, koliste paleniska o średnicy 60–80 cm) można wysunąć przypuszczenie, że powstały one w bliżej nieokreślonym czasie po spaleniu umocnień.

6. Inwentarz

G. Leńczyk opublikował 8 tzw. zabytków wydzielonych jako pochodzące z badań na terenie „Zamczyska" w Podegrodziu (Leńczyk 1962, tabl. VI:8–14). Zabytki te w istocie odkryte zostały w trakcie badań grodziska „Grobla" w tej samej miejscowości (zob. wyżej, ryc. 169:5, 8–10, 12, 170:1, 2, 6), czego dowodzą zapisy na dołączonych do poszczególnych okazów metryczkach.

W trakcie badań prowadzonych przez Z. Woźniaka na „Zamczysku" odkryto oprócz kilkuset fragmentów naczyń glinianych także 21 przedmiotów z żelaza, oraz po jednym z gliny i karneolu. Z elementów uzbrojenia odkryto 3 trzoneczkowate grociki strzał (ryc. 188:1–4), występujące w Europie środkowej i wschodniej od IX do XIII w., oraz tulejkowaty grot strzały, datowany także ogólnie na IX–XIII w. (ryc. 188:22; zob. uwagi na temat grotów tych typów z grodziska w Naszacowicach). Fragment przedmiotu żelaznego, odkryty na arze 18D, jest być może fragmentem ostrogi nieokreślonego typu. W trakcie badań wydobyto także 2 żelazne raki (ryc. 188:16, 17), fragment noża (ryc. 188:10) i ostrza piły[39] (ryc. 188:19), domniemaną ramę kolistej sprzączki (ryc. 188:1) i fragment czworokątnej sprzączki (ryc. 188:13), niewielki tłoczek – przebijak (ryc. 188:20), 5 fragmentów nieokreślonych żelaznych przedmiotów (ryc. 188:5, 7, 8, 12, 14), dwustożkowaty gliniany przęślik (ryc. 188:6). Żelazny przedmiot (ryc. 188:11), wydobyty na arze 12A, należy uznać za ostrze świdra do drewna (identyczny świder odkryto m. in. na grodzisku w Tumie pod Łęczycą; zob.: Poklewski 1955, tabl. 130:a).

Na arze 14A (na głębokości 60 cm) odkryto płaską, płytę kamienną o kształcie zbliżonym do kwadratu (22×18,5 cm). Na płycie tej wyryto 3 współśrodkowe kwadraty, podzielone na 4 części liniami prostopadłymi do ich boków (ryc. 173:9). Z. Woźniak (1964; 1969) rozważał dwie możliwości interpretacji funkcji tego przedmiotu. Według pierwszej z nich, bardziej zdaniem cytowanego autora prawdopodobnej, była to „podkładka" pod jakiś rodzaj gry planszowej („młynek"), według drugiej rodzaj nomogramu do wykonywania obliczeń architektonicznych. Fragment bardzo podobnej płytki kościanej, z wyrytymi na jej powierzchni liniami w układzie identycznym, jak na płytce z Podegrodzia, odkryto na podgrodziu w Libicach (Princová-Justová 1999, 27, ryc. 15:2). Zabytek ten interpretowany jest jako podkładka do gry planszowej („damka").

W pobliżu odcinka S wału na wykopie 7, w warstwie IIa na głębokości około 40 cm, znaleziono żelazny odważnik (ryc. 188:9). Warstwa ta powstała najprawdopodobniej już po spaleniu wału grodu. Zabytek miał formę spłaszczonej kuli o średnicy 22 i wysokości 18 mm, ważył 39,709 g. Na jego powierzchni zachowały się w kilku miejscach ślady brązowej „koszulki". Okrągłe, płaskie powierzchnie odważnika były zdobione na obwodzie punkcikami. Na środku jednej płaszczyzny widocznych było 5 kółeczek, na drugiej 3 (ta była zniszczona, a więc pierwotnie mogło być ich więcej). Wydaje się bardzo prawdopodobne, że pierwotna waga zabytku wynosiła 40 g, a więc odważnik stanowiłby 10-krotność podstawowej jednostki wagi, opartej na arabskich dirhemach (zob.: M. Gumowski 1953; R. Kiersnowski 1960, 364; W. Dzieduszycki 1995, 52).

Na arze 18D odkryto ośmiokątny w przekroju paciorek z karneolu (ryc. 188:21). Zabytki tego rodzaju występują w Polsce na stanowiskach z młodszych faz wczesnego średniowiecza, przede wszystkim na cmentarzyskach szkieletowych w grobach kobiecych (Zoll-Adamikowa 1971, 87–88; Wachowski 1975, 57–58). Paciorki z karneolu datowane są na terenie Polski na 2. połowę X–XII w. Paciorki te masowo występują na stanowiskach na terenie Rusi Kijowskiej, gdzie były produkowane (wysuwana jest także teza o ewentualnym lokalnym wykorzystywaniu we wczesnym średniowieczu lokalnych złóż kamieni półszlachetnych w Sudetach). Datowane są na terenie Rusi od IX do początków XIII w., przy czym masowa ich produkcja rozpoczęła się tam dopiero w X w. (Gabriel 1988A, 195–199). Paciorki z karneolu występują również liczne na terenie całej Słowiańszczyzny zachodniej, a także w Skandynawii (Gabriel 1988A, 275–277, lista 9, ryc. 36). Najbliżej Podegrodzia paciorki z karneolu odkryto w trzech grobach kobiecych na cmentarzysku szkieletowym w Krakowie-Zakrzówku, datowanym na koniec X–połowę XII w. (Morawski, Zaitz 1977, 131, tabl. VI:22). Z kolei najbliższym znaleziskiem paciorka identycznego typu, jak odkryty w Podegrodziu, okazał się jeden z dwóch okazów paciorków z karneolu, wchodzących w skład większej kolii, będącej wyposa-

[39] Odkrycie ostrza piły do drewna na wczesnośredniowiecznym stanowisku na terenie Polski nie powinno być czymś zaskakującym. Na Wawelu w Krakowie (główny człon grodu) odkryto belkę domostwa ze dwoma nacięciami wykonanymi piłą (Żaki 1974A, ryc.298). Najstarszym zapewne znaleziskiem wczesnośredniowiecznej piły na terenie Polski jest ostrze odkryte przed wojną na grodzisku w Lubomi z IX w. (Jakimowicz 1939–1948, tabl. 92:23). Z pewnością już w IX w. posługiwano się piłami na ternie Moraw, czego dowodem jest odkrycie 2 okazów w skarbach z miejscowości Oslavany i Pohansko I (koło Břeclavia), pochodzące z IX w. (Bartošková 1986, 36–37, 40–41, ryc. 13A:12, 13D:1).

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 218 05.03.2020 10:26:34

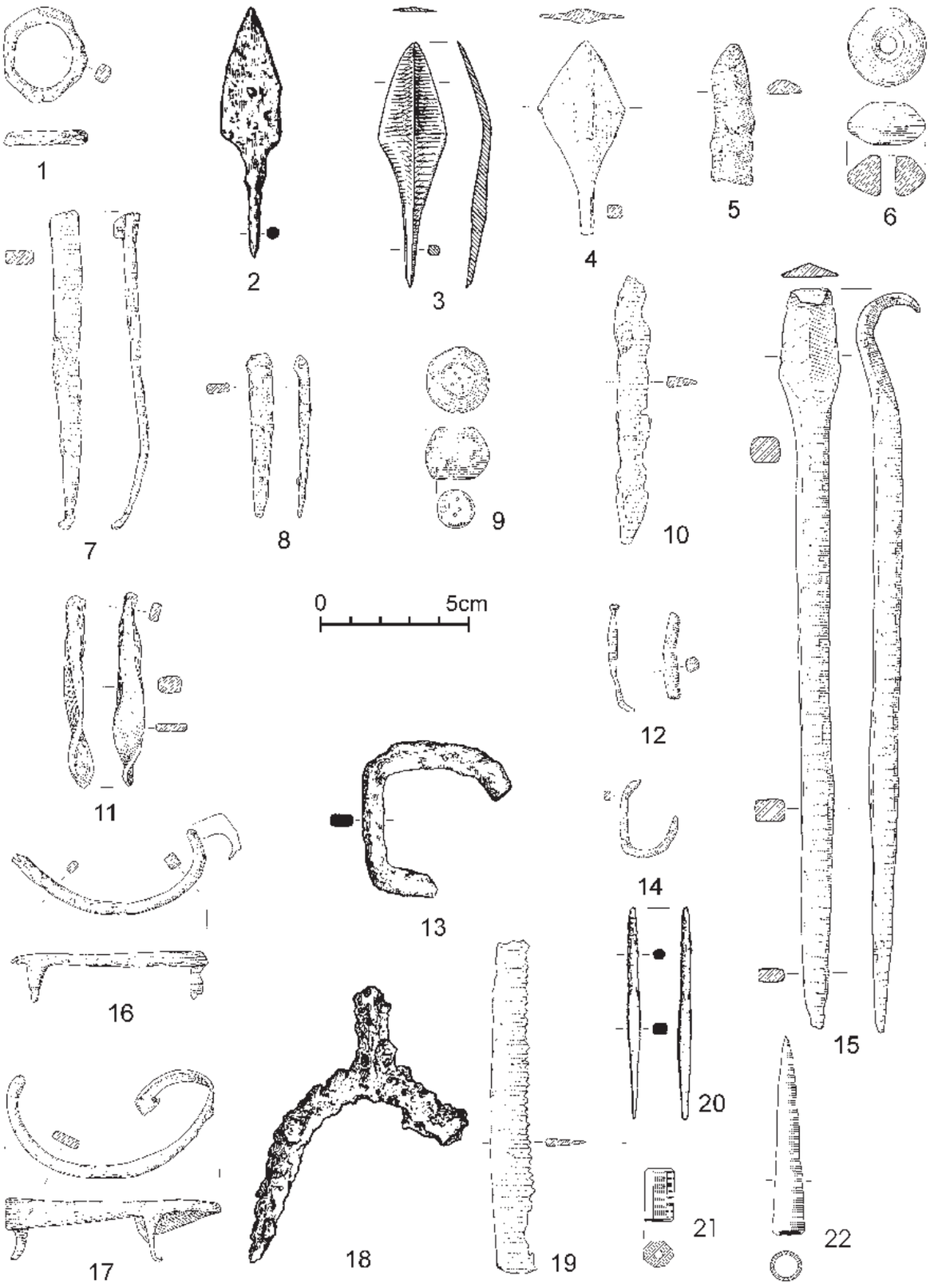

Ryc. 188. Podegrodzie, „Zamczysko”, pow. Nowy Sącz, stan. 2 (grodzisko). 1 – ar 14C, 2 – ar 18C/głęb. 60–70 cm, 3 – wyk. 6/głęb. 30 cm (zewn. partie wału), 4 – ar 14C, 5 – wyk. 7/głęb. 40–50 cm, 6 – wyk. 6/głęb. 80–90 cm, 7 – ar 12A, 8 – wyk. 6/głęb. 45 cm, 9 – wyk. 7/głęb. 40–50 cm, 10 – wyk. 7, 11 – ar 12A, 12 – ar 13C, 13 – ar 13B, 14 – ar 18C, 15 – wyk. 6/głęb. 80–90 cm, 16 – ar 13C, 17 – ar 3A, 18 – ar 23D, 19 – ar 13C, 20 – ar 13C/głęb. 50–60 cm, 21 – ar 18D/głęb. 30–40 cm, 22 – ar 18C/głęb. 70–80 cm (1–5, 7, 8, 10–20, 22 – żelazo, 6 – glina, 21 – karneol ?). Według: Poleski 2004B.

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 219 05.03.2020 10:26:34

żeniem grobu kobiecego nr 36 na cmentarzysku wczesnośredniowiecznym na Wzgórzu Zamkowym w Będzinie (na terenie wczesnośredniowiecznego grodu; Rogaczewska 1988, 55–56, 94–95, tabl. XVI:1, fot. 6). Paciorki tego typu występują na terenie Polski stosunkowo często, odkryto je np. na grodziskach w Kruszwicy (Hensel, Broniewska 1961, tabl. VII:7) i w Międzyrzeczu (Kurnatowski, Nalepa 1961, ryc. 17:1, 2).

W trakcie badań przeprowadzonych na grodzisku przez A. Kraussa, G. Leńczyka, Z. Woźniaka oraz R. Madydę-Legutko i J. Poleskiego odkryto zbiór fragmentów naczyń glinianych, liczący niespełna 1000 okazów (ryc. 189). Zalegały one głównie w warstwach kulturowych, odkrytych na majdanie grodziska. Niewielkie serie ceramiki odkryto w kontekście stratygraficznym warstw związanych z funkcjonowaniem odcinka S wału (zob. niżej), jak i kilku obiektach wkopanych w calec na majdanie grodziska. Analiza serii ceramiki z „Zamczyska" pozwala skonstatować, że wszystkie naczynia wykonano techniką taśmowo-krokową. Część naczyń obtaczano silnie formująco w partiach górnych i środkowych, pozostałe na całej powierzchni zewnętrznej. Od strony wewnętrznej naczynia były obtaczane od góry do poziomu szyjki oraz czasem przy dnie. Wśród naczyń dominują rozmaite formy garnkowate z załomem brzuśca umieszczonym w 2/3 lub ¾ wysokości całej formy. Część brzegów reprezentuje formy silnie profilowane, które w materiałach z przedlokacyjnego Krakowa datowane są na X–XII w. Wśród wątków ornamentacyjnych występują poziome linie ryte, wykonywane przede wszystkim narzędziem jednozębnym, rzadziej wielozębnym. Pokrywają one z reguły większą część brzuśca naczynia. Ten typ ornamentu występuje często razem z liniami falistymi w układzie poziomym, umieszczonymi na szyjce naczynia, lub z ornamentem ukośnych odcisków grzebienia garncarskiego, ewentualnie ukośnych nacięć, wykonanych nożykiem garncarskim (także na szyjce lub w górnej partii brzuśca naczynia). Stosunkowo często naczynia zdobiono poziomymi pasmami linii falistych, wykonanych narzędziem wielozębnym. Pojedyncze dna posiadały znaki garncarskie. Dna naczyń ukształtowane były w rozmaity sposób, najczęściej były one płaskie, rzadziej lekko wklęsłe. Masy garncarskie stosowane do wyrobu naczyń były urozmaicone. Część z naczyń wykonywano przy zastosowaniu domieszki schudzającej w postaci średnio- i głównie drobnoziarnistego, ostrokrawędzistego tłucznia. Znaczny odsetek naczyń wykonano z gliny z dodatkiem drobnoziarnistej frakcji piaszczystej domieszki schudzającej. Wypał naczyń był prawie zawsze wysokiej jakości.

W trakcie badań prowadzonych na stanowisku przez Z. Woźniaka odkryto ponad 100 kości zwierzęcych, spośród których 26 udało się oznaczyć gatunkowo[40]. Przynależność gatunkowa tych kości kształtowała się następująco: *Equus caballus* (koń) – 7,7%, *Bos taurus* (krowa) – 38,5%, *Capra hircus/Ovis aries* (koza/owca) – 7,7%, *Sus domestica* (świnia) – 7,7%, *Canis familiaris* (pies) – 3,8%, *Bos primigenius* (typ turzy) – 7,7%, *Sus scrofa* (dzik) – 15,3%, *Cervus elaphus* (jeleń) – 7,7%, *Arvicola* (gryzoń) – 3,8%.

7. Chronologia

XI w. (2. połowa ?)

Datowanie okresu, w którym funkcjonował gród na wzgórzu „Zamczysko" w Podegrodziu jest bardzo trudne, gdyż nie odkryto tutaj zabytków mogących pełnić funkcję niezależnych, precyzyjnych wyznaczników chronologii. Tak więc jedyną metodą datowania stanowiska jest analiza porównawcza odkrytej w trakcie badań serii ceramiki. Opisany powyżej zbiór fragmentów naczyń należy datować na okres nie wcześniejszy, niż XI w. Pojedyncze typy brzegów, odkryte niestety poza kontekstem stratygraficznym z wałem, można odnieść do XII w. W tym przypadku nie mamy jednak pewności, czy były to naczynia użytkowane jeszcze w okresie funkcjonowania grodu, czy już po jego spaleniu. W tej sytuacji pozostaje nam ocena chronologii niewielkiej liczby fragmentów naczyń, odkrytych po wewnętrznej stronie odcinka S wału (ryc. 189:1–9). Kontekst stratygraficzny wskazuje, że znalazły się one w tym miejscu prawdopodobnie jeszcze w okresie funkcjonowania wału grodu. porównanie ornamentyki na powierzchni naczyń, jak i typów brzegów wskazuje, że mamy do czynienia z serią zabytków, która znajduje analogie wśród ceramiki z przedlokacyjnego Krakowa, datowanej głównie na XI w. Szczególnie interesujący jest jeden z brzegów (ryc. 189:8), zbliżony do typu 40 według K. Radwańskiego. W Krakowie ten typ uformowania wylewu naczyń pojawia się najwcześniej w połowie XI w. i występuje w niewielkiej liczbie aż do poł. XIII w. Ponieważ wśród fragmentów naczyń z „Zamczyska" brak takich form, które pojawiły się we wczesnośredniowiecznej ceramice krakowskiej dopiero w XII w., na obecnym etapie badań można wstępnie przyjąć hipotezę, że gród na wzgórzu „Zamczysko" funkcjonował w XI w., zapewne w jego 2. połowie.

8. Badania

Stanowisko zostało odkryte przez W. Demetrykiewicza w 1902 r. W 1936 r. J. Żurowski wizytował grodzisko. Niewielkie badania sondażowe przeprowadził na nim w 1955 r. G. Leńczyk (1962), systematyczne prace wykopaliskowe prowadził na tu w latach 1961–1963 Z. Woź-

[40] Analizy osteologiczne kości zwierzęcych z grodziska „Zamczysko" w Podegrodziu wykonała Mgr Grażyna Godula z Muzeum Archeologicznego w Krakowie. W przygotowaniu do druku znajduje się jej artykuł na temat wyników tych analiz. Za udostępnienie wstępnych danych statystycznych składam Autorce serdeczne podziękowania.

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 220 05.03.2020 10:26:34

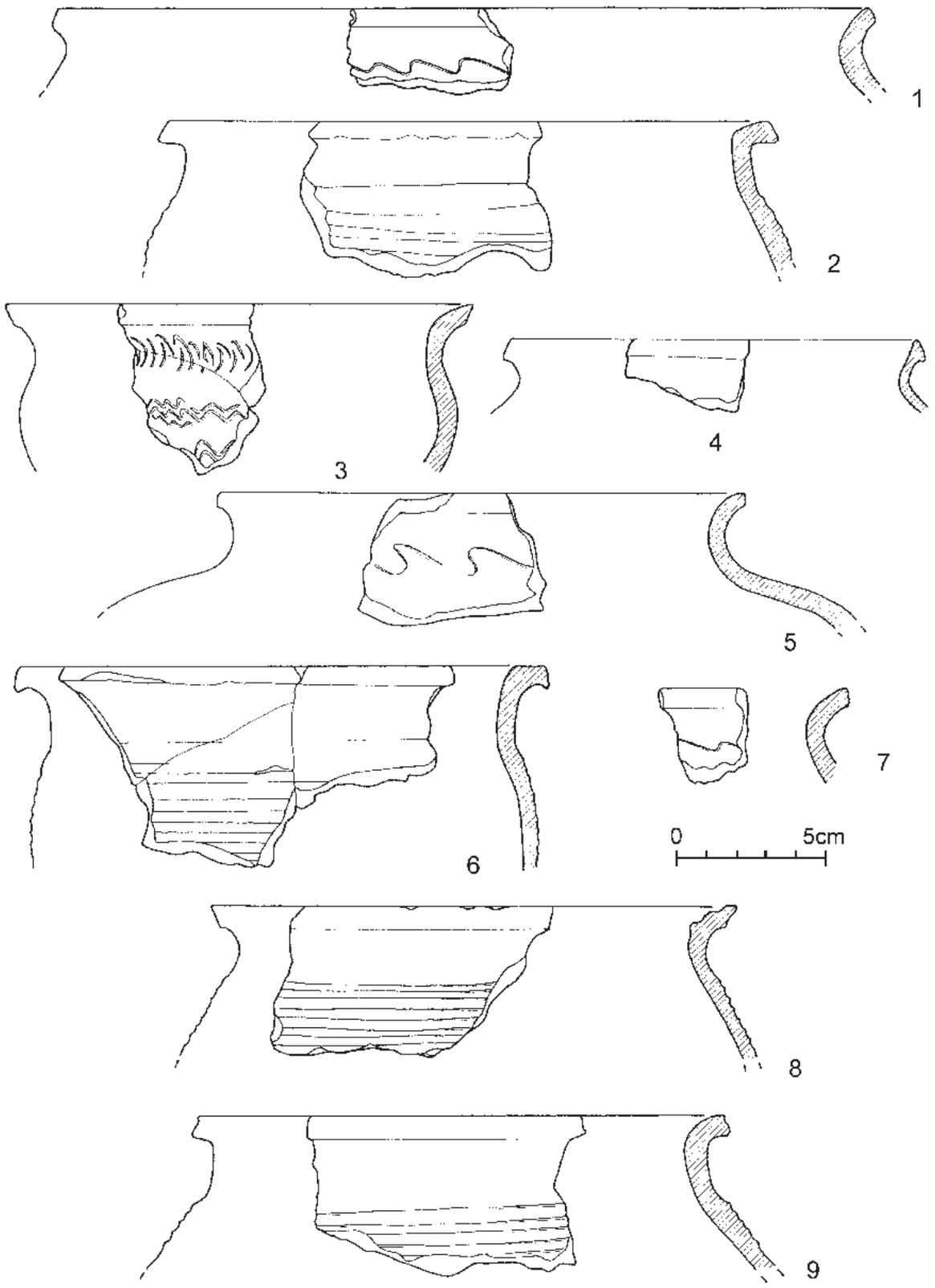

Ryc. 189. Podegrodzie, „Zamczysko”, pow. Nowy Sącz, stan. 2 (grodzisko). 1–9 – wyk. 6/głęb. 30–80 cm (1–9 – glina). Według: Poleski 2004B.

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 221 05.03.2020 10:26:35

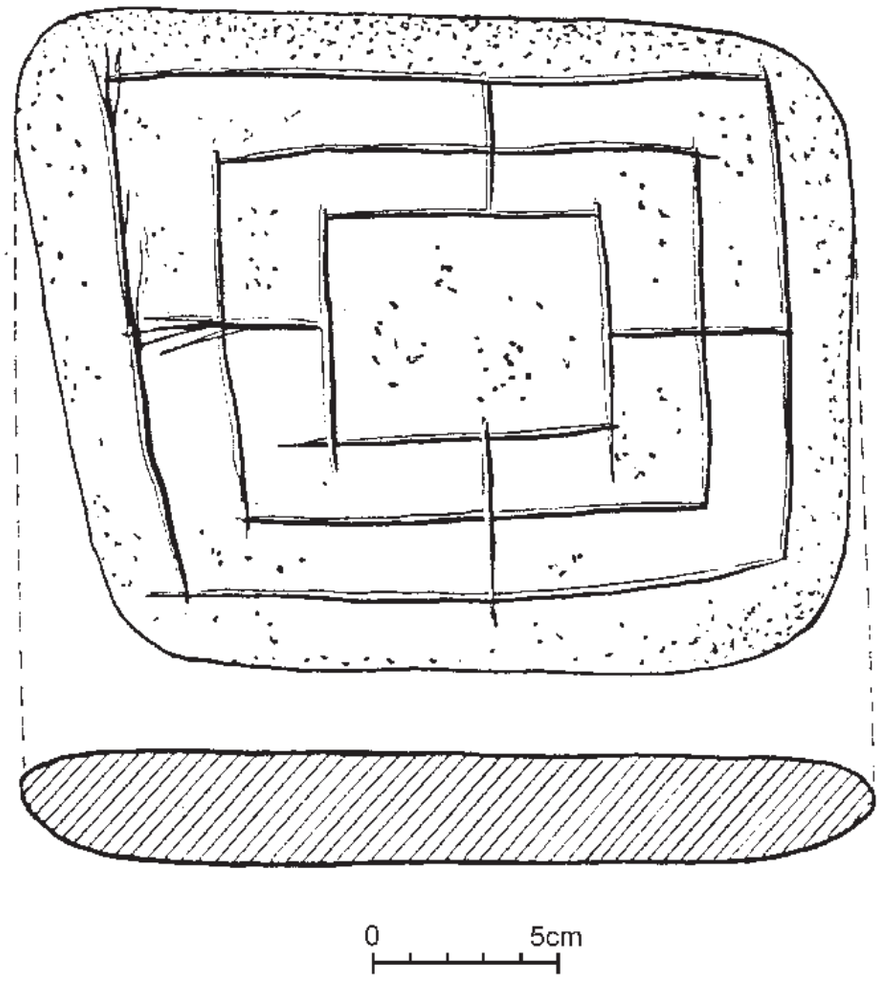

Ryc. 190. Podegrodzie, stan. 2 („Zamczysko"). 9 – ar 14A/głęb. 60 cm, (bruk), surowiec – kamień (według: Poleski 2004B).

niak (1962; 1963). Niewielki wykop sondażowy założył na „Zamczysku" również w 1953 r. A. Krauss, jednakże wyniki tych prac nie zostały opublikowane. Badania weryfikacyjne prowadzili na stanowisku w 1991 r. R. Madyda-Legutko i J. Poleski (Poleski 1993; Madyda-Legutko, Poleski 1995). W 1985 i 1997 r. J. Poleski i A. Szybowicz wykonali zdjęcia lotnicze tego stanowiska. Badania z lat 50-tych i 60-tych prowadzone były metodą eksploracji warstwami mechanicznymi, badania w 1991 r. prowadzono metodą stratygraficzną. Ogółem na grodzisku przebadano powierzchnię około 285 m2, co stanowi około 11,5% areału stanowiska (ryc. 180). Ze względu na sposób użytkowania rolnego powierzchni grodziska (sad) wykopy miały szerokość 1 lub 2 m, jedynie południowy odcinek wału został przecięty wykopem o wymiarach 15×5 m. Niewielki szurf A. Kraussa (A) został założony na północnym odcinku wału. Niewielkie wykopy sondażowe G. Leńczyka (wykopy 1–5) założone zostały na wschodnim, południowym i zachodnim odcinku wału. Z. Woźniak przeciął grodzisko przekopem krzyżowym po linii N–S i E–W. Przekop wzdłuż osi N–S wykonany został w latach 1961–1962 (wykopy 6, 7, 12C, 12A, 13C, 13A, 14C, 14 A, 15C), przekop wzdłuż osi E–W w 1963 r. (wykopy 3A, 8B, 8A, 13B, 13A, 18D, 18C, 23D). Badania R. Madydy-Legutko i J. Poleskiego objęły zachodni odcinek wału i „suchą" fosę grodziska.

9. Zbiory

Zabytki i dokumentacja z badań A. Kraussa znajdują się w Muzeum Archeologicznym w Krakowie, podobnie, jak dokumentacja i materiały zabytkowe z badań G. Leńczyka. Dokumentacja z badań Z. Woźniaka znajduje się w Zakładzie Archeologii Małopolski IAiE PAN w Krakowie, zaś jej dokładna kopia i zabytki ruchome w Muzeum Okręgowym w Nowym Sączu. Dokumentacja i zabytki z badań R. Madydy-Legutko i J. Poleskiego znajdują się w depozycie w Instytucie Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Dokumentacja rysunkowa z badań z lat 50-tych i 60-tych jest kompletna i wykonana została starannie, dokumentacja opisowa jest niezbyt szczegółowa. Z wymienionych badań nie zacho-

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 222 05.03.2020 10:26:36

wała się dokumentacja fotograficzna. Dokumentacja prac wykopaliskowych z 1991 r. jest kompletna.

10. Literatura

Leńczyk 1962; Woźniak 1961; 1962; 1964; 1969; Poleski 1993; Madyda-Legutko, Poleski 1995.

11. Uwagi

Miejscowość wymieniona w źródłach pisanych po raz pierwszy w 1280 r., zapewne własność książęca, po tej dacie własność klasztoru Klarysek w Starym Sączu (Wróblewski 2016, 41).

Wczesnośredniowieczny gród na wzgórzu „Zamczysko” funkcjonował niewątpliwie w okresie, który nastąpił po włączeniu terenów Małopolski w obręb władztwa Mieszka I (po 989 r.). Brak możliwości dokładnego datowania momentu budowy wału, jak i długości okresu jego funkcjonowania (do pożaru grodu), pozwala jedynie na stawianie nie do końca udokumentowanych hipotez. Zgodzić się należy z sugestiami A. Żakiego (1974B, 32–50, 76), że gród ten powstał już po zniszczeniu wielkiego założenia obronnego w Naszacowicach. Wedle najnowszych ustaleń odnośnie do tego ostatniego stanowiska mogło to mieć miejsce w okresie kryzysu lat 1034–1039, lub nawet nieco później. W tej sytuacji gród na wzgórzu „Zamczysko” w Podegrodziu mógł zostać zbudowany dopiero około połowy XI w. Okres jego funkcjonowania nie był chyba zbyt długi, chociaż równie prawdopodobna na obecnym etapie badań wydaje się teza, że pożar, który strawił wały, miał miejsce jeszcze przed końcem XI w., jak i przypuszczenie, że stało się to już w XII w. (raczej jednak na początku tego stulecia). W tej sytuacji nadal nie do końca udokumentowaną hipotezą pozostaje wyrażone przez A. Żakiego przypuszczenie, iż pierwsza faza wału na wzgórzu „Grobla” w Podegrodziu powstała dopiero po upadku grodu na wzgórzu „Zamczysko”.

Na stanowisku odkryto niezbyt liczną serię zabytków prehistorycznych (niektóre z nich pochodzą z młodszej epoki żelaza, pozostałe to materiały kultury puchowskiej). Dotychczas odkryto 1 dół posłupowy (pod odcinkiem W wczesnośredniowiecznego wału), związany z prehistorycznymi fazami zasiedlenia stanowiska, zaś w na stoku W wzgórza, już po zewnętrznej stronie wczesnośredniowiecznego wału, domniemany wielofazowy obiekt kultowy kultury puchowskiej w formie nieckowatego rowka (odc. 3/91, obiekt 1/91, 1a/91, 1b/91). W trakcie badań nie natrafiono dotychczas na przesłanki, które mogłyby potwierdzać obecność w prehistorycznej fazie zasiedlenia stanowiska (szczególnie związanej z kulturą puchowską) konstrukcji obronnych na „Zamczysku”. Trwająca co najmniej 200 lat działalność rolnicza na terenie grodziska spowodowała bardzo znaczącą niwelację jego wału. Doprowadziło to w rezultacie do powstania stosunkowo płaskiego wypłaszczenia szczytowego grodziska, zaś zakumulowane na jego terenie warstwy podestrukcyjne o miąższości przeciętnie 70 cm (powstałe wyłącznie z materiałów z rozoranego wału) w sposób naturalny chronią znajdujące się pod nimi warstwy i obiekty z okresu funkcjonowania grodu.

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 223 05.03.2020 10:26:36

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 224 05.03.2020 10:26:36

Bibliografia

Skróty

AAC – „Acta Archaeologica Carpathica", Kraków
AP – „Archeologia Polski", Warszawa
AR – „Archeologické rozhledy", Praha
AVANS – „Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v r. …", Bratislava
IA – „Informator Archeologiczny. Badania …:", Warszawa
MA – „Materiały Archeologiczne", Kraków
MSROA – „Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego", Rzeszów
PA – „Przegląd Archeologiczny", Wrocław
RA – „Recherches Archeologiques de …", Kraków
RP – „Rocznik Przemyski", Przemyśl
RS – „Rocznik Sądecki", Nowy Sącz
SA – „Sprawozdania Archeologiczne", Kraków
SHGWKS – Słownik Historyczno-Geograficzny Województwa Krakowskiego w Średniowieczu, (Słownik Historyczno-Geograficzny Ziem Polskich w Średniowieczu, t. V, Małopolska – Woj. Krakowskie), Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź, od 1993 Kraków.
SlA – „Slavia Antiqua", Poznań
SLed – „Studia Lednickie", Lednica–Poznań.
SlovA – „Slovenská Archeológia", Bratislava
SROA – „Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego", Rzeszów
SWs – „Studia Wczesnośredniowieczne", Warszawa
WA – „Wiadomości Archeologiczne", Warszawa
ZOW – „Z otchłani wieków", Warszawa

Arbman H.
1939 *Birka. Sveriges äldsta handelsstad*, Stockholm.

Barański M.
1992 *Dominium sądeckie. Od książęcego okręgu grodowego do majątku klasztoru klarysek sądeckich*, Warszawa.

Bartošková A.
1986 *Slovanské depoty železných předmětů v Československu*, Praha.

Bąk U.
1996 *Zabytki prahistoryczne z badań wykopaliskowych przeprowadzonych w 1993 roku w Zawadzie Lanckorońskiej, woj. Tarnów, stan. 1, „Zamczysko"*, AAC, 33, 51–84.

Becker C.
2003 *Zwischen Laienarbeit und Professionalität: Die Knochen- und Geweihartefakte aus dem slawischen Burgwall von Berlin-Spandau*, „Praehistorische Zeitschrift", 78/2, 202–217.

Beranová M.
1980 *Zemědělstvi starých Slovanů*, Praha.

Bialeková D.
1977 *Sporen von slawischen Fundplätzen in Pobedim (Typologie und Datierung),* SlovA, 25, 103–160.

Brzostowicz M.
2002 *Bruszczewski zespół osadniczy we wczesnym średniowieczu*, Poznań.
2014 *Schyłek organizacji grodowej w Wielkopolsce*, (w:) Chrzan. K., Czapla K., Moździoch S. (red.), *Funkcje grodów w państwach wczesnośredniowiecznej Europy środkowej. Społeczeństwo, gospodarka, ideologia*, Wrocław–Głogów, 381–399.
2015 *Wielkopolska XII i XIII wieku w świetle badań archeologicznych*, „Fontes Archaeologici Posnanienses", 51, 55–72.

Buczek K.
1970 *Z badań nad organizacją grodową w Polsce wczesnofeudalnej. Problem terytorialności grodów kasztelańskich*, „Kwartalnik Historyczny", 77/1, 3–29.

Buko A.
1981 *Wczesnośredniowieczna ceramika sandomierska*, Wrocław–Warszawa Kraków–Gdańsk–Łodź.
1990 *Ceramika wczesnopolska. Wprowadzenie do badań*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łodź.
1997 *Ceramika wczesnośredniowieczna, późnośredniowieczna i nowożytna*, (w:) Buko A. (red.), *Kleczanów. Badania rozpoznawcze 1989–1992*, Warszawa, 173–217.

Cabalska M.
1963 *Sprawozdanie z prac wykopaliskowych prowadzonych na grodzisku na Chełmowej Górze w Chełmcu Polskim, pow. Nowy Sącz,* (w:) *Wyniki badań wykopaliskowych prowadzonych w 1963 r. (materiały powielane Instytutu Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego)*, Kraków, 51–53.
1964 *Badania archeologiczne na grodzisku w Chełmcu Polskim pow. Nowy Sącz w roku 1964*, (w:) *Wyniki badań wykopaliskowych prowadzonych w 1964 r. (materiały powielane Instytutu Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego)*, Kraków, 27–31.

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 225 05.03.2020 10:26:36

1965A *Badania archeologiczne na grodzisku w Chełmcu, pow. Nowy Sącz, w roku 1965*, (w:) *Wyniki badań wykopaliskowych prowadzonych w 1965 r. (materiały powielane Instytutu Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego)*, Kraków, 29–31.

1965B *Grodzisko wczesnośredniowieczne w Chełmcu Polskim, pow. Nowy Sącz i problem chronologii grodzisk Sądeczyzny,* WA, 31, 135–145.

1965C *Wędzidło typu huńskiego z Mymonia pow. Sanok*, SROA 1965, 59–61.

1966A *Grodzisko w Chełmcu powiat Nowy Sącz w świetle badań archeologicznych przeprowadzonych w roku 1966,* (w:) *Wyniki badań wykopaliskowych prowadzonych w 1966 r. (materiały powielane Instytutu Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego)*, Kraków, *28–34.*

1966B *Wczesnośredniowieczne wędzidło żelazne z grodziska w Chełmca, pow. Nowy Sącz*, WA, 32, 3–11.

1966–1967 *Grodzisko w Chełmcu, pow. Nowy Sącz w świetle dotychczasowych badań archeologicznych,* WA, 32, 457–464.

1968 *Wieloczłonowe grodzisko w Chełmcu na tle podobnych założeń obronnych z terenu Polski Południowej*, (w:) *Prace Archeologiczne UJ*, 10, 69–93.

1969A *Marcinkowice, pow. Nowy Sącz,* IA, badania 1968, 266–267.

1969B *Badania archeologiczne w Chełmie, pow. Bochnia*, SA, 21, 47–55.

1969–1970 *Pradzieje powiatu nowosądeckiego,* RS, 10–11, 103–143.

1970 *Badania archeologiczne przeprowadzone w Chełmcu, pow. Nowy Sącz w 1966 r.*, WA, 35, 44–51.

Cetera A., Okoński J.

1994 *Grodzisko w Zawadzie – dziesięć lat później*, „Rocznik Tarnowski 1994", Tarnów, 287–310.

Chomentowska B., Michalski J., Twarowska E.

1985 *Najstarsze dzieje Połańca i jego okolic*, katalog wystawy (materiały powielane), Staszów.

Chudziak W.

1991 *Periodyzacja rozwoju wczesnośredniowiecznej ceramiki z dorzecza dolnej Drwęcy (VII–XI/XII w.). Podstawy chronologii procesów zasiedlenia*, Toruń.

Čilinská Z.

1966 *Slawisch-awarisches Gräberfeld in Nové Zámky*, Bratislava.

1973 *Frühmittelalterliches Gräberfeld in Želovce*, Bratislava.

Daim F.

1987 *Das awarische Gräberfeld von Leobersdorf, NÖ*, Wien.

Dąbrowska E.

1965 *Sprawozdanie z badań wykopaliskowych prowadzonych na grodzisku wczesnośredniowiecznym w Szczaworyżu, pow. Busko, w latach 1962 i 1963*, SA, 17, 255–264.

1969 *Sprawozdanie z badań wykopaliskowych na wczesnośredniowiecznym grodzisku w Szczaworyżu, pow. Busko, w latach 1965–1966 (rejon: gród właściwy)*, SA, 20, 277–286.

1973A *Wielkie grody dorzecza górnej Wisły. Ze studiów nad rozwojem organizacji terytorialno-plemiennej w VII–X wieku*, Wrocław–Warszawa–Kraków––Gdańsk.

1973B *Quelques remarques sur la pénétration hongroise sur le territoire de la Pologne du Sud*, (w:) *Berichte über den II. Internationalen Kongress für Slawische Archäologie*, 2, Berlin, 363–368.

1978 *Etapy kształtowania się osadnictwa grodowego i formowania organizacji grodowych u Słowian zachodnich we wczesnym średniowieczu*, AP, 23, 425–444.

Dostál B.

1966 *Slovanská pohřebište ze středni doby hradištni na Morave*, Praha.

Dulinicz M.

2001 *Kształtowanie się Słowiańszczyzny Północno-Zachodniej. Studium archeologiczne*, Warszawa.

Dulinicz M., Moszczyński A.M.

1998 *Wczesnośredniowieczne osady w Miszewku Strzałkowskim i Wykowie*, (w:) Dulinicz M. (red.), *Osadnictwo pradziejowe i wczesnośredniowieczne w dorzeczu Słupianki, pod Plockiem*, (w:) Szymański W. (red.), *Archeologia Mazowsza i Podlasia. Studia i Materiały*, I, Warszawa, 109–143.

Dymaczewska U.

1970 *Ceramika wczesnośredniowieczna z Santoka, pow. Gorzów Wlkp.*, SlA, 14, 185-241.

Dzieduszycki W.

1982 *Wczesnomiejska ceramika kruszwicka w okresie od 2 połowy X w. do połowy XIV w.*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź.

1995 *Kruszce w systemach wartości i wymiany społeczeństwa Polski wczesnośredniowiecznej*, Poznań.

Eisner J.

1952 *Devínska Nová Ves. Slovanské pohřebiště*, Bratislava.

Foltyn E.M.

1998 *Podstawy gospodarcze wczesnośredniowiecznej społeczności plemiennej na Górnym Śląsku*, Katowice.

Gabriel I.

1984 *Chronologie der Reitersporen*, (w:) Gabriel I. (red.), *Starigard/Oldenburg. Hauptburg der Slawen in Wagrien. I. Stratigraphie und Chronologie (Archäologische Ausgrabungen 1973–1982)*, 117–157.

1988A *Hof- und Sakralkultur sowie Gebrauchs- und Handelsgut im Spiegel der Kleinfunde von Starigard/ /Oldenburg*, „Bericht der Römisch-Germanischen Kommission", 69, 103–291.

„Galicja…" 2013

2013 *Galicja na józefińskiej mapie topograficznej 1779––1783*, Bukowski W., Dybaś B., Noga Z. (red.), T. 2, cz. A i B, Kraków.

„Galicja…" 2015

2015 *Galicja na józefińskiej mapie topograficznej 1779––1783*, Bukowski W., Dybaś B., Noga Z. (red.), T. 3, cz. A i B, Kraków.

Gardawski A.

1970 *Chodlik. Cz. I. Wczesnośredniowieczny zespół osadniczy*, Wrocław–Warszawa–Kraków.

Giesler J.

1980 *Zur Archäologie des Ostalpenraumes vom 6. bis 11. Jahrhundert*, „Archäologisches Korrespondenzblatt", 10, 85–98.

Ginalski J., Muzyczuk A.

1989 *Wyniki badań wykopaliskowych na grodzisku wczesnośredniowiecznym w Brzezowej, gmina No-*

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 226 05.03.2020 10:26:36

wy Żmigród, województwo krośnieńskie, AAC, 28, 217–230.
1992 *Badania wykopaliskowe grodziska wczesnośredniowiecznego w Brzezowej, gm. Nowy Żmigród, woj. krośnieńskie*, MSROA 1985–1990, 209–217.

Górecki J.
2002 *Gród na Ostrowie Lednickim na tle wybranych ośrodków grodowych pierwszej monarchii piastowskiej*, Poznań.

Gumowski W.
1953 *Najstarsze systemy wag w Polsce*, SWs, 2, 19–36.

Hachulska-Ledwos R.
1971 *Wczesnośredniowieczna osada w Nowej Hucie-Mogile*, „Materiały Archeologiczne Nowej Huty", 3, 1–209.

Hampel J.
1905 *Alterthümer des frühen Mittelalter in Ungarn*, 2, Braunschweig.

Hanuliak M.
1994 *Malé Kosihy I. Pohrebisko z 10.–11. storočia*, Nitra.
1995 Hensel W., Broniewska A.
1996 1961 *Starodawna Kruszwica. Od czasów najdawniejszych do roku 1271*, Wrocław.

Henning J., Ruttkay M., Pieta K., Heussner K.-U.
2015 *Bojná a datovanie hradísk nitrianskeho kniežatstva. Prínos prírodovedných metód k archeologickému výskumu'*, (w:) Pieta. K, Robak. Z. (red.) *Bojná 2. Nové výsledky výskumov včasnostredovekých hradísk*, Nitra, 335–345.

Holčik S.
1991 *Velkomoravské pohrebisko w Bini*, „Sbornik Slovenského Národného Múzea", 85, 85–105.

Hrubý V.
1955 *Staré Město. Velkomoravské pohřebiště "Na Valách"*, Praha.

Ibrahim M.M., Poleski J.
2004 *Mineralogical study of pottery samples from early medieval earth castle in Naszacowice*, (w:) Poleski J., *Naszacowice. Ein frühmittelalterlicher Burgwall am Dunajec. I. Stratigraphie, Chronologie, Architektur*, (w:) *Moravia Magna, Seria Polona*, II, Kraków.

Jakimowicz R.
1939–1948 *Okres wczesnohistoryczny*, (w:) *Prehistoria ziem polskich*, *Encyklopedia Polska PAU*, IV/1, Kraków, 361–428.

Javorský F.
1977 *Výsledky archeologického výskumu v Slovenskom Raji*, AVANS 1976, 153–166, 356–377.

Jaworski K.
1990 *Wyroby z kości i poroża w kulturze wczesnośredniowiecznego Ostrowa Tumskiego we Wrocławiu*, Wrocław–Warszawa.
1998 *Konstrukcje obronne wczesnośredniowiecznego grodziska w Gilowie w świetle najnowszych badań*, „Śląskie Sprawozdania Archeologiczne", 40, 463–474.

Kavánová B.
1976 *Slovanské ostruhy na Územi Československa*, „Studie Archeologického Žstavu Československé Akademie Véd", 4, z. 3, Praha.
1995 *Knochen- und Geweihindustrie in Mikulčice*, (w:) F. Daim, L. Poláček (red.), *Studien zum Burgwall von Mikulčice*, I, Brno, 113–378.

Kempke T.
1991 *Starigard/Oldenburg. Hauptburg der Slawen in Wagrien. III. Die Waffen des 8.–13. Jahrhunderts*, (w:) *Offa-Bücher*, 73, Neumünster.

Kiersnowski R.
1960 *Pieniądz kruszcowy w Polsce wczesnośredniowiecznej*, Warszawa.

Kirpičnikov A.
1966 *Drevnerusskoe oružie. Vyp. 2. Kop'ja, sulicy, boevye topory, bulavy, kisteni IX–XIII vv.*, (w:) *Archeologija SSSR. Svod archeologičeskich Istočnikov*, E1–36, Moskva.
1973 *Snaraženie vsadnika i verchnogo konja na Rusi IX––XIII vv.*, (w:) *Archeologija SSSR. Svod archeologičeskich Istočnikov*, E1–36, Moskva.

Klanica Z.
1988 *Die südmährischen Slawen und anderen Ethnica im archäologischen Material des 6.–8. Jahrhunderts*, (w:) Chropovský B. (red.), *Interaktionen der mitteleurpäischen Slawen und anderen Ethnica im 6.–10. Jahrhundert*, Nitra, 139–150.

Kobylińska A., Kobyliński Z.
1994 *Struktura wielkościowa zespołów ceramiki na stanowiskach wielowarstwowych: metody analizy i możliwości poznawcze*, AP, 38/2, 229–262.

Kobyliński Z. (red.)
2017A *Katalog grodzisk Warmii i Mazur. Tom I*, Warszawa.
2017B *Katalog grodzisk Warmii i Mazur. Tom II*, Warszawa.

Kołodziejski S.
1995 *Późne średniowiecze*, (w:) *Natura i Kultura w Krajobrazie Jury. Tom IV. Pradzieje i średniowiecze*, Kraków, 151–162.

Kondracki J.
1978 *Geografia fizyczna Polski*, Warszawa.

Koperski A.
1996A *Przemyśl (Poland)*, (w:) Fodor I., Nepper I.M., Révés L., Wolf M. (red.), *The ancient Hungarians. Exhibition Catalogue*, Budapest, 439–448.

Koperski A., Parczewski M.
1978 *Wczesnośredniowieczny grób Węgra-koczownika z Przemyśla*, AAC, 18, 151–199.

Kostrakiewicz L.
1967 *Nomogram do obliczania średnich rocznych sum opadów w Karpatach polskich poniżej poziomu inwersji*, „Problemy Zagospodarowania Ziem Górskich", t. 2 (15), 129–146.

Kotowicz P. N.
2002 *Żelazne grzywny grotopodobne z grodziska wczesnośredniowiecznego „Horodna" w Trepczy, pow. Sanok*, MSROA, XXIII, 221–226.
2014 *Topory wczesnośredniowieczne z ziem polskich*, Collectio Archaeologica Ressoviensis. Tomus XXX, Rzeszów.
2018 *Early Medieval Axes from the Territory of Poland*, Moravia Magna. Seria Polona V, Kraków.

Kralovánszky A.
1959 *Adatok a Kárpat – medencei X–XI századi félhold alakú csüngök kérdéséhez*, „Archaeologia Értesitö", 86, 76–82.

Krąpiec M., Poleski J.
1996 *Dwa grodziska wczesnośredniowieczne w Zawadzie Lanckorońskiej i Naszacowicach – datowanie meto-*

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 227 05.03.2020 10:26:36

dą archeologiczną i dendrochronologiczną, PA, 44, 117–137.

Kukliński A.
2017 *Wczesnośredniowieczna stratygrafia kulturowa w południowo-zachodniej części Wzgórza Wawelskiego*, „Acta Archaeologica Waweliana", V, Kraków.

Kurnatowska Z. (Hilczerówna Z., Hilczer-Kurnatowska Z.)
1956 *Ostrogi polskie z X–XIII wieku*, Poznań.
1960 *Wczesnośredniowieczne grodzisko w Daleszynie (st. 2) w pow. gostyńskim*, Poznań.
1991 *Daleszyn*, (w:) Gąsiorowski A., Labuda G., Wędzki A. (red.), *Słownik Starożytności Słowiańskich*, VIII/1, Wrocław–Warszawa–Kraków, 12–13.

Kurnatowski S., Nalepa J.
1961 *Z przeszłości Międzyrzecza*, Poznań.

Kurtyka J.
1997 *Tęczyńscy. Studium z dziejów polskiej elity możnowładczej w średniowieczu*, Kraków.

Labuda G.
1986 *Z dyskusji nad początkiem klasztoru benedyktyńskiego w Tyńcu: fundatorzy i pierwsi opaci*, (w:) *Symbolae historiae artium. Studia z historii sztuki Lechowi Kalinowskiemu dedykowane*, Warszawa, 93–109.
1994 *Szkice historyczne XI wieku. Początki klasztoru benedyktynów w Tyńcu*, „Studia Źródłoznawcze", 35, 23–64.
1999 *Słowiańszczyzna starożytna i wczesnośredniowieczna. Antologia tekstów źródłowych*, Poznań.

Leńczyk. G.
1939 *Grodzisko w Piekarach*, (w:) Jamka R., Leńczyk G., Dobrowolski K., *Badania wykopaliskowe w Piekarach w pow. krakowskim*, (w:) *Prace Prehistoryczne*, 2, Kraków, 19–75.
1950 *Prasłowiański gród nad Dunajcem w Zawadzie Lanckorońskiej*, Kraków.
1956 *Na śladach miejsc obronnych*, „Dawna Kultura", 122–127.
1962 *Badania w Podegrodziu p. Nowy Sącz*, RS, 5, 1–6.
1983 *Katalog grodzisk i zamczysk z terenu Małopolski*, (red.) Kołodziejski S., Kraków.

Macháček J.
2001 *Studie k velkomoravské keramice. Metody, analýzy a syntézy, modely*, Brno.

Macháček J., Dresler P., Přichystalová R., Sládek V.
2016 *Kolstelní pohřebiště na Severovýchodním předhradí*, Brno.

Machnik J.
1961 *Wyniki badań w latach 1953–1954*, (w:) Nosek S. (red.*), Igołomia I. Osada wczesnośredniowieczna*, Wrocław–Warszawa–Kraków, 11– 112.

Madej M.
2003 *Osada grupy tynieckiej na Wzgórzu Klasztornym w Tyńcu*, maszynopis pracy magisterskiej w Archiwum Instytutu Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie.

Madyda-Legutko R., Poleski J.
1995 *Podegrodzie, Woiwodschaft Nowy Sącz, Fundstelle 2 „Zamczysko". Vorgeschichtliche Siedlung und frühmittelalterlicher Burgwall,* RA 1991–1992, 92–98.

Maj U.
1983 (rec.:) Buko A. 1981, AP, 28, 445–454.
1989 *Stradów, stanowisko 1. Część I. Ceramika wczesnośredniowieczna*, Kraków.

Maj. U., Zoll-Adamikowa H.
1992 W *kwestii chronologii wczesnośredniowiecznego grodziska w Stradowie*, SA, 44, 273–296.

Malinowska-Łazarczyk H.
1979 *Typologia i chronologia sprzączek i okuć pasa z cmentarzyska w Cedyni*, „Materiały Zachodniopomorskie", 25, 93–106.
1982 *Cmentarzysko średniowieczne w Cedyni. Tom I*, Szczecin.

Marczak E.
2013 *Płacidła grotopodobne*, (w:) Kalaga J. (red.), *Sutiejsk. Gród pogranicza polsko-ruskiego z X–XIII wieku. Studium interdyscyplinarne*, Warszawa–Pękowice, 52–61.

Marek O., Kostelníková M.
1998 *Die Spinnwirtel aus Mikulčice*, (w:) Poláček L. (red.), *Studien zum Burgwall von Mikulčice*, III, Brno, 171–326.

Medvedev A. F.
1966 *Ručnoe metatelnoe oružie (luki, strely, samostrel) VIII–XIV vv.,* (w:) *Archeologija SSSR. Svod archeologičeskich istočnikov*, Moskwa.

Meřinský Z.
1988 *Kosočtverečne olověné křížki a jejich chronologické postaveni v ramci hmotné kultury středni doby hradištni*, „Rodná zemé", 26, 227–272.

Mianowska I.
2001 *Frühmittelalterliche Siedlung von Ulucz, Kr. Brzozów*, (w:) Parczewski M. (red.), *Quellen zur slawischen Besiedlung im Karpatengebiet, 1*, (w:) Parczewski M. (red.), *Moravia Magna. Seria Polona*, I, Kraków, 61–115.

Morawski Sz.
1863 *Sądeczyzna*, 1, Kraków.

Możdzioch S.
2002 *Castrum munitissimum Bytom. Lokalny ośrodek władzy w państwie wczesnopiastowskim*, Warszawa.
2015 *Przemiany XII–XIII wieku na Śląsku w świetle badań grodów kasztelańskich*, , „Fontes Archaeologici Posnanienses", 51, 83–96.

Nadolski A.
1954 *Studia nad uzbrojeniem polskim w X, XI i XII wieku*, Łódź.

Okoński J.
1989 *Ceramika z grodziska w Zawadzie, gm. Tarnów, na tle porównawczym*, maszynopis w archiwum Państwowej Służby Ochrony Zabytków, Oddział w Tarnowie.
1995 *Keramik aus der Burg von Zawada, Gem. Tarnów – Ein Verfahren zur Registrierung von Merkmalen und die Analysenmöglichkeiten*, (w:) Poláček L. (red.), *Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis zum 11. Jahrhundert. Terminologie und Beschreibung, Internationale Tagungen in Mikulčice*, II, Brno, 51–63.

Parczewski M.
1973 (rec.:) Gardawski A. 1970, SA, 25, 353–359.

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 228 05.03.2020 10:26:36

1982 *Płaskowyż Głubczycki we wczesnym średniowieczu*, (w:) *Zeszyty Naukowe UJ, Prace Archeologiczne*, 31, Kraków.

1988 *Początki kultury wczesnosłowiańskiej w Polsce. Krytyka i datowanie źródeł archeologicznych*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź.

2005 *Uwagi o przejawach wczesnośredniowiecznej aktywności militarnej w północnych Karpatach*, (w:) Machnik J., Banach W., Kotowicz P.N. (red.), „Acta Militaria Mediaevalia", 1, *Sztuka wojenna na pograniczu polsko-rusko-słowackim w średniowieczu*, Kraków–Sanok, 27–36.

Parczewski M., Pelisiak A., Szczepanek K.

1999 *Początki kształtowania się polsko-ruskiej rubieży etnicznej w Karpatach. U źródeł rozpadu Słowiańszczyzny na odłam wschodni i zachodni*, Kraków.

2012 *Najdawniejsza przeszłość polskich Bieszczadów*," Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego", t. 33, 9–42.

Pieta K.

2015 *Včasnostredoveké mocenské centrum Bojná – výskumy v rokoch 2007–2013'*, (w:) Pieta. K, Robak. Z. (red.) *Bojná 2. Nové výsledky výskumov včasnostredovekých hradísk*, Nitra, 9–49.

Pittioni R.

1943 *Der frühmittelalterliche Gräberfeld von Köttlach, Landkreis Gloggnitz, Niederdonau*, Brün–München––Wien.

Poleski J.

1987 *Wyniki dotychczasowych badań ratowniczych na grodzisku wczesnośredniowiecznym w Naszacowicach, woj. Nowy Sącz*, „Sprawozdania z Posiedzeń Komisji Naukowych PAN, Oddział w Krakowie, styczeń–czerwiec 1987 r.", Kraków, 8–11.

1988 *Wyniki dotychczasowych badań ratowniczych na grodzisku w Naszacowicach, województwo nowosądeckie,* AAC, 27, 153–184.

1989 *Stratygrafia w rejonie zachodniego odcinka wału głównego członu grodziska w Naszacowicach, województwo nowosądeckie,* AAC, 28, 145–164.

1990 *Naszacowice, Woiwodschaft Nowy Sącz (Ein frühmittelalterlicher Burgwall – stratigraphische Bemerkungen),* RA 1989, Kraków, 49–59.

1991A *Brązowe okucie awarskie z grodziska w Naszacowicach, woj. nowosądeckie*, AAC, 30. 243–247.

1991B *Grodziska w Lubomi i Naszacowicach. Przyczynek do problemu kontaktów mieszkańców południowej Polski z Wielkimi Morawami*, „Śląskie Prace Prahistoryczne", 2. Katowice, 193–206.

1992A *Naszacowice, Woiwodschaft Nowy Sącz, Gemeinde Podegrodzie. Ein frühmittelalterlicher Burgwall aus dem 8.–11. Jh.,* RA 1990, Kraków, 58–61.

1992B *Datierungsgrundlagen der ältesten Phasen des Frühmittelalters (bis zum Ende des 10. Jahrhunderts) in Kleinpolen,* (w:) *Probleme der relativen und absoluten Chronologie ab Latènezeit bis zum Frühmittelalter*, Kraków, 317–338.

1992C *Podstawy i metody datowania okresu wczesnośredniowiecznego w Małopolsce,* (w:) *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, Prace Archeologiczne*, 52, Kraków.

1993 *Dwa grodziska w Podegrodziu – problem kasztelanii sądeckiej*, (w:) Moździoch S. (red.), *Lokalne ośrodki władzy państwowej w XI–XII wieku w Europie Środkowo-Wschodniej*, Wrocław, 235–259.

1994A *Naszacowice, Woiwodschaft Nowy Sącz, Gemeinde Podegrodzie. Ein frühmittelalterlicher Burgwall – dritter Schnitt des Walls,* RA 1991–1992, Kraków, 61–70.

1994B *Die Keramik des 7.–11. Jahrhunderts in Kleinpolen. Forschungsstand und Forschungsperspektiven*, (w:) Staňa Č. (red.), *Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis zum 11. Jahrhundert*, *Internationalen Tagungen in Mikulčice*, 1, Brno, 155–164.

1995 *Naszacowice – ein fruhmittelalterliches Burgwall im Zuflußgebiet des Dunajec (Kleinpolen),* SlA, 36, 29–37.

1996A *Zawada Lanckorońska und Naszacowice – zwei frühmittelalterliche Burgwälle im Zuflußgebiet des Dunajec in Kleinpolen*, (w:) *Frühmittelalterliche Machtzentren…*, 85–98.

1996B *Odkrycie nowych zabytków awarskich i tzw. staromadziarskich na terenie Małopolski,* (w:) *Słowiańszczyzna w Europie…*, 257–262.

1996C *Grodzisko w Zawadzie Lanckorońskiej*, „Sprawozdania z posiedzeń komisji naukowych Oddziału Polskiej Akademii Nauk w Krakowie, styczeń–czerwiec 1995 r.", 2–5.

1996D *Stratygrafia i chronologia osadnictwa na grodzisku w Zawadzie Lanckorońskiej*, AAC, 33, 185–230.

1996E *Grodzisko w Naszacowicach (stanowisko 1, gm. Podegrodzie, woj. Nowy Sącz). Opracowanie stratygraficzno-chronologiczne*, maszynopis w siedzibie Państwowej Służby Ochrony Zabytków w Nowym Sączu.

1997 *Grodzisko w Naszacowicach. Badania w 1997 r. Opracowanie stratygraficzno-chronologiczne*, maszynopis w siedzibie Państwowej Służby Ochrony Zabytków w Nowym Sączu.

1998 *Wczesnośredniowieczna waga i odważniki z Kotliny Sądeckiej*, (w:) H. Kočka-Krenz, W. Łosiński (red.) *Kraje słowiańskie w wiekach średnich. Profanum i sacrum*, Poznań, 288–291.

1999A *Naszacowice und Zawada Lanckorońska – zwei frühmittelalterliche Stammesburgen im Dunajecgebiet* , (w:) Moździoch S. (red.), *Centrum i zaplecze we wczesnośredniowiecznej Europie Środkowej*. Spotkania Bytomskie III, Wrocław, 111–120.

1999B *Besiedlungshinterland des frühmittelalterlichen Kraków*, (w:) Moździoch S. (red.), *Centrum i zaplecze we wczesnośredniowiecznej Europie Środkowej*. Spotkania Bytomskie III, Wrocław, 185–195.

2000A *Chronologia wczesnośredniowiecznego grodziska w Łapczycy koło Bochni*, AAC, 35, 193–209.

2000B *Naszacowice*, (w:) Wieczorek A., Hinz H.-M. (red.), *Europas Mitte um 1000*, 1, Stuttgart, 267–269.

2003 *Kolejne zabytki awarskie i wielkomorawskie z grodziska w Naszacowicach*, (w:) Dulinicz M. (red.), *Słowianie i ich sąsiedzi we wczesnym średniowieczu*, Lublin–Warszawa, 215–222.

2004A *Naszacowice. Ein frühmittelalterlicher Burgwall am Dunajec. I. Stratigraphie, Chronologie, Architektur*, (w:) „Moravia Magna. Seria Polona", II, Kraków.

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 229 05.03.2020 10:26:36

2004B *Wczesnośredniowieczne grody w dorzeczu Dunajca*, Kraków.
2011 *Naszacowice. Ein frühmittelalterlicher Burgwall am Dunajec. II. Fundstoff, Funktion, interregionale Beziehungen. Burgenbau in Kleinpolen*, (w:) Parczewski M. (red.), „Moravia Magna, Seria Polona", III, Kraków.
2013 *Małopolska w VI–X wieku. Studium archeologiczne*, (w:) Kaczanowski P. (red.), „Opera Archaeologicae Iagellonicae", III, Kraków 2013.

Poulík J.
1948 *Staroslovanská Morava*, Praha.
1950 *Výsledky výzkumu na staroslovanském pohřebišti u Dolnich Věstonic*, AR, 2, 22–31.
1963 *Dvé velkomoravské rotundy w Mikulčicích*, Praha.

Princová-Justová J.
1999 *Libice v době svatého Vojtěcha*, (w:) Kurnatowska Z. (red.), *Tropami świętego Wojciecha*, Poznań, 11–35.

Profantová N.
2003 *Mikulčice – pohřebiště u 6. kostela: pokus o chronologickě a sociálni* zhodnicení, (w:) Profantová N., Kávanová B., *Mikulčice – pohřebiště u 6. a 12. kostela*, Brno, 7–209.

Radwańska T.
1970 *Damice, pow. Miechów*, IA. Badania 1970 r, 163–164.

Radwański K.
1960 *Sprawozdanie z prac archeologicznych prowadzonych w roku 1959 na terenie wczesnośredniowiecznej osady „Okół" w Krakowie*, „Biuletyn Krakowski", 2, 127–139.
1961 *Prace archeologiczne prowadzone w roku 1960 na terenie „Okołu" w Krakowie*, „Biuletyn Krakowski", 3, 225–240.
1968 *Wczesnośredniowieczna ceramika krakowska i zagadnienia jej chronologii*, MA, 9, 5–89.
1975 *Kraków przedlokacyjny. Rozwój przestrzenny*, Kraków.

Roczniki Długosza 1973
1973 *Jana Długosza Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego. Księga piąta. Księga szósta*, tłum. J. Mrukówna, oprac. K. Pieradzka, t. III, Warszawa.

Roczniki Długosza 1974
1974 *Jana Długosza Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego. Księga siódma. Księga ósma*, tłum. J. Mrukówna, oprac. K. Pieradzka, t. IV, Warszawa.

Robak Z.
2013A *Okucia końca rzemienia w typie karolińskim z terenów Polski i Słowacji*, (w:) J. Gancarski (red.) *Transkrapackie kontakty kulturowe w okresie lateńskim, rzymskim i wczesnym średniowieczu*, Krosno, 433–451.
2013B *Studia nad okuciami rzemieni w typie karolińskim VIII–X wiek. I część*, (w:) „Archaeologica Slovaca Monographiae – Studia. Tomus XVII", Nitra.
2014 *Studia nad okuciami rzemieni w typie karolińskim VIII–X wiek. I część*, (w:) „Archaeologica Slovaca Monographiae – Studia. Tomus XVII", Nitra.

Rogaczewska A.
1998 *Cmentarzysko wczesnośredniowieczne na Górze Zamkowej w Będzinie, stanowisko 2*, „Zeszyty Zagłębiowskie", 4, Będzin, 41–113.

Rogosz R.
1983 *Obróbka i zastosowanie żelaza*, (w:) Cnotliwy E., Leciejewicz L., Łosiński W. (red.), *Szczecin we wczesnym średniowieczu. Wzgórze Zamkowe*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łodź, 262–267.

Rokosz M.
1995 *„Pulchrum patriae clenodium et fortis contra hostiles insidias minimen". Kilka uwag o czynniku geograficznym w dziejach opactwa tynieckiego*, (w:) Żurowska K. (red.), *Benedyktyni tynieccy w średniowieczu. Materiały z sesji naukowej Wawel – Tyniec 13–15 października 1994*, Kraków, 59–70.

Rulewicz M.
1999 *Wyniki badań wykopaliskowych w obrębie suburbium Szczecina, w latach 1987–1992*, SA, 51, 244–272.

Rutkowska-Płachcińska A.
1961 *Sądeczyzna w XIII i XIV wieku. Przemiany społeczne i gospodarcze*, Wrocław.

Ruttkay A.
1976 *Waffen und Reiterausrüstung des 9. bis zur ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei (II)*, SlovA, 34/2, 245–395.

Rzeźnik P.
1995 *Ceramika naczyniowa z Ostrowa Tumskiego we Wrocławiu w X–XI wieku*, Pozań.
1997 *Elementy południowe w ceramice śląskiej z IX–X wieku*, (w:) *Śląsk i Czechy…*, 127–134.

Schuldt E.
1965 *Behren-Lübchin. Eine spätslawische Burganlage in Mecklemburg,* (w:) *Schriften der Sektion für Vor- und Frühgeschichte*, 19, Berlin.

Schulze-Dörrlamm M.
2002 *Die Ungarneinfälle des 10. Jahrhunderts im Spiegel archäologischer Funde*, (w:) Henning J. (red.*), Europa im 10. Jahrhundert. Archäologie einer Aufbruchszeit*. Mainz, 109–122.

Sláma J.
1990 *Raně středověké Čechy a rurikovská Rus*, AR, 42, 391–397, 466.

Steuer H.
1987 *Gewichtsgeldwirtschaften im frühgeschichtlichen Europa*, (w:*) Untersuchungen zu Handel und Verkehr der vor- und frühgeschichtlichen Zeit in Mittel- und Nordeuropa, Teil IV, Der Handel der Karolinger- und Wikingerzeit*, Göttingen, 405–527.

Szybowicz A.
1987 *Marcinkowice, woj. Nowy Sącz*, IA, badania 1986, 145–146.

Szybowicz A., Szybowicz B., Poleski J.
1997–1998 *Wczesnośredniowieczne grodzisko w Marcinkowicach*, AAC, 34, 72–92.

Szydłowski J.
1966 *Pradzieje i początki miasta*, „Rocznik Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu. Archeologia", 4, 9–151.
1971 *Badania wykopaliskowe na wczesnośredniowiecznym grodzisku w Lubomi, pow. Wodzisław Śl. w latach 1966–1970. Zbiorcze omówienie wyników badań w streszczeniu*, „Informator Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków Archeologicznych na województwo katowickie za lata 1966–1970", Katowice, 36–51.

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 230 05.03.2020 10:26:37

Szymański W., Moszczyński W.A.
1998 *Najmłodsza faza grodziska w Szeligach (X–XI w.)*, (w:) Dulinicz M. (red.), *Osadnictwo pradziejowe i wczesnośredniowieczne w dorzeczu Słupianki, pod Płockiem*, *Archeologia Mazowsza i Podlasia. Studia i Materiały*, I, Warszawa, 109–143.Warszawa, 99–108.
Świszczowski S.
1979 *Miasto Kazimierz pod Krakowem*, Kraków.
Tabaczyński S. (red.)
1993 *Sandomierz: Badania 1969–1973*, t. I, Warszawa.
1996 *Sandomierz: Badania 1969–1973*, t. II, Warszawa.
Točik A.
1968A *Slawisch-awarisches Gräberfeld in Holiare*, Bratislava.
1968B *Slawisch-awarisches Gräberfeld in Štúrovo*, Bratislava.
Tokarski W.
2000 *Militaria – broń miotająca, obuchowa i drzewcowa oraz elementy rzędu końskiego i oporządzenia jeździeckiego*, (w:) Kurnatowska Z. (red.), *Wczesnośredniowieczne mosty przy Ostrowie Lednickim. Tom I. Mosty traktu gnieźnieńskiego*, Lednica–Toruń, 77–103.
Toločko P.P.
1981 *Novye archeologičeskije issledovanija Kieva (1963–1978 gg.)*, (w:) Toločko P.P. (red.), *Novoe v archeologii kieva*, Kiev, 8–36.
1996 *Cerkva Bogorodicy Desatinna v Kievi*, Kiev.
Tyniec A.
1994 *Badania sondażowo-ratownicze na stanowisku 1 w Grodzisku, województwo bielskie, w 1992 roku*, „Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i w Zagłębiu Dąbrowskim w latach 1991–1992", Katowice, 249–252.
Ungerman Š.
2011 *Tzv. blatnicko-mikulčický horizont a jeho vliv na chronologii raného středovéku*, „Zborník Slovenského Národného Múzea. Archeológia Supplementum 4", 135–151
Wachowski K.
1974 *Wagi i odważniki na Śląsku wczesnośredniowiecznym na tle porównawczym*, PA, 22, 173–207.
1975 *Cmentarzyska doby wczesnopiastowskiej na Śląsku*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.
1995 *Sprzączki profilowane z terenu Śląska*, „Studia Archeologiczne:, 26, Wrocław, 247–251.
1997 *Śląsk w dobie przedpiastowskiej. Studium archeologiczne*, Wrocław.
Wołoszyn M., Zoll-Adamikowa H.
1998 *Pierwsze badania wałów podgrodzi w Stradowie w 1997 r.,* SA, 50, 229–264.
Woźniak Z.
1961 *Z najdawniejszej przeszłości Podegrodzia*, RS 5, 11–22.
1962 *Badania dwóch grodzisk w Podegrodziu, pow. Nowy Sącz w 1961 r.,* AAC, 4, 259–270.
1964 *Zagadkowy ryt na kamieniu z Podegrodzia, pow. Nowy Sącz*, AAC, 5, 57–61.
1969 *Nomogram – czy tablica do młynka?*, ZOW, 35/4, 263–265.
Woźniak Z., Zoll-Adamikowa H.
1971 *Uwagi o topografii i stratygrafii Wzgórza Klasztornego w Tyńcu*, „Folia Historiae Artium", 6–7, 15–47.
Wróblewski S.
2016 *Rycerstwo Ziemi Sądeckiej w średniowieczu*, Kraków.
Wrzesiński J.
2000 *Noże żelazne w grobach na wczesnośredniowiecznym cmentarzysku w Dziekanowicach*, SLed, VI, Poznań–Lednica, 91–124.
Zábojnik J.
1985 *Výzkum včasnostredovekého pohrebiska v Ciferi-Páci*, „Studijne zvesti archeologickeho Ústavu Slovenskej Akadémie Vied", 21, 210–217.
1991 *Seriation von Gürtelbeschlaggarnituren aus dem Gebiet der Slowakei und Österreichs (Beitrag zur Chronologie der Zeit des awarischen Kaganats),* (w:) Čilinská Z. (red.), *K problematike osídlenia stredodunajskej oblasti vo včasnem stredoveku*, Nitra, 219–321.
Zaitz E.
2000 *Badania archeologiczne w Opactwie oo. Benedytynów w Tyńcu*, (w:) Buko A., Świechowski Z. (red.), *Osadnictwo i architektura ziem polskich w dobie zjazdu gnieźnieńskiego*, Warszawa, 305–330.
Zientara B.
1975 *Henryk Brodaty i jego czasy*, Warszawa.
Zoll-Adamikowa H. (Zollówna H.)
1966 *Wczesnośredniowieczne cmentarzyska szkieletowe Małopolski. Cz. I. Źródła*, Wrocław–Warszawa–Kraków.
1971 *Wczesnośredniowieczne cmentarzyska szkieletowe Małopolski. Cz. II. Analiza*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.
Zoll-Adamikowa H., Dekówna M., Nosek E.M.
1999 *The Early Mediaeval Hoard from Zawada Lanckorońska (Upper Vistula River)*, Warszawa.
Żaki A.
1954 *Wyniki wstępnych badań grodziska w Naszacowicach, p. Nowy Sącz,* WA, 231–251.
1958a *Karpacka Ekspedycja Archeologiczna w r. 1957*, AAC, 1, 159–160.
1958a *Naszacowice – Podegrodzie – Stary Sacz*, AAC, 1, 219–225.
1959 *Karpacka Ekspedycja Archeologiczna w latach 1951–1955*, SA, 5, 193–212.
1969 *Wczesnośredniowieczny sądecki zespół osadniczy (badania r. 1968),* Sprawozdania z posiedzeń komisji naukowych Oddziału Polskiej Akademii Nauk w Krakowie, 13, 4–6.
1972 *Naszacowice*, IA. Badania 1971 r., 200–201.
1974A *Archeologia Małopolski wczesnośredniowiecznej*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.
1974B *Wędrówki Sącza. O rozwoju sądeckiego ośrodka osadniczego do schyłku XIII stulecia,* Kraków.
Żaki A., Szuwarowski K.
1971 *Odkrycie śladów grodu Konrada Mazowieckiego pod Ojcowem*, „Sprawozdania z Posiedzeń Komisji Naukowych PAN, Oddział Kraków,1970 r.", XIV/2, 482–484.
Żurowski J.
1924–1925 *Sprawozdanie z działalności państw. konserwatora zabytków prahistorycznych okręgu zachodnio-małopolskiego za r. 1923*, WA, 9. 331–341.
1927 *Skarby halsztackiego okresu z doliny Dunajca,* „Prace i Materiały Antropologiczno-Archeologiczne i Etnograficzne", 4, 3–112

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 231 05.03.2020 10:26:37

WgwP - tom 3 - Powiat nowosądecki - blok książki - dp - 2020-03-05.indd 232 05.03.2020 10:26:37